

VAJDA
JÁNOS
ÖSSZES
MŰVEI X.

LEVELEZÉS

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

VAJDA JÁNOS
ÖSSZES MŰVEI

X. KÖTET

LEVELEZÉS

Kritikai kiadás

*Sajtó alá rendezte
és a jegyzeteket írta Boros Dezső*

Vajda János levelei híven tükrözik a költő mindennapi életének, sorsának alakulását, és jelleméről, egyéniségéről alkotott képünkhöz nyújtanak érdekes és értékes adalékot. „Mert ez az őszinte ember és nyílt szívű poéta, amikor levelet ír, nem ismer se konvenciót, se álszemérmert, — nem palástol semmit és elárul mindent” — írja róla egyik barátja és jó ismerője, Milkó Izidor. (Gesztenyefám. Forum, Novi Sad, 1966.)

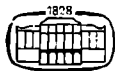
AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

VAJDA JÁNOS ÖSSZES MŰVEI
X. KÖTET

VAJDA JÁNOS ÖSSZES MŰVEI

X. KÖTET

SZERKESZTI
BARTA JÁNOS

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1982

VAJDA JÁNOS LEVELEZÉS

(A Függelékben Bartos Róza levelei)

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
BOROS DEZSŐ

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1982

LEKTOR
SCHEIBER SÁNDOR

4 3 5 5

ISBN 963 05 1122 3 (sorozat)
ISBN 963 05 2099 0 (kötet)

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1982

Printed in Hungary

Vajda János váli szobra.
Fotó: Barnaföldy Gábor

LEVELEK

1. VAJDA JÁNOS—KOVÁCS PÁLHOZ
[Pest, 1847. november 25. előtt.]

Különösen tisztelt Szerkesztő Ur!

Azon tudósítása, miszerint verseimmel megörvendeztettem, engemet szinte megörvendeztetett. Itt küldök még néhányat, még ez évben közölhetőket azon megjegyzéssel, hogy „Hon ellenségeihez” című versemet a Divatlapból már kétszer kitorlotta a censor, azért kérem k. t. Szerk. Urat először is evvel méltóztassék szerencsét próbálni. Jelen küldeményemmel a szerződés nagy órája ugyan nem áll még be, — egyébiránt szabadságába álland t. Szerk. Urnak nyomorom ellenében megelőző lenni. Jelenleg — mint a Divatlap írja — nagyobb költeményen dolgozom, azonban van több kisebb költeményem készen, melyekkel új évre tiszt. Szerk. Urat kedvező viszonyok mellett meg tudnám lepni. Ha jövőben is netán levelével akarna szerencséltetni — lakásom Képiró utca 372 szám. — Miután különös tisztelettel maradok tek. Szerkesztő Urnak

polgártárs
Vajda János

2. VAJDA JÁNOS—KOVÁCS PÁLHOZ
Pest, 1848. január 22.

Igen tisztelt Szerkesztő Ur!

Becsés levelét a küldött pénzzel átvettem, melyért ezenne szíves köszönetemet nyilvánítom.

Verseim irányában következő mondanivalóim vannak: az ott fenn levők közlése után többnyire humoristicus költeményeket fogok küldeni, de óhajtanám, ha havonkint *legalább* is kettőt szíveskednék közleni; én igyekezni fogok sőt bátran ígérem, hogy azok lapjában elsőrangúak lesznek, ennél fogva a „Merengések” I.-ső számát, — mellyen kevés igazítani való lesz még ne tessék közölni. Hallva azonban mikép a győri

ceptor a mienkhez képest sokkal engedékenyebb, igen óhajtanám, ha „Honáruolókhöz” címzett költeményem lapjában kiadatnék.

Prózaí humoristicumot is küldenék, — kérem e felől engem magányúton tudósítatni, hajlandó volna t. Szerk. Ur ennek ívétől csak *középszerű* díjt is adni — (azon esetben t. i. ha a mű jó). Ha például küldök fel egy keveset, melyet kedvező esetben még több sikerrel bevégezten fognék felküldení.

A tiszteletpéldányt adandó köszönet mellett elfogadom. Szeretném ha a mult éví folyamból azon hármát is megkaphatnám, melyekben verseim jöttek, — miután hivatalos dolgaim különben is hátráltatnak, hogy verseimet kétszer irjam le.

Nagybecsü hajlamaiban ajánlott szíves tisztelettel maradok igen tisztelet Szerkesztő Urnak

Pesten, jan. 22-én 1848.

lekötelezettje
Vajda János

3. VAJDA JÁNOS — EGRESSY GÁBORHOZ [Pest, 1856. március 30—31.]

Tisztelt Egressy Ur!

Miután fizikai lehetlenség egy nap ujdonságot s oly ki-merítő híralatot írni minőt egy ered. tragoedia megkiván — kérném, ha a nála lévő IV. László című drámát holnap reggelig átolvasás végett hozzám küldeni szíveskednék József által — így a műről holnap még, s az előadásról holnapután írhatnak.

Tisztelettel maradván

lekötelezettje
Vajda János

4. VAJDA JÁNOS — SIMONFFY KÁLMÁNHOZ [Pest, 1857. március 18.]

Kedves barátom!

Még a mult heti (10.^a) számban (galambposta) tudósítottalak, illetőleg az ígért zenemű felküldésére kértelek a

tudott föltétel mellett. A lapot én a jövő ápriltól kezdve ígértem, mert a jelen negyedévi tiszteletpéldányokról már rég rendelkeztem.

Csodálom, hogy a rendes előfizetőknek se ment lap — Reklamáljanak rögtön, bérmentve a kiadó hivatalnál.

Küldd a zeneművek hibátlan eredetijét rögtön, hogy azonnal nyomdába adva, april elején szétküldjük.

Csókkollak — tulajdonképpen csak öllelek, mert férfit sohasem csókolok, még apámat sem.

barátod
Vajda János

Fáyról és Gyöngyékről majd csak veszek egy két gyöngyszót.

5. VAJDA JÁNOS — PESTY FRIGYESHEZ Pest, 1857. június [29].

Tisztelt Honfi!

A jövő július decemberi félév kezdetével lapomat a koronként fölmerülő érdekes napi események nagyobb terü közlönyévé is szándékozván tenni, a vidéki nevezetesebb mozgalmaknak, báli vagy szini tudósításoknak, és minden a magyar hölgyvilágot különösen érdeklő ismertetéseknek állandó tért nyitok.

E cél tekintetéből lapom a jövő félévben boritékkal ellátva fog megjelenni.

Ismerve t. kegyednek e téren ügyességét, s azon hitben, hogy közremunkálását nem fogja tőlem megtagadni, fölkérem önt e cél előmozdítására, s egy tiszteletpéldány biztosítása mellett évnegyedenként legalább egy-két a „Nővilág” olvasóira különös tekintettel írott ugy nevezett „vidéki levél” beküldésére.

Becses válaszát azonban kérem azonnal velem magánlevélben tudatni, hogy a példány kiküldéséről eleve gondoskodhassam.

Pesten, júniusban 1857.

Vajda János
a „Nővilág” felelős szerkesztője
Sebestyén tér 3. sz.

6. VAJDA JÁNOS — KECSKEMÉTHY AURÉLHOZ
Pest, 1858. január 12.

Igen tisztelt jóakaróm!

Sajnálom, hogy e percben falura indulandó lévén — illő minőség és mennyiségben nem ömlenghetek, s megközelítő szavakban nem fejezhetem ki örömet a felett, hogy kegyed oly szives indulattal viseltetik irántam, s ennek oly nagy szivességgel adja tetteges bizonyosságát. Vajha legyen alkalmam valaha, hogy erre érdemesnek is mutassam magamat én is! Bus vitéz is megbizott, hogy örök hála érzetét tolmácsoljam, mit kegyed iránt táplál.

Isten áldja meg kegyedet, s tartson meg rokonszenvében, mit én oly nagyra becsülök!

Pesten, jan. 12. 1858.

Maradván kegyednek
hálás tisztelője
Vajda János

7. VAJDA JÁNOS — TÓTH KÁLMÁNHOZ ÉS
POMPÉRY JÁNOSHOZ
Pest, 1858. február 12.

Tóth Kálmán s Pompéry János barátaimat kérem a váltó aláírásra, a *takarékpénztárba még ma* délelőtt be kell adnom.

Pest. febr. 12. 1858.

Vajda János

8. VAJDA JÁNOS — TÓTH KÁLMÁNHOZ
Pest, 1858. november 28.

Kedves barátom!

Dolgom miatt nem mehetek hozzád, de sietek jelenteni, hogy Canus nyilatkozata a Delejtű 21. számában engem teljesen kielégít, s úgy hiszem magad is többnek látod, mint amennyit mi kértünk. Ezen nyilatkozat után a Delejtű szerkesztőjétől azt kívánom, hogy velem vivjon, oktalan hebehurgyaság vagy személyemet meg nem illető féktelen dőlyf volna. Kérlek

jelentse ki a D. szerkesztőjének hogy a sajtó utján vett sértevéseinek sajtó utján jótétele után tőle semmi követelése nem többé: — azonban ha a Delejtű szerkesztője netalán tudtomon kivüli okból minden áron kívánna velem vívni, én e kívánságnak tartozom engedni, de ezen esetben ő lesz kihívóvá. — Egyébként köszönöm ez ügybeni fáradozásodat, maradván

Pest. nov. 28. 1858.

igaz barátod
Vajda János

9. VAJDA JÁNOS — SZATHMÁRY KÁROLYHOZ
Pest, 1859. febr. 17.

Kedves Barátom!

Itt küldök 15 uj forintot.

Nagyobb honoráriumot nem adhatok, itéld meg magad, midőn nekem a kiadó az uj pénz szerint is csak annyit fizet, mennyit régiben, tehát havonként vesztek mintegy nyolc forintot. Különben beszéled csak valamivel több félvívél. Emellett a lapot is megrendeltem számodra. Tehát ne dörmedelmeskedjél.

Öllelek. Isten áldjon meg!

Pest. febr. 17. 1859.

hived
Vajda János

10. VAJDA JÁNOS — JÓSIKA MIKLÓSHOZ
Pest, 1859. március 19.

Méltóságos Báró Úr!

Sajnálom, hogy igen becses levelére azonnal nem válaszolhattam, fájlalván, hogy csak egy percig is azon hitben voltam Méltóságok, mintha a kérdéses cikken egyéb okból változtattam volna, s nem azon kényszerüségből, melynek a sajtórendőrség irányában alávetve vagyok. De a rögtöni válaszolhatásban egy még most sem egészen gyógyult kézseb gátolt, mit a vivőiskolában kaptam. Azért ha rosszul írok, ne méltóztassék figyelmetlenségnek felróni.

A „bátorság” című cikket, mint a Mélt. bárónő minden le-
velét, csak a revisionál olvastam először. Világos, hogy politi-
kailag ártatlan volt, de mi tudjuk itthon, hogy a sajtórendőr-
ség, kivált egy elterjedt ujságban, és a jelen mozgalmak közt,
a rémeket ott is látni képzele, a hol valósággal nincsenek, s
mindjárt a sorok közt olvas. Bizonyos, hogy letiltotta volna
lapomat, melyen már egy írásbeli intés súlyosbodik, azonkívül,
hogy harmadéve alig menekedtem hat heti fogságtól egy pár
meggondolatlan soroméért. Tehát szerfölött óvatosnak kell
lennem. Föl kelle áldoznom a „Bátorság” című cikk he-
lyesebb értelmét, s változtattam a hogy tudtam, s a hogy ha-
marjában lehetett.

Általában s mindenkorra kérem Méltóságokat, hogy jövőre
is, ha netalán valami hiba esik, azt akárminek (sajtó hibá-
nak, itthon nem létemnek, vagy egyéb véletlennek) inkább
méltóztassék tulajdonítani, csak ne olyasminek, amiért nehez-
telni lehetne. Belátom, hogy a brüsszeli levelek teszik lapom
legfőbb értékét, azért nagy figyelmet fordítok rájuk, s nagy
zavarban vagyok, ha néha egy egy ismeretlen divatműszót a
kéziratban nem tudok elolvasni.

Ezzel magamat további, megbocsájtó kegyeikbe ajánlva,
maradok Méltóságatoknak

Pest. március 19. 1859.

kész szolgálója
Vajda János

11. VAJDA JÁNOS — SIMONFFY KÁLMÁNHOZ [Pest, 1860.] június 18.

Kedves barátom!

Ird meg nekem kérlek a következőket:

1. Mennyi a Gräfenbergbe utazási költség — mennyi az ottani havi kiadás?
2. Mely betegségek azok, amelyek ellen Gräfenberg legbiztosabban segít?
3. Jövő hó elején kapok e szállást, ha felmegyek?
4. Lehetne é az ottani hegyekben vadászni, mivel ha már mászkálni kell, legalább e szenvedélyemnek is eleget tennék.
5. Mely magyar lapok járnak nektek?

6. Lehet é ott a rendszeres gyógymódok teljes megtartása mellett szellemi munkával is foglalkozni ?

Kérlek ne sajnáld a pár pénzet és a 15 knyi bélyeget leveledre írj azonnal nekem, ki vagyok a te igaz barátod

Junius 18.

Vajda János

12. VAJDA JÁNOS — FALK MIKSÁHOZ

Pest, 1861. március 17.

Igen tisztelt Uram!

„Csatár” cím alatt hetenkint kétszer megjelenő politikai néplapot indítok meg legközelebb olcsó áron (8 frt), tehát a magyar olvasó közönség legalsóbb rétege számára. Nem kapszóság, nem eróm tulbecsülése, de azon hit ösztönöz erre, hogy ösmervén népünk szellemét, eltalálhatom a hangot józan eszéhez, ép szívéhez, — s nem mérve magamat a magas politika tudósaihoz, mindazáltal képes vagyok felfogni azt (és ez céломhoz elég), mily magatartásra kell a nagy tömeget előkészíteni, hogy ez fölfelé imponáljon.

Ám a legelső feladat, megnyerni e nagy tömeget olvasó közönségül.

Ön jól tudja, hogy hazánkban vannak nagy tudományu politikus írók, de ezek közt egyedül ön az, ki legszélesebb államtudományossággal egyszersmint a népszerű irány ritka titkát is egyesíti.

A „Csatár” nem versenyez sem a „Magyarország”, sem a „P. Napló”-val. Egészen más közönsége lesz.

Vajjon nem volna hajlandó hetenkint két cikk írásával vállalatomat előmozdítani? És ha igen, mily feltételek alatt? Olyan életbölcnek mint Ön, hiába ömlengenék hosszasan hazafiui s egyéb magán emberi háláról. Talán egy hónapot megkisérelhetne, egyelőre szokásos díj mellett, — semmi kétség, hogy lenne közönség, s aztán a szokottnál is magasb tiszteletdíjat határozhatna — hiszen már akkor valahára én is — szerencsés ember lennék. Isten áldja meg!

Szeretettel maradok —

Pest, március 17. 1861.

állandó tisztelője
Vajda János

13. VAJDA JÁNOS — FALK MIKSÁHOZ
Pest, 1861. március 23.

Igen tisztelt honfi!

Bár kérésemre nem kedvező, mégis — hinnem engedje! — rokonszenvet lehellő sorai ujabban kérni bátoritanak — vajha legalább az első számba egy cikket küldeni sziveskednék! És pedig — Kegyednek ugyanis mindegy a tárgy — a keleti kérdésről. Nem fognám azt a vakmerő s hozzám nem illő, Kegyed iránt pedig tiszteletlen nyegleséget elkövetni, hogy rendes munkatársul mutassam be!

E levélnek ápril 3-án reggel kellene érkezni mivel lapom első száma 4-én (csütörtökön) jelen meg. Sőt ha egy nappal előbb sem árt.

Mivel pedig Kegyednek tőlem egyaránt hiba volna többet, vagy kevesebbet küldeni tiszteletdíjban, kérem annak megszabását, azon kijelentésem mellett, hogy abban Kegyednek csak érzéki fáradságát vélem lerovottnak — a szellemi ajánlékért örökre maradok hálával adósa s

Pest. Mártzius 23. 1861.

lekötelezettje
Vajda János

14. VAJDA JÁNOS — ISMERETLENHEZ
[Pest, 1861. április.]

Mélyen tisztelt honfi!

A „Nővilág” című divatlap jövő júliusi folyama elején az országgyűlési legkitünőbb képviselők arcképcsarnokában m. t. kegyednek arcképét is rendkívüli mellékletben adni ohajtván, tisztelettel kérni bátorkodom t. kegyedet, hogy netalán kéznél levő valamely sikerülten fényírott arcképét — rövid időni pontos visszaszolgáltatás ígérete mellett — vagy a szerkesztőség számára (Lipót utca 34 sz. I. em.) vagy a kiadóhivatalba Heckenast urhoz (himző és kalapos utca sarkán) átadni, vagy küldeni kegyeskednék.

Mely tiszteletteljes kérésem után magamat nagyrabecsült jó akaratába ajánlván maradok

teljes tisztelettel
Vajda János

15. VAJDA JÁNOS — SZILÁGYI SÁNDORHOZ
Pest, 1862. december 10.

T. c. Úr!

Igen tisztelt honfi!

Az általam szerkesztendő „Magyar Sajtó” ide mellékelt programját azon bizalomteljes kéréssel küldöm meg t. c. Uraságodnak, miszerint ha annak rendes vagy rendkívüli munkatársa, cikkirója vagy levelezője kívánna lenni, ebbeli rám nézve igen örvendetes szándékát a föltételekkel együtt velem mielőbb tudatni méltóztatnék, annál inkább, mert politikai vezér vagy vegyes tárgyú tárcacikkeket méltányosan díjazni, rendes vidéki levelezésért pedig a szokásos tiszteletpéldányt küldeni szándékolván, előbbiek iránt magamat tájékozni, utóbbiakra nézve pedig a kellő intézkedést még ez év végével megtenni ohajtanám.

Mely kérésem megújításával magamat s ügyemet nagybecsű rokonszenvébe ajánlván, maradtam

Pest, december 10. 1862.

T. c. Uraságodnak
őszinte tisztelője
Vajda János

16. VAJDA JÁNOS — KELEMEN MÓRHOZ
Pest, 1862. december 12.

Kedves barátom!

Ha kedved van lapomnak bécsi levelezője lenni — hetenként 3—4 levelet — vagy habár mindennap — kérlek ird meg rögtön a föltételeket. Programomat is felküldöm. Gondolom, jobb kedvvel írhatasz nekem, mint a Hírnöknek. Ha kívánod én a legmélyebb titoktartásról kezeskedem. Föltételeidben kérlek ne légy házárd, mert budgetem igen szerény nem úgy mint Kovács Lajos vagy a Hírnöké.

Ölellek! Isten áldjon! Irj rögtön.

Maradok

Pest Dec. 12. 1862.

igaz barátod
Vajda János

17. VAJDA JÁNOS — [RÁTH MÓR] KIADÓHOZ
Balatonfüred, [1863.] augusztus 1.

Tisztelt Kiadó Ur!

„Histoire de Napoleon et de la grande armée pendant l'année 1812 par le general comte de Ségur” című örök becsű történeti művet, mely egyike a kevés francia classicus munkáknak lefordítani ajánlkozom a lehető legnagyobb szabadsággal, a 30 ívre terjedő munka ívét 12 frtjával számítva és pedig úgy hogy december 1-ére a könyv meg is jelenhetnék.

Kedvező esetben válaszát ide várva, maradtam
Tekintetes urnak

Balatonfüred
August 1.

őszinte tisztelője
Vajda János

18. VAJDA JÁNOS — HECKENAST GUSZTÁVHOZ
Balatonfüred, [1863.] augusztus 1.

Tisztelt Igazgató Ur!

„Histoire de Napoleon et de la grande armée pendant l'année 1812, par le général comte de Ségur” — című classicus francia munkát, mely egyike a kevés számú maradandó becsű francia műveknek — hajlandó volnék műfordításban magyarrá tenni olyképen, hogy dec. 1-én meg is jelenhetnék, és pedig elég olcsón, t. i. oly ívet mint az „Önbírálat”-é 10 ftjával számítva. Az egész lenne körülbelül 35—40 ív.

Kedvező esetben igenlő válaszát ide várva, maradtam tekintetes uraságnak

Balatonfüred. Aug. 1.

őszinte tisztelője
Vajda János

19. VAJDA JÁNOS — BAJZA JENŐHÖZ
Pest, 1863. szeptember 19.

Tisztelt Uram!

Mulhatatlanul szükségesnek találván a „Nővilág” szerkesztését azonnal átvenni, tudatom önnel, hogy a jövő számot

már egészen magam fogom kiállítani, s az Ön által oda adott beszállítást végén képző kéziratért a fordító tiszteletdíját jövő hó elsején tőlem fölveheti.

Ugyanezt a kiadó Heckenast urral tudattam, valamint Kurz és Träger uraknál is kellő értesítéseket megtettem.

Egyébként teljes tisztelettel maradtam

Pest. Sept. 19. 1863.

honfitársa
Vajda János

20. VAJDA JÁNOS — SZÁSZ KÁROLYHOZ

[Pest] 1863. december 17.

Kedves Károly!

Ismét hetivé lett divatlapomat küldeni fogom egész évre, ha egy kis versecskét küldenél te is az első számba, melynek azonban karácsonyra már itt kellene lennie.

Te akkor is jó barátom voltál, mikor legtöbb ellenségem volt, — most már a végzet, ezernyi csapásban — elégtételt vón rajtam azok helyett, kik erre gyöngék voltak — hiszem, hogy dühök némileg enyhült. — De a patvarba, hova térek félre — azt mondani akaró, hogy te mindenesetre most is jó barátom vagy, s ha vészben mellettem álltál, most se hagysz el — a gyászban, melyet Isten, ember és természet, — hitelező, uzsorás, doktor; betegség, adósság, halál, börtön, német és magyar, s menykő tudja hányféle elem összeesküdve idézett elő.

Isten áldjon!

Dec. 17. 1863.

igaz régi barátod
Vajda János

21. VAJDA JÁNOS — BERCZIK ÁRPÁDHOZ

[Pest] 1864. június 23.

Határtalanul tisztelt s kedves Berczik Úr!

Itt voltam kérni akarván önt, hogy eddigi szives és rám nézve oly igen jótékony közreműködését még egy kis cikkekével bekoronázzni sziveskednék, miután július 1-i számomba

fordítást (esetleg folytatást) nem adhatok. Ha lehetséges volna, szombaton reggelre kérném a cikkecskét — akármi kicsi picit lenne is. Csak most az egyszer és utolszor — Maradván Önnek minden esetben

Junius 23 864.

örökre lekötelezettje
Vajda János

22. VAJDA JÁNOS — KELEMEN MÓRHOZ
Bécs, [1864.] szeptember 27.

Kedves Mór!

Már is egy megbízás! No de nem sok! Neked csak jó akaratodba kerül, a mit remélek irányomban, s kérlek aztán, te se kimélj engemet. Tulajdonkép nem is az én ügyem. Csak Nyirivel találkoztván, ő kért meg, ha tudakoznám aziránt: bizonyos Sztojanovics megölt pisztolypárbajban egy másik egyént, s most currentálva van. Ő pedig folyamodott a Császár Őflöhöz, hogy pörét szabadlábbon várhassa be. Szeretné tudni mi-ben áll a dolog jelenleg a kamarillánál, mert ott van az ügy.

Kedves egyetlen jó szívű Mórom! kérlek tudakold, s tudósíts azonnal, egyszersmind arról is, mit, hogyan, kinél, mi által stb. lehetne az ügyben valamit lendíteni. Mire van kilátás?

Első napomon a legjobb benyomásokat nyertem: Mindenki igen jól fogad, s állásomat is irigylendőnek tartják. Csakugyan van változás a gondolkozásban. Ma épen Keménnyel s Gorovéval (?) ebédeltem, — s képzeld — Mihók jött oda köszönteni. A Frohner vendéglőben ebédelvén ő is — de én csak igen röviden végeztem vele. Balajthyval is találkoztam, igen szívélyes barátilag conversáltunk.

Sietek, legközelebb bővebbet

Bécs septemb. 27.

örök hived
János

Leveledet még most intézd: Vadászkürt 35. Csak pár sorodért esdek — holnaputánra várom epedve. A szeretetreméltóság és jóság eszményképét Tarján Őméltgát imádással párosuló tiszteletről biztosítsd.

23. VAJDA JÁNOS — HECKENAST GUSZTÁVHOZ
Bécs, [1865.] május 27.

Tisztelt s kedves kiadó Úr!

Nem állhatom meg, hogy a hazai *hangulat* legujabb *fordulata* következtében, önnek néhány észrevételemet tudtára ne adjam, s egy kérdést ne kockázzak.

A Deákpártnak a P. Naplóban nyilvánuló magatartása nem azon irányt igazolja e, melyet pár évvel ezelőtt az én csekélységem merészelt hirdetni, és amelyet részben Ön is helyeselt? Részemről e fordulatot fényes elégtételnek tartom, akkori fogadtatásomért. A dolog ezen állásában mit gondol Ön, nem vehetném e én föl újra az elejtett fonalat, ildomos okkal móddal, föltéve, hogy ez idő alatt és kivált itt sokat tanultam? Nekem már — és pedig pár héttel előbb, egy megindulandó politikai lap részéről tettek is ajánlatot, ebből azt sejttem, hogy rám nézve a legellenzékibb árnyalat részéről is elenyésznek a skrupulusok. És a közvélemény ez átalakulása valószínűleg egyre *közelebb* érend azon irányhoz, melyet én képviselni kezdtem.

Én azt hiszem, hogy egy más neve és felelőssége alatt szerkesztett lapnak, hatalmas fő vagy segédmunkatársa lehetnék. Nevemmel nem lépnék elő. Sőt ha ön jónak látná, első hónapban teljesen titok maradhatna közreműködésem, a szerkesztőségben nem jelenvén meg, csupán cikkeket adnék Önnek át.

Én már a jelen fordulatot is kedvezőnek látom e tervre nézve, a következő dolgok sejtelve pedig még inkább emellett szól.

Ön nem kockáztat semmit és mindamellet reményünk lehetne, hogy a multat kárpótoljuk!

Ha ön vérmességem és vehemensségemben látná okát előbbi sikertelenségemnek, biztosítom, hogy e tulajdonságaimból idő és sors leckéi sokat levontak.

Mit mond mindezekhez? Szerencsétlet é egy pár bizalmas sorral?

Ki maradok régi tisztelője

Bécs Május 27

Wien. Wieden Theresianum Gasse. Nr. 27.

2 Stock. Thür Nr 12.

Vajda János

24. VAJDA JÁNOS — VADNAI KÁROLYHOZ
[Bécs, 1865. június 15—20.]

Kedves Károlyom!

Kérlek add e levelet a Főv. Lapokba. A mi engem illet, azon vagyok hogy politikai működést kerülve, ártatlan hivatalt kapjak, de nagyon nehéz az előbbit kerülnöm, mert ha észrevételem, hogy nincs kedvem a rendszert védeni tollal is, és a politika terén nem akarok "kötélnek állni" — majd a hivataloskát sem adják meg.

Ha mindezen csodálkoznál, megsugom neked, hogy én itt létem óta a legszélsőbb, dühös, paprikás, sujtásos magyarrá lettem; s azt tartom, hogy a magyarnak hibái is többet érnek a német erényeinél.

Ha megkapom a hivatalt, visszatérek a szépirodalmi működéshez.

Isten veled

barátod
János

25. VAJDA JÁNOS — JÓKAI MÓRHOZ
[Bécs, 1865. augusztus—szeptember.]

Kedves Mór!

Érdekes idők közelegvén, lapod bizton számíthat nagy közönségre. Ha netán személyzeted változnék vagy szaporítani akarnád — most vagy később — me voila, elhihedd, hogy azon irtóztató következményü botlás után, melynek sebei majd megőrjitenek, óvatosabb és tántoríthatlanabb leszek még nálatok is, kik nem próbáltatok, mi szörnyü az igaz magyar emberre nézve, félreértve lenni, még pedig a legrosszabb értelemben!

Ide (mint tudod, úgy hiszem) a formális éhenhalás veszedelme üzött. Ha már csak kenyér kellene, maradnék itt, kapnék kalácsot is. De érzületem napról napra jobban föllázad helyzetem ellen. És ezt nem bírván elpalástolni, itt legkevesebbé boldogulok.

Ha egyelőre bécsi levelezőül fogadnál, szívesen vállalkoznám hetenkint két három levél írására, azon kikötéssel, hogy ké-

sőbb rendes pesti munkatársul fogadandsz. Havonkint egyelőre 62 frttal megelégedném, remélve, hogyha leveleim furorét csinálnak, többet kapnék.

Különben ha önállólag is, de mindenesetre ki fogom fejteni jelen nézeteimet, melyek két év ótai működésemet kimentendik.

Szeretném, ha pár sorral, mindenesetre válaszolnál, hogy sorsomat a szerint intézhessem.

Igaz, hogy tőled barátságos szívességet nem érdelek. De ha szereted az *ügyet*, feledd tévedéseimet, melyek nagyrészt akkori beteges állapotomból származtak, s nyujts módot, hogy az ügynek szolgálhassak. Részemről ki vagyok békülve azokkal is, kik legdühösebben üldöztek, mert hiszen ezentul magam is legkérelhetlenebb üldözője óhajtanék lenni a röpirataimban kifejtett irányynak. Csak egy embernek nem fogok soha megbocsátani: Heckenastnak! Isten veletek!

Bécs Josefstadt Buchfeldgasse Nr. 9 I. Stock

Hived
Vajda János

26. VAJDA JÁNOS — KELEMEN MÓRHOZ
[Buda, 1865. október 4—5.]

Kedves Mór!

Egy pernyi időm már 3 nap óta. Ezer a dolgom. Mihelyt ráérek irok bővebben. Köszönöm gyors és kimerítő tudósításodat. Leveleidet a helytartósági elnökséghez intézd, mert délelőtt ott vagyok, s hamarább kapom. Itt küldök 10 ftot. A nagy sietségben 1-én és 2-án nem tudom hogyan 10 ftom eltűnt, elveszett. Még ez is!

Isten veled! Ötöt adj Nebrudkának, ötöt Muraközynak. Ez utóbbi ha beleegyezik, hogy a Bródytól átvett 10 ftot itt Bródynak fizessem, akkor már csak 5 fttal maradnék adósa, melyet jövő hó elején letörlök.

Csókollak
szerető hived
János

27. VAJDA JÁNOS — KELEMEN MÓRHOZ
Buda, [1865.] november 2.

Kedves Mór!

Hogy dolgain jól folynak? Csak még mindig elmennék Mexikóba (pedig gondolom ennél ezidőszerint desperatusabb vállalat nem gondolható) ha kapitánynak bevennének. Hagyd barátom, az én dolgom csak valahogy jól is, már tulajdonképen soha sem megy, hanem legföljebb nem oly pokolilag, mint talán a múlt években, ezért is — hála az égnek.

Muraközy Bródy kontójába nem tette be a 10 ft levonást, következésképp Bródy tőlem követelte, annálinkább, mert Bródy azt mondja, hogy ő egyezségről mit sem tud; én tehát már meg is fizettem Bródynak a 10 frt-ot.

Itt küldök 7 frt-ot — 3-at Muraközynék, és ezzel aztán neki <többé nem> — még 2-vel tartozom, 4-et Nebrudkának, marad még 3. Muraközynék azt is megmondhatod, hogy a ruha, melyet 40 frtéért csinált már egészen széllyel ment, kissé porlós anyagból lehetett, mindenesetre régi, állott kelme volt.

Édes kedves egyetlen Mórom páratlan irmagszerti példánya a szeretetreméltóságnak e kecskebaszó, faszarágó, lencsét kétszer evő kutya világon. Te nekem még most is szivességet teszesz, fáradsz, küzdesz ügyemben, igazitod elmaradt hitelezőimet — mikor tehetek én már neked valami szivességet?

Az Isten áldjon meg!

Nem rándulsz le hozzánk? s mi jó izüen beszélgetnék veled! Tisztelem a tisztelendőket, téged pedig szellemileg öllelek

Buda, Nov. 2.

szerető barátod
János

Hanem apropos! A te leveledet is szépen el lehetett ám olvasni felbontás nélkül, és pedig épen az adósságokra vonatkozókat. Jövő hó elején küldöm az utolsó 5-öt. De legközelebb Bródyval iratok Muraközynék vagy Muraközy interpellálja Bródyt.

28. VAJDA JÁNOS — KELEMEN MÓRHOZ
Buda, [1865.] december 1.

Kedves Mór!

Itt küldöm az utolsó 5 ftot határtalan köszönetem mellett szíves fáradozásodért e kellemetlen ügyben (legalább is nem kellemes). Bródy irni fog Muraközynék, bizonyítván, hogy a 10 frtot tőlem átvevén, s eszerint én Muraközynék (!) sem Nebrudkának többé nem tartozom.

Örültem, hallván, hogy Pestre jövendsz, de meg elbusultam értesülvén, hogy Greguss kiturt — most már igazán van okom haragudni ez emberre.

Adja Isten, hogy a veszteséget egy mielőbbi „miniszteri titkárság” elnyert állomása kárpótolja. Szivemből kívánom öllelek

Buda, Decemb. 1.

örök hived
János

29. VAJDA JÁNOS — KELEMEN MÓRHOZ
Pest, 1866. június 6.

Kedves jó Mórom!

Ez órában kaptam küldeményedet a „Sürgöny” szerkesztőségében, anélkül, hogy rájöhettem volna, mely uton jött, mert ritkán, csak „esetről esetre” látogatok ide. Csak annyit tudok, nem postán jöhetett, mert semmit sem kelle fizetnem. Köszönöm szíves gondoskodásodat, a mi annál bámulatosabb és lekötelezőbb szeretetreméltóság tőled, mert — hajh! — én neked még semmi szivességet nem tettem, sőt — no de — másként leszen ezután! Sok kellemetlen és néhány kellemes eset (mint a tied) megtanita, hogy nagyra kell becsülni a jó embereket. Leveled keltjén 1/14 nem tudtam eligazodni, mit csak azért említek, mert aggaszt, ha vajjon nem rég leküldted-e, s nem kapva válaszom azt vélheted, hogy eltévedt? Levelemet nem magam adván postára, nem irok sok bizalmas dolgot, csak annyit, hogy örökké kellemes emlékezetű barát-

ságodba továbbra is ajánlom magamat, s kimondhatlan kéj volna rám nézve veled egy pár este elbeszélgetni. Ha Pestre jössz, remélem azonnal tudtomra adod.

Isten veled!

Pest Junius 6. 1866.

örök hived
Vajda János

Ide mellékelve 1 f 50 kr.

30. VAJDA JÁNOS — KELEMEN MÓRHOZ
[Pest, 1867.] május 3.

Kedves barátom!

Talán elfeledtem mult levelemben tudtul adni, hova intézd leveledet.

Lakom Kigyó utca 3ⁱ szám alatti 1° em. Különben ha ezt elfelednéd vagy a levelem is elveszne „Magyar Ujság” szerkesztőségébe is címezheted.

Megint Pesten voltál s nem kerestél föl! Nagyon sajnálom, holott két évi Pesten létem alatt mondhatom neked, hogy nem ismerek embert, kivel oly édesdeden, jó izün tudnék elbeszélgetni mint veled. Elannyira hogy sokszor arról ábrándozom, milyen jó volna Bécsben meghuzni magunkat, s estenként veled a „Harmichban” elmélkedni sör mellett a világi dolgok folyama fölött.

Boldog vagy hogy Bécsben maradhatál. Most már hidd el nincs kedvem itthon lenni. Nem versben, de prózában mondom neked s így láthatod, hogy komolyan veszem, állítva, hogy most már — még meghalni se óhajtok Magyarországon.

Isten áldjon!

Május 3.

szerető hived, örök barátod
Vajda János

31. VAJDA JÁNOS — KELEMEN MÓRHOZ
[Pest, 1867. május 6.]

Kedves barátom!

Hiszed vagy nem. De egész Pesten nem kapni olyan tollakat, minőket már egyszor szives voltál küldeni, s azok már

elfogytak. Nem tehetek róla, hogy nekem semmi viszontszolgáltatásra alkalmat nem nyújtasz, még Pesten levén egyszer, föl sem keresél. De azért én még egyszer kopogtatok nálad azon kéréssel, hogy vennél még egy vagy akár két olyan katulya tollat, melyek alakjára tán emlékszel még; hosszukás hegyes, kékes barna színű tollak ezek, melyekre írva: „Blanky Poure et Comp. Depose 429.” A szám a fő dolog mert ugyane fajtából vannak más számok alattiak is, de azok nem jók.

Hát te csak Bécsben maradsz? Be irigylem sorsodat! Mióta az osztrák németeket úgy megalázták Sadovánál, azóta úgy érzem jobban eltűrhetném őket, s most igazán szeretnék Bécsben lakni, vagy még messzebb, csak nem itt-hon, hogy no most minket magyarokat ugyanaz a megalázott osztrák főzött le és ez még nagyobb szégyen.

Denique nem tudok tiz sort írni, hogy ne politizálnék. Pedig haj, de szeretnék már egyszer örökre búcsut venni ettől haszontalan rút mesterségtől.

Öllelek, csókollak!

hü barátod

Vajda János

Kigyó utca 3^{ik} sz. 1^{so} em.

32. VAJDA JÁNOS — KELEMEN MÓRHOZ

[Pest, 1867. augusztus 8.]

Kedves barátom!

Csak tegnap este kaptam küldeményedet kedves leveleddel együtt. A „Regélő” iránt azonnal megkerestem Heckenastot. De a decemberi XII számban minden beszély be van fejezve. Sőt a január 1° szám beszélyeinek sincs folytatása. Így aztán nem tudtam, melyik számot küldjem el. Ird meg, melyik köll vagy mindkettő és aztán azonnal küldöm.

Bizony eltaláltad, hogy csömörlök a politikától. Ez nálunk csak annak való, ki ebből üzletet tud csinálni, nem tekintve a nemzet valódi értékét. Boldog vagy, hogy távol állsz mind-ezeketől. Mi itt üres hordót töltögetünk — nem galvanizálja már a magyart semmiféle földi hatalom.

Vajjon már nem lakol Privatzernél (?) Tán megnősültél? Nem lehetlen, hogy már octoberben fölrandulok egy napra, és ha még nőtlen vagy s külön lakol, bizony fölséges egy pár estét töltenék együtt. De alkalmilag, ha a Regélő kötetei

végett irsz, közöld velem lakjegyzékedet is, hogy meglátogathassalak.

Különben minden jót kívánok neked, egész szívből, mert ha nem hiszed is, de én tégedet, miután bővebben tanultalak ismerni nagyon, nagyon szeretlek. Vajha együtt maradhattunk volna!

Isten áldjon!

igaz hived
Vajda János

33. VAJDA JÁNOS — KELEMEN MÓRHOZ

Pest, [1867.] augusztus 22—23.

Édes Mór!

A Regélő kivánt számaim okvetlen el fogom küldeni még e héten, de nem a kormány számára, hanem csupán *Neked* akarván vele kedveskedni.

Iszonyu lótás futásom volt a mult héten; a P. Hirlap-ot szerettem volna beolvasztani, de Deutschot aligha meg nem vásárolta a kormány. Mert mi egy drágább lappal kielégtettük volna előfizetőit dec. végéig, sőt még 500 ft-ot fizettünk volna — és még se!

Hanem az ördög vigye a Deutschot. Azért irok hirtelenében, hogy Szt Mihály napig lakom: Ősz utca 28 szám. Te le szoktál Pestre jönni ősz táján. Szívesen szolgálok szállással, ezuttal jó nagy szobám van, elférünk benne kényelmesen. Ha semmi dolgod nem volna is, csupa szórakozásból is lejöhetnél meglátogatni a régi ismerősöket.

Ha jössz ird meg előre, hogy várjalak az indóháznál s hozzáam vezesselek.

Isten áldjon

igaz barátod
Vajda János

Fölséges kéjut esik a dunai gőzössel lefelé, mely esti 9 órára szokott megérkezni ez idő szerint (máskor magasabb vízzel esti 6-kor). Akármivel jössz, ird meg előre, hogy várjalak. Akár egész Sztmihályig együtt lehetünk.

August 23.

Ma vett újabb leveledre utólag még annyi, hogy a kivánt számokat anélkül is okvetlen elküldöttem volna, de épen ez

idő tájt különösen el voltam foglalva, még ma megrendelem a köteteket a kiadó hivatalban, s ha ez utóbbi hivatal késnék is egy napot, de jövő hét elején bizonyosan fönn lesznek.

34. VAJDA JÁNOS — KELEMEN MÓRHOZ
Pest, [1867.] augusztus 26.

Kedves Mór!

Igazán, hogy furcsa eset ez a mi esetünk a Regélő-vel. Ma előszedettem a Regélő összes számait, utolsó előtti leveled szerint kívánatodat teljesíteni akarván.

Hanem hát tévedés van a te dolgodban! A XII-ik szám a mult évi folyam utolsó száma és abban a „Mi közös barátaink” regény be van végezve. Elöl hátul oda is van nyomtatva vége. E szerint hát már most ujlag kérdelek, hogy mit küldjek hát? Mert te a XII. szám után következő számokat kérted, azok pedig nem léteznek — illetőleg egy egészen új folyam veszi kezdetét, új borítékkal, új számozással és teljesen új kezdetekkel, melybe az előbbiből semmi folytatás nincs áthozva.

Különben elvárom eziránt újabb válaszodat, kérvén, hogy egyéb nemű megbizásod ha volna, csak hozzám fordulj, mert én valósággal nagyon szeretnék neked valamivel szolgálni, ki engem barátságosan fogadtál, midőn igazán egész világtól el voltam hagyatva.

Különben pedig ismétlem előbbi levelem tartalmát, hozzátevéen, hogy van már itt is jó sör, és még jobb konyha, mint Bécsben. Jöjj le pár hétre, szállással is szolgálok, az estéket pompásan együtt töltjük.

Isten veled!

Pest August 26.

örök hű barátod
Vajda János

35. VAJDA JÁNOS — IRÁNYI DÁNIELHEZ
[Pest, 1868.] április 18.

Igen tisztelt Irányi Ur!

Bár személyesen ismeretlen, de azon ügy szolgálatában, melynek Ön oly rendületlen hive, mulaszthatlan kötelességemnek ismerem tudtára adni Önnek, hogy ez ügyet most a

legnagyobb veszedelem, talán ideiglenes bukás fenyegeti, és én egyedül Önt látom hivatottnak, ki nemcsak hogy e veszélyt elháríthatja, de sőt az ügynek egyszerre az eddiginél is nagyobb lendületet adhatja.

Mindennek indoklása természetesen, egy levél keretén belül, alig lehetséges, de azon reményben, hogy lapjaink s egyéb magán levelezések nyomán már is legalább nagyjából ismeri pártunk belviszonyait, röviden csak a következők előadására szoritkozom.

Legnagyobb bajunk, hogy pártunknak nincs idebenn a központon egy elismert vezére, s még ennél is nagyobb baj, hogy éppen azok figurálnak qua coriphaeusok, kik legcsekélyebb talentomúak, de aztán természetesen annál hiubbak, és csak bakafántoskodni tudnak, akadályul szolgálva azoknak, a kik az ügynek valóságos előmozdítói. Hasonlítunk az oly csapathoz, melyben a tábornoki helyeket hivatlan princek foglalják el, s meghiúsítják a tábornoki főnök netán legcsekélyebb terveinek kivitelét.

Pedig soha aránytalanabb erő nem állott szemben egymással a mezitlábos apostolok ideje óta. Még az ellenzék is, (mely most ép azt a szerepet játssza, a mit a Deák párt játszott 61-ben) még ez is ellenünk támad, még pedig a legdühösebben.

Ügyünk fő oszlopa, egyedüli támasza a Magy. Ujs. Ennek élére hatalmas ember kell, ki szellemi és erkölcsi erejével egyaránt imponáljon föl és lefelé, jobbra és balra. Annál inkább, mert most már sokkal nehezebb ez állomásnak megfelelni, mint azelőtt, egész mostanig. Kormány és pártok sokáig kicsinylésükkel akartak győzni, de most már valóságos rémület fogta el őket, s a minden oldalról támadás annál szilajabb, minél inkább látják hatásunkat növekedni. Böszörményi pedig beteg, és nincs remény hogy egészségét visszanyeri. Hozzájárul még, hogy köztem és közötté orvosolhatatlanul meg van bomolva a jó öszhang, minélkül pedig jó lapot adni teljes lehetlenség. Hogy e részben nem én vagyok a hibás, azt majd szóval, személyesen, ha lesz szerencsém, elő fogom adni.

Én tehát a kiadónak azt mondtam, hogy csak Ön mentheti meg a Magyar Ujságot, s ezt Heckenast is belátja. A jelen évnegyedben 300 előfizetőt veszítettünk, s így a kiadó veszít, mert éppen ennyivel kevesebb az előfizetés két ezernél. Ha nem orvosoljuk a bajt, juniusra még többet veszíthetünk, s akkor a

kiadó a lapot megszünteti, sőt még előbb is, ha semmi reményünk gyökeres orvosláshoz, a mit Ön nélkül szinte nem tudok képzelni.

A kiadó kész arra, hogy egy időre Böszörményi tiszteletdíját is fizetni fogja.

Különben Bösz. [örményi] mindezen tervemről még mit sem tud, mert azt csak akkor fognám neki előadni, ha Ön a szerkesztést elvállalván, ebbeli szándékáról *előbb engemet* értesíteni sziveskednék. Akkor én igyekezném e tervet magával Böszörményivel elfogadtatni, a ki az ügyre nézve ugyan nem mellőzhetlen, de kívánatos föltétel volna, hogy a szakadás elkerültessék.

Igen jó volna persze, ha minderről személyesen szólhatnánk. De az én szegénységemtől ki nem telik, hogy Párisba utazzam. Meglehet azonban, hogy ha Ön nekem adandó válaszában ebbeli kívánságát fejezné ki, talán a kiadó a költségek egy részét elvállalná, és ez esetben Párisba rándulnék.

Azon esetben pedig, ha Ön a szerkesztés elvállalását Böszörményi életében absolute megtagadná, illetőleg ez Önre nézve lehetlen volna, kérem az egészet entre nous mondottak tekinteni.

Akkor csak egy mód marad a lap fenntartására: ha netalán a párt gazdagabb emberei veszik át a kiadást, de a mire, mondhatom igaz lélekkel, úgy szólván semmi kilátás!

Ha becses válaszával megörvendeztetni kívánna, kérem a borítékra a Magy. Uj. nevet nem írni, mert az ilyen levelek sok kézen mennek át, s elkeveredhetnek. Legjobb lesz csak így. Vajda Jánosnak stb. Pest. Kerepesi ut, 73. sz. 1° emelet. 12.

Maradván

legőszintébb tisztelője

Pest, april 18.

Vajda János

NB. Ha Böszörm. [ényi] nem amnestiáltatnék a kir. gyermek születésekor akkor is eo ipso más szerkesztőre van szükség, de akkor is természetesen kellő méltánylattal leszünk iránta, és ezért ő a szerkesztőségnek tagja marad, és honoráriumát huzni fogja.

36. VAJDA JÁNOS — JÓKAI MÓRHOZ

[Pest, 1868.] november 3.

Kérlek add ki ez idezárt hirdetést lapod ujdonsági rovatában. Azon esetben, ha valaki jelentkeznék, utasítsd lakásomra, Kerepesi ut 73. sz. 1° em. 4 sz. (a „Nemzeti Színház”-hoz címzett sörház fölött)

Ha előforduló esetben ajánlani is fognál, megköszöném. Sohasem hittem ugyan, hogy ez legyen vége husz éves irodalmi működésemmek — hanem hát — sic fata tulere.

Novemb. 3.

Isten áldjon
Őszinte barátod
Vajda János

— Irodalmunk egyik legtehetségesebb tagja, menekülni ohajtván a politikai lapirodalmi térről, valamelyik főuri családnál mint titkár vagy nevelő ohajtana alkalmazást nyerni. Az illető egyén sokoldalú képzettségének kitűnő jeleit adta. Bővebben e lapok szerkesztője értesít.

Pro privata notitia

NB. Tanultam egy évig alcsúthi urodalomban a gazdaságot. Érték igen jól s kissé beszélek is németül, franciául, latinul. Tudok vivni, lovagolni az előbbiből leckéket is adhatok. A vadászatban jártasabbat nálamnál pedig nem igen ismerek. Különben rögtön megtanulok mindent, a mire szükség lesz.

37. VAJDA JÁNOS — KOSSUTH LAJOSHOZ

Pest, 1869. március 24.

Mélyen tisztelt Ur!

Azon hitben, hogy talán nem vétkezem a határtalan tisztelet és kegyelet ellen, melyet Ön iránt mélyen tisztelt uram, mindig táplállok, és azon meggyőződésben, hogy a további tartózkodás az ügy iránt bűnös mulasztás volna, bátorodom egyenesen Önhöz fordulni, és tudtul adni, miszerint azon veszély fenyeget, hogy buzgó törekvésem, a M. U.-ban fölvett politikai irányzatban tovább is szolgálni, minden erő-

feszítem dacára meghiusul, s a lapirói működés teréről visszalépni kényszerülök.

Nem merészelhetem drága idejét hosszas előadással igénybe venni, csupán annyit jegyzek meg, hogy a párt féltékenykedő vezértagjainak cselszövényeskedése leszorított a lapirói s a remélt képviselői térről, tehát egyszersmind az önfentartás teréről is. Ha valamely semleges hivatalt kapnék is, az fölémészténé időmet, de egyébiránt nem is kaphatok, mert még a magán intézetek élén is ellenpárti egyének állanak. Egyedüli alap továbbműködésre a képviselői állás volna, de kivált nekem, a kormánypárt képzelhető erőfeszítései ellenében azt a pártfőnökök vagy Önnek, mélyen tisztelt Ur, ajánlata nélkül elnyernem, teljes képtelenség, midőn hat hó óta alig bírom mindennapi szükségéimet fedezni.

Fogalomszerzés végett a kajánságról (bocsánat, szelidebb kifejezést nem használhatok) mellyel irányomban a szellemi tevékenység gyümölcsét arató irigy és hiu nagyságok eljárak, csak egy tényt említek. Arra kértem a M. Ujs. szerkesztőjét — kinek haza és ez állásra hívását én szorgalmaztam legbuzgóbban — jelentse ki két soros ujdonságban, hogy én nem léptem fel Siklóson képviselőjelöltnek, hanem egy más, hasonnevű egyén. Szilágyi Virgil és Mattyus Uzor, ezen két igaz barátom a pártban, minden befolyásukat fölhasználva, nem birták ki eszközölni, hogy e két soros ujdonság a lapban megjelenjen, mivel ez esetben — attól tarthattak — találkozhatott volna kerület a hazában, melynek eszébe jutottam volna, és még utóbb—ó szörnyű sors! megválaszthattak volna.

Hogy önzés, hiuság ez idő szerint engemet vezet legkevésbé, azt ugyan még ellenségeim sem tagadhatják. Talán ez hibám is, miután untalan elém vág a mohó kapzsiság. De szerénységemnek azért úgy hiszem nincs joga letiltani önérzetem szavát, — mert hiszen csak fájdalmat okoz úgy is kimondanom, hogy egymagam talán többet tettem, mint valamennyien azok kik most működésem sikerét élvezik. Valóban, nem tartottam lehetőnek ily foku hálátlanságot. Az ő ajánlataik folytán a nemzet bizalmával tüntet ki olyanokat, kik mellettem a statisza szerepet játszták, és a kiknek, ha pirulni tudnának, el kellene pirulniuk, rám tekintve, égbekiáltó mellőztetésem miatt. Megérem, hogy képviselő lesz a lap javitnoka, sőt tán szedője is, melyet én alapítottam, — mig tőlem meg van vonva a lét

föltétele a kenyér is, ha csak az írói tollat a kapával nem cseréllem föl, talán hogy síromat ássam meg velem!

Íme ez helyzetem. Tanulsága oly keserű, a mily kirívó a nyegleség, tolakodás, irigy féltékenykedés, ármánykodás diadala a becsületes szerény tehetség fölött.

De nem fárasztom tovább Önt, mélyen tisztelt Uram. Elég ennyi e leverő és időnket jellemző történetből arra, hogy magyarázatát lelje legutóbbi és tán ezentuli visszavonultságomnak. Most már egyedül Önnek, a választók előtt mindenható szavazata segíthetne azon biztos alapra, melyen azután az eddig sokszor felülmúló eredménnyel működhetném mint képviselő, magam indíthatnék lapot, melyben aztán a korlátozott-elműség bosszantó kicsinyeskedései és akadémikuskodásai nem ellensúlyozhatván képességemet, függetlenül működhetném.

Egyébiránt ha ez lehető nem volna, bármi történjék velem, bárhova vessen a sors, az Ön iránti határtalan tisztelet és honfiúi kegyelet csak életem utolsó szikrájával fog kialudni lelkemből.

Bocsánatot kérve a bátorságért, melyet vettem magamnak s magamat legnagyobb becsű kegyeibe ajánlva, maradok Önnek

Mélyen tisztelt Uram

Pesten, Március 24. 1869.

alázatos híj szolgája
Vajda János

Kerepesi úton, 73. sz. 1° emelet 4^{ik} sz.

38. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ [Pest, 1870. június.]

Kedves Nagy Ur! Még ma nem adhatok semmit a P. Ujságba, csak most végeztük az olvasást, csak holnap reggel 10^{or} méltóztassék küldeni valakit kéziratért, akkor csak keveset adhatok még, az egészset remélem holnap délután 4^{or} adhatom. — Csak arra kérem szeretettel, ne méltóztassék engem délelőtti 1/2 12° délutáni 1/2 3° soha senki által háborgattatni.

Nyomdai személyt pedig épen egyáltalán soha semmi esetben se tessék hozzám küldeni. — Pénzem már tegnap elfogyott — legalább 10 ftot küldhetne délután 3—4 közt valakitől.

Örökre lekötelezett hálás hive

Vajda

39. VAJDA JÁNOS — ABONYI LAJOSHOZ

[Pest, 1870. szeptember.]

Kedves barátom!

Azt hallottam, hogy Abony mellett a tószögi határban sok a vízi vad. Kérlek tudakozd meg vadászoktól, való e ez, azután meg, hogy lehetséges volna e s miként néhány napot a vidéken töltenem. Ha a vad sok, és a vadászat meg van engedve, akkor valamely halászt fogadnék föl, s legfőlebb azt ohajtanám, hogy egy, legfőlebb két vadásztársam akadna a környékbeliekből . . .

No de mindezek iránt te bővebb felvilágosítást adhatsz. Hogy sok kárt tennék a vadakban attól ne tartsatok. Hat éve nem voltam kívül Pest öldöklő légkörén, jó levegőt s szórakozást keresek. De azért főkívánságom oly helyre menni, hol rémségesen töméntelen a vadaknak sokasága, mert a magamféle városi ember hamar unatkozik, lőni valamit pedig csak ott lehet reménysége, ahol tömérdék a vad.

Ha te magad is szeretnél vadászni, az lenne a legjobb rám nézve. Emlékszem, hogy sokszor emlegettük együtt a vadászatot. De már én elfeledtem mit állítottál magadról. Kétségtelen azonban hogy ha van sok vad, lesz bizonyval vadász is elég.

Kérlek édes Mártonom tudósíts mielőbb, mert már fuldoklom e büzlődő fővárosi szemét és porkeverékben, s epedek a falu, vagy inkább erdő és pusztaságért. Csak azt jegyzem meg, hogy főleg a vízi vadászatot kedvelem, mert vizslával nem rendelkezvén, a szárazon nem boldogulhatok.

Isten áldjon ezer jóval!

Válaszodat várva, vagyok

régi hű barátod

Vajda János

Kerepesi ut 73. sz. Nemzeti
Színház (épülete) bérháza

40. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
Pest, [1871.] május 2.

Kedves Szerk Űr!

Ha a kézirat megérkezik, rám nézve az lenne legcélszerűbb, ha a dolgot következőkép méltóztatnék intézni: a kéziratot végig olvasván, kék írónnal ott, hol észrevételei lesznek, a széleken húzásokat tenne, s nekem előre megírná az órát, melyben végére ér, s akkorra bemenvén, az illető helyekre észrevételeit előadná. Azokat meghallgatván, én rögtön kijöhetnék, s itthon átdolgoznám az egészet. Így nékem sem kellene Pesten időznöm, s a dolog mégis gyorsan menne.

Ha egyszer meglátogat, nem fog csodálkozni, hogy irtózom Pestre bemenni. Itt csak egy baj érhet; tudniillik: az olympi Zeüsszel kezdem magamat konfundálni, s ez rögeszmémé válhatik. De ettől is megment azon körülmény, hogy hetenkint Pestre menni levén kénytelen, itten skribleri nyomoruságom öntudatának mélységes alacsonyságára vissza pottyanak.

Nem magam menvén postára, e csomagot nem tudom bérmentesíteni másként, mint hogy két jegyet ragasztok rá. De ha több lesz, majd ráfizetek.

Határtalan becses baráti rokonszenvébe ajánlva magamat vagyok

Pest, Május 2.

tisztelő pályatársa
Vajda János

41. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Pest, 1871 nyara.]

Tisztelt Uram!

A Naptárba való cikkeket ön átvizsgálván, azok átadásával lekötelez. Hanem bezzeg a címkép terve! Haj, ha erre tudnának önök valamit kisütni! Csak kérem, mondja az illető Zsarnok urnak, hogy még csak pár napig várjon.

A címet illetőleg nem tudok hamarjában jobbat, mint „Horvátország és patrónusa”. De különben ugy is jó, a mint van.

Holnap estig meg kellene tudnom, ha kijön e ön csütörtökön. Egyébiránt kérem, az 50 ftról semmiesetre el nem feled-

kezni, mert e hét végéig mosóné és hentesnek, meg a Casino vendéglősnek minden pénzem kiadom.

Voltakép holnap — Szerdán — jöhetne ön ki és kellene ki-jönnie. Hogy már egyszer több időnk lenne egyéb vállalatainkat megbeszélni! Elmehetnénk együtt Főtra, s az uton folyton értekezhetnénk.

E percben nincs több időm, hogy Tersztyanszkyról is írjak. Isten áldja és hozza ki önt holnap!

híve
Vajda János

42. VAJDA JÁNOS — JÓKAI MÓRHOZ
Pest, [1872.] február 27.

Kedves Mór!

A holnapi ülésben fogja Greguss válogatott versgyűjteményemet a Kisfaludy társaságnak ajánlani kiadás végett. Ő azonban csak 15 Ft díjazást indítványozand ivenkint, s én, miután a díj meghatározását a társaság ítéletére bízom, ebben meg is fogok nyugodni, noha méltányosnak találnám, ha a társaság nekem is megadná azt, amit Tóth Kálmánnak ígért, de amit az el nem fogadott. Annál inkább ohajtanám ezt, mert verseimet a legszigorubban megróztáltam, s nyomtatásban megjelent összes verseimnek több mint egyharmadát kilöktem. Azt hiszem, maga Greguss is hajlandó leend a díjat valamivel megtoldani, mivel ő, midőn vele értekeztem, 30 iv kiadásába egyezett, én pedig azóta ugy kiválogattam a gyűjteményt, hogy az egész legfőlebb 23 ivet teend.

Hogy rövid legyek, arra kérek tehát, hogy ha elmennél holnap az ülésbe, — s ha csak lehet, mennél el! — emelnéd föl hatalmas szavadat amellet, hogy adnának legalább 20 ftot ivenkint. Tóth Kálmán azt állítja, hogy neki 30 ftot ígérték, s nem fogadta el. Ennyit azonban én, tudom, hogy hasztalan kérnék. De a 20 ftot talán keresztül lehetne vinni.

Én arra nagyon szerencsétlen vagyok, hogy neked valami viszonszivességet ígérhessek; de téged, a mint mult ülésbeli föllépésed és Ústökösbeli megjegyzéseidből látom, ugy sem az, csupán igazságérzeted vezet, azért legfőlebb azt mondhatom,

hogy ebbeli eljárásod nemességét fölfogom, s a hála érzelmét, melyet az fölkölte bennem, soha többé semminémü körülmény szivemből ki nem törülheti.

Rendületlen hü tisztelőd

Pest, február 27.

Vajda János

43. VAJDA JÁNOS — JÓKAI MÓRHOZ

[Pest, 1872.] március 27.

Épen e peroben értesülök, hogy Gyulai s Arany László a ma esti ülésben ügyemet megbuktatandók, azon elvet akarják ki-
mondadni, miszerint a társaság soha ne bocsájtkozzék bár-
mely tagja már megjelent műveinek kiadásába.

Újólág kérlek tehát, hogy elmenvén az ülésbe, segitenél a dolgon olyképen, hogy azt javasolnád a társaságnak, miszerint: tekintettel a nálam fönnforgó rendkívüli körülményekre, u.m. rossz kiadók, s a sajtó részérőli agyonhallgattatás, melyeknél fogva műveim csaknem teljesen ismeretlenek s mintegy ujakként adhatók ki, a társaság, miután már különben is a kiadást multkor elvben elfogadta, tenne ezuttal kivételt, s csak jövőre nézve mondaná ki, hogy hasonló természetű kiadásra ezentul nem fog vállalkozni. Így az elvnek is, meg az én ügyemnek is elég lenne téve. Mert ha a társaság most, miután egyszer a kiadást elhatározta, s bírálatra a verseket kiadta, ez után visszalépne, ez rám nézve annál rosszabb jelentésű lenne, mert előbb már Tóth K. verseit kiadni akarta és pedig 30 ftért ivenkint, mig engem csak 20 fttal biztatnak, s a kiadástól nem a társaság de Tóth Kálmán maga lépett vissza.

Bizván hathatós pártfogásodba vagyok

Március 27

igaz hived
Vajda János

44. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Nagymaros, 1872.] április 16—17.

Kedves Szerkesztő Ur!

ápril 16.

Megérkeztem szerencsésen. Már e perczben — d. e. féltizkor mindenkép teljes rendben vagyok. Az egyedüli rosz omen, mely jövet ért, az, hogy íróval találkoztam — Hollós Lászlóval, ki Vácott lakik nyáron át, noha napi lap munkatársa. Haj! de hisz önnek hasztalan emlitem e példát is!

A posta itt 3/4 12^{kor} adja ki a lapokat. Ma csupán a Reform-ot kaptam. Pár napig várok a többire, ha nem jönnek, akkor aztán megzargatjuk őket.

Egyébiránt jár ide a P. Lloyd, Hon és Napló. Már csak ezekből is megélhetek. Node lesz több is. Kérem szeretettel a V.U. és P.U.-ot ide küldetni — ha épen utjába ejti a kiadó hivatalt.

Azért is nagyon áldanám, ha verseim javitmányait át méltóztatnék olvasni.

Üdv és dicsőség!

Ápril 17.

tisztelője
Vajda János

Ma sem jött egyéb a Reformnál. Holnap irok Csávoleszkynek és Kecskeméthynek, hanem ön Urváryt utjába ejtheti, neki is szólhatna a lap végett. Egyébiránt neki is bizonyosan irok.

Revisio sem jön verseimből. Nagyon kérem, méltóztatnék Kovalikot kérdeni, rendben megy e minden, vagy ha épen Hrednitz factort interpellálná az Athenaeumnál, akkor már épen nem tudnám, mivel háláljam meg e szivességet.

Isten áldja. A cikk iránt legyen nyugodt. Az vasárnap este express-el önnél lesz a szokott időben.

45. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Nagymaros, 1872. április 28.]

Kedves Szerk. Űr!

A választásokról jövő héten fogok írni. Egyébiránt addig bizonyosan bemegyek. Az Athenaeumtól még eddigelé egyet-

len ívet sem kaptam. Vendégem sem jött, pedig tegnapra reméltem. Az erdő már egészen zöld. Hanem vad itt oly kevés, mint Rákos Palotán! — A „Győri Posta” már jön. — Fölolvasásom meg sincs, de folytonos alkuban vagyok. Egyik nem jó, a másik nem akar, mert hiszen most választás van, a lumpok könnyen megélnék. Isten önnel! — Kérem, kegyeskedjék a javitmányiveket megolvasni, de úgy mintha saját művei volnának, mert nekem nem küldik el, és igazán sajnálni fogom, ha hibásan jelennek meg, miután én aligha érek meg több kiadást, hogy helyrehozzam a mulasztást.

A viszontlátásig! A levelet adom föl fél kettőkor pontban, fél háromig van az utolsó fent.

Tisztelője
Vajda János

Azért irtam hosszú cikket, hogy ha kihagy belőle, mégis elég legyen. De a múlt számbeli kihagyás ellen — nem a magam, de az ön szempontjából és érdekében — rettentően súlyos és alapos kifogásom van.

46. VAJDA JÁNOS — IRMEI FERENCHEZ [Nagymaros] 1872. május 5.

Kedves Irmei Úr!

Valami gazember a kabinet ajtaját, a kávéház hátulján, hol az ördög se járt, hova önöktől indultam, bezárta, s én ki nem jöhöttem. Ez komikus dolog s önök nevetni fognak, de mégis jobb, mintha még ennél is komikusabb esetet gondolnának, a mi ilyenén alkalommal megeshetik. Soká ugyan nem tartott fogságom, de még ez sem volt elég. Mert még kiérhettem volna Önöktől búcsút veendő, hanem az udvaron azt mondták, hogy éppen elment a várt vonat. Ez pedig valami lovas szekér zöreje lehetett. Én bementem a kávéházba egy pohár vizet inni, s midőn hazafelé indultam, akkor indult ki a vonat az indóházból.

Szállásomra érve hallottam, hogy Lichtenstein lemondott. Ezt a kedves kinnlevőknek írom tudomásul.

Magamat nagyon ohajtott baráti érzelmeikbe ajánlva vagyok rendithetetlen igaz szeretettel
Május 5. 1872.

őszinte tisztelőjük
Vajda János

47. VAJDA JÁNOS — KELEMEN MÓRHOZ
Nagymaros, [1872.] május 7.

Kedves Mór!

Ha holnap — szerdán — délután félhárom után a Steingasse-
ren alól álló Szt István nevű kényelmes gőzösre ülsz, esti fél-
hétkor nálam vagy, s másnap fölmegek veled Visegrád várá-
ba, hol az egész napot eltölthetjük. Ha csak egyedül jössz ad-
hatok szállást is igen szívesen, vagy ha ez nem tetszenék,
a vendéglőben is van két vendégszoba.

Csütörtök délután hazamehetsz a vasuton, de én sokkal cél-
szerűbbnek vélném, ha péntek reggel mennél a gőzősön, mely
félkilenckor reggel pontosan Pestre ér. Ugyanekkor talán
magam is Pestre rándulok.

A remélt viszontlátásig vagyok hived
Nagymaros Május 7-^e

János

Én már egyszer voltam a várban két fiatal íróval, mult
vasárnap. Azt mondhatom neked, hogy nem bánod meg, ha
kijössz. De azért volna jó egyuttal, mert vasárnapokon mások
többen is jöhetnek s akkor nem mulathatnánk talán oly jól
mint ketteskén. A költség igen csekély: a gőzös 94 kr s vissza
is annyi. A kosztot nem számítjuk, hisz az Pesten sem olcsóbb.
Mi ez mind egy leendő milliomosnak és államtitkárnak?

Ha egyébiránt, több kedved volna másodmagaddal jönni
s Augusztint is kihozni: ez esetben a vendéglőben veszte-
szobát s egyiketekre esik 50 kr. A visegrádi kirándulás hár-
masban talán még kedvesebb s Augusztin igen közibénk való
kedves egyéniség. Aként tedd, a hogy jobbnak tetszik előtted.

48. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
(Töredék)

[Pest, 1872. szeptember.]

Pesten születtem ugyan (1827 május 7.) de szülőim azonnal
— pár hetes koromban — Váálba költöztek, a hol atyám ura-
dalmi főerdész volt és a hol egy magányosan álló — még most
is létező — de már dűledező, nádfődeles lakban nevelkedtem
s ama benyomásokat nyertem, melyek írói működésemre el-
határozóak voltak. Még budapesti szerkesztő koromban is

otthonomnak tekintetem az erdei lakot, a hova évenként gyakran, hetekre — kirándultam. Az ott töltött napokra emlékezem legörömeoseb vissza. Szülőim 1863-ban elhaltak, azóta nem voltam Vaálban.

49. VAJDA JÁNOS — VADNAI KÁROLYHOZ
[Pest, 1872. november 25—26.]

Kedves barátom!

Itt a vers, azon kérelemmel, hogy senkinek át ne add, még fölolvadás után sem, mely utóbbi barátságért fogadd előre is forró köszönetemet.

A mi a közlést illeti, nagyon szeretném ha a Föv. lapban jelenne meg, a fölolvadás utáni napon. A vers, mindazok ítélete szerint, kik olvasták igen jó, de nekem erről nem szabad szólnom. De talán hivatkozhatom arra, hogy miután 3 évben egyszer irok, ritkaságánál fogva üzleti szempontból véve is jóval magasb díjt lehetne érte adni, mint a mi most divatban van. Én ugyan még kívüled ez iránt egy szerkesztővel sem beszéltem, mindazonáltal már most is jobban szeretném, ha nem kellene egygyel sem beszélnem, készebb megelégednem sokkal csekélyebb honoráriummal, mint azon összeg, melyet említettem, irodalmi viszonyainkat nem ismerve. Azt hittem[!], hogy 20 Ft oly összeg, melyet megadhatnál. Ezuttal tehát csak az iránt kérek *egy sor* választ, hogy megtartod-e a verset e föltétellel a F. L. számára? — a minék valóban igen örülnék. Megjegyzem azonban, hogy a pénzt azonnal kívánám, mert egy dologért kétszer szót tenni vagy járnai ne kelljen, hanem legyen teljesen bevégzett ügy, melyre többé ne gondoljak.

Szervusz!

hived
Vajda János

50. VAJDA JÁNOS — SZÁSZ KÁROLYHOZ
[Pest, 1872.]

Kedves barátom!

Ne ijedj meg, hogy ily gyorsan küldöm vissza a könyveket, s ne véld, hogy gyakran foglak háborgatni, visszaélve jószágoddal.

A sok közül csupán Heinét olvastam el, mert a többi apróbb betűkkel van nyomtatva, semhogy olvashatnám. Ez a Heine-féle nyomás (Romantische Schule) legyen hát a minta, ennél apróbb betűt nem olvasok, legföllebb anthológiát ha valamivel volna csak kisebb nyomás.

Már most az a kérdés van-e ily nyomatásu — nekem érdekes — könyved? Kénytelen vagyok a választást reád bízni, noha tudom ezt nehéz eltalálni nem tudhatván, mit nem olvashattam még?

NB. Heine Reisebilderjeit sem olvastam még, pedig hallottam dicsérni.

A küldött nagy anthologia a lehető legjobb olvasmány volna számomra, ha nagyobb betűvel volna nyomva, kisebb alakban.

Általában annyit mondhatok, hogy spanyol, olasz és orosz költők közül az *egy* Puschkint ismerem csupán, *semmi egyebet*. Ennek is csak Onéginjét, s még néhány kisebb beszélyét, de a mely utóbbiak nem is tetszetek.

Eszerint tehát, kérlek, ha különös fáradság nélkül hamarjában találhatsz nekem való néhány kötetet, add át, ha pedig nincsenek ilyenek akkor kénytelen leszek szellemileg koplalni.

Egyébiránt ha még egyszer személyesen találkozhatnánk, akkor talán megbeszélve mégis bukkanhatnánk valami nekem valóra.

Minden jót kívánva vagyok igaz baráti szeretettel régi
híved
Vajda János

51. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Pest, 1873 nyarán.]

Tartok attól, hogy valamely darab kézírásom önnél elétevedt, mert én három cikket adtam — 11-12 oldallal — és pedig, úgy hiszem, igen jókat, — különben pedig évek óta mindig egy v. két oldallal is többet adok a kialkudott mennyiségnél—meggondolva, hogy ön is mindig atyafiságosan coulensul viselkedett irányomban — Nem értem hát, miért kíván most Japánról cikket — de hát imé itt van egy körmönfont dolog — Haj pedig mennyi egyéb sürgös, fontos teendőm! Alig győzöm, ahogy nem is győzöm — de hát épen azért, mivel

önnel se találkozhatom, pár napra mégis elmennék — talán már lehetne — a jegyet kérem, ha otthon van és nem kell senkinek — (risum teneat!) Üdv!

Nevetek magamon már magam is, hogy ennyi ideig készüldöm, dehát — „szegény ember dolgát boldog isten birja” — volnék csak szabad nagyur és nem szegénységben nyomorban üvöltő szolga, mindig uton lennék —

Üdv

52. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Pest, 1873. november.]

T. Nagy Miklós ur
Cukor Utca

11. sz.

Én ugyan *nem* próbáltam, de ön megizlelheti és ha tetszik vehet.

53. VAJDA JÁNOS — FRAKNÓI VILMOSHOZ
Budapest, 1874. június 2.

Főtisztelendő Úr!

Vadnay Károly barátomtól hallottam, hogy az Akadémia St. Marc. Girardin, Nisard vagy Villemain irodalomtörténeti műveik fordításának kiadására szándékozik vállalkozni. Én igen örvendenék, ha e fordításokkal megbiztatnám, mert néhány hónapot (minél többet) falun akarok tölteni, hol journalistikával egy sem foglalkozhatnám.

Utóbbi időben Thiers „L’histoire de l’empire et du consulat” című művéből fordítottam „Napoleon Szt. Ilona szigetén” és „Waterloo” című 30 nyomott ivre terjedő köteteket, melyek Ráth Mórnál jelentek meg. Azonkép ifj. Dumas Sándor egy regényét: „Clemenceau története”. Ez utóbbit még más valaki is lefordította Deutsch kiadónak, de erről már nem felelek.

Igen le lennék kötelezve, ha főtisztelendő úr főnebb kifejezett ohajtásomat támogatni vagy épen valósítani méltóztatnék.
Ki magamat nagybecsü jó indulatába ajánlva vagyok
Főtisztelendő urnak

Budapesten, Junius 2-án 1874.

Őszinte tisztelője
Vajda János
Zöldfa utca 40

54. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
Tátrafüred [1874. július vége.]

Kedves Nagy Ur!

Azért nem irtam, mert azt hittem, hogy Kolozsvárott időz, különben érhet a fatum, hogy épen most nem lesz Pesten. De azt hiszem, Ön nem maradhat oly soká távol a V. U. szerkesztőségétől, s azért is irok még most jó eleve, hogy bajunk ne legyen a Sept. 3^{án} lejárandó váltó miatt.

Nekem jelenleg ez egy váltón kívül semmi ügyem Pesten és semmi okom, hogy Pestre menjek, ellenben sokkal több arra, hogy falun maradjak, míg Nisárd-t bevégzem. Itten, Tátrafüreden, körülbelül annyiból kijövök mint Pesten, ha nem kevesebből, tehát itt maradok September derekáig. Fraknónak egy ide zárt levele szerint előbb nem számíthatok pénzre. Addig Tröster tartja bennem a lelket. September derekán ha pénzt kapok az akadémiától elmegyek Tatába, ott, remélem, havonkint 50 fttal kijövök, bevégzem Nisard fordítását november végéig, mikor aztán Pestre megyek, — vagy tán valamivel előbb is.

Ez tervem a következő két három óra. De még ez is csak úgy valósulhat, ha az iparbankkal valami új pénzművelet tudnék végrehajtani. Nincs más menekvés, mint a 250 ftos váltó helyett egy nagyobbbat beadni megelőzőleg — 400 ftról — azon föltétellel, hogy abba olvadjon a 250 ftos tartozás. Ez iránt irni fogok Pesti Frigyesnek, Hazaynak, csak az a baj hogy itt nem kaphatni kitöltetlen váltót, annál fogva kénytelen vagyok önt kérni igen szépen, kegyeskednék nekem egyet küldeni, hogy az ügy el ne késsék, mert attól tarthatunk, hogy Hazayt is az ördög valahová elviheti. (Bocsánat borzasztóan rossz írásoméért, de nem hanyagságból van hanem az ujjaim a hidegtől meg vannak gémberevedve.)

Kedves Nagy Ur! Ne ijedjen meg attól hogy oly sok adósságba verem magamat. Ezuttal máskint cselekednem teljes lehetetlen. És minden jól fog végződni. Tröstertől ma kapom az utolsó 50 ft kölcsönt, már 250^{an} fölül van az egész. Többre tőle semmi esetre sem számíthatok. Azért kérem legyen még egy kis bizalommal, októberben néhány napra Pestre megyek, és remélem, hogy minden dolgaimat rendbe fogom hozni. Levélben hosszas és lehetetlen is volna terveimet előadnom. Legyen meggyőződve, hogy egyenes adósságom, a 300 f melylyel Önnek tartozom, minden nap eszemben van és mindent el fogok követni, hogy még a télen át letörlesszem, de e pillanatban máskint nem tehetek, mint ahogy főnebb előadtam.

Ne vélje, kérem, könnyelműségnek, hogy itt ennyi időt töltök. Ennél okosabbat sem tehetek. Bár tettem volna már tiz év előtt. Naponta 4—5 óra hosszat dolgozom s oly botránnyosan takarékosan élek, hogy ha így tudtam volna takarítani husz év óta, most csakugyan lehetne tisztességes tőkepénzem.

Különben azt is irhatom, hogy pénzért — kölcsön vagy előlegképen különféle föltételek alatt — valami 7—8 helyre folyamodtam, de sehonnan sem kaptam semmit, sőt még választ is csak kettő küldött. Képzelterti, mennyire meg lehettem szorulva, midőn még Heckenasttól is kértem, de őkelme nem felelt eddig. Egyébiránt nem itélek el azért senkit. Azért majd segíteni fogok magamon, remélem. A jó falusi levegőn új erőt kapva, majd jobban megy a munka télen.

Nem tudom Pesten milyen idő van, de itt télikabátban, bagariacsizmában járunk, és most épen fázni kezd a lábam. Isten áldja Önt! Vagyok végtelenül lekötelezett

Tátrafüred
U. p. Poprádtelke

tisztelője
Vajda János

55. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Ótátrafüred, 1874. augusztus 18.]

Kedves Nagy Ur!
Tehát itt küldöm a váltót. Ezuttal teszem postára a levelet. Pesti Frigyeshez és Hazayhoz. Az előbbinek azt irtam, hogy Ön szives lesz hozzá szombatira személyesen elmenni válaszá-

ért, s ha az igenlő leend, beadandja a váltót. Hazaynak azt irtam, hogy Ön Marossy Szabó által (takarékpénztár épület, Reáltanoda ucca) el fogja küldeni neki a váltót . . .

Irtóztató sok, a mit Öntől kérek, kedves Nagy Ur. Föl fogom, hogy nehéz dolgot mivel, ha még ezeket a szivességeket is megteszi. Legendát irhatna Hugo Victor az ön önfeláldozó baráti szivességéről, kivált ha nekem teszi azt, a ki most csakugyan a lomnici hegy sulyával érzem, mennyire semmit se tettem Önért. De hát nem is tudok tenni, mert nagy a különbség köztünk. Ön még fiatal és sokat bir dolgozni, én pedig már igen érzem, hogy vénülök.

Nisárból már van 9 $\frac{1}{2}$ ivem. Fraknóinak ma irok, hogy határozzanak ivéről 40 ftot. Mert ezen alól hálátlan dolog fordítani. Még hátra van 20 iv. Betart decemberig.

A váltót — kedvező esetben — jövő hétfőn lehetne beadni. Szombaton talán lenne ideje Pestihöz föltekinteni, és ha igent mond, azonnal Hazayval aláíratni. Méltóztassék Marossy boltjában Ezen urnak átadni, az ki fogja vinni Hazaynak aláírás végett.

De aztán még kérem, kedves Nagy úr, hogy a fölösleget nekem elküldené. Ha már szombaton vagy vasárnap bizonyos lesz a dolog, akkor kérem sziveskedjék nekem egy sorban megírni, hogy nyugodtan alhassam.

Kratky ha jól emlékszem, lipotucca 39 sz. alatt lakott, a Szerb utca és Lipót utca sarkán levő földszinti házban.

Már negyednapja még itt is meleg van. Milyen hőség lehet most Pesten.

Már voltam két izben vadászaton is. De suta őzet löni nem szabad, 10 ft a büntetés, azon fölül még haragusznak is. A bak pedig ritkaság, ugy hogy itteni vadászok heteken át eljárnak (minden nap), mig egyre lóhetnek. Mintegy negyed napja a fürdőtől alig 800 lépésnyire kétszer lóttek medvére. Van itt közelben négy darab. A szomszéd falusiaknak már több marháját ölték meg. Fajdtyuk is találkozik, de azt szintén nem szabad löni.

De már sötét van többet nem irhatok.

Isten Önnel! Vagyok ön munkásságának és baráti jószívűségének

csodálója
Vajda János

56. VAJDA JÁNOS — PESTY FRIGYESHEZ
Tátrafüred, 1874. augusztus 18.

Mélyen tisztelt Titkár Úr!

Bocsánatot kérek, hogy levelemmel és borzasztó irásommal alkalmatlankodom, holott már eddig leróhatlan hálával tartozom oly gyakori pártfogásáért. De 19 éves pesti — mi rettentőbb — újságírói élet után végtelen jótékony volna rám nézve, ha még pár hétig itt — Tátrafüreden — időzhetnék, a mi egyenesen attól függ, lehetséges volna-e f. évi szeptember 3-án letelendő 250 frt-os váltóm ügyét olyképen elintézni, hogy most azonnal beadnék egy 400 frt-os váltót, s annak fejében visszakapnám a 250 frt-os váltót, és a mi még föléje jár! Aláírók lennének a mostaniak tudniillik Hazay Lajos ferencvárosi házbirtokos és Nagy Miklós, a Vas. Ujs. szerkesztője.

Ez ügyben Nagy Miklós szerkesztő barátom személyesen fog megjelenni önnek, mélyen tisztelt titkár ur, hivatalában, jövő szombaton, és igenlő válasza esetében beadandja a váltót és elintézi az ügyet.

A mi engem illet, pénzvviszonyaimra nézve szükségesnek találom megjegyezni, hogy az akadémiának fordítom Nisard „Études sur la Renaissance” című 29 ives munkáját, melyből már 10 iv kész. De mivel az akadémia mostanság szintén fürdöz, csak szeptember vége felé remélek honoráriumot kapni.

Különben az iparbankban (sem semmiféle más bankban) több váltóm mint a fönnebbi 250 frtról szóló, nincsen.

Még egyszer bocsánatot kérve alkalmatlankodásomért és magamat kérésimmal nagy becsü jóindulatába ajánlva, vagyok

Mélyen tisztelt titkár urnak

Tátrafüred, august. 18. 1874.

Őszinte tisztelője
Vajda János

57. VAJDA JÁNOS — JURANY VILMOSHOZ
Budapest, 1874. augusztus 30.

Tekintetes igazgató Ur!

Miután köztudomásulag hazánkban különféle irodalmi termékek közt a beszély és kivált a humorisztikus beszélygyűjtemények a legkelendőbbek, bátorkodom egy ily kötet kiadását ajánlani, s illetőleg a t. igazgató urat arra kérni, hogy ez ajánlatomat a nagyérdemű Franklin Társulat igazgató választmányára elé terjeszteni sziveskedjék. E beszélyek nagy részben az 1848 1860-ig terjedő időközben jelentek meg s kiválogatva mintegy 15—16 ives füzetet adhatnának. Címeik a következők:

Egy vándorszínész naplójából Vahot Imre Pesti Divatlapjában
1847—8 téli folyamban. Mintegy 2 iv.

Severina Nagy Ignác Hölgyfutárjában 1850 körül

Bolond történetek Hölgyfutár 1853—54 körül

A szerelmes gyermek Hölgyfutár 1853—54 körül

Egy nő, ki mérget akar venni Hölgyfutár 1853—54 körül.

Egy bolond, aki szeret Hölgyfutár 1853. 56.

Balambér lelke Nővilág 1857—9

Borzasztó dolgok Délibáb 1856—7.

A végzetes mókus Uj Világ 1868—9. (Benedek A. lapjában.)

Midőn ez ügyben szives támogatását kérném és magamat úgy önnek mint a n.b. Franklin Társulat igazgató választmányának nagybecsű jó indulatába ajánlanám,
maradok őszinte tisztelője

Budapesten, Augusztus 30. 1874.

Vajda János

58. VAJDA JÁNOS — AZ MTA ELNÖKÉHEZ
Budapest, 1874. december 14.

Méltóságos akadémiai elnök Ur!

A lapokból örömmel értesülvén a m. t. akadémiának azon kétségkívül országszerte legőszintébb lelkesedést keltő határozatáról, mely szerint Méltóságodnak kitünő külföldi s hazai tudományos munkák kiadására vonatkozó indítványát elfogadta: ezennel bátorkodom megújítani személyesen is előadott abbéli kérésemet, melynél fogva kitünőbb francia tudo-

mányos munkák fordításával engem is megbizni méltóztat-
nék.

E tekintetben képességeim ama gyarapodását, melyben *Nisard* fordítása közben legujabban részesültem, ohajtanám *Villemain*, *St. M. Giscardin* vagy más történelmi munka fordításában hasznosítani úgy vélekedvén, hogy minél tovább foglalkozhatnám azon egy nyelv- és szakbeli munkák fordításával, annál inkább lennék képes a mélyen tisztelt akadémia magas igényeit megközelíteni.

Mely kérésemet megújítva s Méltóságodnak határtalan becsü jóindulatába ajánlva maradok

Budapest, December 14-én 1874.

Méltóságodnak
alázatos szolgája
Vajda János

Lakom: Belváros, Tél-utca 1° sz. 1° em.

59. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1874 vége.]

Mon cher ami le Grand!

Mon pauvre Pegaz — maigre du faim — va tres lentement, mais ça ira peutêtre pourtant — si vous m'aidez encore avec un peu de foine; — l'article ne sera prete avant ça midi du semaine prochain! le présent je n'ai rien pour midi — il me faut acheter aussi du bois — du cierge — sacrebleu! — envoyez moi combien vous pouvez — au moins pour encore 4 jours — et demain ayez la bonté de venir chez moi — je vous attenderais pendent toute la journée travaillant assiduellement —
Salut!

Au revoir
Vajda

60. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1875 eleje.]

Textes classiques de la litterature francoise, par *Pélistier*.
Xavier de Maistre, *Oeuvres choisies*. *Tennyson*, *Legendes*,
Idylles, *Poemes* etc. (Ezt — francia fordításban — leginkább

szeretném — *mindenek előtt* ezt kellene tudakolni, akár megrendelni, ha nem aprók a betűk.)

Bibl. rose: *Loyal Serviteur: Histoire du chevalier Bayard.*
Plachintosch: Contes Americaines.

Rame [!] le grand.

Chateaubriand: Les Martyres.

61. VAJDA JÁNOS — A FRANKLIN TÁRSULATHOZ Budapest, 1875. február 12.

Tekintetes Igazgatótanács!

Következő cím alatt: „*Egy életen át*” különmű prózai dolgozataimból mintegy 30—40 ivnyi szemelvényt ohajtanék közzétenni, melyek 1847—8 óta különböző vállalatokban megjelentek.

Egyáltalán nem kívánom, hogy a t. társaság látatlanban nyilatkozzék erre nézve, sőt részemről csak azon föltétellel engedem át kiadás végett az általam összegyűjtendő szemelvényeket, ha a K. társaságnak bár legszigorubb szempontu bizottsága azokat olyanoknak találandja, mint amelyek belértekre nézve jelen hasonmű irodalmunk alacsony színvonalan magasan tulemelkednek, és mint amelyek kiadásával a t. igazgató tanács a jó izlésnek vél szolgálatot tehetni.

Ha a t. igazgató tanács e vállalkozástól nem idegen, kérem, méltóztatnék velem tudatni, kinek adjam át véleményadás végett ama különböző folyóiratok köteteit, amelyekben a kérdéses dolgozatok megjelentek.

Addig is megjegyzek csupán annyit, hogy az összes gyűjteményből mintegy 20—24 iv eredeti — többnyire humoros elbeszéléseket, 4—5 iv szépészeti cikkeket, 2—3 iv történelmi visszaemlékezéseket, a többi pedig vegyes rajzokat, értekezéseket vagy bírálatokat fogna tartalmazni, melyek annak idején föltűntek és tetszettek.

Az egész a következő főcímek alatt jelenhetnék meg: A címlapon: *Egy életen át*. Prózai szemelvények. Irta: Vajda János. Külön lapokon pedig: Beszélyek, Humoreszkek, Szépészet, Bírálat, Emlékek, Rajzok, Politika, Polemia.

Bocsánat rossz írásomért, mentsen ki az a körülmény, hogy sulyos betegen ágyban irtam.

Magamat a t. igazgató tanács jó indulatába ajánlva, vagyok a t. igazgató tanácsnak

Budapest, febr. 12-én 1875.

alázatos szolgája
Vajda János

62. VAJDA JÁNOS — SZINNYEI JÓZSEFHEZ
Budapest, 1875. március 6.

Igen tisztelt Uram!

Jelen soraim átadója Nagy Géza vállalkozott beszéleim összegyűjtésére, melyek a lapokban szétszórva megjelentek.

Előnyös volna, ha ama köteteket, melyek egy-egy beszélyt tartalmaznak, egyenkint néhány napra megkaphatnék. Ha ez lehetséges, kérem sziveskednék azokat Nagy Géza urnak átadni, vagy neki a föltételeket tudtul adni, melyek alatt ez lehetséges.

Nagy becsü rokonszenvébe ajánlva magamat vagyok Önnek

Budapest, Március 6
1875

őszinte tisztelője
Vajda János

63. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1875. április.]

Itt küldöm haza a két kötet Shakespearét, melyeket oly régen kölcsönöztem Öntől. N. Géza sziveskedett elvállalni, hogy haza viszi. Epedve várom estére — biz isten, gyógyulok jelenlététől. Ön az én leghatályosabb gyógyszerem!

64. VAJDA JÁNOS — JURANY VILMOSHOZ
Sárosfürdő, [1875.] április 21.

Geehrter Herr Director!

Ich bitte um Entschuldigung, dass ich im Bette krank liegend, mit Bleistift schreibe.

Ich habe alle meine Novellen kopieren lassen, das Ganze könnte beiläufig 30—35 Bogen geben. Wie Herr v. Nagy sagt, will Franklin bloß 15 Bogen nehmen und dafür 200 fl geben. Es ist mir das auch sehr angenehm, aber ich glaube es wäre viel zweckmässiger wenigstens 20—24 Bogen in zwei Heften à 12 Bogen zu geben, welche auch einzeln zu 1 f 20 (oder wie es der Franklin festsetzen will) verkauft werden könnten. Dies wären noch immer *ausgewählten* Novellen und dann die übrig gebliebenen möchte ich gar nicht mehr ausgeben. Ich glaube, bloß ein Band Novellen werden sich nicht gut ausnehmen.

Ich schreibe auch in diesen Sinne dem Herrn Ballagi und bitte sehr wenn Herr Director vielleicht meine obigen Ansichten billigen, diesen meinen Wunsch gütigst unterstützen zu wollen.

Magamat nagybecsü jó indulatába ajánlva vagyok
Mélyen tisztelt igazgató urnak

Sárosfürdő, ápril 21.

alázatos szolgálója
Vajda János

NB. für die 20—24 Bögen möchte ich dann natürlich um eine verhältnismässige erhöhte Honorar bitten.

65. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ [Pest környéke, 1875. június 10. körül.]

Kedves Nagy Úr! Im itt a beszélyek számozottan. Ha előbb nem szombaton délután bizonyosra — várhatom-e? Jöhetne, ha lehet, *hosszabb időre*, a mely órában tetszik, csak hogy mindent jól megbeszélhetnénk. Addig azonban nem állom ki — provisio nélkül, sőt már ma kölcsönöznom kelle pár forintot egy látogatómtól!!! Szombatig legalább tízre lenne szükségem.

Akaaszák föl a magyarországi postásokat a Franklin embe-
rével együtt! Még ma se kaptam lapokat. Pedig én magam
már ezelőtt 10 nappal üzentem, s azóta is többször, saját kül-
döttem által, egyenesen a Franklinhoz. Szombaton már az it-
teni szállást is okvetlen kell fizetnem, különben kidobnak!

Őn rendkívül sokat fárad és tesz érettem. Nagyon belátom!

És már most még azt se merem ígérni, hogy hamarjában meggyógyulok és meghálálom. De hiszen ha meggyógyulnék, se tudnám meghálálni! Nem marad tehát egyéb hátra, mint azt mondani, hogy az Isten áldja meg!

Örök hive
Vajda.

66. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1875. július 1.]

Kedves Nagy ur!

Könyveket, könyveket minden áron! Kivált a Mayne—Reid féléket! Versemről irhatják, hogy az egy beszély „Utolsó nap” című fejezetének részlete, hogy az egész már a napokban be lesz fejezve s talán újabb egyéb verseimmal egy füzetben meg fog jelenni.

Korányi ma itt volt. Holnap lesz szerencsém, mert egyebekről is sürgős fontos mondandóim vannak. Kérem nagyon szépen, küldjön könyveket még ma Antaltól! Ha a pöstyéni fürdőről valami könyve van azt is kérem.

Üdv!

Vajda.

67. VAJDA JÁNOS — JURANY VILMOSHOZ
[Budapest, 1876. május.]

Geehrter Herr Director!

Mich hat die grosse Masse des Manuscriptes von „Magyar Bors” schrecklich getäuscht, ich habe geglaubt, dass es mehr geben wird, bitte aber recht schön, folgende in dieser Affaire zu berücksichtigen:

Ich habe einige ganz originale und eigene Anekdoten gehabt, dass meiste aber aus schon erschienen Werken ausgewählt. Meine leitende Idee war, dass hier nur die — nach meinem Urtheil — allerbesten Anekdoten gesammelt aufgenommen werden. Und zu diesem Zwecke habe ich alles was in hiesigen Buchhandlungen zu finden war, sehr streng ausgewählt und zusammengestellt. Als schon mehr als die Hälfte ausgesetzt

war, habe ich bemerkt, dass das Manuscript schwerlich 20 Bögen geben wird, es war aber schon unmöglich zu helfen, denn ich müsste von Paris Berlin einige Anekdotensammlungen holen lassen und erst dann, glaube ich, wäre es unmöglich genügende menge Anekdoten *von der gleichen Niveau der Güte der schon früher ausgewählten* auszuwählen. Ich bin überzeugt, dass es viel besser ist eine kleinere aber gleich vortreffliche Auswahl, als eine grössere aber minder effektvolle. Das Heft kann doch so vielleicht um 1 f 50 kr gegeben werden, und ich glaube es wird schneller gekauft werden. Und dann bei einer zweiten Auflage kann ich noch einiges hinzugeben, und es wird auch nicht schlecht sein, wenn man bei der zweiten Auflage sagen kann: *Számos ujabbal bővitve*. Und das werde ich dann verpflichtet ohne Honorar zu bewerkstelligen.

Über meine Schuld habe ich mit Herrn v Jansky gesprochen. Mir ist sehr leid, ungemein traurig, dass ich nicht das ganze jetzt gleich erlegen kann, aber die Buchhändler haben auch nicht alle ihr Versprechen gehalten (Grill, Fekete, Wodjaner haben nicht genommen, mancher wiederum weniger gekauft als versprochen haben) es ist eben ein Jahr grosser und allgemeiner Noth, und es ist notorisch, dass unsere Patrioten, wenn schon sparen müssen es bei die Bücher anfangen und nicht beim Kartenspiel und andere Luxusartikel.

Ich arbeite Tag und Nacht, ich mache mein Mögliches und hoffe dass ich meiner Schuldigkeiten doch nachkommen werde.

Bitte mir das Versäumnis gutigst nachsehen zu wollen und verbleibe Ihr aufrichtiger Verehrer

Vajda János

68. VAJDA JÁNOS — JURANY VILMOSHOZ
[Budapest, 1876. május 27.]

Bereitwilligst werde ich „Vadászat mestere“ zur 2. Auflage vorbereiten und daran die nötigen Änderungen machen. Ausserdem gebe ich über 150 Exemplare von meiner Ujabb költem. — in Commission auf Rechnung.

Nagy Miklós hat mir nämlich referirt, dass Herr Director

beides acceptiren wollen, damit ich meine Schuld von vorigen Monat tilgen kann.

Auserdem habe ich die Absicht, *drei Kalender* fürs Jahr 1877 zu redigiren unter \cdot/\cdot beiliegende Titel, welche ich für lockend halte. Die beiden ersten unter pseudonym János gazda, den dritten nämlich den Hölgyek naptára mit meinem eigenen Namen.

Die Titel „Szabad polgár” (sehr caracteristisch) ist bei uns nur bei den früheren Leibeigenen populär, die aber einen grossen contingent des Kalenderpublikums bilden, und die sich stolz polgár nennen. Es giebt darunter viele wohlhabende, die das grössere Format kaufen können um 50 kr. Die kleineren grundbesitzer Dorfpriester Lehrer etc. überhaupt das demokratische Element wird das gerne kaufen, den er versteht eben erst unter der Benennung „polgár” das, was wir unter liberal „demokrat” (stb) verstehen.

Ich glaube, es wäre gut ein wenig frisches Element in Franklinsche Kalenderliteratur zu bringen, denn die gleichförmigkeit und fabrikmässigkeit aller etwa 20 stück Kalender ist sehr auffallend.

Über all dieses könnte ich persönlich mehr vorbringen wenn es noch nicht spät wäre.

Nagybecsü jó indulatába ajánlva magamat, vagyok

T. igazgató urnak

őszinte tisztelője
Vajda János

69. VAJDA JÁNOS — JURANY VILMOSHOZ
Budapest [1876.] junius 7.

Igen tisztelt igazgató Ur!

„Ujabb költemények” címü füzetemből adhatnék bizományba 50% elengedéssel, megjegyezvén, hogy Budapestén következő könyvárus urak vettek készpénzen, előfizetési árban, — 1 frtjával — példányokat. u. m.

Grill	1 péld
Molnár és Hoffmann	15 péld
Tettyey Nándor	12
Aigner Lajos	12

Zilahy Sámuel	6
Pfeiffer Nándor	6
Elzner és Laffitte	1 „
összesen	53 péld.

Grill K. neve 12 példánnyal fordul elő az előfizetési névsorban, de midőn fizetésre került sor, visszalépett, s csak egy példányt tartott meg.

Magamat nagybecsü rokonszenvébe ajánlva, vagyok
T. igazgató urnak

Budapest junius 7.

őszinte tisztelője
Vajda János

70. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
Ótátrafüred, [1876.] július 30.

Kedves Nagy Ur!

Itt péntek óta vagyok a vizgyógy határozottan jól hat — de lusta vagyok — mert nem muszáj — azért szeretnék magamra nyomást gyakoroltatni egy kölcsön, illetőleg előleg utján való lekötöttséggel — Sziveskedjék küldeni nekem ide — ha bizik bennem és nem okoz nyugtalanságot — 50 forint előleget és én egy-két hónap elforgása alatt adok ezért önnek 3 — olv. három cikket —

Más szerk. is megadná talán ez előleget, de mással még se vagyok olyan feszelen, — azt gondolnák, hogy meg vagyok nagyon szorulva —

Ótátrafüred
Juli 30

tisztelő hive
Vajda János

71. VAJDA JÁNOS — KELEMEN MÓRHOZ
Budapest, 1876. szeptember 13.

Kedves — méltóságos — barátom!

Én csak azért, nehogy elriaszalak magamtól, évek óta nem háborgattalak kölcsönkéréssel.

De úgy látom, hogy ez nem használ semmit, te most egyáltalán nem jössz felém, s én attól tartok, hogy ha én föl nem

használok a te kölcsönadásban kimeríthetlen szivességedet, akkor mi talán nem is találkozunk mi többé ez életben.

Tréfa nélkül azt látom, hogy veled szemben nem áll azon élethölcselmi elv: „ha valakit örökre el akarsz távolítani magadtól, csak kérj tőle pénzt” — ellenkezőleg azt kell gondolnom, te talán csak azon emberekkel érzed jól magadat, akiknek némi szivességeket tettél.

Szóval nem kockáztatom barátságodat, társaságodat, ha olykor egy kis kölcsönkéréssel takarékosagra kényszerítek, nevezetesen ezuttal a jövő hó elejéig 10 nélkülözhető ftnek angol pénztáramban letéteményezésére kérek. Zárt levélben átadhatod e levél kézbesítőjének.

Én különben most három házzal lejjebb költöztem, közelebb Kammonhöz, most Országút 33 szám alatt lakom, szintén első emelet, 4—5 közt otthon szoktam lenni, esti 7—9 közt pedig bármely kávéházban megjelenék, amikor kívánnál velem találkozni. Most néhány napra elutazom, de a jövő héten itthon leszek s majd bátor leszek megüzenni. Mert voltaképp bizonyos *ügyben* szeretnék veled értekezni, melyben nekem mérhetlen becsü ujjmutatásokat adhatnál.

Különben rendesen egy pár tetves iróval a Kammonban szoktam fél 8-fél 9 közt üldögelni. Ha bármikor ez időtájt arra jársz, s velem akarsz szólni, keress ki egy csöndes zugot s hívass oda a pincér által.

Üdv neked és dicsőség!

1876. szeptemb. 13

elfelejtett szegény barátod
Vajda János

72. VAJDA JÁNOS — KELEMEN MÓRHOZ
[Budapest, 1876. ősz.]

Kedves Mór!

Szerda óta honn ülök betegen, kérek látogass meg, mert állapotom épen igen alkalmas a beszélgetésre, gyöngé vérhasam volt, vagy van de már mulóban. Legjobb volna, ha olyankor jönnél, mikor senki sincs nálam, például délelőtt, vagy esti 8-kor.

Isten áldjon! Jöjj el, ha lehet ma, mert különös mondanivalóim volnának.

hived
János

73. VAJDA JÁNOS — JURANY VILMOSHOZ
[Budapest, 1877. március 13.]

Igen tisztelt igazgató Ur!

Következő cím alatt: „Magyar polgárok naptára. Szerkeszté János gazda” mult nyáron tett ajánlatomra szóval azt méltóztatott megjegyezni, hogy az ajánlat a mult évre későn érkezett, de az idénre tán hajlandó lenne azt elfogadni.

Ennélfogva bátorkodom az ajánlatot ezuttal fölújítani 's arra kérni, hogy ha netalán a vállalat iránt velem értekezni kívánna, méltóztatnék azt nekem megüzenni, mely esetben a kitűzött időre meg fogok jelenni.

Kivánatra a *Vadászat mestere* című könyv átdolgozását is teljesíteni fogom, ha a példányok már elfogytak volna.

Magamat nagybecsű jó indulatába ajánlva vagyok

T. igazgató urnak

őszinte tisztelője
Vajda János
Országut, 33.

74. VAJDA JÁNOS — JURANY VILMOSHOZ
Budapest, 1877. július 26.

Igen tisztelt igazgató Ur!

Értesülvén, hogy bizományba adott versfüzetem gyér kelendősége a nyomtatási költségek fejében fönmaradt tartozásom gyors lerovására kevés kilátással kecsegtet, — egyrészt e számla kiegyenlítése, másrészt újabb szükségeim fődözése végett legcélszerűbbnek találnám, ha a t. társulat egy újabb adomagyűjtemény kiadására vállalkoznék, miután ennek kelendőségére a „Magyar Bors” eddigi sikere és a várható bő termés után szinte egész bizonyossággal számíthatni.

Egy újabb kötet többnyire külföldi, általam újabb időben fötalált könyvekből lenne szerkesztendő és a címe lehetne vagy a régi „Magyar Bors” második kötete vagy egyéb újabb cím, például „Sziporkák”, „Csalánok”, „Ad vocem!” stb. mely hasonló címekből még néhány áll rendelkezésemre. E kötet csak 10 ivből állana, tehát az ára is csekélyebb lehetne, ami egyébként csak előnyére válhatnék.

Tekintetbe véve, hogy ez adomák legnagyobb részét idegen

nyelvekből forditanom, sőt még a netalán ittamott lelt újabb magyar szövegeket is lemásoltatnom kell, míg az első kötet nagy részét csak átdolgoznom, vagy egyszerűen kiállóznom kellett, tekintve, hogy eszerint ezekkel több dolgom is lesz, továbbá hogy az első kötet fölött az az előnye lesz, hogy ezek kevésbé ismertek — tekintve mindezt, úgy hiszem, nem fogadhatok el kevesebb mint 250 ft díjt, t. i. ivenkint 25 ft. azon kikötéssel, hogy ez összegből nyomdai tartozásom fönmaradt része is levonható lesz.

A kéziratot augusztus végével átadhatom, amidőn a számvetések megtörténtével a fönmaradó összeget kérni fogom.

A kedvező becses válaszát kérve és várva, vagyok
t. igazgató urnak

Julius 26. 1877.

Őszinte tisztelője
Vajda János

75. VAJDA JÁNOS — VADNAI KÁROLYHOZ
Bikol, [1879.] október 27.

Kedves barátom!

Mint igen jó barátomnak küldöm itt e darabot, melyről már Rohicsón szoltam. Kérlek nagyon szépen, mielőtt elolvastad senkinek ne mutasd, *de még ne is szólj* felőle. Mert ha netalán te oly rossznak találod, hogy semmi esetre előadhatónak nem vélnéd: hát akkor jobb, ha senki nem fog tudni róla. Szembajom miatt csak szórványosan néztem át, ha elfogadtatnék, még újra átnézném s javitanék rajta itt-amott. *Égető kíváncsisággal* várom véleményedet. Mert én magam még most úgy vagyok vele, hogy nagyon szorongok miatta s félek, hogy oleum et operam perdidi. Ez pedig nagyon nagy csapás volna rám — pénzügyi szempontból is.

Néha igen rossznak látom, néha meg azt gondolom, hogy hátha mégis? — tán csak az én igényeim tulmagasak, s abból, hogy nekem nem tetszik, még nem következik hogy a közönségnek se tessenék. Én mindent Fausthoz, és a shakespearei remekekhöz mérek s ezekhöz képest persze hogy nyomoréknak látom szülöttemet. Csak abban bízom, hogy a darab inkább színpadra való (ha való) mint olvasni, 's talán azért is elő lehetne adni, hogy a közönség valami szokatlanabb levegőrétegbe jusson egyszer.

No de mind hiába — már isten neki. Csak arra kérlek, *mielőtt* elolvastad, ne szólj felőle senkinek. Ha azonban netalán olyannak találod, hogy elfogadhatod ez esetben szabad a vásár, akár beadhatod a választmányoknak, hiszen — le comité c' est toi.

Türelmet kívánok az olvasáshoz; a jó akaratról meg vagyok győződve.

Üdv neked!

Bikol, october 27-én

híved
Vajda János

Nem kívánom, hogy választ írj. E hét végén otthon leszek. Az esetben, *ha* véleményed kedvező, legkellemesebb meglepetés lenne rám nézve, ha lapodban irnál valamit, melyet én (mert ide is jár) egy kezdő poeta feszültségével fogok kezembe venni és keresni benne az ítéletet. A hallgatás lesz az — elítélés. Egy második, újabb darabon (!) [biztosan -m] mindenestre tökéletesebb lenne. Ha két hétig sem olvasok semmit lapodban akkor aztán tudom, hogy baj van s meglátogatlak, s átveszem a szerencsétlen kéziratot. De mondhatom, hogy nagy huzásnak venném nem annyira poetai ambícióimra mint hiánylatos budgetemre nézve.

76. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ [Szliács, 1880. július 20. körül.]

Kedves Nagy Úr!

Az előbbi igazgatót, ki az ajánlatot tette az írói segélyegyletnek, dr. Pozsgait elcsapták, (a pénztárban hiányt találtak), s az új igazgatóság nem adott szállást nekem mai napig, dr. Hazenfeld megígérte, hogy kieszközölte már s holnaptól kezdve kapok ingyen szobát. Első 3 nap 2 — az utóbbi 4 nap 1 ft összesen 10 ftot fizettem eddig szállásra. A fürdő is drágább Rohicsnál jóval. De már mit tegyek? Irtam Pásztóra, Bikolra, de onnan nem kapok választ, holott már tegnapelőtt kaphattam volna. Kész voltam ide menni valahova csakhogy takarékoskodhassam; mintha csak a véretem csapolnák!

Ha Wiesertől és Plathytól kapnék meghívást, még elmennék, de erre már nincs reményem.

Irtam még mult hétfőn a Lloydnak czikkeim honoráriumáért, ez sem felel; itt a posta nagyon rendetlen, attól tartok, nem téved e el a levél? Nagyon jó lenne, ha arra menet vagy bejövet benézne kegyed Veigelsberghöz megkérdeni, 's esetleg tőle át is vehetné a díjt. Ő nekem az ígérte, hogy két cikket fog tőlem közölni, az egyik (Gegenwart u. Zukunft) már kijött, de tán kiadhatná a másik díját is. (A legutóbbiakat pr. 20 ft fizették)

Mai pénztár állományom 40 ft. Ezzel kijövök egy hétig (ha ingyen szállást kapok) még marad is — de mert ön is elutazóban van, nincs nyugtom, s ijedtemből haza mennék, pedig ez a hőség — halálom lenne. Én azzal az összeggel, melyet kikötöttünk, még így is kijövök, borzasztón fáj csak az, hogy nem takaríthatok meg ebből semmit is, mint tavál. Jobb lett volna Tobelbadba mennem, mégtán kevesebbel kijöttem volna.

Már nem gondolhatok még se egyebet, mint, ha megkapom az ingyen szobát, aug 20-ig itt kihuzni. A levegő nagyon jó tesz, míg otthon utóbbi hó napokban már csak 4—5 órát aludtam, itt már 8—9 órát alszom és jól érzem magamat. Ismétlem, ha mehetek Bikolra, megyek azonnal, de ha nem, hát kénytelen leszek itt maradni. Szoba nélkül 2 f 50 kr ral kijövök, iszonyún spórolva. Már most pedig megnyugtatósomra, kérem küldjön nekem posta fordultával 20 frtot. Marad augusztusra 80 ft. Ezt pedig úgy kérem, hogy jövő csütörtökön, vagyis 29.^{én} megkapjam, mert ellenkező esetben másnap haza szaladok ijedtemben. Mindenesetre egy pénteki napon fogok haza menni. Ha Veigelsberg pénzt küldött volna nem háborgatnám, de ennyi malheur! Az idén nem találtam el a fürdőt. Gáspár, a ki hitt magához, nem jött el! Ennyi csalódás!

Egy percem sincs több! — A posta indul

Isten önnel

híve
Vajda János

A pénzt vevényes levélben lesz jó küldeni, hogy el ne vesszen — vagy tán — utalvány bizonyosabb?

77. VAJDA JÁNOS — BARTOS RÓZÁHOZ

[Budapest, 1880.] augusztus 28.

Mélyen tisztelt Nagysád!
Felséges Szépség!
Imádott Szentség
Kimondhatatlan Gyönyörűség!

Tegnap este meghaltam (amidőn valami hirt hallottam a corsórol) ezután haza menve újra születtem (két arany betű ragyogott elém, melyeket lecsókoltam) — (talán nem tévedek, azt hívnén, hogy Kegyed irta azokat?) — ma pedig veszem kedves sorait és most a hetedik ég felé járok . . .! Reggel óta egyebet sem teszek, mint írom és eltépem a leveleket, ez már talán a tizedik, pedig alig várom, hogy éljek az engedéllyel, melyet adni kegyeskedett, és értesítsen, hogy igen is, végtelemül óhajtom Nagysádat látni és a nélkül képtelen volnék elutazni, pedig talán már kedden mehetnék, voltaképp mehetek, amikor akarom, hisz utam célja csak mulatság, halaszthatom azonban indulásomat későbbre is — de előbb mindenesetre meg kell beszélünk azt a világtörténelmi fontosságú tárgyat, melyet tegnapelőtt félbe hagytunk.

Hogy mikor és hol találkozunk, az teljesen Nagysádtól függ, én várok szívesen, mert most már teli vagyok hittel, reménnyel, boldogsággal; ha teendője van, méltóztassék végezni (engem csak az esti corso aggaszt!). Egyébiránt ha netalán gyors és sietős üzenet volna, tudatom, hogy többnyire délelőtt 9—11, délután 3—5 közt vagyok otthon; de most már valóban zavarban vagyok, mert nem tudom itthon várjak-e vagy a corsóra a propellerhöz menjek?

Tegnap reggeli 7-től 10-ig vártam a kitűzött ponton, de nem panaszsképp, csak magam igazolásaképp mondom: hisz Nagysádra várni, érte szenvedni — nekem határtalan gyönyör, este is elmennék a corsóra, de . . . hátha ismétlődik a tegnapi eset? . . . És a tegnapi fiatal ember . . .?

De mit panaszlok? Itt van szép csokra — oltárom; kedves levele — imakönyvem. Sohasem hittem, hogy a legnagyobb szépség, a legnagyobb jóssággal egyesülhet: de kezdek a csodában hinni.

Fogadja hódolatteljes kézcsókomat
mindenre kész rabszolgája

VIII/28. d. u. 3 óra.

Vajda János

78. VAJDA JÁNOS — BARTOS RÓZÁHOZ
(Töredék)

[Budapest, 1880. augusztus 29.]

Imádott Szépséges Üdvösségem!

Hogy tegnapelőtt este óta mennyit szenvedtem, azt soha ki nem fejthetem. Mert én nem láttam Ön mamáját és nővérét, csak Önt és azt az urat. Most már megértheti lelki állapotomat és csodálhatja lelki erőmet, hogy mindeddig meg nem haltam. Soha életemben ekkora kint nem állottam ki. Mily iszonyu tévedés!

Ha anyját vagy nővérét láttam volna, akkor talán megnyugszom. De miért nem jött Kegyed hozzám tegnap? A levelet, melyben én találkozásra kértem, még pénteken este adtam föl, e szerint abból, hogy tegnap nem jött a hajóhoz, a legrettenetesebbet következtettem.

De most már nyugodt, szinte boldog vagyok. Hanem, kérem az égre, most már ne késsék egy percet se. Méltóztassék bérkocsira ülni és azonnal hozzám jönni. Oly sok mondanivalóm van, nem tudok addig semmit tenni, míg Önnel ki nem beszélem magamat.

Két éjen át nem aludtam és nem is tudok addig, míg Önnel nem beszélek. Óh miért nem irt nekem mindjárt tegnap, életemből tiz évet megmentett volna. De hála az égnek, csakhogy így van, — kérem, jöjjön mielőbb okvetlen. -----

Nem kinzom tovább rossz írással gyönyörűséges szemeit — várom epedve

híve
Vajda János

79. VAJDA JÁNOS — BARTOS RÓZÁHOZ
[Szabadka, 1880. szeptember 5.]

Jelentem hódolatteljesen, hogy legfelsőbb kívánatára ma éjjel elutaztam, mint Nagysádnak, ahogy Felsőgednek leg-hűbb legbuzgóbb udvari jágerje, igyekeztél hogy minél többet küldjek és hozzak a konyhára . . . Hisz én most már a szerencse fia vagyok . . . Nekem minden sikerül ezentul . . . Bizzék bennem, én is bízom Önben határtalanul . . . Csókolom kezeit, lába nyomait . . . legyen vidám, jól mulasson . . .

Üdv!

80. VAJDA JÁNOS — BARTOS RÓZÁHOZ

(Töredék)

[Szabadka, 1880. szeptember 6.]

— — — Boldognak érzem magamat, ha e küldeménnyel elérem azt a célt, hogy pillanatra rám gondol. — — — — —
De az emberek, azok aztán mindent jóvá tesznek. Valóban elragadóan kedves barátságosak. — — — — —

81. VAJDA JÁNOS — BARTOS RÓZÁHOZ

[Budapest, 1880.] szeptember 10.

Imádott kedves tündéristennő!

Itthon vagyok! Tegnap este 10 órakor érkeztem.

Nem akarom gyötörni rossz irásommal. Egyetlen gondolatom mielőbb látni Önt.

Ha előbb nem találkozánk, holnap — szombaton — esti 5 órakor a tabáni átjárás pesti oldalán várakozom.

IX/10

örök rabja,
János Vajda

82. VAJDA JÁNOS — VADNAI KÁROLYHOZ

[Budapest, 1880. szeptember 29.]

Kedves Károly!

Kérlek olvasd föl e versemet ma a Kisfaludy társ. ülésén. Mert ha nem vállalkozol, akkor meg lehet, hogy le marad a napi rendről. Már kevés az idő, hogy valakit fölkérjek. Remélem megteszed. Ha otthon léssz 4—5 óra közt, elmegyek hozzád, hogy együtt elolvassuk.

Ez a vers a hólnapi Napló számára van megírva, talán levonatot adhatok vagy küldhetek is estére.

Ne add ki senkinek, mert Urváry már kifizette.

Üzend meg bizhatom e, hogy fölolvasod? És hogy el tudod e olvasni, nincs e kételyed valamely szó iránt? Ha nincs akkor tán nem is zavarlak délután.

Kedves Karikám, olvasd föl — és pedig szépen, hatásosan, ez a vers megérdemli —

Üdv!

hived
Vajda János

83. VAJDA JÁNOS — BARTOS RÓZÁHOZ
[Budapest, 1880.] október 1.

Kedves, édes Rozám
Csodaszépséges arám
Gyönyörűséges búbajos jövőbelim,
ennivaló kis feleségem!

Semmi baj. Csak azért irok néhány sort, mivel ma és holnap nem látom. De sokat meg azért nem irok, mert irtózatossá válnék irásom voltaképp olvashatlan s nem akarom szép szeméit annak találgatásával sokáig gyötörni.

Tegnap önmagát multa fölül kedvességben szeretetreméltóságban.

Szédülök a gondolattól, mily szerencsés boldog vagyok, s holnaputánig, míg újra látni fogom tegnapi szeretetreméltóságra emlékeiből táplálkozom. Nincs boldogítóbb ohajtásom, mint önnek örömet okozni, s boldogságomat tetézi a tapasztalás, hogy Ön angyali jó gyermeki szive mily csekélységekben is tud gyönyörködni!

Legyen vidám, legyen meggyőződve, hogy sokkal mélyebben, forróbban szeretem, mint ezt kifejezni bírom.

Kérem, vigyázzon, hogy valami baj ne érje. Mert a földi végzet meg szokta irigyelni azt a nagy, végtelen mennyei boldogságot, mely reám vár, és gáncsot vet, ha nem ügyelünk magunkra. Öröködjék egészsége és biztonsága fölött.

Csókolom, eszem mindenét . . .

A viszontlátásig!

október 1-én. d. e. 11-kor

János

84. VAJDA JÁNOS — BARTOS RÓZÁHOZ
[Budapest, 1880.] október 13.

Édes Rozám!

Még mindig rosszul, beteg vagyok; talán nem is leszek többé soha egészséges! Nagyon lehangol ez állapot . . .! Végtelenül fáj Önre gondolnom!

Ma járnai kelni akarok, hogy talán ez is használ valamit. Két

levelét vettem, a ma reggeliből értem, hogy nem jön át. Én tehát végzem dolgaimat.

Mihelyt jobban leszek, megírom, és azután együtt ebédelünk.

Üdvözlöm, csókolom

X
13 reggel 8 óra

híve
János

85. VAJDA JÁNOS — BARTOS RÓZÁHOZ
[Budapest, 1880. október vége.]

Édes Rózám!

Mindenre kész vagyok — úgy történjék amint ön kívánja — de kérem, jöjjön *délre* át, *fél tizenkettőre*, ne késsek, mert $\frac{3}{4}$ után minden perc életveszélyes lesz rám nézve.

Bocsánat szent *Mártírnőm*, jóságos szép kis *Grizeldiszem* — soha se fogom Önt megszomorítani többé — térdeimen fogom Önt kérni imádni. Ma délben, délután mindent ki fogunk tervelni, megállapítani, és mindennek úgy kell lenni amint Ön kívánja — azért jó lesz, ha keresztlevelét is áthozza.

Csókolom ezerszer; nem szabad többé sirnia, nem bírok el több fájdalmat.

Ön elhagyhat engem, én nem hagyom el Önt soha!
imádója, jegyese, férje,
rabszolgája

Vajda János

Átjöjjön $\frac{3}{4}$ 12-re, mert ha késik, nem talál életben.
Öné vagyok örökre. Alig várom hallani, jól aludt-e?

86. VAJDA JÁNOS — BARTOS RÓZÁHOZ
[Budapest, 1880. november 2.]

Édes Rózám!

A gyűrűket ma — kedden — reggel már megvettem, a nevek bemetszése pár óra múlva, azonnal meglesz. — akár ma átvehetné, de bezzeg mikor ér megint e levelem Budára — hirdethet lassuságu csigapostánkon?

Üdv!

János.

Utólag jut eszembe, hogy a budai paphoz egyedül mennie nem volna illő, ha kivált a pap még fiatal is. Nem is okvetlen szükséges, mert mi délután együtt megyünk a pesti paphoz, és attól meg is tudunk mindent, és ha kell azonnal megyek én Önnel a budaihoz. Ha mégis el akar menni holnap délelőtt a tabáni lelkészhez, vigye magával Marit vagy más nőt.

Csókolom!

87. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1880. november eleje.]

Kedves Nagy Ur!

E hó 1-^{ére} ígértem visszaadni a 20 frt kölcsönt, de szinte bizonyos voltam abban, hogy az azóta *közbejött oknál* fogva ön megengedi nekem, ha még pár napig késni fogok t. i. az a rendkívüli szerencse ért, hogy új lakásom kiürült és én november 1° helyett már ezelőtt pár nappal beköltözhettem. Röviden alig magyarázhatom meg, mily nagy szerencse, mily nagy öröm ez nekem!

Emiatt persze több kiadásom lett 1-én — mint számítottam — és nagyon boldog vagyok ez új lakáson — mely nagyszerű (és rejtélyesen olcsó —) de azért soká nem fogok késni sem a fizetéssel sem a cikkek írásával — mert itt most már *sok időt nyerek* — még kedves, egészséges is —

Most három féle tervre is vagyok alkuban — ha sikerülnének, hát lenne módom nagyobb utat is tenni —

Üdvözlöm szeretettel

örök hive
Vajda

88. VAJDA JÁNOS — BARTOS RÓZÁHOZ
[Bikol, 1880.] november 11.

Kedves Rózám!

Nagyon jól érzem magam — nem hiányzik egyéb, csak magától egy levél, melyben olvasnám, hogy szintén jól van, semmi baja — remélem, hogy ma este ez ohajtásom is teljesül —

Mihelyt arról tudósít, hogy szállásunk rendben, teljessen ki-

száradt, kifűtve — azonnal megírom a napot, melyben leérkezem, sőt esetőleg a vett levél után másnap le is jutok de hétfőnél semmiesetre sem előbb — talán keddig is maradok — az időjáráshoz képest — Szombaton mindenesetre írok, röviden leutazásom felől.

Csókolom — áhitattal imádott jószágos szivét — mely nekem annyiszor meg tudott bocsájtani.

Hú jegyese

Nov. 11-én.

János

89. VAJDA JÁNOS — BARTOS RÓZÁHOZ

[Budapest, 1880. november 26.]

Ha eső lenne, kocsin is tessék jőnni — és a keresztlevelet okvetlen

üdv

Vajda János

90. VAJDA JÁNOS — BARTOS RÓZÁHOZ

[Bikol, 1881. április 17.]

Eddigi elhatározásom szerint holnapután *kedden* érkezem haza a bécsi hajóval, de ha épen ekkor haza nem érnék, azért sokáig már késni nem fogok, s másnap is kijöhet Rozi a hajóhoz esti fél hétkor, mert nagy vízzel az „Iris” hajó ilyen tájon szokott kikötni.

Tegnap este vettem a maga levelét. Nagyon jól tette, hogy megemlékezett rólam.

Itt sokat nógattak, kivált kedves szép névrokona és remélhetőleg jövődóbeli barátnője — hogy hívjam föl magát az ünnepekre, ha maga előbb irt volna nekem, talán meg is tettem volna — de azt hittem, haragszik és majd fel se jön, és én szégyenben maradok.

Vizernek ajánlottam a Zugliget [!] nyári lakásul, nagyon kap rajta, csak találhatóna még, nagyon szeretném, mert sokszor kirándulnánk hozzájuk.

Már vadásztam kétszer, egész napokon át, 8–10 óra hosszant egy huzamban hegyen völgyön, csuszva mászva. Egyszer

voltunk hárman, másszor 11-en — tiz hajtóval, és még csak egy lövést se tehetett egyikünk se! Pedig a primási főerdész rendezte a vadászatot, 20 ezer holdnyi erdőségben. Szarvas és nyul jött lövésre, de erre most nem szabad löni; a mire meg lehetett sőt ohajtottunk volna: róka, őzbak és vadsörtés — ezek meg visszatörtek a hajtókön át.

Még talán holnap utoljára kísérlek szerencsét, ha ugyan a babonás főerdész rávehető lesz, hogy husvét hétfőn vadászson. Valami kis emléktárgyat viszek innen magammal. Nem értékes, de a szemnek kedves tárgy. Maradt még abból a drága dologból is, a mit a mult őszön itt hagytam.

Ha nem maga, de más alszik az ágyamban vagy ha egyáltalán már úgy is ideje volna a behúzásnak, szeretném ha ágyamat tisztába huzva találnám.

Nem kívánom, hogy kijöjjön a hajóhoz, de ha már kijön, akkor meg kell engednie, hogy ott megcsókoljam. Ha ezt nem akarja, akkor ne jöjjön ki.

Hü férje

Hornyák János
a csipisz

91. VAJDA JÁNOS — BARTOS RÓZÁHOZ
Pásztó, [1881.] július 10.

Édes jó áldott szentem
Kedves feleségem!

Csak annyit mondok, hogy végtelenül szeretlek! Mikor a vonat elindult és láttam siró arcodat, majd meghasadt a szívem! Talán még ma vagy holnap hazamegyek és aztán együtt megyünk el valahová. Én nélküled nem érzem jól magamat sehol! Légy vidám, maradj hü hozzám, ha te el nem hagysz, én el nem hagylak téged soha, soha!

Holnap vagy otthon leszek vagy ismét irok — ma nem tudom még, mire határozom magamat?

Csókkollak ezerszer!
Hü férjed

Pásztó, Július 10.

János

92. VAJDA — AZ ATHENAEUMHOZ
Budapest, 1881. július 26.

Az Athenaeum Igazgatóságának.

A szerelem szótára cím alatt francia német források után, körülbelül a hasonló című francia mintára, az Athen.-kiadásban megjelenő művekhöz hasonló kiadásban, legalább tizenöt ivnyi terjedelemben, szándékom könyvet állítani össze, a címlapon nevemnek mint szerkesztőnek vagy összeállítóknak kitételével; s azon hitemben, hogy ezen, a minden rendű és nemű ifjuság, egyáltalán az olvasni képes összes nagy közönség előtt kedves könyv legtartósabb és legszélesebb elterjedésre számíthat, kész vagyok annak kiadási és elárúsítási jogát az Athenaeum társulatnak egyszer mindenkorra átengedni; a kézirat átadásakor kifizetendő 350 olv.: *háromszáz ötven* forint tiszteletdíj fejében. A kéziratot még ez évben átadom. Az utolsó revízió átolvasására magamat kötelezem, nemcsak de sőt e jogot magamnak követelem, azonkép a szokásos tíz darab szerzői tiszteletpéldányt is.

A t. igazgatóságnak válaszát kérve, vagyok

Budapest, július 26-án 1881.

hazafiui tisztelettel
Vajda János

93. VAJDA JÁNOS — BARTOS RÓZÁHOZ
Pragerhof, 1881. augusztus 12.

Kedves Róza!

Reggeli 8-kor megérkeztem ide, hol elhatároztam, hogy csak Rohitsba megyek, ahova délben érek, és ahonnan talán még ma délután másik levelet teszek postára neked. — De te, mihelytesoraimat veszed, kérlek, tudósíts azonnal, megkapta-e Nagy Miklós a levelet? Egész uton azon aggódtam, hogy nem vesztetted-e el? Leveledet címezd nevemre.

u. p. Pölschach,

Sauerbrunn-ban
Rohits mellett

Az a viziló, aki beszállott a coupémba, Siófokig jött, onnan egyedül maradtam idáig, és vagy 4 órát alhattam.

Ha a Nagy Miklós levelét elvesztetted volna, akkor azonnal rohanj hozzá, mondd el neki, hogy legalább idejében segíthessen magán és mással irasson.

A kacsá oly irtózatosan kemény volt, hogy elfáradt az állam, míg egy combját megettem és az uj töltelék megest kitorrott a fogamból. — Ez lehetett a kacsák Mathuzsáleme.

Tiszteltetem Hazai urékat
Csókollak

Pragerhof. VIII. 12. 1881. 9 óra.

János

94. VAJDA JÁNOS — BARTOS RÓZÁHOZ

(Töredék)

[Szabadka, 1881. október 28.]

— — — az uton megfáztam, tultömött rekeszbe jutottam, a hol csak igen keveset aludtam, ülő helyzetben, betegem érkeztem meg, cudar időben, mindamellett azonnal vadászni mentem. — —

95. VAJDA JÁNOS — BARTOS RÓZÁHOZ

[Szabadka, 1881.] október 29.

Kedves jó Rózám!

Okosabbat nem gondolhattál volna, mint nekem botosokat küldeni, nagyon elkelték volna már jövet is, mert ugyancsak fáztak a lábaim, úgy hogy a szegedi váró akolban (mert ezt ugyan teremnek nem nevezhetni) még egy pár kapcát huztam föl, még se volt elég. Ha elgondolom, hogy én neked összesen csak hat ftot hagytam otthon ugyanannyi napra, és te ebből még nekem ily drága dolgot küldesz, édes lelkem, — no de majd otthon kiömlengem magamat.

Csak az a kár, hogy a botosok kicsinyek, — no de azért ne busulj, hazafelé nappal fogok utazni és még melegebben öltözni, otthon majd kicseréljük nagyobbakért.

Hogy mely nap érek haza, nem tudom, de talán majd megírom; mindenesetre az esti vonattal, mely $\frac{3}{4}$ 9-kor ér Budapestre, s e szerint én fél tiz táján érek lakásomra. Tisztelem

doktor urat, — örülnék, ha Rózi helyett egy kiszolgáló leánykát kapnál — tetű nélkül.

Ma ebédeltem először étvágygal Miloszavjevicséknél.

Őrizd meg szived jóságát, ne veszítsd el hitedet, hogy az Isten előbb utóbb meg fog érte jutalmazni.

Őllelek, csókollak, a te szerető hornyákokod

X/29.

János

96. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ

[Budapest, 1882. május 29.]

Kedves Szerk. Ur!

Beteg vagyok, veszélyessé válható seb van lábamon, napokon át tiltva lesz járnóm. Ha meglátogatna, rendkívül jól esnék, de addig is kérném, az ígért 20 ftot elküldeni, mert most már még szükségesebb az, miután most másfelé nem fordulhatok. Így szokott nálam a baj csoportosulni, mert ha bármily rosszul leszek, holnap után ki kell költözni. Ha Beöthy Zsolt urral, vagy valamely kedves emberemmel találkozik, kérem őt fölkeríteni, hogy látogasson meg, mivel a szobában kell maradnom. De nagyon örülnék, ha ön is elnézne hozzám, akármikor, mert mindig honn vagyok.

tisztelője
Vajda János

97. VAJDA JÁNOS — KERKÁPOLYI GYULÁHOZ

[Budapest, 1882. június.]

Imádott kedves doktor ur!

Hát van még ilyen jó ember a világon? Ezt a kérdést vetettem föl már sokszor doktor urra gondolva és most is így kiáltottam föl kedves levelét olvasva. A borítékot megpillantva megdöbbsentem: no, gondolám, most én, háládatlan stucli kikapok, hogy így elfeledkezem és nem irok; hát még az én jó gondviselésem nekem szerencsét kíván, születés vagy nevem napomra is megemlékezve. A megdöbbenésnek vége lett, de szörnyen elszégyeltem magamat.

Én minden nap gondoltam orvos urra, és biz isten, épen ma irtam volna már. Mert annyi szent, hogy irtózatosan sok dolgom, ügyem bajom van mindig. Szálláskeresésben lábam elromlott, egy ujjomról lemegy a köröm, még most is csak keveset járhatok, egy hónapig papucsban jártam és szobafogoly voltam. Most már javul, de még eltarthat pár hétig mig szabadon rendelkezhetem lábammal. Aztán a költözökös, hurcolkodás, rendezkedés, egyéb kenyérmunka!

Nagyon örülök, hogy orvos ur meg van elégedve uj állapottával, aminél persze sokkal többet érdemelne, de hát ez a kor a szélhámósok kora, a jó emberek mindig hátrányban vannak, de ma inkább mint valaha.

Alig várom októbert akkor, ha valami meg nem ront, én rontok be Szovátba örömlázás szivvel önt viszontlátni!

De most már nem rontom tovább szemeit ez irtózatós ákombákom irással. Legyen meggyőződve, hogy hálás szivvel gondolok Önre mindenkor, és határtalanul örülök, látva kedves leveléből, hogy jó indulattal van irántam, a ki szeretnék jobb lenni, ha ebben a szerencsétlenség nem gátolna.

Kivánok felséges multságokat azokból a jó falusi örömekekből, amelyekről én annyit hiába ábrándoztam.

örök tisztelője
Vajda János

Belváros, Régiposta utca 6 sz. 1ső em.

98. VAJDA JÁNOS — GYURKOVICS GYÖRGYHÖZ
[Budapest, 1882. július.]

I. változat:

Kedves Gyuri! Lásd szivesen nőmet, mig itt lesz, anyja temetését akarná bevárni — én őt most újra nagyon megszerettem és fájó szivvel válok el tőle, ha majd megjövök, számoljunk a költségekről. Róza mégis a legjobb nők egyike a világon. Kár hogy én öreg vagyok hozzá.

II. változat:

Édes Gyuri, lásd el nőmet szivesen mig itt lesz, ha majd megjövök, számolunk. Ő nekem megint nagyon kedves lett. Fájó szivvel válok el tőle — bár ne volnék oly öreg.

99. VAJDA JÁNOS — JÁSZAI MARIHOZ
[Budapest, 1882. szeptember.]

Mélyen tisztelt Kisasszony!

Semmi jogom Nagysádtól egyáltalán bárminemű, annál kevésbé gyors választ várni. Csak kegyelem, irgalom, amit kérhetek. És joga van tőlem még ezt is megtagadni.

De Ön kegyes volt első levelemre pár nap mulva válaszolni és megengedni, hogy költeményeimből egy emlékpéldányt küldjek, hódolatom jeléül. Én természetesen, a legnagyobb elragadtatással, kitörő örömmel éltem az engedéllyel és még az nap postára tettem újabb levelemet az általam irígylt kötetekkel, amelyek szerencsések lesznek Nagysád gyönyörűséges kezecskéi által érintetni. És ringatóztam a föltevés örömeiben, hogy Nagysád foglalkozni fog az én rímbeszedett gondolataimmal . . . De most kezd gyötörni az aggodalom, hogy hátha Nagysád — talán valamely balvégzetes véletlen folytán — nem is kapta meg küldeményemet? És ha nem kapta volna, mit gondolhatna rólam, hogy én egy levelét viszonzatlanul hagyom? És aztán kinek kezébe juthatott küldeményem? Avvagy talán Nagysád elutazott; avvagy talán — nem akarja, hogy újabb leveleimmel terhére legyek?

De hát hiszen Nagysádnak joga van nekem ezt egyenesen megtiltani. És nekem engedelmeskednem kell és fogok is, vérező szívvel, ha úgy parancsolja, de kérem, még legalább egyszer, ha már így volna, írja meg — halálítéletemet, vagy pedig nyugtasson meg, hogy nem így van, hogy nem kell kétségbeejtő magyarázatát adnom hallgatásának, hogy az nem megvetés vagy sértődés érzete . . . Inkább nevensen, kacagjon öreg fejem örülségén, csak ne tiltson el attól, hogy hódolatom méceit lerakjam lábai előtt . . .

Tehát kegyelem, irgalom: egy sor levélkét! Bocsánat türelmetlenségemért. . . de hiszen ha tudná, mennyit szenvedek, hogy égek, lángolok. . . még inkább csodálná türelmemet. . . Sajnálom, méltó vagyok a szájalomra. . .

Legmélyebb tisztelettel vagyok kézcsókoló szolgálója,

Régi posta utca 6. sz.

Vajda János

100. VAJDA JÁNOS -- MILKÓ IZIDORHOZ
Rohitsch-Sauerbrunn [1882. október—december.]

Tisztelt kedves Szerk. Ur!

Igen örülnék — méltányolható okom volna rá — ha becses lapja legközelebbi számában megemlíteni sziveskednék itt időzésemet. Sok jó emberem örülne e hírek.

Óhajtott rokonszenvébe ajánlva magamat, vagyok

tisztelő hive
Vajda János
Rohitsch—Sauerbrunn
(Steiermark)

101. VAJDA JÁNOS — DE GERANDO ÁGOSTNÉ
TELEKI EMMÁHOZ

Budapest, 1882. november 5.

Méltóságos Grófnó!

Meg sem kísérlem festeni az örömet s elragadtatást, melyet nekem szives meghívása okozott, mert nem találnék rá méltó szavakat; csupán annyit jegyzek meg, hogy ez a legnagyobb kitüntetés, mely életemben mint írórt ért.

De nem igen volt csekélyebb megdöbbenésem is, midőn arra gondoltam, hogy miként leszek érdemes e bizalomra? Mint előkelő körökben járatlan fogom e magamat méltóképp viselhetni a nemcsak társadalmilag de — mint rövid levélkéje is bizonyítja — szellemileg is oly igen fölöttem álló társaságban? Az akarat, az igyekezet meg lesz, azt ígérhetem, sőt olyannyira meg lesz, — gyöngeségem érzetében — hogy — félek — igenis elfogulttá és annál ügyetlenebbé leszek.

Valóban, megvallom, a mily örömmel, de ez egy gondolat miatt szorongva indulok utnak. Mert hát ugy hiszem még is utnak indulok, és pedig alkalmasint holnap este; a vágy, Méltóságod kívánságának hódolni még is csak nagyobb, mint a félelem, hogy társaságban, még a szerényebb igények előtt is, legföllebb szögleletességemmel válhatok mulattatóvá.

És végre bátorít a hit, remény, hogy Méltóságod *kegyes elnézéssel* lesz irántam. És ha mégis, utolsó percben visszarettenék, akkor alássan és ezerszer bocsánatot kérek . . . Ha

kedden, legfőllebb szerdán reggel meg nem jelennék, akkor vagy rendkívüli akadály merült föl, vagy hogy még egyelőre nem bírtam elég bátorsággal . . . holott pedig tudom, hogy ezek után kimaradnom még rettenetesebb vétség — bűn volna! . . .

Magamat minden esetekre hálás érzettel határtalanul óhajtott kegyébe ajánlva vagyok kezét csókoló
Méltóságodnak

Budapesten, November 5e, 1882.
Belváros Régi posta utca 6 sz.

alázatos szolgálója
Vajda János

102. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ

(Töredék)

[Budapest, 1883. július eleje.]

Ha ilyen *fellejes* idő járna párisi utatokra?

Bezzeg dicső multság lenne!

Most épen ráértem, hát ime megint egy jámbor, alázatos kísérlemény (?) — hát ha még ez is beválik?

A két első adoma már ismeretes, de az utolsó még aligha volt kinyomatva.

103. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ

[Budapest, 1883. július 20. után.]

Kedves Lajosom!

Jegyeidet már elhasználtam. A bécsivel csak Galantáig mentem, Trencsénteplicbe utazva, a honnan egy hét múlva vissza kelle térnem, mert épen az nap óta, hogy ti Párizsba mentetek, folyton betegeskedtem, csak néhány nap óta vagyok jobban, mióta ide költöztem a szigetre.

De Bécsbe okvetlen ohajtok fölrándulni. Vajon lehetséges volna-e még egyszer — és alighanem utolszor — (mert már egy másik nyarat nem érek) — egy Marcheggig és vissza szóló első osztályu jegyet szerezned? Mert most már a zónakorszakban más mint első helyen nem lehet járni magunkfélének. Ha könnyü szerrel teheted, kérlek, tedd meg, de csak ha nehézség nem forog fönn. Ha pedig nem tehetnéd, kérlek szé-

pen tudasz egy sorral, mert az esetben Baross-tól kérek „önkezelési menetjegyet” — ha ugyan még járja ez — Brodig és vissza —

A jegyet, ha kapnánk, új lakásomra: Haltér 7. küldheted.

Alig várom, hogy találkozzunk, és lássam arcodon a dicsfényt, melyet Páris látása hagyott rajt.

Ölel szeretettel

lerázhatlan hived
Vajda János

Margitsziget. Nagy Szálloda 227.

104. VAJDA JÁNOS — KISBAÁRI KISS FERENCHEZ
Budapest, [1883.] szeptember 1.

Igen tisztelt kedves Kiss Ur!

Végtelen sajnálom, de ma este nem mehetek Kegyedhez. Én most már kérem szeretettel ne is méltóztassék egy lépést sem tenni érettem sehová, e percben ítélve körülményeimből, nem is mehetek Hietzingbe.

Én bocsánatot kérek, hogy két ízben alkalmatlankodtam, meg nem gondolva, hogy Kegyed igen el lehet foglalva, és most háborgat az amiatti aggodalom, hogy egy kissé meggon-
dolatlan voltam.

Mindezekért bocsánatot kérve, magamat nagyon ohajtott rokonszenvébe ajánlva, vagyok

Budapest 9 dik 1^{én}

őszinte tisztelője
Vajda János

105. VAJDA JÁNOS — ISMERETLENHEZ
[Budapest, 1883.] szeptember 7.

Kedves barátom!

Azért hogy természetem különösségei, mondhatnám csodálatosságai miatt oly kevéssé vagyok képes kimutatni mély rokonszenvemet, ne véld, hogy teljes mérvében föl nem fogom a te irántam annyiszor tetteleg tanusított önzetlen, nemes vonzalmad nagy becsét. Egyébiránt olyan bölcs embernek tartalak, hogy meg vagyok győződve, miszerint lelkembe látsz,

és akkor fölösleges részemről minden szóbeli hálálkodás. Remélem hát, nem veszed zokon, hogy kedves küldeményeid vétele után azonnal nem siettem kifejezni illő köszönetemet. Ezuttal sem akarok erre sok szót pazarolni. Majd megteszem élő szóval, személyesen, mert — végre valahára — talán, ha a végzet is úgy akarja — mert eddig valóban nem akarta! — hiszen az idén is már julius elején indulóban voltam, podgyászoltam, midőn hirtelen rosszul lettem, s bár fekvő nem voltam, de úgy lefogytam, hogy azt hittem, soha többé helyre nem állok, — csak most egy hét óta vagyok jobban, s ha ez állapot tart — tehát most már — alig merem ígérni, de szent igaz, hogy eltökélt szándékom, fölrandulni Bécsbe, és ott néhány napot tölteni. Amidőn majd kibeszélgetjük magunkat kedvünkre.

Ölelve szeretettel vagyok

örök hived
Vajda János

E levelet majd két héttel előbb irtam, de nem tettem postára, mert azt hittem, hogy mégis előbb föl megyek. De már mégis csak elküldöm, mert lehetséges, hogy fölutazásom megint csak késhet, bár untalan készülök most is. Most még csak Szabadka csábit, de ha előbb oda mennék is, azért a bécsi út semmiesetre el nem marad, és legfölebb e hó második felében megtörténik.

Jövő héten vagy Bécsbe vagy Szabadkára megyek, ha csak betegség nem gátol.
szptbr. 7.

106. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ
[Budapest, 1883. december 1.]

Kedves szeretett ifju bajtársam!
Talán magasabb hatalmak ellenzik a sajtóhiba kiigazítás közlését? Ők fogják megbánni! Mert ha az esti lapban sem jelen meg az átadott igazítás akkor holnap valamennyi napilapban közzéteszem azt, ha másként nem Nyílt térben.

Igy hát mégis jobb lenne azt önöknek maguknak kiadni.
Üdv.

hive
Vajda János

107. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1884. január—február.]

Talán még ma fölkereshetem, de irtózatosan sok az „*igazi-tani valóm*” (Bezzeg tudom már *mi* ez?!) — azonban (!) teljesen kifogyva levén, sietnem kell kérni 10-et (ezzel tk az előleg 30) —

Hanem! — a mi a sokkal fontosabb és szinte kétségbeejtő: tkréktári kölcsön már a szállás és butorok miatt is égető, mert holnapután már Vaálba kéne mennem és ezt a dolgot rendbe kéne hoznom — és nem vagyok képes legyőzni a szemérmemet, hogy megszólítsak valakit harmadik aláírónak! Elindultam többekhez, és mikor szembe állok velük, elakad a szó a számon — nincs bátorságom — még egyetlen embernek se tudtam ezt előhozni! Pedig Vaálban kísérletet tenni egyre növekedik vágyam, elszántságom. Ha a szónoklás jegét megtörhetném, akkor én okvetlen győznék és ki tudja mire hova fejlődhetnék? Mégis — mégis — vajon — nem említhetné ön ezt meg — ön san gene [!] tehetné — valami jó bizalmas emberének? Iszonyúan lehangel, hogy ily nagy terv csekély néhány ft miatt meghiúsuljon —

Talán fölnézek délután — mikor, nem tudhatom, mert száz felé szaladok —

Üdv!

108. VAJDA — DE GERANDO ATTILÁHOZ
[Budapest, 1884. március.]

Mélyen tisztelt Uram!

Mult év végén vett kedves levelében tett azon ígéretének, hogy Párisból vagy Algirből jövet itt Budapesten szerencsém lesz láthatni, annál inkább örültem, mert egy ekkorában támadt eszmémet óhajtottam volna Kegyeddel megbeszélni. Ugyanis eszembe jutott, mily könnyű volna Kegyednek előmozdítani néhány költeményemnek franciára való fordítását. Minthogy írásom boszantóan rossz, nem akarom tovább ennek olvasásával fárasztani. Csupán arra bátorkodom kérni, hogyha valamikor Budapestre érkezik és *ha* ugyan ez eszmét érdemesnek tartja a megbeszélésre, nekem módot nyújtani méltóztatásuk a találkozásra, magában értődvén, hogy e kéré-

sem előadására utóbbi leveleiben tett szives ígéreteiből meritem a bátorságot.

Még csak annyit, hogy én módját találtam ki és már próbáját is adtam, miként fordíthat egy valódi routinirt író oly nyelvből verseket, melyből különben egy szót sem ért.

Nem tudom, hol van most Kegyed? — Párisban-e vagy Pál-falván? Ez utóbbiba címzem leveletem.

Ide zárok utóbb irt verseimből pár darabot. Méltóságos grófnő kezeit hódolatteljesen csókolva és magamat óhajtott jó indulataiba ajánlva vagyok

Vámház kör-ut 2.

Öszinte tisztelőjük
Vajda János

109. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ
[Budapest, 1884. május 28.]

Tegnap este már megelőzőleg ingerült voltam. Hiszen meg-gondolva higgadtan a dolgot, absolute semmi okom — legalább a tegnapi szerint W. urra haragudnom. Pláne ha úgy van, hogy ő adni akarta, és fordította is a cikket, de a . . . [3 olvashatatlan szó!] A. huzatta ki, csak azt akarom mondani is hogy e percben magam vagyok legdühösebb mint aki a legnagyobb ellensége vagyok önmagamnak

tisztelőd
Vajda János

110. VAJDA JÁNOS — HEVESI JÓZSEFHEZ
[Budapest, 1884. július.]

Kedves Szerk. ur!

Az a scrupulusom támadt, vajon a végső versszakban nem áll e hibásan elveszett, melyet egyszer ki is töröltem, de sittemben tán újra hibásan irtam; mert e helyett már a rim végett is: *elrepült*-nek kell állnia. Ha nem így volna, kérem így kiigazítani.

Üdvözölve szeretettel vagyok

tisztelő hive
Vajda János

111. VAJDA JÁNOS — AZ OSZTRÁK—MAGYAR
MONARCHIA ÍRÁSBAN ÉS KÉPEKBEN
SZERKESZTŐSÉGÉHEZ
Budapest, 1884. október 8.

Az „Osztrák magyar monarchia írásban és képekben” című vállalat t. c. budapesti szerkesztőségének.

A fölhívást e nagy jelentőségű vállalatban való közreműködésre legnagyobb mérvben megtisztelő kitüntetésnek tartván, van szerencsém jelenteni, hogy tőlem telhetőleg e fölszólításnak megfelelni legőszintébb óhajtásom.

Maradván nagyrabecsüléssel
a m. t. szerkesztőségnek

Budapesten, október 8-án 1884.

kész szolgája
Vajda János

112. VAJDA JÁNOS — DE GERANDO ATTILÁHOZ
[Budapest, 1884. október.]

Mélyen tisztelt Uram!

Főlöleges mondanom, de valóban hamarjában ki se fejezhetem mennyire örültem kedves levelének. A körülmény, hogy a szép, kedves Párisban sem feledkezett meg rólam, csak fokozza büszkeségemet. S egyáltalán egész életemben, immár hosszú irodalmi pályámon, széles e hazában nem találtam senkit, a ki olyan jó lett volna hozzám, a ki annyi szíveségben részesített, és a kinek hozzám való közeledését rám nézve oly megtisztelőnek tarthattam volna. Igazán sokszor felkiáltok, hát ilyen ember is van — Magyarországon?! Azt hiszem azonban, hogy ilyen másfelé is, előhaladottabb kultúra diszkertjében sem igen található. Ha lehetséges volna egy e létezőnél jobb, eszményibb világot teremteni, csak abba képzelhetnék Önhöz hasonló embereket. Ezen a földön csak úgy tarthatják fönn magokat ilyenek, ha a sors azon kedvező helyzetben részesíti őket, mely Önnek is osztályrésze. Kérem is istent, hogy ez a helyzet egyre inkább kedvezőbb, soha mostohább ne legyen.

A Kendilónai kastély és kert két szép fényképét már régeb-

ben megkaptam, azok most már keretben szerény szobám legszebb ékességét képezik. Napokon át egészen ittas voltam az örömtől, midőn e nem várt kedves meglepetés ért! El elnézegetve oly jól esik álmodoznom az ott töltött feledhetlen órák gyönyöreiről s ringatóznom a csalóka remény himbáján, hogy hátha mégis . . . még egyszer, újra láthatnám e kis földi édent egy tündöklő nyárközépi nap pompájában! . . . ?

De meg kell szakitanom itt e bár nekem oly kellemes ömledezést, mert tekintettel kell lennem csodálatosan irtózatossá, talán olvashatlan írásomra, s nem akarhatom Önt kitenni huzamosabban e sorok szemrontó találgatásának.

Kifejezhetetlenül ohajtott nagybecsü rokonszenvébe magamat ajánlva, Ő Méltóságaik a Kegyes grófnők kezeit csókolva vagyok

Budapesten
Vámház-kör-ut 2.

alázatos szolgája
Vajda János

113. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ

[Budapest, 1884. december 24.]

Igen örülnék ha meglátogatna, beteg vagyok nem mehetek ki.

híve
Vajda János

Lövész utca 5 balra
földsz.

114. VAJDA JÁNOS — KISBAÁRI KISS FERENCHEZ (Töredék)

[Budapest, 1885. január 22.]

Beteg vagyok, nem mehetek, de ha hétfőig nem találkozhatnánk, csak annyit mondok, hogy a bíróság előtt egyszerűen azt állíthatjuk, miszerint nóm engemet valósággal tönkre tett; valósággal földönfutóvá, kereset-, munkaképtelenné, eladva potom áron ruháimat, író és lakásbeli szerelvényeimet: tolvaj módon feltörte szobámat, — leveleimet, melyek postán érkez-

nek, lefoglalja, át nem adja és szállásomat bérbe adni nem enged. Én most teljesen és a szó legkinosabb értelmében munkaképtelen vagyok — vajha bár testi egészségem helyre állana! — Ez a nő (e levél átadója) ama hú takarítóné, ki tanuskodik minden tekintetben . . .

Bocsánat, hogy tentával nem irok, de hogy a mi tiszteletet és hálát illeti, nagyobbat és mélyebbet nem érzek a világon senki, mint Ön iránt.

Üdv
hálás lekötelezettje
Vajda János

115. VAJDA JÁNOS — DE GERANDO ATTILÁHOZ
[Budapest] 1885. február 4.

Mélyen tisztelt Uram!

Én mult évi december 21-én Vámház körüti lakásomból kiköltöztem, s tapasztaltam, hogy azóta többrendbeli oda címzett levelem elveszett. Tudniillik amidőn mult év szeptemberben Lónáról haza utaztam, harmadnapra nőm Bécsből hirtelen váratlan — éjféλι 11-kor — nyakamra rontott, és nem voltam képes őt kidobni, mig végre — most már harmad izben — megszöktem előle, de most már a válópört is meginditva, amiben rövid egy hét alatt annyira haladtam, hogy a főszenstszék az ideiglenes különlakást már engedélyezte is, és most lakásom: Kerepesi ut 11. sz. Ezt azért kívánom tudatni, hogy ha netalán levelével vagy személyesen is fölkeresni akarna, e szerencsétől meg ne fosszon azon förtelmes lény, aki még most is előbbi lakásomon van és mint rájöttem, az oda címzett leveleket lefoglalja. Azt hiszem, ennél gazabb, elvetemültebb és gonoszabb lélek női alakban még nem járt a földön. Tévedésem, melyért irtózatosan lakolok, az, hogy nem hittem ekkora aljasságot lélektani lehetőségnek. . . Engem meglopott, megrabolt, kifosztott, kimondhatlan szenvedéseket okozott és okoz még egyre . . . Valósággal kikerülhetlenül kényszerít, hogy megverjem, aztán fölád a járásbírósnak és megidéztet. Levelező lapokon különféle ismerős helyekre, szerkesztőségekbe cimezve összegyáláz engem, a fináncoknak fölád magyar dohány miatt, szóval minden képzelhető gázságot elkövet ellenem.

Nem untatom tovább, de jónak láttam mindezeket Kegyednek tudtára adni, azon aggodalomból, hogy hátha e szemtelen szörny valaha bárminemű merényletre vetemednék is, kegyetek informálva legyenek s hitelt neki soha semmiben ne adjanak. Remélem, hogy egy év alatt, vagy tán hamarabb is törvényesen végkép el leszek választva.

Magamat ohajtott jó indulatába ajánlva vagyok szeretettel mély tisztelettel alázatos szolgája

febr. 4-én 1885.

Vajda János

116. VAJDA JÁNOS — DE GERANDO ATTILÁHOZ
[Budapest, 1885. február—március.]

Mélyen tisztelt Uram!

Olyan jól esett volna, igazi belső gyönyör leende nekem Párisból érkezett kedves levelére azonnal, az általa okozott öröm hatása alatt és kiváltkép a viszontlátás kilátásba helyezése, a Lónára való emlékezéssel fölkelített lelkesedés meleg sugallatából írnom . . . De soha életemben oly annyira elfoglalt nem voltam, mint azon időtájt . . . Birák, papok, ügyédekhez kelle futnom; nyugtom nem volt, mint az üldözött vadnak. Azonkívül rendes robotmunkámat is végezmem. A pör ugyan még tart, hiszen ha nem kenjük a kereket, biz az csikorog. De mégis csak a kezdet volt nehéz, most már nyélbe van ütve a dolog és menni fog. Az esztergomi szentszékre nincs panaszom, itt érettem többet tesznek, mint némely gazdagnak, ha egy egy egész templomot épített. Egy derék pesti ügyvéd pedig csupa hazafiságból viszi ügyemet. Talán már ez évben meg is szabadulok. A tavasz már itt van, a nyárra pedig gondolok és a Lónai parkot látom egész pompájában . . . Tehát hangulatom egészen tavaszias, kívánnám a hasonlót Kegyednek is, ha föl nem tenném, hogy Kegyedé még fokozottabb mérvben az, hiszen ki legyen boldog, ha azok nem, a kiknél a földi boldogság legfőbb három föltétele: ifjúság, egészség, gazdagság mind együtt van?

Mint Kegyedet érdekelhető ujságokat írom, hogy mult decemberben a váci utcai Sárkányféle üzlet kirakatában, a hol

a legmagasabb előkelőségek és föltűnő nevezetességek fényképesi szoktak tündökölni, néhány napon át a gr. Teleki-család számos tagjának fényképei voltak mind egy korban kifüggesztve és pedig névalírásokkal, de aligha mindenütt hibátlanul, mert a keresztnevek ki voltak cserélve néhány helyen. Férfiak nem, csak a grófnők arcképei voltak kitéve, mint egy 10 — lehet, hogy más családoké is, mert mindre nem ismertem. Mult hóban pedig szintén a gr. Teleki Miksáné egy Kolozsvárott adott fényes estélyéről félhasábos tudósításokat hoztak a lapok. Eszerint hát ők már nincsenek Párisban?

A napokban meg azt olvastam egy itteni német lapban, hogy kísérlet történt, és sikerült fölülmulni a villámvonat sebességét. A Budapestről Kolozsvárra járó éji gyorsvonat 6 olv. hat óra néhány perc alatt tette meg az utat, jutott egy órára 11 és még néhányad mérföld, s eszerint oly sebességet értek el, melynél állítólag csak egy vonat Angliában megy valamivel sebesebben.

Vályi Árpád nevével is találkozom olykor a lapokban. Egyszer a megyegyűlésen szónokol, másszor valami tárcát ír a Bud. Hirlapban, harmadszor a Telekiestélyen jelen voltak névsorában fényeskedik (és ezt irigylem tőle, pedig, vagy is annál inkább, mert nagyon érdemes e szerencsére, lévén ügyes és mindenképpen derék ember . . .) A mi engem illet, kérges száraz hirlapírói és válópörös dolgaim közepette bátorodom átengedni magamat az ábrándozásnak Pálfalva és Kendilóna mult és netalán jövődöbeli gyönyörűségei fölött . . . és a mire még bizonyosabb számítások, előlegezem már a viszontlátás örömét, remélve szives ígérete valósultáig, hogy Budapesten átutaztában találkozni fogunk . . .

Itt már hónapok óta szép derült napok járnak, a mi engem szinte bosszant, aggaszt; mert mit ragyog a nap most és itt, mi hasznát vesszük a derült égnek télen? Érdemli a kávéházi füst, hogy megaranyozza és varázsolja fényét, azután mi marad majd nyárra, a Lónai park lombjának?

De nem untatom tovább egyhangu ömlengéseimmel, nem gyötröm szemkinzó betüimmal . . . Gondolom, elhiszi a nélkül is, a minek ezzel is tanuságát akartam adni, hogy örömmel és gyakran emlékezem Kegyedre és hozzátartozóira, s ha ritkábban és rövidebben írok, inkább szerény félelemből történik, hogy talán alkalmatlan vagyok.

És ezek után magamat kifejezhetetlenül óhajtott és nagy-
rabecsült rokonszenvébe ajánlva vagyok szeretettel s mély
tisztelettel

örök hive
Vajda János

Kerepesi ut, 11 sz.

117. VAJDA JÁNOS — SÉDA ERNŐHÖZ
Budapest, 1885. március 10.

Nagyságos és Főtisztelendő Úr!

A gyorsaság, mellyel ügyemben már egy második stadium
elintézése körül eljárni méltóztatott, hálaérzetemet a lelke-
sedésség fokozza. Valóban, miután forró köszönetnyilvánítá-
soknál és bármi őszinte hálálkodásnál egyébbel nem viszonzoz-
hatom e kegyet, azt kell hinnem, hogy Főtisztelendő Nagysá-
godat ebben helyesen fölfogott ügyem *igazsága* iránt érzett
igazi apostoli érzet vezeti, hogy kiemeljen egy szegény hivet
azon nagy bajából, melybe őt valóban nem egyéb, mint a leg-
keresztényibb érzés, a könyörület és gyöngéd szánakozás so-
dorta, mellyel azonban az illető rútul visszaélt és amelyre
enélfgva nem volt méltó.

De már most épen azért, mert e hitben vagyok főtisztelendő
Nagyságod irányomban bizonyított jó indulatának indokai fe-
lől, bátorlakodom újabb kérésemet előadni.

Ugyanis, az ügyemben főszentszékileg kiküldött budapest-
belvárosi lelkész urak eljárásából azt tapasztaltam, hogy ők e
föladatra kellő idővel nem rendelkeznek, minélfgva engem
kellőképen kihallgatni sem értek rá, tehát ügyem igazságát
valójában át sem érthették, ők nekem egyenesen panaszkod-
tak is, hogy miattam más fontos és sürgős, amellet hálásabb
teendőiket elmulasztják, kihallgatásomra összesen alig egy
órát fordítottak, vallomásaim sok lényeges részét föl se vet-
ték, s amint nőmnek előttem fölolvastott feleleteiből láttam, őt
a legfontosabb leglényegesebb moxamokra nézve, minők: a
házasság erőszakolása és a mi a legdöntőbb: az el nem hálásra
nézve komolyan szigorún, sőt tán egyáltalán meg sem kér-
dezték. Ellenben azt láttam, hogy nőmtől, kinek kihallgatásá-
ra két órát fordítottak, lényegtelen, s fölfogásom szerint mit-

sem bizonyító részleteket is bevettek, melyekre a magyarázatot megadnom nekem mégsem engedték, mivelhogy erre nem volt idő.

Ennélfogva alázatosan kérem a főszentszékét, s illetőleg főtisztelendő Nagyságodat méltóztatnék a főszentszékénél közölni, hogy egy újabb — pót — kihallgatást engedélyezne, s erre nézve itt Budapesten oly állásu egyházi egyénet jelölne ki, a kiknek e föladatra kellő fizikai idejük van, és a kik különösen az el nem hálás fontos és döntő kérdésére nézve nőmet az egyházi jogszolgáltatásnak egyedül rendelkezésre álló hatásos módozatok alkalmazásával kivallatnák.

Mely kéréssel magamat főtisztelendő Nagyságod kegyei-be ajánlva, vagyok

Főtisztelendőségednek
Budapest, március 10-én 1885.
Kerepesi u. 11. sz.

alázatos szolgája
Vajda János

118. VAJDA JÁNOS — SÉDA ERNŐHÖZ [Budapest, 1885. március 10.]

Nagyságos és Főtisztelendő Úr!

Ugy hiszem, ügyvédem Kiss Úr már beadta a hason értelmű kérelmet egy újabb pótkihallgatás és több idővel rendelkező delegáltak kiküldése iránt. E kérelmet részemről is a magam laicus modorában az ide mellékelt levélben előadni bátorkodtam. Itt pedig legeslegmagánabb uton arra kérem főtisztelendő Nagyságodat, kegyeskednék odahatni, hogy a főszentszék ft. és Ngs Maszlaghy Ferenc budavári prépost lelkész urat nevezné ki ügyem további vizsgálatára. Én előadtam neki az utóbb történeteket, és ő azt mondta, hogy: a budapestbelvárosi segédlelkész urak nagyon el vannak foglalva, alig győzik teendőiket, de ő szívesen szakítana több időt és eszközölné a további eljárást, ha erre a főszentszék őt bizná meg. Kijelentette, hogy *részrehajtatlan igazsággal* és alaposan járna el, elfogultság nélkül úgy velem mint nőmmel szemben — és én is *csak ezt kívánom!* Hiszen ha az igazság kiderítettik, akkor nekem nyert ügyem van!

Nagyon kérem tehát főtisztelendő Nagyságodat, kegyes-

kednék e kérelmemet támogatni, mely esetben ugy hiszem, teljesen bizonyos, hogy kérésem teljesülni fog —

Maradok örökre hálára kötelezett

alázatos szolgája.
Vajda János

119. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ

(Töredék)

[Budapest, 1885. május 6.]

(...) Holzwarthba kérem (7^{or}) ott is elteszik a pénztárnál másnapig —

A tegnapi buta ünnepi hálálkodások közt csak a Naplóból vehetek át, azért talán Lajos ezt a számot és a péntekiekből egy párt kikereshetne és átadhatna — a lap szemléért pedig valaki eljöhetne Elkedbe déli 1 óra tájt — vagy ha később, akkor a kézirat ott lesz a pénztárnál —

Bocsánat tudom hogy sok a dolga, de hát már csak szünik még is, hisz megjelent már a magyar világcsoda — a [1 szó hiányzik] — (valóban szép dolog — nem annyira a szellemi tartalom, mint a kiállítás — ezzel ön oly erkölcsi sikert ért el, melynek hatását majd csak ezután fogja érezni, de rohamosan —

120. VAJDA JÁNOS — ISMERETLENHEZ

Szabadka, [1885.] május 15.

Kedves Szerkesztő Ur!

Most már egészen kétségbeejtő helyzetbe jutottam. A Polgári bíróság f. h. 12-i végzésével havi 30 ft tartásdíjra ítélt nőmmel szemben, kitől a Szentszék már ideiglenesen elkülönített. Összes butoraimat házbér fejében már mult hó 30-ik napján elárverelték. Ruháim egy részét s összes könyvgyűjteményemet elvetemült gaz feleségem potom áron már előbb elpredálta. Most már januártól mostanig pr. 30 ft összesen 150 ftot akar rajtam megvenni a bíróság, holott semmi keresetem, mert zaklatott állapotomban örülettel határos izgatottságban dolgozni képtelen vagyok, nyomorult hónapos szállásomból is kiüldözve, mint földönfutó hányódom vető-

döm, Nagy Miklóssal való viszonyom is megszakadt, mert a bíróság őt is untalan háborgatja, le akarva foglalni a fizetést, a mi nincs, Pesten nem maradhatok, mert a bíróság leveszi rólam a takarót, alólam a lepedőt, s nem hagy meg rajtam egy öltözet ruhánál többet, holott beteg is vagyok, sántulól lábo-
mat kellene gyógyítnom. Mert a mit még exequalhatnának az nem egyéb mint egy ágynemű, néhány ing öltözet ruha. Ho-
gyan dolgozzam, ha lelkileg volna is hozzá nyugalمام, mikor a bíróság fizikai nyugtot nem enged? Pénzem nincs, lopni, kol-
dulni, adósságot csinálni nem tudok. Csak úgy élhetnék vala-
hol vidéken, a hol szállást, kenyeret adnának. Ilyen a mi bölc-
s, nemes igazságszolgáltatásunk! 30 ft-ot ítél meg a becstelen
kurva nőnek, kinek erkölcsstelen életéről hatósági bizonyítvá-
nyokat mutattam, valamint hitelesen bizonyítottam azt is,
hogy mikor e bestiával együtt éltem akkor is kettőnk havi
kosztja csak 20 ftba került, szállásunk pedig 13 ft havonkint.
Kis Károlynak hívják azt a halhatlan nevű bírót a ki e vég-
zést hozta, mely engem tébolydába vagy éhhalálba kerget.

Most itt vagyok a szállodában kucorogva, pénzem pár nap
mulva végkép kifogy, aztán megehetem ruhámat. Ime ez az én
sorsom. Irodalmi ellenségeim anathemája nem volt képes éh-
halálba ízni, most megteszik ezt a mi derék hatóságaink.
Pesten szállásomon nem merek egy napot se tölteni, mert irtó-
zom magamtól, ha a végrehajtó gonosz nőmmel nálam meg-
jelenne, kifosszon avuló (?) rongyaimból. Mindez, uram, egy
betűig való, sőt a vérlázító körülményeknek csak század része.
Mert még azt is érdemes volna tudni hogyan font be e gaz nő,
kivel soha nem közösültem s az elválást a Szentszéknél a „mat-
rimonium ratum sed non consumatum” pápai dispensatio
utján való fölbontást kérve, indítottam meg.

Most már hát lehetne próbát tenni az idezárt hirdetéssel,
melyen Ön jobb belátása szerint fogalmazhat, ahogy jobbnak
véli. Én ezt csak hozzávetőleges tájékozással küldöm.

Én különben már abban sem vagyok egészen bizonyos, va-
jon helyén van-e még az eszem? Ennyi csapás egy vizilónak is
sok.

Isten áldja Önt. Bocsássa meg, hogy alkalmatlankodom,
de hát mit tegyek?

Szabadka, Nemzeti Szálloda 8.
május 15.

tisztelő hive
Vajda János

Tisztelt, Szeretett, Kedves Kiss Ur!

Akárhogy keresem a meleg kifejezést, mindig oly hidegnek tetszik a megszólításban; igazán régóta zavarban vagyok a címzés iránt: az „ügyvéd” oly ridegen kevésnek tetszik ahhoz képest, a mit én Ön iránt érzek, és nem-e sokkal, nagyobb sokkal több, egészen más, szebb, nemesebb, magasztosabb valami Ön nekem, mint ügyvédem: jóbarát, jótévő a szó legfensége-sebb értelmében! Ha Ön ennyire jó hozzám, ha áldozatkész-sége ily végtelen, hát nem toldhatná-e meg mindezt még azzal a nagy kitüntetéssel, hogy megengedné barátomnak nevezem? És mivel már oly sokat és gyakran érintkezünk, nem válnék-e a gyakori érintkezésekben társalgásunk könnyebbsé-gére, ha a legbizalmasabb alakban, fesztelen hangulatban beszélgethetnénk egymással? Én már régen akartam ezt kér-ni, de nem mertem; és valóban félek most is, hogy nem köve-tek-e el valami tapintatlanságot, mert noha én öregebb va-gyok, de Ön meg nagy jótévő és én mélységesen kibonyolód-hatlanul le vagyok Önnek kötelezve, e szerint a viszony nem egyenlő, de hát ha Ön a mértéket nézné, hisz akkor nem tett volna érettem egy lépést se... tehát rokonszenvének kell lenni irántam és e hitben bátorodom innen megtenni az ajánlatot; illetőleg kérést, a mi annyiszor ajkamon volt, hogy ha Önt nem zsenérozná hát lennénk szóban is azok, a mik valóságban vagyunk, testvérek, barátok — nem tekintve, hogy ebben én lennék az egyedüli nyertes.

Itt kutya rossz idő jár, még ki sem mehettek — annyi bi-zonyos, hogy ha újabb valami nem történik — hát itt nyu-godtabb vagyok és ha végkép lemúlnék e baj rólam, de persze csak ha most hamarjában — a mi nem lehet — hát megint egészen helyre jönnek és vidám lennék, mint a hal a vízben. Úgy hiszem ez a legnagyobb válság; mert borzasztó az, ha öreg embernek nincs otthona és földönfutóvá lesz.

Ha hazamegyek, azt fogom tenni, hogy csak hálni megyek haza, nappal pedig valamelyik barátomnál fogok dolgozni, vagy pedig a Lukács-fürdőbe megyek. De nagy a kétségem, vajon el tud-e igazodni borzasztó irásomon . . .

Azért nem is fárasztom tovább szemeit . . .

Csak magamat további életmentő nagylelkű pártfogásába ajánlva vagyok

Szabadkán, Nemzeti Szállóda 8. május 16.

örökre hálás lekötelezettje

Vajda János

122. VAJDA JÁNOS — KISBAÁRI KISS FERENCHEZ
Szabadka, [1885.] május 20.

Kedves jó Patronus Uram!

„Rémes sejtelmek hideg kigyói mászkálnak hátamon” arra gondolva, legutóbb innen Önhöz intézett levelemben nem-e valami borzasztó tapintatlanságot követtem el. Attól tartok, hogy én már elvesztettem helyes érzékemet s ítéletem tántorog, untalan a tisztességbe ütközve, mint egy részeg ember. Talán már meg is vagyok zavarodva, mert hiszen már legalább is kételkedem elmém józanságában. Mindenesetre nagyon válságos napok ezek reám nézve és ha még idáig állnám is a sarat, ki tudja mik következnek ezután?

Az idő is olyan — itt legalább — hogy gondolom ilyenkor bolondul meg a legtöbb ember. Itt a város polgármestere nekem fölajánlott a palicsi fürdőn ingyen szállást és fürdőt, a hol tölthetnék egy hónapot vagy többet is, ezen tünődöm most, hogy ne fogadjam-e el? Ha tudnám, hogy ez körülményeim közt legjobb lesz, megtenném, mert Pestre menni csak ugyan irtózom. De erre csak Ön adhatna utbaigazító feleletet. Innen haza rándulva, aztán meg egyenesen Rohitsra mehetnék másik egy hónapi időzésre. Ott is ingyen szállásom és feredőzésem van.

Tudom, hogy rengeteg sok dolga van, alig merem kérni, hogy egy sorral tudatná velem, mit tegyek? Ha itt maradhatnék, ez esetre irnék pesti szállásadómnak, hogy lakásomat én főtartom ugyan, de fölhatalmazom, hogy szobámat ideiglenesen kiállítási jövevényeknek adja ki, akár naponkint, akár hetenkint, holmimat pedig tegye el és ha jön a végrehajtó, mutassa meg neki az utolsó darabig az egészet, hogy írja föl.

Oly hideg van, hogy ujjaim meredtek és nem tudok írni. Ezért csak annyit még, hogy kérem, ha tévedtem múlt leve-

lebenben, a mint hiszem is, hogy igen, rója föl ezt irtózatosan háborodott kedélyállapotomnak és tekintse nem történtnek, mert ugyan meglehet, hogy én mindezen dolgokat még kilábolom, de ha önnek jóindulatát barátságát is elvesztem, akkor aztán menthetetlenül megragadna a kétségbeesés és azonnal végem lenne.

Szellemileg ölelve forró szeretettel és hálaérzettel vagyok

Örök hive
Vajda János

Szabadka, Nemzeti Szálloda,
május 20.

123. VAJDA JÁNOS — KISBAÁRI KISS FERENCHEZ (Töredék)

[Szabadka, 1885. május 24.]

Kedves barátom!

Hát most már megvan, nem segíthetünk rajta; én egy „örizetlen” órámban elkövettem a merényletet s az oly természet-szerű volt, hogy hiába láttam be később az inconvenientiát, te arra nem találhattál más kadenciát, mint elfogadni a „frère et cochon” ajánlatát s már most én sem tehetek jobbat, mint hogy némileg helyrehozzam tolakodásomat, kijelentvén, mi szerint te lész a „frère” és én a „cochon”. Mert ez így van, érzem, tudom, ezen nem segít a te leveled megható, nemes, nagylelkű hangja, gyöngédsége, sőt inkább csak megerősíti azt.

Ezekből folyólag mondanom is fölösleges, hogy ez volt a legnagyobb öröm, a mi ez idő szerint engem érhetett. Hiszen az égre! még csak jónak sem, csak önzőnek kell lennem, hogy téged végtelenül szeresselek . . . egyébiránt azt mondhatom, hogy e szeretet nemcsak mostantól kezdődik, mióta az életmentő szerepét játszod velem szemben, de rég, nagyon rég: csakhogy én nem mertem kirukkolni és most is csak 24 mérföldnyi távolság tett bátorrá, illetőleg szemérmetlenné . . . és már most szinte félek veled szembe lenni. No de ne vegyük a dolgot oly tragicze — a hajdani udvari bolondok is tegezték királyukat és a régi udvari bolondok közt sok költői tehetség lappanghatott. Van valami rokonom e két faj között. Tehát édes jó

komám „nászom” kedves Ferim, már most, mivel a te időd drága menjünk egyszerre in medias res.

. . . Jó lenne sürgetni a bíróságot, hogy terjessze fel mielőbb a föllebbezést . . . Nem lehetne-e kitudni, hova, kinek adta el nóm könyveimet. És nem lehetne-e ezt törvényes úton vissza váltani valamikép ?

Venio nunc ad fortissimum! Nem jobb lenne-e ha újabb kunyorálás helyett egyenesen áttérek ? Hiszen már egy hónapja, hogy kérem, kértem Sédát és nem válaszol . . . Hiába ezek még másik két hónapig . . . nyujtják így a jövő századba az örömet, ha t. i. élnek odáig . . . Csak azáltal menekedhetem, ha a válópör végleg eldőlt. Ennélfogva tervem egész nyáron át bujdokolni, a mi egyrészt egészségi szempontból javamra válnék . . .

E napokban költözöm ki Palicsra, ha igaz lesz, majd megírom.

Határtalan szeretettel vagyok

örök hived
Vajda János

124. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
Budapest [1885.] június 14.

Kedves jó Kollega!

Tegnap reggel szabadkai lakásán kerestem, de nem voltam szerencsés találkozni. A „Koszorú” két számát ezennel küldöm. Polgármester urnak szintén ezennel irtam, kifejezve forró köszönetemet a szives fogadtatásért és nemes vendéglátásért. Mivel ebben önnek is nagy része volt, fogadja Ön is őszinte és mély hálaérzetem kifejezését, addig is, míg ezt egy újabb, remélhetőleg szeptemberben valósulható, látogatásban személyesen ismételhetem.

Magamat ohajtott rokonszenvébe ajánlva vagyok szeretettel

őszinte tisztelője
Vajda János

Budapest Junius 14.
Kerepesi ut 11. sz.

125. VAJDA — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1885.] június 27.

Kedves jó Kollega!

Igen örülök, hogy a fürdői élvek közt is megemlékezett rólam, a ki Önnek semmivel sem viszonzozhatta azt a nagy szivességet, hogy közbenjárásával élvezetes és jótékony fürdői gyönyörökben részesíttette.

Valóban, nekem a palityi fürdő használt, olyannyira, hogy 3—4 fürdő után azt hittem, már teljesen elmulasztotta lábba-jomat. De haza érve, itten tapasztalom, hogy még korán szakítottam félbe, mert lábajom újra mutatkozik, s ebből következtetem, hogy még vagy 7—8 fürdő kellett volna a teljes gyógyuláshoz. Ennélfogva most vagy az itteni Lukács fürdő iszap vizét fogom használni, vagy pedig újra lemegyek Palityra, ha ugyan pénzemért kaphatok egy kis szobát az évad közepén. Augustus 20 — september 20 közt pedig, mint már előre kiterveltem, a szabadkai Hungaria lakosa leszek és Miloszavlyevitsékkal vadászgatni járok, ha lábam engedi.

A V. U. mai számában közöltem egy cikket a szabadkai élményekről és emberekről. Kiváncsi vagyok véleményére, vajon az illetők jó néven veszik-e, s egyáltalán hogy eltaláltam-e az állapotok festését? Fölteszem, hogy a V. Ujs. jár Radegundba.

Kivánok sikeres és élvezetdús fürdői élményeket. Remélem, hogy ezek felől egy szellemes tárcából értesülni fogok.

Üdvözlöm szivemből

Jun 27-én

hú tisztelője
Vajda János

126. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1885.] július 3.

Kedves Kollega!

Nagy Miklóssal rögtön közöltem szándékát, majd megnézi az Über L. képét, s aztán határoz, a V. U. illető — szabadkai cikkes — számát a kiadó hivatal küldi önnek — s most már a kép közlésére vonatkozólag legjobb lesz egyenest Nagy Miklósnak írni, még pedig mielőbb, mert ő nagyon beteges, valószínűleg pár hétre a budai hegyekbe vonul pihenni.

A mi engem illet, én is jobb szeretnék valami havas hegyi fürdőbe menni, a nagy meleg elől, de lábam miatt valószínűleg e hó deréka táján már megint Palityra megyek, ha ugyan kapok szállást, már úgy a hogy, ha pénzért nem lehetne, hát — amugy — végezvén a fürdőzést, azután Szabadkára költözöm a Hungáriába, s aztán majd találkozunk eleget és kibeszéljük magunkat.

Üdvözlöm szivemből
Julius 3

igaz tisztelője
Vajda János

127. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1885. augusztus eleje.]

Nem vagyok ugyan még bizonyos, de nem is lehetek arra nézve, mehetek e és mikor, mert várom szives tudósítását. Vajon talán akadály van? Kérem egész őszintén, nyíltan értesíteni, mert csak az esetben lennék képes magamat elszánni a menetelre, ha tudnám hogy scrupulusra semmi ok nem forog fönn.

Üdvözli szeretettel

tisztelő hive
Vajda János

128. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1885. augusztus 20. előtt.]

Kedves levelét véve most már megállapítottam tervemet, mely szerint e hó 20-a körül megyek Palityra, és ott szept. 15-ig maradok. Tehát látjuk egymást nem sokára.

Köszönöm szives és sikeres közbenjárását. Szigethi urnak előzőleg irni fogok.

Üdv

129. VAJDA JÁNOS — DE GERANDO ATTILÁHOZ
[Budapest, 1885. szeptember 15.]

Mélyen tisztelt Uram!

Ezuttal szerencsésebb vagyok. Ma érkezve Szabadkáról, veszem kedves levelét, mely csak tegnapelőtt kelt. Sietek válaszolni, ámbár a sorai által okozott öröm oly nagy, hogy tanácsosabb lenne nyugodtabb hangulat beálltáig várakoznom. De nem állhatom meg, hogy azonnal forró köszönetet ne mondjak jó indulatáért, *melyhöz foghatót életemben még soha senki részéről nem tapasztaltam*. Miután most már rövid idő alatt másod ízben intézi hozzám szíves hívását, el kell hinned, hogy talán még sem leszek fölöttébb nagy teher azon fényes körben, mellyel szemben mindig érzem állásom és társasági tulajdonságaim alantiségét.

E pillanatban ugyan még nem merem biztosan állítani, vajon lesz e elegendő bátorságom s nem hagy e az cserbe az indulás pillanatában, de úgy tetszik nem leszek képes ellenállni a vágnak, viszontlátni a helyet, a tündéri kertet, melyből egy eszményi család képe, mint valami fényes látomány maradt meg emlékezetemben.

Hiszen bár meglehetősen nagy álmodozó vagyok, de ennél rám nézve gyönyörösebbet csakugyan álmodni sem volnék képes.

Hanem azért bizonyosat mégis majd csak néhány nap múlva merek mondani. Én egyáltalán igen tartózkodom az ígértől, mert reggetek attól, hogy hátha szavam nem tarthatom.

Mindenesetre addig szeretnék megérkezni, míg Kegyedet is ott találhatnám, hogy lenne mentorom ama fényes körben, melyben egy kissé mindig gyötör az aggodalom, hogy valami hibát követek el a bevett szokások ellen.

Remélem, néhány nap múlva határozottan irhatok. De hová? Kinek? Pálfalvára, Kolozsvárra, vagy Lónára? Horváth ur nincs ott, (egyébiránt — oh mea maxima culpa — keresztnevét elfeledtem!) — talán László grófnak?

Magamat határtalanul óhajtott s nagyrabecsült rokonszenvébe ajánlva, vagyok hálás szeretettel

örökké tisztelője

Üllei ut 24.

Vajda János

130. VAJDA JÁNOS — DE GERANDO ATTILÁHOZ
[Budapest, 1885. november 22.]

Mélyen tisztelt Uram!

Az már bizonyos, hogy Kegyed az én „jó szellemem!” Mert a szerencse, mely tőlem hosszú idő óta elfordult, a Kegyeddal való érintkezésben ismét hozzám közeledni látszik. Ime: tegnap veszem kedves levelét, ma megjelen az ide melékelt versem; ugyancsak ma kapok levelet Lövei Klára Önagságától, ki hosszas gyöngéd mentegetőzéssel megküldi nekem Kegyednek még Lónán létem alatt hozzám intézett, de általa véletlenül felbontott levelét, melyben igazán megindító melegséggel s szivességgel marasztalni igyekezett engem Lónán. No hát ez a sok szerencse közt, igaz, hogy sajnálatos malheurnek látszik, — látszik, mondom, mert annyira babonásan hiszek már a „csillag” jótekonyságában, mely Kegyed alakjában nekem feltűnt, hogy azt gondolom, hátha e végzetességben is valami szerencse rejlett?! Mindenesetre most e többféle véletlen összetalálkozása alkalmat szolgáltat, hogy irhassak Kegyednek, amit mindig szenvedélyes örömmel teszek. Mindenekelőtt sietek tudatni megnyugvásomat, hogy Kegyednek Kolozsvárról hozzám irt levelét most legalább megkaptam, mert gondolom föltünhetett Kegyednek, hogy Lónáról Kolozsvárra érkeve, találkozásunk alkalmával e levélről nem szóltam, s talán meg is ütközött Kegyed azon, hogy annak hatását rajtam nem észlelte, hogy én azt nem is említettem s reá nem válaszoltam. Így most a tévedés föl van derítve, s remélem Kegyed megbocsájt.

A Vas. Ujs. mai száma már hozza Kegyed alföldi utazásának kezdetét.

Hát több „Öröm virág” nem születik e? Mindenesetre kívánom, hogy a valóság teremjen Kegyed számára minél többet, de aztán legyen hálás iránta, és énekelje meg. —

Ő Méltósága a grófnó kezeit csókolva, magamat kegyeikbe ajánlva vagyok

őszinte tisztelője

Üllei ut 24.

Vajda János

131. VAJDA JÁNOS — AZ ESZTERGOMI ÉRSEKHEZ
Budapest, 1885. december 24.

Főmagasságu Herceg, Ország primása, Bibornok érsek Úr!

A legnagyobb mérvü szerencsétlenségtől, mely embert érhet, mélyen lesújtott alázatos szívvvel kérek bocsánatot, hogy ujlag Főmagasságodhoz folyamodni bátorkodom. Annál fájdalmasabban esik ez nekem, mert egész életem biztonsága, hogy inkább türtem mellőztetést, semhogy az ország nagyainak drága idejét személyes érdekem előmozdításának kérelmezésével igénybe véve, netán szerénytelennek látszassam. De mert ezuttal sem kétes érdemek jutalmazását, csupán az egyházi törvényes hatóság védelmét és igazságos ítéletét kérem, tekintettel a veszélyre, melyben, életem, irói hivatásom teljesítésének lehetősége, eddig megőrzött nevem tisztasága forognak, bátorkodom remélni Főmagasságod kegyes elnézését, hogy alázatos kérésemmel egyenest Eminentiád magas színe elé járulni merészkedem.

Amint az alábbiakból látható lesz e lépésemmel várakoztam mindaddig, míg meg kelle győződnöm, hogy a fönnforgó veszedelmes helyzetből Főmagasságod kegyes segedelme nélkül nem menekülhetek.

1881. Május havában bátorkodtam egyenest Eminentiádhoz folyamodni levélben, melyben előadtam röviden szerencsétlen nősülésem történetét, kérve a Pápa Őszentsége dispensatiojának kieszközlését „in matrimonium ratum, sed non consummatum”. E folyamodásra kevesebb mint egy hét alatt válasz érkezett. Ugyane kérelmet folyó évi Januárban megújítottam, kérve egyelőre is az asztaltól és ágytól való ideiglenes elvásztást, a mit még ugyanazon hó 27-én kelt Szentzéki végzéssel meg is nyertem. Időközben meggyőződván arról, hogy bármennyi bizonylatot állítsak is elő a házasság el nem hált volta felől, a dispensatit még hátralévő néhány életévem alatt elnyerni szerencsés nem lehetek, elejtve e kérelmet, újabb keresetet adtam be f. évi Junius hóban, a melyben már csak ágytól asztaltól való elvásztás véglegesítését kértem. Okmányokat csatoltam folyamodványomhoz, melyek kétségtelenül bizonyítják azon nő erkölcstelen, s az én nevetem gyalázó viselkedését, a ki ugyan nőm törvény szerint de nem valósággal és természet szerint is. Kétszer jártam azóta Esztergomban, személyesen könyörögve a Méltóságos Szent-

széki jegyző urnál határozathozatalért, de még csak okát sem vagyok képes kitalálni, miért nem nyerhetek sem kedvező, sem elutasító választ. Pedig e gonosz nő fáradhatlan az üldözésben, bosszantásban és már a kétségbeesés szélére jutott. Jól tudja, hogy semmim nincs, mert az általa indított pörök folytán csekély szobabutorzatomat is el kelle árvereltetni, könyveimet, ruháimat ő adogatta el potom áron házaló zsidóknak, amiért viszont én pöröltem be, és a kir. ügyész mint tolvajt vád alá helyeztetni indítványozta. Tudja, hogy fixum fizetésem nincs, hogy valósággal nyomorgok s csak költemények, cikkek írásával tengethetem életemet és mégis tartásdíjért pöröl, a mit hogy meg nem vehet rajtam, ő is tudja, de célja a bosszuállás — az el nem hálás szegyenéért! s céltalan bírósági executiokkal akarja buskomor kedélyemet és általa tönkretett idegrendszeremet odáig fokozni, hogy öngyilkossággal vagy a mi még tán ennél is iszonyúbb, a tébolydában végezzem életemet.

Főmagasságu herceg, bibornok érsek ur, ország primása! Én olyan ember vagyok a ki nem egy, de tán tíz tizenkét tekintélyes, legjobb hitelű egyén által, eskü alatt volnék képes bizonyítani, hogy hazudni soha még tréfából sem legcsekélyebb tárgyban sem volnék képes. És Főmagasságod magas személye iránt érzett hártalan tiszteletemnél fogva pedig annál kevésbé. A mit ezennel irtam, az mind való, igaz. És pedig ezekben még irtózatos helyzetem hajmeresztő körülményeinek század részét sem modom el talán. Azt hiszem, hogy méltó volnék Főmagasságod kegyes beavatkozására, s azon reményben ujítom meg kérelmemet, hogy irgalmas lesz irántam, s meg fog szabadítani azon veszedelemből, a melybe valóban csak úgy jutottam, hogy eszményi világban élő, gyakorlatiatlan, jámbor lelkiütemet egy balvégzetes pillanat összeterezte a legelvetemültebb, legördögibb lelkű lényvel, ki valaha női alakban e földön járt! Alálassan bocsánatot kérve és magamat ohajtott magas kegyeibe ajánlva vagyok Főmagasságodnak

Budapesten, December 24. 1885.

alázatos szolgálja

Üllei ut, 24. sz.

Vajda János író

132. VAJDA JÁNOS — SÉDA ERNŐHÖZ
Budapest, [1885.] december 26.

Nagyságos és Főtisztelendő Úr!

Félelemmel fordulok levelemmel újra Nagyságodhoz, azt hívén, hogy már eddigelő is igen gyakran vettem magamnak e szabadságot. De most egy másik még nagyobb félelem gyötör és legyőzi az előbbit. Sorsom fölötti mély elkeseredettségemben, mely már a kétségbeeséshez jár közel, arra a vakmerőségre vetemedtem, hogy egy tegnapelőtt postára tett levélben egyenest Herczeg Primás Ó Eminentíájához folyamodtam. És még a mi több, attól tartok, hogy fogalmazásom nem is volt kifogástalanul tapintatos. Nevezetesen azon futama levelemnek, melyben igazmondásommal kérkedem, ugy lehet, épen az ellenkező következtetést vonhatja maga után. Való ugyan, hogy én ezt hiszem s bona fide irtam, de utolag higgadtabban meggondolva, ugy tetszik nekem, mintha e magas hangot nem lett volna szabad használnom. Hibám e tudata nagyon kinosan nyomja lelkemet, s nagyon szépen kérem Nagyságodat, méltóztatnék ebbeli töredelmes bűnbánatomat Ó Eminentíája előtt tolmácsolni és nevemben kegyes elnézésért esedezni.

Egyébként pedig rettenetes ügyemet is ajánlom hathatós pártfogásába. Személyesen ohajtottam volna kérni föl ez irgalmas oselekedetre, de e pör és általan e viszony izgalmi annyira összetörték testemet lelkemet, hogy még egy ily rövid utat is életveszélyesnek tartok.

Magamat örök hálára kötelező jó indulatába és pártfogásába ajánlva vagyok

Nagyságodnak

alázatos szolgája

Budapest, Dbr. 26.

Vajda János

Üllei ut 24. I. em.

133. VAJDA JÁNOS — KELEMEN MÓRHOZ
[Budapest, 1886.] január 6.

Kedves barátom!

Ha, mint remélni szeretem, jobb vagy sok már régebbi barátaimnál, kiknek dolgát isten magasra vivén most már nem vesznek észre engem a mélységben — ha nem változtál írá-

nyomban: hát arra kérnék ejtenéd módját, hogy közelebb valahol találkozhatnánk. Igazán szeretnék látni. Nagy lelki élvezet volna nekem a régi időkre visszaemlékezni, melyekben akárminő volt is sorsunk de fiatalok voltunk, illetőleg csak voltam, mert te, ugy hiszem, most éled igazán világodat.

De előre bevallom, van még más okom is — már bizonynál önzőbb ohajtani a találkozást. Van egy olyan átkozott pöröm, a minőhöz hajmeresztő részletekre fogható még nem merült föl, a mióta a keresztény társadalom létezik. Azt hiszem te ebben nekem nem egyszerű jó tanáccsal, de többel is segítségemre lehetnél. Olyan igazságom van, hogy egy jóra való ördög is megszánna és támogatna, tehát ne félj, nem jogtalan pártfogást kérek. És mint szenvedélyes jogásznak mondhatom, érdekes lesz hallanod e rendkívüli, valóban hallatlan eset és bírói eljárás körülményeit. Ilyet nem olvashattál még sem aktákban, sem Pitavalban, sem francia rémregényben.

Legkényelmesebben az én lakásomon beszélgethetnénk, de ha másutt kívánod, megjelenek akárhol, bármikor, hát tudasd velem, valamint azt is, ha lakásomon akarnál fölkeresni (Üllei ut 24 1° em.)

A remélt viszontlátásig ölel igaz szeretettel

január 6.

régi hived
Vajda János

134. VAJDA JÁNOS— ÁBRÁNYI EMILHEZ
[Budapest, 1886. április vége.]

Szeretett kedves jó kolléga!

Utólag jut eszembe, hogy jó lesz a fölhívásban a szerkesztőségeken kívül a szerző lakását is megjelölni, mint ahova szintén lehet az előfizetést beküldeni. Találkozhatunk, akik éppen ide kívánják gyűjtésök eredményét intézni. Egyébiránt amint Önök gondolják. Lakásom Üllői-ut 24.

Szintén utólag arra gondolok, vajjon nem lenne-e jó az előfizetés összegét csekélyebbre, talán füzetenkint 1 forint 50 krajcár, tehát a kettőért 3 forint és a díszkötésért 6 forintra tenni? A mint Önök beszédéből kivettem, Önök is inkább a középrendű, tehát kevésbé tehetős közönségre számítanak, tehát talán célszerűbb lenne a kisebb összeg. De ezt is csak

ötletenként említtem, — nem mérvadó egyéni véleményem. Határozzanak Önök, a **mint** jobbnak látják.

És most még csak azt, hogy el vagyok telve csodálattal és hálával Önöknek irányomban tanusított nemeslekűségéért. Sőt mondhatom, tegnapi elválásunk után szinte megdöbben-tem és elszégyeltem magamat fajankóságom miatt, hogy egy szót sem tudtam előhozni ebbeli érzelmeim tolmácsolására.

A mit Önök tesznek velem, az oly szép, nagyszerű, oly sok, hogy úgy érzem, mintha eltörpülnék és összeesném ennyi jószág súlya alatt.

Kérem legyen szives ebbeli hangulatom őszinte vallomásá-
nak Eötvös kolléga előtt is kifejezést adni. Legközelebb arról óhajtok vele beszélni, nem lehetne-e annak valahogy módját ejteni, hogy olykor összejönnénk vele és hallgathatnánk rend-
kívül érdekes és tanulságos előadásait.

Magamat határtalan becsű, óhajtott rokonszenveikbe ajánl-
va vagyok

hálás tisztelője
Vajda János

135. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ
[Budapest, 1886. április vége.]

Kedves édes Lajosom!

De igazán, a szó betűszerinti értelmében „édes” vagy —
mert valóban édes és maradandó nekem a siker, melynek
pars magna fuisti!

Isten áldjon csodálatosan nagylelkű fáradozásodért. Szóval
akartam ezt — és még el is fogom mondani — de addig is
nem állhatom meg, hogy bejelentsem mennyire el vagyok
telve a hála érzetétől irántad . . .

Üdvözöl szeretettel

örökké hálás hived
Vajda János

136. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1886. május eleje.]

Üdvözli szeretettel és kéri támogatását tisztelő pályatársa.

Vajda János

137. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1886. május közepe.]

Tisztelt kedves jó Kollega!

Méltóztassék ezen ivekkel belátása szerint cselekedni. Amint az eddigi eredményt a lapokból láthatja, illetőleg nem láthatja, az a várakozások mögött marad messzebb, mint gondoltuk.

A mi engem illet, mi sem bizonyosb, minthogy junius folyamán szeretnék Palityon pár hetet — tölteni, jegyem junius végén lejár — valószínű tehát, hogy még a hó első felében ott termek.

Üdvözölve, szeretettel vagyok

örök hálás hive
Vajda János

138. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1886. május 28—31.]

Tisztelt Uram!

Szeretett kedves Kollega!

Itt küldök hát ismét 20 db ivet. Ha netalán Miloszavlyevits úrnak vagy más jó akaróknak is volnának alkalmasnak vélt embereik más vidéki városokban, méltóztassék nekik is adni iveket, ha t.i. ők maguk kérik. Küldhetek még többet is.

Sajnálom, hogy e percben nincs időm tolmácsolni háláérzelmeimet Önök nemeslelkűsége iránt, mely még itteni irodalmi köröket is őszinte lelkesedésre ragad. Szabadka ez idő szerint úgy viseli magát, mintha nem is Budapest, de ő volna az ország fővárosa, a nemzeti irodalom és kultúra központja.

Ma délben akarok Esztergomba utazni — ügyem jól bonyolódik — talán jövő hó derekán szerencsés stadiumba ér.

Üdvözlöm szeretettel, hálával

Örök hive
Vajda János

Az iveket két külön levélben küldöm.

139. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1886. június 6.]

Mélyen tisztelt kedves jó Kollega!

Budapest egy Meidinger kályha, az én szobám pedig épen egy olvasztó kemence. Ez a veszett időjárás is egyik oka, hogy ügyemet kevésbé szorgalmazhatom. De az már bizonyos, hogy a gentry és a mágnás meg vannak dögölve — már legalább a nemzeti kultúra számára. Csak a munkás középosztálytól lehet valamit várni. Itt küldöm a kívánt iveket, mintegy 24 darabot.

Esztergomban még mindig nem voltam, talán holnap megyek. A mi a fő, a tartásdíjtól remélhetőleg föl leszek mentve, ami pedig a Szent Széket illeti, ágytól asztaltól való elválásom is bizonyos.

Jövő hét vége felé remélem Palityon lehetek. Ott maradhatok Junius végeig.

De hogy Önnök akár szóval, akár írásban, méltóan kifejezhessem hálámat, arra nem érzek erőt egyelőre. Ön csodálatos ember! — egyebet nem mondhatok.

Üdvözlöm társát az irántam való szeretetben, én azt mondom, a mi remélem, jelszóvá lesz nem sokára a sajtóban:

Tisztelet adassék Szabadka városának.

örök hive
Vajda János

140. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1886. június 10.]

Ugy hiszem legutóbbi leveleink egymást kereszttezték, anélkül, hogy ezuttal még csak 10 ivet küldök. Hogy eddig nagyobb siker nincs, annak legfőbb oka az én élnetlenségem.

De már itteni barátaim is annyira indignálódnak, hogy még egy újabb kirohanást terveznek, talán vasárnaphoz egy hétre újabban egyszerre közlik még a lapok a fölhívást. Részemről pedig most fogok majd vagy 2—300 ívet szétküldeni névjeggyemmel jó helyekre. Azt hiszem, hogy sok végzetes körülmény — fagy, azután szárazság, végre Jansky ügy — káromra voltak. De majd talán még is föllendül a részvét utolsó napokban.

Gondoltam, hogy Vadnay ez undok vörös disznó, ki szemben legjobb barátomnak mutatja magát, de a „klikk” egyik legravaszabb cinkosa, megherélte Ön cikkét. Egy nyilatkozattal ugyancsak le lehetett volna ütni, mert az közel jár a rágalmazás bectelenségéhez, midőn egy szerkesztő az *író neve alatt* megjelenő cikket értelméből kiforgatja és pláne egy másról írt cikkben egyszerre két egyént kompromittál.

Tegnap érkezett meg a Szent Szék ítélete, melyben az örökös asztaltól és ágytól való elválasztást a nő vétkeisége folytán kimondja és a nőt 85 ft perköltségben elmarasztalja.

A polgári bíróság most már szintén fölment a tartásdíj alól, ez már bizonyos.

Kérem ez örömhirt M. M. urral is tudatni.

Üdvözli szeretettel

örök hive
Vajda János

Irtózatos rosz tollam akadt, magam is irtózom saját írásomtól.

141. VAJDA JÁNOS — ISMERETLENHEZ

[Budapest] 1886. június 11.

Becses figyelmébe ajánlva ez ívet szives támogatását kéri

1886. június 11.

hazafiui tisztelettel

Vajda János

142. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ

[Budapest, 1886. június 13.]

Igen tisztelt kedves Kollega!

Az újabb fölhívás jövő vasárnap jelen meg, az utólag osatlakozottak névsorával is, melyre vonatkozólag különösen megkértem Nagy Miklóst, a ki eljárja vele a szerkesztőket, hogy

e pontra figyelmeztesse az illető szerkesztőket különleg, és bármi más inkább, de ez ki ne maradjon.

Legutóbb úgy látszik, mintha a mozgalom föl akarna lendülni. Talán a hó vége felé majd sűrűbben jön az áldás.

A mi Palityot illeti, képzelheti, mennyire ohajtok menni, mert hiszen otthonabb érzem magamat önöknél mint itt — de nem tudhatom, vajon épen e fontos időszakban távozhatom-e innen? Még folyton írom a köteles cikkeket is, azontul a sok jövés menés, értekezés, levelezés. A munkaszünetet csak július elsejével remélem megkezdhetni — talán 2—3 hónapra. Ez is jó lesz! Hogy Szabadka ki nem marad a programból, az bizonyos.

Üdvözölve szeretettel Önt és Milán irótársunkat is — vagyok örök hálaérzettel

tisztelő hive
Vajda János

143. VAJDA JÁNOS — KISBAÁRI KISS FERENCHEZ Budapest, 1886. június 20.

Legkedvesebb, legjobb barátom!
Csodálatos ember!

Kerestelek, de nem találtalak hon s úgy lehet napok telnek el, míg újra szemed közé nézhetek, — némán, zavartan, szégyenkezve a gondolattól, hogy ime egy ember a kit én egy szivarral sem kínáltam meg s a ki mégis többet tett értem, mint összevéve mindazok, a kiknek tán lett volna némi okuk velem szivességet tenni, — és én ez embernek, a ki életemnek bár rövid, de annál drágább hátralevő napjait, talán éveit mentette meg, — én ennek csak szavakkal fizetek, azaz, hogy még szavakkal sem úgy, mint szeretném, mert érzem, hogy az lehetetlen és ha lehetséges volna is, hát meglehetősen nevetséges egy kosár frázis aprópénzt kínálni a jó tettek egész aranybányájáért, — és mégis, nem vagyok képes bevárni, a mig személyesen találkozhatunk, meg nem állhatom, hogy ezen reám nézve oly örvendetesen fontos, ünnepélyes pillanatban, midőn arról értesülök, hogy a polgári bíróság is kedvezően ítél ügyemben, egy-két árva, de annál melegebb hála-szót ne rebegjek el előtted — az árvák szava ugyanis a legmelegebb — és én valóságos árva voltam, földön futó „vogel

frei”, a kit tán halálba üldözött volna a dühös Erynnis, — és te ettől engem megmentettél, rengeteg munkával, fáradozással, sőt költekezéssel.

Vétkezném a sors ellen azt mondva, hogy soha senki nem tett velem jót. Csakhogy többnyire könnyen tették, nagy módjuk, bőséges szerencséjük egy alig észrevehető fölöslegét ejtve el számomra. De te valóban megerőltetted magadat, fáradtál, gondolkoztál, időt, pénzt pazaroltál rám és mindez áldozataid fenekén a számításnak, önzésnek semmi egyéb [sic!] magvát fölfedni képes nem vagyok, mint azon bibliai erkölcsi vonást, mely a jó és nemes cselekedetben az igazságért való küzdelem öntudatában leli jutalmát. Hát aztán ne nevezzelek csodálatos embernek? . . .

— És az én lelkem egyre nehezül, hogy egy szerencsétlen lépésemből támadt bajom ily végtelenül kényszerit visszaélnem a legjobb ember nagylelkűségével! Hát én csak kinozni tudlak és soha semmi örömet neked nem szerezni?!

De nem folytatom . . . Szó, szó, szó — gondolom Hamlettel töprengve tehetetlenségemen. Hm legalább lásd, hogy ha már egyebet nem tehetek, de minden bizonnyal el vagyok telve a te önzetlen áldozatkészségben hasonlíthatlan barátságod magasztos voltának beismerésével és csodálatával. Azt mondó vagyok, higyjünk mégis Istenben, mert kell lenni valakinek, a ki megáldjon téged és megjutalmazzon mindezekért, vagy ezen, vagy a másik, az én kívánságom szerint azonban mind a két világon.

Jó hogy olyan ifju Herkules vagy, mert különben legközelebb agyon ölelnék.

Szeretettel üdvözöl örök hálára kötelezett rabod, a ki ha kürtbe fújt, mint Hernáni, köteles meghalni, csakhogy te még azt is elengeded és nem fogok kürtbe fújni.

Budapest, Junius 20. 1886.

Hived
Vajda János

144. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1886. június 20.]

Szeretett kedves jó Kollega!

A mai lapok közölték újból a fölhívást. Két hét múlva meglátjuk, mi lesz? Kétségtelenül az időpont rosszul volt választva. De meg a fagy, utána hőség is megijesztette a gazdákat, végre pedig Jansky, s a bajor tragédia fordította félre a figyelmet. Lehet azonban, hogy még fölpezsdül az érdeklődés. A munkát most rögtön akartam nyomtatni, de Révay azt mondta, hogy a holt idényben a kerek világon nem adnak ki könyvet, már legalább is költőit. Ő fogja a kiadást rendezni, 500 előfizetés az enyim, azon tul, ha péld. ezer lenne, én adok neki 400 ftot, de, fájdalom, aligha leszek kénytelen [élni] ezzel a szives, szerencsés kiadással. Hacsak 500 lesz, az is jó lesz. Hanem a kiállítás fényes lesz, valahára lesz egy kedvesen kiállított munkám. Révay külföldi intézetben nyomatja és azt hiszem, hogy külsején is kelendő lesz, — neki érdeke, hogy a boltban is megszeressék és onnan is sokat eladhasson.

Miloszavlyevits megint itt járt, későn értesültem fölöle, talán már Karlsbadba utazott? Őn a boritékon nekem olyan cimet ad, melyhöz semmi jogom; öntől ez „delicatesse”, de hát akkor én se akarok hátra maradni, egyébiránt úgy lehet, hogy Önnek ez dukál is, mert hivatala van, a mi bár nekem is volna.

Hogy mikor megyek Palityra, nem tudom, de hogy megyek, az bizonyos.

Üdvözlöm bajtársi szeretettel

híve
Vajda János

145. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1886. június 25—26.]

Tisztelt Uram,
Kedves Kollega!

Ágai cikkének ama futamát én úgy fogom föl, hogy abban a Kohnok és bunyevácok dicsérve, kiemelve vannak, mint a kultura élén haladók s úgy hiszem csak az egy — zsidótól érthető — ovatosság tartotta vissza, hogy egyenesen rá is ne

vágjon a ferbliző szittyákra. Mamuzsits nevét is csak úgy keverte oda, hogy nem tudta, mily érdemes élő személyiség az. Gondolom ön futólag olvasta csak a cikket — egyéb-iránt nekem előleges tudomásom nem volt e cikkekről. Vad-nayval, Urváryval s Csikyvel már közel egy hónapja nem is találkoztam. Szörnyen el vagyok foglalva, ezért bocsánat, hogy *igy*, ily röviden és többet nem írok.

Üdvözlöm szeretettel Milán* bácsival egyetemben

igaz hive
Vajda János

*NB. Hol késik az ő iver az éji homályban ?

146. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ [Budapest, 1886. június 28.]

Szeretett kedves jó Kollega!

Hogy megyek-e Palityra, most hamarjában azt nem tudom, csak az bizonyos, hogy ha élek és birom magamat, Szabadkára bizonyosan ellátogatok — aug. september hónapban, abba a kedves „Nemzeti”-be (vagy Europa), a hol olyan otthon éreztem tavál is magamat. Onnan aztán kirándulunk Miloszavlyevits ural vadászni.

De apropos — Miloszavlyevits ur! Vártam kedves levelében a választ legutóbbi alkalommal tett kérdésemre, hogy otthon van-e még vagy talán Karlsbadba utazott ?

Most lenne jó közölni az általa gyűjtött előfizetők névsorát, a Naplóba küldeni lenne legcélszerűbb, ebben legföltűnőbb helyen és módon közlik, és annál inkább kellene sietni vele, mert Révayval szerződtem a kiadás iránt, s bizonyos határidőn túl érkező előfizetések már majd őt illetik. Avvagy talán nincs ön jó viszonyban M ural ? Ez esetben én írok neki, ha ugyan még Szabadkán van ?

És most még egyet. De ezt csak nagyon *bizalmasan*. Palágyi Menyhért azon derék jó fiu és nagy tehetségű fiatal író, ki rólam már oly sok jót irt — beteges, és az orvosok falusi levegőt ajánlanak neki. De most ő a legszegényebb ember az irodalomban. Igen becsületes szerény, sőt nemes jellemű embernek ismerem őt, nem volna-e lehetséges az ő számára, a fürdő idény vége felé, bármi parányi utolsó kis szobácskát — díjmentesen — kieszközölni Palityon ? Egy hónapra képes

ellátni magát mindennel, csak szállást kaphatna. Igaz, hogy írói neve még nem nagyon ismert, és azt is meg kell felőle jegyezni, hogy zsidó, s kérdés, vajon ez nem akadály-e a szabadkai városatyák előtt? Azért kérem méltóztassék egész őszintén, sans gêne nekem megírni, vajon lehetséges volna-e mert aztán mindenesetre önt kérnök föl, hogy e kedvezményt kieszközölje. Én részemről ez esetben szívesen lemondanék a nekem följánlott szállásról, ő pedig megelégednék sokkal szerényebb zuggal.

De csak úgy, ha gondolja, hogy ez könnyen menne!

Magamat határtalan ohajtott nagy becsü rokonszenvébe ajánlva, vagyok olthatatlan szeretettel

tisztelő hive
Vajda János

147. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1886. július 17—24.]

Szeretett kedves Kollega!

Hogy oly soká nem válaszol, abból azt következtetem, hogy alkalmatlan, feszélyező kéréssel terheltem. Már igazán bánom is, hogy ezt cselekedtem. Én azt csak úgy gondoltam, hogy csak is az esetben emlitené föl a dolgot, már t. i. Palágyira vonatkozólag, ha az könnyedén menne. De *semmiestre*, ha ez netalán bárhol kellemetlen hatást tenne. Annálfogva kérem, ne tessék ezen ügyben semmi lépést tenni. Én ujabban meggondolva a dolgot, határozottan visszavonom kérelmemet, mert Szabadka város rokonszenves, jó vélekedése irántam nekem oly drága, hogy annál féltetteb kincset nem ismerek.

A mi ügyemet illeti, az következőleg áll. Az egészet egy bizottság intézi, melynek választott pénztárnoka Nagy Miklós kezeli a pénzt. A kiadás és expedálás a Révay cégre van bízva szerződés szerint, a mű szeptemberben megjelen, a midőn a mű megjelenése után 3 napig még engem illetnek az előfizetések. Akkor a bizottság leszámol s a mi enyim, azt nekem átadja. Ezek a derék kollegák igazán atyailag bánnak velem. Valósággal gyámság alá helyeztek. Nagyon meg vagyok velük elégedve. Jóvá tettek mindent, a mit Gyulay et consortes vétettek. Ki vagyok békülve velük és világgal. Ez a nagy

haszna meg van a vállalkozásnak. Azt hiszem, még ezután is kiterjesztik gondoskodásukat élhetetlenségemre. A mit pedig Ön és Mil. M. tettek, az fittyet hány minden hálálkodási erőlködésemnek. De gondolom, még az egész becsületes sajtó és irodalom is mélyen meg van hatva önök emlékezetes, fényes példát adó, nagyszerű működésük által. Föl lesznek írva, mint az irodalompártolás Napoleonjai.

Talán a jövő hét vége felé sikerül szabadulnom néhány hétre, s úgy lehet, valamely kénes meleg fürdőre mehetek. Majd megírom Kegyednek, hova utaztam. Ha az éjszakai lármától nem félnék, biz Isten Palityra mennék. Ez az egyedüli ok, mely visszatart. De aztán augusztus v. szeptemberben bizonyosan lemegyek. És akkor aztán édesdeden fogunk együtt elbeszélgetni Lichtnekkernél és az én szállodámban.

Üdvözlöm forró szeretettel

örök hive
Vajda János

148. VAJDA JÁNOS — PÓSA LAJOSHOZ
[Budapest, 1886. július 25.]

Igen tisztelt Uram!
Kedves jó Kollega!

Egy rövidebb kirándulásról hazaérve, mult vasárnap épen itthon, szokott reggeliző helyemen ért a meglepetés, melyben Ön részeltetett. Nem siettem írni Önnek, mert bizonyos voltam abban, hogy Ön úgy is jól tudja, mennyire képes vagyok fölfogni e kitüntetés egész értékét. De azt mégis meg akarom jegyezni, hogy az elismerésnek minden eddigi nyilvánulásai között ez volt reám nézve a legnagyobb, legkellemesebb hatása. A mily igaz, hogy „borban az igazság”, olyan való, vagy még inkább az, hogy a szép költeményben is igazságnak kell rejleni, mert különben nem lehetne szép. Tudósok, itészek tévedhetnek, aminthogy tudjuk sokszor szándékosan hazudnak is: de a valódi költők az igazság csalatkozhatlan pápái. A dal olyan, mint az imádság: vagy egyáltalán nem imádkozik az ember, vagy ha igen, hát szive szerint beszél. És aztán, miért is beszélt volna *Ön nekem* egyebet? Forrása a tiszta lelkesedés lehete csupán, a számításnak, személyes elfogultságnak egy makulányi része nélkül! Hát nincs-e bőséges okom

büszke lenni Ön költeményére? Örömet a meglepetés is fokozta, hogy Ön — épen Ön tette ezt!!

Talán ez őszön elrándulok megint Szabadkára s ha időm engedi, régi vágyamhoz képest megnézem Szegedet, hogy gyönyörködjem modernsége részleteiben, mert remélem, hogy kor és divatszerüsödik. És akkor, remélem találkozunk, és megölelhetem mint igaz költőttestvért és szoríthatom becsületes jobbját.

Pályatársi szeretettel

tisztelő hű barátja
Vajda János

Lakásom Üllei ut 24. — De épen már e napokban elutazom. (Egyébiránt leveleimet a V. U. szerk. utján mindig mindenütt megkapom.)

149. VAJDA JÁNOS — ISMERETLENHEZ
[Budapest, 1886. július.]

Kedves pályatárs!

No hát!

Íme itt van

Csak kérem, méltóztassanak valami nagyot lőni abból az ujdónászi Kruppágyuból ennek a siket publikumnak — mert különben aztán ha meg se nő a fű bizonyosan oda lesz — a ló —

Kérem ez iveket átadni az előf. gyűjtésre kegyes és magasztos hajlamot érző kollegáknak hálás tiszteletem és szives kérelmem kifejezésével
vagyok

hű tisztelője
Vajda János

150. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1886.] szeptember 26.

Szeretett kedves Kollega!

Hosszu volna levélben előadnom a szörnyü nagy elfoglaltságot, mely miatt utóbbi kedves levelére nem válaszoltam azonnal. Egyik ok az is volt, hogy minden nap reméltem a leutazást, de a művek kiadása körüli munka marasztott. Most azonban már az utolsó ivekkel is végeztem, csak a könyvkötő dolga van hátra. Most már mehetnék, repülnek, és pedig holnapután a gyorsvonattal. De — most meg az a scrupulosom: vajon nem ijednek-e meg Szabadkán egy kolerás Pestről jövő vendégtől?

Nem leszek-e megérkezve valami kellemetlen fertőztelenítési eljárásnak kitéve? Szívesen fogadnak-e majd a „Nemzeti” szállodában?

Nagyon szeretném, ha Kegyed sziveskednék erre nézve nekem azonnal válaszolni, ha lehet még holnap sürgönyileg, így talán még holnap elutaznám, vagy levélben, melyet holnapután reggel megkaphatnék. Én ugyan soha sem voltam ijedős, sok nagy kolera kellő közepén sem, de-hát az ember sokféle. Csak e napokban járt itt Milassin ur, a ki (a palityi pénztárnok) nagyon szívesen invitált, azonkép Miloszavlyevits úr is; én valóban csodálnám az emberiség oly mérvü félnétségét, hogy ezentul minden érintkezés megszűnjék az egész országban. Mindazáltal mégis szeretném, ha Kegyed tudósítani sziveskednék. Talán pár hetet tölthetnék Szabadkán.

Magamat ohajtott rokonszenvébe ajánlva vagyok

septbr. 26.

tisztelő hive
Vajda János

151. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1886. október 12—13.]

Szeretett kedves Kollega!

N. Miklós csakugyan fölvette a szállást számomra — Aranykéz utca 2. —, a hova november 1-én fogok költözni. Mikor ezt velem tudatni akarta, akkor vette leveletem azon hirtel, hogy nem sokára haza jövök. Ezért nem válaszolt.

Műveimet Révay ma küldte el a könyvtárosoknak. A szerkesztőségeknek is talán ma vagy holnap küldik el. Ez már az ő dolga.

A P. Napló jegyzékét tegnap vettem és adtam át. Részemről hát már minden meg van téve. Előfizető és utánvételes összesen mintegy 550.

A Napló jegyzékét olvasva, csak most ámulok és csodálkozom el önök fáradozásán. Ott olvastam Lichnekker Andrásné nevét is. Erre ököllem homlokomban vágtam magamat, hogy mily . . . tüskés, nehézkes, hogy ne mondjam otromba ember vagyok én! Ez a kedves vendéglősné nekem kedvesebb, mint egy tucat mágnás vagy gentry! És én még kifogásoltam egy némely ételét. No de az igaz, hogy általában meg nem győztem dicsérni, mondani, hogy bár ez a konyha itt lenne a fővárosban, jó ételeivel és olcsó áraival. De tudva, hogy ő is előfizetett költeményeimre, mégis másként viselkedtem volna velük szemben. Hiszen az a magas kultúra, mikor egy országban már a vendéglősnék is pártolják a szépirodalmat, még pedig annak — közelismerés szerint — magasabb szférájú termékeit. Igazán szeretném, ha Kegyed alkalommal kifejeznék előtte bűn bánatomat és mély tiszteletemet.

Miloszavlyevits urnak is kérem kijelenteni kifogyhatlan hálaérzetemet. Önnek pedig subintelligitur.
Üdvözölve szeretettel

Kerepesi ut 10.

örök hive
Vajda János

152. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ
[Budapest, 1886. október második fele.]

Kedves Lajos!

Megint küldök egy szerény — igazán attól tartok nagyon lapos — dolgot — de hát ha nem érdemes ne add, majd talán akadnak jobb ötleteim.

Ha pedig mégis netalán adnád és a levonatot el akarnád küldeni — ha volna rá idő — hát lakom: Kerepesi ut 10. sz.
Üdv!

örök hived
Vajda János

153. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1886. október vége.]

Révai hibát követett el, amennyiben előbb hirdette a megjelenést, mint sem a példányok az összes előfizetők számára elkészültek. Eziránt valószínűleg nyilatkozni fog az előfizetők megnyugtatóására. A késedelem fejében a fűzött példányra előfizetők is kötött példányokat fognak kapni.

Üdvözlöm szeretettel

híve
Vajda János

154. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1886. november eleje.]

Tisztelt Uram!
Kedves bajtárs!

Miután utóbbi levelében is említette a „jegyzeteket” azt látom, hogy csakugyan komolyan ohajtja e dolgot, ezennel hát küldök ilyen jegyzetfélét, ha ugyan képes lesz kibetűzni értelmét — rémitő sok dolgom közepette sietve hánytam össze. De hát valeant quantum valere possunt.

Mikor jön föl Pestre?

Üdvözlöm ölelve szeretettel

örök híve
Vajda János

A bizalom illetően jelében még senkit sem mertem részesíteni, kérem ügyelni e kéziratra, és használat után megégetni, vagy ha talán már elkésett volna, kérem visszaküldeni.

155. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1886. november eleje.]

Kedves Kollega!

Ismét küldök itt némi „összevissza” jegyzeteket, megint megjegyezve, hogy ha netán elkéstek vagy nem akarná használni, kérem, szíveskedjék azokat visszaküldeni. Ezek csak durván odavetett gondolatok, melyeket ön tetszése szerint önthet egészé.

De most még egy más tervről!

Néhány barátom — Mikszáth—Vadnay — nem rég azt bizonyitgatták előttem, hogy jó lenne képviselőségre törekednem. Most öt évre választanak — (ennyi lehet legcsodásabb esetben hátra életemből) — a díjakat is fölemelik, ez hát épen jó lenne nekem existentiául. Mit gondol ön, nem lenne-e Szabadkán is e végre nyílás? *Ott léteimkor még nem volt eszembe e gondolat*, és így nem említettem.

Révay az előfizetők egy részét már kielégítette, de a disz-példányok még mindig nem készek, csupán ezek expedíciója késhetik még.

A kezem fázik, félek, hogy nem bírja ön elolvasni csodálatos firkámat.

Üdvözlöm határtalan szeretettel

Aranykéz utca 2.

hive
Vajda János

156. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1886. december vége.]

Igen tisztelt kedves jó Uram!

Bármennyire irtózom is a gondolattól, hogy Önnek mérhetlen becsü, határtalanul ohajtott barátságát elvesztettem, de már azt kell gondolnom, hogy ez még is így van. Mert lehetlen máskint magyaráznom a körülményt, hogy két utóbbi levelem óta már hónapok teltek el, és nem kapok választ, holott előbb oly gyakran lepett meg kellemes soraival. De hát mit vétettem én? Mert hogy Révai vétett, azt megengedem, de az is csak *nekem* vétett és tett kárt késedelmével, illetőleg nekem is, de én benne oly ártatlan vagyok, hogy ön inkább sajnálkozhatnék rajtam. No de mindez sok volna, illetőleg lehetlen egy levélben elmondani. Urváry mondta e napokban, hogy ön jövő hónapban följön és valami értekezleten fogja egy könyvterjesztési tervét előadni. Hát nagyon kérem, okvetlen legyen szerencsém, hogy megtudhassam öntől, miért száműzött engem szivéből, és én meggyőzhessem önt teljes ártatlanságomról. Mert azt hiszem, itt valami általam nem sejtett félreértésnek kell fönn forogni, és én ohajtom azt eloszlatni, mert kifejezhetlenül nagyobb becsünek tartom ön jó indulatát irányom-

ban, semhogy közönyös lehetnék elhidegülése vagy neheztelése iránt. Ellenkezőleg: valóságos komoly szerencsétlenségnek, nagy csapásnak tartanám barátságá elvesztését. Azért azt okvetlen kívánom, el nem engedem, hogy ön okát adja nekem, miért haragszik ?

A mi az Abel-féle cikket illeti, én egyáltalán nem számítok erre, én csak azért küldtem — szokásom, hajlamom ellenére — életemben először — az adalékokat, mert Ön ismételve kívánta, és én csak ön kívánságának ohajtottam eleget tenni. De ha kedve, nézete ellen van megírni — isten világáért! — ne vélje, hogy én ezt kívánom vagy épen követelem! — dehogy, sőt ellenkezőleg, azt szeretném, ha vagy késnék vele, vagy meg se írná, de ha már megírja is, legjobb lenne, ha midőn Pestre jön, együtt megolvassnók vagy én átfuthatnám — de mondom, szinte jobb lesz tán meg se írni — a fődolog, hogy beszéljünk a fönnforgó félreértésekről és azokat tisztázzuk, mert elviselhetlen a gondolat, hogy ön nekem megszűnjék az lenni, a mi volt — én mindenesetre, még ha ön haragosom lenne is, maradok önnek

rendületlen
változtatlan hive
Vajda János

Aranykéz utca 2.

157. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1887. január 12.]

Ha ideje engedi és e szörnyü idővel fiatal ereje dacolni képes — igen örülnék ha szerencsém lenne a lakásomon.

Üdv.

158. VAJDA JÁNOS — ISMERETLENHEZ
[Budapest, 1887. január—február.]

Alig fékezhető örömmel várom a delet, ígért látogatása percét, a reám nézve képzelhető legnagyobb szerencsét.

Vajda János
Aranykéz utca 2. sz.

159. VAJDA JÁNOS—AZ EGYETEMI IFJÚSÁGI OLVA-
SÓKÖR ELNÖKÉHEZ [SZILÁGYI ARTHURHOZ]

(Töredék)

[Budapest, 1887. március 4.]

Igen tisztelt Uram!

Legmélyebb sajnálattal, sőt valóságos benső fájdalommal vagyok kénytelen jelenteni, hogy a megbízásnak — mely pedig a legmegejtettebb volt, ami egész életemen át ért — egészségi állapotomban beállott aggasztó változás folytán, meg nem felelhetek. Sietek ezt önnel tudatni, hogy az ifjúság még idejében intézkedhessék. Igazán vigasztalhatlan vagyok, hogy e reám nézve oly kitüntető felhívásnak eleget nem tehetek, s nem lehettem méltóvá a bizalomra, melyet bennem helyeztek és amelyet megérdemelni legszebb dicsőségemnek tartottam és óhajtottam mindenkor. Kérem enyhítsék levertségemet azzal, hogy sajnálkoznak tehetlenségemen, semmint kételkedjenek forró óhajtasom igaz voltán, mellyel a kivánatnak örvendtem és a fájdalom mélységén, hogy annak végrehajtására képtelenné lettem. Magamat határtalanul óhajtott jóindulatába ajánlva [. . .]

160. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ

[Budapest, 1887. május 7.]

Tisztelt kedves Kollega!

Nagy Miklóst rég interpelláltam, azt mondta, hogy szívesen irt volna Ön könyvéről, de a *kiadó nem küldte be*. Igen sajnálja ő is, én még inkább. Ha netalán második kiadást érne, akkor okvetlen írna róla a V. U.

Én az idén ha akarnék se igen mehetnék valami drága világfürdőre. A polgármester urral, a képviselő H. M. és Pamerin F. urakkal találkoztam, mind igen hívogattak Palityra. Én bizony, mihelyt megnyílik, amint néhány ember lesz ott, azonnal kész volnék magamat, ott egy hónapra (ott) beinstallálni, körülbelül azon ideig, a míg üres szobák lesznek. Szeretném az első emeleten azon kis sarok szobát, mely épen multkori földszinti lakásom fölött van. Mivelhogy a földszintiek egy kissé — dohosak. (Ezt entre nous mondom, mivelhogy ajándék lónak a fogát nem szabad nézni.)

Ha kegyed szíves lenne ez iránt közbenjárni, mihelyt erre

vonatkozólag kedvező tudósítását venném, azonnal leutaznám.

Üdvözölve szeretettel

igaz hive
Vajda János

Uj lakásom: Vámház kör-ut, 2. sz. első em.

(Ugyanazon lakás, a honnan a váló pör kizavart.)

Ezuttal valószínűleg Miloszavlyevits urhoz fogok szállani megelőzőleg pár napra, mielőtt Palityra mennék. Takarékoskodnom kell!

161. VAJDA JÁNOS — DE GERANDO ATTILÁHOZ

[Budapest, 1887. október.]

Mélyen tisztelt Uram!

Későn, bűnösen későn válaszolok kedves levelére, melyet még Rohitson vettem. De nem volt nap azóta, melyen ne tépelődtem volna azon, hogy mit válaszoljak. Gondoltam legjobb lesz, ha újabb ígélet helyett bevárom azt az időt melyben határozni és tenni kell, vagy is: menni vagy nem menni! Most már itt ez idő, sőt talán el is mult, mert ugy lehet, hogy mire én odaérnék, Kegyednek meg indulnia kellene a nagy husvétii örömnünpre. Igazán kimondhatlanul sajnálom, hogy az idén ismét elmulik tőlem ez örömpohár! Először azért, mert azt hiszem, szivesen látnának; másodsor, mert nincs a hazában oly kör, melyben én is oly örömet időznék. Harmadsor mert még sok más fontos okból előnyös volna rám nézve e kirándulás. Egészségemre válnék és a mellett, azt hiszem hangulatot, benyomásokat nyernék, újabb gondolatokat merithetnék az ősz eredeti forrásból, a szabad természetből és a kiválóan szellemes kedves társasággal való érintkezésből. És hogy ez mennyire való, annak elegendő bizonyítéka a körülmény, hogy se közelben, se távolban *nincs* más kör, melyben mindezt, vagy csak egy részét is megközelítőleg fölhalálhatnám. Aminthogy nem is megyek *sehova*, nem is voltam sehol másutt ez idén, mint Rohitson, a hova csak a fővárosi hőség és rossz levegő elől menekültem. Mert hiszen, ha egyáltalán megengedhetőnek tartanám, hogy gastronomi csodabogársággal valahová menjek, akkor mindenekelőtt Kegyed szives hívásának engednék és már Pálfalván volnék. De én e különös egészségi állapottal számüzöttnek tartom magamat a többi boldog emberek és kivált előkelő körök társaságából.

Am ha már nem mehetek, küldök legalább egy verseményt a sok közül, melyeket rohítsi tartózkodásom alatt gyártottam. Mert ha bár Rohítszon készült is, de — ez még mindig egy más helyre való emlékezés szüleménye . . . Én nem irok verset könyvből, szótárból históriából, kinrimzsákból, mint némely akadémikus. Nekem tárgyát kell találnom az emberi életben, a természetben, valóságban; velem, bennem kell történni valaminek, hogy azt földolgozzam. És e tekintetben Kegyednek köszönhetek legtöbbit, mert ha irtam valami jót az utóbbi évek alatt, azt ama felséges látományoknak és élményeknek köszönhetem, melyekhez a Kegyeddal való feledhetlen és kiszámíthatlan értékű ismeretség folytán jutottam.

Ebből megítélheti, mennyire fájdalmasan esik nekem, hogy ezuttal nem repülhetek kedves otthonába

Egész őszintén szólva, egy hónap óta mindennap volt egy óra, melyben elszántam magamat az indulásra, de azután a másik óra meg eszembe juttatta scrupulusaimat és — füstté vált az elszántság . . .

És milyen nyár volt, milyen őszi ez! Ezer évben fordul elő ilyen egy. Talán éppen azért ilyen szép, hogy ez is hadd fájjon nekem . . . Most még csak egyet. Az okoknak, melyek engemet az indulástól visszatartanak, egyik nem leggyöngébbike az, hogy attól tartok, nem vétek-e valamit az előkelő körök végtelenül finom és kényes illemszempontjai, jogos büszkesége ellen? Ime Lövey Kl. ő nga haragját már magamra vontam, holott lelkemre, hiába töröm az eszemet, ki nem tudom találni, mivel bánthattam meg.

Méltóztatott hirként írni, hogy . . . valaki — akinek nevét nem merem leírni, mert hátha ezzel is egy újabb sértést követtek el? — „elmátkásodott”. Már ha újabb haragot vonok is fejemre, nem hallgathatom el, hogy azóta egyre gyötör a . . . kíváncsiság, vajon ki lehet a halandó, a kit ő méltónak tart magához? Én azt hittem, hogy ilyen ember Magyarországon — a mi főuraink között — nem született.

Még csak azon reményemnek adok kifejezést, hogy majd Budapestén átutaztatásban lesz szerencsém láthatni.

Magamat óhajtott rokonszenvébe ajánlva, vagyok

Vámház körut 2.

hálás tisztelője
Vajda János

162. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[? 1887. december 5.]

E verset a B. Hirlapnak adom, de előbb *okvetlen* van szükségem ön véleményére, a melyet ha azonnal postára tesz, szerdán megkaphatok, s még az nap fölküldve, pénteken leérkezhetik a revisio, azt én szombatra fölküldhetem, és így vasárnap megjelenhet. De csak ha ön siet a válasszal, és nevezetesen hogy a 2^{ik} oldalon előforduló sorokért nem érhet e valami baj? Ön tudja mit értek ezalatt: felülről lecsapható villámot bármi alakban — sajtópör, stb — Ha lenne ideje és kedve hozzá, esetleg más e tekintetben szintén csalatkozhatlan szerkesztőnek is megmutathatná, de úgy vélem, ha ön a dolgot veszélytelennek látja, hát megbizhatom ebben. Én már e napokban mennék, de megint ez utálatos ünnepségi sokadalom miatt maradok talán hétfőig — egyébkint is eddig rossz idő volt — még nem is vadásztam. Mindamellett mostmár kétségtelen, hogy csak pár hónapig kellene falun lennem és csodálatos jó-tékony hatása lenne. Pesten alig tudtam aludni 4—5 órát itt aluszom 9-et és tudnék aludni még többet, eszem rendesen és elfogom röptében a verebet. Hej! Mi lenne belőlem egy kissé jobb móddal?!

Kérem sietve küldje vissza a verset és véleményét mellékelje —

Üdv

János

Ha a Sodomáért a B. H. 30 ftrt adott, ezért megadhat jóval többet.

163. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1888. április 3.]

Tisztelt kedves Kollega!

Multkor, midőn a Korona kávéházban megpillantottam, 5—10 perc mulva visszamentem, de már nem voltam szerencsés ott találni. Azóta gyötör az aggodalom, hogy nem-e épen előlem illant el? Mert nekem végzetem, hogy ép azokkal nem bírom magamat állandólag megkedveltetni, a kik iránt mély rokonszenvet érzek. Már tavál is fölmerült ez aggodalmam,

midőn huzamos ottlétemkor kerülni látszott a találkozást. Én most már úgy látszik, Miloszavlyevits hajlamát is elvesztetem. Ezelőtt három héttel irtam neki, hogy meg akarom látogatni, és már rég le is mentem volna, de — egy sorral se válaszolt, pedig ettől függesztettem föl oda utazásomat. Leköteleztem, ha vele találkoznán, kitapintaná ennek okát és tudatná velem, valamint azt is, hogy alapos-e főnbbi nyomasztó sejtelmem Önt illetőleg is? Mert kedvező válasz esetén azonnal lerándulnék. Nagy csapás lenne rám nézve, ha Önökben egész Szabadkát elveszteném, melyet eddig úgy tekintettem, mint saját birodalmamat.

Szorongva várom levelét — vagyok minden körülmények közt

Őszinte hálás hive
Vajda János

164. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1888. július 9—10.]

Tisztelt kedves Kollega!

Még eddig sehol se voltam, de most már nincs maradás tovább; kiüz a büz, és e héten, legfőlebb csütörtökön valamerre elbujdosom. De hova? Ez a nagy kérdés. Palityról épen a mai lapokban olvasok elrettentő dolgokat — hogy ott mekkora a zaj . . . kivilágos virradtig . . . És aztán teli is van csordultig. Nincs üres szoba. . . igaz-e vagy csak megengedhető reklám? S egyáltalán most már ha adnának is egy szobát díjtalan, nem-e kárral járna ez a városra, és illő volna-e elfogadnom. De talán nem is adnának, mert ha teli van, nem is adhatnak.

Én most hát tünődöm, tépelődöm, Önt pedig e levelem talán már valami tengeri fürdőn éri. Akkor aztán épenséggel késő. Augustus másik felében pedig igen is szomorú és kiállhatlan unalmas volna Pality. Ha szerdán még otthon Szabadkán érik soraim, hát szívesen venném őszinte baráti véleményét e scrupulusaim felől.

Ha pedig már valahol Trouville körül jár, vagy más nagy-szerű tájon, hát szívemből kívánok jó mulatást. A minék ellenkezője egyébkint szinte lehetlen. Én az idén is hiába ábrándoztam Svajcéról, Interlakenről . . . ha netalán ön ott jár

és látja a hóvállu „Jungfraut” — hát mondja neki, hogy „ich lass Sie grüssen.”

Kedves szülőinek adja át, kérem, legmélyebb tiszteletemet; önt szeretettel üdvözölve vagyok

örök hive
Vajda János

165. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Rohics, 1888. július közepe.]

Valahány íróval és kiadóval beszéltem, mindegyik azt mondta, hogy legtermészetesebb volna, ha összes műveim írói tulajdon jogát a Franklin szerezné meg, mely nyomdának én alapítója HG óta immár 31 év óta egyik leg vagy tán épen legsörenyebb igás lova vagyok. Azért kérem, mihelyt Jurányi megjön, lenne szives ez iránt vele komolyan és egy kis hévvel beszélni. Ballaginak én fogok írni, de önnek még Gyulaival is kell szólni, és ezzel Ön, ugy vélem, fesztelenebbül és könnyebben értekezhet, mint a Springenfeld [?] -val. Én, mint Önnek is említettem, hosszas társaságkerülő remeteségemben, szinte egészen elvesztettem ember — vagy helyesebben személyismeretemet, és gyakran csalódom arra nézve, ki és *mennyiben* barátom vagy ellenfelem. Gyulai mint emlékszik, ajánlotta a Franklinnak irtózatosan ostoba beszéleyimet. Talán csak még sem föltehető, hogy gonoszkodásból tette volna, azzal a számítással, hogy hadd compromittáljam magamat? — Utóbbi időben irt prózai munkáim közt lehet 20—25 ivet összeállítani, melyek megállják helyüket, s verseim már eddig 50 ivet tesznek, tehát összes műveim mintegy 70—80 ivnyi gyűjteményt képeznének. Évtizedek óta csaknem egyhangú a vélemény, hogy verses műveim maradandó értékűek, de csak később, halálom után jön meg azok kelendőségének ideje. Egy biztos jövőjü, hosszú életü gazdag társaság miért ne vehetné meg azokat e hitben csekély áron? Hogy mi ez a csekélyke ár arra nézve Gyulai véleménye lenne a társulatnál — és az öné — legirányadóbb.

Nem igaztalan dolog-e, hogy mig minden más férfiü (?) megleli olykor tulontul méltányos jutalmát még életében, egyedül a szegény poeta adjon ajándékot a nemzetnek, a közönségnek? Nem kívánhatom, hogy most már igazi árát

adja meg egy üzér (?) cég művemnek. Ő nem lehet kötelezve arra, hogy az *egész* nemzet tartozását vegye magára. Csak annyit adjon, amennyiről gondolja, hogy semmi esetre nem okoz vele magának veszteséget.

Én itt igen jól volnék, de előbbi tapasztalatok folytán azt hiszem, hogy az itteni kisüveges ivó víz se jó nekem és hasmenést okoz. Ha pénzhez jutnék, szeretnék valamely más helyre menni, a hol újabb világot látnék és újabb benyomásokat nyerhetnék.

Három lapra előfizettem még otthon, a P. N. a B. H. már jönnek is, de a B. N. még nem, és ezért ma már reklamáltam.

A direkciónál kivittem taval, hogy az *összes* magyar lapokat megrendelte. Nem hiányzik egy sem még az elm. lapok közül sem. Most először jár ide a V. U. is. —

A heti adag ezentul 12 oldal lesz, és a lapszemle. Szombat és vasárnap d. u. adom föl, a nagyobb részt szombaton.

A kedves jó kis fiokat — Dezsőt és Tibort — szivemből üdvözlöm.

Üdv!

hive
János

166. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ
Rohics, [1888.] július 26.

Kedves Palágyi Ur!

Kénytelen vagyok ismét önhöz fordulni egy kéréssel, melyet csak ön igazíthat el sikeresen. *Credo* című politikai irányzatot versemet illetőleg nem lehetlen, hogy iránya, vagy bár (?) némely egyes kitétele miatt Csávolszky is megijed tőle, kinek kezéhez az egyidejűleg jut holnap ez önhöz írott soraimmal, — tehát arra kérem, menjen azonnal Csávolszkyhoz, és ha nem adja a verset ez esetben vigye el a Pesti Hirlephoz adja Kenedy Gézának, hogy közölhesse vasárnap. Ha ön a verset elolvassa, érteni fogja azonnal, hogy jobb hatása lehetne az Egyetértésben — de hát a fő, hogy megjelenjen, és a P. H.-ról szinte lehetlen föltenni, hogy ő örömmel ne vállalkozzék kiadására. Bárhol jelen meg arra kérem önt, revideálja nagy gonddal át a levonatot, kéziratomból szinte a nyomtatás olvashatóságával bir, akarrattal figyelemmel elérheti, hogy *egy komma, egy rövid i hosszú*

accent, egy betű hiba nélkül jelenjen meg. Csak poéta korrigálhat jól verset, a Nemzetben legutóbb megjelent versem utolsó előtti szakaszában egy szótag kimaradt, mely pedig kéziratomban is meg volt, a levonatban is — mert ide küldték — kijavítottam és mégis benn maradt a hiba. Majd halálos beteg lettem bele. Kérem tehát nagyon szépen mindenre a mi szent ön előtt javítsa át jól a levonatot.

A honoráriumot az illető szerkesztő küldje ide utalvánnyal, mert itt idegen földön, mindig rettegek hogy elfogy a (bank) nőta.

Annyit dolgozom itt, a hol mások pihennek mint soha még otthon bármikor.

Vajon Menyhért ki lett-e nevezve ?

A Naplónak már kész egy tárcacikk a napokban leküldöm.

Üdvözli szeretettel

Juli 26
Rohits-Sauerbrunn
(Steiermark)

tisztelő hive
Vajda János

Szeretném ha oly betűkkel nyomnák mint a vezércikket.

Küldöm Ábrányi nevére ezennel a tárcát is, mert hátha ön már nincs Pesten. E tárcát jó lenne keddre halasztani, mialatt revíziója innen tőlem megfordulhatna; de ha Ábr. netalán mégis most vasárnap akarná adni, ez csak az esetben történhetnék nagy veszedelem nélkül, ha ön ezt a cikket is — mint ha sajátja lenne — a legnagyobb gonddal átrevideálná — mert ön képes az én szörnyű kéziratomat olvasni — Ha akarja hát képes úgy revideálni, hogy egy comma hiba sem maradjon benn. Tegye meg kérem, édes, kedves, kis, szép, okos, nemes szívű kolleگا!

167. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ

[Budapest, 1888. augusztus 5. előtt.]

Ma reggel megérkeztem, a mit avégből tudatok, nehogy — esetleg — Rohitsra tessék írni. Én legközelebb fölkeresem valahol, mert nagyon kíváncsi vagyok tudni vajon mi lesz a Credo-val? Talán egy sorban — ha ideje engedi — azonnal is tudathatná — vagy a kéziratot ha fölösleges — visszahozná!

Üdv!

168. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ

(Töredék)

[Budapest, 1888. június—szeptember.]

Elfeledtem mondani, hogy cikkem az én revideálásom nélkül semmiesetre se jelenjen meg, ez irtóztató lenne. Inkább maradjon későbbre. Kérem sziveskednék tudatni, hogy a cikk jön-e holnap? Ha egyáltalán nem fogadja el a szerkesztő, ez épen semmi baj, sőt szinte megnyugvásomra szolgálna.

Üdv!

híve
Vajda János

169. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ

(Töredék)

[Budapest, 1888. június—szeptember.]

Érthetőleg kíváncsi vagyok tudni, miért maradt ki cikkem a mai számból? Mindenesetre kérni fogom a kijavított terminust, egy az, mert a kézirat elveszett, de meg azért is, hogy holnap még újra átnézem s netán javíthatok rajta. Ha pedig a Szerk. netán lemondott közléséről, ez esetben is okvetlen kérni fogom, hogy másfelé adhassam még holnap.

Bocsánat a sok alkalmatlankodásért

örök híve
Vajda János

170. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ

[Budapest, 1888. augusztus—szeptember.]

Igen tisztelt kedves, nagy, jó Uram!

Szeretett pályatárs!

Olvastam a gyászihirt, illetőleg értesültem, a mi pár hét előtt történt. Remélem, hogy bölcs megnyugvással fogja viselni, illetőleg már átszenvedte a csapást, mely mindenkivel közös, a ki született. És talán nem veszi tőlem kegyetlenségnek, ha már elég edzettnek képzelem arra, hogy egy kis kéréssel terheljem meg, hogy t. i. sziveskedjék velem egy sorban tudatni, vajon

Miloszavlyevits M. otthon van-e? Vagy nem tudják-e, mikor érkezik haza?

Én irtam ezelőtt két héttel eziránt Konstantin urnak, de nem jött tőle válasz. Már most ez is fontos, mert utba igazító volna reám nézve, tudni, vajon K. ur *miért* nem felelt? Mert ha levelem megkapta és még sem irt ennek lehet az az oka is, hogy Miloszavlyevitsék már nem kívánják többé az eddigi barátság folytatását, és ezt jó lenne tudnom, mert mitől sem irtózom annyira, mint alkalmatlan lenni oly egyénnek, a kit finomsága s gyöngédsége gátol abban, hogy észrevétesse ellenszenvét.

Lehet azonban, hogy valami egyéb ok forog fönn — s ez esetben még nincs kizárva, hogy látom Szabadkát.

Voltakép már hetek óta készülök le és szeretnék *mielőbb* ott lenni —, de előbb tudnom kellene mégis, hogy M.-nál valószínű-e a szives látás? Mivelhogy vadászni a vizre csak vele mehetek. De ha e részben nem volna is kedvező a kilátás, azért pár napra mégis lerándulok, egy kis szellőztetés végett is.

Ha tudnám, hogy Pality még nem nagyon üres és szomoru — hát oda azonnal is átmennék, mert ott Milassin és Aratsky urakkal a tóra is kimehetnék.

(Olvashatatlan két szó) keine Schmerzen? Gondolja ön biztonnyal, türelmét veszve ezeregyedik kérésennél. Ezért abba is hagyom és bizva szeretetreméltósága és szívjósága kifogyhatatlanságában: várom sovárgva levelét.

Üdvözlöm szeretettel

Vámház-kör-ut, 2.

tisztelő hive
Vajda János

171. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ
[Budapest, 1888. október.]

„Thurán Anna” ígért példányát elolvasás után visszaadom.
Üdvözlő szeretettel hű bajtársad

Vajda János

172. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ
[Budapest, 1888. november 20.]

Jobb karom csontja törve, írásra képtelen, ezt balkézzelem
írom, iszonyu kinok közt. A baleset még mult vasárnap történt
és el kell pusztulnom mert <orvosnak nem fizetek.>

tisztelő hive
Vajda János
Vámház körut 2.

173. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ
[Budapest, 1888. december 22.]

Kedves áldott jó kolléga, tisztelt Uram, barátom!
Irtózat! Most olvasom a Lloyd esti lapjában, hogy Csáki mit
rendelt számomra — és a Lloyd még megjegyzi, hogy ezentúl
fényesebben fogok élni! — Az égre kérem, jöjjön ha lehet egy
percre hozzám, közölni szeretném, mit lehetne tenni e leg-
szörnyűbb merénylet és következményei ellen — hogy lega-
lább a többi magyar lap nem adná. — És ha lehetetlen volna
eljönnie, kedves egyetlenem, amint gondolom, hogy valóban
lehetlen is hát tegye meg kérem, esedezem, hogy beszélje le a
többi redactiot a közlemény átvételéről mondja, hogy szél-
hüdéstől tartok — hiszen csak nem halálos ellenségeim talán?
Őt magyar szerkesztőség csaknem együtt van a közelben —
csak a B. H. és a Journal vannak messze — de hát van con-
fortable — aztán leszek önnek örök

rabszolgája
Vajda János

174. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ
[Budapest, 1888. december vége.]

Kedves ifju bajtárs!
Móricz urat szépen kérem, ügyelni sziveskednék az ő család-
kozhatlan szemeivel, hogy az általam tett javítások ki-
igazittassanak.

Sajnálom, hogy ez a cikk mint az előbbieket, nem szedetik

ritkított sorokban. Így a lap is veszít, mert a közönségnek nem imponál a begyürt közlemény. Jobb szeretem, ha a szerkesztőség nem fogad el tőlem gyöngének vélt cikket, mintha ez egyszer már fölvelt alakból degradál.

Miért nem látogat meg? Még mindig, az hogy egyre jobban gyötör a sajtó általi agyonütetésem malheurja — hát ha valamit ki tudnánk gondolni, a mi némiképp rehabilitálna?

Üdv!

Hive
Vajda János

175. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ
[Budapest, 1889. január 1. körül.]

Kedves egyetlenem!

A tárgy, melyet önnel sürgősen megbeszélni ohajtok, ez: ma d. u. — épen vendég volt nálam — egy nyílt lapot ad be egy szolgál, ifj. Á. K. aláírással, 15 ftos utalvány egy tárcáért.

Ha még borítékban kapom, és nem kellene attól tartanom, hogy a szolgál elhireszteli, mint szokta. Kiderül, ime V. J. (az én szegénységem) egy jó nyomtatott ivnyi munkáért, melyet pedig a P. N. újévi első számában első helyen közöl, 15 olv. tizenöt o. é. ftokat kap!

Ha van még szívében egy szikrányi irgalom, keresztényi könyörület, és hogyha mohamedán is, mert az is elég — kérem nézzen be hozzám még egyszer, és beszéljük meg mit tegyek — avvagy legelőbb mit gondoljak? Szinte bizonyos vagyok abban, hogy Á. K. szórakozottságból eltévesztette a számot — ön talán megkérdézhetné — de *előbb* mindenestre kérném hogy lenne szerencsém.

Szellemileg ölelve

üdvözli örök hive (a lábatlan-
kodásban! mondja ön nemde? és fájdalom még eddig
igaza van . . . no de majd csak kijön még az én igazam is)

Vajda János

NB. Ma tudom már nem jöhet, de talán holnap? Talán d. u. 5 tájt (ha délelőtt nem lehet.)

UI. Nem éppen az anyagi, sokkal több itt a reputáció kérdése.

Hiszen maga Áb. K. szóval önként ajánlotta meg nekem, hogy ily nagy terjedelmű tárcát kettőbe számít. Ez pedig két tárcának is jókora, kisebb kitelnék 3.

Erkláret mir Graf Örindur — —

176. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1889. január eleje.]

Most már orvosi tanács folytán is el kellene utaznom — Az éjjel már elijesztő alakot vett ulcusom pedig mostanában jobban éreztem magamat, mint 19 éves koromban — de mind a legutóbbi „akció” mélyen leverő mozzanat — a szánalmasan nevetséges színben feltüntető ostoba közlemények személyemről — talán gyógyíthatlan megsebzettek —

Csak azt akarom ezuttal tudatni, hogy legközelebb muszáj lesz elutaznom, azért a jegyet megtartom, a míg nem okvetlen kell önnek — a színmű lemásolás nem gátolhat elutazásomban — pár nappal késheetik, — de e héten okvetlen megyek — talán holnap —

Üdv!

Kérem azonnal tudatni, hol lakik Feszty — mert sikerült egy emléklapot írnom és azonnal el akarom küldeni neki —

177. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ
[Budapest, 1889 tavasza.]

Cudar idők járnak, elhatározások és krónikus kórságok miatt nem mehettem, de most már itt a szép idő — nagy már a la Bernáth G. „kérnék magamra ötvenet vágatni, ha el nem utazom” — csakhogy most meg attól tartok, vajon nem fogott-e ki türelmed a sok kéregetéstől? De hát. — „Csak még egyszer és utolszor” — „hagyj imádott lényem, szép (szabadjegyednek) csillagába andalodva nézmem” —

Vagyis — ha maradt volna még valami a Sligovicába — már t. i. béketürés, generositás, elnézés gyöngeségem iránt, hát nagyon örülnék egy uj jegynek — de előbb csak tudni szeretném, vajon nem veszed-e visszaélésnek e gyakori alkalmatlankodást?

Somolygó Mosolygókat még eregethetek többet is . . .

Üdv!

178. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ
[Budapest, 1889. augusztus 11.]

Kedves Lajosom!

Örülök, hogy Mosolygóékat megemlítetted, mert így már kezdem hinni bátorkodni, hogy nem hozlak velük zavarba. Ime egy újabb szegény betörés a te „egyik” Muzsád tempomába.

Valamelyik közelebbi reggelen lerándulok a Rémibe reggelizni, remélve, hogy ott találalak —

Szeretettel ölel hü

árnyékok
Vajda János

179. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ
[Budapest, 1890. június 20. előtt.]

Kedves Lajosom!

Ime egy kísérlet, — nem tisztázhattam le, félve, hogy elkésem — de talán el tudsz rajta baktatni gyakorlott szerkesztői csalatkozhatlan szemeiddel.

Csak — ha netalán beválik — ne mondd, hogy tőlem származik. A klikk hatalmas, engem halálba gyűlöl, — valószínűleg téged is — de tőled fél, tőlem pedig csöppet se! Ez nagy különbség.

hived
Jánoska

180. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ
[Budapest, 1890. június 20. után.]

Mégis kár, hogy nem kaptam levonatot. Épen a jelentősebb szavak veszték el. A sok közül csak egyet: *lopomány* helyett hozományt szedtek! De magam is hibás vagyok, mert írásom — siettem nagyon — nagyon kuszált. Máskor majd igyekszem olvashatóbban írni —

Üdv!

181. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ
(Töredék)
[Budapest, 1890. június—július.]

A titoktartást újból lelkedre kötöm —
Hát Budáról nincs valami, akár jó, akár nem kedvező hír?
Bármelyik esetben vagyok maradok tántoríthatlan hűséggel

igaz barátod
János

182. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
Ótátrafüred [1890. augusztus 12—15.]

Kedves Nagy Ur!

Végre találtam helyet, a hol meg tudnék, sőt szeretnék maradni még legalább két hétig. Itt már nincs egyéb nyomosabb kifogásom, mint a drágaság. De végre is, még nekem is, — sőt tán nekem leginkább — kifizetné [magát, ha valamit áldoznék és e gyógyító légkörben tölthetnék] vagy 12 napot.

Azonban rémülve veszem észre, hogy, pénzkészletem erre nem elég. Vagyis — *csak annyi*, amennyi ez időre kifutja, sőt tán még valami kevés marad is — de ennyivel nem merek maradni, mert legalább kell 50 ft tartalék, hogy nyugodtan legyenek, olyképen, hogy mikor már csak 50 ft lesz zsebemben, akkor haza menjek azonnal.

Ha itt fölüdültem, vígan, könnyeden fogok otthon munkához, — már is teli vagyok tárgygyal, gondolattal — irok tárcákat, verseket is, csakhamar letörleszthetem e kölcsönt, de kérem, sziveskednék nekem ez összeget azonnal küldeni, és egyszermind egy üres váltót — ha ugyan ezt multhatatlanul szükségesnek találja — (én itt szégyenlek venni váltót) — én aztán kitöltve megküldöm önnek.

Azt hiszem, belátja, mennyi észszerűség, jogosultság, okosság van azon számításban, hogy bár egy kis áldozattal itt üdüljek még vagy két hétig (tovább semmi esetre, sőt tán csak 22^{ig} —) hiszen két éven át fuldokoltam a pesti dögvészes olvasztó kemence lakásomban — Aztán nem aggódhatnak a kölcsön miatt mert hiszen nobr 1^{án} az évdíjből is könnyen kifizethetem.

De azonnal kellene küldeni, mert úgy számítom, hogy küldeménye legfőlegb jövő hétfőig megérkezhet, és ha meg nem érkezik, akkor kedden végtelen szomoruan, kétségbeesve vissza kell térnem pesti disznó ólamba —

Remélem, hogy megment, mert ha haza kell mennem, ez a halál: itt máris érzem egészen megújulok — és talán még egy bár rövid és kicsiny emelkedés áll be írói működésemben.

Üdv!

Ó Tátrafüred
Hungária 17.

183. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Ótátrafüred, 1890. augusztus 15—20.]

Kedves Nagy Úr!

Talán mégse vagyok én annyira szerencsétlen, mint gondoltam eddig. Csak *ma* olvasom az „*Eggenberger P. Világban*” — 38—40 C. fok melegnek a híret. Ha otthon ér, ez a bizonyos *halál* nekem. Mult szombaton kétszer be kellett fűtetnem. De már tegnap óta itt is olyan meleg van, a minőre az itteniek nem emlékeznek. Csakhogy ez itt szinte jól esik. Éjjel még a takarót is eltűrjük.

Mily szerencse, mily áldás, hogy most itt vagyok; de csak most rémülök el igazán a gondolattól, hogy haza menjek, mielőtt e gyilkos hőség meg nem szűnik. Ugy takarékoskodom, hogy nem is ebédelek, csak szobámban falatozom holmi hideg maradékokat. Egy szó mint száz, míg e forróság el nem múl, szeretnék maradni. Mert az én lakásom Budapest legforróbb sütő kemencéje, a hol már májusban is 22—23 Reaumur volt éjjel! Hát most! Ha haza mennék is, valahova máshova kellene szállanom; tehát: valósággal élethalál kérdés, hogy bevárom, míg a levegő lehül. Remélhetőleg nem tart ez soká; talán mire e levelem önhöz jut, már megváltozott. Ez esetben persze megyek azonnal; de mindenesetre most már mellőzhetlen, hogy esetleg még néhány nappal továbbra is el legyek látva költséggel. Kérem ennél fogva, sziveskedjék még legalább 25 ftot küldeni, de a vasuti jegyet is küldheti, mert úgy tervezem, hogy ha a hőség semmit vagy csak kesebet engedett, elmegyek a jeggyel Hatvanig, ott is meleg lesz ugyan, de nem bűdös;

onnan aztán a v. jegyet, ha nagyon szükséges, haza küldhetem, s amint hűsül a lég, onnan váltott jeggyel haza mehetek.

Ha pedig a jegy pár nap késhetik, tessék megírni, hisz egyszer esik ez meg; én alig várom, hogy otthon legyenek, amint a lapokból meglátom az idő változását, azonnal repülök haza.

Remélem, nem hagy el e nagy, komoly veszedelemben. És kérem, küldje a kért összeget rögtön, mert a rettegés is beteggét lehet.

Üdvözli szeretettel
Hungaria 17.

híve
Vajda János

184. VAJDA JÁNOS— NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1890. augusztus 20. után.]

Hiába hoztam esőt Fűredről, az én lakásomat Szibéria jége meg nem hűsíti. A teremtésnek sok menthetlen gazsága közt a nyári hőség a legkétségbevonhatlanabb czudarság. Kénytelen vagyok a Margitszigeten folytatni a kinszenvedést. Pedig úgy sajnálom a pénzt mintha véretem eresztenék — de muszáj! Szobámban 25 Reaumur! ! — ez Budapesten az egyetlen szoba, ahol ekkora hőség van. — Az isten csodát tesz, csak hogy engem kinozzon. Ön pedig most távozik — csak még ez kell hogy teljesen kétségbeessem. De talán elsejére csak megjelen? — Majd akkor bővebben — most csak azt kérem, sürgősen sziveskedjék nekem *a még hátralevő 30 frot elküldeni* — áthatja Gizi hugomnak is, de ha Lajost akarja küldeni az is jó. — Egyébiránt itt is van majd akkora drágaság, mint T.fűredben, és a levegő se kutya. — Az égrel el ne menjen anélkül, hogy a kívánt összeget nekem elküldi — avagy biztos emberénél hátrahagyja. —

Cikkeket ma kezdek írni —

Üdv!

híve
János

Azt is gondoltam, nem volna-e jó megint Ön kertre nyíló szobái egyikébe költözni — de hátha a hőség tovább tart, míg önök haza érnek stb. —

Ez a hugom — Gizi — a legszentebb, legmegbízhatóbb nő a világon — hasonlíthatlanul jobb, mint a másik, csodálatos önzetlenség, jámborság — csak az a baj, hogy ritkán egészséges. —

185. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1891. március 28.]

Az nem baj, sőt még tán jobb, ha a vers később jelen meg egy héttel — Vadnay — pedig ő is tapintatos szerk. hírében áll — már tette azt és épen számításbul, hogy a Mtben megjelent versemet egy hónap mulva adta ki. Azóta egy újabb változtatást is tettem, t. i. e sor helyett a vége felé:

Ragyogó ég, penészes rög helyett
jobbnek vélem ezt:

Aranyos ég, penészes etc.

Ezt majdan így lehet szedetni —

A M. Államban úgy hallom egy mulatságos ellen versemény jelent meg, — szeretném ha e számat megküldené holnap —

186. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ
[Budapest, 1891. május.]

Kedves Lajosom (esetleg Lajcsim!)

Neki bátorkodva kedvező véleményed folytán, újra neki rugaszkodtam a te portádnak hogy hát ha még ez is beválik tölteléknek — De ha nem hát sans gène dobd félre.

Megjegyzem, hogy nem azért küldöm én ezt a semmiséget mintha megint valamit kívánnék tőled — a mit eddig tettél, azzal már tulságosan meg vagyok jutalmazva. A mi Doliné tés. urat illeti — most legfőllebb csak kérdést intézhetnél hozzá. No ha netalán képes lennék magamat elszánni e nagy utra, vajon [két olvashatatlan szó!] lehetséges volna e a jegy és lakás (koszt nélkül való) kieszközlése — kinek mintha saját ötletedet közölnéd vele, ne emlitsd, hogy én erre nézve szándékomat nyilvánítottam. Mert az igazat megvallva, én már oly kényelmeskedő, totyakos vén emberré lettem, hogy engem lekössön újra, már csak kötéllel a nyakamon lehetne elvinni, mint valami rugott borjut a vásárra.

Ölelve szeretettel

átalkodott hived
Jánoska

187. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ
[Budapest, 1891. június 20. után.]

Kedves barátom!

Ma a központiban lestelek, de hiába — ezért kénytelen vagyok per levél tudakozódní, vajon hogy állók protectori kegyeídben? És nevezetesen remélhetem e a déli vasuti jegyet és mikorra?

Szerencsére meghűsült a lég, de ki tudja meddig tart? Amint fölmelegsík azonnal mennék. Szinte örülnék ha még vagy két hétig tartana a hűvös idő — de jobb ha *menetkészen* áll minden.

Egyéb íránt édes Lajos, ha nem megy, hát nem kívánom, csak az esetben, ha nehezedre nem esík. Én azt hiszem, az igazgatóság nem bánja, hogy tavál nem használtam a jegyet. Sőt azt hiszem, ez még előnyömre válhatík. Mutasd föl jegyemet s mondd azt, hogy nekem az a boldogságom, ha a fiókomban áll egy szép első oszt. jegy — a fő hogy másnak nem adom, s az igazgatóságnak ép úgy le vagyok kötelezve, mintha használtam volna. (Egyébiránt azt hiszem, hogy ezuttal nem marad a fiókban.)

Üdvözöl szeretettel

hived
Vajda János

188. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ
[Budapest, 1891. június vége.]

Kedves barátom!

E váratlanul, hirtelen beállt pokoli hőség elől azonnal mennék, *ha* volna jegyem. Tehát édes, jó, nagy, szép, dicső protectorom, rettegett hatalmas fákjálya (sic!) a társadalomnak, irodalomnak és minden egyéb lomnak (csikorgón szegény élcl bocsáss meg) — *ha* lehet, *ha* nem okoz nehézséget, — *most vagy soha!* Egy ilyen sárga gyalog *első* osztályu jegyet Toblachig — és vissza — ha pedig ezt sokallják Veldenig v. Pragerhofig — Ha célszerűnek látod bemutatathatod a tavali jegyet — de mindenesetre üzend meg most, remélhetem e; hogy a jegy meg lesz? Mert ha nem lehet, az esetben más irányban megyek valamely szerkesztőség jegyével —

Remélem, hogy legközelebb valami laptöltelékkel szolgálhatok —

Üdvözöl szeretettel

hived

Vajda János

Kerepesi ut 16.

Jelszó: Add uram isten, de mindjárt!

Damus, petimusque vicissim

NB. Reggel Remi Kioszk?

Ma estig remélem kész leszek valami izzadmánnyal.

189. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ

[Budapest, 1891. október 26.]

Pénz nélkül lehetlen nemcsak elindulnom, de előkészülnöm sem. Ugy hiszem, megirtam, hogy az elutazásom föltétele a nobri díjnak már tegnapi kézhez vétele — ennek kimaradása folytán már ma sem mehetek — legalább ha Vaálra nem — mert vadászjegyet kellene előbb váltanom — mindenesetre jó lenne, ha a nobri díjat még ma — lehetőleg délig — megkapnám — hogy ez ne képezzen akadályt — hogy aztán szerdán mehessek — vagy az ön jegyével, ha lehet, ha pedig nem lehet, hát más jeggyel —

A V. U. újabb közlése a francia forradalomról — Bonaparteval — rendkívül érdekes, e könyvet szeretném — az előbbivel együtt — azonkép Naptárakat — tegnap féltizig vártam Csalányinál — hát ma nem nézi meg *képmásomat?* — akik eddig látták — Irmei-Dudics-Palágyi — remeknek állitják —

Üdv!

190. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ

[Budapest, 1891. november előtt.]

Kedves ifju bajtárs!

Szörnyen dühös vagyok magamra, hogy ma reggel talán kinosan érintettem érzékenységét — utólag gondolva nagyon megbántam, hogy elváltam öntől noha nagy és nyomos okból

volt sürgős beszédem az illetővel — Remélem azonban, hogy barátságunk sokkal erősebb alapon áll semhogy ily kis lépés szele — kicsiny, mert meggondolatlanságból eredt — megdönthetné. Ki lesz hát barátom, ha ön se?

Üdv.

rendíthetlen hive

Vajda János

NB. versatur! „Az Otthon”-ba még nem fizettem, tehát nem akarok ott még megjelenni — Mit tesz a rossz hangulat! Már hazulról — sok valóban infamis ok miatt — bosszusan távoztam, s aztán egész ellenkezőjét tettem és mondtam annak, a mit voltakép gondoltam és ohajtottam —

191. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ

[Budapest, 1891. november.]

Tegnap óta betegen fekszem — holnap megirom ha adhatok e valami keveset — de az már bizonyos, hogy csak igen keveset adhatok a jövő számba — ha ugyan életben leszek — de lehet hogy semmit se — azért jó lesz erre készülni —

Orvos szükséges lett volna már tegnap — el is hivatnám P-ly — de nem merem — de már elkészültem, ha nyomor volt egész életem, haljak meg nyomorban is! —

192. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ

[Budapest, 1891. november.]

Nagyon rosszul vagyok, — mily iszonyu meghalni, ily mérhetlen életvággyal! Pedig félév óta él bennem az irtózatossajtelem, hogy ez évvel az én életem is elvégződik. Vajha Plosz könyörülne rajtam! Hogyan merjem elhivatni?! Szóljon neki felőlem (ha önhöz megy), puhatolja ki, vajon eljönne e azon jó hiszemben, hogy a mint lesz, hát ugy a hogy telik, valamiképen kárpótolom —? Most még magamnak sincs — egy levesre való! Nem szörnyü sor, hogy a betegséghez még az üvöltő nyomor is járul?! Nem mehetek ki a szobából, hogy valami kész verset eladjak, de ha betegség miatt mehetnék is, — Z-gházban a téli kabát (10 ft) — ez sem történt velem 30 év óta — azazhogy soha —! Már a keserü hangulat is merő betegség! —

Nagyon sajnálom, hogy önt kell megint háborgatnom előle-
gért. Jelenleg tisztán állunk: a mit most küld, az lesz az első
előleg nbrre — tessék a szerint beírni — én is beírom — én
egész nap itthon leszek, várom küldeményét — de legjobb
lenne, ha mielőbb küldené, mert bár koplalással gyógyítom
magamat, de egy vén asszony van körültem a ki enni akar —

Lapszemlét nem találtam többet, most hozatom még az
Egyetértést — talán abban még lesz valami —

193. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ

[Budapest, 1891. november vége.]

12^{ed} napja hogy veszélyesen beteg vagyok — talán már
gyógyíthatlan! — csont és bőr! — ijesztő váz — szégyellek
ember elé menni!

Emlékeztetem ígéretere a fölboncoltatást illetőleg: bizha-
tom e teljesen, hogy ezt végrehajtatja és saját szemével meg-
győződik erről? Agyamat és szívemet kivételni és *kásává*
aprittatni kérem okvetlen — ha még gyomromat is kivesszik
és a Dunába lökik v. csatornába — annál jobb — ha ennek
az elengedhetlen kívánságomnak eleget tettek — a többivel
nem törődöm; —

Ha tudná, mily állapotban irtam össze e cikkeket, be kelle-
ne ismernie, hogy ehhez a Nero idejebeli keresztény vértanuk
erkölce szükséges — De már annyira oda vagyok, hogy lap-
szemlét aligha bírok összeállítani — és jövő hétre legyen
készen arra is, hogy — nem leszek képes egy ép mondatot
leírni —

Oh csak Plosszal még egyszer beszélhetnék! Ő, és csak ő
egyedül tudná megmondani, van-e még lehetőség — kilátás
a gyógyulásra? Csak benne és Korányiban bizom, de az
utobbi nincs Pesten —

Vajjon egyszer csak egyszer még, nem látogatna meg Plosz?
De rögtön, mert minden percben beállhat a válság, melyen
tul nincs segítség. —

De nagyon szeretnék önnel némely ügyeket megbeszélni,
tudakolni — a fölboncoltatáson kívül még néhány kívánsá-
gom is volna, halálom esetére — vajon nem volna-e jó ezeket
egy végrendeletszerű írásban hátrahagyni, de úgy hiszem azt
alá is kell iratni — hogyan kell ezt fogalmazni, mennyiben

érdemes stb — Ön bizonytal tud annyit a jogbul, hogy föl-
világosíthat — de az idő rövid — írja meg, mit tud erről én
a végrendeletet holnapig elkészítem és azután ön és még vala-
ki aláírja —

Ma pedig a Llyodot és Tagblattot szeretném, az esetben,
ha még egyszer eljöhethne valaki Ön válaszával —

194. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1891. december.]

Bajom igen rosra fordult. Remélem minden áron végre
fogja hajtani rajtam, a mire multkori betegségemben kértem
s a mit megígért.

195. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
Budapest [1891. december 31.]

Igen tisztelt kedves pályatárs!

Ezuttal nagy fát akarok megmozgatni. De egyelőre csak
Ön *véleményét* ohajtom, remélve, (az hogy) erős hitben, hogy
még mindig birom Önnek előbbi nagy jó indulatát.

Ma olvasom a lapokban, hogy Ivánka nem lép föl többet
Szabadkán. Ön és mindenki előtt ismeretes, hogy soha eddig
még eszembe [nem] jutott képviselőségre törekedni, noha
talán nagy hiba volt tőlem. Már az elmúlt két utóbbi válasz-
tást megelőzőleg kormánypárti intéző (központi) körök föl-
ajánlották nekem támogatásukat, kerület is volt már, a hon-
nan jelölni akartak (a vaáli) — de nem fogadtam el, mert ugy
vélekedem most is, hogy egyszerű falusi földművesekből álló
nép bármi érdemes íróra nem sokat ad, s ha valahol csak egy
az irodalomért lelkesedni tudó értelmes városban számíthat-
nék sikerre.

Legközelebb lerándulok Szabadkára; akkor bővebben az
okok felől, melyek arra indítanak, hogy ha valahol lehetőség
kinálkozik, elszánjam magamat a képviselőségre. Most hát
csak arra kérem, hogy — mód nélkül kevés levén az idő —
sziveskednék nekem egyelőre és lehetőleg azonnal *vélemé-
nyét* megírni e tárgyban: t. i. egyáltalán képzele-e lehetőnek
ez ohajtásom valósulását?

Hiszen ha Szabadkán nem, hát hol? Szabadka vagyonos jó módu, értelmisége magasabb foku, mint sok más városé; s a mi azt illeti, hogy egyik — kormánypárti — képviselőjük a házban és kormánynál támogatta jogos helyi érdekeit, erre én is úgy képes lennék, mint bárki más. Hiszen ime hatalmas vasutas képviselőjük is elengedte vitetni önöktől a vasuti igazgatóságot.

Üdvözlöm szeretettel

Budapest, Muzeumkörut 29.

híve
Vajda János

NB. Teljes bizalommal diplomata ügyességére s irántam való jó indulata iránt, belátására hagyom megítélni vajon ha netalán másokat is kérdezni jónak látná, nem volna-e célszerű ezt úgy tenni, mintha csak az ön saját ötlete volna . . . ?

196. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1891. december 31.]

Már holnap vagy fölmegeyek önhöz, vagy talán este Csalá-nyinál találkozhatnánk.

Délután már meg voltam rémulve, hogy revisiót nem kapok és egy bolond levelet irtam, postán, — ha megkapja, tépje el, mint tárgytalant. Hat heti koplalás után mostanság pillanatonkint vesszettül bögök, mint egy kiéhezett fenevad —

Ma irtam Szabadkára, holnap irok Vaálba, tudakozódva képviselőség végett — ha biztató választ kapnék, föllépnék — azt hiszem, ez a kis emotio — jó — kedélyemre jótékonyan hatna.

197. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1892. január—február.]

Még ily rosszul nem voltam 18 év óta, mint legutóbb — Plósz is „jött és győzött” — már jobban vagyok, de kilenc napig még levest se tudtam enni, le vagyok soványodva — Sok — önt is érdeklő — tárgyról szeretnék beszélni önnel — nevezetesen: nem vélné e jónak, ha tározát adna a P. U.

minden számában, s arra én vállalkoznám ama föltétellel, hogy nevem alatt irok de föltétlen szabadsággal, mindenféléről; — csak ama irányok és kérdések kikezdések mellőzésével, melyeket előre egyszer mindenkorra egymás közt megállapítanánk? Én a P.U.-ból nem tudok kijönni, valahova máshová is kell szegődnöm.

Kérem a Mücsarnok jegyét vagy azonnal, vagy pedig megüzenni, hogy mikor számíthatok rá?

Ma vagy holnap el is utaznék, de előbb önnel szeretnék beszélni — este 5—6 közt rendesen honn vagyok.

A P.U. hirdetését már 2^{odszor} kijavítottam, de úgy eltettem, hogy nem bírom meglelni — pedig nem ártana kiigazítani —

Hát arcképemet közli e? Eddig nem írhattam, ha akartam volna is — már most pedig késő lenne — de csak is úgy írhatnék, ha előbb megbeszelném önnel — mert eredeti lenne az —

Üdv!

Most is honn leszek hosszasabban talán déli 12—1⁴, tessék vagy ezen írástomat félretenni, vagy ha kívánja, fogalmazok egyet tentával, vagy fogalmazna ön, csak azért, hogy feledékenységbe ne menjenek a megállapodás tételei.

Én ezt azért is ohajtom, mert ön, kedves és mint annyiszor mondom, kifejezhetlenül szeretetreméltó és különben legtökéletesebb ember és polgár — erkölcsi Rousseau v. Franklin — ön, kedves Szerk. szerfölött szeráf angyalilag kényes, érzékeny és ez mód nélkül megnehezíti állásomat, kivált azon súlyos lekötelezettség bilincseiben, melybe ugyan szerencsétlenségek sorscsapások folytán, de végre is bona fides alapján estem, mely iránt úgy tetszik nekem, mintha kételyei támadtak volna —

Biztosítsuk tehát a viszonyt a fönnebbi egyeség alapján, míg legalább öregéből kiegyenlítjük a fönnforgó súlyos különbözeteket. Így ez év végéig az egyenes lebegő adósság körülbelül letörlődik.

Eddig ön a „gondviselés” szerepét vitte velem szemben, tehát a kikötések nem voltak komolyak, hanem oly gyöngéd természetűek, mint a gyám és gyámnok közöttiek. Ha ön ez ajánlatomat elfogadja, a gondviselészerű viszony megszűnik, én parole d'honneur — önnel kötöm meg magamat, a mit még eddig nem tettem, és ezennel először teszek, de azon föltétellel, hogy ebben önnel kételkednie nem szabad mind-

addig, míg meg nem szegem, a mi azonban, valamint eddig, úgy ezentul sem fog történni. Életemben csak egyszer szegtem meg *a csupán magam előtt* tett fogadást is, multkor, midőn önhöz egy éjjel fölrontottam, oly gyöngéd okból, melyet ön is méltányolhat.

Ugy hiszem az egész fölött nem szükség sokat tünődnie, s tudósíthat beleegyezése iránt

Üdv!

198. VAJDA JÁNOS — RADÓ ANTALHOZ

[Budapest, 1892. március.]

Ha volna darab ideig nélkülözhető példánya Leopardiból, olvasás végett, forró köszönettel fogadnék egy példányt. A görög latinokból is szívesen vennék egyet. Csak kérem megüzenni, meddig tarthatom magamnál? Mert csak az időm legnagyobb részét elfoglaló gályarab-munka olykori — rövid — közeiben pillanthatok költészetbe félszemmel. Legközelebb talán ez ősszel kiadandó füzetemből szolgálni fogok egy emlék példánnyal.

Szeretettel üdvözli hive

Vajda János

199. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ

[Budapest, 1892. nyár eleje.]

Tisztelt Kedves P. Ur!

Vértesi urral találkozáván, említettem előtte, hogy közelébb már elkészül a Mehner féle kiadás — de elfeledtem figyelmeztetni, hogy még most *ne* említse föl hirként se a lapban. Ez iránt ohajtanék előbb Önnel beszélni — Kérem szíveskedjék közbevetni magát, hogy *ne* legyen még erről említés. Talán csak őszre fogja Mehner megjelentetni.

Egyébiránt estenkint $\frac{1}{2}$ 6 tájt a Vadászkiirt-ben — hajh, mióta lesem, várom önöket — de hiába! —

Üdvözli szeretettel

tisztelő hive
Vajda János

200. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1892. november 20. előtt.]

Méhnerrel az egyezés már meg lenne, holnap aláírhatnám, s szombatig egy részletet is kaphatnék (300) — de némely föltételeket szeretnék lealkudni, másokat kinyerni — és erre van reményem, de csak, ha a szerződést nem sürgetem — ha legalább egy pár hétig halaszthatnám, mialatt más kiadókkal is értekezhetném — szóval tudnék erről bővebbet mondani — (Méhner 10 évre az összes versekért ezer frt adna, most 300-at — május derekán 500-at, jövő nvbrben 200-at — de joga lenne akárhány, akárminő, kisebb nagyobb kiadásokat rendezni 10 év alatt — és még előfizetést is hirdethetne, nem ugyan az én, de a maga nevében — én ezutóbbit nem akarom, továbbá ő köti magát az összes — válogatás nélküli versekhez, én pedig egyelőre csak válogatott gyűjteményt akarék —)

A fő, hogy várakozhassam, mert a főnebbi alkura Mehner *mindig* kész — de később, ha várok, nem sietem el, ha látja, hogy nem vagyok szorult állapotban, még jobb alkut köthetek.

Azért erre csak egy mód volna, ha most egy 150 frt váltóra pénzt vennék föl a takarékból, azután vagy Mehnerrel vagy mással csinálnék jobb alkut vagy februar marciusban magam hajszolnék össze vagy 2 ezer előfizetőt — A váltót még ma aláírhatnók — esti 8—9 tájon a Szikszay gömbölyü termének lennék — most ott kevés ember jár — esetleg onnan kávéházba is mehetnék —

A legnagyobb veszély most az, hogy Hevesynek f.hó 20^{án} tartozom átadni egy új — egy ivnyi — költeményt, különben szerződés szerint vissza kell fizetnem a 300 frtot — De emiatt dugába dőlhet Méhnerrel is az alku, mert már így csak 150 frtért adnám neki, — ő pedig csak ezret akar adni — Tehát 1300 frtról van szó — ezt menthetném meg, ha a verset megírom — de a kivánt 60 frt a minimum — e nélkül minden elveszett — a versből már meg van egy jó nagy rész — de pillanat sincs, veszteni való Küldje Klapkától a 60 ftot — most addig míg az ügyek rendben nincsenek, lélekzetet is alig vehetek —

Ha *most* nem hozhatja Lajos ide a pénzt Báthoriba, hát hozza el lakásomra délben — de jobb lenne most, mert nem

tudom, hogy átkozott gyomor bajom — étvágy — miatt mi-
kor szabadulok haza, most pedig itt ülök még $\frac{3}{4}$ óra hosz-
szant —

Csak egy világteremtő mindenható isten lángesze gondol-
hatja ki a boszantások ama hajmeresztőn kínos bámulatosan
gonosz, végtelen bonyodalmak infamis vegyületű sorozatát,
mely most engem körülvesz — ha most meg nem veszek vagy
meg nem bolondulok, hát soha!

Üdv!

201. VAJDA JÁNOS — BEÖTHY ZSOLTHOZ
[Budapest, 1892. november 30. előtt.]

Kedves Barátom!

Íme hát a levonat — a közbeszúrt kézirattal — remélem,
el fogsz igazodni —

Csak arra kérek: Ne mutasd senkinek se a fölolvadás előtt,
se utána, ne adj belőle semmi mutatványt bármi kis részle-
tet, legfőlebb, ha 5—6 sort — és jelentsd ki a tudósítóknak,
hogy ez a vers először a Szépir. Könyvtár közelebbi füzetében
fog megjelenni, illetőleg ezt én és még inkább Hevesy közö-
nettel vesszük.

Hogy ab invisis bizol versemhöz és fölvetted a programmba
— mit tagadni jól esett nekem — vajha már most szügyembe
ne maradjunk.

Üdvözöl szeretettel

hived
Vajda János

Talán az ülés végén küldök a levonatért, melyre még volna
szükségem azért hogy <netalán holmi csekély> egyszer átnéz-
zem.

202. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ
[Budapest, 1893. június.]

Jegy még mindig nem érkezik — kérek sziveskednél tudat-
ni, remélhetem-e, azt hogy, — számíthatok e rá némi földi
bizonyossággal, és mikorra? Mert még idáig nem baj, de ha
fölmelegszik — akkor aztán azonnal mehetnék — és egyéb-

ként is, ügyeim rendbehozása végett előre egy héttel kell bizonyosságot nyernem az ut lehetősége iránt, aminek főföltétele a jegy.

Ha nem lehet hát nem lehet. Ez esetben lépést kell tennem más lapoknál — ezért kérnélek szeretettel, tudatnád velem, miben áll az ügy? — Remélem már be fejezted Istókot és e soraim nem zavarnak sürgős munkában —

Üdv!

Szeretve, tisztelőd

Vajda János

Ferencz-József-rakpart 1-ső sz.

1-ső em. 14 ajtó.

203. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ

[Budapest, 1893. június.]

Hatalmas padisah, sah — in — sah, maharadzsa!

Irodalmi Attila!

Kedves protectorom!

Már csak viseld el nagylelkűleg e martiriomot, hogy tegnapi lábatlankodásom után ma újra esek kelek előtted, noha csak „leveli” (béka) uton — Tudniillik hogy minél rövidebb legyek — s hamarabb szabadulj tőlem: bátorkodom tegnapi kérésemet ismételni és alázatosan megjegyezni, hogy én már holnap mehetnék, de kedden *muszáj* mennem, okvetlen, és ha addig nem kapom meg a budai jegyet, akkor — kénytelen leszek a MÁV-val menni valahova.

Tehát jó lenne a levelet Budára *azonnal* elküldeni, a hordár vagy futár díját én kész örömmel fizetem, — vagy ha véled, hogy így hamarabb lesz, és biztosabb, hát küldjed el nekem a levelet én majd kijárom vagy kijáratom.

Üdv!

Dicsőség a te nevednek!

hálás hived

Vajda János

Ferenc József rakpart, 1° sz.

Kedden d.e. 10-ig ha megkapnám a jegyet, még jókor lenne — a ki elhozza, a szolgál v. hordár kap tőlem 3 koronát.

204. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1893.] augusztus 29.

Mindig csak kérésekkel terhelem, de szolgáljon mentségemül, hogy Ön az, a kihöz bizodalommal fordulhatok.

Már tavál se mehettem Szabadkára, mint ohajtottam volna és most megint ugyanazon scrupulus tartóztat.

Tudniillik, nem tudom, vajon mint gondolkoznak vidéken az emberek a — kolerát illetőleg? Nem szeretném, ha megijednének tőlem, miután már itt Pesten is a lapok szerint fordult elő kolera eset. Én vagyok az az ember, a ki igazán semmit se félek a kolerától, de épen azért röstelleném, ha azt hinnék ott, a hova megyek, hogy a kolera elől szöktem meg.

Miloszavlyevitsékkal itt a nyáron találkoztam kétszer is, ígértem nekik, hogy lemegyek — úgy szeretnék még egyszer a ludasi tavon kacsázni —, de hát szeretném tudni, vajon Szabadkán nem lennék-e kellemetlen vesztegzárnak vagy desinfectionalis komédiának kitéve? És egyáltalán remélhetném-e, hogy a lakosság nem nézne görbe szemmel? Mert mennem nem muszáj, mulatni hogy menjek oda, a hol nem látnak szívesen?

Ön kedves jó kollega, egész őszintén megirhatná nekem, miként áll e dolog e részben? Mennek-e Pestről mások is, és tán föl se veszik a jó kedvű szabadkaiak? Egyébiránt hiszen most már annyi kolera mint itten, van v. lehet mindenütt, még Szabadkán is.

Azt is ohajtanám tudni, vajon Miloszavlyevits otthon van-e már?

Ohajtott szíves — őszintén bizalmas — válaszát előre is hálásan köszönve, vagyok

VIII/29.
Ferenc-József-rakpart 1° sz.

tisztelő hive
Vajda János

205. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest] 1893. szeptember 19.

Igen tisztelt kedves Kollega!

Lekötelezőn gyors és szíves válasza után a katolikus gyűlés rémképe tartott vissza, azután meg, hogy elmúlt e vesze-

delem irtam Miloszavlyevits urnak, a kitől maig sem érkezett válasz — eszerint vagy nincs otthon, vagy csakugyan ennél is kedvezőtlenebb ok tartja vissza.

Pedig oly nagy kedvem volna még egyszer legalább ez utat [megtenni], mely eddigelő mindig élvezetes volt rám nézve. Mint másszor is, ezuttal is okvetlen vendéglőbe szállanék, de hát most már az a baj, hogy e két gyanus, sőt allítólag nem is gyanus, de valóságos kolerás eset fordult elő itt is — e szerint ma már újra fölmerül aggodalmam, a mi eddig is visszartartott. Olvastam, hogy Szabadkán is volt már gyanus eset, ez épen nem tart vissza, de inkább az, ha itt van járvány s azt hinnék Szabadkán, hogy ez elől menekülök — pedig — azhogy épen azért, mert csöppet se tartok a bajtól, röstelleném, ha ezt gondolnák felőlem. Van én bennem már egy kutyta, az nem ereszt be egy másikat. Alios ego vidi ventos.

Most már attól függ lemenetelem, vajon a további fejlemények e scrupulusomat tárgytalanná teszik-e — és továbbá — sőt főleg — vajon otthon van-e Miloszavlyevits ur — és hogy — de ezt már kérni se, remélni se merem, vajon mindezekre nem boldogitana-e még egy rövidke válasszal? Érzem szörnyü nagyságát tolakodásom, szerénytelen követelőzésemnek, de hát ha az ön szives szeretetreméltósága és türelme is határtalan . . . ?

Mindene[se]tre bocsánat ez ujabb alkalmatlankodásért.

Üdvözlöm szeretettel

Spbr 19.93. 11°

Ferenc József rakpart — 1° sz.

tisztelő igaz hálás hive

Vajda János

206. VAJDA JÁNOS — SZEGFI MÓRHOZ

[Budapest] 1893. október 17.

Igen tisztelt kedves tanácsos Ur!

Azon reményben, hogy emlékezik még beszélgetésünkre Fiuméba való utazásom szándékáról, bátorkodom jelenteni, hogy végre nagy kedvem jött e régi óhajtásomat valósítani. De úgy mint tavaly, az idén is attól tartok, nem történik-e a fiumei kiszállásnál az *állítólagos* budapesti kolera miatt valaminémü kellemetlen elővigyázati teketória? Fertőtlenítő füstölés vagy éppen vesztegzári eljárás? Mert csak ez esetben

szánnám el magamat e kéjutra, ha Öntől azt a határozott biztosítást vehetném, hogy abszolúte semmiféle rendszabálynak, még csak megszólításnak sem lennék kitéve.

Önnek irányomban személyes találkozásunk alkalmával tanusított szives jóindulata fölbátorít arra kérnem, méltóztatnék a fiumei pályaházban személyesen meggyőződést szerezni az iránt, vajon Budapestről érkező utas nincs-e valaminémü, bárminémü vizsgálatnak vagy föltételnek alávetve és a szállodában is szívesen fogadják-e az érkezőt?

Kedvező válasz esetén e hónap utolsó napjai egyikén — 26^a vagy 30^a — innen elindulnék. Czélom semmi egyéb, mint szórakozás — látni a magyar tengert — és Abbáziában is egy napot tölteni.

Lekötelező szives válaszáért előre hálás köszönetet mondva önnek minden jót kívánva és magamat óhajtott rokonszenvébe ajánlva vagyok

X. 17. 93.

tisztelő hive

Vajda János

Ferenc-József rakpart 1° sz. 1° em.

207. VAJDA JÁNOS — KISBAÁRI KISS FERENCHEZ
[Budapest] 1894. január 22.

Kedves Feri!

Amint e távollétemben nálam hagyott jegyzetből is látható, a „Nemzet” 92—93^a folyamában a Jókai cikke nem lett közölve, ezt én más lapban olvashattam, de most már sehogy se emlékszem melyikben? Azonban meglehet hogy talán éppen a Vas. Ujságban — és ez esetben majd ott megtalálod.

Egyébiránt én még nem mondok le arról, hogy megtalálom valahol, csak addig is tudatni akartam veled eddigi kutatásom történetét.

I
— 22 — 94.

Üdvözöl forró szeretettel
örök hálás hived
Vajda János

208. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ
[Budapest, 1894. május.]

Örülök a jegynek — hogy ne?! — Hisz az egész évnek legnagyobb öröme, ha a déli vasuton utnak indulhatok egy szép este a stajer határok felé — de szinte jobban örülök, hogy „Kus-kus” még ezuttal is bevált, mert bizony már évek óta mindig attól tartok, hogy egyszer csak „elfogy a nóta” — nem adja tovább a véna — mert már kimerült „vén a” — az írás neki „poena” — et-caetera graeca —

Üdv neked és örök glória — nekem pedig gracia —

209. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1894. október 1—5.]

A végtelenség — melyről tegnap külön is irtam önnek — megint nincs kijavítva végetlenségre!! Ha ez meg nem történik, ebből halálos veszedelem lesz — embert ölök! De nem javították ki a 4ⁿ szakaszban a Ki-t se Hol-ra, mint ezt tegnap én a levonatban kijavítottam! Azt hiszem, ez a tegnapi levonat nem is volt a szedőnél —? Az égre! kérem, küldjön nekem megnyugtatósomra azonnal egy újabb levonatot — hiszen csak nem képzelhetem, hogy ön, a ki maga igazította ki a végtelenséget helyesen végetlenségre — ne akarná e javítást a nyomtatásban, vagy ki ne tudná eszközölni, hogy a szedő ő felsége kijavítsa? Igazán szörnyű, hogy mennyi kellemetlensége van mai nap a szerzőnek a nyomdával!

Az önök által eszközölt változtatások egynek kivételével jók — de a vág — prózai lenne a neki *vált* — igazi népi kifejezés, képletes, költőibb és ennél fogva maradjon meg — A Ki- helyett a Hol-t kérek okvetlen, mert a ki ismétlés volna abban a sorban — Nagyon kérem a főbbieket teljesítését — és egy új tökéletes levonat küldését, mert halálra betegszem az aggodalom és bosszúság miatt —

Pincérek, nyomdászok számára különleg be kellene hozni a botbüntetést —

Üdv!

Ha e bajokból szabadulok szerencsésen, hát majd valami örvendetesre fogom magam elhatározni a mit megírok azonnal —

Üdv!

210. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1894. október 4.]

A verset most már teljesen átjavítottam — most már véleményem is megállapodott felőle: az egy hatalmas, erős, és még hozzá „szenzációs” dolog is — talán megkapok érte 40—50 ftot de még nem mutattam senkinek, röstellek valamely bordélyházba (szerkesztőségbe) menni — attól is tartok, hogy valamelyik verselő ellopja (mert már ez is mind tolvaj — egyre tapasztalom, hogy a mit beszélék séta közben, megjelen másnap szórul szóra) — ha tehát ön kész 25 ftot adni e versért, ce bien, legyen öné, de elengedhetlen *föltétel* hogy okvetlen megjelenjen e héten, azonnal szedesse ki és küldje el még ma estig v. holnap délig a levonatot, mert most már ha Méhner miatt lehet, csakugyan megyek valamerre néhány napra — a verset *nem* kínálom, vagy is *nem* bánom ha nem kell önnek — egyáltalán *ne* tessék meg venni ha azt hiszi hogy önnek ez nem hasznos — de ha igen, hát tessék érte küldeni azonnal és a t. díjat is mert aztán megindulok vele valamerre — és eladom — a czigány gyerek helyett így módosítottam:

Holott az oly sötét, akár a
Börtön, mint itt ez a mienk —

Még több apró javítást is tettem.

Üdv!

Az volna jó, ha esetleg közli, hogy két hasábos külön kolumnán nagy betűkkel egy maga lenne kinyomva.

211. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1894. október 20—25.]

Az idezárt levelet még tegnap irtam — azért még nincs tulhaladva — csak majd fölkeresem de ha érkezik, jobb volna nálam, nyugodtan, háborítlanul beszélhetnék —

Ha a jegy kéznél lesz, tessék megüzenni, hogy kaphatom e és hány napra? mert esetleg, ha csak 3—4 napig maradnék távol, hát megtartanám és vele vissza is jönnék —

Üdv!

NB. Mehetnék ugyan holnap reggel is, de szombaton már bizonyosan.

212. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1894. október 20—25.]

Igen erős valószínűség szerint holnap elutazhatnám, ha a jegyet még ma elküldhetné — jó lenne egyszersmind megüzenni, nem jöhetnék e vele vissza is, tudni illik, ha két napnál tovább nem időzök, ha pedig tovább maradnék, az esetben azonnal visszaküldeném —

Üdv!

Tegnap egy levelet tettem postára, ennek megértésére tudatom, amit talán nem is hallott, hogy f. évi Dbr 10^{án} lesz 50 éve, hogy első — persze iszonyuan gyarló — verseményem megjelent —

Aztán meg azt hogy egy hónappal előbb egy bizonyos szerkesztő szinte kötéllel vitt magához és csak úgy tudtam tőle szabadulni, hogy ígértem neki másnapra találkozást, a hol majd végleg megegyezünk — aztán ezt azóta napról napra halogattam, de már egyszer csak határoznom kellene — nagyon nehezen tudom magam elhatározni — rendkívül le vagyon hangolva, csüggedve, kétségbeesve hogy eltévesztettem egész életemet és már szó se lehet arról, hogy helyre hozzam — legföllebb vén asszonyok nyara érhet — mit érhet ez? —

Bocsánat a sok firkaért, persze minderről 5 percz alatt jobban lehetne szóval végezni —

213. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1894. november 11—12.]

Ezt a másik levelet még reggel irtam — de kérem vegye legkomolyabban és tegyen a szerint — A V. cikket illetőleg: becsületesemre — ez nálam több, mintha az oltári szentség előtt Istenre esküdném! — teljes lehetetlennek tartom, hogy eltaláljam, mit kellene írnom, hogyan igazítom, úgy emlékszem, hogy a czeglédi szereplés ott nincs említve — tehát önök bele szurhatnák ilyen formán, hogy a czeglédi föllépés — sajnos — kinosan hatott, vagy a nyilatkozat kevésbé hangzott megnyugtatólag, sőt ez nem sokára [?] de hazafias és elfogulatlanabb szabadelvűpárti körökbe is némi aggodalmakat keltezt — de talán ezt a czeglédi szélsőkkel való szemköztiség

mutatása okozta stb — Reméljük, hogy K megtartja szerepét, mely szerint belzavarokat nem szándéka elő idézni —

Üdv!

214. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1894. november 25.]

Most két tárgyról: Kossuth Ferencről — a székesfehérvári hazaárulókról lehetne jó cikket írni — de hát lehet e ezekről békahidegen határozatlanul, szintelentül, semmit mondólag írni? Kérem tessék röviden tudatni hogy gondolja? Avagy irat ezekről mással?

Valami rémes végtelen gyötör megint, hogy a sajtó összeküzd s célja engem halálba vagy örültek házába kergetni. Egy hét óta mindenki elkerül; a pellengérré állító cikkekkkel most fölhagytak, helyett mélyen hallgatnak, hogy mindenki csudálkozásával gyötör e hallatlan bosszuság fölött, hogy fölemeltek a felhőkig, aztán elejtének —

Négy öt nap előtt egy jó barátom erővel betuszkolt egy konflisba, elvitt Stroblhoz, a ki már két év előtt ajánkozott de én feléje sem mentem, most végre engedtem, ő egy mellszobrot fog készíteni jövő hó első felében kész is lesz — ezt megemlítettem 2 könyvomat, egyiknek mult szombaton, másiknak tegnap — de egy hang sincs róla a lapokban — én ezt épen s főleg Strobl miatt sajnálom, a ki e hazafias áldozatkészségeért dicséretet érdemelne — De hát mély hallgatás! Nincs e okom valami rettentőt sejtteni ez alatt?

A legutóbbi Montagsblatt egy rám nézve szerfölött érdekes hirt közölt arról az Oroszi Véghelyi nevezetű nőről, aki iránt régóta tudakozódik egy ön által — hiába — fölkért jó barát. Most már talán sikerült fölfedeznem lakását és az esetben fölmegek Bécsbe — de hát maradhat e nálam a jegy?

Naptárakat is kérnék, tegye meg e gyermekes kivánságomat — a második gyermekkor küszöbén vagyok — hajh! —

Üdv!

215. VAJDA JÁNOS — ISMERETLENHEZ
[SZALAY JÓZSEFHEZ]
[Budapest, 1894. november 20. után.]

Jó hogy még idejében eszembe jut imént postára tett levelemben elfeledtem a neupenzingi nőnek nevét: Véghelyi Georgina a ki Oroszi név alatt cirkusz igazgatónő volt.
Üdv.

Hived
Vajda János

216. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1894. november 26.]

Kossuth és Fejérvárra vonatkozólag nem válaszolt, pedig erről már ma délelőtt akartam volna írni — ha ugyan szét nem vetné a fejemet az erőködés — avagy irat mással?

Az akiót nem Palágyiak kezdték, hanem a M. Hirlap-ban Brody Sándor — Zempléni Aladár stb —

Hogy mikor lesz — a jubileum? De hát lesz-e? Én épen semmit sem tudok

Ha Ön sehova se megy, ahány ember Önhöz megy, hetek óta ezek által is lehetett volna sokat aláírni, hisz két hét alatt önnél a fél irodalom és fél országgyűlés megfordul. Pár lépésre vannak öntől 3—4 legnagyobb lap szerkesztősége —

Hát naptárak? Az új évet ha meg nem érem, hát legalább lássam a naptárakat.

217. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1894. november vége.]

Most már alig birom magam visszatartani az utazástól — pompás idő és gyomorhajom is békét hagy — de hát most meg élethalál kérdés, hogy *olyan kudarc* ne legyen vége a tehetlenek által kezdett akciónak, hogy örületbe vagy öngyilkosságba kergessen. Tehát erőszakot kellene tennem természetemen, és néhány jó emberhez látogatnom — hogy — szűgyenbe ne maradjak és csak kérlelhetlen ellenségeim örvendjenek nagy lepuffanásomon. Mert a kudarc már is meg van: előbb egy

nagy alapítvány nemzeti adakozásból, — később országgyűlés megszavazásából — most már csak könyörgés beadása a Kultuszhoz egy kis alamizsnáért (4ból leszállt 2re) És ha aztán még ez se lesz meg?! Sokat el tudtam viselni, de ez már egy vizilónak is sok volna —

Vajon nem indul e meg egy kissé ön lelke is és nem tehetne egy két lépést, egy két jó szót ittamott? Nevezetesen: *Eötvös*-sel, *Fenyvesy*vel, *Csávolszky*val, *Mikszáth*tal, *Gajár*ival kellene és még esetleg más jó emberekkel, de *mielőbb* beszélni de melegen, buzgón, hogy álljanak élére a dolognak — melyet én nemcsak nem kezdeményeztem, de sőt titkoltam és agyon hallgattam, de ha már egyszer mások akaratom ellen megindították és kiállították a piacra, hogy ha nem illően, ha megszégyenítő módon bár, de valami koldus alamizsnában részesítsenek, hát aztán ha még ez a szégyenletes alamizsna se sikerülne — ha csak is egy óriási országvilágra szóló kudarc, szégyen gyalázat és semmi eredmény — hát talán elmondhatnám, ahogy elgondolhatnám szerénytelenség nélkül, hogy ezt már talán még se érdemeltém! — Csak én magam képes volnék ez ügyben ittamott látogatást tenni! Még a verseim kiadását ha át lehetne venni Mehnertől, talán azzal lehetne valamire menni (de ha amaz bizonyos, akkor ezt elhagyhatjuk) — Mehner éppen nyomdába akarja adni, most kell összeállítanom, ma és holnap — tehát péntek-szombat előtt már nem utazhatom, de akkor remélem —

Üdv!

voltakép Ön tán leghivatottabb és legképesebb is —

Bocsánat a sok irásért, de hát beláthatja, hogy ez nagy ügy — most vagy soha! Tegyen valamit Ön is.

218. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1894. december eleje.]

Még mindig nem voltam kinn, de már lehetlen lesz tovább halasztanom — legközelebb megyek — de az égre! mért nem jön a corsora — tenger sok s ezek közt egy legújabb mai keletü érdekes, regényes színezetü mondandóm volna —

No meg kérdeni is szeretném, hogy mit tett eddig érdekemben? Mi lesz már? Mi vár rám? Jutalom vagy — vesztség, örület — Rókus vagy Lipótmező?

219. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1894. december 10. után.]

A nagy Naptárra (Pallas v. Athenaeum a 60- v 70 kros is jó lesz) még várok, mert hátha még megérem a jövő évet is?! A „Vadőr” még nem érkezett be? És a hun—magyar történet?

Bezzeg a Lévay gymnasista versgyakorlatának találtak szép nagy betűket! Az enyimet meg petittel szedték! — Azután a Strobl féle hirt minden lap megemlítette, csak a V. U. hallgatta agyon, ahol én egy negyedszázada huzom az igát! Az ön lapjánál mindenki azt írja, a mi neki tetszik, csak én vagyok az a rab medve, a kinek orrába karika van huzva és úgy táncol amint rángatják! Ugy kell nekem, — a M. H. már szinte kötéllel visz, mért nem megyek . . .

220. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1894. december 15. körül.]

Azon alkalomból, hogy iróságom ötvenéves fordulójához értem, borzasztóan leverő sejtelveim támadnak. Hogy mit tartanak rólam, mennyire becsülnek, erre nézve soha sem voltam rózsás hitben, és tán annak is elég jelét adtam, hogy nem kapkodtam reklam után, nem kerestem soha semminemű ünnepeltetést, és erre most se vágyom. De az a körülmény, hogy másokkal mit tettek? — összehasonlításra kényszerít és ennek az eredménye az a következtetés, hogy életem egy iszonyu csalódás és a mit magam felől vagy a világról gondoltam legsötétebb hangulatomban, az még mind ifjui vérmesség önámító képzeménye. Egy szóval, hogy ennyire semmi legyek, azt még se gondoltam. Ez már több, mint az agyonhallgatás, az előzményekkel szemben ez már valóságos kiátkozás, ki-közösítés.

Lehet, hogy része van ebben teljes visszavonultságomnak, elszigeteltségemnek — és ha már a multat jóvá nem tehetem is, de a még hátralevő napokra — talán még évekre (oh szörnyű sor!) való tekintettel legközelebb be kell állanom valamely szövetségbe — eziránt szeretnék önnel beszélni, ha önnek volna olyan negyed órája, melyben ezen tárgyra tudna gondol-

ni kizárólag és ezalatt nem szerkesztene — de ez talán az egyedüli lehetetlenség e világon? —

Talán azért élek oly soká hogy teljesedjék rajtam, amitől mindig irtóztam, őrizkedtem — — —

Quem dii pedere volunt non mergitur undis —

Rettenetes ez az egyedüliség, elhagyatottság. Senkim senkim egyetlenegy barátom —

Üdv!

NB. Heteken át nem találkozom egyetlen ismerőssel — az hogy hónapokon át sem — és ez így tart évtizedek óta — ez kiállhatlan állapot — muszáj lesz beállanom valamely céhbe — akármennyire irtózom is tőlük — Kegyetlen dilemma!

221. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ

[Budapest, 1894. december 22—23.]

A K. Minister levelét csak tegnap este 7 u. kaptam — tehát az 1800 ft évdíj való — sietek ezt önnel tudatni, mivel épen hó vége és még elég idő gondolkodni szemleirőről — Most a nyakamon 8 iv Mehnertől, aztán b. Eötvös Loránthoz is illik mennem — szeretnék pedig önhöz is menni és önt meleg hálás szeretettel *megölelni*, mert ez utóbbi napok egyik *legszebb eseménye* rám nézve az, hogy ön felől megerősödött soha meg nem rendíthetőleg az a hitem, a mi ezelőtt 20 évvel támadt bennem, hogy *ön a jó ember eszménye* — és végtelen jól esik nekem, hogy ezzel a hittel válok ki a negyedszázados viszony kötelékéből — Remélem ki fog bocsájtani és eddigi határtalan becsü jóindulatában részesíteni — A V. U.-ba kész vagyok és ohajtok verset, prózát írni, amennyi csak telik — Minderről majd szóval legközelebb bővebben —

Most még csak azt, hogy Zempléni aspirál az én helyemre, ő már volt vezércikkezője valamely tekintélyes napilapnak — ha gondolja hogy jó lenne, vagy még nincs másnak ígérve az állás, hát tessék őt hivatni (d. 10—d. u. 2. földhitel intézet, d. u. 4—7 Soroksári utca 18. sz) vele egyezkedni, azt hiszem ő kevesebb díjért vállalkozhatik —

Az ohajtott viszontlátásig üdvözli szeretettel

örökké tisztelő hive
Vajda

222. VAJDA JÁNOS— ZEMPLÉNI ÁRPÁDHOZ
[Budapest] 1894. december 24.

Igen tisztelt kedves jó Kollega!

Mihelyt egészségem s időm engedi, meglátogatom, hogy személyesen fejezzem ki hálás köszönetemet, de addig is el nem mulaszthatom arra kérni, legyen meggyőződve, hogy át vagyok hatva Ön szives fáradozásának nagy értékétől, melyet érdekemben elkövetett.

Üdvözlöm szeretettel

XII
— 94.
24.

hálás tisztelője
Vajda János

223. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ
[Budapest, 1894. december 27.]

Élet vagy legalább is egészségmentő tény lenne, ha ma sziveskednék engem meglátogatni d. u. 5-kor. (Áranykéz utca 2) — végtelen levert a M. Hirlap mai közleménye — vigaszra, tanácsra volna szükségem.

Üdv.

Vajda János

Esti 1/2 6kor is jó lesz, ha előbb nem lehet.

224. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1894. december 28.]

O jerum jerum! Képzelve, hogy egy gályarab husz éven ábrándoz kiszabadulása napja örömről. Mikor ez a nap közeledik, már valóságos forró lázban van, és ekkor azt hallja, hogy — még egy hónapig kell várnia, mikor már azzal a gondolattal ébredt föl, hogy most végre megszabadul. Édes jó Nagy úr! Nem kegyetlenség ez öntől? Az isten áldja meg, hiszen ma épen úgy találhat embert, mint egy hónap mulva, hiszen én önt erre előkészítettem pár hónap előtt, midőn megírtam hogy ha sikerül a magasabb évdíj, hát a P.U. helyett írok a V.U.-ba nevem alatt cikkeket, és többet ér,

mint a P.U. adott keserves izzadmányaim — és én azt hittem, hogy önnek már ez eshetőségre évek óta lehet kiszemelt embere —

Én tegnap azzal a gondolattal feküdtem le és ma avval ébredtem föl, hogy végre — volna már valami becse előttem az életnek, csak már most élhetnék meg néhány napot egész-ségben, élhetnék annak az életcélnek, melytől eddig elzárt a sanyar — Minden nap, minden óra drága, mert azt hiszem, még most is tudnék valami jót termelni — Az égre, kedves jó szellemem! — irgalom fejmenek! Ne kívánja a lehetetlent, biz isten nem vagyok képes — már ezentul politikai vezéreikktől iszonyodom, nem is olvasok, hogy irjak? —

Hanem ha akarja, Zempléninek adok bő oktatást, hogyan írjon, mint viselje magát — egy két első cikkét átnézem —

Egyébiránt én az ellenkezőt sejtettem, t. i. hogy ön nem helyez már súlyt az én további működéseimre — Én valóban már ki vagyok fáradva, el vagyok maradva — őszintén mondom, szentül hiszem, talál ön első belemarkolásra alkalmasabb cikkezőt —

Azért hát — irgalom, kegyelem!

Üdv, Üdv, Üdv!

Én még azért holnap délig neki rugaszkodom és erőködöm hogy hátha mégis — ha nem sikerül sehogy sem, hát holnap délbe v. délután 3^u megüzenem.

Üdv

Nagyon jól esnék nekem azt hinni, hogy ön inkább kedves gyöngédségből nem akar kiereszteni, és végtelenül fájna tudnom, hogy talán még rossz neven is veszi hogy most már — nem elválni öntől — mert hiszen maradok a V.U. munkatársa, — de csak hogy kizárólag a szépirodalmi munkásságnak akarok élni, a mit oly rég emlegetek — és végül, vajmi kevés lehet még hátra életemből, ezt szeretném arra használni, hogy lássam, mit tudnék még csinálni pihent elmével?

Kérem, nyugtasson meg, hogy belátja ezt és nem neheztel — ah ez szörnyűség volna!

Üdv

örök hive
János

225. VAJDA JÁNOS — KISBAÁRI KISS FERENCHEZ
[Budapest, 1894. december 31.]

Boldog új évet kívánok.

Mint múlt évben, ezuttal is nekem örömet okozol, ha gyűjteményedben elhelyezed e nekem fölösleges terhet, melyet én lakásomon nem tudok hová tenni, örökké hü, hálás

Jánoskád

226. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest 1895. január.]

Ma délután 5^{or} lesz az értekezlet az írói körben. Mindenre a mi szent kérem, menjen el és védelmezzen mert — attól tartok, lesznek talán olyanok, — akik az egészséget meggátolni szeretnék.

227. VAJDA JÁNOS — ÁBRÁNYI EMILHEZ
[Budapest] 1895. január 5.

Kedves testvér!

Engedje meg, hogy így szólítsam, mert azok után, a miket Ön évek, sőt már évtizedek óta és legutóbb is tett, minden egyéb kifejezést hidegnek, kevésnek talállok.

Hetek óta készülök személyesen kifejezni hálámat, de gyakori rosszullét, majd rengeteg sürgős végzendők meggátolnak. Hát most már sietek csak röviden tudatni ebbeli hangulatomat és szándékomat, valamint azt a forró óhajomat, hogy legközelebb fölkeresem, hogy szóval is megkísérleljem tolmácsolni, mily határtalanul nagy értékűnek tartom azt a valóban csodálatos, bámulatosan nemes jóindulatot, melyet Ön tanusít irányomban, azt a támogatást, a melyben folyton részesitet.

Mindezekről szóval közelebb, ha majd lesz szerencsém találkozni. Addig is csak annyit, hogy vajha módját találhatnók a gyakoribb találkozásnak.

Tehát a legközelebbi viszontlátásig!

Üdvözlöm szeretettel.

1895. január 5.

Hálás hive
Vajda János

228. VAJDA JÁNOS — MEZEI ERNŐHÖZ
[Budapest] 1895. január 5.

Szeretett, kedves, tisztelt jó kollega!

Olvastam a verset mindjárt aznap. Mondjam-e hogy mélyen meghatott? Hogy teljesen felfogom a kitüntetés nagyságát?

Azt tartom az ilyesmit nem kell talán nem is szabad, de bizonynal *nem lehet* megköszönni. Nem is teszem, mert ez annyit tenne, hogy nem bírom felfogni a tény rendkívüli értékét.

De azt már még se állhatom meg, hogy ne mondjam, miszerint a vers olvasása után szertelen nagy kedvem lett volna Önt úgy megölelni, hogy szinte ropogott volna.

Isten áldja meg önt minden jóval.

I. 5. 95.

örök hive
Vajda János

229. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1895. január 30.]

Édes Kedves Szerk. és nagy jó Uram!

Csak nyugodtan! Kérem, engedje az itt küldött levonás szerint kiigazított versemet, ha az én igazításom helytelen hát érjen a szűgyen — de nagyon kérem, teljesítse ezt, csak még ez egyszer — jövőre aztán csak azon föltétel alatt adok verset, ha ugyan elfogadja ön, hogy a vers az én kéziratom orthografiája szerint szedetik — Az égre! Hát gondolja inkább a közönség, hogy az O — sajtóhiba — nem akadnak e a magyar lapirodalomban ennél nagyobb sajtóhibák? Beteggé tesz, talán halálos beteggé, ha nem így lesz kinyomatva, mint én most kijavítottam.

Aztán szörnyű más sajtóhibák is vannak, melyek megölnének: a bú helyett szó! — nézted helyett néked stb — Ugyan kérem ezeket nézze át ön maga, vagy sziveskedjék még egy levonatot küldeni — oh mily élvezet nekem egy verset írni, de mily irtózáttal jár a kiadása! —

Meglátogatom önt még ma talán — mert egyuttal ki akarom jelenteni hogy én hajlandó vagyok bármikor, azon-

nal is visszaszerződni az előbbi viszonyba — ha ön kívánja — de ezt ne úgy tessék érteni, hogy én ohajtom, csak úgy, hogy ha netalán ön óhajtja —

H. Imre cikkei nagyon tetszenek nekem a legutóbbi épen-séggel pompás — de hát ennek szabad erős és határozott kifejezésekben beszélni? Erkläret mir Graf Örindur stb —
Üdv!

230. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1895. január 31.]

A „fénydus” — úgy hiszem — benne volt előbbi javítá-somban, csak talán feledték — de ezt *okveiten*, nagyon kérem, kegyeskedjék így szedetni — a *fájdalom* szót is ohajtom — ezt most korrigáltam bele — azért mert egyéb verseimben a *méla* szó már többször is előfordult — Ha ön utána olvassa még egyszer, talán megeshetik ez is hiba nélkül — oh hogy rettegek mert a rosx vagy gyöngébb versben csak oly nagy malheur a hiba, mint a remekben — mert hát a szép, remek még inkább eltüri, mint a gyöngébb — a hibát — az még nem megy egészen tönkre.

Üdv!

231. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ
[Budapest, 1895. március 15. előtt.]

Tegnapelőtt délután 4—5 közt találkozva Dezsóvel, indo-koltam előtte, hogy le kell mondanom a Marcius-cikk írás-ról, mert gondolkozva a tárgyról, beláttam, hogy nem leszek képes legnagyobb erőlködéssel sem, valami érdemes cikket írni és kértem Dezsót, hogy ezt adja önnek tudtára, a mit ő meg is ígért. Nem tehetem föl, hogy elmulasztotta volna. Tegnap este rémületemre lakásomon találok a harmadfél mázsás küldeményt. És majd most halálveritékes erőködés-sel eltöltök két napot és mégse lesz semmi — mert már is két órája, hogy töröm zúzom a fejemet és még el se tud-tam kezdeni. Valami más tárgyról fogok írni önnek sokkal jobb értékesebb cikket és pedig mielőbb — A mázsás küld-

ményeket ezennel küldöm vissza — Én már egyébként átfutottam —

Üdv!

Különben is ma is megint rossz napom van — gyomor-bajom kutyálkodik —

232. VAJDA JÁNOS — KUTTNERHEZ

[Budapest, 1895. március—április.]

Tisztelt kedves Kuttner Ur!

Kérem szeretettel, méltóztassék a „nyomható” iverkély alig néhány betű legutóbbi javítását ellenőrizni és meggyőződni, hogy helyesen ki lett igazítva és akkor aztán nyomható lesz —

Az előszóból még egy levonatot kérnék — aztán még csak a legutolsó iv van hátra, egyszer már azt is átnéztem — tehát ebből és a még hátralévő tiszta lenyomatokat — a 23-^{ik} ivtől kezdve végig — kérném, hogy a tartalomjegyzéket elkészíthessem.

Üdv.

tisztelő hive

Vajda János

233. VAJDA JÁNOS — KISBAÁRI KISS FERENCHEZ

[Budapest, 1895. április 20. után.]

Kedves, hasonlíthatatlan jószágú barátom!

A legszomorubb, amit jelentenem kell: végem van.

Kétségbe vagyok esve! Elvesztettem írói képességemet. Két hete erőködöm e föladat készítésén, naponként öt hat sort izzadok ki, és be kell látnom, hogy az egész nem ér semmit! A fölfogás meg volna, amelyből kiindulva meg lehetne szerkeszteni. Még el tudtam gondolni, hogy *mit* kellene gondolni, de a *hogyan*? — az nem megy sehogy.

Már most fölteszed e rólam, hogy csak menekülni akarok a legszentebb kötelesség alul? Ez lenne életem legsötétebb tragikuma. Nem lenne más hátra, mint főbe lőnöm magamat. De még nem vesztettem el minden reményemet, hogy tán még jóra fordulhat állapotom. Orvosom már két három év

óta sürgeti a pihenést, ha csak egy két hónapig is. Azt mondja, hogy csak teljesen ki vagyok fáradva, tulságosan hosszú szellemi megerőltetés a bajom, és egy kissé huzamosabb pihenés után még visszaszerezhetem munkaképességemet. Már akárhogy, módját kell ejtenem a szünetelésnek, és ha újra képes leszek valamire, akkor jelentkezem és talán akad egy újabb föladat, amelynek megfelelően, bizonyíthatom, hogy a szent akarat nem hiányzik nálam.

Most már nincs más mód, mint az ide mellékelt nyavalygásból kihalászni az eszméket, az egészet styszerűen megformálni. Ez eszmék a következők: mindenekelőtt föltüntetni a vivás művészetének fontosságát úgy általában mint különösen ránk magyarokra nézve. Azután ékesen elmondani, hogy Keresztessy mily kitünő — a mesterek mestere volt e nagybecses és nemes szakmában. Végül arra térni, hogy mint polgár, mint ember, mint hazafi valósíggal eszményszerű mintakép volt. Ha magadnak erre nincs időd, kérd meg Váradit ő még javabeli fiatal, pihent erő, neki gyerekjáték lesz ezt nyélbe ütni. És ha hitelt adsz nekem, hogy elhiszed tehetlenségemet, s megbocsájtasz, hát tudasd velem és vigasztalj meg, mert egyébként ez állapot magamra nézve is oly borzasztón lehangoló, hogy nem tudom mit teszek kétségbeesésombenn ?

Üdvözöl szeretettel az, akinek az életét megmentetted, de aki jelenleg e csekély szolgálatra sem képes, és nem méltó, hogy tovább unszolja [!] hitvány életét. —

Örök adósod
Vajda János

E levelet 3—4 nap előtt irtam, de ismét kísérleteket tettem az irással — hogy hátha még is — és egyre nehezebben — sehogy se ment —

234. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHÓZ [Budapest, 1895. május—június.]

Kedves Szent Lajosom!

Ha ez a cikk nagyon is gyöngé és nem használható, hát majd próbálok másikat — de most kérek — szégyenkezve, hogy érdemtelenül de a te kifogyhatlan jószágodban biza-

kodva — mert itt az idő most vagy soha! — ha nem mehetek az én édeni Rohitschomba, hát elhervaszt a bubánat — ha van még irgalom számomra Gileádban, hát parancsolj rá a Déli vasut igazgatóságra, hogy állítson ki és küldjön számomra egy első osztályra és gyors vonatra érvényes szabadjegyet Budapesttől Pragerhofig és vissza és ha ezt megkapom, hát én leszek legboldogabb magyar ebben a szerencsétlen hazában, ebben a válságos pillanatban.

NB. Ha netalán a cikk használható a revisióját szívesen megcsinálom, ha már úgy is rossz, hát ne tegyék még rosszabbá a sajtóhibák.

Üdvözöl szeretettel, hálával

lekötelezett hived

Vajda János

Aranykéz-utca 2. sz. 1° em.

235. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ

Rohics, 1895. június 25.

Kedves Nagy Ur!

Azt hiszem, lesz eset, midőn ön fog engem (természetesen: jókorabb, mint multkor) valamely nekem való cikk megírására felhívni — de találhatok tárgyat magam is — aztán majd lehajol — tudniillik: arra kérném, sziveskednék előlegezni nekem 10 — olv. tíz ftot és ez összeget Gyuri által az én takarítónőmnek Junius 1^a elküldeni — az illető tud irni és ad róla nyugtát — avagy ha jobban tetszik, elküldöm önhöz e nőt elsején — de mindenesetre szükséges volna, hogy öntől egy szó feleletet kapjak, hogy megírhasam takarítónőmnek — avagy ha nem tehetné hát én küldjem meg neki imen a havi díjat —

Mert szeretnék itt maradni jövő hó közepéig, de a juniusi fizetésemet majd csak otthon veszem föl tehát csak úgy jöhetnek ki, ha némi segítségekre számolhatok — Egy pár cikket is írok majd az Uj Idők-be, Hét-be — kíváncsi vagyok, mit fizetnek?

Üdv!

régi hived

Vajda János

VI/25. 95. Rohitsch—Sauerbrunn

Kérem nem neheztelni és nem gondolni, hogy ez a tolokodás gyakori lesz — csak is a távollét oka, a mi oly ritka eset nálam — és én mindig azt hiszem, hogy mi maradunk a régiiek, illetőleg ön az a hasonlíthatlan jó ember, a minő eddig volt —

236. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ
Rohics, 1895. június 29.

Kedves testvér!

E cikket átengedem a Főv. Lap. ingyen — noha alakilag nem látszik reklám-cikknek.

Öt nap óta itt vagyok még vagy 3 napig maradok — mi-helyt hazaérek azonnal tudatom önnel, hogy találkozzunk a Rémiben.

Ha a cikket kiadják, kérem nevemet semmiesetre se tenni alája — fogok majd önöknek írni egyebet, nem volna illő ily csekélységgel lépni föl előszörre lapjukban.

Ha pedig a cikket nem akarná a szerkesztőség kiadni, kérem szeretettel sziveskedjék, azaz hogy kegyeskedjék más lapba például a P. Hirlap-ba adni, avvagy ha ott se kell, hát visszaküldeni — (akár a P. Naplóba is, mert az is jár ide pláne két példányban a kávéházba.)

Üdvözli szeretettel

VI 95. Rohits — Sauerbrunn
29 (Steiermark)

örök hive
Vajda János

237. VAJDA JÁNOS—MÜLLER MARIHOZ
Rohics, 1895. július 3.

Kedves Mari!

Ha Ön a levelet mással iratja, ez esetben csak akkor irjon, ha valami olyan fordul elő, amit okvetlen szükségesnek véli tudatni. De ha Ön Maga írta a multkori levelet — ami ugyan szinte hihetetlen — hát ez esetben nem bánom, ha gyakrabban ir kevésbé fontos de mégis érdekes tudnivalókról. Például: nem keresett-e valaki? Nem kaptam-e levelet és honnan (ha ezt a boritékból kivehetni)? Milyen a legmagasabb

hőfok az utcán és szobámban? A szakadozott ingeket megcsináltatta-e már? A fekete őszi kabátot — az ujjá bélését — megfoltoztatta-e? stb.

Ilyen helyen, távol hazulról, igen jól esik, ha levelet kap az ember.

A mi engem illet, egy nap jobban, másnap rosszabbul vagyok, azért ismétlem, a dolog úgy áll, mint mindig mondtam, engem lehet várni mindennap, de az sem lehetetlen, hogy még legalább egy hétig itt maradok.

Rohitsch VII
 3.95.

Üdv!
Vajda

238. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ
[Budapest, 1895. augusztus.]

Kedves Kollega!

Sürgősen óhajtanék önnel beszélni — cikket adhatnék önöknek vagy más lapba — d. u. 3-tól 4-ig otthon vagyok — este 6 tájon Remi 7 1/2 8 közt corso.

Üdv!

híve
Vajda János
Aranykéz utca 2.

239. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ
(Töredék)
[Budapest, 1895. augusztus 10.]

Baljós jelentőségűnek tartom — (magamra nézve) — hogy Ön messze kerüli a Rémi Kioszkot, holott mindennap esti 5—6 közt ott ülök, mily boldoggá tehetne engem megjelenésével! Igazán úgy érzem, elviselhetlen, ha önt pár hétig nem látom. Ne legyen oly könnyörtelen — jöjjön el és ha önnek az óra és a hely nem alkalmas a találkozásra majd megállapodunk, kiterveljük, hol és mikor találkozhatunk gyakrabban?

Üdvözli szeretettel híve

Vajda János

240. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ
[Budapest, 1895. szeptember 9.]

Igen tisztelt kedves pályatárs!

Ezelőtt 3—4 héttel irtam Szabadkára Miloszavlyevits urnak, kérdeve, hogy otthon találnám-e ha lemennék. De semmi válasz minde mai napig. Ez még eddig soha se történt. Mindig valósággal ostromolt szives hívásával. Mi oka lehet ennek? Pedig maholnap elmennek a szárcsák, aztán vége a vasárnapi-füzfa-puskás számára a vadászati évadnak.

Nem merem kérni, hogy egy sorral tudósítani kegyeskedjék, vajon M. ur egészségben otthon van-e — de ha mindazáltal, mégis — netalán — megszánna kíváncsiságomat, könyörödományként fogadnám egy kedves levélkéjét.

Üdvözölve szeretettel

Aranykéz utca 2.

tisztelő hive
Vajda János

241. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ
(Töredék)
[Budapest, 1895. szeptember 22.]

Most már nem e azt kell hinnem, hogy elvesztettem előbbi szives jóindulatát irányomban, talán nem is akar velem többé találkozni? Talán vétettem is azzal, hogy mindig valami kéréssel, közbenjárás végett, terheltem? Elsimerem, hogy ez hiba volt. Hát inkább soha többé nem kérem föl semmire, de ha nem akar abban szörnyü rám nézve elviselhetlen hitben hagyni, hogy immár kerülni akar hát kérem, találkozunk valahol közelébb én már 3-ad izben várakoztam itt e kávéházban déli 1 óra tájt, jegyet is adtam át ezelőtt két héttel, üzenetet máskor szóval — de nem leheté szerencsém.

Még egy szikrányit remélve
Üdvözölöm szeretettel

tisztelő hive
Vajda János
(„Otthon” Kávéház — Este
Nyár és Kerepesi ut sarkán)

242. VAJDA JÁNOS —
AZ EGYETÉRTÉS SZERKESZTŐJÉHEZ
[Budapest, 1895. október 10.]

T. Szerkesztő Úr!

Tisztelet adassék az Egyetértés szedőinek és javitnokainak! Halvány ónnal papírra vetett, össze-vissza húzgált javított kézírásomnak kiszedését mérhetlenül nehezebb feladatnak tartom, mint annak megírását. De már arról ők nem tehetnek, hogy a mult keddi tárcacikkem utolsó hasábján egy vessző az „e” betűről a gépben eltörött és *kérdésnek* helyett *kérdeznek* maradt a lapban. És ez a különbség engem iszonyú, szinte örületes szerénytelenség kórságában leledzőnek tüntet föl. Mintha én azt kívánnám, hogy a kormányok engem kérdezzenek meg, ha valami okmányt szövegeznek, annak helyessége felől. Beláthatja kedves Szerkesztő Úr, hogy ez ellen tiltakoznom kell, minél feltűnőbbben, hogy a föld alá ne süllyedjek szégyenletemben. Remélem a kérésemnek fogantja lesz.

Maradok a tisztelt Szerkesztő Úrnak

tisztelő hive
Vajda János

243. VAJDA JÁNOS — KISBAÁRI KISS FERENCHEZ
[Budapest, 1896. január 3.]

Legközelebb okvetlen meglátogatlak — De addig is boldog új évet kívánok!

244. VAJDA JÁNOS — A SINGER ÉS WOLFNER
KIADÓHOZ
(Töredék)

[Budapest, 1896. január.]

... Azt hiszem hatása megközelitené, sőt mert a kedvező ítélet szinte általános, meghaladná a harminchárom év előtt általam kiadott röpiratot. Egyébként ez a mű nem röpirat jellegű, nem mulékony érdekű, tíz-húsz éven át is aktuális lesz, sőt még tovább is.

245. VAJDA JÁNOS — A SINGER ÉS WOLFNER
KIADÓHOZ

[Budapest, 1896. március.]

Igen tisztelt kedves kiadó ur!

Ma reggel vettem a levonatot, s ma már küldöm vissza kijavítva. De kérem szeretettel méltóztassék utasítani a nyomdát, hogy úgy igazítsa ki, amint én kijavítottam, egy vessző, egy betű, egy gondolatjelig — és nevezetesen a magános c helyett kérem mindenütt cz-t szedetni — ez conditio sine qua non — készebb visszalépek a kiadástól — én itt ép e könyvben küzdök a nyelvhibák ellen, melyek közt a magános c-t a legcsodálatraméltóbb, megfejthetlen észbeli eltévelyedésnek tartom, és a saját könyvemben üzzön belőlem gúnyt az ellenfél, mely hogy nem tud helyesírást sem, bizonyossága az, hogy akadémiát követő nyomdai javítók, mindenütt urat szednek úr helyett, holott vannak szavak, mint nyúl, úr stb. melyek a nevezőben hosszúk, a többi esetben rövidek — p. o. nyúl, nyulé, nyulat, úr, uré, urat stb.

Egy szóval kérem, ne akarjon engem a nyomdai javítók pellengérré állítani — szedjék úgy, mint kijavítottam.

Üdvözlöm szeretettel

tisztelő hive
Vajda János

246. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ

[Budapest, 1896.] március 4.

Kedves, igazi, hű, nemes barátom!

Egészségi szempontból mulhatlanul szükséges, mint írónak, hangulat, benyomások, élmények, tapasztalatok nyérése végett föltétlenül kívánatos, hogy olykor egy kis utazással üdítsem föl testemet, lelkemet. De köztudomásu szegénységem erre éven át csak két három . . . [olvashatatlan szó!] s ekkor is csak szabadjegy segítségével képesíthet. Vajon szerénytelen vagyok e, ha igazságot nem látok abban, hogy még pár száz hirdető részeseül állandó szabadjegy előnyében, abból épen én kizárva legyek, csupán azért, mert bár majd minden előkelő lapnak régi rendes, de bejáró napi munkása nem vagyok? Holott talán félszázados írói működé-

semen fölül a vasuti forgalom érdekének szempontjából is számíthatnék tekintetbe vételre, mint a ki vasuti kirándulások gyönyöreiről oly számos cikket irtam, s a vasutat még verseményekben is dicsőítettem.

De hiszen tudom, hogy te ezt mind belátod. Mint ismeretlen, nem remélek sikert, ha magam egyenest, személyesen folyamodnám az illető minisztériumhoz. Azt hiszem legjobb lenne, ha te sziveskednél ez ügyben közbenjárni, hisz lapodnak is régi munkatársa vagyok, oly kérdéseket tárgyalva általában más közlönyökben is, melyek az uralkodó párt sarkalatos elveit nem érintik.

Tégy, a mint célszerűnek véled; folyamodjál irásban vagy szóval érettem, ha sikerét remélheted közös kérelmezésünknek. E leveletem is mellékelheted, ha célszerűnek véled.

Üdvözöl pályatársi szeretettel

Budapest, III./4.
Üllei ut 65

régi igaz hived
Vajda János

247. VAJDA JÁNOS — KISBAÁRI KISS FERENCHEZ
[Budapest, 1896. március 12.]

Kedves Barátom!

Asmody azt mondta, ha magáévá teszi az ügyet, — ez tán azt is jelentheti, hogy beszerzi az egészet de bizonyosra vehető, hogy valamelyest gyűjteni fog, azután vissza fogja illetőleg hozzád át fogja tenni az ivet a pénzzel együtt.

Ő jobb szeretné a márványt — talán beszél is eziránt Stroblal — nekem egyre megy — határozatok ti —

Ha Asmody után még maradna gyűjteni való, átveszem az ivet és átadom Endrődinek vagy másnak, hogy esetleg az alsó és felsőház tagjai közt hamarosan befejezze a gyűjtést —

Üdv!

hived
Vajda János

248. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ
[Budapest] 1896. május 2.

Tisztelt, kedves, hatalmas barátom!

Ezuttal „muszáj” és pedig szokottnál korábban mennem, nem mint eddig csak időben, de rendszeres, kegyetlen, kérélnelhetlen, önkínzó gyógyfolyamat végzésére — minél előbb, mert orvosom szerint gyógytárban nincs számomra ir —

Tehát — talán utóljára még egyszer — azt a jegyet! — Budapesttől Fiumeig és vissza — első osztály, gyorsvonat -nb — vagy legalább csak Pragerhofig — hogy annál nagyobb öröömöm lenne, mert ez idén először tehetném meg ez utat világos nappal, az újabban elrendelt reggeli futárvonatán a déli vasutnak.

A legjobbat remélve, ellenállhatlan törhetlen akaratodban bizakodva, magamat mindenkorra mindenható kényuri kegyeidbe ajánlva, vagyok

V/2 96.

lekötelezett hálás hived

Vajda János

Úllei ut 65

Talán legközelebb, de a feredőből bizonyosan küldeni fogok valaminémü kísérletet az örökifju Istók számára —

249. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ
[Budapest, 1896. május 25—28.]

Persze jó volna a revisiot elküldeni de irtózatos messze — Úllei ut 65! — lakom. De hisz ez az ökröndözés talán be se válik —

Üdv — Egyébiránt csak ugy irtam hogy valeat, si valere potest —

250. VAJDA JÁNOS — MÜLLER MARIHOZ
(Töredék)
[Rohics, 1896. június 20. után.]

Kedves Mari!

Csakhogy ne aggódjék, röviden értesitem, hogy megérkeztem baj nélkül. Az uton idáig rosszul voltam, semmit enni nem tudtam, de ide érve, este már jó izün vacsoráltam, még

eddig fejem nem fájt; a vizmártírságot holnap akarom elkezdeni, de persze minden bizonytalan, csak egy kis remény-ség biztat, hogy talán, talán majd mégis sikerül egy darabig maradnom. Az első hét mutatja meg.

Ezuttal el vagyok tökéelve egy kis bajjal nem azonnal haza menekülni, de azért megeshetik, hogy váratlanul egyszerre otthon ternek. Csak azt kell tudnia, hogy bármikor megyek, nem nappal, de *esti 10 óra után fogok megérkezni*, tehát éjjelre otthon maradjon mindig.

De ismétlem, e pillanatban nagy kedvem van itt kint tartani, és remélem, hogy maradhatok tovább, huzamosabban.

Szeretném, ha el tudná nekem küldeni a *Wolfnernél* megjelent „Magyarság és nemzeti önérzet” című munkám két füzött példányát, csomagban, szállító levéllel . . .

251. VAJDA JÁNOS — KISBAÁRI KISS FERENCHEZ
Rohits-Sauerbrunn, 1896. július 5.

Édes jó Ferim!
Nagylelkű Barátom!

Kivántad, hogy emlékeztesselek Asmódira. Jun 25-e jól elmúlt, hát talán már otthon lesz, ha csak újra el nem utazott. Valóban méltán kíváncsi vagyok, miként járt el ez a derék ur, ki finom gentleman hírében áll, s aki irányomban mindig a legmelegebb, szinte megható jó indulatot mutatta, illetőleg nem egyszer tényleg tanusította is!

De bármi lett legyen eddigi eredménye, azért a kedves, szeretetreméltó Strobl ne csüggedjen el, ha netalán találkoznál vele; mondd meg neki, hogy a dolog csak késik, de el nem marad. Tavasszal mindig beteg voltam, de ősz felé, mikor a nyaralásnak vége és egész Budapest együtt lesz, utána vetem magamat és remélem, hogy összehozzuk az egész kívánt összeget.

Üdvözöl szeretettel

Rohits-Sauerbrunn $\frac{\text{VII}}{5}$ 96.

hálás hived
Vajda János

252. VAJDA JÁNOS — [PALÁGYI MENYHÉRTHEZ ?]
[Budapest, 1896. július 11.]

Mélyen tisztelt Uram!
Kedves Szerk. Ur!

Megjöttem. De csak rövid ideig maradok, mert gyógymód folytatása végett sürgősen újból el kell utaznom. Ha netalán valami közlendő akadna, méltóztassék hozzám küldeni, ha pedig akár lakásomon d.e. 11—12 d.u. 3—4 közt, akár a Rémi kioszkban d.u. 5—7 közt szerencsém lenne, nagyon, de nagyon örülnék!

Üdv!

tiszteleti hive
Vajda János

253. VAJDA JÁNOS — BODOR KÁROLYHOZ
Budapest, [1896.] július 11.

Mélyen tisztelt főorvosom!

Két heti vértanuság Rohicsón — honnan tegnap érkeztem haza 3 heti időzés után, — továbbá orvosaim dr. Schaffer Károly itt Pesten, dr. Gámán B. amott — meggyőztek arról, hogy egyedül csakis a vizgyógymód segíthet még rajtam — e nélkül végem csakhamar, — hát ezen gyógymódot — NB. mérsékelt hideggyógylat egyszeri reggeli félfürdővel (24—20 fokig emelkedő hővel) — még néhány — 3—4 hétig kellene folytatnom. Eszembe jut szives ajánlkozásod téli találkozásunk alkalmával. Bátorkodom kegyes közbenjárásodhoz folyamodni. Tudniillik, hogy vajjon — ha *van* vizgyógyberendezés az illető Püspök- vagy Félix-fürdőben? — minők a viszonyok, olyanok-e, melyeket az én szivrehatóan szerény, sőt szégyenletesen alacsony, szűk anyagi körülményem megbírna?

Bocsánat, hogy érdemtelenül e kéréssel terhellek, de hát bizom ismert és a még a boldog ifju korban tapasztalt szeretetreméltóságodban és ha netán kedvező értelemben és lehetőleg hamarosan venném szives értesítéseted — azonnal utnak indulnék, mert itt már beáll a kairói hőség, mely elől jó lesz menekülni.

Budapest, VII/11.
Üllői ut 65.

Szerető hived:
Vajda János

Válaszodat azért is hön óhajtom, mert mint nagyon jó orvos, legilletékesebb vagy megmondani, vajjon a nagyvárad-i fürdő levegő-árnyék berendezése stb tekintetében alkalmas-e vizgyógyomóra Rohics után? Megjegyzem, hogy nem vagyok föltöbb szőrszálhasogató, legfőbb kérdés az — van-e mód e vizgyógyomód folytatására, no meg, hogy lehet-e jó sört kapni. Mert ez a legnehezebben megoldható föladat kisebb helyen.

254. VAJDA JÁNOS — BODOR KÁROLYHOZ
[Budapest, 1896.] július 22.

Mélyen tisztelt, kedves jó doktorom.

Bezzeg én hálátlan vagyok és ily későn köszönöm meg szíves, kedves leveled, fáradozásod érdekembe, — de bocsáss meg nem a hálaérzet hiányán mult, hanem mert elhatározásommal késnem kellett, gyakori rosszullétem miatt.

Utóbbi időben pedig más fordulat állott be, t. i. orvosom Tátrafüredet ajánlja, a honnan szintén igen szíves hangu meghívást is kaptam, tehát egyelőre oda szándékozom, ha ugyan állapotom engedi, — nem lehetetlen azonban, hogy később egyszer, ha csak kirándulásképen is pár napi időzés végett utba ejtem Nagyváradot — (ha kivált közelben, csöndben, legszűkebb körben némi kis vadász találkozásnak is részese lehetnék — ?)

Üdvözöl szeretettel

VII/22.

tisztelő hived:
Vajda János

255. VAJDA JÁNOS — KISBAÁRI KISS FERENCHEZ
[Budapest, 1896. október 1.]

Édes Feri!

Mindennap készülök hozzád, de betegség, rengeteg sok dolog, gyóymódok gyakorlása — stb visszatartottak, no meg az iszonyu távolság (Üllői ut Óh!) — de már holnap után beköltözöm a belváros kellő közepébe, azután gyakrabban meglátogatlak, ha szívesen veszed. Asmódit kétszer kerestem —

de nem találtam, üzentem neki keményen, hogy küldje vissza hozzád az ívet — mindezekről közelebb személyesen nálad — addig is küldöm ezeket a holmikát, hogy a hurcolkodásnál ezzel is kevesebb terhem legyen — hálás híved
azaz hogy inkább mondanám üdvözöl,
ölel, szellemileg csókol hálátlan

Vajda Jánosod

256. VAJDA JÁNOS — KERÉKES GYÖRGYHÖZ
[Budapest, 1896. november.]

Igen tisztelt kedves tanár Úr!

Kérem vegye tekintetbe agg koromat, roppant elfoglaltságomat s engedje meg, hogy szíves levelére csak röviden, pár szóval válaszoljak. Mintegy évtized óta legjelesb írónk közül már többen felkértek, egyezzem bele, hogy életem történetét megírják, mindegyiknek azt válaszoltam, a mit K. úrnak is, hogy törvény szerint nem akadályozhatom meg, de ha mindamellettt rólam életírást adnának ki, nyilatkozni fognék, tudtul adva a közönségnek, hogy az élet- és jellemrajz az én tudtom, óhajításom nélkül, sőt akaratom ellenére jelent meg, annak dacára, hogy szerzőt esengve kértem az irat ki *nem* adására.

E kijelentés folytán K. úr a kiadástól elállott.

Zempléni úrról annyi való, hogy ő is óhajt irni effélet, de neki sem szolgáltatam adalékokat, melyek nélkül e kérdéses munka helyes megírása teljes lehetetlenség, mert legbensőbb barátaimtól, irodalmunk elsőrendű tehetségeitől is megtagadtam e fölhívás teljesítését.

Üdvözlöm Önt szeretettel, tisztelettel hive:

Vajda János
Kerepesi-ut 10.

257. VAJDA JÁNOS — ENDRŐDI SÁNDORHOZ
[Budapest, 1896.] december 7.

Kedves barátom!

A mit legutóbb is érettem tettél, azt oly nagy nemes cselekménynek tartom, hogy meg sem kísérelem köszönetemet tol-

mácsolni — Szeretnék hozzád rohanni, megölelni — de még csak vánszorogni se tudok, olyannyira oda vagyok már — Ezt a könyvet is úgy vedd, hogy ezt is hálám jeléül is nyomoruságosan csekélynek tartom, de hát küldöm, mert egyébre képes nem vagyok.

Ugye bár Wlassics Ó Mltg-nak is illő lesz köszönetet mondani vagy írni? Ez iránt is és sok egyéb iránt oly nagy vágyam volna veled beszélni — nem nézhetnél e meg egyszer még, ugy d.u. 4 körül, — mert (ezzel) én úgy vagyok annyira a „vég”-nél, hogy reményem alig van arra, hogy én mehessek hozzád.

Údv neked, dicsőség és hatalom!

XII/7.

örök hived
Vajda János

258. VAJDA JÁNOS — A KISFALUDY TÁRSASÁGHOZ
[Budapest, 1896. december 16.]

Régi, immár húszéves és egyre súlyosbodó betegségem miatt nem látogathatván szorgalmasan a társaság üléseit, mindazonáltal több mint negyedszázadi tagsági kötelezettség után talán nem fog részemről szerénységnak látszani a mélyen tisztelt társaság előtt, ha bátorságot veszek magamnak, ezuttal először, sőt fájdalom, koromra és egészségemre való tekintettel, valószínűleg utolszor, a tagjánálás jogát igénybe venni. Ajánlani van szerencsém Palágyi Lajos és Menyhért urakat, előbbi a lantos költészetben, utóbbi a műbirálat és bölcselmi szakma terén adták jeleit kiváló tehetségeiknek, mindig igaznak, szépnek, az eszmei igazságnak, az irodalom tekintélyének szempontját helyezve személyes, anyagi vagy bár a kisebb beszámítás alá eső bajtársi érdek fölé. Erről fényes bizonyosságot tesz az idősb testvér, Menyhért által Jelenkor cím alatt szerkesztett hetilap, melyet a két testvér áldozattal tart fenn és a mely lap oly érdemeket szerzett a nyelv művelése, az irodalom fejlesztése, a ferde felfogások tisztázása, visszaélések ostromozása körül, melynek jutalmazásának tudatára a nagy tömeg csak későn ébred, de magasabb szellemi színvonalon álló hősök vagy társaságoknak volna föladata.

259. VAJDA JÁNOS — KISBAÁRI KISS FERENCHEZ
[Budapest, 1896.] december 26.

Kedves, áldott jó Ferim!

Félév óta állapotom: lassu haldoklás, mely most már közeledik a vég felé. Még tegnap a szomszédig kijártam, de lakásodig — az nekem már istenkisértés, nagy utazás, halálos exkurzió — pedig mennyire ohajtanálak, — ahogy ohajtottalak mindig félév óta fölkeresni! A hálaérzet is késztetett mindig, hogy jelét adjam olthatlan szeretetemnek és csodálatomnak tüneményes jóságodért — e mellett egy kissé a kíváncsiság gyötör, hogy mi lett a szobor ügyével?

Kerestem Stroblt — sohsem találtam. Már pár hete az öszszes lapok hozták a hírt, hogy megmintázta, másik irta, hogy márványba véste szobromat — vajon mi igaz ebből? Nem tudnál róla valamit nekem — ha lehet írni, mert hogy a lapok most egyszerre annyit irtak erről, valaminek kelle történni —

Itt küldöm a V. U. maradékát —

Ó nagyságáék kezeit csókolva
vagyok

XII

26

Kerepesi ut 10.

örökké tartó hálás hived
Vajda János

260. VAJDA JÁNOS — KORÁNYI FRIGYESHEZ
[Budapest, 1897. január 10. körül.]

Kedves Barátom!

Én már egy hete ágyban fekszem. Súlyos, igen súlyos beteg vagyok, nem irhatom le bajom történetét, alig hogy e néhány sort leirhatom.

Dr. Müller Károly ő méltósága tüneményes nagylelkűséggel ingyen jön hozzám mindennap és határtalan bizalmat érzek iránta, de már szinte sokallom, hogy egy ember annyit áldozzon, ki tudja, meddig?

Viszont azt se tudom kitalálni, vajjon nem érezné-e sértve magát, ha téged nálam találna. Ez egy végtelenül kényes kérdés, te tudhatod, mit tehet ő ebben a helyzetben. Nem volna

szabad neked engem, mint a régi jó barát meglátogatni és aztán te itt megmondhatnád, mi lenne tapasztalatod?

Dr. Müller ő méltósága délben, vagy este hatkor szokott jönni: te eljöhetnél talán egyszer más időben, sőt úgy lehet, talán ő már nem is jön, mert tegnap este nem jött.

De többet nem irhatok. Isten áldjon!

Lassan, hosszasan, de most már egyre gyorsabb ütemben haldokló

régi hived
Vajda János

261. VAJDA JÁNOS — SZÜRY DÉNESHEZ
[Budapest, 1897. január 15.]

Hetek óta a lassan haldoklás állapotában vagyok, mely most már végéhez közelit. Járnak hozzám többen (Müller K., Korányi) de hát a mi engem illet én szeretném még önt egyszer életemben látni — és kíváncsi volnék véleményére, melyet most mondana felőlem.

Legcélszerűbb lenne, ha holnap reggel 8—10 közt lehetne szerencsém.

Üdv!

262. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ
[Budapest, 1897. január 15.]

Szeretett kedves drága jó pályatárs!

Ágyban fekvő beteggé lettem — nem mehetek át — de hát nem akar még egyszer az életben látni? Végso ohajtásaimat szeretném önre bízni. Ha ön nem hát Menyhért —

Üdv és dicsőség önnek

Vajda János

263. VAJDA JÁNOS — SCHAFFER KÁROLYHOZ
[Budapest, 1896. január 16.]

Tisztelt Doctor Úr! Kérem engedje meg, hogy fagyaltot ehessem. Szilárd ételt nem tudok enni. Ha egy falatot lenyelek, borzasztó fájdalmaim vannak.

264. VAJDA JÁNOS VÉGRENDELETE
[Budapest, 1897. január 16.]

Halálom esetére

Január 16. éjjel 3 óra.

Kérem a következőket:

I. Testem okvetlen minél apróbb részletekre fölbontassék: agyam, szívem, gyomrom kivéssék és fölapróztassék.

II. Fiókomban, tárcámban találtatandó lehet (O-V-ban: található) e pillanatban mintegy 400 frt. Ebből hű ápolónóm, Müller Mari azonnal átvehet 200 frt, olv. kétszáz frtot, mint neki megígért kielégítést.

III. Könyvtár, ruhatár, fegyver, pipatár, butorzat netán elárvereltetvén, a mi ezek után bejön, három részre osztandó és két nővérem, Róza és Gizi, harmadikul pedig Müller Mari részesedjenek belőle.

Egyetlenegy krajcárral sem vagyok adósa senkinek.

Január 16. reggel félnégy.

Vajda János

KELTEZHETETLEN LEVELEK

265. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ

Édes Lajosom!

Bizony felséges ut lenne az első osztályban Triesztig. Az idő most épen neki való. És mondad, hogy Május első felében lehetségessé válik a jegy megszerzése. Nagyon leköteleznél, elannyira, hogy szinte furdalna a lekiismeret, vajon illeke-e, szabad-e egy jó barát gyöngédségével ennyire visszaélni?

De talán nem is lehetséges e tündérálmom valósulása?! Űzend meg, hogy ne folytassam tovább az effelől való ábrándozást.

Ha pedig lehetséges volna, hát akkor mielőbb, mert azonnal indulnék.

Tegnap a Kioszkban órákon át vártalak. Este pedig nem merek közelíteni, mert akkor igen nagy urak társaságában vagy.

Üdvözöl szeretettel

igaz hived
Vajda János
Gr. Károlyi utca 24.

A szünet és utazás alatt talán sikerülne valami laptöltelékem kiszoritanom. Indulnék holnap este. Ha a levelet rám bizod, add át, ha magad emberét küldöd, annak igen örömet adnék 1 frt borravalót, mert nekem ennél is többbe kerül, ha én küldök jegyet.

NB. De ha gondolod, hogy I. oszt. nem sikerül, akkor ne tedd ki magad refusnek.

266. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ

Ismétlem, kedves jó Lajosom, hogy én ugyan rendkívüli szerencsének tartanám, ha az első osztályu jegyet megkaphatnám, (és ugyancsak „lúni” való volnék, ha nem használnám)

— de ha nem volna lehetséges kieszközölni, hát azért ne bosszankodjál még a vasutasokra se, rólam pedig tedd föl (ezt az egyet már hautement követelem!) hogy irántad érzett igaz baráti szeretetem egy miriad hajszálnyit sem vékonyodik.

Lakom: Gr. Károlyi utca 24. Iső em.

Üdvözölve szeretettel, vagyok

hived
Vajda János

267. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ

Kedves Barátom!

Hogy ezen mellékelt adalékot használhatónak találod-e, én azt egyáltalán nem tudhatom, de hát ha ez nem válik be, talán majd akad még később valami tölteleknek egy elfogadható gondolatom.

A jegyet miután már régen lejárt, egyuttal átadom, ha minden gène és nehézség nélkül kicserélhetnéd és pedig hamarjában, szívesen venném, mert végre most már talán mégis sikerülne —

A jövő napokban két jó ismerősöm megy föl, ezekkel egyidejűleg magam is fölrándulnék.

Üdvözöl szeretettel

hived
Vajda János

268. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ

Kedves Lajosom! Most sürgősen kellene Bécsbe utaznom; lehetséges volna oda Marcheggig egy (lehetőleg első oszt.) szabadjegyet eszközölnöd számomra? Ha igen kérlek nagyon tedd meg és pedig azonnal, mert én is azonnal utazom, amint jegyem lesz.

Üdvözöl szeretettel

hived
Vajda János

269. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ

Kérlek szeretettel üzend meg eldólt e már a jegykérdés — mert az esetben, ha nincs kilátás e vonalon, lépéseket óhajtanék tenni más irányban.

Nagyon örülnék ha sikerülne, de ha nem, hát az se baj — akkor Bécs felé fordulunk —

lerázhatlan kölöncöd
Jánoska

270. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ

Kedves Lajosom!

Megpróbáltam hamarjában a te csodált virtuóz merészségedbe kontárkodni. Nem hiszem, hogy hasznát vehetnéd bár csak szorultságból is. De azért csak bemutatom, hogy lásd jóindulatomat igyekezetemet egyszersmind pedig nevetehets ezen a téren kimutatott tehetlenségemen. Meglehet azonban, hogy idővel egyszer, valamikor Jézus neve napján talántán megint valami töltenivalót kiszorítok.

Ölel

hálás hived
Jánoska

271. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ

Kedves barátom!

Nem tudom, vajon ez a küldemény beválik-e? — de elküldöm, hogy tégy vele belátásod szerint.

Amint fölmelegszik, megyek. Ha itthon vagy még a Kioszkban majd találkozunk — Ma is ott voltam —

Üdvözöl szeretettel

igaz hived
Vajda János

272. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ

Kedves boldog ifju bajtárs!
Ha talán beválik e küldemény tölteléknek — egyébiránt
majd később talán akad jobb is, ha majd olykor veled talál-
kozom, és szellemes beszélgetésekből megtermékenyülök.
Üdvözl szeretettel

hived
Vajda János

273. VAJDA JÁNOS — BARTÓK LAJOSHOZ

Lám ha lett volna jegyem, tegnap mehettem volna Vadnay-
val Zánkára, onnan 10 nap múlva tovább — Jó, ha a jegy
készen áll, kérek tehát szerezd meg, küldj érte azonnal;
embered engem honn talál d.u. 4—8 közt —
Üdv!

hived
János

274. VAJDA JÁNOS — MILKÓ IZIDORHOZ

Neugebauer lakása Mérleg utca 12. 3-ik em. Üdv.

275. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ

Kedves jó Nagy Ur!
Bocsánat! Gondolhatja, hogy *lehetetlen* volt megjelennem
az adott találkozón — mert különben megjelenek, én a ki oly
szigorún szoktam venni az ilyesmit. Borzasztóan sajnálom,
hogy elkéstem, a propeller az oka, melyről nem tudtam, hogy
Szeptember 1 óta csak 8^h jár a Tabánba —

És mégis elutaztam, mert ha most el nem megyek, aztán
megint tán soha sem leszek erre képes. Két éve hogy készü-
lödöm erre — de remélem, hogy tán nem lesz baj köztünk.
Pénteken bizonyára haza jövök. Hogy szombaton irhatok
valamit, azt ma nem tudom, de vasárnap bizonyára küldök

Nplpnak. A P. U.-ba talán kivételkép elég lesz a ma este küldött adag — mely egyébként aligha kevesebb a szokottnál.
Üdv!

híve
Vajda János
Kamonban este 1/210

Még egyszer — bocsánat — irtózatosan fájjalom, hogy ön már másodszor csalódott szavamban, hallom hogy még fél órát várt is rám! Bocsánat ezerszer — *esendő az ember* —

Ezt a levelet még tegnap este irtam — de itthon maradtam — holnap mennék, *ha önnel végezhetnék* — de erre nézve szükséges volna, ha már 6—7 közt a Kamonban találkozhatnánk — ha nem lehet, hát 7—1/28 közt itthon, ha ez sem, hát 8—1/29 közt a Kamonban ma remélem, nem késsem el —

276. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ

Ezelőtt 2 órával adtam föl egy levelet postára Önhöz, melyben a jegy végett irtam, hogy ma hajnalban iszonyu rosszul lettem és alig reméltem, hogy még egyszer fölkelhetek — borzasztó fejfájás, émelygés —

Most 1/21^r haza érve, veszem levelét, melyből meglepetve látom, hogy ön tőlem cikket vár, holott tegnap e tárgyban irt soraimra válaszul ön azt írta, hogy erről még e számban nem is irhatunk — de meg én nem is tudnék még ha egészséges volnék is — de ha fejem nem fenyegetne szétszakadással, akkor még is irnék, megpróbálnám, csakhogy minden remény nélkül, hogy azt ön is aprobálja — Egyébiránt tegnap küldtem még egy cikket, — de igaz lelkemre, csak fejem ne fájna, szivesebben irnék még egyet a papirkosara számára a főrendiházról — de nem ígérhetem —

Ha netalán mégis kiállna a fejfájásom és tudnék valamit kisajtolni elgyötört fejemből úgy este 5' elküldöm — ha akkor sem kap tőlem semmit, hát még elég idő lesz mással iratni.

Üdv!

Ime egy hamarjában kivert izzadmány — ha jó hát jó, de többet ne kívánjanak tőlem

277. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ

Kedves Nagy Úr!

Rosz éjjelem volt, már ugy látom, jó lenne pár napig Pesten maradnom, csakhogy a mi főcéloom: a társaság, vendéglő által nem lenne elérve. Vajjon nem tölthetnék 2—3 napot önnél? A külső szobában elheverésznék, orvosom is látogatna, s a mellett mindig járnak kelnek önnél, nem érezném magamat egyedül. Budai szállásomat egyelőre megtartanám, de ha pár nap mulva az a kilátásom lenne, hogy huzamosb ideig kell ülnöm, akkor Pesten vennék föl szállást.

Ez iránt nagyon szeretnék önnel szólni, mert azonnal kell határoznom — mondom, legfőlebb 3 napig maradnék önnél, semmiesetre tovább, s ez idő alatt pénzt is kapok — no de ez mellékes — a fő az, hogy az egyedüliség tizszeresen kinossá teszi a betegséget —

Isten áldja önt!

lekötelezett tisztelője
Vajda János

278. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ

Voltakép én csököny-t akartam írni, és bizonyos, hogy ha önök nem szólnak is, okvetlen erre kijavítom, mert ha bár csak egyes tájakon is járja a csök — csök helyett — és nemzótágot akarnak vele mondani, hát épen én, e cikkben kifejezett széptani elvemnél fogva, elvetendőnek tartom — tehát önöknek ebben igazuk van, de a csököny — csökönyölni — semmi kifogás alá nem eshetik, tehát nagyon csodálkoznám és mód nélkül fájlalnám, ha kihagynák — remélem, hogy így marad az egész, de mindazáltal, ha bármi csekély módosítást akarnának még tenni, nagyon kérem, sziveskedjék megüzenni vagy egy a szerinti levonatot küldeni, hogy lássam beleegyezhetem e, vagy inkább kihagyjuk az illető részletet —

Boldog új évet kívánok!

Üdv!

Még egyszer B. u. e. k. Dehát se naptár se Varga Otto?

279. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ

A cikk csakugyan „*általában*” sokkal gyöngébb, mint gondoltam. Mindig szívesen veszem, sőt kérem erre, ha *általános* szempontból ítéletet mond, vajon sikerült e vagy nem valamely dolgom. Hiszen írók én is nemcsak gyöngé, de bizony határozottan silány cikkeket is, hébehóba. Nem csoda! Pihennem kellene már nekem. Én önnek ítéletére legtöbbet adok összes irodalmáraink között, szinte csalatkozhatatlannak tartom. Azért ne tessék boszankodásomat rossz néven venni.

280. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ

Alattam Brestgmayer (?) pék sütőkemencéje — a meleg hagyján, de bűdös — vajon nem adhatná e nekem át néhány napra, míg e hőség tart, egyik kertre nyíló szobáját, — a Hungáriában iszonyu sokba kerül — sajog a szívem, hogy a mit megtakarítottam az most mind fuccs! — gondolom egy szobát nélkülözhetne ön — ott hűvös és jó levegő van — Szívesen fizetnék, ha elfogadja — vagy talán valami cikkezés vagy segítség árán leszolgálhatnám e szivességet — Kérem üzenje meg most, továbbá kíváncsi vagyok, mi tárgyról akart velem beszélni mult héten?

281. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ

Kedves Nagy Ur

Igazán ön csak mindig az egyetlen a nagyszerű a középkori lovag erényével bíró férfiú! Ennyit már csakugyan nem merem hinni bizonyosra — nem reméltem, hogy küld előleget — azért haza jöttem — ezzel bűnhödtem — tehát most kérem méltóztassék visszaküldetni a pénzt — azalatt, míg ez megérkezik, majd föllátogatok — Üdvözlöm szeretettel

örök hive
Vajda.

282. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ

A kedves kis fiuk látogatása mondhatlanul *kellemesen* lepett meg, csak azt sajnálom, hogy váratlanul jővén, nem tudtam, mivel mutassam ki előttük örömeimet, valósággal zavartnak látszhattam, bele kábultam a cikkírásba — de mondja meg nekik, hogy apjukon és legközelebbi rokonaikon kívül nincs ember a világon, a ki oly szívből szeresse őket és kívánjon nekik annyi szerencsét, amennyit érdemelnek, ezzel pedig, ugy hiszem, a legtöbbet mondom, mert szeretetreméltóbb, kedvesebb csemetéket az életben nem ismertem.

Üdv!

283. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ

Most pedig kérek Naptárakat, ha lehet a Trattner féle Nemzeti kalendáriumot vagy Athenaeum kisebb naptárát és még néhány minél együgyűbb, akár vidéki naptárt — a pestiek közül csak még a Jó Egészség naptárát —

284. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ

Égetően sürgős találkozunk. Délután 1—2 közt Schodl kávéház, 2—5re lakásomon várom. (Thonetben 12—1.) Kérem szeretettel, jöjjön el *mielőbb*. Sok sürgős, de érdekes szóm is van. Üdv!

Vajda

285. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓSHOZ

Rettenetesen van okom ohajtani a kijelölt találkozást. Én ott leszek bizonynyal.

Vajda

286. VAJDA JÁNOS — NAGY MIKLÓS HELYET-
TESÉHEZ

Dicsóság a magasságban a — helyettes szerkesztőnek, szörnyű helyzetében pedig irgalom segítség a jóakaratu cikkezőnek!

Amint hallom, N. M. még egy hétig oda marad, aminek mód nélkül örülök az ő érdekében, de bezzeg — wo bleib ich?!

Én nem tudom, mit tegyünk. Még egy hét! Pedig már tegnapelőtt Slatinán voltam.

Kérem Klapkát 11 órakor elküldeni, még néhány sort küldök a PN — és a Néplapba is. Üdv.

Vajda

287. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ

Tisztelt P. Ur!

Igen szeretném tudni — sőt jó lett volna ezt már egy héttel előbb tudnom, vajon a szerk. tett e lépést a vasuti jegy iránt? Azt hiszem, igen, mert ellenkező esetben ön bizonytalanság értesített volna, hogy másfelé fordulhassak idejében. Mivel azonban a dolog huzódik, még is kérem, sziveskednék tudatni, remélhetem e és mikorra a jegy kieszközlését?

Bocsánat, hogy ennyiszor terhelem kéréseimmel, de ön már valósággal elkényeztetett jóságával és irántam való jó indulatával.

Üdvözölve szeretettel vagyok

tisztelő hive
Vajda János

288. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ

Hiszen csupa beszélgetés végett is mondhatlan ohajtom látni, de ezuttal rettenetes nagy szükségem is volna oly szíveség végett, mit egyedül csak ön teljesíthet. Az égre! Nem lehetne szerencsém lakásomon 3-kor d. u.?

Üdv!

289. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ

Itt vagyok a Csalányiban, ha épen ideje s kedve volna — pár percig beszélgethetnék — egyébként nekem semmi sürgős ügyem, csak ha önnek tetszik.

290. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ

Itt vagyok és maradok még egy kis ideig a Központiban — nem lehetne szerencsém ?

291. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ

Itt a Központiban várom epedve — sok közlendőm lenne — érdekes — sürgős.

híve
Vajda János

292. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ

Itt vagyok a Központi kávéházban, nem lehetne szerencsém egy pillanatra ?

293. VAJDA JÁNOS — PALÁGYI LAJOSHOZ

Mivelhogy az időjárás is kedvező és sok elintézetlen ügyem van, még pár napig itt maradok és a Remiben 5—7 közt találkozhatunk.

Üdv.

294. VAJDA JÁNOS — TÖRÖK LAJOSHOZ

Holnap reggel 8 és 9 óra közt a Vadász kávéházban leszek.

VAJDA JÁNOS-NÉVJEGYEK

1. BALLAGI MÓRHOZ

Kérem tisztelettel, méltóztassék az ott hagyott kéziratot átadni.

tisztelettel
Vajda János

2. ISMERETLENHEZ

Buda — Pörschach és vissza — lehetőleg, Franzensfeste.

Vajda János

3. ISMERETLENHEZ

Kérnék egy étlapot — azonnal fogok ételt hozatni.

Vajda János s. k.

GALAMBPOSTA

1857. január 8.

1.

Nagyvárad L. G. Magánlevelet küldünk.

2.

Hazánk lelkes és mivelt hölgyeit tiszteletteljesen fölkérve figyelmeztetjük, hogy lapunk minden rovata nyitva áll számukra, és pedig — *elsőégi joggal* a férfiak fölött. Mi nem csupán novellát, verset — de még sokkal örömebbes veszünk a gyakorlati életbe vágó cikkeket — különösen a „házi gazdaság” — „női műiskola, „családélet” rovatokba valókat. Ez utóbbiakba szánt cikkeket minél egyszerűbb modorban szorosán tárgyilagos tartalommal, s minden bevezetési szószaporítás nélkül ohajtjuk irottaknak.

1857. január 18.

3.

A szerkesztőség a hozzá érkező *kéziratok visszaküldésének* terhét *nem* vállalja magára. Az „ingyen fűteni való” megszokott *accidentijája* a szerkesztőségeknek — arról mi sem mondhatunk le.

1857. február 1.

4.

Budán M. . . k. Mióta szerkesztő vagyunk, azt tapasztaljuk, hogy sok baja van ugyan az embernek a szemtelenséggel, de mégis több az ostobasággal és legtöbb a bolondokkal.

5.

Módos. K. G. Minden lap erejéhez képest, — díjazza a munkát; sőt ma már a kezdő írók is, ha sikerültet irnak, jól díjaztatnak. Önt nincs szerencsénk ismerni sem neve, sem művei után, azért előbb valamely dolgozatát kellene látnunk, hogy megmondhassuk: először azt, vajjon használható, és csak azután következik a kérdés — hány zsákkal mérjük érte az aranyakat.

6.

Csákvár V. F. E lapok szerkesztője a hozzáérkező levelek tartalmát senkivel sem közli, elolvasván s tudomásul vevén azokat, titkaik megőrzésére legbiztosabb utnak találja a kandallószer emésztő lángjait, hol sajátkezüleg végzi az elítélt kéziratok s kimult magánylevelek végszertartását. Azért biztosítva lehet mindenki, hogy ide érkező levele legalább élve — senki kezébe nem kerül, egy levél pedig nem phönix, mely „hamvából újra fölkel”. A többire nézve megint azt mondjuk, amit multkor.

7.

Kartakeszi. Magánylevelet küldöttünk.

8.

Gyöngyös. R. S. A női ajak már magában is elég uralkodó hatalommal bir, hát ha még az *élc* fegyverét is birja?! — — Egyébiránt, ha nem *élc*, hanem komoly szándék intézte a kérdést hozzánk, úgy válaszunk az, hogy a nagyvilági drága hideg fesz hiányát a kedélyesség, barátság, természetes szívéllyesség nagyon hálásan pótolják — és a társasági magaviselet szabályait is e nagyértékű tulajdonok határozzák. Kiket a *nagy világ* minden *kicsiny* törvénye nem bilincsel, azok saját kedvök s akaratjuk szerint cselekszenek és — — — boldogok.

1857. március 15.

9.

Nagy-Abony. S. K. Az ön által szabott föltételeknek legszivesebb teljesítését igérvén részünkről, kérjük a kérdéses hangmű hibátlan eredetijének azonnali hozzánk indítását.

1857. március 29.

10.

Nagy-Abony S. K. A javitmányt el fogjuk küldeni, gyorsan visszavárva.

11.

Nagy Várad. Magánlevelet küldünk.

12.

Mármaros-Sziget. V. Juliának szintén.

1857. április 26.

13.

Nagy-Abony. S. K. urnak. Avar versének a szövegbe nyomtatása iránti kívánsága már későn esett tudunkra. A szöveg már Lipcsében elkészült. Irjon uj nótát Avarnak.

1857. május 3.

14.

Szathmárnémeti levelezőnknek. Már egyszer irtuk, hogy a szathmári uj színház megnyilt; — ha a pesti nemzeti színháznak is csak emlékezetesebb előadásait említhetjük meg térgazdálkodásból, vajjon vihetünk e rendes rovatot a szathmári színészekről, s vajjon az ottaniakon kívül kit érdekel az, hogy „Török igen ügyesen játszotta Csapodár urfit, kár hogy nem sokat értettünk beszédéből”.

1857. június 7.

15.

Vahot Imrének, Pesten. Programunk ígérétséghez képest, lapunk fehér leveleit beköttetésre alkalmatlanná nem tehetjük — önneli hosszas polémia által. Majd a jövő félévben színes borítékja lesz lapunknak — gyöngéd olvasónőink talán majd megbocsájtják nekünk, ha ott a hirdetések között válaszra méltatjuk önt. Addig is előforduló alkalmakkal mi dicsérni fogjuk a derék magyar iparosok legjelesebbjeit, ön pedig dicsérje a rosszabbakat s fogjon minél több — csizmadiát.

16.

Jelen számunkhoz Simonffy Kálmánnak „*Két eredeti magyar népdal*” című sikerült zenekölteményeit mellékeljük.

1857. július 5.

17.

Gróf Lázár Kálmánnak. Kérjük mielőbb az adresjét, — magánlevelünk is van küldeni való.

1857. július 12.

18.

Szathmárra V. urnak. A K. J. uréhoz hasonló ajánlat már több neves egyéntől érkezett hozzánk s jelenleg két zenemű van készen melléketül. A beküldött zeneköltemények nálunk műértők által megbiráltatnak, s a jobbak elfogadtatnak, mely esetben tiszt. példányul 10—30 darabot adunk.

19.

1857. július 26.

A *Napkelet* garaboncás diákjának. Önnek a tavasz féllal egy sületlen novelláját nem fogadtuk el, mit aztán a *Napkelet* kiadott. Ezért garázdálkodik ön ellenünk, s ezért nevezi magát

Sasnak a Napkeletben. Egyébiránt vigasztalódjék Ön: *hosszu sora van* azon műveknek, melyeket mi nem fogadunk el, s a Napkelet örömmel kiadott. — Őszinte szívből szerencsét kívánunk a Napkeletnek, hogy önt megnyerte.

1857. augusztus 23.

20.

Temesvár P. F. Sokoldalu elfoglaltságáról nem volt tudomásunk.

1857. október 4.

21.

Bencenc L. K. Magánlevelet küldünk.

22. 1857. november 1.

N.—Abony. S. K. urnak. Ajánlatunkhoz cserében ön részéről bizonyos kis kötelezettség is volt csatolva, amivel ön hűtlenül más lapot szerencsételtet.

1857. december 27.

23.

A Napkelet 50-ik számában a többi között azzal áll elő, hogy egy előfizető találkozott verseinkre. Szegény Emrus bá! — bizony hiába takargatjuk, maga elárulja, hogy emlékező tehetsége is — végkép elhagyta, — különben emlékezhetnék ama bécsi levelekre, melyekben 17 előfizető beperléssel, kiadói hitelét sülyesztő nyilatkozattal ugyancsak fenyegette, ha pénzét (22 ft. 40 kr) vissza nem küldi a düchewséges hazafi — hanem azért a düchewséges hazafi bármennyire szorongott is, az előfizetési pénzeket maig sem küldte vissza, s e lapok szerkesztője, hogy megmentse őt a pertől és nyilvános felszólalástól — maga elégítette ki a derék bécsi ifjakat azon füzet versei példányaival, melyek árának nagy részét a kedves Számvald Amerikába vitte. Hanem csak jó is az, ha az ember olyan sokra vitte a *felejtés* tanulmányát.

1858. január 10.

24.

Torda. K. J. Ha nekünk elengedi ön a ráadást, megköszönjük, mivel részben ez által azok mulasztásait üti helyre, kik csekély ráadásunkért mitsem lendítének.

25.

N . . .snek. Ön azt mondja:

Minden úgy megy, mint farsangon
Ahogy menni kelletik.
Egyik nőt bálba, s másikat
Az oltárhoz vezetik.

Pedig az idén — fájdalom! — alig ha úgy megy. Lám, az „urak báljai” is elmaradnak.

26.

Győr. K. P. A boritéknak nagyon zokon esett ön kívánsága — ne vesse meg őt, — hiszen a legédesb levelek piros papírra iratnak.

1858. január 24.

27.

Nagyabony. H. Bibicz Misinek. Vettük a szellemdús levelét, a vadászajándékkal együtt. Ilyetén vadküldeményekért aztán nem haragszik az ember.

28.

Nagyvárad. Sz. Mátyás ur. Tudósításait szívesen vennők a n.váradi életből továbbra is.

29.

N . . . es urnak. Mostani küldeménye nem annyira mulatságos, mint az előbbieik, s azért fájdalom! nem adhatunk belőlök mutatványt.

1858. február 28.

30.

Tihamérnak. Irjon, ha ösztönét le nem küzdheti, tanuljon, s igyekezzék saját ítéletre, önismeretre vergődni; a bevégzett művet, ha legjobbnak hiszi is, tegye félre hónapokig, azután nézze meg. Mindenek fölött mindig azt higgye, hogy még jobbat irand idővel, s ne elégedjék meg soha önmagával, így elérheti talán, hogy majd idővel találkoznak mások, kik önnel megelégednek. Ne is csüggedjen ne is bizza el magát — e tanácsot egy füst alatt minden kezdő verselőnek mondjuk.

31.

Rimaszombat. D . . . y J . . . f urnak. A keserédes mult idők teljes emlékével üdvözljük önt!

32.

Nagyvárad L. G. Köszönjük a küldeményt, s várjuk a többit. Soha se látjuk önt Pesten?

1858. március 7

33.

Radványi Pál urnak. — *Bartha* arcképét illetőleg tett kérdéseire válaszoljuk, miként az, mint a jelen hazai festőművészet egyik kitűnő műve, de leginkább, mint a legnagyobb magyar tragikus színészek egyikének arcképe, s illetőleg emléke, nemcsak méltó helyet foglalhat a nemzeti muzeumban, de onnan, a nemzethálátlanság bünének terhe alatt

hiányoznia sem szabad. Értekezvén a kép mesterével *Latkóczy* festész hazánkfiával, ez az életnagyságu képet a muzeumnak 200 pftért átengedni hajlandó. — Megjegyzendő egyébiránt, hogy e kép megvásárlására egy időben gyűjtöttek is, csakhogy abból épen festész hazánkfia nem láthata semmit is. — Ha önök netalán komoly szándékkal vannak megvenni e képet, ez esetben szívesen utánnyomozzuk, kik légyenek azon urak, kik a gyűjtést kezelték, és hova lettenek légyen azon garasok, melyek e kegyeletes célra összeadtak.

1858. március 14.

34.

Németh Károly urnak *Kaposvárra*. A küldött zeneművet lapunkhoz mellékelni hajlandók vagyunk. Versei csinosak, s annak idejében szintén közölni fogjuk.

35.

K. . . Isüti urnak. A „*M. . kához*” irt vers igen regényesen vehetné ki magát ábrándteljes holdvilágos estén elszavalva a sz. s. .-utca végén levő bizonyos sárga ház első emeleti ablakaihoz, azonban mi sokkal inkább tiszteljük, a verssel megfenyegetett ideált, hogy sem ily ellene tervezett versattentat elkövetésében közremunkálnánk. Csupán mások rettentő példájára ezen példátlan sorokat idézzük:

Nagy szörnyü kinokkal a lángtüz emészt

Engemet a szememet a felütni merészt.

S végül:

Mert megreped ím kebelemben a szív,

A mely semeid ragyogó sugarával a mennybe

behív. (Trattata trattata — bum, bum!)

36.

Abonyba, magánylevélben.

37.

Szegedre. Vannak pontok, nézetek, érdek szabályai, törvények stb. — melyeket csak az illető szerkesztők ismernek, s melyeket nem ismerhet föl, habár legnagyobb genie legyen is — olyan, ki huzamos ideig nem működött szerkesztésben. Azért nem kell megütközni, ha egy vidéki levél vagy rövidítve, vagy itt-ott változtatva jelenik meg. A helyes tapintat igen ritka tulajdon, még saját mesterségében is az illetőnek, hátha még valaki idegen térre lép! — Költői műben kívánhatja valaki, hogy ne igazítsanak rajta, de egy vidéki levél *kitételeire* sulyt csak az fektet, ki e csekélységben látja magát legnagyobbbnak. Pedig — Czakó szerint — mi ez mind a tenger sima arcához képest? ?!

1858. április 11.

38.

A „szerecséilen flótásnak, ki ottalmunk alá futott trt keresni fájó szivsebére, nehogy elhervadjon jövője fekete viharától” emlékverseiből alkalmilag az utolsót majd közleni fogjuk.

1858. április 25.

39.

Kaposvárra. A mazurkát, bár az igen kedves, nem adjuk, mivel lapmellékletül csak magyar zeneművet szándékozunk adni. — A t.példányt szívesen megindítjuk, csak írja meg, hova.

40.

Csévolszky Irma k.a. Kedves dalát, mit legutóbb hozzánk beküldött, mihamarabb közöljük. — Kiben tehetség van, csak írjon, s ne hallgasson ama sértő ijesztgetésekre, miket a P. Naplóban a mi különben mód nélkül kedvelt Gyulai barátunk elmond. Boldog Isten! ha csak annyi volna a bol-

dogtalan nő, ahány közülök jeles írónővé lesz! és ha az írónőnek okvetlen boldogtalanná kellene is lenni (a mi szintén nem igaz) még ekkor is: milliók közül kiváló ritkaságokat, egy szép, nagy és ritka dologért szenvedőket riaszgatunk-e el a dicsőségtől, mikor úgy is sokkal csekélyebb, sőt fájdalom! hijabavaló utakon is a *dicsstelen boldogtalanok száma* — millió! Az van hátra, hogy Gy. P. tiltsa meg a férfiaknak, ne legyenek katonák, mert nagyon valószínű, hogy még meg is halhatnak — a hazáért.

1858. május 2.

41.

*Kolozsvár*ra. *Yo el Rey*. A titok meg lesz őrizve. De a javítási kívánat már későn jött, — ha megtesszük, a lap egy nappal késett volna. Nem oly nagy baj talán.

1858. május 16.

42.

*Kaposvár*ra mindazoknak, kik az innen közölt levél kereső vándjai által bántva érzik magukat: — igen örülünk rajta, hogy azon vidék szelleme nem olyan, mint leírva volt, s Roboz István urtól szívesen veendjük az adatos cáfolatot. A t. vidéki levelezőket általában kérjük, hogy *piros* borítékunkra lehetőleg *örvendetes* dolgot írni, s minden olyast kerülni igyekeznének, — mi egy vagy más osztályt sértve érinthetne.

43.

Az írónőség mellett, s *Gyulai Pál* ellen irt több jeles cikket vettünk, — mi azonban teljesen fölöslegesnek, sőt unalmasnak tartanók oly állítás hosszás cáfolgatását, melynek valótlanóságában senki sem kételkedik. — Brassai e tárgyat igazán teljesen kimerítette — utána nincs többé mit mondani.

1858. május 30.

44.

Bécs. Kalendáriombeli szentünk. E lapok szerkesztője vidéken időzván csak pár nap mulva fogja teljesíteni ön kérését. Ön ugyanis jó várapozó, várjon még egy kissé!!!

45.

„*Meddig élek én még?*” — Isten tudja; talán száz esztendeig is — ha ilyen versekkel időnapelőtt tönkre nem teszi egészségét.

1858. június 13.

46.

Kaposvárra. N. K. Már több ízben kijelentettük, hogy a minden szerkesztőségnél bevett szokás szerint *mi sem küldjük vissza az el nem fogadott kéziratokat.* A többire nézve — tegyem úgy, — mint önnek legjobban tetszik.

1858. június 27.

47.

T. c. *levelezőinket* további szives közreműködésre hívjuk föl. Lapunk csak hetenkint jelenvén meg, nem annyira a hírek gyors közlése, mint azok szigorubb megválasztása, érdekes esetek állapotok leírása a főbb dolog. Különösen a hazai különböző *fürdők* jelen évszaki életéről óhajtanánk minél tárgyilagosb tudósításokat. E részben borítékunk készséges és ügyes tollnak kérve nyitva áll.

1858. július 4.

48.

Radványi Pál urnak. A. B... arcképe megvásárlásához szükséges összeg azonnal együtt lesz, mihelyt ön az ajánlott 50 pft-ot Szigligeti titkár urhoz beküldi. Szigligeti ur ez ügyet sajátjává tette, ami annyit tesz, hogy a siker bizonyos.

1858. július 11.

49.

Viktoria. Igyekezni fogunk a nagysád által többek részéről tolmácsolt szives elismerést tovább is kiérdemelni. A szép kezek által irt sorokat emlékeink közt őrizzük meg.

50.

Veszprém. Legény. Ön miatt mindennap szivszakadva lesi itt valaki a postát. — Ön — kegyetlen.

1858. július 18.

51.

Pápa. A Petrovich Sándor versét köszönjük, — de a nagy költő iránti kegyeletből nem adjuk ki. Mi még azt is visszaélésnek tartjuk, midőn nemrég Cs. egyik szerelmes levelét kinyomatták. Jogosan csak azt adhatja ki az utókor, mit maga a szerző kiadni rendelt, vagy amiről meg vagyunk győződve, hogy annak kiadásáért a megholt szelleme nem nehezeltne.

52.

A szerkesztőnek szóló leveleket és egyéb küldeményeket *egyenesen szerkesztői szállásunkra* (Cukor utca 6 sz. alatt) kérjük utasíttatni — *bérmentve.*

1858. július 25.

53.

Radányi Pál ur sziveskedjék ígérését beváltani, Szigligeti nagyon várja. Levelét mindenesetre kérjük.

1858. augusztus 1.

54.

A — ny. S-fy K. ur. Kaptuk azt a levelet is, melyet nem e lapok szerkesztőjéhez intézett ön, mégis nem-mel felelünk. Most már csak meg fog ön nyugodni.

1858. augusztus 15.

55.

Radványi Pál urnak. Fogadja nemcsak a mi, de sokak hazafiui köszönetét. A kép átszállításáról illető helyére akár-mely fővárosi lapból fog értesülhetni legközelebb.

1858. augusztus 29.

56.

Kolozsvár. Gy. P. Ugy lesz. A könyveket átadtuk Ferinek.

57.

Gyalla. D. Gy. Semmi sem örök a nap alatt, a mi türelmünk sem, majd egyszer csak kifogyunk belőle. Soha ily megátalkodott hallgatást mint az öné. Mikor kopogtat be nálunk ?

58.

Kolozsvár. Z-i S-n M-ly. Hova lett ön ? Visszavitte azon bizonyos gyengéd kezek küldeményét ?

59.

Pepitus. „Valaki” megfogadta, hogy nem ir önnek addig, míg el nem küldi neki a sokszor megígért „valamiket”. Most különösen óhajtaná.

1858. november 7.

60.

Esztergom. T.M.k.a. Jókai s Tompa arcképeit ismételve megküldjük. Kiadóhivatalunk pontosan küld minden mellékletet, s mindenesetre máshol lehet az oka, hogy nagysád a fönnbbi arcképeket még nem kapta.

1858. november 21.

61.

Nagyvárad L. G. Csak most érkeztünk be a vidéki vadászatokról. Hát — „Egy boltoslegény szerelme” című beszélyből csak egy irott iv érkezett hozzánk — vajjon a folytatás és vég feledésből maradt ki, vagy már a tollban van? Egyébiránt lapunkba a satyrának csak szelidebb nemét vehetjük be, s általában a gunyolódó humor helyett jobban óhajtjuk a komoly érzelmek költői ecsetelését.

1858. november 28.

62.

Nagyvárad L. G. Talán személyesen kézbesitendjük, ha ugyan ön előbb meg nem látogatja Pestet.

1858. december 5.

63.

Eger T.S.A. A humoresken elég nevetni való van, ha kívánja átadjuk az „Üstökös”-nek. A szini tudósításokban nem óhajtjuk az egyes előadások részletezését, hanem inkább az egyes *tehetségek* általános működésének, s az összes társulat erejének, képességének s igyekezetének szigorú bírálatát.

1859. január 2.

64.

Szászváros. G. L. K. A megbízás eredményéről magánlevélben tudósítandjuk. A balvégzetes vers helyett, amint újabb készül, másikat küldünk, a csere tárgyát azonban mi előbb is nagy örömmel vennők.

1859. január 9.

65.

T. c. levelezőink, s mindazok, kik lapunkba írni kívánnak, kéretnek figyelemmel lenni arra, hogy lapunk mindenekelőtt *hölgyek számára* van szerkesztve. Kénytelenek vagyunk e kérelmünket nyilvánossá tenni, miután még most is, két évvel lapunk fenállása után, nem csupán kezdők, de régibb íróktól is oly közléseket veszünk gyakran, melyek a nőnem iránti *gyöngédtelen* célzatok, vagy rájuk nézve teljesen *közönyös* néha még *visszatetsző tárgyaknál* fogva is még azon esetben sem adhatók ki, ha a művek egyébkint gényialisak, vagy bármily tekintetben értékesek is. Aztán csodálkoznak az illetők, hogy irataik el nem fogadtatnak. Sajnos volna, ha e körülmény a még sok helyütt uralkodó parlagiasság természetében rejlenék, melyről sokszor hallatszik a vád, miszerint a nőnem iránti előzékeny udvariasság s finom gyöngédség dolgában a nyugati népektől messze hátra áll. Annál kétségbeejtőbb, ha még ma is vannak oly irányu művek, írók sőt közlönnyök, kik és melyek az eredetiség, magyarosság és gényialítás örve alatt a betyáros vadság elemét terjesztik. A jelen idő szerint ez elem inkább gyűlöletes, mint nevetséges, és semmi sem tartatik nagyobb vétségnek a kor szelid miveltségének szelleme ellen, mint a nőnem iránt tartozó kímélet s figyelem hiánya. Szinte hihetetlennek tetszik az olvaó előtt, de komoly való, hogy sokszor szinte kétségbeesünk, midőn egész halom egyébkint jeles mű közül egyetlen sincs, mely a női izlésnek megfelelne, vagy épen azzal merőben ne ellenkezne. E nyílt felszólalást nem örömet tesszük, de szükségesnek tartottuk arra, hogy elérhessük abbéli célunkat, miszerint egy kizárólag nők számára szerkesztett lap minden igényének megfeleljünk.

1859. február 20.

66.

Bakony-Csernye. Hogy ily későn válaszolunk, talán már *elkésve* is, mentsen ki némileg távollétünk a fővárosból. Minden egyeslet csak a közigazgatási hatóság tudta és engedelmével alakulhat. Az alapszabályok megállapítandók a szervező bizottmány részéről, s mellékletben a folyamodványhoz csatoltatnak. Megerősítettven azok, alakító gyűlés tartatik, amint mindezt több hazai egyeslet nyilvánossá tett példájából láthatni.

67.

S-né urhölgy Nyíregyházán. Mindenekelőtt ama különbeégre figyelmeztetjük nagysádat, mely könyv és ujság közt azon *szempont*ra nézve áll fenn, mely iránt nagysád ellenvetést támasztott. Az ujság, például divatlap, a közönség ama részének erkölcsi és szellemi igényeire tartozik tekintettel lenni, melynek számára szerkesztve van; a könyvek azonban ilyen sajátlagos (specialis) szempont megszorító szabályai alá nem esnek, mert azok az egyetemes közönség számára vannak írva. Egyébiránt a kérdéses mű hangja, elmésségeinek tárgya itt-amott kényes ugyan, de szándéka sehol nem rossz, s elvégre, a kisasszonyok olvasmányait nem a lapok, hanem a mamák, nevelőnők, nagynénék határozzák meg, s ha ezek nem ügyelnek, akkor bizony például Paul de Cock-ot a lapirodalom ijesztgetései nem hogy kiirtanák, de még talán inkább elterjesztenék ott, hol az káros lehetne.

1859. március 6.

68.

Brüssel. J. J. Bocsánatot kérünk, a *kényszerű* eljárásért.

A — ny N. J. ur. Reméljük, hogy ön meg van elégedve sietségünkkel. Különbén képzelheti, mennyire meguntuk a hirlapi kacskákat, midőn önnek *vadkacsa-hire* annyira elragadott.

1859. március 13.

Szent-Ivánfa. Sz. L. Nagyon köszönjük a küldeményt. Várjuk az újabb gyűjtemény megjelenését, hogy bizonyos ígretünket teljesítsük. Majd ha az illető v . . . s tér legjobb *idénye* bekövetkezik; nyakunkba vesszük a világot, azaz hogy csak a — tarisznyát.

1859. március 27.

Kaposvár. X. Azt irni, hogy valahol a szellemieket nem eléggé pártolják, épen nem oly vétek, melyet rosz akaratból származó sértésnek lehetne mondani. Ez ellenkezőleg csak tulbuzgalomból származhatik. Hogy hazánkban az irodalmat még most sem a kellő mértékben pártolják, az csak szomorú való, mit nem lehet s *nem kell* takargatni. De ezt külön minden városról elmondani — unalmas volna.

1859. április 3.

Károlyfejérvár. Gy. J. A kiadó-hivatal nem emlékezhetik — ha Mátyás király emlékező tehetségével birna is — harmadfélezer előfizető neve közt arra is, vajjon ki által, mi uton történt mindegyik előfizetése. A lajstromba csak az jegyeztetik be, a mi szükséges, és pedig kérlelhetlen szigoru pontossággal. Miután pedig jan. 9-én 2-ik számunk galambpostájának általános felhívása siker nélkül maradt, kénytelenek voltunk a kérdéses felszólítást tenni az egyesekre nézve is. És abban semmi sértés nincs, ha valaki a magáét követeli.

1859. május 1.

73.

Kakas Mártonnak a V. U. hasábjain ellenünk s a szini ügyekben irt hm; hm-jeire nincs egyéb válaszunk, mint: hogy ismerjük már *fordulékony szélkakasi* természetét — régibb idő óta.

1859. május 15.

74.

Kalocsára, Törtelre, V. A.-hoz, M. Szigetre P. Sz. K.-hoz — magánleveleket intéztünk.

75.

Válba. Egészen el vagyunk feledve? Legalább csak feleletet kapnánk!

1859. augusztus 28.

76.

Az illetőkkel tudatjuk, miszerint e lapok szerkesztőjét távolléte gátolja, hogy a kapott magán levelekre egyelőre nem válaszolhat.

1859. szept. 18.

77.

— E lapok *szerkesztője* egészségi tekintetből t. olvasónői kegyes elnézése reményében, még rövid ideig vidéken tartózkodik.

1859. november 27.

78.

Sz. R. „*Méla*” című gyakorlat nem érdemlé a fordítást. Csak a remeket az idegenből! az olyat, mely nemében egyetlen. Még mi a remeket is elengedjük, csak legalább mulattató, érdekfeszítő legyen, nemes iránnyal. Sőt ha ön valamely kitünőbb új idegen beszélykét fordít, szivesebben vesszük, mint a gyöngébb eredetit. Vajha még szigorubbak lehetnénk az eredeti iránt, de nagy baj, hogy több a lap, mint a jó beszélyíró, s hogyha szigorúk akarnánk lenni, alig közölhetnénk éven át egy-két ered. beszélyt. De ne többet erről, mert . . . sebeket szaggatunk.

1860. január 15.

79.

Unghvárra. Azt hisszük, nem a mi hibánk, ha ön gúnynak vesz oly megjegyzést, amit az egész világ tisztességesnek hisz. A házasság a legtisztéletreméltóbb egyenes lépés, a vallás *szenstéggé* emelte — mi sértő lehet hát abban, ha valamely város honleányairól azt írjuk, hogy méltók e legmagasabb földi üdv elnyerésére? szivesen vesszünk helyreigazítást, csak — helyes legyen az.

1860. április 1.

80.

Gyöngyös. K . . thy Gyula barátunk, ha még egyszer Pestre jött, adja tudtul lakását, vagy rendeljen találkozási órát, hogy semmiesetre ugy ne kelljen távoznia, mint legutóbb.

1861. január 15.

81.

Azok számára, kik a lapunk nov. decemberi folyamában közölt „*Anna*” című beszélynek gyors bevégezése iránt közelebbit tudni ohajtának, megjegyezzük, hogy az oly sajnós

kihagyás oly okból történt, melynek sem a szerkesztőség, sem a tisztelt írózó egyáltalán nem részese. Egyébiránt hiszszük, hogy ama jeles beszély majdani *ujabb kiadásban* egy betű hiány nélkül fog megjelenni.

1861. március 15.

82.

Adony. N. J. Abból, amit másoktól kelle megtudni, semmi sincs, még szándék se volt. A „Csatár” april 4-én jelenik meg, a programm e napokban.

A sz a idény legdusabbnak ígérkező határnapjáról várjuk a tudósítást.

1861. szeptember 15.

83.

Egész és féléves előfizetőink, valamint azon julius—szeptemberi negyedéves előfizetők számára, kik a jövő oct. decemberi évnegyedre is utólag előfizettek, rendkívüli mü-mellékletünket „az országgyűlési képcsarnok”-ot már mind elküldöttük.

1862. március 20.

84.

Pozsony. Sz. Ch. A. A „Kertészeti” cikket, s egyéb leg-utóbbi küldeményét mély köszönettel vettük. Jelen számunk harmadik cikkét ajánljuk nagysád figyelmébe. A „Figyelőt” megrendeltük. E lap idei folyamában hasonlithatlanul közelebb jár céljához, mint a mult évben. — Egyébaránt magánlevelet is küldünk.

85.

Kolozsvár. Gy. P. Ön számára lapunkból tiszteletpéldányt indítottunk.

Szilveszteréji kaland című fordított beszélyre nézve szükséges tudnunk: az eredeti szerző nevét; továbbá: mikor jelent meg e beszély először és hol, mely vállalatban? Mert 30—40 év óta sok fordított beszély megjelent már lapirodalmunkban, s nem akarnánk azon bajba esni, hogy már másutt kijött fordítmányt adjunk. Azért csak *legujabb* novellákat szeretünk adni; ezekről levén bizonyos, hogy nem előztettünk meg közlésében. Egyszersmind a fordító-nevét, lakását is sziveskedjék tudatni velünk, ha pedig előttünk személyesen ösmeretlen volna, a beszélyt csak azon esetben közöljük, ha meggyőző bizonyítékot hozhat föl, miszerint az még sehol magyarban meg nem jelent. Tant de bruit pour une — novellette! Hja, nincs másképp! De jó ezt másoknak is — egyszer mindenkorra elmondani.

Figyelemmel kell lenni továbbá a tárgy, kidolgozás, nyelv tekintetében azon szigorúbb megválasztást igénylő szempontra, melyet egy *nők* számára szerkesztett lapnak soha eltéveszteni nem szabad.

1862. október 30.

Tamácsffy Gyulának. A „frigy” jeletül lapunkat megindítók. Az „Éji dal” és „Csak virágot” című szép költeményeit ha másutt nem közölte volna még, örömmel befogadnánk. Ellenkező esetben másokat kérünk.

Az „*Álom és ébredés*” című beszély szerzőnőjének. Igen óhajtanók, ha nagysád érintett beszélye iránt érintkezésbe tenné velünk magát, mivel a szép tárgyú beszély némi módosítással közölhető lenne.

89.

E lapok szerkesztője a legutóbbi hetekben súlyos betegen feküdt. De hála égnek (s dr Kovács S. Endre orvosi bölcs rendelkezésének) már üdülő állapotban van s reméli, hogy rövid idő múlva lapjában írói működését is megkezdheti.

1864. január 10.

90.

Első számunkhoz mellékelt divatképeinkről utólag megjegyzendőnek tartjuk, hogy azt az illető müintézetnek nem sikerült ugyan oly fényvel s eleganciával kiállítani, mint a szerkesztőség ohajtotta, s a mint a t.c. közönség, azon képek után, melyeket eddig farsangra adni szoktunk uj évkor, maga is várhatta. Azonban hét éves multunk eljárása tanuskodják, hogy nem csupán kezdetben, de az év folytában is adni szoktunk diszes kiállításu mellékleteket, s ezt ezuttal is tenni fogjuk, nem csupán azért, mert azon jó hirt, melyet eddigi legkitünőbbeknek ismert divatképeink szereztek, jövőre még fokozni ohajtjuk, de annálfogva is, mert a jelen viszonyokhoz képest a *vártnál jóval nagyobb számu részvétnék örvendeni van szerencsénk*, s eszerint biztos kilátással birunk arra, hogy kitartó ügyekezetünk s áldozataink az elismerő tisztelt hölgyközönség részéről sem maradnak méltánylat nélkül.

91.

A levelezések tárgyára nézve ujlag ismételjük s szives figyelmébe ajánljuk minden t. levelezőnknek első felszólításunk következő sorait: „az ott uralkodó divatról általán, s annak sajátos, helyi idomairól, a társasélet nyilvános élményeiről, u.m. bálók, ünnepségek, müelőadások, eljegyzések, menyekzők, lakomák, halálozások, elemi és sorscsapások, rendkívüliségek, furcsaságok stb. és pedig a tények takarékosan összevont rövid *előadásával*, személyekre vonatkozó minden *sértő célzás elkerülésével*, valamint *polemiak* s fölösleges *elmélgelések* nélkül.

Dunaföldvár T.J. sokan intéznek hozzánk hasonló kérdéseket: elfogadjuk-e levelezőnek, munkatársnak? E kérdés nemcsak nálunk, de azt hisszük, minden más szerkesztőség-nél, teljesen fölösleges, és legjobb lenne azonnal egy kész dolgozat beküldésén kezdeni. A lapszerkesztőségek is annyiban hasonlóak a templomokhoz, hogy azokba belépni mindenkinek, bemutatás nélkül, egyaránt szabad; a *munka minősége* s nem a személy határoz azután az illetékesség fölött. Azért hát csak ön is, mint mások — en avant!

S.Ch.A. Nagy a vétkünk, ezuttal a tenger baj közt, elmulasztók különleg újévi üdvözetünket küldeni ahhoz, a ki éveken át annyi kellemes — hozzá még gyakorlati hasznu — meglepetésekben részesite bennünket, — van-e bocsánat számunkra? Aztán a mult év — sanyaru volt sokakra e hazában, de ránk nézve ádá, lelketlenül kegyetlen volt, egész, hogy ugy mondjuk, a gyávaságig.

Deézs. Igen sok nagy embernek mód nélkül rosz írása volt, annálfogva nem fogja ön rosz neven venni tőlünk azon észrevételünket, hogy: a szedők ugyan sokat képesek elolvasni, de a hyeroglifek abcjét csak nem rég fedezte föl — ha jól emlékszünk, Lepsius berlini tudós tanár, s az még nem vált eddig a nyomda rendes tantárgyává. De ugy-e — nem haragszik e familiáris kedélyességünkért?

1864. január 24.

A mellözött költő panasza sok helyütt az érthetetlenségig zavart. A nyelv és helyesírás tökéletes tudása, a szellemi foglalkozások minden neme közt legszükségesebb a költészet-

ben, e nélkül a legnagyobb költői lángelme sem mehet semmire. Egyébiránt levelezéseit szívesen vesszük a lapunkban ismételve kijelentett modorban és a kijelölt tárgyakról.

96.

B.Gyarmat. Egy előfizetőből. A „Bazar” boríték nélkül jelenik meg, s van 105 ezer előfizetője csupán német kiadásában. Borítékkal legalább 1/4-el drágább lenne, és a nagy közönség hihetőleg elpártolna tőle egy másik laphoz, mely boríték nélkül annyival olcsóbban jelennék meg. — Egy divatlap célja a divat hü és gyors visszatükrözése képek és leírás által; ennek megfelelhet boríték nélkül is, a mint ezt a Bazar és Victoria példái mutatják. A boríték már luxuscikk, s mi e szűk időben, azt hittük, eleget teszünk, ha csak a célnak megfelelni akarunk. Egyébiránt pedig lapunk jelen alakjában is a „Bazar”-ral és bármely kül- vagy belföldi lappal szemben, — tekintetbe véve az ár és az előfizetők számának arányát, — oly olcsó, miszerint kiadása csak így magyarázható, mert a kiadó és szerkesztő áldoznak azon reményben, hogy idővel e divatlap oly általános elterjedést nyerhet a női, mint a V.U. a férfi közönségnél.

1864. február 7.

97.

Kolozsvár H.S. Lehetetlen, hogy önöknél bálók ne volnának. És lapunk olvasói méltán kívánnák tudni, valjon a Királyhágón tuli Magyarország fővárosában milyen divat szerint öltözködnek a honfiak és honleányok? Csak nem hagyja ön soká várakoztatni a bájos — nővilágot?

98.

Herceg Szöllös. V.M. Halas N.F. A haza minden pontja érdekli a hazát. Elvégre nincs oly kis pont a hol valami érdekes hébehóba ne történnék.

A kéziratokat kísérő levelekben igen gyakori azon föltétel kikötése, hogy a „Galambpostánkban” az illető beküldő nevét ki ne tegyék. A mint eddigi eljárásunkból is látható volt, mi e tekintetben a legnagyobb óvatossággal, figyelemmel jártunk el; a hallgatást, illetőleg a nevek elrejtését a legszigorubb szabálynak tartva. Midőn kedvezőtlen véleményt mondunk, vagy épen valami furcsaságot közlünk, rendszeren még a város nevét is elhagyjuk, s ha az illetők beküldött műveik címeit senkinek sem mutatják, bizonyosak lehetnek, hogy az egész közlemény mint a gyóntató széki vallomás, örök titok marad. Annálfogva mindenki a legteljesebb bizalommal fordulhat hozzánk, annálinkább, mert jelenben e rovatot e lapok szerkesztője kizárólag egyedül kezeli, s ennélfogva nem lehet tartani attól sem, hogy a levelek más kézbe kerüljenek s ha olykor a kirívóbb hibákat példa végett idézi, az inkább tanulságul vagy mulatsággal, de korántsem az illető kigunyolásául történik, miután, mint mondók, azok kilétét még sejteni sem engedjük. Fölösleges annálfogva az aggodalom, hogy valakit netán gyarló kísérleteiért — mint csakugyan egy némely lap szokta — a nyilvánosság elé állítsunk.

1864. február 21.

100.

Sz.Fehérvár. N.M. Magánlevél ment.

101.

„Az agg gulyás” „Boldog valék” nem lehetne ama nagy városból tárgylagosb levelet írni? Milyen ott a divat, magyar-e vagy francia? Házasodnak-e sokan és névszerint kik? Aztán egyébek után — a színházról is lehetne megemlékezni; néha igen jellemzi magát egyegy város, hogy valamely darabot mint fogad. Például Debrecen a Dunananra átkot mondott. Kolozsvárt is eleinte volt ellenpárt, de végre győzött — Dunanan, és most fuccsot csinál. — A versekről — ne szóljunk. Maradjunk békében.

1864. február 28.

102.

Kolozsvár. Első kérdésére mult számunk felel. Többire nézve: sajnáljuk, hogy magánlevelének több pontja, az írás olvashatatlansága miatt homályban hagyott bennünket. A kolozsvári színháznak rendes rovatot nem nyithatunk. Ennyire még nagy napi lapjaink sem terjeszkednek. De leveleit időnkint szívesen fogadjuk. A mutatványról nem ítéltünk. Általában még legismertebb íróval sem lehet olvasatlan munkára alkudni. Ön felküldheti a kéziratot, de emlékezetbe hozzuk a minden szerkesztőségben fennálló szabályt, hogy el nem fogadott kéziratok elégettetnek.

1864. április 3.

103.

Verebélyről hozzánk érkezett s valódi névaláírással ellátott levél szerint a lapunk ez évi 13-ik számának 207-ik lapján közölt körmöcbányai levél azon hire, mely bizonyos eltévedt pénzösszeg s emiatt egy ártatlan személy sajnos vallatására vonatkozik, — alaptalannak nyilvánítatik, mit ezennel szíves kötelességnek tartunk kijelenteni. És ezzel mi, a szerkesztőség teljesítettük a lehető, melynél többre, például a levelező megnevezésére, azon körülménynél fogva is, mert a kérdéses esetben sem nevet, sem rangot nem érintettük — csak a törvény előtt éreznők magunkat kötelesnek, ott is csak bizonyos esetben; ha t.i. a közlemény teljesen légből kapottnak, rosszakaratulag koholtnak s így ez egyszerű s nyílt cáfolatnál nagyobb büntetésre méltónak bizonyulna. Ha azonban t. levelezőnk, kinek személyiségét ismerni szintén nincs szerencsénk, közleménye valódiságáért minden téren felelősséget vállalni és közölt hírének valódiságát lapunkban újra erősíteni akarná, ez esetben legközelebb saját neve alatt nyilatkozhatik lapunkban — ellenkező esetben közlése csakugyan valótlannak, s az utóbbi cáfolat tisztelt írója szerint — koholmánynak fog kiderülni. Mi, részünkről mindig sajnáljuk, ha a t. levelezők személyes-kényes ügyek érintése miatt több oldalú kellemetlenségeket idéznek elé, azért ujlag figyelmeztetjük utasításunk azon pontjára, melyben egye-

bek közt t. c. tudósítóinkat a személyes és magán természetű hírek mellőzésére kérjük. A lapirodalom csupán a közügyekben képezhet törvényszéket, minden olyan esetnek, mely egyes személyek becsületét érinti, míg az törvény vagy közhit előtt nem megállapított tény — közlését ildomosabb dolog elkerülni, hogy úgy a szerkesztőség mint az illető felek közti kellemetlen polemia, melyből a közönség legkevesebet sem épül, alkalom ne adassék.

1864. július 10.

104.

Törtel B.E. A meleg sorokra egyenest versben kellene válaszolnunk, de ha az ígélet szerint még e hó derekán személyesen lesz szerencsénk, akkor — egy forró kézsorítás minden rossz költeménynél többet mondhat, kivált aminőt már mi szaggatott húrjainkon tudnánk elpengetni.

105.

Egy alapos képzettségű egyén, ki a magyar, latin, francia s német nyelvekben oktatást adhat, s kezdők vagy elmaradotknál az írás és olvasás betanítását egy hó alatt ígéri, vidékre nevelőül ajánlkozik. Bérmentett levelekben tudakozódhatni a szerkesztőségénél.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

AZs	Alszeqhy Zsolt
BH	Bécsi Híradó
BHírlap	Budapesti Hírlap
BN	Budapesti Napló
BR	Bartos Róza, Vajda Jánosné
BV	Budapesti Viszhang
D	Délibáb
E	Bartos Róza: Emlékirataim. Kézirat. A lapszámok a kéziratból.
EL	Ernst Lajos
F	Függelék
FL	Fővárosi Lapok
Gf	Milkó Izidor: Gesztenyefám. Forum, Novi Sad, 1966. 331. l.
GR	Pásztor Árpád: Gina és Rozamunda. Regény. Bp. 1927.
Gp	Galambposta
Hf	Hölgyfutár
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
K	Kézirat
Komlós	Komlós Aladár: Vajda János. Bp. 1954.
krk	Kritikai kiadás
M	Megjelenés
MH	Magyar Hírlap
MNV	Magyarország és a Nagyvilág
MS	Magyar Sajtó
MÚ	Magyar Újság
N	Nemzet
NÓ	Nővilág
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár
PÁ	Pásztor Árpád
PH	Pesti Hírlap

PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
PN	Pesti Napló
PÚ	Politikai Újdonságok
Sch	Scheiber Sándor és Zsoldos Jenő: Vajda János levelei Milkó Izidorhoz, valamint az ItK-ban Scheiber által közzétett levelek.
Szemző—Szállási	D. Szemző Piroska—Szállási Árpád: Vajda János levelek és a róla szóló írások. ItK 1977.
V	Vajda János
VÚ	Vasárnapi Újság
Vkrk	Vajda János Összes művei. Kritikai kiadás. (Jelen sorozatunk.)

VAJDA JÁNOS LEVELEZÉSE

VAJDA, A LEVÉLÍRÓ

Most, amikor a kritikai kiadás részeként közreadjuk V leveleit, nem a költő intenciói szerint járunk el, sőt mindez akarata ellenére történik. Már szerkesztői pályája kezdetén elítélte a költők leveleinek kiadását: „... visszaolésnek tartjuk midőn nemrég Cs[okonai] egyik szerelmes levelét kinyomatták. Jogosan csak azt adhatja ki az utókor, mit maga a szerző kiadni rendelt, vagy amiről meg vagyunk győződve, hogy annak kiadásáért a megholt szelleme nem neheztelne.” (Nóvilág' 1858. július 18. Gp.) Harminc évvel később erőteljesebben fogalmazza újra ezt a gondolatot: „Nézetem szerint semmi olyan iratot, levelet, sőt még föltalált irodalmi dolgozatot sem volna szabad utólag, pláne évek múlva a szerző halála után, nyilvánosság elé hozni, amire az illető szerző fölhatalmazást nem adott. Mert ez annyi, mint meglopása az illető jóhiszemű bizalmának. A nyilvánosságnak a magánélet viszonyaiból, tényeiből csak ahhoz van föltétlen joga, ami tilos, ami közveszélyes, ezenkívül minden egyéb dolog kinek-kinek magánügye, birtoka s ezt csak ő, a maga jó szántából adhatja közre . . . vétségnek lehet tekinteni ellenükben minden ide nem tartozó magánéleti adalék közlését, valóságos prostitúciónak lehet bélyegezni oly részletek, magániratok kiadását, melyek a hozzátartozó aprólékos körülmények teljes ismerete nélkül őt olykor nevéteges, sőt néha még tisztességtelen jellem színeiben tüntethetik föl . . . Egy magánlevél, például, melyben az illető szerelmet vall vagy pénzt kér kölcsön, ugy lehet tréfából, vagy kísérletkép, egészen más kedvezőtlen színben, hóbortosnak vagy könnyelműnek tüntetheti föl őt . . .” (*De mortuis* . . . PN 1889. január 1.) Ha e sorokat V végrendeletének tekintenénk, egyetlen levelét sem volna szabad napvilágra hozni két okból is: először, mert ő is szerelmet vallott, pénzt kért kölcsön, skrupulusait fogalmazta meg, hízelgett és kegyetlenkedett, hamis tanúzásra bírt, rajongott és sajnáltatta magát, kétségeskedett és naivul bizakodott, mindig ahogyan a mindennapok eseményei hozták vagy kényszerítették. Másodszor: a levelekhez tartozó aprólékos körülmények esetleg már a levelek keletkezésének pillanatában is rejtve maradtak talán még a címzettek előtt is — most száz év múlva rekonstruálni őket egyenlő a lehetetlenséggel, tehát vállalni kell annak kockázatát, hogy egy-egy levél „tisztességtelen, nemtelenszínben tüntetheti föl” szerzőjét vagy címzettjét, a levélben szereplő harmadik személyt stb.

V nyugodtan leírhatta a fenti tanácsokat, mert ő maga egyetlen levelet sem őrzött meg. Mint a Nóvilág szerkesztője azzal nyugtatta meg levelezőit, hogy bátran írhatnak neki, mert „e lapok szerkesztője a hozzá érkező levelek tartalmát senkivel sem közli, elolvasván s tudomásul vevén azokat, titkaik megőrzésére legbiztosabb útnak

találja a kandallószér emésztő lángjait, hol sajátkezőleg végzi . . . a ki-múlt magánylevelek végszertartását. Azért biztosítva lehet mindenki, hogy ideérkező levele legalább élve — senki kezébe nem kerül, egy levél pedig nem phönix, mely hamvából újra fölkél". (Nővilág, Gp 1857. március 1.) A levelek hamvasztásos végszertartását élete végéig elvégezte, mások „magányleveleit” nem hagyta az utókorra. A saját leveleivel is azt tette volna, de bizonyára feltételezte, hogy más is hasonlóképpen cselekszik. Felesége írja emlékirataiban, hogy egyszer V rárontott Bécsben és kérte azokat a leveleket, amelyeket ő hozzá írt, majd amikor nem kapta meg, „követelte, hogy mindent amit akkorig már össze gyűjtöttem elégesek”. (E 162. l.) Ha tudta volna V, hogy Nagy Miklós „pár száz” levelét őrizte meg, bizonyára tőle is hasonlókat kért volna.

V leveleinek nagy része elkallódott, megsemmisült, mintha csak frójának akarata teljesült volna. Abból a több ezer levélből, amit 50 év alatt írt, jelen pillanatig még 300 sem került elő. Talán túlzónak tűnik a szám, de ismerve V természetét azt kell mondanunk, hogy sok-sok ezer levele semmisülhetett meg, vagy azonnal, mert a címzett nem tartotta érdemesnek megőrzésre, vagy úgy, hogy a megőrzöttöket múzeumok, könyvtárak nem vásárolták meg, amikor fölkinálták nekik (l. Bartos Róza levelezését!), vagy pedig megsemmisítette a két világháború értékeket pusztító vihara.

V — ha szabad azt mondanunk — notórius levélfró volt. Levél útján érintkezett az emberekkel. Levelet írt; ha cikket küldött a szerkesztőségbe, verseit levél útján juttatta el a lapokhoz, levélben kért korrektúrát még a Bolond Istókban megjelent nyúlfarknyi adomáról is. A kijavított levonatot kísérol levéllel juttatta vissza, leírván benne, hogy mire ügyeljenek a nyomdai korrektorok. De levelet írt, ha vadászni jött kedve. Ez minden alkalommal legalább két levelet jelentetett: egy ment a vadászterületre szállás, kocsis, hajtók ügyében, a másik levél valamelyik szerkesztőségbe ingyenes vasúti szabadjegyért. A személyes találkozást és az embereket kerülve, levelet írt minden csip-csup ügyben barátainak, ismerőseinek. Megtörtént, hogy Nagy Miklóstól levélben kért valamit, ahelyett, hogy bement volna a VÜ szerkesztőségébe, mely az Egyetem utcában volt, inkább beült a Báthori-kávéházba a Kálvin téren, küldöncöt fogadott s megírta, hogy fél óráig várja Nagy Miklós válaszát.

Két adatunk is van arra nézve, hogy milyen sok levelet írhatott. Vajda halála után Nagy Miklós a VÜ-ban a következőket írta: „E lapok szerkesztőjének birtokában szintén van Vajdának pár száz hozzáintézett levele, köztük sok irodalmi vonatkozású és érdekű . . .” (VÜ 1897. január 24.) A másik adat Bartos Rózától való, aki 506 levelet akart eladni vagy kiadni előbb 1913-ban, majd 1932-ben. (Világ, 1913. júl. 31., és Újság, 1933. május 28.)

E nagy mennyiség ellenére V nem volt igazi levélfró a szó irodalmi értelmében. Leveleinek mondanivalója erősen tapad a hétköznapi gondjaihoz. Talán e nagy mennyiséggel magyarázható a műgond hiánya, ami leveleinek tartalmában és formájában egyaránt mutatkozik. Leveleiben nincsenek nagy gondolatok, általánosítások, megjegyzésre méltó kijelentések, vagy ha néhol mégis akadnának, azok is sorsának kilátástalanságára, egyes embercsoportokhoz (pincérek,

nyomdászok) fűződő viszonyára vonatkoznak. Még szerelmes leveleiből is hiányzik a szárnyalás, az érzelem áradása, inkább féltékenységet, zavart, veszekedést, indulatokat sejtetnek. „Vajda egyáltalán nem volt kellemes levélíró — mondja róla jó ismerője, levelező partnere, Milkó Izidor —, e tekintetben ugyancsak nem hasonlított Tóth Bélához, aki . . . megtisztelte barátait (és önmagát) azzal, hogy nem írt hozzájuk pongyolábban, mint a nagyközönséghez, s a privát levelekbe éppennyű belefektette a maga egész írói művészetét, mintha nagy honoráriumért alkotná remekbe őket. Nem így Vajda János. Ő a levelezést pongyolán intézi, hiszen ez magánügy, amelyhez a címzetten kívül senkinek nincs köze — gondolhatta Vajda. De azért levelei különösen jellemzők. Azon pongyolán dobta papírra őket, ahogy a pillanat diktálta. Abból a 40—50 levélből, amely előttem fekszik, nemcsak Scheermann, grafológus-frácsszakértő, aki az írásból következtet, konstruálhatná meg a Vajda János érdekes jellemét, de a pszichológus is megkapná a tartalmukból az igazi és az egész Vajdát. Mert ez az őszinte ember és nyílt szívű poéta, amikor levelet ír, nem ismer se konvenciót, se álszemérmét — nem palástol semmit és elárul mindent.” (Milkó Izidor: Gesztenyefám. Forum, Novi Sad, 1966. Az idézet a 62. lapról.)

Leveleinek nagy részét különböző papírdarabkákra írta. Komlós Alszeghy Zsolt nyomán papírszeleteknek titulálta ezeket a füzetekből kitépett lapokat, dobozok fedeleiből körülvágott kartonokat. Igazi levélpapírt talán még két tucatot sem használt el egész életében. Van olyan levele, amelynek egyik lapja sima papír, a másik kartonlap, vagy ahogyan ő nevezte: „papendekli”.

Románé, Goldzieher Klára mint grafológus vizsgálta meg V. leveleit, s megállapította (erősen freudista alapokon), hogy egyenletességet, harmonikus lány formákat — a kiegyensúlyozott és kedélyes természet jellemzőit hiába keressük V írásaiban. Inkább elégedetlenséget tükröznek, az „ideális törekvések és ösztönök meghasonlásának következményét”. V írásaiban az erősen nyomott vastag vonalak mutatják, hogy nem tud lanyhán szeretni, hogy szertelen, s minthogy e vonalak mindig függőlegesek és sohasem vízszintesek, azt mutatják, hogy bár indulata erős, energiája csekély, gyenge ember. „Ifjúkori névalírásának határozottan és hirtelenül elrántott kardcsapászerű végvonala a gyors, hirtelen elhatározások emberét mutatja, későbbi éveiben aláírásának végvonala a név alatt visszafordul, légy ivet ír le, végül tétován egy remegésben hal el.” (Nyugat, 1926. második félév, II. kötet 785—89. l.) V kézírásáról grafológiai ismeretek nélkül is megállapítható, hogy szertelen. Az *a*, *o*, *r*, *v*, *t* betűk alakítása azonos A c-t csak azért lehet az előbbiektől megkülönböztetni, mert utána mindig z-t írt. Hasonlóképpen nehezen különböztethető meg az *s*, *f*, *l* betű. Sok-sok töprengést, újabb és újabb nekirugaszkodást igényelt egy-egy szónak kibetűzése. Alik V leveleit közreadták, szinte valamennyien megakadtak egy-egy hieroglifaszzerű betűhalmaz megfejtésénél. Még Scheiber Sándor is, aki pedig a leghívebben interpretálta Vajda írását — lemondott egy német közmondás és egy idegennek tűnő név elolvasásáról s kipontozta helyüket. Az előmunkálatok során mi is olvastunk Thisram Armat — Thurán Anna helyett, Mosutzókat Mosolygókat helyett, mert a tulajdonnevek kisilabizálásánál a fantá-

zia nem nyújtott segítséget. A levelek körüli nemtörődömséget, hanyagságot mutatja az is, hogy a 294 levél közül közel 200 keltezetlen és 53 hiányos keltezésű. Mindössze 38 levél kifogástalan ebből a szempontból. A hiányzó adatok megállapítása emberfeletti munkát igényelt.

Az elmondottak ellenére sem ítéltető feleslegesnek V leveleinek közrebocsátása, mert éppen a hétköznapi tartalmuk miatt — azon túl, hogy bepillantást engednek a költő jellemébe — megvilágítják egy-egy költői alkotás alakulását, az életút meghatározóit. A levelek és a magyarázó jegyzetek megkönnyíthetik egy későbbi monográfia megírását még akkor is, ha egyes mozzanatok megvilágításában tévedtünk is valamit.

A LEVELEK ÖSSZEGYŰJTÉSE

A levelek kiadását nagyon sok tényező nehezítette meg. Elsősorban kell említenünk a meg nem értést és közömbösséget, sőt olykor ellenséges indulatot, amely a kéziratok összegyűjtését lehetetlenné tette. Hiába fordultunk a nagyközönséghez felhívással, szinte senki sem jelentkezett, hogy rendelkezésünkre bocsássa az esetleg birtokában levő kéziratot. Mint szélsőséges eset az is előfordult, hogy miután egy levél rejtekhelyét kinyomoztuk, a tulajdonos letagadta a kézirat létezését, majd néhány hónap múlva borsos áron áruba bocsátotta a Központi Antiquarium aukcióján, ahol véletlenül fedeztük fel s a teljes szöveg így kerülhetett gyűjteményünkbe. Tudunk levelekről, melyeket a tulajdonos nem hajlandó rendelkezésünkre bocsátani, mintha attól félne, hogy örökre elveszti őket, pedig sok értékes okmány, irat magántulajdonban marad, sőt védetté nyilvánítják, ha egyszer az Országos Levéltár lajstromozta.

A kötet munkálatainak befejezésekor, sőt utána is kerültek elő V-levelek, melyek nagyon megnehezítették a munkát. Hét levél szövegéhez pl. csak kötetünk nyomdába adása után jutottunk hozzá, mivel tulajdonosuk a végéig visszatartotta őket és csak méltánytalanul magas áron volt hajlandó az OSzK-nak eladni.

Elveszettek kell nyilvánítanunk azt az 506 levelet, melyről BR beszél E-ban, leveleiben, cikkeiben s amelyeket 1932-ben — állítólag — egy budai családnál helyezett el. (Lásd BR levelezésének bevezetőjét kötetünkben.) Reichard Pirocska volt az utolsó, aki ezt megtalálhatta volna, de akkor nem kereste, és 1943-ban ő is meghalt.

V meglevő leveleiből, tüzeneteiből összeállítottuk annak a 71 levélnek a listáját, melyekről biztosan állíthatjuk, hogy léteztek. Ezek a következők:

VAJDA ELVESZETT LEVELEI

1. Vahot Imrével levelezett 1847 nyarán. (Nemzet, 1895. november 5.)
2. Kovács Pálhoz, Győr, 1847. szeptember—október. Verseket küld.
3. Lauka Gusztávhoz, Nagyvárad, 1857. január 8. Gp.
4. Simonffy Kálmánhoz, 1857. február. Dalt kér. (4. sz. levél.)

5. Lauka Gusztávhoz, Nagyvárad, 1857. március 29. Gp.
6. V. Júliához, Máramarosziget, 1857. március 29. után Gp.
7. Gróf Lázár Kálmánhoz, 1857. július 5. után. Gp.
8. Lázár Kálmánhoz, Bencenc, 1857. október 4. Gp.
9. Abonyi ismerőshöz, 1858. március 14. (Abonyi Lajos ?) Gp.
10. Tóth Kálmánhoz, 1858. október 15. Intézzé el a párbajt Pestyvel.
11. Lázár Kálmánhoz Szászvárosra, 1859. január 2. Gp.
12. Törtelre (Beniczkyhez ?), 1859. május 15. Gp.
13. Kalocsára, 1859. május 15. Gp.
14. V. A.-hoz Máramaroszigetre, 1859. május 15 Gp.
15. P. Sz. K.-hoz Máramaroszigetre, 1859. május 15.
16. Zilahy Károlyhoz, 1862. október 13. Bajza levelezés.
17. Zilahy Károlyhoz, 1862. november 20. Bajza lev.
18. Zilahy Károlyhoz, 1862. december 13. Bajza lev.
19. Zilahy Károlyhoz, 1862. december 25. Bajza—Zilahy levelezés. OSZK.
20. Németh M.-hez Székesfehérvárra, 1864. február 21. Gp.
21. Heckenasthoz, Világ 1913. december 25. Könyvei kelendőségéről.
22. Heckenasthoz, Világ 1913. Kalendárium-szerkesztésre ajánkodik.
23. Kelemen Mórhoz, 1867. május 3. előtt. (28. lev.)
24. Kelemen Mórhoz, 1867. augusztus—1872. május között több levél.
25. Fraknói Vilmoshoz, 1874. július végén. Előleget kér. Lev. Nagy M.-hoz.
26. Fraknói Vilmoshoz, 1874. augusztus 18. Honorárium felemelése.
27. Marossy szabóhoz, 1874. augusztus 18. Váltót intézze.
28. Hazay Lajoshoz 1874. augusztus 18. Váltó ügyben.
29. Nagy Miklóshoz, 1874. augusztus. Kéri, hogy írja alá a váltót.
30. Pester Lloyd szerkesztőjéhez, 1880. július 19. Honoráriumért.
31. Platthy Adorjánhoz, 1880. július 20. Vadászat ügyében.
32. Vizer Kálmánhoz, 1880. július 20. körül. Bicolra menne vadászni.
33. Ismeretlen nőhöz (Jászai Marihoz), 3 levél. 1882. január.
34. Mamusich Lázárhoz, 1885. június 14. Megköszöni a palicsi nyaralást.
35. Nagy Miklóshoz, 1886. október 6—8. Tudatja, hogy 10-én érkezik.
36. Csáky Albinnéhez, 1890-ben. PH 1897. január 18. Kiment magát.
37. Vaálba, 1892. január 1. Képviselőség ügyében.
38. Nagy Miklóshoz, 1892. december 31. Kéri a levonatot.
39. Nagy Miklóshoz, 1893. október eleje. Küldi a levonatot.
40. Nagy Miklóshoz, 1894. október 20 körül. Jubileum ügyében.
41. Nagy Miklóshoz, 1894. október. Ha évdíjat kap, nem dolgozik tovább.
42. Nagy Miklóshoz, 1894. november 5. után.
43. Ismeretlenhez Bécsbe (Szalay József ?), 1894. november 20. Gina ügyében.
44. Miloszavlyevits Milánhoz, 1895. augusztus 10. körül.
45. Miloszavlyevits Milánhoz, 1895. augusztus.
46. Bródy Sándorhoz, 1896. Végrendeletét bízza rá.
47. Nagy Miklóshoz, 1897. január 16. Végrendeletét küldi.
48. Ismeretlenhez, 1897. Adják el télikabátját és vegyenek gyógyszer.

BARTOS RÓZÁHOZ ÍRT LEVELEI (A levelezés alapján)

1. 1880. augusztus 27. Találkára hívja. 69. lev.
2. 1880. november 9. Az Újság, 1911. december 24. Utasítások a lakás rendezésére.
3. 1880. november 13. Mikor érkezik haza Bikolról.

BARTOS RÓZÁHOZ ÍRT LEVELEI (BR emlékiratai szerint)

1. 1880. július 8. Első levél. Nem volt rajta bélyeg. E 11.
2. 1880. július. Kéri Róza anyját, hogy tisztoletét tehesse.
3. 1880. augusztus. Hívja magához Rózát a lakására. E 13.
4. 1880. szeptember. Mondja anyjának, hogy már járt V-nál. E 18.
5. 1880. szeptember. Édes arájának nevezi. E 20.
6. 1880. október. Megfenyegeti, hogy főbelövi magát. E 22.
7. 1880. november 26. Érte megy másnap, hogy vigye az esküvőre. E 31.
8. 1881. április. Az Orientbe ment. Aláírás Hornyák. E 84.
9. 1881-ben. Sürgöny: „Légy vidám, végbél jó. Hornyák.”
10. 1881-ben: „Megyek Az Orientbe, te enni kérsz, és nekem nincs pénzem. Ott ahol nincs ott ne keres a te Hornyákod, Csipiszed, koplaló Mátyásod. Niobe tégy amit akarsz.”
11. A levélben szidta a bankigazgatót. E 258.
12. Sürgöny: „Niobe nevéssen Koplaló Mátyás jön.”
13. 1882-ben Pásztórol.
14. 1882. március 12. Róza anyja kereste a lányát.
15. 1882. március eleje. Levél Róza testvéréhez Bécsbe. E 197.
16. 1885 eleje. Vegyen neki inget, fehérneműt. E 299.
17. Levél az újságíróról, aki leleplezett egy apát.
18. 1896. „Kitartottál a rosszban, mert jó sohase volt.” E 253.
19. 1896. március 12. „Niobe ma leszel özvegy Jánosod.” E 135.
20. 1897. január, utolsó levele. E 331.

A KÉZIRATOK

Megnehezítette a gyűjtést, hogy 101 levélnek már nincs meg a kézirata. 65-öt Alszeghy Zsolt másolata őrzött meg számunkra. A többi újságokból, folyóiratokból, könyvekből került elő. Az is előfordulhat, hogy még lappanganak V-levelek az általunk át nem nézett újságokban — bár a kor valamennyi jelentős sajtótermékét feldolgoztuk.

A kéziratok nagy részét az OSzK, az MTA és a PIM Kézirattára őrzi (kb. 150 db). Egyéb intézményeknél (Orsz. Levéltár, múzeumok stb.) nehezen hozzáférhető állapotban, és magántulajdonban van kb. 30 levél. Mindegyik levél jegyzeteiben közöljük a kézirat jelenlegi helyét. Az MTA Kézirattárában van a Nagy Miklóshoz írt és AZS által lemásolt 64 V-levél.

A levelek címzettjeit az alábbiakban összegezzük:

Nagy Miklós, 67 levél	Jókai Mór, 4 levél
Milkó Izidor, 32 levél	Vadnai Károly, 4 levél
Bartók Lajos, 28 levél	Séda Ernő, 3 levél
Palágyi Lajos, 26 levél	Ábrányi Emil, 2 levél
Bartos Róza, 16 levél	Bodor Károly, 2 levél
Kelemen Mór, 15 levél	Falk Miksa, 2 levél
Ismeretlenekhez, 15 levél	Müller Mari, 2 levél
Jogi személyekhez, 12 levél	Pesty Frigyes, 2 levél
Kisbaári Kiss Ferenc, 15 levél	Szász Károly, 2 levél
De Gerando Attila, 8 levél	Simonffy Kálmán, 2 levél
Jurany Vilmos, 8 levél	Tóth Kálmán, 2 levél

1—I személyhez 28 levél. Ez utóbbiakat s a többi címzettet is betűrendben ismertetjük a Kiadástörténet után.

KIADÁSTÖRTÉNET

A V-levelek publikálása 1897-ben, a költő halála után megkezdődött: a nekrológokban, visszaemlékezésekben jelenik meg egy-egy levél (Bodor Károly, Mezei Ernő, Ábrányi Emil, Palágyi Lajos, Nagy Miklós közlésében), majd Kerekes György Vajda-életrajza közli újra ezeket és kiegészíti azokkal, amelyeket ő talált a V haláláról szóló tudósításokban (Korányi, Schaffer), s közli azokat is, amelyeket ő kapott V-től. 1898-ban megjelenik az első fakszimile is: V-nak Palágyihoz bal kézzel írt levele. 1910-ben és 11-ben BR megbízásából előbb Kun József, majd Reichard Piroska adott közre néhány levelet. Kun József V feleségétől kapta a leveleket azért, hogy publikálja. Kun szegedi tanár volt, nővére Bécsben élt, Bartos Rózával jó szomszédi alapon kapcsolatba került, így jutott a levelekhez. Kun cikkében elmondja, hogy a szerencsés véletlen juttatta kezébe azt a 6 levelet, melyet közread (77., 79., 83., 85., 86., 89.). A cikkből kiderül, hogy személyesen is találkozott BR-val, aki a levelek mellé egyéb információkat is adott. (Vajda János utolsó szerelme. Új Idők, 1910. február 20.) (Lásd még a BR levelei c. fejezetet a Függelékben.)

Reichard Piroska ugyancsak BR-től kapta közlésre a leveleket. Sajnos azonban ő nem a leveleket közölte, hanem tanulmányt írt Vajda János házasságáról, s a leveleket csak illusztrációként használta fel. (Az Újság, 1911. december 24.) A felhasznált levelek itt a 78., 80., 84., 88., 90., 91., 94., 95. számúak. Reichard Piroska BR halála után megírta, hogy Bécsben lakó magyar barátja juttatta el hozzá a leveleket, hogy „általuk segítsék valamiképpen Vajda János nyomorogó özvegyén”. (Az Újság, 1933. május 28.)

Ugyanebben a cikkében szól V-nak BR-hoz írott leveleiről, melyeket Vajdáné ki akart adni. A levelek kiadására kétféle elképzelése volt. Az egyik, a kedvezőbbik terve: ha emlékiratait nem sikerül előbb kiadnia, akkor a levelek annak keretében, annak szövegébe ékelve jelennek meg. A másik terve, hogy aki a leveleket kiadja, az ő magyarázatai alapján készített jegyzetekkel egészítse ki azokat. Ragaszkodott volna hozzá, hogy a levelek teljes terjedelmükben, egyetlen szó kihagyása nélkül jelenjenek meg. Reichard szerint volt is kiadó, ki érdeklődött az ügy

íránt, de éppen a fenti kikötés és a levelek nagy száma miatt a megkezdett tárgyalások abbamaradtak.

Palágyi Lajos közvetlenül V halála után megkezdte V hozzá írt leveleinek közlését (Magyar Salon, 163. sz.), 1911-ben közreadott 6 levelet a Budapesti Újságírók Almanachjában (190., 223., 239., 241., 262., 291. számúak). 1927-ben a Pesti Hírlap nagynaptárában a 173. sz. levelet.

Ismeretlen újságíró Magyar írók kenyere c. cikkében (Világ, 1913. december 25.) Arany, Tompa, Vajda leveleiből közölt néhányat (V-tól hármat!), amelyeket Radó Antal gyűjteményében talált.

Várkonyi Titusz a VÚ-ban adott közre V-nak Kisbaárihoz írott levelei közül ötöt. (Vajda János ismeretlen levelei. Egy szerencsétlen házasság tükre című cikkében. VÚ 1914. március 29. 13. sz. 243—44 l., a 114., 121., 122., 123. és a 143. sz. levelek.) Sajnos némelyiket ő is megcsönkíttotta.

BR a 20-as évek elején újra utakat keres V leveleinek megjelentetésére. Krúdy Gyulának küldött egyet, hogy közölje, két fényképpel együtt. A levél meg is jelent a Niobe — Róza — a költő özvegye c. cikkben (Magyarország, 1924. január 20. 93. sz.).

Baros Gyula V Jókainak írt egyik levelét közölte a Napkeletben (1925. VI. k.). A levelet Kocsordon találta Tisza Lajos könyvtárában. (25. sz.)

Kéký Lajos Vadnai Károly levelestárát adta közre s benne 4 Vajda-levelet. (24., 49., 75., 82., sz. ItK 1942.)

Pásztor Árpád ugyan nem a V-levelek kiadására vállalkozott, hanem V szerelmi életének regényes megírására, s ehhez vásárolta meg BR-tól V-nak néhány levelét. Szinte csak ezek a levelek maradtak fent kéziratban is az OSzK-ban azok közül, amelyeket V feleségéhez írt. (Összesen 12 db.)

A felszabadulás után Bóka László közreadott egy levelet azzal, hogy azt V Teleki grófékhoz írta. Később kiderült, hogy egyike annak a 8 levélnek, melyeket V a De Gerando családhoz írt a 80-as években. (Bóka: Arcképvázlatok . . . 199. l. a 112. sz.)

Scheiber Sándor és Zsoldos Jenő 1958 óta szinte kötelességüknek tekintik V leveleinek publikálását. Először a Milkó-leveleket adták közre az Irodalomtörténeti Füzetek sorozat 15. számában (26 levél és néhány névjegy). Azóta pedig az ItK-ban öt ízben is közölt Scheiber 2—2 V-levelet. (1964: 148., 206. sz. 1969: 62., 110. sz. 1971: 73., 100. sz. 1974: 9. sz. és 1976: 115., 158. sz.)

Miklós Róbert a PIM 1962-es évkönyvében adott közre 6 V-levelet, melyek közül 4 Nagy Miklósnak szól és AZs másolatai között is megvan (55., 277., 41., 40., 111., 250. sz.).

D. Szemző Piroska előbb 4 levelet publikált a Magyar Könyvszemlében (36., 42., 43., 92. sz.), majd Szállási Árpád orvostörténésszel kiadásra készített elő 17 levelet, melyek közül 8 De Gerando Attilának, 9 pedig Kisbaári Kiss Ferencnek szól. Ezek azóta meg is jelentek az ItK 1977-es évfolyamában. Publikálás alatt van Müller Marihoz, gondozójához írt 2 levele. (101., 110., 112., 115., 129., 130., 161. illetve 104., 207., 225., 233., 243., 247., 251., 255., 259. és végül 249., 250.)

Az esztergomi szentezéki irattárban levő 4 V-levél Debrecenben a Studia Litteraria 1967-es kötetében jelent meg (59—60. l.).

V levelei gyűjteményes kiadásának gondolata több mint egy fél évszázaddal ezelőtt felvetődött. E sorozat szerkesztője megszólaltatta Alszeghy Zsoltot a kiadást illetően, aki levélben a következőket írta: „Harsányi Kálmánnal közös tervünk volt annak idején egy GÖNCÖL-könyvsorozat kiadása. Annak második kötete lett volna Vajda János leveleinek gyűjteménye. Harsányi biztatására vállaltam a munkát és kezdtem a gyűjtéshez. Végigkoldultam Vajdának még élő íróársait, Endrődin kezdve Palágyi Menyhértig. Még Eötvös Károlyt is. Kudarcra. Ama társaságunk tagja, Havas István figyelmeztetett Nagy Miklós hagyatékára. Mivel ismerte N. M. fiát, feljött velem hozzá és az teljes készséggel tárta elém a Vajda- emlékeket. Engem akkor csak a levelek érdekeltek, úgy hogy még azokat a verseket sem vizsgáltam át, amelyek a levéldobozban a leveleken pihentek.

Megkapván az engedélyt a levelek lemásolására, azokat 3 nap alatt — egy füzetbe leírtam. Közben a GÖNCÖL-könyvek kiadásának ígért Mecenása visszavonult, a tervből tehát semmi sem lett. Megelégedtem tehát a levelek mellett talált önjellemzésnek és két novellának közlésével — ezeket az Irodalomtört. Társ. ülésén mutattam be; a levelek másolatát félretettem. Amikor aztán, évek múltán, Kozocsa mondta hogy nagy Vajda-kiadásra kapott megbízást, én a levelek másolatát teljes egészében neki ajándékoztam. Hogy megvan-e nála, nem tudom.

A Nagy Miklós hagyaték további sorsáról sem tudok. Pásztor regényének néhány közlése arra vall, hogy a hagyaték az ő kezébe került. Kitől kapta, kitől vette, nem tudom. Mikor Pásztornál a hagyaték felhasználását észrevettem, alapjában legjobban azt sajnáltam, hogy azt a fényképalbumot annak idején nem írtam le, amelyben annak a kornak írói voltak fényképekben és egy-egy mondattal megörökítve.

Restelkedve kell tehát bevallanom, hogy — bármennyire is kötelességemnek érzem, hogy segítségtekre legyek, de nincs rá módom. Hacsak Seres János [József] nem fordul mégis Kozocsához azzal, hogy tőlem hallotta, hogy én a hagyatékban talált leveleket lemásoltam és neki átadtam. E másolatot szeretné megtekinteni. Így talán hozzá lehet jutni . . .” (A levél kelte: 1966. február 9. Barta János tulajdonában.) Hogy mikor volt az „annak idején”, arra nézve eligazít egy másik levél, melyet Alszeghy Zsolt Komlós Aladárnak írt 1952. február 25-én: „1921 januárjában valóban tartottam felolvasást az Irodalomtörténeti Társaságban Vajdáról. Akkor kerültek ugyanis kezembe a Nagy Miklós hagyatékában volt Vajda-íráások. Ezek közül a levelekről szóltam, bemutattam önéletrajzát, amelyet aztán a Magyar Helikonban közzé is tettem, és felolvastam egyik elbeszélését (alföldi városban a betyárokkal való kalandot), ezt a Vasárnapi Újságnak adtam át közlésre. Mivel tudtommal a Nagy Miklós hagyaték azóta bekerült a Múzeumba, ennek a felolvasásomnak elveszett az értéke, nem kár tehát, hogy maga a felolvasás is elveszett . . .” (A levél másolatát Komlós Aladár bocsátotta rendelkezésünkre.)

Alszeghy abban tévedett, hogy a Nagy Miklós hagyaték az OSZK-ba került. Egyébként Kozocsa Sándor is megfogalmazta e kiadás számára a Nagy Miklósnak írt levelekre vonatkozó megjegyzéseit: „1943 tavaszán a Franklin Társulat megbízott Vajda János Összes műveinek az 1944. évi könyvnappra a Magyar Parnasszus sorozatban való kiadásá-

val. A kiadó és a sajtó alá rendező természetesen beleértette a teljességbe a levelezés megjelentetését is. Sajnos, a hatalmas terjedelem miatt erre nem kerülhetett sor.

Abban az időben vettem át az Irodalomtörténet című folyóirat szerkesztését Alszegey Zsolttól, így bőven volt alkalmam irodalmi terveimről beszélgetni vele, valamint ezekkel kapcsolatban tanácsot kérni tőle. Így történt a Vajda könyvvel is. Majd egy kötetlen beszélgetésünk közben Alszegey felajánlotta kiadásom számára az általa lemásolt Vajda-levelek kéziratát. Említette, hogy az eredeti leveleket még a húszas évek folyamán kapta kölcsön lemásolásra a Vasárnapi Újság egykori szerkesztőjének, Nagy Miklósnak Pálma nevű leányától, aki — tudomása szerint — a Gellért hogyan levő Orlay utcában lakott. Alszegey abban az időben (a húszas évek elején) tervezte, hogy elkészíti Vajda műveinek kritikai kiadását; a terv nem valósult meg, s az anyaggyűjtésből csak az általa lemásolt levelekre emlékezett, amelyeket a tőle megszokott kartári szívéllyel bocsátott rendelkezésemre. Később, már az ötvenes évek elején, amikor vidékre költözött, megvásároltam tőle a másolatokat.

A második világháború után nyomozni kezdtem, és megállapítottam, hogy Nagy Pálma egy huszárezredes felesége volt s még jóval a háború előtt elhunyt. Hozzátartozóiról nem sikerült tudomást szerezni. Egykori lakóháza bombatalálat miatt a földig leomlott, tehát ott már reménytelennek bizonyult a további keresgélés és kutatás Vajda-irodalmi emlékek után.

Az Alszegey által lemásolt 64 Vajda-levél 195 × 240 mm nagyságú, fakó, megsárgult négyzettrácsos iskolai irkalapokra íródott tollal, kék színű tintával. A lazán összefűzött, éppen ezért forgatható lapokat két fehér színű, kör alakú ragasztós papírlap tartja még valahogyan össze.”

A fenti dokumentumok önmagukért beszélnek. Úgy látszik, hogy levelezésének kiadása a Nagy Miklós-féle levelekre épült volna, mint-hogy Alszegehynak nem sikerült máshonnan V-leveleket kapnia. A gyűjteményről leírtak néhány helyen kiegészítésre szorulnak. Először is a levelek száma: Alszegey, aki a legautentikusabb lenne ebben a kérdésben, számról nem beszél. Kozocsa, amikor a gyűjteményt eladta az MTA Kézirattárának, 64 levelet tartalmazó — valóban már ragasztott négyzettrácsos füzetlapokat — füzetet adott át. Kérésünkre azonban megkereste a 66. levél másolatát is, amely szerint egy, a füzetből kiszakadt lapon volt, s rendelkezésünkre bocsátotta. Komlós monográfijában 68 cédulát emleget. (Komlós 12.1.) Valószínű ez a jó. Miklós Róbert a PIM 1962-es évkönyvében 79 levélről beszél, melyeket Alszegey másolt le és Kozocsa birtokában vannak. (149.1.) Az eredeti levelekről senki nem tud. Valószínű, hogy Pásztor Árpád látta együtt az egészet, amikor 1926/27-ben a Gina és Rozamunda c. regényét írta. Vásárolt-e ezekből a levelekből vagy sem, nem tudjuk. Az ő hagyatékából nem került Nagy Miklóshoz írt levél az OSzK-ba. Meg kell viszont említenünk, hogy a PIM megvásárolta Szalay József szegedi gyűjtő örökösaitól gyűjteményének egy töredékét (Szalay 1937-ben halt meg!), többek között 4 Nagy Miklóshoz írt V-levelet, amelyek benne vannak Alszegey füzetében is. Ennek alapján azt feltételezhetjük, hogy a kéziratok mégsem semmisültek meg, hanem vagy Pásztor révén, vagy Pásztor ajánlatára eladták valamikor a 20-as

évek második felében. Így került a 4 levél (ha nem több!?) Szalay József birtokába. Így az is feltételezhető, hogy a Nagy Miklósnak írt levelek lappanganak magángyűjteményekben.

Kozocsa szerint Nagy Pálma már a második világháború előtt meghalt. Lehet, hogy éppen Nagy Pálma halála után kerültek a Nagy Miklós által összegyűjtött és megőrzött irodalomtörténeti értékek idegen kezekbe úgy, hogy az örökösök elköttyavetyélték. Kozocsa informátora azonban tévedett Nagy Pálma férjének foglalkozását illetően. A PN-ből idézünk: „Nagy Miklós gyermekei: Dezső, Miklós, Tibor és Pálma, aki Schmidt Béla marosvásárhelyi orvos felesége.” (Nagy Miklós halála alkalmával írt cikk, 1907. július 11.) Ez természetesen nem zárja ki, hogy 1918 után a marosvásárhelyi orvos katonaeorvosként nem lehetett alezredes a második világháború előtt. PÁ Schmidt Pálnával beszélt a 20-as években. Ez lehetett Nagy Pálma is és Nagy Pálma leánya is. Az esetleges további kutatás számára megemlítyük, hogy Nagy Pálma, Schmidtné a 20-as évek végén 50—55 éves lehetett, ugyanis Nagy Miklós a 70-es évek elején nősült s vette feleségül Szász Károly első házasságából származott leányát.

A V-kritikai kiadás munkálatainak elindulásával a V-levelezés kiadásáról is határozatot hoztak. A levelek sajtó alá rendezését Bisztray Gyula és Kozocsa Sándor vállalták. 1967-ben azt is elhatározták, hogy a levelek függelékben kiadásra kerülnek Bartos Róza emlékiratai, Bartos Róza levelezése, a pöriratok és azok a nehezen hozzáférhető cikkek, amelyek 1913—1932 között jelentek meg Bartos Róza közreműködésével. Az emlékiratok kiadását 1976-ban levették a napirendről, nem is jelenik meg a kritikai kiadásban, hasonlóképpen a pöriratok és Bartos Róza cikkei is kimaradnak. Így egy kötetbe kerülnek Vajda levelei és Bartos Róza levelezése.

Időközben Bisztray Gyula és Kozocsa Sándor a megbízástól visszaléptek, s miután Boros Dezső a Bartos Róza-levelezés anyagát még a hatvanas évek végén feldolgozta, elvállalta a Vajda-levelezés sajtó alá rendezését is.

A LEVELEK CÍMZETTJEI

Abonyi Lajos (1833—1898) írói álneve Martos Ferenc abonyi földbirtokosnak. Az 50-es években alapozta meg hírnevét elbeszéléseivel. V lapjában, a NŐ-ban is jelentek meg írásai. Kapcsolata V-val innen datálható. Több levelet is válthattak, de csak ez az egy maradt fenn (39. sz.).

Ábrányi Emil (1850—1920) újságíró, műfordító. Előbb a PN-nak, majd a Magyarországnak belső munkatársa. V-val való kapcsolatáról csak annyit tudunk, amennyit a két levél elárul (134., 227. sz.).

Bajza Jenő (1840—1863) költő, műfordító. Valószínűleg Zilahy Károly ajánlatára bízta rá V a Nővilág szerkesztését 1863-ban, míg ő a MS-t irányította. Bizonyára több levelet váltottak (19. sz.).

Bartók Lajos (1851—1902) költő, író, a Bolond Istók c. élelapp szerkesztője. V egész életén át írt humorisztikus élelapokba, a Bolond Istókba a 80-as évek elejétől haláláig. Innen bensőséges kapcsolatuk. V leveleiben vasúti jegyekért zaklatta Bartókot, illetve küldte a leve-

lek mellékleteként cikkeit a szerkesztőségbe. A Bartóknak írt levelek előbb Ernst Lajos gyűjteményében voltak, innen kerültek 1939-ben az OSzK-ba.

Bartos Róza (1861—1933) Vajda felesége. Lásd a Bartos Róza levelezése c. részt e kötet függelékében. A levelek Pásztor Árpád hagyatékából kerültek az OSzK-ba.

Beöthy Zsolt (1848—1922) irodalomtörténész, esztéta. V-val bensőségesebb kapcsolata volt, többször lakásán is felkereste a költőt. Ő olvasta fel V verseit a Kisfaludy-Társaságban 6 alkalommal. Bizonyára több levelet váltottak, de csak 1 került elő (201. sz.).

Berczik Árpád (1842—1919) novellista, színműíró. Ágai Adolf szerint ontotta az elbeszéléseket, vezér- és tárcacikkeket. A NŐ-ba is dolgozott. Mint a helytartótanács tisztviselője valószínűleg közreműködött V hivatalhoz juttatásában. Több levelet válthattak, de csak 1 maradt meg (21. sz.).

Bodor Károly (1841—?) Orvosi egyetemet végzett. Egyetemi hallgató korában azzal tartotta fenn magát, hogy különféle redakciókban dolgozott. V különös vonzalommal viseltetett iránta, Bodor nála lakott a Cukor utcában. Barátságuk életük végéig fennmaradt. A két levél 1896-ból való. Bizonyára több is volt (253., 254. sz.).

De Gerando Ágostné és De Gerando Attila. A Teleki grófokkal a 80-as években került kapcsolatba Vajda eddig még ki nem derített módon. Az első levél De Gerando Ágostné Teleki Emmához szól (101.sz.), a többi De Gerando Attilához, a családfőhöz.

Egressy Gábor (1808—1866) drámai színész, a Nemzeti Színház tagja. V mint színikritikus kerülhetett vele kapcsolatba. Levele is ezt mutatja (3. sz.).

Endrődi Sándor (1850—1920) író, fordító. 1891-ben került Budapestre és a képviselőház naplójának szerkesztője lett. V költészetét nagyra becsülte. Jelentős szerepe volt a V-jubileum megrendezésében és az évdfj felemelésében. A levél is erre utal (257. sz.).

Falk Miksa (1828—1908) a kor jelentős publicistája. V ezért is fordult hozzá induló lapja érdekében, de hiába (12., 13. sz.).

Fraknoi Vilmos (1843—1924) történetíró, az MTA főtitkára. V mint akadémikushoz fordult hozzá fordítások ügyében (53. sz.).

Heckenast Gusztáv (1811—1878) könyvkiadó, V lapjainak kiadója. Igen szoros kapcsolatban állottak, s bizonyára V nagyon sok levelet írt hozzá 1857—1873 között. Csak 2 maradt meg (18., 23. sz.)

Hevesi József (1857—1929) író, újságíró, különböző lapok szerkesztője. V mint szerkesztővel állott kapcsolatban (110. sz.).

Gyurkovics György V iskolatársa volt a székesfehérvári gimnáziumban. Pesten hivatalnok. A kapcsolatot egész életükben fenntartották. Bizonyára több levelet is váltottak. Ő volt V tanúja az esküvőn. Csak egy kis üzenet maradt fenn 2 példányban (98. sz.).

Irányi Dániel (1822—1892) haladó szellemű politikus, 67 után a 48-as párt vezére. V a pártpolitikussal kereste a kapcsolatot (35. sz.).

Irmei Ferenc (1846—1907) V legszűkebb köréhez tartozó tanár, aki nagyon sokat tett V írói elismertetéséért. Csak 1 levél maradt fenn a nagyon sokból (46. sz.).

Jászai Mari (?) (1850—1926). Ha feltételezésünk helyes, V Bartók

Lajos révén került kapcsolatba a kor legnagyobb színművészeivel (99., 158. sz.).

Jókai Mór (1825—1904) V-val való kapcsolata még a szabadságharc előtti időkben keletkezhetett. V többször volt vendége a Jókai-háznak Balatonfüreden. Sokkal több levelet válthattak, mint amennyi megmaradt (25., 26., 42., 43. sz.).

Jósika Miklós (1794—1865). Tulajdonképpen Jósika felesége, Podmaniczky Júlia (1822—1893) dolgozott V lapjába, a NŐ-ba. Cikkeket, divattudósításokat küldött Brüsszelből. Több levelet válthattak, sajnos csak egy maradt fenn a Dézsi-féle életrajzban (10. sz.).

Jurány Vilmos (1823—1893) könyvkiadó, Heckenast vállalatának irodai és technikai részét vezette, majd a Franklin Társulat ügyvezető igazgatója. V ez utóbbihoz fordult különféle ügyekben (57., 64., 67., 68., 69., 73., 74. sz.).

Kecskeméthy Aurél (1827—1877) újságíró, lapszerkesztő. Az 50-es években a bécsi sajtórendőrség cenzora. V ekkor kereste meg leveleivel. Csak 1 maradt meg (6. sz.).

Kelemen Mór (1830—1905) kúriai bíró. Fiatal korában elbeszéléseket írt különböző lapokba. V egyik legjobb barátja volt egy időben. Kapcsolatuk 25 éven át ismeretes levelezésük révén. Csak 15 levél maradt meg, ami az összesnek csak egy kicsi töredéke lehet.

Kerekes György (1870—1947) felsőkereskedelmi iskolai tanár, az első V-életrajz írója (1900.). Ennek megírásához kereste a kapcsolatot V-val (256. sz.).

Kerkápolyi Gyula orvos. Feltételezésünk, hogy a Tompa utcában Vajdák lakószomszédja volt. Innen a kapcsolat közöttük. Több levelet válthottak, csak 1 maradt meg (97. sz.).

Kisbaári Kiss Ferenc ügyvéd. V a Keresztessy-féle vívőiskolában ismerkedett meg vele. Őt kérte fel ügye képviselőjére a válópörben. Barátságuk ekkor erősödött meg és tartott V életének végéig. 15 levél maradt fenn.

Korányi Frigyes (1827—1913) belgyógyász professzor. V talán még a szabadságharc korából ismerte. Többször fordult hozzá orvosi tanácsért és kezelte vele magát (260. sz.).

Kossuth Lajos (1802—1894) nem ismerte V-t személyesen, aki politikai támogatásért fordult hozzá fennmaradt levelében (37. sz.).

Kovács Pál (1808—1886) orvos, író, szerkesztő. V mint a győri Hazánk szerkesztőjét kereste meg leveleivel, melyek közül 2 megmaradt (1., 2. sz.).

Mezei Ernő (1861—1932) publicista, kritikus, a PN munkatársa. Több ízben írt V megjelent műveiről. V baráti köréhez tartozott (228. sz.).

Müller Mari V házvezetőnője, gondozója a halála előtti években (237., 250. sz.).

Milkó Izidor (1855—1932) író, újságíró Szabadkán. Itt ismerkedhetett meg V-val Miloszavlyevits Milán révén. Levelezésük különösen a 80-as években intenzív. 26 levél maradt fenn.

Nagy Miklós (1840—1907) kapcsolata V-val a 60-as évek elején kezdődött, amikor segédkezett Zilahy Károlynak a MS-nál. Kapcsolatuk V életének végéig fennmaradt. 65 levélről tudunk, amelyeket V hozzája intézett.

Palágyi Lajos (1866—1935) újságíró, költő. V fiatal rajongói közét tartozott a 80-as évek közepétől. V nagyon sokszor igénybe vette szolgálatait. Levelezésük bizonyára egyoldalú volt. V 25 levele csupa kérelemből áll.

Pesty Frigyes (1823—1881) történész, az Iparbank vezértitkára. V előbb temesvári levelezőül akarta megnyerni a NŐ számára, később a pénzügyekhez fordult leveleivel (5., 56. sz.).

Pósa Lajos (1850—1914) költő, ifjúsági író. Szegedi újságíró korában írt cikket és ódát V-ről, aki ezt köszöni meg levélben (148. sz.).

Radó Antal (1862—1944) költő, műfordító. Több budapesti lap szerkesztőségének dolgozott. Innen adódott V-val való ismeretése (198. sz.).

Ráth Mór (1829—1903) könyvkiadó. Feltételezéseink szerint V fordításait adta ki. Így bizonyára több levelet váltottak, de csak 1 maradt meg (17. sz.).

Schaffer Károly (1864—1939) V egyik kezelőorvosa. Később idegyógyász professzor. 1895-től az Erzsébet Kórház orvosa. (256.).

Simonffy Kálmán (1832—1881) dalszerző. V az 50-es évekből ismerete, amikor együtt dolgoztak a MS-ba. Több levelet válthattak, de csak 2 maradt meg (4., 11. sz.).

Szalay József (1870—1937) rendőrtiszt, író, gyűjtő. Feltételezésünk szerint bécsi egyetemi hallgató korában dolgozott a VÚ-nak. Innen ismeretése V-val (214. sz.).

Szász Károly (1829—1905) költő, író, műfordító. Kapcsolata V-val a 60-as évek elejétől számítható, amikor V közölte verseit a NŐ-ban. Később mint Nagy Miklós apósa V ügyeinek pártfogója lehetett (20., 50. sz.).

P. Szathmáry Károly (1831—1891) termékeny regény- és novellaíró 1858-tól Máramaroszigeten a református líceum tanára, ahol számtant és történelmet tanít, majd 1862-től Nagyenyeden a főiskola rendes tanára. Kapcsolatát V-val később is tartja, a MS-nak is belső munkatársa 1863-ban (9. sz.).

Szegfi Mór (1825—1896) író, újságíró; felesége, Kánya Emília a Családi Kör c. lap szerkesztője volt. V-val való ismerettségének kezdete a 60-as évek elejére datálható (206. sz.).

Szilágyi Sándor (1827—1899) történész. Kapcsolata V-val nem ismeretes (15. sz.).

Szinnyei József (1830—1913) bibliográfus. V mint az Egyetemi könyvtár órához fordult levelével (62. sz.).

Szűri Dénes (1849—1909) tárcaíró, műfordító. V tisztelője (261. sz.).

Tóth Kálmán (1831—1881) költő, író. Fiatalkorában V egyik legjobb barátja. Kapcsolatuk Tóth Kálmán haláláig fennállott (7., 8. sz.).

Török János (1807—1874) szerkesztő, publicista (294. sz.).

Vadnai Károly (1832—1902) író, újságíró, szerkesztő, V baráti köréhez tartozott, nagyon sok támogatást nyújtott V-nak mint szerkesztő, mint az Írói Segélyegylet titkára, kapcsolatuk egész életükben fennállott (24., 49., 75., 82. sz.).

Zempléni Árpád (1865—1919) költő, műfordító. V legszűkebb köréhez tartozott a 90-es években (222. sz.).

A sajtó alá rendezést a Textológiai Bizottságnak a Magyar klasszikusok kritikai kiadására vonatkozó szabályzata alapján végeztük. A levelek közlése betűhív. Az elveszett levelek címzettjeit külön jegyzékbe foglaltuk. Az eredeti kelteztést mindig meghagytuk a levél végén (V — ha közölte — mindig a végén tette), de kiírtuk a levél fejléce alá is V kelteztését zárójel nélkül. Ha a keltezés hiányzott, a dátumot vagy annak hiányzó részletét szögletes zárójelben a fejléc alatt helyeztük el.

A levélszövegben levő rövidítéseket szögletes zárójelben kiegészítettük, az áthúzott, de olvasható szavakat ék-zárójelben közöljük. A nyomtatásban megjelent levélszövegeket — ha a kézirat hiányzik — a nyomtatás szerint adjuk, az esetleges kiegészítéseket a jegyzetekben közöljük. Az olvashatatlan szavakat jelezzük.

A V-hoz írt leveleket csak a jegyzetekben említjük. A jegyzetekben az egyes levelekre vonatkozóan adjuk a kézirat adatait, lelőhelyét, esetleges számát, számain és a fólió számot. A méreteket a törtszámok elkerülése végett mm-ben adjuk. Megjelöljük azt is — ha adatunk van rá —, honnan kerültek a kéziratok az egyes intézményekhez. Számba vesszük a levél, levélrészlet megjelenéseit, s itt közöljük az esetleges szövegvariánsokat.

A V-levelek 86%-a keltezetlen vagy hiányos kelteztésű. A megjelenési adatok után kísérletet teszünk a levelek keltének megállapítására, s feltevéseinket igyekszünk több oldalról igazolni, bizonyítani.

A LEVELEK JEGYZETEI

1. Vajda — Kovács Pálhoz. [Pest, 1847. november 25. előtt.]

K: Nem ismerjük. 1955-ben a Hegyeshalmi család birtokában volt.

M: A levélről először Pitroff Pál tett említést, és közölte röviden a tartalmát (Kovács Pál irodalmi levelezése, It 1914. 185. l.), valamint azt, hogy Kovács leveleit lányai: Jolán és Ilona gyűjtötték össze.

A levél teljes szövegét Bay Ferenc adta közre Vajda János győri kapcsolatai c. cikkében (ItK 1955. 1. sz. 107. l.) azzal a megjegyzéssel, hogy Kovács irodalmi hagyatékában találta és a Hegyeshalmi család szíves engedelmével közli. A mi szövegünk ennek a közlésnek betűhív másolata. Bay e levéllel együtt jelentette meg a *Merengések I. II.* c. verseket, mint a levél mellékleteit, Pitroff szerint az *Ebéd után* c. vers is e levélhez tartozott. A levél keltezetlen, az időpont azonban a szövegből és a körülményekből megállapítható. A régebben küldött versek 1847. nov. 9., 11. és 19-én jelentek meg a győri Hazánk c. lapban. Ezek után küldi az újabbakat. Hivatkozik a levélben a Divatlapra, amely szerint V egy nagyobb költeményen dolgozik. Ez a hír 1847. november 18-án jelent meg a Pesti Divatlapban, s a követhető szám november 25-i, tehát a levél ennél a dátumnál nem későbbi, vagyis nov. 18. és 25. közé kell tennünk a megírás időpontját.

Azon tudósítása — Vajda 1847 szeptemberében érkezett Pestre (l. Vkrk I. k. 339—342. l.). Ezután küldhetett néhány verset Kovács Pálnak, amelyek közül három: a *Színész barátaimhoz*, *A tavasz jelei* és *Két jó barátom* címűek megjelentek a Hazánkban 1847. november folyamán. Sem ebből a levélből, sem máshonnan nem derül ki, hogy V csak ezt a három verset küldte-e Győrbe vagy másokat is. Alkalmassint csupán ezt a hármat tartalmazta az első küldemény.

November 9—18. között Kovács levelet írt — V-nak és szerződést ajánlott. Erre írta V ezt a levelet s küldött benne újabb verseket, „még ezen évben közölhetőket” (*Ebéd után*, *Merengések I—II.*, *Hon ellenségeihez*). A négy vers közül azonban csak az *Ebéd után* jelent meg a Hazánkban, a *Merengések I—II.* kéziratban maradt. V talán meg is feledkezett róluk, a *Hon ellenségeihez* pedig, amint *A honárulókhoz* III. része, 1848. június 15-én a Radicallapban jelent meg; előbb a győri cenzor sem engedélyezte kinyomatását. (L. Vkrk. I. k. 349. sk. l.)

szabadságába álland [. . .] nyomorom ellenében megelőző lenni — V ilyen finoman tett célzást a honoráriumra. Nagy nyomorban éltetett, amint azt később a Lisznyai-albumban leírta (241. l.). A Hazánknál a szerzők határozták meg a tiszteletdíjat. Bay közli a lap indulásakor közreadott nyilatkozatot, mely szerint „ . . . az elfogadott s közlen-

dett dolgozatokért szabad tetszésük szerint kivándandó tiszteletdíjat örömmel szolgálhatunk.” (107. 1.)

nagyobb költeményen — Csak találgatni lehetne, hogy melyik későbbi versére céloz, ugyanis igazán nagy terjedelmű versről nem tudunk, ha csak nem a *Gonosz házasságot* tervezte annak.

Képiró utca — Belvárosi utca, ma is ez a neve. A Kecskeméti utcát köti össze a Királyi Pál utcával.

2. Vajda — Kovács Pálhoz. Pest, 1848. január 22.

K: Nincs. 1955-ben a győri Hegyeshalmi család birtokában volt.

M: A levélről először Pitroff Pál tesz említést és közli a levél tartalmát. (It 1914. 185. 1.) A teljes szöveg Bay Ferenc Vajda János győri kapcsolatai c. cikkében jelent meg. (ItK 1955. 1. 110. 1.) E kiadás ennek a szövegnek alapján készült.

Becses levelét a küldött pénzzel — V a honoráriumot a Hazánkban megjelent versekért kapta, amelyeket még szeptemberben küldött, s amelynek díjáról novemberi levelében említést is tett. Kovács Pál január elején küldött levelet és pénzt, s kritikai megjegyzéseket tehetett a versekre. Így sejteti V fogadkozása, hogy majd elsőrangú verseket fog küldeni, a *Merengések I.*-t pedig ki fogja igazítani.

a győri censor [. . .] engedékenyebb — Kovács Pál visszaemlékezéseiben a következőket írja: „A pesti fiatalabb költők gyakran küldték el a Hazánkba olyan műveiket, melyeket a pesti censor nem bocsátott ki, s nekem azokat többnyire sikerült átcsúsztatnom, azért szerették a pestiek a Hazánk-at.” (Idézi Bay, ItK 1955.) De a *Honárulók* a győri censor sem engedélyezte.

Prózai humoristicumot is küldének — Az irodalomtörténet még nem méltányolta kellőképpen V humoros írásait, legnagyobb részük össze sincs gyűjtve. Ez a levél azt mutatja, hogy V már pályájának kezdetén eljegyzi magát a humorisztikus prózával, s még halála előtt is küldözgeti csipkelődéseit a Bolond Istók számára Bartók Lajosnak. Az Egerben megjelenő Buzogány c. élelap V-t munkatársként tartotta számon. (Buzogány, Eger, 1868.)

a múlt évi folyamból — A Hazánk 1847-es évfolyamából kéri azt a három számot (nov. 9., 11., 19.), amelyben versei megjelentek. Jellemző V-ra, hogy már akkor sem őrizte meg kéziratait.

3. Vajda — Egressy Gáborhoz. [Pest, 1856. március 30—31.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 7/1901. Finom hártypapír összehajtogatva. Nagysága: 285×227 mm, kétrét hajtva. Fol. 2. Összehajtás után 115×55 mm. A hajtogatott papíron kívül a cím: *T. cz. Egressy Gábor urnak tisztelettel Helyben.* A lapokat hátul piros viaszpecséttel fogták össze. A pecsét szövege: „A Magyar Sajtó Pesti Irodája.” A pecsét töredezett. A lap aljából a pecsét helye kivágva. A levél szövege az 1. oldalon van, a 2—4. oldal üres. Az OSzK Mai Henrik antikváriustól vásárolta Egressy Gábor irodalmi hagyatékának első részével 1901. április 27-én. A tintával frott levélszöveg

nehezen olvasható. Az első oldalon fent idegen kézírással: „Vajda János Egressy Gáborhoz”.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen, a keltezési időpontot a szövegből és a megjelent bírálatból meg lehet állapítani. A cikk 1856. április 2-án jelent meg, az előadás március 29-én volt. Valószínű, hogy V március 30-án vagy 31-én küldte el a lap kifutójával, Józseffel ezt a darabot kérő levelet.

Vajda, a MS színikritikusa kéri a Nemzeti Színházhoz nemrég le szerződött Egressy Gábor színművészt, akit még Petőfi kávéházi asztalától ismert, hogy küldje el a megtrاندó kritikához Dobsa Lajos (1824—1902) IV. *László* c. drámájának szövegekönyvét. Ez a levél arra vall, hogy színbírálatait nemcsak az előadás megtekintése, hanem a darab elolvasása után írta V. A szóban forgó bírálat a MS Tárca rovatában jelent meg: „V. Martius 29. Feleki Miklós javára először IV. *László*. Eredeti tragédia 5 felvonásban írta Dobsa Lajos ...” (MS 1856. ápr. 2.)

... *kimerítő bírálat* — V igen részletesen elemzi a drámát, megállapítja a drámai hatás hiányát, s azt, hogy a jellemek nem drámába, hanem regénybe valók.

Dobsa meg is sértődött a bírálat miatt; a PN ápr. 6—7-i számában fel is panaszkolt V szigorát, s kifejezte kételkedését a bírálat jóindulatában. V április 16-án *Még egyszer (és utószor) IV. László tragédiáról* címmel pontokba foglalta a darab fogyatékoságait ugyancsak a MS-ban. Eszerint hiányzik az egység, elhibázott az alapeszme, a főhős nem László, csak az I. és V. felvonásban van előrehaladás, a III. felvonás felesleges, és így tovább. Dobsa és V barátságát ez a bírálat nem rontotta meg, hiszen 1860. július 25-én Balatonfüreden a Jókai-házaspár vendégként V és Dobsa nagy publikum előtt járták a magyar táncot. (Hölgyfutár, 1860. július 31.) 1861-ben V újra megkérdőjelezte Dobsa drámaírói tehetségét: „Az akadémia Dobsa Lajosnak ítélte az idei vigjáték-díjat. E szerint vagy az akadémiában, vagy Dobsa talentumában — csalódtunk.” (Csatár, 1861. április 11. 3. sz.)

4. Vajda — Simonffy Kálmánhoz. [Pest, 1857. március 18.]

K: Jelen pillanatban nincs birtokunkban. A kritikai kiadás munkálatai közben Miklósy János, a kiadás munkatársa valamelyik nagyobb gyűjteményben bukkant rá, akkor lefényképeztette, a kézirat visszakerült a gyűjteménybe s nyoma veszett. A Simonffy-levelezés iratai között nincs. A szöveget a levél fotokópiája alapján közöljük. A szöveg nagyon nehezen olvasható: egyik szava és az utóirat olvasata bizonytalan. Fol. 1.

A címzés: „T cz. Simonffy Kálmán urnak Nagyabonyban.” A keltezés hiányzik, de a keletkezési idő megállapítható. A borítékon levő pecsét: „Abony 19/3”, azaz március 19. Az évrre vonatkozóan pedig a szöveg tartalma igazát el. Simonffy és V a NŐ megindulása után levelet válthatott egy, a laphoz melléklendő kotta ügyében. V a feltételeket is közölte, amint a levélben is hivatkozik rá. Mivel Simonffy késlekedett, V 1857. március 15-én a NŐ 10. számában a következő üzenetet küldte: „Az ön által szabott feltételeknek legszivesebb tel-

jesítését ígervén részünkről kérjük a kérdéses hangmű hibátlan eredetijének azonnali hozzánk indítását.” (NŐ Gp) Simonffy azonban még erre az üzenetre sem a kottát küldi, hanem az ígért tiszteletpéldányt sürgeti. V erre a sürgetésre válaszként írja e levelet, minden valószínűség szerint március 18-án. Simonffy erre a levélre azonnal elküldhette művét, mert a március 29-i Gb azzal nyugtatja meg, hogy „a javitmányt el fogjuk küldeni, gyorsan visszavárva”. (NŐ 1857. 12. sz.) Simonffy április közepe táján újabb levelet ír, melyben kéri, hogy más szöveget nyomassanak a kottára. V április 26-án a Gp-ban a következőket üzeni: „Avar versének a szövegbe nyomtatása iránti kívánsága már későn esett tudunkra. A szöveg már Lipcsében elkészült. Irjon új nótát Avarnak.” (NŐ 1857. 16. sz.) A történethez az is hozzátartozik, hogy csak június 1-re lett kész a melléklet. A NŐ június 7-i számában olvasható a következő hír: „Jelen számunkhoz Simonffy Kálmánnak két eredeti magyar népdal című sikerült zenekölteményét mellékeljük”. Sajnos az általunk megnézett hat példány egyikében sem találtuk a Simonffy-féle kottát. De más mellékletekből elképzeljük, hogy kartonált lapra nyomták Lipcsében „Breitkopf és Haertel betűivel”. A szöveg és dallam hiányában nem tudjuk, V mire alapozta a „sikerült” jelzőt.

M: Kiadatlan. A levélnek egy mondatát Szana Tamás: Örök emlékek (Bp. 1892) c. művében idézi: „Divat volt az 50-es években a bizalmaskodás. Pl. Kempelen így írt Simonffynak: »Fogadd el szellemem csókját s adj belőle egyet Abonyinak is . . .« ; egy ízben még Vajda János is »Csókollak « üdvözléssel fejezi be egyik barátjához írt levelét, de rögtön meggondolja magát s utána teszi »tulajdonképpen csak öllelek, mert férfit sohasem csókolok, még apámat sem.«” (133. l.) A levél úgy került Szanához, hogy Simonffy néhány hónappal halála előtt neki adta egész levelezését: „Olvasd el és használd föl, ha majd szükség lesz rá” szavak kíséretében. (J. m. 55. l.)

mult heti (10—3) — NŐ 1857. március 15-én megjelent 10. szám 3. lapja.

. . . *tudott föltétellel* — A NŐ-nál a a zeneműveket szakemberek bírálták meg, s ők állapították meg, hány tiszteletpéldány jár értük fizetségként. A NŐ 1857. 28. számában a Gp üzenetei közt az alábbi tudósítás olvasható: „K. J. uréhoz hasonló ajánlat már több neves egyéntől érkezett hozzánk s jelenleg két zenemű van készen mellékelve. A beküldött zeneköltemények nálunk műértők által megbíráltatnak, s a jobbak elfogadtatnak, mely esetben tiszteletpéldányul 10—30 darabot adunk.” Hogy Simonffy dalát mennyire értékelték, nem tudjuk. Úgy látszik, nem volt meglegedve, mert elpártolt a NŐ-től. (L. Gp 1857. nov. 1. és 1858. aug. 1.)

. . . *A lapot én a jövő ápriltól kezdve ígérem* — E szavak arra engednek következtetni, hogy V Simonffyt levelezőül vagy külső munkatársként akarja megnyerni, mert az ilyenek kaptak ingyen tiszteletpéldányokat.

Fáyról és Gyöngyéről — V-nak abonyi ismerősei lehettek Fáyék és Gyöngyék. A rendelkezésre álló adatok alapján megállapítható, hogy V többször megfordult Abonyban. (L. Gp. 1858. jan. 24. és az Abonyi Lajosnak írt levelet, 38. sz.) V az 50-es évek első felében sokat

utazgatott az Alföldön, egy-egy nagyobb helyen heteket is eltöltött, amíg megtanította a hivatalnokokat az új telekkönyvi eljárásokra. Abonyi ismerősei ez időből is maradhattak.

5. Vajda — Pesty Frigyeshez. Pest, 1857. június [29].

K: OSzK Kézirattára. Jelzet: 54. Fol. 2. Finomabb levélpapír, 460 × 272 mm nagyságú ív kétrét hajtva. A szöveg az 1. oldalon; 2., 3., 4. oldal üres. A szöveg fölött a lap tetején balra idegen kézírás: „Vajda János — Pesty Frigyeshez,” jobbra: Pesth 1857. jun. A levél nem autográf, csak az aláírás. A szerkesztőség valamelyik tagja írhatta több ilyen felszólító levéllel együtt. V nem elégedvén meg a lapban közzétett többszöri felhívással, melyben tudósításokat kért olvasóitól, ismerőseinek külön-külön is írt. Ezt mutatja ez a levél is. A címzés: „T Cz. Pesty Frigyes urnak Temesvár”. A levél pontos dátumát a boríték két bélyegzője mutatja: „Pesth 29/6,” illetve: „Temesvár 1/7.” A levél viaszpecséttel volt leragasztva; a pecséten a következő szöveg olvasható: „Expedition der Sonntags Zeitung.” A levél Pesty Frigyes hagyatékával került az OSzK-ba.

M: Kiadatlan.

A jövő július decembri félév — Az 1857 júliusával induló félévben V és Heckenast a nagy érdeklődésre való tekintettel fejleszteni akarták a lapot, ezért bővíteni szeretnék a vidéki levelezők körét. Ekkor nyelik meg Jósika Miklós feleségét is.

... *borítékkal ellátva* — A lap színes borítóját 1857 júliusától használták.

... *közremunkálását sem fogja tőlem megtagadni* — Nem tudjuk, hogy magánlevélben Pesty mit válaszolt, de a Gp-ban levő üzenetből arra lehet következtetni, hogy elhárította a felkérést. V ugyanis a következőket üzeni: „Sokoldalú elfoglaltságáról nem volt tudomásunk.” (NÓ 1857. aug. 23.)

6. Vajda — Kecskeméthy Aurélhoz. Pest, 1858. január 12.

K: Nincs.

M: Angyal Dávid tette közzé a Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése c. kötetben. (Bp. 1925. 634—635. l.) Angyal találgatja, hogy miért mondott V köszönetet Kecskeméthynek. Azt gyanítja, hogy támogatta az 1858-ban megjelenő V-köteteket a cenzúránál. (*Magyar képek albuma, Költemények.* 2. kiadás, Nemzeti Lant.) Szerinte különösen a Nemzeti Lant szorult rendőri támogatásra, mert a reformkor és a szabadságharc nagy költőinek hazafias költeményeit tartalmazta. Bus Vitéz a „Szellemi komfortable. Humorisztikai gyűjtemény” kétkötetes munkájához kért és kapott támogatást.

Valószínűbb azonban Miklóssy János feltételezése (Vlkrk VII. k.), mely szerint Bus Vitéz (Matkovich Pál 1836—1887) segédszerkesztői alkalmazása ügyében volt szükség Kecskeméthy segítségére. V ugyanis már jóval előbb a Gp-ban a következőt üzeni: „Bus Vitéznek ügyé-

ben eljártunk, de sajnos sikertelenül. Hanem azért ne legyen Bus-abb, sőt inkább vitézebb — ami halad, el nem marad.” (NŐ 1857. szept. 27.) Ezután kérhette V Kecskeméthy közbenjárását és támogatását Bus Vitéz segédszerkesztői megbízatásának ügyében. Kecskeméthy ugyanis 1853-tól rendőrbiztosként dolgozott Bécsben a belügyminisztérium sajtóhivatalában. Úgy látszik, hogy a szerkesztők személyére nézve is ez időben még Bécsben döntöttek. Így tudott segíteni Kecskeméthy V-nak abban, hogy Bus Vitéz a Nővilághoz kerülhetett Dalmady helyett. Bus V. írásai 1858. február 7-től jelentek meg a NŐ-ban. (Miklóssy János: Vajda János hírlapírói pályakezdése. Magyar Könyvszemle, 1972. 3—4. sz. 244. 1.)

7. Vajda — Tóth Kálmánhoz és Pompéry Jánoshoz. Pest, 1858. február 12.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 21/1935. Fol. 1. Tintával írt, finom, halványkék selyempapír, 225×142 mm-es nagyságú.

M: Kiadatlan. Tulajdonképpen nem levél ez, hanem feljegyzés, emlékeztető barátai számára, akiket kezeseknek kért fel egy kölcsön felvétele alkalmával. Nem az első és egyetlen eset, hogy kölcsönért fordul bankokhoz, pénzintézetekhez, magánosokhoz, az Írói Segélyegyletchez. Élete ismert körülményei nem magyarázzák meg, miért volt ekkor szüksége a kölcsönre. A Nő előfizetői tábora állandóan nő, egy év alatt elérte a 2500-at, összeállította a *Magyar képek albumát*, a *Költe-mények* 2. kiadását készítette elő, lefordította Gérard: Az afrikai orosz-lánvadászát c. könyvét. Ezek mind-mind olyan vállalkozások, amelyek pénzt, is jelentősen számára. Ez évben jött divatba a magyaros ruha, talán arra kellett a pénz. Bizonyos fokú drágulással indult az esztendő: emelkedtek a vendéglátóipari árak, pl. felemelték a feketekávé árát 6-ról 12 krajcárra, a vendégszoba árát 30 kr-ról 60 kr-ra. Talán mindez együtt indokolja, hogy V pénzt vett kölcsön jó életérzése biztosítására.

barátaimat — Ez idő tájt Tóth Kálmán legjobb barátja lehetett, hiszen néhány héttel előbb verset írt hozzá (*Költő barátomhoz II.* NŐ 1857. dec. 20.). Pompéryt úgy emlegetik a lexikonok, mint aki V legbensőbb baráti köréhez tartozott. Rövid ideig együtt dolgoztak a PN-ba (1856 dec.). A későbbiek során is kölcsönösen dicsérgették egymást, Pompéry a NŐ-ot, Vajda Pompéry szerkesztői erényeit. (NŐ 1861. január 1. — L. még Vkrk VII. k.)

8. Vajda — Tóth Kálmánhoz. Pest, 1858. november 28.

K: OSzK Kézirattára. Sem jelzete, sem növedéknapló száma nincs. Kockás levélpapír, 262×208 mm nagyságú, kétrét hajtott, fol. 2. A szöveg fekete tintával az első oldalon. A 2., 3., 4. oldal üres. A lap tetején idegen kézzel: „Vajda János Tóth Kálmánhoz, Pest, 1858. nov. 28.”

M: Kiadatlan. A levél utolsó előtti akkordja egy többhetes huzavonának. Már 1858. aug. 31-én a Delejtűben (szerk: Pesty Frigyes, Te-

mesvár) megcsipkedik V *Béla királyfi*ját. Szeptemberben Canus: Rossini Pesten címmel bírálatot ír a Delejtűbe Rossini Hamupipókéjének előadásáról, illetve Rossini bukásáról. (Delejtű, 1858. szept. 7. 1. évf. 10. sz.) Ezt a cikket egy kissé részletesen kell ismertetnünk, hogy megértsük, V miért kért elégtételt a Delejtű szerkesztőjétől.

Canus, aki nem más, mint Salamon Ferenc (1825—1892), a PN munkatársa, azzal kezdi tárcáját, hogy nehéz neki Rossiniról írni, mert az operaszerző nem volt Pesten, csak a darabjai, amelyeket a magyar színészek megbuktattak. Rossini bukását a következőkkel igazolja:

A Sevillai borbély előadásait Benza gyermekes, izetlen túlzásai és Kőszegi minden gyöngéd érzést sértő torzalkja tönkretették. A Tell Vilmos c. operát szintén agyoncsapták (1858. aug. 14. 27.) az énekesek és az énekesnők. „De ez mind nem elég:

Sevillai Borbélyod — baj!

Tell Vilmosod — haj!!

Cerentolád — jaj!!!

Sajnálatráméltó Hamupipóke!.. Az igénytelen, szende, kedves személyiségnek követelő tragikus hősnővé kelle átalakulnia. . . Szóval Cerentolának (Hamupipókének) Didová lennie, aki

Háromszor fellökte magát s könyökére vetette,
Háromszor lerogyott ágyára. . . [Vergilius Aeneiséből]

A költők ugyan mindig mellébeszélnek, ráfognak valamit hősiükre. Vergilius is bizonyára ráfogta Didóra, hogy háromszor rogyott ágyára. De Vergilius meghalt és sem mellette, sem ellene nem tanusíthat. Hanem én élek — nem azt akarom mondani, hogy a mantuai költőt pótlom, mint Béla királyfi szerzője a Toldyt. . . Virgilius idézete nálam igen is a Rossini gyöngyös köves szép operájának háromszori felléptetésére példálódzik. Igen, háromszor látám én is megjelenni Hamupipóké [1858. júl. 26. 31. aug. 7-én] a nemzeti színpadon apadó részvéttel. . .” A cikk végén azt summázza, hogy Rossini a színészek megbuktatták.

A NŐ 1858. aug. 1-én és 8-án ír a Hamupipóke előadásairól, megjegyezve azt, hogy Ellingerné szerényebbül öltözködhetett volna, mert rongyokról énekelt és selyemben ágált, a magyar szavakat borzasztó kiejtéssel énekelte. Augusztus 15-én a közönség részvétlenségét is előhozta, „igen közép számu közönség előtt” játszottak, az aug. 24-i előadásról pedig elismeri, hogy Benza túljátszotta a szerepét. Lényegében tehát a NŐ ugyanazokat a hibákat sorolta föl, mint Canus a Delejtűben.

Szept. 7-én megjelenik Canus cikke, 19-én a NŐ éltélősen nyilatkozik róla: „Egyik hirhedett tudósunk »Rossini Pesten« feliratú tárcalavelet közöl valamelyik vidéki lapban: kik olvasták, soha nem birták eldönteni vajon a répacukorgyártás ellen hadakozik e ez a Rossini cikk, vagy a parókéak újból divatbahozatala mellett. Később is abban egyeztek meg, hogy az szokásszerint megint csak időjövendőzés.” (NŐ 1858. szept. 19.) A Delejtű szellemes csipkelődésért, melynek valóság-magva bizonyára Vajda egyik fellengzős kijelentése, a NŐ vaskosabban válaszol, s értelmetlenségnek bélyegzi a rendkívül logikusan felépített cikket. Időközben, 1858. szeptember 11-én előadják a Nemzetiben Mozart:

Figaro Lakodalma. Canus erről újra bírálatot ír: Figaro, Figaro, Fiiiii-garo! címmel (Delejtű, 1858. október 5. 1. évf. 14. sz.). A cikk mottója V egyik versora: „Nem ért minket soha senki. . .” (*Egy költő barátomhoz II. c. vers első sora. Vkrk I. k. 191. 1.*). A cikk szerint a színészek ezt is megbuktatták, jelesebb énekesek nem is szerepeltek; „. . . Figaro lakodalma bevégezte után éhes testtel s lélekkel hazafelé ballagtam. Miért is lett volna szerencsésebb a nagy, de elavult Mozart, mint nyomdokaiba lépő tanítványa: Rossini? . . . Készebb volnék megbocsátani azon bírálónak, ki azt állítja affektált szerénységből vagy nagylelkűségből, hogy Vajda költeményeivel értékre nézve az újabb költészeti termékek közül egy sem versenyezhet. Ezzel elvégeztem volna számvetésemet Figaro lakodalma színrehozatalával. . .” Ezután következik több mint 70 sor tele V-ellenes megjegyzésekkel. „. . . elbeszéltem, minő szenzációt gerjesztett előbbi cikkem a nővilág — akarom írni a Nővilág-ban. Ismételve nyilvánítom, hogy míg Arany János nádcukrot készít, addig a mi Jánosunk az ABC másik végén nem répacukrot, hanem burgonyaszörpöt gyárt. . . ha cikkem valóban érthetően hadonászás, úgy én a lángeszok sorába vagyok emelve, kiknek fő jellemvonásuk a Nővilág szerkesztője legújabb verse szerint az, hogy őket »senki sem érti«”. A cikket azzal a maliciozus megjegyzéssel zárja, hogyha válaszolnak a kérdésre, akik a cikket nem értették meg a répacukorról és a parókáról, azoknak Vajda János költeményeit, kutyabőrbe kötve tűzi ki jutalmul. (L. Vkrk VII. k.-ben a cikk ismertetését.) — nyilván egy elveszett levélben — legjobb barátját, Tóth Kálmánt, a Hf szerkesztőjét kéri föl az elégtétel lebonyolítására. Tóth e felkérés után az alábbi levelet küldi Pesty Frigyesnek:

„T. Pályatárs! Egy kellemetlen megbízást kell teljesítenem, melyet Ön, ki ismeri a lovagiaság szabályait nem fog tőlem rossz néven venni, tudván, hogy a megbízást vissza nem utasíthattam. Ön lapjában Vajda Jánosról a többi közt ez volt írva: «hogy nem tudni arcbőre vastagabb és vagy koponyája;» ami más szavakban annyit jelent, hogy szemtelen is, ostoba is. E sértésért — mint Vajda megbízottja elégtételt kérek, kérvén Önt, hogy nevezzen Ön egy megbízottat, kivel ez ügy elintézésére nézve értekezhetem. Már csak a távolság miatt is kellemetlen és fárasztó lenne reám nézve, ha a dolognak komolyabb kimenetele lenne, s nagyon célszerű, sőt méltányos is lenne, ha Ön azon sérelmet lapjában helyreigazítaná. Ezt ugyan nekem nem lenne szabad ajánlanom — de ha ez megtörténik, a dolog sokkal könnyebben és békeesebben eligazítható lesz.

Megbízottjának nevét és lakását mindenestre kérem.

Pest, okt. 18. 858. Tisztelettel Tóth Kálmán a Hölgyfutár szerkesztője.” (Tóth Kálmán ismeretlen levelei. Közzétette Csapláros István. ItK 1937. 417. 1.)

Az a gyanú, hogy V semmit sem tudott ennek a levélnek a tartalmáról, ő csak azt tudta, hogy megsértették s a sértőnek lakolnia kell. Tóth mást sugalmaz Pestynek: közöljenek a Delejtűben helyreigazítást. Pesty kapott az ajánlaton, november 23-án a Delejtűben Canustól megjelent az alábbi Nyilatkozat:

„Félreértések kikerülése végett, melyek a Delejtű t. szerkesztőjét, ha nagyon lovagias is, de mégsem helyeselhető elégtétel adására indítanák, utólagosan kijelentem, hogy a Delejtű 14. számában hirdetett

díjazás egyetlen egy általam tudott vagy megnevezhető egyénre sem vonatkozik. Előttem csak a cikkíró nyomtatott s így kitkít bármely szigorú ítéletre följogosító betűi állottak. A Nővilág szerkesztőjére hátrítani pedig bármely részről mondottakat eszem ágában sem volt, s csak úgy is lehetett volna, ha azt tennem fel, hogy a szerkesztő maga ír lapjába minden alá nem jegyzett egyveleg cikket, mit józan eszű ember nem tehet fel. Ennél fogva minden mentális reservatio nélkül nyilváníthatom, hogy engem személyes tapasztalásom legparányibban sem gátol abban, hogy t. c. Vajda János urat magam részéről igen *eszés* és igen *szemérmes* férfiúnak ne tartsam és hirdessem. És így reményltem, hogy ezen lapnak tisztelt olvasói tudják, hogy hányadán vannak mindnyájunkkal, kiket ezen ügy érdekel. Pesten, nov. 15. 1858. Canus.”

A válaszon némi köntörfalazás és irónia érzik. Ilyen előzmények után került sor arra, hogy V újabb levelet írjon Tóth Kálmánnak.

Canus — Salamon Ferenc (1825—1892) és nem Pesty Frigyes, mint azt Komlós gondolta. (Komlós 92.1.) Inkognitóját maga fedi fel: „... engem Salamon Ferencnek hívnak s csak mikor erősen mérgesen akarok írni, akkor nevezem magam Canus-nak...” (Delejtű, 1858. szept. 7.)

... *magad is többnek látod* — V-t inkább a Nyilatkozat terjedelme elégitette ki, mert a tartalom aligha. V-ról ugyan kinyilvánítja, hogy eszes és szemérmes, de ugyanakkor rábízta az olvasókra, hogy gondoljanak, amit akarnak, hiszen ismerik az ügy szereplőit. V-t pedig ebben az időben már nem a legjobb oldaláról ismerték.

... *azt kívánnom, hogy velem vivjon* — V jó hírében állott. Keresztessy József vívóiskolájába járt évtizedeken át este 6—8 óra között. (PN 1892. máj. 21.) Szenvedélye volt a vívás. Ösztönei szerint inkább így vett volna elégtételt, de a Nyilatkozat ezt nem helyeselhetőnek minősítette. Ezért V is siet hebehurgyaságnak kijelenteni.

jelentse ki a D szerkesztőjének — Tóth Kálmán még aznap, amikor V levélét megkapta, tüstént írt Pestynek: „T. Uram! Miután Ön lapjában a kívánt visszahúzás megtörtént, én segítségem idejét befejezettnek tekintem. Miután azonban Stockinger ur [Stockinger Sulyok Mór temesvári ügyvéd] azt írta, hogy Önök dec. 4-kén Pestre jönnek — ne hogy ez hiába vagy korán történjék, ide mellékelem Vajdának ezügybeni nyilatkozatát, kérvén önt, hogy a további ne talán szükséges ezügybeni lépéseket Vajda urhoz tessék tétetni. Fogadja kézszorításomat Tóth Kálmán. Pest. nov. 28. 858.” (A levél szövege megjelent ItK 1937. 417. 1. Közreadta: Csapláros István: Tóth Kálmán ismeretlen levelei címmel.)

Ez a levél azt mutatja, hogy Tóth Kálmán kényszeredetten vállalta a kihívás közvetítését, s mihelyt a kedvező alkalom eljött, azonnal kilépett a dologból. V írt-e külön nyilatkozatot, amire ez a levél hivatkozik, vagy csupán a levelet írta Tóth Kálmánnak, nem tudjuk. Valószínű, hogy a levél Pesty Frigyes hagyatékával került az OSzK-ba, ezért nincs külön száma, jelzete, mint ahogy a többi Pesty Frigyes levélnek sincs. (Az afférról l. még: Vkrk I. k. 294—96. 1. és VII. k.)

9. Vajda — P. Szathmáry Károlyhoz. Pest, 1859. febr. 17.

K: Dr. Czenner Mihály (Budapest) tulajdonában van. Az egy lapból álló levél barnás színű papíron, tintával frott. 210 × 130 mm nagyságú. Összehajtvá, rajta van a címzés is: „Tekintetes P. Szathmáry Károly urnak Máramaroszigeten.”

M: Sch: Vajda János levele P. Szathmáry Károlyhoz címmel jelent meg az ItK 1974. 6. sz.-ban a 726. lapon, azzal a megjegyzéssel, hogy az eredeti példány tulajdonosának engedélyével közlik. Mi az ItK-beli megjelenés alapján adjuk. Az eredeti kéziratot nem láttuk. SCH jelzi, hogy P. Szathmáry Károly Máramaroszigetről, ahol a református líceumban tanít, küldte V-nak azt a novellát, amely „A kötlevél” címmel jelent meg a NÓ 1859. 19—23. és 35—40 lapjain.

Itt küldök 15 új forintot — 1857-ben Ausztria és Németország államainak nagy része között létrejött a bécsi pénzszövetség, amely az osztrák értékű forintot vezette be, melyből 45 db készül 1 vámfont (500 g) színezüstből. Így az új osztrák értékű forint 21:20 arányú lett a régi konvenciósi forinthez, vagyis 100 konvenciósi forint 105 osztrák értékű forintra egyenlő. Ezzel magyarázható V mentegetőzése, bár olyan minimális volt ez a különbség, hogy szinte szót sem érdemelne. De V nem lenne V, ha nem saját megrövidítését látná az új pénz bevezetésében.

10. Vajda — Jósika Miklóshoz. Pest, 1859. március 19.

K: Nincs birtokunkban. Lelőhelye: Kolozsvárott a Történelmi Intézet levéltára, ahol egyebek közt Jósika emlékalbumát is őrzik, benne a Vajda-levéllel. Jósika 1833-ban kezdte el gyűjteni a magyar politikai és irodalmi élet kiválóságainak leveleit, bejegyzéseit, emléksorait. 250 darabból áll a gyűjtemény, melyet halála után (1865) hagyatékában találtak, s a család féltett kincse lett. V kétszer szerepel az albumban: e levéllel és egy emléksorral, melyet talán egyszer Drezdában jártakor, a hatvanas évek elején írhatott be. Az emléksor szövege — sajnos — nincs birtokunkban. (Az emlékalbumról lásd: VÚ 1894. 18. sz. 301—302. l.)

M: A levél megjelent Dézsi Lajos: Báró Jósika Miklós (Athenaeum, Bp. 1916. 405. l.) c. művében. Szövegünket ennek alapján közöljük. A levél válasz Jósika érdeklődő levelére.

levelére azonnal nem válaszolhattam — Vajda és Jósikák között intenzív levelezés folyhatott, mióta sikerült Jósikánét a NÓ-hoz főmunkatársnak megnyerni. (1857. január 4-én, tehát az első számban már van divattudósítás tőle.) Sajnos e levelek közül csupán ez az egy maradt meg.

a kérdéses cikken — Mint a levél későbbi soraiból kiderül, a Bátorság c. cikkről van szó. A címet V politikai szempontból kifogásolhatónak tartotta, és félt a sajtórendőrség rémlátásaitól, ezért megváltoztatta azt *Lélekerőre*, s a cikket is átalakította. A szövegben továbbra is a bátorság szó szerepel. Arról szól, hogy a bizonytalanságokban élőknek szükségük van a bátorságra, nemcsak a férfiaknak, hanem a nőknek is. (NÓ 1859. 10. sz.)

jelen mozgalmak közt — Célzás azokra a mozgolódásokra, amelyek már évek óta kibontakozóban vannak Magyarországon, s különféle formákban nyilvánulnak meg (bál, irodalmi ünnepek, síremlékavatás stb.), s amelyeket az abszolutizmus rendőrsége nyugtalanul szemlél. 1859 elején nagy a belső nyugtalanság, háborút remélnék, a külpolitikai konfliktusoktól belső változást. Kossuth titkos tájékoztatót küld haza a külföldi eseményekről (1859. febr. 25!), idehaza várják a francia hadsereg érkezését. (L. ezekről bővebben: Vkrk VI. k. 320—324. l.) Ilyen körülmények között lapot szerkeszteni rendkívüli óvatosságot és körültekintést igényelt.

letiltotta volna lapomat — Ha valami kifogásolni valót talált a rendőrség valamelyik sajtóorgánumban, aszerint, hogy miképpen ítélték meg a „vétséget”, megintették a lapot. Kétszeri intés után a lap betiltása következett. Vadnai Károly írja emlékezéseiben, hogy a Hölgyfutárt 1856 végén azért intették meg másodszor is, mert megdicséerte a jogászokat, hogy báljukon magyar ruhában készülnek megjelenni. (Irodalmi Emlékek. 18. l.)

brüsszeli levelek — Jósika Júlia divattudósításainak a címe. Később a divatról szóló cikkek mellett egyéb témájú frásokat is küld hetente Jósikáné. E levél frásának esztendejében pl. minden második cikk divattudósítás, a közbeesők pedig egyéb témájúak. (Kedélyesség, Az első lépés, Vén lányok, A nap felosztása, Lélekerő stb.) 1861-ig maradt Jósikáné a NŐ munkatársa.

11. Vajda — Simonffy Kálmánhoz. [Pest, 1860.] június 18.

K: OSzK Kézirattára. Jelzet: Fond. 68/75 sz. Kézirattári növedéknapló sz.: 731/144/1965. A tintával írott levél vízjeles hófehér hártypapír, 280×232 mm nagyságú, kétrét hajtva. Fol. 2. A szöveg az 1. oldalon; a 2—4. oldal üres. A szöveg után ceruzával, de V kézírásával a keltezés: június 18. A keletkezési év megállapításánál az alábbiakat kell figyelembe venni:

1. Az OSzK kézirattárában a katalogizálásakor a fedőlapra a következő dátumot írták: „(h. n. 1863.) jun. 18.”

2. Kiss Lajos Simonffy-kutató érdeklődésünkre levélben így válaszolt: „Simonffy gräfenbergi tartózkodásáról a család tagjai úgy tudják, hogy több ízben járt ott gyógykezelés céljából; dokumentális adatok erre vonatkozólag: Vajda János Simonffyhoz (h. n.) 1859. június 18-án kelt levele. . .”

3. Ugyancsak Kiss Lajos hívta fel figyelmünket arra, hogy Simonffy 1860-ban is Gräfenbergben volt, amire bizonyították a VÜ 1860. április 29-i száma, mely szerint „Gräfenbergben is tartottak Széchenyi-gyázmisét. Hazánkat képviselték Gr. Nemes, Beliczai Rudolf, Szluha Miklós, Morász Géza, Szabó István, Bergner József, Gartner, Pély József, Remenyik, Simonffy Kálmán.” A közleményt Kiss Lajos szerint maga Simonffy írta. És végül Simonffy többször beszámolt a gräfenbergi körülményekről a Hölgyfutár 1860. júniusi és júliusi számaiban (62., 68., 80., 83. számok!). Fecsegések a távolból címmel.

Mind ezek alapján 1859 vagy 1860 júniusa mutatkozik elfogadható dátumnak. 1863 június közepén V Marienbadban volt. De a levél tö-

mörsége sem illik bele V 1863-as zaklatott lelkivilágába. 1862-ben az *Önbírálattal* volt elfoglalva, 1861-ben a városmajori hidegvíz-gyógyintézetben töltötte a nyári hónapokat. 1860 júliusában Balatonfüreden nyaralt, itt járta el Dobsával a sokat emlegetett magyar táncot. (Hölgyfutár, 1860. júl. 31.) Erre emlékszik vissza V is 1863-ban útijegyzeteiben: „Negyedéve Bfüreden voltam.” (Ország Tüköre, 1863. május—június.) Ezek szerint el kellene fogadnunk a Kiss Lajos által közölt 1859-et. Simonffy oldaláról nézve a kérdést, mégis valószínűbbnek látszik az 1860. esztendő. Simonffy ugyan tölthette 1859 nyarát is Gräfenbergben, erre nincs adatunk, de hogy 1860-ban áprilistól júliusig ott volt, arra bizonyítékok a fentebb idézett hírlapi cikkek. V a levélben úgy fordul Simonffyhoz, mint aki jól ismeri az ottani körülményeket, tehát mint aki régóta ott van. A júniusi Hf-ban megjelent Simonffy-cikkek adhattak V-nak indítékot a levélíráásra.

M: Kiadatlan.

Gräfenberg (Greiffenberg) — Az akkori alsó-sziléziai, ma lengyelországi (Gryfów Slaski) fürdőhelynek híres hidegvíz-gyógyintézete volt, és nagyon sok magyar megfordult benne. Ennek szembetűnő emlékeivel lehetett találkozni még a századfordulón is; pl. a „Magyar forrás” jelköve: egy oroszlán-szobor, melynek felállítását Wesselényi Miklós kezdeményezte s melynek talapzatára Vörösmarty-sorokat véstek. (L. Vadnai Károly: Irodalmi emlékek. Franklin, Bp. 1905. 533. l.) 1861-ben hírhedt Arany-ellenes glosszájában is említi a fürdőhelyet. (L. Arany Krk. XII. k. 373.)

Mely magyar lapok járnak nektek? — V szenvedélyes újságolvasó voltát jelzi a kérdés. Mint szerkesztőnek életszükséglet volt az újságok ismerete. Későbbi levelei azt mutatják, hogy valamennyi fürdőhelyen, ahol megfordult, megrendeltette a magyar lapokat.

12. Vajda — Falk Miksához. Pest, 1861. március 17.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 37/1914. Jelzet: Fond. IV/935. A tintával írott levél vastag tapintású merített papír, mérete: 282 × 235 mm. Kétrét hajtott. Fol. 2. A szöveg az 1. és 2. oldalon van, a 3. és 4. üres. Az OSzK Falk Ernőtől vásárolta meg Falk levelezését 20 000 koronáért 1914 júliusában. E gyűjteményben 916. sorszám alatt van „Vajda János 2 levele”.

M: Nagy Miklós közölte a levelet halálakor a VÜ-ban. A kézirat szövege néhány helyen eltér a közölttől:

K. 19. sor: irály	VÜ: <i>írók</i>
K. 19. sor: egyszersmint	VÜ: <i>egyszersmind</i>
K. 30. sor: honfiui	VÜ: <i>hazafiui</i>

Falk V kérésére elutasító választ adott. A válaszlevél elveszett.

Csatár — „Politikai és ismeretterjesztő néplap”. Kiadó: Kozma Vazul. Az első hónapokban az egész lapot V maga írta, augusztustól Balázs Sándornak is jelennek meg cikkei, és Dienes Lajos is ír a Csatárba, később ő lesz V utóda a szerkesztésben. V 1861. április 4-től december 21-ig szerkesztette a lapot.

megnyerni a nagy tömeget olvasó közönségül — A lap olcsó volt, V

igyekezett közvetlen hangon írni a tömegek számára, mégsem volt sikere. Zilahy Károly szerint V-t a megnemértés „desperálta”, és megvetéssel beszélt a hírlapirodalomról. (Zilahy Károly kiadatlan levele Bajza Jenőhöz 1861. júl.28. OSzK.) Egy másik Zilahy-levél arról beszél, hogy V el akarja hagyni az országot a sikertelenségek miatt: „... Vajdát a Griffben igen is ott találtam, s komoly felszólítást nyertem tőle egy amerikai expeditiora: Ha jövő évre semmi sem lesz, megyünk ötvösen Amerikába, hol nem lesz szabad se írni, se olvasni stb. stb. no tudod miket beszél ő ilyenkor.” (Zilahy levele Bajza Jenőhöz 1861. szept. 13. OSzK.)

Vajon nem volna hajlandó hetenkint két cikk írásával vállalatomat előmozdítani? — Falk képzett újságíró és politikus volt. Nemcsak bölcsészettudományi doktorátusa volt, hanem műegyetemi tanulmányokat is folytatott, pénzügyi kérdésekben otthonos volt Széchenyi legszűkebb köréhez tartozott az ötvenes években. V igen jól ismerte Falk képességeit, hiszen együtt dolgoztak a MS-nál Bécsben.

13. Vajda — Falk Miksához. Pest, 1861. március 23.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 37/1914. Jelzet: Fond. IV/935. Merített papíron tintával frott levél. 282×235 mm nagyságú, kétrét hajtvva. A szöveg az 1. oldalon a 2—4. oldal üres. A másik Falk-levéllel együtt került az OSzK-ba. Fol. 2.

M: Kiadatlan. Válasz Falk Miksa levelére, amelyben elutasította V-nak azt a kérését, hogy legyen a Csatár munkatársa. Amint kivehető, Falk sietett a levéllel, nehogy V a PN-ban megjelent előfizetési felhívásban rendes munkatársaként mutassa be. (1861. márc. 31.) Abból, hogy az újabb kérést sem teljesítette Falk, azt lehet következtetni, hogy egyáltalán nem kívánt V-val kapcsolatba kerülni. Emögött talán politikai, esetleg személyi okok lehettek.

14. Vajda — Ismeretlenhez. [Pest, 1861. április.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményében: XII. 311. sz. A finomabb levélpapír 287×240 mm nagyságú. A tintával frott szöveg az első oldalon található. Fol. 1. A levél nem autográf, valaki néhány példányban leírhatta a felszólítást, s V csak aláírta. E körlevélből több eddig nem került elő.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen, valószínű, hogy folyamatosan küldték a hasonló kéréseket, ahogyan a példányok elkészültek. Így csak körülbelül határozható meg a keletkezési időpont. V 1860. Szent Mihály naptól (szept. 29.) lakott a Lipót utca 34. sz. alatt, és 1861. december 1-én költözött el. A császár 1861. január 7-én rendelte el a magyar országgyűlés összehívását, az első választások március elején voltak, április 2-án nyílt meg az országgyűlés, 17-én választották meg a tisztkart, május 8-án lett öngyilkos Teleki László, augusztus 22-én fel is oszlatta a császár az országgyűlést. — Május 1. és szeptember 15. között nem V szerkesztette a NÓ-t. Mindezeket figyelembe véve, a levél nem keletkezhett március 2-ánál hamarabb és május 1-énél ké-

sőbb. Az országgyűlés áprilisi megnyitása valószínűsíti az áprilisi keltézést.

A levél felhívás az országgyűlés tagjaihoz, akiktől arcképet kért a NŐ melléklete számára. Ezzel bizonyára hazafias cselekedetet vélt véghez vinni a szerkesztőség: megörökíti és szétküldi az országban azoknak az arcképeit, akik az 1861-es mozgalmas és tragikus országgyűlés részesei voltak. Szana Tamás szerint az arckép-melléklet divat volt az abszolutizmus korában. A vidék várta és berámázta a „nemzeti ügy apostolait”. (Szana Tamás: Örök emlékek. Bp. 1892.)

jövő júliusi folyama elején — A NŐ 1861 júliusában akarta szétküldeni a mellékletet. A megvalósulás azonban késett, csak augusztus 5-én kezdtek meg a képek szétküldését. A lap szeptember 15-én jelenti be, hogy a szétküldés megtörtént: „Egész és fél éves előfizetőink, valamint azon július—szeptemberi negyedéves előfizetők számára, kik a jövő oct. decemberi évnegyedre is utólag előfizettek rendkívüli műmellékletünket az országgyűlési képcsarnokot már mind elküldöttük.” (Galambposta) De még október elején is hirdeti a NŐ, hogy akik előfizetnek, „... rendkívüli kedvezményül... a már eddig szétküldött és köztetszésben részesült *országgyűlési arcképcsarnok* c. szép nagy kártyát is veendőik külön göngyölve postai uton”.

Sajnos a címzettet nem tudjuk megállapítani. 1861. július 15-én a 14. számban az országgyűlés világi tagjai közül a következőket sorolja fel a NŐ: Wenckheim Béla, Wenckheim László, Teleki Domokos, Vass Samu, Zay Károly, Erdődy Sándor, Haller Sándor, Zichy Károly, Vay Alajos, Eszterházy István, Festetics Leó, Ragályi Károly, Károlyi György, Tarnóczy Kázmér, Ráday László, Zichy Bódog, Fiát Ferenc, Andrássy Aladár, Orczy Iván, Széchenyi János, Érczy Samu — valamennyien a főrendhez tartozók: bárók, grófok. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha a címzettet a felsoroltak között gyanítjuk.

15. Vajda — Szilágyi Sándorhoz. Pest, 1862. december 10.

K: Nincs. Nyomtatott körlevél, melyet a Landerer—Heckenast nyomdában készítettek. Ez került a Magyar Történelmi Társulat letéteményeként az OSzK-ba Szilágyi Sándor leveleivel, mint 693. darab. Növedéknapló sz.: 61/1924. Jelzet: Fond. IX/963. Az aláírás is nyomtatott.

M: Kiadatlan. V a MS szerkesztésére készülve körlevelet bocsátott ki, mint eddig is lapjai indulásakor, munkatársakat, cikkírókat vagy levelezőket toborozva. Ebből a körlevélből ez az egyetlen példány maradt fenn a Szilágyi-gyűjteményben. Szilágyit V régóta ismerhette, még a szabadságharc előtti időből, amikor az Életképekbe, Pesti Hírlapba dolgozott, majd a forradalom bukása után irodalmi folyóiratok kiadásával kísérletezett (Magyar Emléklapok, Magyar Írók Füzetei, Pesti Röpívek). V-nak eddig még nem dolgozott, de a Családi Kör-ben találkozni lehet a nevével.

Ez általános jellegű felkérő levelek mellett V egyéni felkéréseket is küldött barátaihoz. Ilyen pl. a Kelemen Mórhoz írott levele.

A MS ügyében intenzív levelezést folytatott Zilahy Károllyal. Sajnos, e levelek elvesztek, de bizonyos nyomuk fennmaradt Zilahynak Bajza

Jenőhöz írt leveleiben (OSzK Kézirattár). Ezekből idézünk néhány részletet, mert bepillantást nyújtanak V szerkesztői, szervezői tevékenységére. Zilahyt V mindenáron meg akarta nyerni munkatársnak. Valószínűleg azért, mert 1860-ban Zilahy írta a legalaposabban bírálatot a *Vészhangokról*, V verseskötetéről. Kapcsolatuk 1861—62 folyamán alakulgat, Zilahy megismeri V bogarait. Egyik levelében a következőket írja: „... Örvendek, hogy Vajda Jancsival nem találkoztam. Szeretek elnéző lenni minden emberi gyalóság iránt, de mikor rossz kedvem van, unom a bolond embereket...” (Bajza Jenőhöz 1862. május 4.)

Egy másik levélből: „... Vajda... korához képest nagyon nagy filkő, hogy Vadnaitól közlendő beszélyét előre jelenti, mintha Eötvös-től vagy Keménytől kapott volna. Míg Vadnai antagonistám nem volt, addig kerültek egymást mint az ördög a tömjént, mintha a világon se lettek volna. Mégis kemény dió lehetek én, hogy ennyi menyét és mogorópej szövetkezik megtörésemre. Láncokat tépek és forrasztok. Azonban gyanitom, hogy Vajda ingyen kapta a beszélyt, ezért dicséri úgy és közli. Mert blazirt fiú ugyan János gazda és álmos mód nélkül, mint egy aggastyán medve, de ha egyszer pénzről van szó, akkor «elhagyja apját és anyját és követ engem» (a pénzt). Mikor ingyen sok cikket kapott tőlem, ejha! hogy dicsért és szeretett. No tán adok még neki, addig is megemlítem a jobb költők közt a Koszorusok albumában. Arany után csak őt, mert jó költő az ebadta borotvált mumutája.” (1862. május 15.)

V 1862-től az *Önbírálat* megjelenése után valamilyen sajtóorgánumot szeretne szerkeszteni. Már ekkor szóba kerül a MS, de valamilyen hetilap is. Erre enged következtetni a következő levlérrészlet: „... Ha a Sajtót vette volna át Vajda, még reméltem volna valami sikert neki a curiositásnál fogva, de új lap, hetilap, munkatársai Bolnai, Vadnai és akár Zilahy is, Vajda alatt halva született biz a még pedig négy fejjel és az anyjában megaszva, mint a mi kis iskolai muzeumunkban található borju Somlyón. Vajdát, ha szóba jó, nyugtasd meg felőlem, ... Különbönb figyelmeztess Vajdát, hogy távol minden személyes tekintettől Vadnai oly üres, de oly üres fejű és hiányos érzékű ember, kevés párja van az elfogadom nevű írók közt. Lapja azzal bizony nem nyer semmit.” (1862. október 1.)

Érdekes a következő részlet is: „Vajda írt Bécsből (mit keres ott?). A héten válaszolok neki. Addig is mondd meg, ha meggyezhetünk, senkivel könnyebben ki nem jó, mint velem, mert a mi nézeteink sokban találkoznak, amiben nem én vagyok az, aki magát kapacitáltatni ne hagyja vagy véleményét másra erőszakolja. A lapnál ő a gazda, az én törekvéseim csak az lenne, hogy a vállalatot emeljem. Mindezeknél fogva senkinek több hasznát nem venné mint nekem, aki a Nővilágra is ügyelnék. De én december közepéig családi körülményeimnél fogva be nem állhatok. Cikkeket addig is írhatnék. Mondd el ezt neki — vagy olvasd el s tán elég lesz válasznak... Vajda pórul jár azzal a röpirattal, ha olyan lesz mint mondod. S ha olyan, akkor ő nem is Vajda Jankó hanem fajnkö... Kár volt Jánosnak meg nem elégedni az Önbírálat sikerével. »Egér nem fér a lyukába, tökök közt a farkára.»” (1862. okt. 13.) Novemberben már konkretizálódik a MS ügye. Zilahyval a pénz dolgában egyezkedik: „... Szeretném ha alkalmilag Vajdának az általa

ajánlott díjra nézve némi nehézségekre utalnál. 80 frt-tal ugy kijöni, hogy az ember egészen a rovatnak adja magát, bajos; pedig az a Tárca, amit mi akarunk, jól kezelve, minden időmet igénybe venné. Tessék neki 100 frt-ot adni, s akkor testestől-lelkestől a tied vagyok — 80 frt-ért még csak a békeségre sem állanék rá.” (1862. nov. 26.)

V decemberben állította össze a szerkesztői gárdát. Erre az alábbi levélből következtethetünk: „A «Sajtókat» köszönettel kaptam; a te és N[agy] M[iklós] levelei is egyszerre jöttek kezemhez. N. Miklóseba Vajda is zárt néhány sort, melyben értesít, hogy lapjának kedvező auspiciumai szaporodnak, Királyit és Vadnait már megnyerte, csak tőlem vár határozott feleletet. Meglehet, ugymond, hogy a szakma változik s a Külf. egy rovatát külön kell kezelnem s egy heti tárcát írnom, mint Bolnainak. »De mit sem tesz.« Rögtön megírtam, hogy tesz, és hogy én politicus nem lévén, ő alatta politikai pályához nem kezdok, de a szépségre és az ujdonságokra, ha tárcába teszi vállalkozom. Különben nem alkuszunk, de azért én lapjának híve maradok. Végül kíváncsiságot fejezem ki, hogy fog ő Királyival, Vadnaival és Kormossal új »Csatárt« alkotni. — Tán nem haragszik meg . . . Vajdát ugy sejtem valaki capacitálta ellenem, mert a »Külföld«-et ugy ajánlja, hogy »ez kevésbé kockázó és könnyebb« — lesz mint a tárcá. Ujdondásznak Vadnait szánta. No ez nem fog kockázni. Hanem hej! hanem nagy aszketikus és reformátor! És milyen gyöngéd ember, csak oly föltétel alatt áll be, ha miatta én is ott maradok. Igazán jó ember ez a Vadnai — nem rossz ember! Denique a dolog ugy áll, hogy én falusi magányomban maradok.” (1862. dec. 13.)

A területek felosztása még december végén is kérdéses: „Vajdának mondd meg kérlek, amit már N. M. által is megíztentem: hogy az ujdonságokat és a színházat vállalom, azonkívül pedig mindaddig, míg a lap rendezve lesz, igazítok mindent, ami kezem ügyébe esik, — ne búsuljon Bolnai ur miatt, és tanulja meg ebből, hogy nem az a jó barát, aki sokat beszél . . . Vajdától valami egy hete mindennap kapok levelet, hogy siessek, mert értekeznünk kell. Egyik pláne így végződik «isten hozd mielőbb!» . . . Egyelőre itt küldöm programomat: légy olyan jó add vagy adasd át Vajdának: ezt leginkább az 1. sz. tárcájába szeretném adatni vagy második cikknek is jó lenne. Ha valamely kifejezésben megakadna — mit nem vélek — magyarázd meg neki, hogy hozzám hasonló cégéres ember, aki már Pesten el volt tetetve, ily categoricus hitvallás nélkül új lapnál nem szerepelhet.” (1862. dec. 25.) Ezek a levelek — ha közvetve is — mutatják, hogyan készült Vajda a MS szerkesztésének átvételére.

16. Vajda — Kelemen Mórhoz. Pest, 1862. december 12.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 71/1954. Nagyvonalas merített papír, 282 × 226 mm nagyságú, kétrét hajtva. Fol. 2. A tintával írott szöveg az első oldalon. A 2—4. oldal üres. A megszólítás fő-

lött jobbra fent: 273 $\frac{13}{12}$. A boríték is megvan. Nagysága 148 × 58

mm. Hátral a borítékból a viaszpecsét kiszakítva. A címzés: „Tcz

Kelemen Mór urnak Bécsben (Wien) K. Ungraische Hofkanzley." A boríték bal alsó sarkán 15 kr. bélyeg. A pecsét: „Pest 12/12.” A borítékon hátul pecsét: „9—11 Fr. Wien 13. XII.” Kelemen Mór hagyatékával került a kéziratárba.

M: Kiadatlan. V Kelement külön levélben kéri fel bécsi levelezőként a MS-ban való közreműködésére. Kelemen 1861-től Bécsben az udvari kancellárián dolgozik, a sajtóügyeket intézi, közben maga is írogat különböző lapok számára.

jobb kedvvel irhatsz nekem, mint a Hírnöknek — A Hírnök c. lapot Török János szerkesztette, aki ellentmondásos jellem volt. Bár Széchenyivel mindvégig kapcsolatban állt, de konzervatívabb álláspontot képviselt. Így a V-kínálta MS jobban megfeleltethet Kelemen becsületes, V-val ugyanazon elvet valló politikai és társadalmi szemléletének. (L. Miklóssy János: Petőfi kortese, Vajda János barátja. OSzK évkönyve 1966. 337—346. 1.)

én a legmélyebb titoktartásról kezeskedem. — Kelemen mint a sajtóügyek intézője fölötté állt a MS-nak s így jogi vonatkozásban összeférhetetlen volt, hogy ő az alája rendelt sajtótermék számára cikket írjon. V ígérését mindvégig megtartotta, mert — bár Kelemen választát nem ismerjük — gyanítható, hogy a MS § jelöléssel ellátott cikkei Kelementől valók.

Kovács Lajos — A Független c. politikai napilap szerkesztője és kiadója. (1863. jan. 1—1863. dec. 31.)

17. Vajda — [Ráth Mór] Kiadóhoz. Balatonfüred, [1863.] augusztus 1.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményében maradt fenn, amelyben a száma: XII. 318. Merített levélpapír 233×142 mm nagyságú. Fol. 1.

M: Kiadatlan. A levél címzettje a szövegből nem derül ki, a keltezésből pedig hiányzik az év megjelölése. A keltezésre támpontot ad a Világ c. lap 1913. dec. 25-i cikke (Magyar írók kenyeré): „Kezünkbe kerülnek Vajda János levelei is. Mennyi levelet írt! Mindegyikben ajánlatot tesz, pénzt kér, szomorú ötletekkel áll elő. Az irodalomról már le mond. Csak fordítani akar, naptárt akar írni. Idegős és szállkás betűi elárulják, éhes gyomorral vetette betűit halálos kapcsolásban. . . 1863 augusztus elején Ségurnak Napoleonról szóló könyvét akarja lefordítani gondos műfordításban ivenként 10 forintért. 1865-ben napilapot szeretne alapítani.”

E cikkben a címzetre vonatkozóan nincs adatunk. A levél valószínűleg Ráth Mórnak szól. Ezt az alábbiakkal kívánjuk igazolni:

E kötet összeállításának utolsó stádiumában előkerült újabb 10 Vajda-levél Radó Antal gyűjteményéből, tehát lényegében azok a levelek, amelyeket a Világ szerkesztője is látott s részben megjelentetett. Ezek a levelek Heckenasthoz, illetve a Franklin Társulat igazgatójához íródtak 1863—1880 között. A Kozocsától most megvásárolt kéziratok közt van még egy levél 1863. aug. 1-ről, amely szinte szó szerint megegyezik ezzel a levéllel, amelynek címzettje Heckenast. (Lásd a következő levél jegyzeteit!) V egyszerre két levelet is írt egy

és ugyanazon üzleti ügyben, az egyiket Ráthnak, a másikat Heckenastnak. Az sem lenne meglepő, ha egy harmadik levél is előkerülne ugyanerről a napról, egy harmadik kiadóhoz címezve.

V szorult helyzetben lévén (megszűnt szerkesztői állása a MS-nál) fordításokból szerette volna magát fenntartani. Ráth Mórral már korábban is volt ilyen kapcsolata. Néhány évvel ezelőtt fordított számára (Jules Gérard: Az afrikai oroszánvadászat. Fordította és bevezetéssel ellátta Vajda János. Ráth Mór 1858. 168. l.), 1864-ben, tehát 1 évvel később sorozatban jelentek meg V fordításai Ráth Mórnál. Nem a Ségur-könyv fordítása ugyan, hanem Thiers történelmi munkáiból a Napóleonnal szülő részek. (Thiers, Adolphe: Histoire du Consulat et de l' Empire. Melin, Leipzig 1845—1846. 14 kötet.)

Gyors egymásutánban a következő részek jelentek meg magyarul.

1. Thiers: Waterloo. Franciából fordítva. Ráth Mór, Pest, 1864. 354 l. Új kiadás 1888.
2. Thiers: I. Napoleon Szent Ilona szigetén. Ráth Mór, Pest, 1864. 184 l.
3. Thiers: I. Napoleon trónlemondása. Elba sziget. Visszatérés. Franciából fordítva. Ráth Mór, Pest, 1865. 332 l.
4. Bonaparte Egyiptomban címmel 15 folytatásban közöl V részleteket a FL-ban 1864. okt. 13—29. között. (L. Miklóssy János: Vajda János ismeretlen évei. ItK 1969. 1. sz.)

A fordításokról V maga is megemlékezik egy most előkerült levelében: „Utóbbi időben Thiers: L'histoire de l' empire et du consulat című művéből fordítottam »Napoleon Szent Ilona szigetén« és »Waterloo« című 30 nyomott ivre terjedő köteteket, melyek Ráth Mórnál jelentek meg.” (V levele Fraknói Vilmoshoz 1874. jún. 2.) Tehát igaz, amit Miklóssy még csak sejtett: „Valószínűnek kell tartanunk, hogy Vajdától származnak Thiers említett munkájának ebből az időszakból származó magyar fordításai.” (ItK 1969. 1. sz.)

Mindezek alapján állítjuk, hogy a levél címzettje Ráth Mór.

Histoire de Napoleon — Comte de Ségur: Histoire de Napoleon et de la Grande Armée pendant l' année 1812. Ségur könyve nem a történész, hanem a szemtanú munkája, hiszen ő ismerte Napóleont, átélte a leírt eseményeket, s ez megakadályozta, hogy élményeit mértéktartóan adja elő. Thiers műve magasan fölötte áll a Ségurénak, s talán ezért is kötötték meg a szerződést a Thiers-fordításra.

december 1-ére a könyv meg is jelenhetnék. — Nem jelent meg, csak egy évvel később, 1864 őszén. Mikor fogott V hozzá a fordításhoz, nem tudjuk. Valószínű, hogy nem 1863-ban. Akkor még kínálkozott egy másik megélhetési lehetőség, visszavenni a NŐ szerkesztését Bajza Jenőtől. 1864 nyarán már nincs más választása: a NŐ megszűnőben, V keresete erősen megcsappan. 1864 februárjától szeptemberig nincs adatunk V életéről, csak a NŐ-ot szerkeszti; valószínű, hogy ekkor készülnek a fordítások is.

**18. Vajda — Heckenast Gusztávhoz. Balatonfüred, [1863.]
augusztus 1.**

K: OSzK Kézirattára. Kozocsa Sándortól vásárolták e kötet munkálatainak utolsó szakaszában. A szürke levélpapír 232 × 143 mm nagyságú, kétrét hajtva. Fol. 2. A tintával frott szöveg az 1. oldalon. A 2—4 oldal üres úgy, hogy a 2., 3. oldalon átírva található a levél ikatása: „Vajda János Balatonfüred 1/6 Aug. 1863.” Az évszámot innen pótoltuk. Megjegyezzük, hogy valamennyi Heckenasthoz és a Franklin Társulathoz írt levél hasonlóképpen van beiktatva.

M: Kiadatlan. A levél címettjét a szöveg nem árulja el, de abból a gyűjteményből való, amelyet előbb Radó Antal őrzött, s amelyet a Világ c. lap riportere is látott és említett cikkében (Világ, 1913. december 25. Magyar írók kenyeré c. cikk.), és amely később Kozocsa Sándorhoz került, saját bevallása szerint vásárlás útján. Ez a gyűjtemény V-nak a Heckenasthoz és a Franklin Társulat igazgatójához írt leveleit tartalmazza. Az első levél 1863-ból, az utolsó 1877-ből való. A gyűjteményt Kozocsa Sándor még betekintésre sem adta át e kötet számára, mert szerette volna eladni. Különböző helyeken felajánlotta, de olyan csillagászati összeget kért a levelekért, hogy mindenütt elutasították. Végül ez év tavaszán az OSzK megvásárolta a gyűjteményt, amikor e kötet kézírata már a nyomdában volt. Ekkor illesztették be a leveleket és a jegyzeteket e kötetbe, ami igen nehéz munka volt, miután nemcsak a lapszámozást kellett átírni, hanem a szövegben levő belső hivatkozásokat is.

Az OSzK által megvásárolt csomag tartalma a következő: 13 Vajda-levél, 3 naptártervezet, az *Utolsó dal Ginához* c. vers kézírata, Vajda-képek különböző kötetekből kiemelve, Gina műlovarnói képe levelezőlapon, Gina fényképmásolata 1860-ból, Bartos Róza fényképei s a képek negatívjai, melyeket annak idején Pásztor Árpád készített, 7 db Vajda-névjegy, a De Gerando Attilához írt 1885. március 4-i levél fotokopíája, géppel frott levélmásolat egy ismeretlen szerkesztőhöz (1885. május 15.), az Alboin-monda leírása 2 és fél gépelt oldalon, 2 Vajda-verskötet a költő dedikációjával, valamint Bogyay Ernő levele Heckenasthoz Milánóból, amelyben arról értesíti a kiadót, hogy Helfy Ignác Franciaországba költözött, s ezért nem küld cikkeket a hazai sajtónak.

Az Alboin-mondáról V drámát is tervezett. (L. erről Vkrk III. k.)

A levél szövegének tárgyi magyarázatait lásd az előző (17. sz.) levél jegyzeteiben.

19. Vajda — Bajza Jenőhöz. Pest, 1863. szeptember 19.

K: OSzK Kézirattára. A levél Zilahy Károly Bajza Jenőhöz írt levelei között van, ugyanis V a levelet Zilahynak küldte el, s megkérte, hogy továbbítsa Bajzának. Zilahy ugyanerre a levélpapírra megjegyzéseket fűzött a levélhez. Merített papíron tintával frott levél. 284 × 222 mm nagyságú, kétrét hajtva. Fol. 2. V levele van az 1. oldalon, a 2. üres, a 3—4. oldalon Zilahy levele Bajzához. Az első oldal alján V

írásával a címzés: „T. Cz. Bajza Jenő urnak.” A keltezés előbb szeptember 20, később V átjavította 19-re.

A levél megvilágítja, hogy a Zilahy—V kapcsolat miért szakadt meg hirtelen 1863 őszén. Valószínű, hogy V Zilahynak is írt pár sort, s megkérte, hogy továbbítsa Bajzának, aki akkor Pilismaróton lakott. A levél hangja annyira rideg, kegyetlen, a megszólítástól a zárómondatig, hogy nem kell csodálkoznunk a Zilahy felháborodását tartalmazó továbbírtó szövegben, melyet teljes egészében közlünk:

„Kedves Jenőm! Megelőző soraimat tán kaptad. Ma reggel veszem Vajdától e levelet idezárt borítékjával. Egész könnyedén tudatja, hogy szükségesnek látta a lapot rögtön átvenni. Persze mert több idő óta száraz zsemlet ebédel. A rabló épp annyi joggal tudathatná, hogy szükségesnek látja a kabátot a hátadról azonnal lehuzni. Nézetem szerint itt nincs egyéb teendő, mint rögtön írni Heckenastnak (receptívsevel) kifejtvén előtte, hogy

1. ily hanyathomlok még egy cselédet sem szabad elcsapni.

2. Különbön is te egész évre vetted át a »Nővilágot«, erről Heckenast becsületével kezes; ezenkívül a törvény útján is képes vagy érvényesíteni jogaidat. Annyival inkább, mert

3. más kiadótól nyertél volna felszólítást lapszerkesztésre, de magadat H. szavában bízva — a Nővilághoz tartván azon ajánlatokat visszautasítottad és most existenciádat kockáztatod.

4. Számos kéziratot vettél előleg a lap számára, mi most nyakodon van.

Egyébiránt Heckenast — mint Vajda leveléből kiveszem — nincsen értesülve ezen államsinyről, hanem alkalmasint megigérte Jánosnak, hogy nov-re átadja a lapot, ez pedig éhségtől ösztönözve fogamatba akarja venni a cigány példabeszédet: »Adj uram, de mindjárt«.

Én Heckenastnak a múlt héten Szöllősy levelei ügyében irván, végül a Nőv. ügyét is érintettem. »Az istenért — irám — ne adja ön Vajdának a lapot, neki országserzte a legveszettebb neve van: mult félévben is ez ijesztette el az előfizetőket« stb. Ugy látszik nem fogott rajta.

Tegnap Szendrey Juliától hallám, hogy Bableves ur jár formaszerint házról házra s beszéli, hogy ő eddigi dolgait *megbánta*, de amit tett, Zilahy és Bajza ösztönére tette. Ezek voltak az ő rossz szellemei.

Már csinálj valamit — s rendelkez velem — ne engedd magad egy könnyen kivirumzvangizolni, azt a 300 forintot neked a törvény is megítéli. Okt. 1 előtt pedig mindekép jő be hogyha lehet, Vajda ne tudja ki a pénz Kempftől. Nagy készséggel igéri a Szabó Ignác féle fordítás díját!

A Koszoru kiásta, hogy mi ketten Uj Athenaeumot akarunk szerkeszteni stb. Egész rémülettel ir és sulyt fektet reá. Bár lennék oly állapotban, hogy rémületüket valósíthatnám!

Nővérem a héten szándékozik feljönni és hozzám száll.

Áldor kilépett a fészekből, de Egerben az apát mindenét confiscálta. Isten veled, kedves Jenőm, tudósíts rögtön lépésidről. Anyád kezet csokolom tégedet ölel barátod” (Pest szeptember 20. 1863.)

Másnap Zilahy újabb levelet ír Bajzának:

Tegnap d.u. küldém el recepitsóval Vajda hozzád intézett levelét, amelyben jelenti, hogy a Nővilágot (az az a szerkesztői budget-t) rögtön átvenni «multhatatlanul szükségesnek» találta.

Már azelőtt kezdte volt a lapokat és könyveket a kiadóhivatalból elhordani, ami ellen hozzáintézett levelemben tiltakoztam, figyelmeztetvén miszerint a szerkesztő *te vagy*. Én most persze a nyomdának feléje sem megyek. Jó lenne visszatérned és a dolgot — ha lehet — rendbehoznod, míg idő van rá. . . Áldor azt indítványozta: hívjuk ki Vajdát mindhárman párbajra, ő lesz az első. Isten veled Vár szerető barátod egy szerencsétlen furulyás.”

A három levélből kikerekedik a történet. V pénz nélkül van. Nem tud mást tenni, mint egy rideg levéllel Bajzát félreállítani. A NŐ szerkesztése még jelent valami jövedelmet (Bajza havi 100 forintot kapott!). Gyorsan intézkedik, az októberi lapot összeállítja, bejelenti, hogy a tényleges szerkesztést átvette szeptember 20-án. Közben bétköteti az embereket, bünbakul téve meg Zilahyt és Bajzát. Heckenastot kész helyzet elé állította, s a NŐ pénzével diszponált. Nem tudjuk, hogy Bajza mit tett e levél vétele után, hiszen ekkor már halálos beteg volt, hat héttel később (1863. október 28-án) meg is halt. Lehet, hogy e goromba tény is siettette halálát. Egy biztos: V kegyetlenül bánt el azzal, aki legközelebbi munkatársa volt, helyette dolgozott. 1863 első felében még V volt a névleges szerkesztő, Bajza csak július 1-től vette át hivatalosan a szerkesztést. Augusztus elején még arról ad hírt a NŐ, hogy V Balatonfüreden nyaral Zilahyval és Bajzával együtt. Ekkor még nem volt szó az átvételről, fordító munka után nézett Vajda. A szeptember 16-i szám Bajza szerkesztésében jelent meg. Szeptember 17-én tragikus baleset következtében egyszerre haltak meg V szülei, 18-án el is temették őket Válon. 19-én V visszament Pestre, s akkor írta Bajzának e levelet.

a jövő számot — Az október 1-it. Erről a szerkesztőváltásról a VÚ így emlékezik meg: „A mostanában annyi csapást szenvedett Vajda János a politikai térről végleg visszavonulva a «Nővilág» című szépirodalmi lap szerkesztését, mely egykor az ő kezében a tekintélyesebb szépirodalmi közlönyök közé tartozott — személyesen vette át. E havi első számában újra kezét szorított a muzsával. Egymásnak élve, mindkettőnek több öröme lett volna. Kár is volt megválniuk.” (VÚ 1863. okt. 4. 358. 1.) Szerkesztői tevékenysége a következőkre szorítkozott: Divattudósítást íratott Kálnaival. Vértessy Arnold elbeszélését folytatta. Közreadta a *Memento mori* c. versét és kettőszította azt a fordítást, melyet a szeptember 16-i szám befejezni ígért. (Berlioz, Hector: A vándor hárfás, melyet Egedi fordított a NŐ számára.)

Kurz és Träger urak — Valószínűleg a nyomda és a kiadóhivatal vezetői. Träger Endréről tudjuk, hogy már 1848-ban művezető volt a Heckenast—Landerer nyomdában. Petőfi Träger asztalánál írta a Nemzeti dalt. 1869-ig dolgozott Heckenastnál, majd az Egyetemi Nyomda igazgatója lett.

20. Vajda — Szász Károlyhoz. [Pest] 1863. december 17.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 8/32/1946. Legifjabb Szász Károly ajándékozta az OSzK-nak Szász Károly 2756 levelével együtt. Finomabb, sima tapintású, fehér papír, 217×141 mm nagyságú, kétrét hajtva. Fol. 2. A fekete tintával írott szöveg az 1. oldalon, a többi üres.

M: Kiadatlan. V 1863 decemberében újjászervezi a NŐ-ot, újra hetenként fog megjelenni, ezért munkatársakat keres. Zilahy és barátai már nem támogatják. Szász Károly akkori szabadszállási ref. lelkészhez is azért fordul e levéllel, hogy közreműködését kérje. Ez azért meglepő, mert V lapjai állandóan csipkedték a Szász-nemzetséget, továbbá V ki nem állhatta a reformátusokat. Talán maga is meglepődött, amikor a kért időpontra megérkezett az Oh szép c. 32 soros vers. Szokásától eltérően meg is köszöni a NŐ 1864. január 3-i számában: „Jól esett nem csalódnunk. Ép kedély, erős lélek nem sérül meg gyógyíthatatlanul egy kis tréfától. Kimondja, ami szívében van, visszaszja a vágást, de nem duzzog. Szent a békeesség. Aztán meg nem is közvetlenül tőlünk eredtek. No de csakogy a vers megérkezett. Boldog új esztendőt.” (Gp)

A levél és üzenet megértéséhez annyit, hogy 1863. március 16-án a NŐ-ban a Szász-családot csúfolja ki Zilahy Károly. Különféle rímeket ajánl, mint apa—kapa, Apor—kapor, ökör—gyötör stb. „Szász Károly, Szász Béla, Szász Gerő, Szász Péter, Szász Tuhutum stb. stb. fáradhatatlan buzgalmu szászaink figyelmébe.” Szász Károly túltette magát a sértésen s később is küldött verseket V-nak, felolvasta V verseit a Kisfaludy Társaságban, melléáll könyvkiadási ügyben. Könyvet is kölcsönöz V-nak.

21. Vajda — Berczik Árpádhoz. [Pest] 1864. június 23.

K: PIM Kézirattára. Jelzet: V. 1886. Leltári száma: 1515/1961. Fekete tintával írott szöveg, egy füzetből kitépelt lapon. Közönséges szürkés színű papír. Nagysága: 206×175 mm. Fol. 1.

M: Kiadatlan. V-nak a júliusi NŐ összeállításánál cikk-gondjai voltak. Személyesen kereste meg Bercziket, hogy cikket kérjen tőle. Berczik nem volt odahaza, ezért bízta egy darab papirosra kívánságát.

Határtalanul tisztelt — Szokatlan megszólítás, de V bővelkedik ilyen szokatlanságokban. Ha valakire szüksége volt, vagy el akart érni valamit, kedves tudott lenni.

jólkönyv közreműködését — Berczik egy idő óta frogatott a NŐ-ba, ezért bátorzkodott V újabb cikket kérni. A kért cikket V megkapta és közölte is: Berczik Árpád: Iza, a bálkirálynő. Dunántuli nevelett (NŐ 1864. júl. 3. 422. 1.).

fordítást nem adhatok — Próza fordítás nincs a júl. 3-i számban, de versfordítás igen: Burns: I wish the worse were over című, fordította Csukássy József.

22. Vajda — Kelemen Mórhoz. Bécs, [1864.] szeptember 27.

K: OSzK Kézirattár. Növedéknapló sz.: 45/1957. Vestagabb fehér levélpapír, 286×226 mm nagyságú, kétrét hajtott. Fol. 2. A fakult, fekete tintával írott szöveg az 1—2. oldalon; a 3—4. oldal üres.

M: Kiadatlan. A kéziratról az évszám hiányzik, de könnyen megállapítható a tartalomból. Miután a NŐ előfizetőinek száma megcsappant, Heckenast V különböző ígéretesei ellenére sem volt hajlandó a kiadás költségeit vállalni. V-nak állást kellett keresnie. Miután idehaza hiába próbálkozott, Kelemen Mór segítségével Bécsben sikerült elhelyezkednie. 1864. szeptember 25-én bejelenti az olvasóknak, hogy megszünteti a NŐ-ot. Másnap Bécsbe utazik, s 27-én már is szívességet kér Kelemenától. Az évszám tehát 1864.

állásomat is irigylendőnek tartják — V a kancelláriában kapott állást, ahol gr. Pálffy Móric helytartó alatt szolgált. V így ír erről később: „E hivatalban teljesítém kötelességemet, mint hivatalnok.” (*Nyílt levél. Magyar Újság*, 1867. dec. 31.)

Keményvel s Gorovével ebédeltem — Kemény alkalmasint Kemény Zsigmond, Gorove pedig Gorove István (1819—1891) politikus, közgazdász, később miniszter. Balajthy és Tarján nevének olvasata bizonytalan, ezért személyükről semmit sem tudunk kideríteni.

23. Vajda — Heckenast Gusztávhoz. Bécs, [1865.] május 27.

K: Kozocsa Sándor birtokában. A levél fénymásolatát — mivel a szöveg már megjelent nyomtatásban — rendelkezésünkre bocsátotta a következő adatokkal: „2 íves lap (4 oldal): szöveg 1—3 oldalon tintával 145×225 mm”. Tehát fol. 2.

M: 1913-ban a Világ c. lap közzétette V néhány levelét, többek között ezt is, az alábbi bevezetéssel: „1865-ben egy napilapot szeretne alapítani: Vajda János a kiegyezést megsejtette és ő, aki sohase tartott a forradalmi ellenzékkel, arra is hajlandónak mutatkozott, hogy névtelenül egyengesse a kiegyezés útját. Az alábbi ismeretlen levelét szószerint közöljük.” (*Magyar írók kenyeré. Világ*, 1913. dec. 25. 68. 1.) A teljes szöveg megjelent még a Vkrk 6. kötetének jegyzetanyagában is. (454. 1.). A Világban közölt szöveg tele van elírásokkal, amelyeket a Vkrk VI. kötete is átvett. Mi a K alapján adjuk a levél szövegét.

a hazai hangulat legújabb fordulata — Bizonyára azokra a politikai változásokra utal, amelyek 1865-ben bekövetkeztek Deák „husvétii cikke” után, részben Schmerling bukásával, részben a kiegyezésre vonatkozó konkrét tervek következtében. Erre vonatkozik az Deák-párt PN-ban mutatkozó irányváltásának emlegetése is, amely közelített a V röpirataiban vázolt elképzelésekhez. (L. erről a Vkrk. VI. kötetét.)

pár héttel előbb, egy megindulandó politikai lap részéről tettek is ajánlatot — 1865-ben Bécsben a Magyar Világ megindításán munkálkodtak Ludasi Mór (1829—1885), aki 1849 tavaszán Pesten az Esti Lapokat szerkesztette, kezdeményezte a lapalapítást, és a kiadást, szerkesztést Székely József (1825—1895), a MS volt munkatársára bízta. A szervezési munka 1865 nyarán megindulhatott, mindenesetre V szeptemberben már úgy beszélt a lapról, mint kész tényről. Erre vonat-

koznak a BH utolsó számában írt sorai: „ . . . azon édes meggyőződéssel tesszük le tollunkat, hogy azt rövid időn ismét fölvehetjük máshol.” (Szept. 30.) A hazatérni kívánó V-t talán éppen pesti levelezőnek szánják.

Heckenast elutasító válasza után még egy próbálkozást tett V: felajánlotta szolgálatait A Honnak, Jókai lapjának. Csak miután Jókai is elutasította, adott választ a Magyar Világnak, illetve Ludasinak. Ez egyben azt is jelentette, hogy visszatérhet Pestre, ami 1865 szeptember végén meg is történt.

Nevemmel nem lépnek elő — Félt attól, hogy nyílt szereplése kedvezőtlen hatást váltana ki. 1863-ban neki volt a leghírhedtebb neve az országban, ahogyan Zilahy írta Heckenastnak.

Ha ön vérmességem és vehemensségemben látná okát előbbi sikertelenségemnek — Ritka pillanat: V elismeri jellemhibáit, melyek 1863—64-ben különböző szertelenségekben nyilvánultak meg. (Thaly-botrány, sajtóvétség miatt börtön, állásvállalás a kancellárián, a Bajzának írott levél stb.) Heckenast választát nem ismerjük, de abból, hogy Jókainak írt levele szerint (l. 25 sz.) mindenkinek megbocsát, csak Heckenastnak nem, arra következtethetünk, hogy elutasító volt a válasz.

24. Vajda — Vadnai Károlyhoz. [Bécs, 1865. június 15—20.]

K: Nincs.

M: Vadnai Károly levelestárából c. közleményben, ItK 1942. 60—61. l. A levél szövegét e cikk alapján közöljük. A levelet a következő megjegyzéssel adta közre Kéky Lajos: „Vajda János levele Vadnai Károlyhoz Marienbadból a 60-as évek elejéről.” Állítólag e feljegyzés magától Vadnaitól származik. A levél keltezetlen. V Marienbadban 1863-ban volt, de mivel a FL csak 1864-ben indult, így a levél nem lehet 1863-as. Inkább 1865-ben, bécsi tartózkodása idején küldött V a FL-ba egy *bécsi levelet* e levél kíséretében. 1865. június 22-én közöl Vadnai először Vajda-cikket a FL-ban (*A magyar nép*). Már június 18-án a következőket olvashatjuk a FL-ban: „Vajda János jeles költőnk, kinek rég hallgató lantját irodalmunk sajnálva nélkülözi, igen szép cikket ír a BH-ban Bécs és Pest cím alatt (június 10., 11., 15). E közlemények költői melegséggel s nemzeti sajtáságaink igaz kiemelésével vannak írva. Ez érdekes cikksorozatból közelébb egyes részleteket közleni fogunk.” Ez a bejelentés arra mutat, hogy ez időpont előtt V nem írt a FL-ba, tehát a levél nem keletkezhetett 1865. június 15. előtt. Kérdés, vajon nem az említett cikket küldte-e V Vadnainak e levél kíséretében. (A *Pest és Bécs* szövegét 1. sorozatunk V. kötetében, 99—112. l., és uo. 372. l.) A FL 1865. október 29-én közöl újabb cikket Vajdától *Budapest előnyei* címmel. Ezt V már nem küldhette Bécsből, mert 1865. október 1-től a Helytartótanácsnál dolgozott Budán. A levél úgy beszél a hivatalról, mint amit még ezután fog megkapni. Két eset lehetséges: a BH-ban megjelent cikksorozat felkeltette Vadnaiék figyelmét s kérték Vajdát, hogy egy részletet — mint bécai levelet — adjon át a FL számára is, s akkor e levél a június 15—20. közötti időből való, vagy pedig a cikksorozatból Vadnaiék saját maguk válogatásában közölnek s újabb közleményeket kérnek Vajdától. Az első

látszik valószínűbbnek. A hang arra mutat, hogy nem ez volt az első levél, amelyet váltottak. Vadnai írhatott és érdeklődött V élete, sorsa felől, s kért valamit a FL számára. Vajdának éppen megvolt a BH-ban megjelent cikksorozat, abból állított össze egy „bécsi levelet” s küldte Vadnainak. Ezt közölte a FL *A magyar nép* címen. Így a levél az 1865. június 15—20. közötti időből való.

azon vagyok, hogy [. . .] ártatlan hivatalt kapjak — V 1864. szeptember végén ment Pestről Bécsbe, hogy ott a kancellárián elfoglalja azt az állást, amelyet valószínűleg Kelemen Mór szerzett számára. De újságírás nélkül ott sem tud megenni; 1864. november 13-tól rendszeresen ír a Sürögöny c. lapba, sőt 1865. januárjától a Kecskeméthy Aurél által szerkesztett BH-ba is. E levél tanúsága szerint nem érzi jól magát Bécsben, szeretne hazakerülni s valami ártatlan hivatalt kapni. Ez 1865. szeptemberétől sikerül, amikor is a Helytartótanács elnökségén kapott hivatali beosztást. (Miklóssy János: Vajda János ismeretlen évei. ItK 1969. 1. sz.) A hivatalvállalást később a *Hitágazatokban* így magyarázza: „Az egyes ember, akinek önálló vagyont s sors nem adott, kénytelen dolgozni, szolgálatba állni, vagy koldulni, rabolni menni, vagy öngyilkossá lenni, tertium non datur.” (Quintus: *Hitágazatok*. Bp. 1878. 42. 1.)

ittlétem óta a legszűkebb, dühös, paprikás, sujtásos magyarrá lettem — Az 50-es évek végén V is magyar ruhát csináltatott, de az *Önbírálat* megjelenése után (1862. július) nem hordta tovább. Agai Adolf így írt erről: „Az *Önbírálat* megjelenése után eltűnt a pörge kalap, szűr, sarkantyus csizma, csáti bot . . . ott látom már Jánost fehér cilinderekben, gérokkban, plundrában, ernyővel a karján, porellenző köpönyeggel, szemén zöld okuláré.” (Agai: *Új hantok*. Athenaeum, Bp. 1906. 136—153. 1.) A Bécsben töltött idő azonban a levél szavai szerint visszamagyarította.

25. Vajda — Jókai Mórhoz. [Bécs, 1865. augusztus—szeptember.]

K: Nincs.

M: Baros Gyula Vajda János vezeklése c. cikkében jelent meg nyomtatásban a *Napkelet* 1925. szeptember—októberi számában. A cikk szerint a levél Tisza Lajos kocsordi könyvtárából került elő. A levél megjelent a Vkrk 4. és 6. kötet jegyzetanyagában is. Mi a *Napkeletben* megjelent szöveget közöljük.

A levél keltezése hiányzik. A tartalomból a körülbelüli időpontot lehet csak meghatározni. Bécsben írta, amikor Magyarországon „érdekes idők közeledtek”, tehát 1865. május—júniusnál nem hamarabb, illetve amikor már megérlelődött benne a hazatérés gondolata, tehát szeptembernél nem később. Sőt ha a Heckenastról írtakat figyelembe vesszük, akkor közvetlenül a Heckenasthoz írt levél után kell keltezniünk ezt a levelet. Nincs kizárva az sem, hogy tavasszal, a Deák-féle hűsvéti cikk után koreste meg Jókait, amikor már érezte a fordulatot a politikában, s akkor a Heckenastra vonatkozó kijelentés még a NŐ megszüntetésére értendő. A két levél azonos hangot üt meg, tehát időben nem lehetnek messze egymástól. Mi 1865. augusztus—szeptemberét gondoljuk a legvalószínűbb időpontnak. A Vkrk VI. kötetének 1866-os

keltezése sajtóhiba lehet (455. l.); Baros Gyula cikkében 1863-ra keltezi a levelet, illetve úgy fogalmaz, hogy 1863-ra kell gondoljunk: „1863-ban egészsége nem volt egészen rendben. A különféle bajok elől külföldre ment, de úgy látszik, ott sem talált megnyugvást. Ez időbeli lelkiállapotára érdekes világot vet Jókaihoz Bécsből, keltezetlen levele. .” (Napkelet, 1925. 311. l.)

Érdekes idők közelegről — A kiegyezés érlelődik kül- és belpolitikai vonalon egyaránt. A Deák-párt mozgolódása, a februári pátenz visszavonása, Schmerling bukása stb. efelé mutat.

me voilà — (fr.) Itt vagyok.

Íde [...] a *formális éhenhalás veszedelme üzött* — V 1863—64-ben nagyon kevés jövedelemmel rendelkezett. Ha nem is kell szó szerint venni Zilahy Károly levelét, mely szerint hetek óta száraz zsemlel él, az biztos, hogy 63 ószétől megcsappant a keresete. A NŐ előfizetői egyre csökkentek, más jövedelmi forrása pedig ebben az időben nem volt. Verseit csak saját lapjában tudta elhelyezni. Egyedül az *Ártor és Ida* jelent meg a Koszoróban. 1864. február 28-án kölcsönt kért az Írói Segélyegylettől (200 forintot); nem kapta meg. Így ír erről a Kemény Zsigmondhoz intézett *Nyílt levélben*: „Betegségem folytán munkaképtelenné lévén a legnyomasztóbb anyagi helyzetbe jöttem. Minden jövedelem forrásból kifogyva, hazai köztintézeteinknél keresetm alkalmazást, de mindenütt önök cliquejének egy-egy boldog sinecurába helyezett fölhízott alakja magasodott föl előttem . . . Javitnoki fizetés mellett ajánlkoztam tárcairónak, vagy külföldi rovatvezetőnek, de »a helyek mind be voltak töltve«. . . végre minden kísérlet meghiúsulta után Tóth Kálmán barátom által kölcsönzött 20 — olvasd húsz forinttal utaztam föl Bécsbe azon reményben, hogy ott a cancelláriánál alkalmazást nyerek. . .” (L. Vkrk IV. k. 299. és 543. l.)

furorét csinálnak — Rajongást, ihletettséget; itt: zajt vernek, fel-tűnést keltenek.

két év ótai működésemet — Félrevezető kijelentés; csak úgy igaz, hogy 1864-ben és 1865-ben. De a két esztendőből éppen 12 hónapot töltött Bécsben: 1864. szeptember 26-tól 1865. szeptember végéig. Október 1-én már Budán kapta a fizetését. (L. Kelemen Mórhoz írott levelét.)

töled barátságos szivességet nem érdemlek — Célzás arra, hogy a 60-as évek elején V lapjai gúnyolták Jókait, s a MS élén V Jókait váltotta föl.

legkérelhellelőbb üldözöje óhajtanék lenni a röpirataimban kifejtett iránynak — Heckenastnak azt írta néhány nappal vagy héttel előbb, hogy az idő az ő eszméit érleli, itt pedig eltéli röpiratait. Heckenast föltételezett válaszában figyelmeztetette rá, hogy éppen a röpirataiban kifejtett eszmék miatt vált gyűlöletessé a neve. Talán ezért van e fordulat.

26. Vajda — Kelemen Mórhoz. [Buda, 1865. október 4—5.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 71/1954. Finomabb, fehér levélpapír, 280 × 226 mm nagyságú, kétrét hajtva, fol. 2. A tintával írott szöveg az 1. oldalon. A 2. üres, a 3.-on az alábbi szövegű nyugtát

olvashatjuk: „Nyugta, mely szerént és alolirt Tek. Vajda János urtól 5 fr-ot átvettem. Muraközy szabómester. — Ismét átvettem 3 frtot. Nov. 8-án. 865. Ki van fizetve 2 fr.” Ezeket bizonyára Kelemen frattára Muraközyvel. Ez a nyugta, illetve a keltezés a levél keletkezési időpontját is meghatározhatóvá teszi. Ugyanis ha a második részletet 1865 novemberében fizette ki, akkor az első részletet októberben küldte V, s minthogy a levél szerint három nap óta dolgozik, a levél kelte: 1865. október 4—5. A kéziraton fent, a lap tetején idegen frással: 865.

12

A lap alján idegen kéz: $\frac{5}{7}$ Ez az adósság elszámolására vonatkozhat.

V Bécsből való elutazása előtt valamire megkérhette Kelemen, aki rögtön utánanézett a dolognak, megírta gyorsan kimerítő tudósítást. V e levélben ezt köszöni meg.

Egy percnyi időm már 3 nap óta — A már szó olvasata bizonytalan, esetleg egy elkapkodott *sincs* is lehet. Ha *már 3 nap óta* a szöveg, akkor bizonytalanra teszi az időpontot, lehet bármelyik 3 nap 1865 októberében. Ha a *sincs* a jó, akkor a munkába állás első három napját jelenti, amikor a hivatal átvétele a Helytartótanácsnál minden percét lekötötte.

Ötöt adj Nebrudkának, ötöt Muraközynek — Nebrudka kiltét nem sikerült megállapítani, Muraközyről a nyugta elárulja, hogy bécsi szabómester volt. Tehát V hazatérése előtt ruhát csináltatott.

a Bródytól átvett 10 ftot itt Bródynak fizessem — A bonyolult felruházkodási tranzakcióról l. a következő levelet. Bródy pesti textilárus lehetett.

27. Vajda — Kelemen Mórhoz. Buda, [1865.] november 2.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 45/1957. Kartonált, fényes levélpapír, 340 × 250 mm nagyságú, kétrét hajtva, fol. 2. A fekete tintával írott szöveg az 1., 2., 3. oldalon. A 4. oldal üres. Az utóirat utolsó 3 sora ceruzával van írva.

M: Kiadatlan. A keltezésből az évszám hiányzik, az adósság törlesztése 1865-re utal.

Elmennék Mexikóba — Célzás arra, hogy a 60-as években katonákat toboroztak Mexikó meghódítására. Ferenc József öccse, Miksa 1863-ban mexikói császár lett III. Napóleon támogatásával. A franciák által elűzött elnök, Juarez 1867-ben Napóleon hadseregét arra kényszerítette, hogy elhagyja Mexikót, Miksa császárt pedig tábornokaival együtt agyonlövötte. V már 1865-ben látta, hogy Miksa császársága reménytelen (desperatus) vállalkozás. De még ennél is reménytelenebb az ő helyzete.

Muraközy Bródy kontójába nem tette be a 10 ft levonást — V a ruhacsináltatáskor Bródy pesti kereskedőtől vásárolt valami hozzávalót 10 forintért. Pesten járhatott állása ügyében, és személyesen vitte Bécsbe a vásárolt holmit. Úgy egyezhettek meg, hogy Muraközy, akinek kontója volt Bródynál, kifizeti a 10 forintot, s V majd a ruhacsináltatás árával együtt egyenlíti ki. Muraközy azonban Bródynál nem egyenlítette ki a számlát, így V kénytelen volt közvetlenül e. utóbbinak fizetni.

28. Vajda — Kelemen Mórhoz. Buda, [1865.] december 1.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 45/1957. Merített nagyvonalas levélpapír egyik oldalán tintával frott szöveg. 215×145 mm nagyságú. Fol. 1.

M: Kiadatlan. Az évszám a keltezésből hiányzik, de az adósságtörlesztés bizonyítja, hogy 1865-ből való.

Ez a levél az utolsó ebben a tárgykörben. (1. előző leveleket!)

Örültem, hallván, hogy Pestre jövendéz — Úgy látszik, Kelemen is szeretett volna Bécsből Pestre visszatérni, valamiféle állás is kínálkozott, de azt végül is Greguss nyerte el. Feltételezzük, hogy 1865-ben az országgyűléssel meginduló Országgyűlési Napló szerkesztői megbízatásáról van szó. Ugyanis 1865. december 1-én összehívték az országgyűlést, és az Országgyűlési Napló szerkesztését Greguss Agostra (1825—1882) bízták, aki addig a PN munkatársa volt. 1865—70 között szerkesztette a Naplót, majd a pesti egyetemen az esztétika tanára lett. Greguss a Deák-párt embere volt, V ezért is haragudott reá. (A V—Greguss-kapcsolatra nézze l. Vkrk I. k. 273., IV. k. 489. l.) Kelemen csak a 70-es évek elején jön haza; az Igazságügyminisztériumban kap állást — ha nem is miniszteri titkárságot, ahogyan V óhajtotta.

29. Vajda — Kelemen Mórhoz. Pest, 1866. június 6.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 71/1954. Sárgásbarna, merített, nagyvonalas levélpapír. 282×220 mm nagyságú. Kétrét hajtva, fol. 2. A tintával frott szöveg az 1. és 2. oldalon a 3., 4. üres.

M: Kiadatlan. Válasz Kelemennek egy elveszett levelére, amely még egy V-nak szóló küldeményt is tartalmazott.

A Sürgöny szerkesztőségében — E levél perdöntő abban, hogy V írt-e a Sürgönybe vagy nem. Komlós monográfiájában azt állítja, hogy V „nem írt a schmerligi sajtóiroda lapjába, a Sürgönybe”. Azóta Miklóssy János kutatásai kiderítették, hogy 1864. november 13. és 1865. augusztus 24. között mintegy 48 „bécsi levele” s 1 terjedelmesebb tárcája jelent meg a Sürgönyben. Sőt hazatérése után 1865 végéig még további vezércikkeket és tárcákat, összesen 9-et adott a Sürgönynek. (Miklóssy: Vajda János ismeretlen évei. ItK 1969. l. 72—81. l.) Ez a levél két dolgot tesz világossá: V és a Sürgöny kapcsolatáról Kelemen is tudott, s 1866-ban küldeményét a Sürgöny szerkesztőségébe címezte, mert tudta, hogy V oda bejár. A másik dolog: Miklóssy 1865 végéig gyűjtötte ki a Sürgönyből V cikkeit; ez a levél azt mutatja, hogy még 1866 júniusában is tart a kapcsolat, ha ritkán jár is be a szerkesztőségbe, de „esetről esetre” — tehát mikor cikket visz, megfordul ott. Bizonyára még 1866-ban is vannak V-cikkek a lapban. V ugyan 1866-ban a Bécsben megjelenő Magyar Világnak dolgozik, de ez nem akadályozta annak, hogy a Sürgönnyel ne tartsa a kapcsolatot, annál is inkább, mert a Sürgöny és a Magyar Világ ebben az időben már „testvérpapírok”, mind a kettőnek Ludasi Mór a tulajdonosa. Sőt 1866 végén a Magyar Világ beolvad a Sürgönybe. V kapcsolata a Ludasi-féle vállalatokkal 1866. június végéig intenzívnek mondható. 1866 nyarán a helytartótanács szolgálatából is kilépett V. A *Nyílt levél Kemény Zsigmondhoz* szerint

kilenc havi keserves nélkülözés következett, mígnem 1867 áprilisában a MŰ szerkesztője lett. 1866 júniusától októberig nincs adatunk V ténykedéseiről. Bizonyára ekkor fordította ifj. Dumas: Clemenceau története c. regényét, amely Emichnél jelent meg (1867. 324. l.), s amelyről a Magyar Világban V maga írt cikket. (1866. nov. 10—11.)

Ide mellékelve 1 f 50 kr. — Az utóirat a küldemény árára vonatkozik. Ez pedig nem lehetett más, mint egy doboz tollhegy. Egy évvel később V Kelemenre a következőket írja: „Pesten nem kapni olyan tollakat, aminőket már egyszer szives voltál küldeni.” (1867. júniusi levél.)

30. Vajda — Kelemen Mórhoz. [Pest, 1867.] május 3.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 71/1954. Sárgás színű, mérített, nagyvonalas levlélapír, 285 × 225 mm nagyságú. Kétrét hajtvva. Fol. 2. A vonalak merőlegesen a tintával írott szövegre. Erősen fakult.

M: Kiadatlan. A hely megjelölését a Kígyó utcai lakás, az év megjelölését a MŰ emlegetése biztosította. Csak 1867 és 68 májusában dolgozott a MŰ-nál, ahová a levelet kéri, azonban 1868 áprilisától 1869 márciusáig a Kerepesi úton lakott, így ez a levél csak 1867-es lehet.

Az 1866. júniusi levél és e levél között még írt V néhány levelet Kelemennek, amelyek azonban nem kerültek elő. Erre utal az első sor *mult levelemben* kitétele. Egy évvel korábban küldött levélre nem így hivatkoznak. De van a levélnek még más jelzése is, amely igazolja feltevéstünket: *Megint Pesten voltál*. Kelemen tehát időközben többször járt Pesten. Egy év alatt jöttek-mentek a levelek Pest és Bécs között. Ez a levél csak egyike ezeknek, de jelzi, hogy a kapcsolat Kelemen és V között még élő.

Lakom Kígyó utca 3¹ szám alatt — Ez az első olyan levél, amelyben a címét megadja; ez azért fontos, mert sokszor, mint e levélnél is, a keletkezési időpontot csak a lakcím után lehetett megállapítani. V nagyon sokat költözködött. Nem tudott egy helyen sokáig megmaradni. Sajnos nincs meg a teljes lakásjegyzék, de élete utolsó negyven esztendejéből sikerült több mint 30 címet összegyűjteni. Lapszerkesztő korában lapjai költöztek a címváltozásokat, de később már nehéz volt a lakcímek és időpontok egyeztetése. Mikor költözött a Kígyó utcába, nem tudjuk, de azt igen, hogy 1867 augusztusában már az Ósz utcán van a lakása, ahonnan szeptember 29-én, Szent Mihály napján tovább ment.

két évi Pesten létem alatt — A két év túlzás, 1866. október és 1867. május között bőven számolva is csak 20 hónap van. Ez idő alatt nem került kapcsolatba senkivel. Erre vonatkoznak a levél további sorai, s ezért szeretne Bécsben lenni újra.

Harmich — Bécsi söröző. A név olvasata bizonytalan.

nincs kedvem itthon lenni — Elkieseredésének több oka lehetett. Az egyik személyes: nem ő volt az első ember a MŰ-nál, hanem Bőszörményi, ő csak főmunkatárs. A másik ok a kiegyezés. Februárban a császár kinevezi az Andrássy-kormányt, május 29-én a képviselőház 209 szavazattal 89 ellenében elfogadta a kiegyezési törvényt, június 8-án megtörténik a koronázás. V úgy érzi, hogy ő mindenben kívül maradt. Ezekben a hetekben született a *Luzitán dal* II. része, s meg is jelent a FL ban, március 29-én. Ugyanazt a hangulatot tükrözi, mint

e levél. Erre céloz is, amikor azt mondja: *Nem versben, de prózában mondom neked.* Kelemen írhatott V-nak a *Luzitán dal* megjelenése után is; a versben mondottakat most V prózában nyomtatékosítja.

31. Vajda — Kelemen Mórhoz. [Pest, 1867. május 6.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 71/1954. sz. A sárgás, merített, nagyvonalas levélpapír 286 × 225 mm nagyságú, kétrét hajtva. Fol. 2. A papír vonalai a fekete tintával frott szövegre merőlegesek. Az 1. és 2. oldalon van a szöveg, a 3. üres, a 4. oldalon ceruzával egy nehezen olvasható német szöveg fogalmazványa van, bizonyára Kelemen írta. Megvan a levél borítékja is, melyen a címzés: „Tekintetes Kelemen Mór m. kir. miniszteri fogalmazónak Bécsben (Wien) Bankgasse. Bureau der K. ung. Ministeriums.” A címzés alatt balra 5 kr-os bélyeg rajta a pecsét: „Pest 5/6.” Hátul a bécsi pecsét: „9—11 WIEN 7. V.” Ezek a pecsétek bizonyítják a levél keltezését, egyébként pedig a Kígyó utca igazít el.

M: Kiadatlan. V május 3-án írta az előző levelet. Elképzelhető, hogy Kelemen 4-én megkapta, s azonnal válaszolt, 5-én válasza már Pesten lehetett. Valószínűbbnek látszik azonban az, hogy V a május 3-i levél után szükségesnek látta gyorsan újabbat írni, mert előbb a toll-kérésről megfeledezett.

Hát te csak Bécsben maradsz? — Kelemen kinevezték a király személye körüli minisztériumba fogalmazónak, így Bécsben maradt. A miniszter gróf Festetich György volt.

Mióta az osztrák németeket úgy megalázták — Célzás arra, hogy 1866. július 2-án a porosz csapatok megverték az osztrákokat Königrätz mellett Sadovánál. Sadova cseh falucska az Elba felső folyása mellett, ma is Sadova.

Denique — (lat.) Szóval.

Bankgasse — Utca Bécs belvárosában, ahol a minisztérium volt. Később itt székelt a magyar követség.

32. Vajda — Kelemen Mórhoz. [Pest, 1867. augusztus 8.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 71/1954. Kékes színű, vonalas levélpapír, 424 × 282 mm nagyságú, kétrét hajtva. Fol. 2. A tintával frott szöveg az 1. oldalon, a 2—3. oldal üres. A 4. oldalon van a címzés, úgy, hogy a levél össze van hajtogatva 145 × 105 mm-re, s a lapokat viaszpecsét zárta össze, amelyen jól olvasható a „Magyar Újság Szerkesztősége” szöveg. A cím: „Tekintetes Kelemen Mór m. k. miniszteri fogalmazó urnak Bécsben (Wien). Bureau der K. ung. Ministeriums. Bankgasse.” Jobbra lent 5 kr-os bélyeg. Pecsét: „Pest 8/8.” A bécsi pecsét: „9—11 Fr. Wien 9/VIII.”

M: Kiadatlan. A keltezés a bélyegzők mutatják.

Csak tegnap este kaptam küldeményedet — V 1867. május 6-i levelében kérte Kelemen, hogy küldjön neki két skatulya tollhegyet. Kelemen ezt küldhette el e levéllel, amelyben viszont ő kéri V-t, hogy

kerítse meg a Regélőben megjelent regény folytatását, az 1867. januári számot.

Regélő — Regény-folyóirat. Szerk. Beniczky Irma. Kiadó: Heckenast. Megj. havonta kétszer, 15-én és 30-án. (1865. márc. 15—1868. dec. 30.) A kérdésem regény: Dickens: A mi közös barátunk, melyet Beniczky Irma fordított le. A levél 1. oldalának bal felső sarkában a következő szöveg olvasható, nem V kézírásával: „Közös barátunk. 66.-ik második félv XII-13-iktól végig.” Ezt valószínűleg Kelemen írta rá V későbbi levele alapján. V azért van zavarban, mert Kelemen a januári folytatást kéri, holott a regény a decemberi számban be van fejezve.

Bizony eltaláltad, hogy csömörlök a politikától — V előző levele szerint nem tud tíz sort leírni anélkül, hogy ne politizálna. Kelemen erre tehetett célzást. V-nak az a kijelentése, hogy csömöre van a politikától, annyiban érdekes, hogy épp ebben az időben írta a MŰ vezércikkeit, s ez idő tájt készült újabb röpirata, az Ifjú Magyarország is, amely sajnos eddig nem került elő. Tehát lehet, hogy elege van a politikából, de csinálja.

Mi út üres hordót töltögetünk — Célzás a Danaidák mondájára. (L. Barta János: Klasszikusok nyomában. Bp. 1976. 210—231. l.)

33. Vajda — Kelemen Mórhoz. Pest, [1867.] augusztus 22—23.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 83/1954. Nagyméretű levélpapír, 450×288 mm nagyságú, kétrét hajtva. Fol. 2. A fekete tintával írott szöveg az 1. oldalon, a 2., 3. üres, a 4. oldalon a címzés. 144×82 mm nagyságúra van összehajtogatva és pecsétviasszal van lezárva. A viaszban szöveg nincs, egy várbástya látható rajta és egy széttárt szárnyú madár. A címzés: „Tekintetes Kelemen Mór urnak m.kir. ministeri fogalmazónak Bécsben *Wien* Bankgasse Alte Hofkanzley Gebäude.” Alul 5 kr-os bélyeg, melyen a pecsét: „Pest 28/8.” A bécsi pecsét: „9—11 Fm. Wien 28-VIII.”

M: Kiadatlan. Válasz Kelemen két levelére, melyek közül a második e levél írásakor érkezett, s így V még hozzáírt másnap néhány sort, de csak négy nappal később adta föl. Kelemen hetek óta kéri a Regélőnek azokat a számaint, amelyekben Dickens: A mi közös barátunk c. regényének folytatásai vannak.

a P. Hírlap-ot szerettem volna beolvasztani — Érdekes adalék a MŰ történetéhez. A Pesti Hírlap politikai napilap. Szerk.: gróf Lázár Kálmán. Kiadta: Deutsch-testvérek (1867. márc. 5—1867. dec. végéig). Nem olvadt be a MŰ-be.

Deutsch — Deutsch Mór és testvére könyvkiadók, nyomdatulajdonosok voltak. 1865-től ők adták ki az Ország Tükre helyett a Magyarország és a Nagyvilágot, de övék volt a Képes Világ is. 1868-tól Deutsch Mór egyedül maradt mint tulajdonos. De ugyanez év augusztusától részvénytársasággá alakult át a nyomda. L.: Zsoldos Jenő: A Deutsch-nyomdáról. MIOK évkönyv. 1971/72. 84. l.

34. Vajda — Kelemen Mórhoz. Pest, [1867.] augusztus 26.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 71/1954. Szürkés, vonalas levélpapír, 230×143 mm nagyságú, kétrét hajtv. Fol. 2. A szöveg az 1. és a 2. oldalon van, a 3. üres, a 4.-en ceruzával nehezen olvasható német szöveg fogalmazványa, valószínűleg Keleméntől. A levélnek borítékja is van, melyen a címzés: „Tekintetes Kelemen Mór urnak m. kir. miniszteri fogalmazónak Bécsben (WIEN) Bureau des K. ung. Ministeriums. Bankgasse. Alte Hofkanzley.” A címzés alatt balra lent 5 kr-s bélyeg, melyen a pecsét: „Pest 27/8.” Hátral a bécsi pecsét: „9—11 WIEN 28/VIII.” A levél viaszpecséttel volt lezárva, amelyen „Magyar Ujság Szerkesztősege” szöveg olvasható.

M: Kiadatlan. Kelemen több levélben kéri V-t, hogy küldje el neki a Regélő múlt évi 12. számát követő új számot, amelyben folytatódik Dickens regénye. V válaszol aug. 8-án, 23-án, és 26-án ebben a levélben. A kért füzeteket azért nem küldi, mert nem tudja, Kelemen voltaképp mit is akar. A regény ugyanis a 12. számban befejeződik. Miután V a harmadik levélre tüzetesen átnézte a Regélő számait, megállapította, hogy Dickens regényét a 7. számban kezdték közölni (a 386—438. lapokon); ezt követték rendre a folytatások: 8. szám 450—499. l., 9. szám. 513—568. l., 10. szám 577—631. l., 11. szám 642—700. l.; itt közlik is, hogy a „vége következik”. Így jelent aztán meg az utolsó részlet a 12. számban (705—744. l.). A 705. lapon ott van a „vége” szó, a 744.-en is. Az ügy elintézéséről nincs több adatunk. Levelezésük is megszakad néhány esztendőre, vagy elvesztek az 1867 augusztusa és 1872 májusa között írt levelek.

35. Vajda — Irányi Dánielhez. [Pest, 1868.] április 18.

K: A szürkésfehér levélpapír vastag, 230×143 mm nagyságú. A tintával írott szöveg 6 oldalra van írva. Fol. 3. Lelőhely: Országos Levéltár, Irányi Dániel iratai 122. sz.

M: Szabad György: Vajda János politikai elszigetelődésének történetéből (It 1960. 132—133. l.) c. cikkben. 1868 márciusában a MŰ helyzete válságosra fordul. Böszörményi, a főszerkesztő, súlyos beteg, s ha felgyógyul, börtön vár rá Kossuth váci levelének közlése miatt. V-t már hónapok óta támadják a PN-ban. V és Heckenast azon töpregenek, hogy új főszerkesztőre lenne szükség, aki párt-politikai vonatkozásban is helytállna. Így jutnak el arra a gondolatra, hogy a Párizsban emigrációban élő Irányi Dánielt hazahívják. Először Heckenast ír március elején; Irányi nem ad érdemleges választ, mert előbb Kossuthtól kér tanácsot. 1868. március 23-án levelet ír Kossuthnak, amelyben többek között azt is elmondja, hogy Heckenast korlátozni akarja függetlenségét, mert rá akarja kényszeríteni Vajdát mint alszerkesztőt. Visszatetsző számára ez a kikötés általában is és a személyt tekintve is. Kossuthot kérdezi: elfogadja-e a feltételeket. Kossuth válaszában V-ról a következőket írja: „Vajdát én nem ismerem, hanem azt nem lehetett észre nem vennem, hogy dolgozatai birnak azzal, mit a francia »verve«-nek (ihlet, hév) nevez. Én amint ösmérem az otthoni professzionális író

világot, nem gondolom, hogy könnyen lehetne helyét pótolni.” (Országos Levéltár, Irányi D. iratai 48. sz. Közli Szabad György: i. m.) V e levélváltásról mit sem tudva áprilisban szintén ír Irányinak, hazatérési szándékát befolyásolandó.

Irányi Ur! — Irányi (Halbschuch) Dániel (1822—1892) az emigrációban Kossuth mellett vezetőszeretpet játszott. 1868-ban még hazatérése előtt Pécs városa képviselőnek választotta meg. 1869-től a 48-as párt elnöke. A MŰ-ot két ízben szerkesztette: 1869-ben és 1873-tól.

pártunk — A 48-as függetlenségi párt, melynek egyik vezetője volt Böszörményi László.

figurálnak qua coriphaeusok — Úgy szerepelnek, mint vezetők, szervezők (koriphaeos görög szó jelentése: aki feje valaminek).

hivatalan prince-k — A monarchikus világban rendszerint az uralkodóház hercegi tagjait nevezték ki nagyobb csapategységek parancsnokainak, tehetségüktől függetlenül.

Még az ellenzék is [. . .] ellenünk támad — V bizonyára arra céloz, hogy Tisza Kálmán, az ellenzék ún. balközéppárt vezére 1868 áprilisában a *bihari programmal* az ellenzéki választók egy részét leválasztotta és elvonta a 48-asoktól.

Böszörményi pedig beteg — Böszörményi László (1824—1869) függetlenségi politikus, 1867. április—1868 júniusa között a 48-as párt lapjának, a MŰ-nak a főszerkesztője. A lap irányításában az a furcsaság honosodott meg, hogy Böszörményi volt ugyan a főszerkesztő, de V volt a lapvezér. V rábeszelésére alapította Heckenast az újságot, de V bécsi és helytartótanácsi hivatalnokoskodása miatt nem lett volna szerencsés a kiegyezés elleni harcot hirdető újság élére állítani. Így Böszörményi került a lap élére mint főszerkesztő. V írta a leg súlyosabb politikai jellegű cikkeket, Böszörményi kívánságára névtelenül. Mindez eléggé feszült viszonyt teremtett közöttük, erre utal a levélben V, amikor azt mondja: „köztem és közötté orvosolhatatlanul meg van bomolva a jó összhang.” Vértesi Arnold visszaemlékezéseiben így ír erről a viszonyról: „Böszörményi volt [a lap] szerkesztője, de sajátkép Vajda volt a vezére. Amilyen a költészete, olyan volt Vajda politikája is, szenvedélyes, lázas, tűzokádó. Böszörményi a szelid fanatikusok fajtájához tartozott.” Mindezekhez Komlós hozzáteszi: „Kétségtelen, hogy kettejük közül Vajda volt az erősebb egyéniség, ő diktálhatta inkább a lap irányát.” (Komlós 142. l.) Böszörményi beteges volt, a levélírás időpontjában is már hetek óta nem tud meg sem mozdulni. S fölépülése után börtön várt rá, oda is került és ott is halt meg. (1869. március 24.)

300 előfizetői vezetettünk — Adalék ahhoz, hogy mi kellett egy lap rentabilitásához. A MŰ-nak 2000 előfizetője volt, 1868 második negyedében 300 előfizető lemondta a lapot, s Heckenast azzal fenyegetőzött, hogy megszünteti a kiadást, ha továbbra is így apad az előfizetők száma. V pártügyként tünteti föl a lap megszűnésének veszedelemét, de legalább annyira személyes ügye is. Ha tudta volna, hogy Irányi nem rajong érte, s hogy néhány hónap múlva távozik a laptól, talán e levelet sem írta volna meg.

entre nous — (fr.) Közöttünk.

N. B. — nota bene = Megjegyzendő!

nem amnesztálnék a kir. gyermek születésekor — Mária Valéria születésére gondol V, aki Ferenc József és Erzsébet királyné legkisebb gyermeke volt, 1868-ban született.
eo ipso — (lat.) Magától értetődően.

36. Vajda — Jókai Mórhoz. [Pest, 1868.] november 3.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 33/1912. Jókai Mór levelei, 653. sz. alatt Vajda János 3 db. Jelzet: Fond V./624. Merített, kisvonalas levélpapír, 282 × 22 mm nagyságú, kétrét hajtva. Fol. 2. A tintával írott szöveg az 1. oldalon, a 2. üres. A 3. oldalon van a hirdetés és a Pro privata notitia rész. A 4. oldal üres. A hirdetés kék írónal bekeretezve s föléje írva: „Napi hírek”.

M: Magyar Könyvszemle, 1970. 1. sz. a 113. lapon; közreadta D. Szemző Piroska: Vajda János küzdelme 1872-ben költeményei kiadásáért c. cikkében.

A hirdetés megjelent a Hon 1868. nov. 7-i számában (az esti kiadás első oldalán!), a rövid hírek között, így D. Szemző Piroska feltételezése és keltezése hibás.

A szövegeltéréseket a következőkben adjuk:

kézirat	Hon	Szemző
2. ide zárt	Hon	idezárt
3. ujdonsági	Hon	újdonsági
10. husz	Hon	húsz
13. áldjon!	Hon	áldjon,
16. legtehetségesebb	legtehetségesb	legtehetségesebb
17. ohajtván	akarván	óhajtván
19. ohajtana	ohajtana	óhajtana
20. sokoldalú	sok oldalú	sokoldalú
21. alcouthi		alcuthi

Mi a kézirat alapján közöljük a szöveget.

lapod—Jókai lapja, A Hon, politikai napilap 1863—1882.

Kerepesi út 73 sz.—A Kerepesi út a mai Rákóczi út és Kerepesi út együtt; a Múzeum körúttól Kerepesig húzódott. A 73. sz. valahol a Keleti pályaudvar közelében lehetett. V elég sokáig lakott itt (1868—1869).

Sohasem hittem ugyan, hogy ez legyen vége husz éves irodalmi működésnek — V az 1868. július 29-i MŰ-ban A kormánypárti sajtó merénylete címmel cikket ír; másnap a szerkesztőség visszavonta a cikk állításait, majd V tiltakozott, hogy tudta és akarata nélkül adták közre a visszakozó cikket. Így aztán nem volt más hátra, mint a szakítás. V újra kenyér nélkül maradt. Átment Heckenastnak egy másik lapjához, A Nép Zászlójához. 1869 tavaszáig abba írogat. Ez nem jelentett biztos keresetet számára, mert hetilap volt. Újra fordítani kezdett. 1868 őszén jelent meg az ő átültetésében a közismert Lieber: Polgári szabadság és önkormányzat c. munka; emellett Shakespeare-t is fordít. Már 1866-ban a Magyar Világ január 18-i száma azt írja, hogy V alkalmas lenne Shakespeare fordítónak, s ez év végén ő maga két cikk-

ben is foglalkozik Shakespeare-rel. (*Némely kifogások a shakespeare-i művekben.* ItK 1969. 1. sz. 73. 1.) Mindezek azt mutatják, hogy V maga is tanulmányozza Shakespeare-t és a magyar fordításokat. Lehel István, Jászai Mari életrajzírója a következőket írja: „... Molnár György az első modern magyar rendező észrevette Jászai Marit... Eljártatta vele III. Richard Margit királynőjét...”, majd a FL-ra hivatkozva: „... az egész előadás hevenyészet volt. A darabot Vajda fordította és Molnár György szenirozta”. (Lehel István: Jászai Mari utolsó szerepe. Lampel, Bp. 1930. 116. 1. és FL 1868. nov. 7.) E fordítások, valamint A Nép Zászlója nem jelentenek biztos megélhetést V számára, ekkor fordul Jókaihoz és kéri, hogy hirdetését adja közre A Honban.

sic fata tulere — (lat.) Így akarta a sors.

Pro privata notitia (lat.) — Megjegyzés magánhasználatra.

az alcsúthi uradalomban — Alcsút nagyközség Fejér megyében, a váli járásban. Abban az időben József főherceg uradalma volt itt. (V alcsúti gyakornokságáról 1. Vkrk I. k. 339. 1. és IV. k. 380., 574. 1.)

37. Vajda — Kossuth Lajoshoz. Pest, 1869. március 24.

K: Fakult, szürkés papír, 460 × 290 mm nagyságú, kétrét hajtva, a tintával frott szöveg 4 oldalon. Fol. 2. Lelőhely: Országos Levéltár. Kossuth iratai 5173. sz.

M: It 1960. 139—140. 1. Közzétette Szabad György: Vajda János politikai elszigetelődésének történetéből c. tanulmányában.

V a MÜ-től való kilépés után nehéz helyzetbe kerülvén, képviselő szeretne lenni. Ebben az ügyben kéri Kossuth támogatását.

a lapírói működés teréről visszalépni kényszerülök — Fél éve már, hogy a MÜ-től hirtelen megvált. Már az is meggondolatlan lépés volt, s ami utána következett, nem az ő hírnevét öregbítette. Az történt ugyanis, hogy hirtelen elhatározását, melyet a sértődöttség diktált — megbánhatta. Vissza szeretett volna térni a laphoz. Ez a levél azt mutatja, hogy erőfeszítéseket tett a lapnál való továbbműködésre, de mindez hiábavalónak bizonyult. Munkatársai között is élhetett irányában féltékenység, talán a cselszövénytől sem riadtak vissza — de V sem volt hibáktól mentes. Irányihoz írt leveléből világos, hogy Bőszörményit félre akarja állítani, s magának igényli a vezetőszerepet. Ez az egyeduralomra való törekvés nem volt szimpatikus környezetében, munkatársai nem szerették. Elvesztette Heckenast támogatását is, mert 1868 júniusában Heckenast nem vállalta tovább a lap kiadását; július 1-től úgy jelenik meg a MÜ, mint amelynek kiadótulajdonosa és szerkesztője Bőszörményi László. Bőszörményi azonban börtönbe került, társzerkesztőre volt szükség, V-t nem akarják, hanem Simonyi Ernőre bízzák a lapot, aki akkor tér haza az emigrációból. Simonyi Ernő (1821—1883) politikus, történetkutató, aki angliai tartózkodása idején a Marx hatása alatt álló szocialista csoporthoz tartozott. V-nak ezzel lényegében a napjai meg voltak számlálva a lapnál. Csak az alkalmat várták, hogy megszabaduljanak tőle. Az is lehet, hogy csapdát állítottak V-nak. A szakításra Beniczky Lajos halála adott okot. Beniczkyt (aki a szabadságharc ezredese volt, halálra, majd kegyelemből vár-

fogságra ítelték, onnan kiszabadult, országgyűlési képviselő lett, egy összeesküvésben való részvétel miatt újra börtönbe került, s 1867-ben szabadult) politikai ellenfelei meggyilkolták vagy meggyilkoltatták 1868. július 17-én. Ezzel kapcsolatban V cikket írt *A kormánypárti sajtó legújabb merénylete* címmel (MÚ 1868. július 29.). Másnap a szerkesztők nyilatkoztak, hogy nem vállalják a cikkért a felelősséget. V felindulásában bejelenti kilépését. Mi történt a következő napokban, nem tudjuk; ebből a levélből az derül ki, hogy V megbánta elhamarkodott lépését, de hiába próbálkozott visszatéréssel, szóba sem állhatott vele. Augusztus végén aztán Heckenast alkalmazza a Nép Zászlójánál munkatársként. E lapban kezd szélmalomharcot a MÚ-gal. Augusztus 22-én a Nép Zászlója Mi újság? c. rovatában cikk jelenik meg V és a MÚ kapcsolatáról, amely hangoztatja, hogy V alapította a lapot és főmunkatárs volt. Másnap a MÚ-ban cáfolat jelenik meg V szerepéről. Egy hét múlva a Nép Zászlaja Felelet a MÚ-nak címmel ír V kilépéséről, majd szeptember 5-én Felelet Bösörményi László úrnak címmel jelenik meg újabb cikk. Szeptember 3-án V *Nyilatkozatot* tett közzé a Századunk c. lapban, melyre Bösörményi 8-án válaszol. Bösörményiek igyekeznek V szerepét kicsinyíteni. A hírlapi vitát, amely egyaránt jellemző a kor kicsinyes hírlapi viszonyaira és V egyéniségére, teljes egészében a kisebb publicisztikai írásokat tartalmazó VIII. kötetünk fogja közölni. Nem mellőzhetjük azonban Benedek Aladárnak, az Újvilág c. lap szerkesztőjének Kossuthhoz V képviselősége ügyében írt levelét, amelyhez a *Luzitán dálnak* a lap április 1-i számában megjelent szövegét is mellékelni.

A levél rövidített szövege:

„Mélyen tisztelt nagy hazafi!

... Még sem állhatom meg, hogy amaz emberről, kit a multból talán ön is, mélyen tisztelt hazafi, ismer — ne mondjak el néhány bemutató jellemző vonást, miután ez ember az, kinnek érdekében én e sorok írására éreztem magam kötelezve.

Ez ember: *Vajda János* — a Polgárosodás s az Önbirálat című országos figyelmet gerjesztett röpiratok szerzője, és hazánknak legislegelő költője az értelmes és őszinte emberek előtt. De hogy érdemeiről, melyek különben is Ön előtt, mélyen tisztelt, nagy hazafi bizonyára nem egészen esmeretlenek — ne szóljak többet, ide mellékelve bátorkodom megküldeni egy legújabb költeményét, melyet lapom az Új év óta megindult Újvilág ápril 1. száma hozandó koszoru alatt s melynek egy levonatát képezi e nyomtatvány. Ugyene lap hozta e nagy tehetségű ember arcképét és életrajzát mindjárt 2-dik számában, melyet egyelőre csak kivágva bátorkodom szintén megküldeni s mely engem sok egyéb elmondandó dologtól fölment . . . Egyet azonban nem mulaszt-hatok el újólag megjegyezni, s ez abból áll, hogy jelenleg egy új röpirata van nálam ez embernek, melynek címe: *Ifjú Magyarország* s melyben a Szentírás jóslatszerű hangjaiként kiáltja az ország fülébe ama — az új időkben győzelemre jutott — eszmék szavait, melyek az általános jogegyenlőség érvényesítésére intenek s melyek nélkül bármily államélet a pusztulás csiráit rejtí magában. A democratia diadalának parancsszava e röpirat, mely a béke-reform eszközeit ajánlja e téren való haladásra, s mely kimondja határozottan, hogy enélkül — külö-

nösen nálunk — nincs mód a *megelégedéshez és önfenntartáshoz közeledni*. Kérlelhetetlen logikával támadja meg a hazánkban ez új kormány által folyvást élesztett nemzeti ambíciók maradványát és a százféle csellel elalattott nemzeti önbizalmat ébreszti fel az alvó kedélyekben — ha ti. e célt eléri az ország. Egy nép politikai önérzetét nem verheti fel úgy semmi, mint e röpirat, mely végre, miután az önfenntartás egyetlen eszközt kínálja, határozott jóslatot tesz arra az esetre, ha e reformok életbeléptetését a 69-iki parlament elmulasztja. E jóslat: *a tengődés, a feloszlás, a pusztulás* jóslata! — És most ehhez csak azt teszem még, hogy e röpirat azért van nálam, mert — nem akadt kiadója, mert szerzőjének nincs egyetlen embere, egyetlen befolyásos embere, mert ez ember iránt *feltékeny* mindenki s mert végre — a mi igen természetes, — ez ember büszke, önérzetes, szegény ember, ki nem tud rábeszélni, kérni, könyörögni s kinek elvégre még biztos existenciája sincs... hogyan adhatná tehát ki saját maga e könyvet?...

Mindezek szükséges előrebocsátása után tehát elmondhatom, miért teszem én e lépést. Azért, hogy Ön, mélyen tisztelt nagy hazafi az embert, kinek érdemét és tehetségét nem vagyok képes eléggé levélben leírni, csalhatatlan jóakarátába venni kegyeskednék, olyformán, mikép őt egy oly körületben, hol Önt, mélyen tisztelt nagy hazafi a nép imaszerű, forró kegyelete következő országgyűlésünkre képviselővé választá — Önmaga helyett ajánlani, fölléptetni sziveskedjék. És itt engedje ismételve kifejeznem azon égető fájdalmat, mely lelkemben ébred, ha meggondolom, hogy *ez embert* — annyi *mindenféle* emberek között — senkinek sem jutott eszébe fölhívni, fölléptetni, mert, mert — ez ember magát senkinek sem kínálta. Azt pedig már megjegyzém, hogy az ellenség corifeusai irigyek, feltékenyek reá; mely még inkább elkeserítő. Pedig úgy van!...” Néhány közömbös mondat kimaradt! (Országos Levéltár, Kossuth iratai 5172 sz.) Kossuth mind a két levelet megkapta, de nem intézkedett a párt vezetőinek meghallgatása nélkül. Előbb írt Irányinak V ügyében s támogatta V megválasztását: „...hajlandó volnék segítségére lenni, hogy a megválasztásra valahol kilátást nyerjen...” Irányi erre nem válaszol, sőt Kossuth újabb levelének V-ra vonatkozó részét is figyelmen kívül hagyja, Kossuth véleményét ebben az ügyben válasza sem méltatta. (L. Szabad György idézett cikkét.)

én nem léptem föl Siklóson — A véletlen folytán Baranya megye siklósi kerületének országgyűlési képviselője szintén a Vajda János nevet viselte, be is jutott az országgyűlésbe. V ezt a névazonosságot szerette volna tisztázni a MŰ-ban.

Szilágyi Virgil és Mattyus Uzor, ezen két igaz barátom a pártnak — Szilágyi Virgil (1824—1892) újságíró, politikus. A MŰ párizsi tudósítója volt. Hazatérése után képviselővé választották. Mattyus Uzor a Demokrata Kör titkára. Ennek a Körnek volt egy ideig jegyzője (1868-ban) V is, míg nem a belügyminiszter 1868 áprilisában betiltotta a Kör működését.

Március 24. — Ez a nap Bösörményi halálának a napja, de valószínű, hogy V a levél elküldése előtt még nem tudott Bösörményi haláláról; egyébként már napok óta készülődnek Benedekkel együtt a levelek megírására.

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn, annak 3. sz. darabja. AZs megjegyzése: „Forma: 8° ívlap, ceruzaírás.”

M: Kiadatlan. A levél keltezését csupán az utalásokból lehet körülhatárolni. Szinte minden mondatban van valami, ami arra utal, hogy ez a levél a Nagy Miklóssal és vállalataival való kapcsolat kezdetéről való.

Feltételezéseink szerint V 1870 tavaszán köt szerződést Nagy Miklóssal lapjaiban való közreműködésre: minden héten vezércikket, illetve heti összefoglaló szemlét ír aktuális kül- és belpolitikai eseményekről, s ezért kap 80 forintot, ezenkívül a VÜ-ba, később a Néplapba ír különböző tartalmú cikkeket külön honoráriumért. Az első cikk a VÜ-ban 1870. április 17-én jelent meg (*A csodák tüke*) s még ebben az évben 12. A PÜ-ban nem lehet pontosan megállapítani az első V-cikk dátumát.

V 1870 elején végezte a katonai műszavak magyarítását (*Magyar katonai műnyelv*. PN 1870. márc. 18.). Andrásy Gyula akkori honvédelmi miniszter megbízása alapján. Miután ezzel végzett (1870. május), szegődik el Nagy Miklóshoz, a VÜ szerkesztőjéhez, akit korábban már jól ismert Zilahy Károly révén, sőt aki olykor besegített az MS újdonságrovatának szerkesztésébe. Nagy Miklós V lapjánál tanulta az újságírói mesterséget, s amikor 1867-ben Pákh Albert meghalt, rábízták a VÜ szerkesztését.

Ez a levél egyike azon sok száz levélnek, amelyekből mindössze 65 maradt meg AZs másolatában.

Még ma nem adhatok semmit a P. Ujságba — Az *Ujság* szó bizonyára elírás, amely úgy keletkezhetett, hogy kéziratban rövidítve volt P. Ujdságokra a P. Ujdonságok, s ezt AZs ujságnak másolta.

Politikai Újdonságok: politikai hetilap. Szerkesztette Pákh Albert, 1867-től Nagy Miklós. Kiadta: Heckenast, majd később a Franklin Társulat. 1866. január 10-én indult. — Minthogy a PÜ-nél a lapárta kedden volt, valószínű, hogy a levélben emlegetett *ma* hétfő dél körül lehetett.

csak most végeztük az olvasást — V-t 1869 augusztusában szerencsétlenség érte, szemét egy leszakadt ostorvég megsértette, s ez hosszú hetekre munkaképtelenné tette. Még ezután néhány évig felolvasót tart maga mellett, hogy szemét kímélje. Ahhoz, hogy Nagy Miklósnál vállalt kötelezettségeit teljesíteni tudja, el kellett olvasnia a Pesten megjelent lapok mindegyikét az összefoglaló heti szemle megírásához. Ehhez a munkához fogadott felolvasót 1870-ben.

ne mellőztessék engem [...] háborgattatni — Déli féltizenkettő és félhárom között volt az ebéd és a szieszta V életrendjében. Nagyétküiségéről, napi kétszeri, háromszori ebédeléséről legendák keringtek már életében. Ez a levélrészlet is arra utal, hogy dél körül es ebéd után nem szerette, ha háborgatták. Mindenkitől el kívánt zárkózni, de hozzátette, hogy nyomdai személyt soha nem akar látni. A nyomdászok elleni haragja élete végéig megmaradt, sőt fokozódott.

39. Vajda — Abonyi Lajoshoz. [Pest, 1870. szeptember.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 58/1911. Jelzet: Fond I/187. A papír szürkésfehér, nagysága 226 × 142 mm. Eredetileg két lap lehetett, de a felét valaki nem egyenletesen leszakította, lehet, hogy éppen V. Így fol. 1. Tintával írott szöveg a lap mindkét oldalán.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen. Két körülmény van, amivel körülhatárolhatjuk a levélírás idejét: Az egyik V lakás címe. Biztos, hogy 1868 áprilisától 1869 márciusáig a Kerepesi út 73. sz alatt lakott. (L. Irányihoz és Kossuthhoz írt leveleit.) De ez nem zárja ki, hogy már 1867 októberétől itt lakik, ugyanis az egyik Kelemen-levél szerint ez év Szent Mihály-napig van az Ősz utcán a lakása. Lehet, hogy már ekkor költözött az ugyanabban a kerületben levő Kerepesi útra (Józsefváros). És az sem biztos, hogy 1869 márciusa után továbbköltözött, már csak azért sem, mert nehéz napok jöttek életében, s nem valószínű, hogy lakást változtatott volna. V a levelében arról beszél, hogy 6 éve nem volt kívül Pest öldöklő légkörén. A leveleiben közölt időpontok általában megfelelnek a valóságnak azzal, hogy a csonka éveket is egészenk számolja. 1865 októberében jő haza Pestre, ha ezt vesszük kezdő évnek, akkor a hatodik év 1870. Még egyet tudunk éppen tőle, vadászatkéiből: a vadászati idény augusztus 15-én kezdődött. Mindezeket összevetve 1870 szeptemberre mellett kell döntenünk. Még egy érv 1870 mellett. 1867 nem jöhet számításba, mert akkor az Ősz utcán lakott. 1868-ban folyt az éles vita V és a MÚ között, augusztus—szeptember tele van nyilatkozatokkal. 1869 augusztusában csapódott belé a szemébe az ostor (Nefelejts, 1869. augusztus 22.). Nem valószínű, hogy alig gyógyult szemével vadászni ment volna. Tehát legelfogadhatóbb keltezés: 1870. augusztus—szeptember. A levél Dr. Márton Lajos ajándékként került a kéziratárba 194 Abonyi Lajos-levéllel együtt.

Abony mellett a tószögi határban — Tószög község az abonyi járásban kb. 20 km-re délkeletre Szolnoktól, kb. 10 km-nyire a Tiszától, nyilván ezért van sok vad a közeli tó környékén. Ágai szerint Abonyhoz közel tó és nádas van. (Ágai: Új hantok.)

Emlékszem, hogy sokszor emlegettük a vadászatot — Abonyi mint pesti diák 1852-től a Hf munkatársa volt. Később a NŐ-ba is írogatott (pl. 1858-ban: A házasság örömei, A házasság, Egy csodaszép bábu stb.). Volt tehát alkalmuk arra, hogy a vadászatról beszélgessenek. V meg is fordulhatott Abonyban, nemcsak mint telekkönyvi kataszteri hivatalnok, hanem mint lapszerkesztő is. Erre utalnak a NŐ Törteli dohánnyos aláírású levelei (Törtel Abony tószomszédságában van!). De Abonyban lakott Simonffy Kálmán és Ágai Adolf is, akik V barátai voltak.

Kérlek édes Mártonom — Abonyi Lajos: Márton Ferenc abonyi föld-birtokos írói neve. Vadnai szerint otthon Márton Ferinek hívták (Vadnai: Irodalmi emlékek. 470. 1.) — Zsarolyáni Márton Ferencnek.

Nemzeti Színház bérháza — A kéziratot először V Nemzeti Színház épülete szöveget írta, majd később az épület szót lehúzta és mellé írta: bérháza.

K: PIM Kézirattára. Jelzet: V. 1400. Szürkés levélpapír, 225 × 144 mm nagyságú. Fol. 1. A szöveg fakult fekete tintával a lap mindkét oldalára írva. A második oldal alján idegen kézzel: „Nagy Miklóshoz”. Egyike annak a 65 levélnek, melyeket AZs másolt le egy füzetbe V kritikai kiadásához készülődve, s még PÁ is látott a 20-as évek közepén. Ezeknek a kéziratoknak nyoma veszett, s csak AZs másolata van meg; s ma már kideríthetetlen úton, néhány eredeti Szalay József gyűjtőhöz került, akinek örököseitől 1959-ben a PIM megvásárolta.

M: Miklós Róbert adta közre: Vajda ismeretlen levelei címen a Petőfi Múzeum Évkönyvében (1962. 149—155. 1.) Miklós jól sejtette, hogy a levél Nagy Miklósnak szól, mert később előkerült AZs gyűjteményéből is (60. sz.). A levél keletzése bizonytalan. Miklós Róbert a 80-as évek elejére teszi a időpontot. A levél tartalma azonban azt mutatja, hogy sokkal korábban, a 70-es évek elején keletkezett, vagy 1871-ben, vagy 1872-ben. Több levelünk van 1872 április-májusából, amelyekből tudjuk, hogy V április 16-án kiköltözött Nagymarosra. Úgy gondoljuk azonban, hogy ezt a levelet egy évvel korábban, 1871. május 2-án írta. 1872 májusában már szedik a *Kisebb költeményeket*, a *skribleri nyomorúságra* való hivatkozása nem illik bele a kötet megjelenése előtti hangulatba. A levelet ugyan Pesten írta, de kiviláglik belőle, hogy valahol Pest környékén, talán Rákospalotán lakott, shonnan hetenként bejárt ügyeit intézni. Nagymarosról nemigen járt volna be ilyen gyakran. A következő, ugyancsak Nagy Miklóshoz írt levelében főtí kirándulásra invitálja szerkesztőjét (41. sz. levél.).

Vay Sarolta V halálakor írt visszaemlékezéseiből (D' Artagnan: Még néhány szó Vajda Jánosról. Pesti Hírlap, 1897. 1. 20.) tudjuk, hogy V többször megfordult Rákospalotán gróf Sommarváriné nyaralójában a 60-as években. Valószínű hogy 1871-ben kiköltözött Rákospalotára talán a könnyebb megélhetés kedvéért, talán egészségi okokból. A következő levél (41. sz.) is az 1871-es évet valószínűsíti. Kiköltözése után bennjárt a szerkesztőségben; Nagy Miklóst nem találván levelet írt, s benne rögzítette azt a munkamenetet, amely szerinte a legmegfelelőbb lenne cikkei átadására, illetve végső formába öntésére.

Szerk Úr — Szerkesztő Úr, azaz Nagy Miklós. Érdekes, hogy V élete végéig így szólította meg Nagy Miklóst, jöllehet senkivel sem volt olyan bensőséges kapcsolata és olyan hosszú ideig, mint éppen Nagy Miklóssal. Voltak sokkal fiatalabb szerkesztő barátai, pl. Bartók Lajos, akivel tegező viszonyban volt. Talán a kenyéradó gazdát tisztelte a megszólítással.

konfundálni — (lat.) Összetéveszteni.

skribler — Az újságírók gúnyneve.

két jegyet ragasztók rá — Két bélyeget. A múlt században papírjegyek nevezték a bélyeget.

Május — Előbb áprilist akart írni, le is írta *ap.*, majd áthúzta és mellette írta nagy kezdőbetűvel *Május*.

41. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Pest, 1871 nyara.]

K: PIM Kézirattára. Jelzet: V. 1398. Merített papír, 216 × 138 mm nagyságú. Fol. 1. A szöveg fekete tintával a lap mindkét oldalára írva. A levél megvan AZs másolatában is, annak 52. sz. darabja. AZs megjegyzése: „Hosszúvás formájú levélpapír, tenta.” A PIM a kéziratot Szalay József szegedi gyűjtőtől vette.

M: PIM Évkönyve 1962. Közreadta Miklós Róbert Vajda ismeretlen levelei címmel. Miklós szerint az írásmód és a levélpapír a 70-es évek második felére mutat, amikor V lakása a budai Ország út 29. sz. alatt lehetett. Ország úti lakása mellett szólna az is, hogy a Casino vendéglőt említi, mely akkor a Várban a Dísz téren volt. De szerinte a Főtra való utalás azt is jelentheti, hogy Pesttől északra lakott, talán Rákospalotán. Miklós feltételezései közül csak ez utóbbi helyes. Az Ország út 29-ben lakott V 1876-ban, de nem Budán, hanem Pesten, a mai Múzeum körúton. A Casino így nem a Dísz téri, hanem a rákospalotai vendéglő, ahol V étkezhetett. A levél a 70-es évekből való, de nem a közepéről, hanem az elejéről. Sajnos a két cikk, amelyre hivatkozik, még nem került elő. A kapcsolatok első idejére utal az, hogy V szeretné Nagy Miklóssal vállalataikat megbeszélni. Eszerint a levél 1870-es is lehetne. Nincs azonban adatunk arra, hogy 1870-ben V vidéken lakott volna. Abonyi Lajosnak éppen arról panaszkodik 1870 őszén, hogy hat éve nem volt kívül Pest fullasztó légkörén. 1872-ben pedig tudjuk, hogy Nagymaroson lakott tavasztól őszig. Tehát 1871 lehet az az év, amikor a nyarat Rákospalotán töltötte. Továbbá Horvátországról két cikke is jelent meg 1871-ben (PÜ 1871. június 28 és okt. 18.). A témának egy harmadik változata lehetett a levélben jelzett Horvátország és patrónusa c. cikk. Tehát ez is 1871 mellett szól.

Naptárba való cikkek — Ez ideig V-nak egyetlen cikke sem került elő naptárakból. 1871-ben közel 20 naptár látott napvilágot. Egyik Kozocsa birtokában levő levélből tudjuk, hogy 1876-ban a Franklinnak ajánlatot tett három naptár szerkesztésére, a levélhez mindháromnak a tervezetét is mellékelte. 1877-ben azonban V neve nincs a naptárszerkesztők között.

ha kijön e ön csütörtökön — Szerda vagy csütörtök az a két nap, amikor Nagy Miklós otthagyná vállalatait, amikor ugyanis a PÜ megjelenik és a VÜ-nél lapzártva van. Ezek szerint V a levelet keddi napon írta és bizonyára cikket is küldött.

Elmehetnének együtt Főtra — Fót nagy Budapest határától 12 km-re északra levő nagyközség, szőlőhegyén olvasta föl valamikor Vörösmarty a Fóti dalt. Nyilván V korában is még kiránduló hely.

Tersztyanszkyról is írjak — Erről az írásról semmit sem tudunk jelen pillanatban. Azt sem lehet tisztázni, hogy a Tersztyánszky család melyik tagjáról akart írni. Valószínű, hogy T. Ágostonról (1821—1890), aki 1870-ben lett ezredes és hadászati cikkeket írt. Talán a katonai műnyelv magyaráttára révén kerültek közvetlenebb kapcsolatba.

K: OSzK Kézirattára. Jelzés: Fond V/624. Barnás színű, nagyvonalas, finom tapintású, vastag levélpapír, 275 × 213 mm nagyságú, két-rét hajtva. Fol. 2. A tintával írott szöveg az 1., 2., 3. oldalon. A 4. oldal üres. A keltezés évszáma hiányzik, de ez a levél tartalmából könnyen megállapítható: 1872.

M: D. Szemző Piroksa adta közre Vajda János küzdelme 1872-ben költeményei kiadásáért c. cikkében (Magyar Könyvszemle, 1970. 1—2. sz. 109—110. 1.). A cikk megmagyarázza a körülményeket is, bár úgy gondoljuk, Heckenast szerepét kissé eltúlozza. A szöveget a kézirat alapján közöljük, mert némi eltérés van az eredeti és a megjelent szöveg között:

	Kézirat:	Szemző:
8. sor:	találnám	tartanám
13. sor:	egy harmadát	egyharmadát
19. sor:	23 ivet	25 ivet
21. sor:	emelnéd föl	emeld föl
29. sor:	viszonszivességet	viszonszivességet
35. sor:	semminémü	semmi

V-t 1870-ben ugyan beválasztották a Kisfaludy Társaságba, de a költő és a társaság kapcsolata csak 1871/72 fordulóján kezdődik. V tudomására jutott, hogy a társaság ki akarja adni Tóth Kálmán költeményeit. Elhatározta, hogy ő is felajánlja verseit kiadásra. Tárgyalt a kiadás ügyében Gregussal, a társaság titkárával, aki megígérte, hogy a februári ülésen elő fogja terjeszteni V kérését, sőt meg is egyeztek 30 ívnyi terjedelemben s ívenkénti 15 forint tiszteletdíjban. V ebben a levélben arra kéri Jókait, hogy legyen szószólója ügyének s emelteese föl a díjat 15 forintról 20-ra. Felhozható érvként megemlíti az alapos válogatást, és azt, hogy Tóth Kálmánnak 30 forintot ígértek ívenként. Nem tudjuk, Jókai elment-e az ülésre vagy sem. Lapjában, a Honban az alábbiakban számolt be a történetekről: „... A titkár pedig bemutató Vajda János válogatott költeményeinek kéziratát kiadás végett. A tagok kedvezőleg nyilatkoztak e tárgyban, de a rendszabály szerint csak akkor határozhatnak fölötte, ha két tag megvizsgálja a műveket és jelentést ad be róluk. Ezzel most Szász Károlyt és Tóth Kálmánt bízták meg.” (1872. február 29.) A Kisfaludy Társaság zárt ülése sokkal viharosabb volt, mint e híradásból következtetni lehet. A bírálókat Gyulai javasolta, Arany László pedig elvi döntést akart kierőszakolni, hogy élő tagok munkáinak kiadását a társaság ne vállalja. Jókai szerepléséről a vitában nincs adatunk, de az a tény, hogy egy hónap múlva újra Jókait kéri V, hogy pártfogolja ügyét, arra mutat, hogy Jókai is jelen lehetett ezen a zajos februári ülésen.

Greguss — Greguss Ágost (1825—1882) a Kisfaludy Társaság titkára. V 1856-os kötetét szigorúan megbírálta (Vkrk I. k. 279. 1.) a költő meg is csipkedte érte. (L. Vkrk IV. k. 489. 1.)

mult ülésbeli fellépésed — Szemző Piroksa szerint a február 11-i közgyűlésen szerepelt Jókai; Az én kortársaim címmel felolvasást tartott, s a többiekkel együtt V-t is megdicsérte, „tűzvérű költő”-nek nevezte s a bécsi 1848-as szereplését ismertette.

Üstökösbeli megjegyzéseiből látom — Jókai kortársairól szóló visszaemlékezése megjelent az Üstökös 1872. február 10., 17., 24., március 2., 9., 16-i számaiban. Az 1872. február 24-i számban a következőket írja: „Vajda János valódi eszményképe a fiatal óriásnak, erős, de még kamasz. . . tud gyöngéd lenni, tud lángolni, majd meg egészen maró, mintha két különböző ember volna benne egyesülve. Egyik vonásában dőlőfős bojár, másokban felgyürközött sansculotte, harmadikban igazi költő. Keverve a gyöngy a mákkal. Talentoma mindenesetre szokatlan nagyságu, erős, kölcsönözetlen. És a mellett szilaj.”

43. Vajda — Jókai Mórhoz. [Pest, 1872.] március 27.

K: OSzK Kézirattára. Jelzés: Fond. V./624. A Jókai-hagyatékkal került a kézirattárba 1912-ben. Barnás színű, nagyvonalas, finom tapintású, vastag levélpapír, 212×136 mm nagyságú. Fol. 1. A tintával frott szöveg a lap mindkét oldalán. Az évszámot a tartalom alapján állapítottuk meg.

M: D. Szemző Piroska adta közre Vajda János küzdelme 1872-ben költeményei kiadásáért c. cikkében; (Magyar Könyvszemle, 1970. 1., 2. sz. 115. l.). A cikk a körülményeket is részletesen elemzi; már előzőleg kitért rájuk a Vkrk II. kötete, a 181—182. lapon. Szemző a Kisfaludy Társaság jegyzőkönyve alapján azt állítja, hogy 11 tag volt jelen a gyűléseken. A jegyzőkönyv azonban tévedhetett, mert a korabeli sajtó Zichy Antal nevét nem említi, és Gyulai Pál a PN-ban 10 tagról beszél csupán: „öt tag nemmel szavazott, öt pedig igennel, ez utóbbiak között lévén az elnök is, a gyűjtemény kiadása határozatba ment.” (PN 1872. április 4. 78. sz.) Mivel az esemény és Gyulai nyilatkozata közt csupán egy hónap telt el, nem hisszük, hogy Gyulai rosszul emlékezett volna. Szemző cikke egyébként rendkívül nagy körültekintéssel elemzi az eseményeket. A levél szövegét a kézirat alapján adjuk, mert a kézirat és a közreadott szöveg némely esetben eltérő:

2. K: s	Szemző: és
9. K: olyképen	Szemző: akképen
28. K: pártfogásodba vagyok továbbá néhány ékezet különbség is van.	Szemző: pártfogásodban

A levél szoros kapcsolatban van az előző Jókai-levéllel. V költeményeinek kiadása sajtóvitát indított (l. Vkrk II. k. 181. skl.), amely V ügyének inkább ártott, mint használt, mert az elhangzó sértegetések V ellen hangolták a Kisfaludy Társaság vezetőit.

Az ülés napján, amikor a döntést kellett meghozni, V már tudta, hogy Gyulai és Arany László meg akarják az ügyet buktatni. A hír forrása alkalmasint Nagy Miklós, aki ezt apósától, a bíráló és ajánló Szász Károlytól tudhatta. V számára létkérdés a megjelenés, nem erkölcsiek, hanem anyagiak miatt. Újra Jókaihoz fordul ügyének támogatásáért. Lehet, hogy levélvel másokat is megkeresett, de jelen pillanatban csak ez a levél áll rendelkezésünkre. Azon a viharos gyűlésen, ahol végül is megszavazták a kiadást, Jókai nem volt jelen. Hogy 10 tag hozta meg a döntést vagy 11, amint Szemző Piroska állítja, nem

dönthető el. Annyi bizonyos, hogy az elnöklő Toldy Ferenc az igennel szavazók közt volt, s a kiadás ügye elintéződött.

tekintettel a nálam fönnforgó rendkívüli körülményekre — V mint az előző levélben most is előadja a felhasználható érveket. A felhozott indokok azonban, enyhén szólva, frázisok. Kik a rossz kiadók? V több mint 10 éve nem adott versekötetet. Sőt verset sem írt tíznél többet, így nem is volt mit kiadnia a rossz kiadóknak. Első kötetének kiadását (1866) Számvald Gyula mintaszerűen szervezte meg, a könyvet elkapkodták. Második kötetét Heckenast adta ki (1858) nagy hírveréssel, de ekkorára V már harcban állott az irodalmi világgal (színi kritikái, Nővilágbeli csipkedései), s ha nem is hallgatták agyon, a könyveket nem vásárolták. A harmadik kötetre nem akadt kiadó. Heckenast ugyan kinyomatta, de V költségére. Erre vonatkoznak a „rossz kiadó” kitétele a levélnek? E kötetet előfizetési felhívását még közlik a lapok, részletes elemzést, bírálatot azonban nem. De nem is tagyon volt mit megbírálni, hiszen a kötet mindössze 17 verset tartalmazott. 1860 augusztusában aztán V maga fogalmazta meg az „agyonhallgatás rémét” (Nővilág, 1860. aug. 5.), vérig sértve még azokat is, akik jószándékkal mellé álltak a kötet kiadása kapcsán. (L. Vkrk I. k. 284—299. l.) — Mindhárom verskötetnek akadt egy-egy alaposabb elemzője is a rövid értékelések és ajánlások mellett. Az elsőt Kovács Sándor, Greguss Ágost, Színi Károly, a másodikat Erdélyi János, a harmadikat Zilahy Károly bírálta meg, s alapos elemzésekkel mutattak rá V erőnyeire és hibáira. De V-nak tömjénezés kellett volna. Érdemes itt idézni Zilahy Károlynak egyik Bajzához küldött kiadatlan leveléből, amelyt a kritikával egyidőben írt, s amely őszintébb, mint a megjelent bírálat: „Vajda »Gyilkosok« című költeményét nagy gyönyörűséggel olvastam s irodalmunk egyik legszebb festő költeményének tartom. . . Amit Vajdáról írsz, arra sok válaszolni valóm lenne, de engemet az életben a ruha, a papíron a toll szokott genfrozni. . . Csak egyet. A helyzet (lelkialapot) festése magába véve még nem hat meg, mint a vért látnom, csak akkor fáj, ha tudom: szeretóm szívéből foly. . . No már Vajda a versben az előzményeket s a gyilkolás okát nem adja, csupán az eredményt. Hiányzik a kép első fele (mint hiányozni szokott rendszeren nála a második). Ezért mondom, hogy ő műegészet adni nem tud. . . Különbem én az ő hangját nagyon szeretem, s Egressy lapjában is a 48 utáni leghetesebb ifju írónak őt mondom. Amit a meglőtt *arany sasról* mond: csinos szép rész, ámde én nem ezt tagadtam. Művészt az összefüggés, erő az átmenetekben és a befejezettség jelent. Néhány kedves darabomat jelölöd ki épen, mondván, hogy azokban egy rím, egy mértékhiba sincs, a költészet pedig igenis bennök van. Épen az a baj, hogy Vajda verseiben bennük van a költészet s nincs kifejtve, pedig poieo = kiteszek, alakítok. Ami rímet, mértéköt illet, e részben Petőfi Bolond Istókja leggyengébb s mégis a mű forma (benső összhang) tekintetében egyik legjobb műve. Ebből kitetszik, hogy azon megjegyzésed helyett »befejezett műegészet adni nem tud« jobb lett volna azt írnom »a formában hanyag« — el van véte. . . Végre azt mondom, ismerem Vajdának néhány maradandó becsú gyönyörű versét, de én mint szokás általában tehát a többségről szóltam. . . Hogy ő pályája iránt még tisztában sincs az bizony boldonság. 33 éves ember már kiismerheti magát. Petőfi el akart *esni*, s ez már Vajdának is

megengedhető ábránd volna. . . Nincs időm arra felelni, hogy te is, mint Vajda embergyűlölő vagy. Pedig ki akarnám fejteni, hogy te nem lehetsz, továbbá, hogy ne légy, Vajdáról pedig hogy nem az. Gondolkozzál csak róla. Szerencsétlenség teszi az embert világgűlölővé s más dolog.” (Zilahy kiadatlan levele Bajza Jenőhöz OSzK Kézirattára.)

Azért időztünk ennél a kérdésnél, hogy megfogalmazzuk: V saját maga terjesztett magáról vélt sérelmeket vagy féligazságokat. E levél is megalapozatlan vádakat tartalmaz.

műveim csaknem teljesen ismeretlenek — Ez igaz, mert közben 12 év alatt felnőtt egy új generáció, amely V-t nem mint költőt, hanem mint lapszerkesztőt hallotta-látta szerepelni.

44. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Nagymaros, 1872.] április 16—17.

K: Nincs. AZs másolata 56. sz. alatt. MTA Kézirattára. AZs jegyzete fél lap ténta. Fol. 1.” A lap mindkét oldalán a szöveg.

M: Kiadatlan. A keltezését AZs nem állapította meg. A levél 1872-ből való, amikor is V április derekán kiköltözött Nagymarosra. Ezt későbbi levelek hitelesítik. (44., 45. sz.) Továbbá céloz az Athenaeumnál megjelenő verseire is, ami szintén 1872 mellett tanúskodik, mert csak a *Kisebb költemények* c. kötete jelent meg az Athenaeumnál. (A kért lapokra a PÜ-ba írandó Szemlékhez volt szüksége V-nak.)

rossz omen — (lat.) Baljóslatú jel.

Hollós László — (1845—1846) Újságíró, a MŰ-nak több évig belső munkatársa volt, később tanár Budapesten.

Reform — Rákoei Jenő politikai napilapja (1869. dec. 15—1875. jan. 10.).

P. Lloyd — Pester Lloyd, német napilap; a pesti Lloyd társulat alapította 1854-ben. Lloyd—pesti kereskedők társulata.

Hon — Helyesen: A Hon. politikai napilap, szerkeszti: Jókai Mór 1863-tól 1872-ig.

Napló — Bizonyára a Pesti Napló, melyet ebben az időben Urváry Lajos szerkesztett (1863—1873 között).

V. U. — Vasárnapi Újság. Szerk: Nagy Miklós.

P. U. — Politikai Újdonságok. Szerk: Nagy Miklós.

verseim javítványait — V kisebb költeményei nyomdában vannak, ezek korrektúrájáról van szó. Még később is visszatér erre, amikor azt mondja *Revisio sem jön verseimből*, azaz újabb levonat a korrektúra javításainak végrehajtásáról.

Csávolzsky — Csávolzsky Lajos (1838—1909) ebben az időben Csernátony Lajos lapjának, az Ellenőrnek főmunkatársa. Később az Egyetértés szerkesztője.

Kecskeméthynek — Kecskeméthy Aurél (1827—1877) 1871-től a Magyar Politika c. politikai napilap (1872—1875) szerkesztője és kiadótulajdonosa.

Urváryt — Urváry Lajos (1841—1890) 1869-től a PN szerkesztője.

Athenaeum — Irodalmi és nyomdai részvénytársulat; 1868-ban Emich Gusztáv nyomdájának megvásárlásával indult.

Kovalik — Bizonyára az Athenaeum Nyomda egyik vezető embere.

Hrednitz factor — Hrednitz nevű technikai művezető a nyomdában.

A cikk iránt legyen nyugodt. Az vasárnap este express-el önnél lesz —
A levelet kedden és szerdán írta V, tehát négy napja volt a PÜ szá-
mára készíftendő Szemle megírására. A lapzártá kedden délután volt,
tehát még Nagy Miklós is átnézhetette V összefoglalóit.

45. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Nagymaros, 1872. április 28.]

K: Nincs. AZs másolata 1. sz. MTA Kézirattára. AZs megjegyzése:
Forma: „8° iv. Tenta írás”. Az utolsó sorban a *nulyos* szó előtti *a* ce-
ruzával áthúzva. Két elírást mi korigáltunk a szövegben. A *Győri*
Posta helyett *Gyors Posta* a *Főlolvasásom* még helyett: *főlolvasóm* még
nincs lehetett a kéziratban. AZs nem tudta jól olvasni V írását, ezért
tévesen másolt. Keltezés nincs. Kozocsa Sándor az átadott gépelt
példányra „Budapest 1882” dátumot írt. Ez nyilvánvaló tévedés.
1872 mellett tanúskodik a célzás a *Kisebb költemények* korrektúrájára,
s az 1872-es választásokra, amelyekről V 1872. május 8-án írt a PÜ-
ba. Ez tehát a dátumot egész pontosan meghatározhatóvá teszi: *jövő*
héten fogok írni azt jelenti, hogy a május 1-i számba küldött cikk kí-
sérő levelében, április 28-án, vasárnap ígérte a következő, a válasz-
tásról szóló cikket.

M: Kiadatlan.

A választásokról a jövő héten fogok írni — A cikk megjelent 1872.
május 8-án a PÜ-ban *Választási hadjárataink* címmel.

Egyetlen ívet sem kaptam — V nagyon várja a nyomdától *Kisebb*
költeményeinek levonatát. Ha neki nem küldenék, Nagy Miklóst kéri,
hogy nézze át az íveket; jellemző rá az a panaszos kijelentése, hogy
ő már aligha ér meg több kiadást.

Vendégem sem jött — Több vendéget vár: Irmei Ferencet és barát-
ját, valamint Kelemen Mórt. Irmeiek 5-én, Kelemen 7-én voltak nála.
(L. a következő leveleket.)

vad itt oly kevés, mint Rákos Palotán — Ez a kijelentése egyik bizo-
nyítéka annak, hogy az elmúlt esztendőben, 1871-ben V Rákospalotán
töltötte a nyarat. Erre alapoztuk az 1871. május 2-i levelének kelte-
zését. [40. sz.]

Győri Posta — Csak Gyors Posta lehet, mert Győri Posta c. lap
soha nem létezett a XIX. században. A Gyors Postát viszont, amely
Pesten jelent meg Heckenast kiadásában, Áldor Imre szerkesztette.
Indult 1871. január 2-án, megszűnt 1872. szept. 22-én. Beolvadt a
Magyar Újságba.

Főlolvasásom még nincs — Hibás olvasat: *főlolvasóm még nincs* he-
lyett. V-t 1869-ben baleset érte. A szemét meg kellett operálni. Ezért
úgy egyezett meg Nagy Miklóssal, hogy főlolvasót fogadhat, aki a la-
pokát számára hangosan olvassa, s ő ennek alapján állítja össze a
szemlét. Az is lehet, hogy ő fizette a főlolvasót, azért alkuszik az ajánl-
kozókkal.

a múlt számbeli kihagyás — Valószínű, hogy az április 17-i *Vége* a
sok beszédnek c. cikkről van szó, mely a PÜ-ban jelent meg. V arról ír,
hogy az ellenzék agyonbeszélte az országgyűlést, s emiatt egy sereg
hasznos javaslat megbeszélésére nem maradt idő. Úgy látszik, Nagy
Miklós sokat kihúzott belőle. Ezt kifogásolja a levél utolsó mondata.

46. Vajda — Irmei Ferenchez. [Nagymaros] 1872. május 5.

K: PIM Kézirattára. Jelzet: V. 2890. Növedéknapló sz.: 1065/1/1956. 290 × 225 mm nagyságú merített levélpapír, szakadozott szélű, a papíron keresztbe apró vonalak futnak, hosszában pedig 30 mm-ként egy-egy fehér vonal. A papír kétrét hajtva, így fol. 2. A szöveg tintával írva az 1. és 2. oldalon, a 3., 4. üres. A boríték címezése: „Tekintetes Irmei Ferenc hírlapíró urnak Pest-en *Magyar Politika*» Szerkesztőségében. Városház tér.” A bélyeg ki van vágva, de a pecsétből látszik: „Pest 6/5.” A boríték hátulján viaszpecsét, benne „V. J.,” a költő nevének kezdőbetűi. A címezéstől balra idegen kézzel: „Itália”.

M: Kiadatlan.

V Nagymaroson lakván fogadta a hozzá látogató Irmei Ferencet és annak egyik barátját, május 5-én. Fent volt velük Visegrádon kirándulni. Amikor barátait kikísérte az állomásra, akkor történt vele a levélben leírt eset. — A levelet a Solymáron lakó Irmei Lajostól vásárolta a PIM 1965. szept. 7-én.

a kabinet ajtaját — WC-ajtó. A mondat eredetileg így hangzott: *a kabinet ajtaját, hová önöktől indultam.* V elolvasván a levelet utólag magyarázatként kiegészítette a mondatot: *a kabinet ajtaját a kávéház hátulján, hol az ördög se járt, stb.*

Lichtenstein lemondott. Ezt a kedves kinnlevőknek írom — Homályos célzás. Irmei még aznap esete Olaszországba utazott, talán Kossuth látogatására; V szeretné, hogy Irmei vigye a hírt magával az osztrák hadvezér lemondásáról. De ő a levelet már csak akkor kapta meg, amikor visszatért, ezért írta rá valaki a borítékra: „Itália” t. i. hogy Irmei Itáliában van.

47. Vajda — Kelemen Mórhoz. Nagymaros, [1872.] május 7.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 45/1957. Nagyvonalas merített papír, 286 × 226 mm nagyságú, kétrét hajtva. Fol. 2. A vonalak a tintával frott szövegre merőlegesek. A szöveg az 1., 2. oldalon, a 3., 4. üres.

M: Kiadatlan.

Az évszám hiányzik a keltezésből, de ez a körülményekből tisztázható. 1867-ben és 1872-ben volt május 7-e keddi napon. A két évszám közül a második a biztos. A nagymarosi tartózkodás s a két fiatal fróra való hivatkozás alapján nyugodtan állíthatjuk, hogy a levél 1872-ben íródott.

V már régóta hívja Kelemen, hogy látogassa meg. Most megtudta, hogy Pestre készül barátja, sietve ír, és tudósítja az utazás körülményeiről. Ez a levél arra enged következtetni, hogy V és Kelemen között a kapcsolat nem szűnt meg 1867-ben (az előző Kelemen-levél dátuma 1867. augusztus), hanem folyamatosan leveleztek. Ezek a levelek azonban még nem kerültek elő, valószínű már nem is kerülnek.

Ha holnap — szerdán — 1872. május 8-án, indulhat a bécsi Steingasse-n levő hajóállomásra.

Én már egyszer voltam a várban — Célzás arra, hogy május 5-én vasárnap Irmeiékkel kirándulni voltak Visegrádon.

Mi ez mind egy leendő milliomosnak és államtükárnak? — Tréfás baráti túlzás, esetleg célzás arra, hogy Kelemen a választások után előrelépést remél. (L. a 71. sz. levél jegyzetét.)

Augusztin — Előttünk ismeretlen, Kelemen barátja, akit V is ismer.

48. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Pest, 1872. szeptember.]
(Töredék)

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn, 68. sz. OSzK Kézirattára.

M: Nagy Miklós V halálakor közölte a VÚ-ban, mint egyik V-levéiben levő feljegyzést. A levél többi része nincs meg, csak e néhány életrajzi adatot tartalmazó szöveg. Nagy Miklós a következő szavakkal vezette be a közlést: „E lapok szerkesztőjének birtokában szintén van V-nak pár száz hozzáfűzött levele, köztük sok irodalmi vonatkozású és értékű. Egyikből közöljük itt az elhunyt költő következő jegyzetét.” (VÚ 1897. január 24.) A Vajda-irodalom ebből az időből (1872 őszéről) ismer egy önéletrajzot, mely névtelenül jelent meg átfogalmazva 1872. szeptember 8-án a VÚ-ban. (Eredetije: Magyar Helikon, 1921. 166—168. l. L. erről a Vkrk IV. k. 566—573. l.) Ez a pár sor ennek a része lehetett valamikor.

Pesten születtem — Komlós szerint V Pesten az Ötpacsirta utcában született (ma: Puskin utca) Kultsár István házában. (Komlós 9. l.) Megjegyezzük: Karacs Teréz visszaemlékezései szerint Kultsár háza az Ősz utcában (ma: Szentkirályi utca) volt, s kertje az Ősz utcától a Zerge utcáig (ma: Vas utca) nyúlt. (Teleki Blanka és köre c. kiadvány, 137. l.) Viszont a következők is olvashatók: „Egy előkelő tisztviselő nejeinek olyan négy háza volt ottan (Ősz utca — Zerge utca), melynek lakói mindig rendőri gond alatt állottak. Erre házakban naponként négy garast, most 8 krajcár, fizetett a lakó s a házbért naponta beszedte a házfelügyelő, a fizetésre képteleneket kiutasítá...” Vajon nem eme házak egyikében született V?

Másik megjegyzésünk: Ugyancsak e visszaemlékezés szerint Kultsár 1823-ban vette feleségül házvezetőnőjét, s 1828-ban halt meg. A keresztlevélben nincs feltüntetve a születési dátum, illetve nem lehet megállapítani, hogy a közölt május 18-a a születés vagy a keresztelés időpontja. A keresztlevél szövege a következő:

„673 sz. 1883. KERESZTLEVÉL: Üdvöz. az Urban. Alólírt ezenél hivatalosan bizonyítom, miszerint a Budapest-józsefvárosi plébánia keresztelték anyakönyvének IV. kötetében a 481-ik lapon 1827. azaz ezernyolcszáz huszonhetedik év Május tizennyolcadikán a következők foglaltatnak:

Sorszám: E mixta. Születési keresztelési év hó, nap: 1827. die 18-a. A kereszteltnek neve Joannes Nepom. férfi, törvényes. A szülőknak vezetőik és keresztneve, polgári állása s vallása: Andreas Vajda spanus dominialis Helv. c. Lydia Weleszky Rc. Lakhely: utca, házszám: Pest. A keresztülőknök vezetőik és keresztneve; polgári állása és vallása: Stephanus Kultsár redactor novalium, Anna Fergar consors. A keresztelő lelkésznek vezetőik és keresztneve és hivatal: Mészáros coop. loci. Észrevételek: —. Minek nagyobb hitelére kiadtam ezen saját

alírássommal és a hivatalos pecséttel ellátott oklevelet. Hanovics Józsefv. plébános. Budapesten, 1883. április 12-én”

Komlós szerint május 18-a a bejelentés és a keresztelej napja. (Komlós 9. 1.) Nincs megnevezve tehát sem az utca, sem a születés dátuma, sem a keresztszülők vallása.

Vaálba — Vaál, ma Vál, Fejér megyei község. 2 km-nyire van az az erdészház, ahol V gyermekkorát töltötte. Ottjártunk idején még jó állapotban volt. A bejárati ajtó a kövezett pitvarba vezet, ahol ott van a beépített kemence. Jobbról, balról nyílik egy-egy szoba, amelyben a tárlók voltak elhelyezve (Gina-kép, kéziratok fényképei, V ismert fényképei, a kötetek első kiadásai). A Fejér megyei Tanács azóta a múzeumot megszüntette, illetve az Űrményi Kastélyba költöztette.

Szüleim 1863-ban elhaltak — 1863. szeptember 17-én egyszerre haltak meg V szülei. A szemtanúk leírása szerint a lovak megvadultak, a kocsi felborult, s mindkettőjüket agyonnyomta. Az esetet megfestették és a váli templom oltárán helyezték el. (Komlós 134. 1.)

49. Vajda — Vadnai Károlyhoz. [Pest, 1872. november 25—26.]

K: Nincs.

M: Kéky Lajos adta közre az ItK-ban. (1942. 1. sz. 62. 1.) A levélhez Vadnai a következő megjegyzést fűzte: „Vajda János levele Vadnai Károlyhoz egy Kisfaludy-társaság ülésén felolvasandó költeményéről.” A keltezés ennek alapján lehet megállapítani. Vadnai ugyanis kétszer olvasott föl Vajda-verseket a Kisfaludy Társaságban: 1872. november 27-én és 1880. szeptember 29-én. Az 1872-es felolvasás után a vers (amely később *A kárhozat helyén* címet kapott) a FL-ban meg is jelent, míg 1880-ban a PN közölte a felolvasott verset. Ennek alapján biztosra vehetjük, hogy a levél kelte 1872. november 25—26, a fölolvadás előtti napok valamelyike.

miután 3 évben egyszer írok — Előző verse a FL-ban 1869-ben jelent meg (Székesfehérvárott, 1869. szept. 26.). Bizonyára erre célzott, legalábbis az előző években magcsappant lírai termésére.

megelégedném sokkal csekélyebb honoráriummal — V írói honoráriumokból élt, életének utolsó 30 esztendején végighúzódik a kiadókkal való alku. A szövegből az tűnik ki, hogy már beszéltek a vers felolvasásáról, megjelentéséről és a honoráriumról. Ez utóbbiban nem egyeztek meg, mert V jóval többet kért a megszokottnál.

azt hittem — Úgy gondoljuk, hogy a hittem szó helyett a *hiszem* lehetett az eredeti szövegben. Ismerve V nehezen olvasható írását, valószínűbbnek tartjuk a jelenidejű szöveget.

50. Vajda — Szász Károlyhoz. [Pest, 1872.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 8/32/1946. Legifjabb Szász Károly ajándéka (1946. szept. 30.). Finom, vékony, vonalas papír (a vonalak 25 mm-re vannak egymástól), 280×216 mm nagyságú, kétrét hajtott, a szöveg ceruzával az 1., 2., 3. oldalon, a 4. üres. Fol. 2.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen és nincs benne olyan tény, amelynek alapján a keltezés ideje körülhatárolható lenne. Szász Károly kisebb műfordításai 1872-ben jelentek meg, s nagyon valószínű, hogy V a megjelenés után kért kölcsön egy-egy példányt mind a három kötetből. Volt ugyanis Szász Károlynak korábbi fordításai is angol és francia költőktől (1855), de mivel itt V spanyol, olasz, orosz költőket emleget, inkább az 1872-es antológiáról lehet szó. A Szász Károly szerkesztette Virágos kert c. antológia (1883) magyar költők verseit tartalmazza, ezért ez is kiesik a számításból. A szövegből úgy vehető ki, hogy Szász egyéb idegen nyelvű köteteket is kölcsönzött V-nak. V és Szász Károly kapcsolata korábbi keletű, hiszen V szerkesztő korában 1863-ban kért Szász Károlytól verseket a NŐ számára, amikor ez még szabadszállási pap volt. Szász a kiegyezés idején Pestre került a kultuszminisztériumba, majd 1872-től tanfelügyelő. V ebben az időben a VÜ munkatársa lett. Nagy Miklós feleségül vette Szász Károly lányát. 1872-ben a *Kisebbségi költemények* kiadása körüli vitákban Szász Károly V mellé állt, ő volt egyik ajánlója. A levél tehát ebből az időből való.

Heineféle nyomás (Romantische Schule) — A mondott kötet betűtípusára céloz. Heine-nek e műve 1863-ban jelent meg, s a német romantikus irodalom értékeiről tájékoztat.

NB. *Heine Reisebilderjeit sem olvastam* — Nota bene — Megjegyzem. A *Reisebilder* Heine több prózai útleírásának összefoglaló címe. (1826—1831.)

Puschkin [. . .] *Onéginjét* — Puskin *Anyeginjét* Bérczi Károly fordította először magyarra 1866-ban. Valószínű V ezt a fordítást ismerte. Puskin elbeszélései közül pedig több megjelent a korabeli lapokban.

51. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Pest, 1873 nyarán.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 19. sz. alatt. AZs megjegyzése: „F: u. o.” Ez azt jelenti, hogy a papír ugyanolyan, mint az előző leveleké (15., 16., 17., 18.) azaz: „For. 4^r cer.”, tehát negyedrért íven ceruzával írva. A ceruzafrásnak ellentmond az a tény, hogy van a levél alatt egy másik megjegyzés: „a 3. sorban Japánról szó előtt írónnal most.” Ha az egész levél ceruzával írott lenne, felesleges az írónnal szó megismétlése. Inkább arra utal, hogy a levél tintával íródott, s egyben azt, hogy AZs megjegyzései bizonytalanok.

K: Kiadatlan. Tulajdonképpen a jegykérő levelek közé tartozik. V, ha utazni akart, mindig valamelyik lap szabadjegyével indult útnak, amit a szerkesztők szereztek számára. Most Nagy Miklóst, a 80-as, 90-es évek fordulóján Bartók Lajost győtri szabadjegyekért. A levél keltezése bizonytalan. Egyetlen dolog ad némi támpontot a dátum behatárolásához. Nagy Miklós lapjai jól szerkesztett lapok. Bizonyos rendszer van pl. a témákban. 1873-ban írt V a PÜ-ba különböző országokról (Franciaország, Olaszország, Spanyolország, Afrika, Amerika, Németország stb.). Alkalmasint ebbe a sorozatba illett volna bele a Japánról szóló cikk. Ennek alapján döntöttünk 1873

mellett azzal a fenntartással, hogy a levél későbbi időből is származhat, amikor mégis elkészítette a Japánról szóló cikket a PÜ számára:

E nyárról semmi adatunk nincs V-ra vonatkozóan. A PÜ aug. 27.¹ száma megemlíti, hogy 28-án lesz Fűreden Jóкаиék ezüstlakodalma, amire esetleg V is meghívott lehetett.

három cikket adtam —11-12 oldalal — A cikkenként kialakított terjedelem 10 oldal lehetett; V 3 cikket is küldött.

A megértés kedvéért közöljük a PÜ felépítését, szerkesztését. 1873-ban a következő tárgykörök szerepeltek benne: 1. Vezércikk, külföldi nagyobb események. 2. Országgyűlési hírek, események. 3. Hazai közügyek, események. 4. Heti krónika a világ különböző országaiból. 5. Tárcza. 6. Egyház és iskola. 7. Mi újság? Hírek. 8. Hirdetések. V hetenként 3 cikkel volt érdekelve az első 5 témakörből. A három cikk tehát most is elkészült, el is küldte, s azért háborog, hogy Nagy Miklós még Japánról is cikket akar.

risum teneat — (lat.) Teljes formájában: *risum teneatis*, Horatiusra visszamenő szállóige. (Ars p. 5.) „Megálljátok kacagás nélkül!”

mindig uton lennék — Szenvedélye volt az utazás, ezért ez a mondat szállóigévé vált vele kapcsolatban.

52. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Pest, 1873. november.]

K: Nincs. AZs 7. sz. másolata. Megjegyzése: „Névjegy Vajda János lapszerkesztő ceruza i.” Fol. 1.

M: Kiadatlan. A keltezésre vonatkozóan Nagy Miklós címe igazít el. Cukor utca 11. sz. alatt lakott 1873. nov. 1-től 1875 nov. 1-ig. Mivel 1874 őszén V nem volt Pesten, 1875-ben pedig már Nagy Miklós elköltözött, így csak 1873 őszén hívhatja fel figyelmét — talán éppen a karácsonyi ünnepekre — valamilyen borvételi lehetőségre.

Cukor utca — Az Irányi utcát az Eötvös Loránd utcával összekötő, ma is meglévő V. kerületi utcácska.

53. Vajda — Fraknoi Vilmoshoz. Budapest, 1874. június 2.

z K: PIM Kézirattára. Növedéknapló sz.: 215—4/1965. Jel-et: V. 2663. Aprókoekás merített papír 455×290 mm nagyságú. Kétrét hajtva. Fol. 2. A fekete tintával frott szöveg az 1. oldalon. 2—4. o. üres.

M: Kiadatlan. V az Akadémia II. osztálya titkáranak, Fraknoi Vilmosnak ajánlatot tesz franczia munkák fordítására s felsorolja eddigi fordítói tevékenységét.

A Vkrk V. kötetében, a függelékben megtalálhatók V fordításainak egyes részletei. Minthogy ott fordítói munkássága nem teljes, e levél kapcsán, melyben a költő maga beszél fordításairól — szintén nem a teljesség igényével — szükségesnek véljük a jelenleg birtokunkban levő adatok alapján V teljes fordítói tevékenységének összeállítását:

1. Lermontov: Korunk hőse. M: MS 1855. okt. 14-dec. 21. között a fordító neve nélkül. (Vkrk V. k. 414—418. 1.)

2. Gérard, Jules: Az afrikai oroszlánvadászat. M: Pest, Ráth Mór, 1858. 168 l.

3. Thiers, Louis, Adolphe: Histoire du consulat et de l'empire c. 20 kötetes munkából: Bonaparte Egyiptomban. M: FL 1864. okt. 13—29. (15 folytatásban.)

4. Thiers, L. A.: Waterloo. Franciából fordítva. M: Pest, Ráth Mór, 1864. (A fordító neve nélkül.) 354 l. Új kiadás. Ráth Mór, 1888.

5. Thiers, L. A.: I. Napoleon Szent Ilona szigetén. Franciából fordítva (a fordító neve nélkül). M: Pest, Ráth Mór, 1864. 184 l.

6. Thiers, L. A.: I. Napoleon trónlemondása. Elba sziget. Visszatérés. Franciából fordítva (a fordító neve nélkül). M: Pest, Ráth Mór, 1865. 332 l.

7. Scherr, Johannes: Allgemeine Geschichte der Literatur. Ein Handbuch 1—2. Bd. 3. neue Bearb. Stuttgart 1869. Conradi. I. kiadásának nem jöttünk nyomára.

(A Bécsi Híradó 1865. augusztus 18-án jelenti, hogy V néhány hónapja ennek a műnek a fordításán dolgozik.) Ez ideig nem került elő, holott nem valószínű, hogy V csupán fordítási gyakorlatot végzett e munka átültetésével. Föltehető, hogy valahol megjelent. (Egyébként Scherr művét később kiadták magyar fordításban 10 füzetben, Bp. é. n. Tetty Károly. Ismét: Tetty Benkő Gyula: A világirodalom története Scherr J. után. 1—3. k. Bp. 1885—1891.)

8. Dumas, Alexandre fils: Clemenceau története. Egy vádlott emlékirata. (A fordító neve nélkül.) Regény. Pest, Emich, 1867. 324 l. A FL 1866. okt. 7-én és nov. 16-án adta hírül, hogy V fordította.

9. Shakespeare: III. Richard. Még nem került elő. A FL 1868. nov. 7. száma szerint a darabot V fordította. (L. a 36. sz. levél jegyzeteit.)

10. Lieber: Polgári szabadság és önkormányzat. Magyarítá: Vajda János és Scholz Viktor. Pest, Heckenast, 1869. XI. k. 158 l.

11. Magyar katonai műnyelv. PN 1870. március 18.

12. Nisard Dezső: Tanulmányok a renaissance és a reformáció korából. Fordította Vajda János. Budapest, MTA 1875. X. k. 472 l.

13. Mayne Reid: Az amerikai vadásztársaság. M: VÜ 1876. aug. 27., szept. 3., 10., 17., 24., okt. 29., nov. 5., 12. számaiban összesen 8 folytatásban. Kb. 80 lap.

Azon sem csodálkoznánk, ha még előkerülnének fordítások. A fordított anyag mennyisége elég jelentős, kb. 140—160 nyomtatott ív. A fordítói munkásság a Lermontov-fordítástól eltékelve 1864—1876 közé esik. Ezek az évek V legzavarosabb esztendei.

Girardin, Nisard vagy Villemain — Mindhárman a francia kasszikus kritika művelői, kortársak, a Sorbonne professzorai.

St.-Marc Girardin — (1801—1873) a francia költészet professzora 1831-től. Korá legszellemesebb emberének tartották. Fő művei: Cours de littérature dramatique. 5. k. 1843., La Fontaine et les fabulistes. 2. k. 1867., J.J. Rousseau, sa vie et ses oeuvres. 2. k. 1875.

Nisard — Désiré (1806—1888) irodalomtörténész. Fő műve: Histoire de la littérature française. 4. k. 1844. Poètes latins de la décadence. 1837.

Villemain — Abel, François (1790—1867) a francia történeti kritika megteremtője. Művei: Tableau de la littérature au moyen âge. 2. k. Tableau de la littérature au XVIII. siècle. 4. k. 1864.

V a Nisard-tanulmányra kapott megbízást. El is vonul vele Ótátrafüredre.

Thiers — Adolphe (1797—1877) francia történétíró, politikus, köz-társasági elnök.

Ráth Mór — (1829—1903) ismert könyvkiadó.

íj. *Dumas Sándor* — Alexandre Dumas fiás (1824—1895). Fő műve: A kaméliás hölgy. Önéletrajzi regénye: Clemenceau története. A saját szerelm-gyerekek sorsát írja meg benne. Nagyon kapós könyv volt. 1882-ben már a 23. kiadásnál tartottak. A 60-as években V-n kívül más is lefordította. A századfordulón Radványi Paula fordításában jelent meg 1907-ben, 1914-ben, 1918-ban stb.

Deutsch kiadó — Deutsch Testvérek kiadó vállalata. (L. a 33. sz. levél jegyzeteit.)

54. Vajda — Nagy Miklóshoz. Tátrafüred [1874. július vége.]

K: Nincs. AZs másolata 50. sz. MTA Kézirattára. AZs megjegyzése: „Hosszukás formájú levélpapír, tenta.”

M: Kiadatlan. Komlós ugyan kétszer is hivatkozik rá és idéz belőle (Komlós 167., 194. l.), és 1874. július 12-re keltezi.

V 1874. április 2. és július 9. között hetilapját, a Szózatot szerkeszti, tehát július 10. után utazhatott a Tátrába. Valószínűnek látszik, hogy miután megkapta az Akadémiától a megbízatását Nisard könyvének lefordítására, július végén költözik Tátrafüredre. Augusztus elején eszébe jut váltója s akkor ír Nagy Miklósnak terveiről. A Komlós-féle július 12. nagyon korai időpont.

Fraknóinak egy ide zárt levele — V bizonyára írt Fraknóinak is, miután néhány ívet lefordított, és előleget kért, esetleg, hogy kölcsönökből él. Valami Tröster nevű egyéntől kapott már 250 ft-ot. A levélből kiderül, hogy Nagy Miklósnak is tartozik 300 forinttal, van egy 250 ft-os váltója is. Ez összesen 800 Ft. Minthogy a levélben azt írja, hogy havi 50 forintból ki lehet jönni, ez a 800 ft-os tartozás azt jelenti, hogy 16 havi megélhetés költségeit tékozolta el néhány hónap alatt. Lehet, hogy a Szózat emésztett meg sok pénzt, bár annak kiadási költségeit Heckenast, illetve a Franklin Társulat viselte. 1872-ben kb. 5—600 Ft-ot kapott a Kisfaludy Társaságtól a *Kisebb költeményekért* 1873-ból nincs adatunk V gazdasági helyzetéről, de arról van, hogy egy gimnáziumi tanár évi fizetése 1200 forint volt 1873-ban. Nagy Miklóstól havonta 80 forintot kapott V rendszeresen a PÜ hetiszemléjéért. E havi összeg mellé mindig keresett még valamit, mert a VÜ honoráriumot adott cikkeiért. Sőt más lapokban is jelentek meg írásai. Évi jövedelme tehát meghaladta egy gimnáziumi tanárét, s neki családja sem volt. Van tehát 800 forint adóssága és fel akar venni hozzá még 150 Ft-ot. Ez 950 Ft. A Nisard-könyv 30 íves. Ha ivenként 30 Ft-ot kapott, akkor még az adósságát sem tudta volna törleszteni. Nagy Miklós 300 forintját azonban cikkekkal adta meg, tehát végső soron ez az összeg, ami rendelkezésére állt a következő hónapokra. V azt írja, hogy elmegy Tatába, mert ott 50 forintból kijön havonként. Elment-e vagy sem, nem tudjuk. De hogy nem jött ki havi 50 forintból, az biztos, mert pazarlásban fölülmúlhatatlan volt. Fraknói az előlegkérő le-

vélre azt írhatta, hogy csak szept. közepe felé tud pénzt küldeni. Ezt a levelet csatolta ehhez a levélhez, hogy bizonyítsa: van fedezete az újabb kölcsönnek.

ha pénz kapok az akadémiától elmegyek Tatába — A 70-es évek első felében — úgy látszik — V a nyarakat nem Pesten töltötte, hanem Pest környékén: 1872-ből biztos adatunk van arra, hogy Nagymaroson volt, 1871-ben Rákospalotán. 1873-ban talán Tatán lehetett, mert a levél arra utal, hogy jól ismeri az ottani körülményeket. A tatai tartózkodást két hónapra tervezi (okt. — nov.), míg végez a fordítással.

írni fogok Pesty Frigyesnek, Hazaynak — Írt. Pesty Frigyesnek 1874. augusztus 18-án (l. ott), a Hazaynak írt levele még nem került elő.

7—8 helyre folyamodtam, de sehonnan sem kaptam semmit — A sok hely közül csak azt tudjuk, hogy Heckenasthoz fordult, aki ebben az időben még Pesten lakott (csak novemberben költözött Pozsonyba!) és alelnöke volt a Franklin Társulatnak.

55. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Ótátrafüred, 1874. augusztus 18.]

K: PIM Kézirattára. Jelzet: V. 1801/2. Megvan AZs másolatai között is 51. sorszám alatt. A kéziratot Szalay József szegedi gyűjtőtől vásárolták 1969-ben. Sárgás, merített levélpapír, kétrét hajtv. Föl. 2. Nagysága: 285 × 224 mm. A szöveg az 1., 2., 3. oldalon van, a 4. üres. Első oldalon fent balra domború nyomással: „Tátrafüred”.

M: Miklós Róbert adta közre V ismeretlen levelei című tanulmányában, PIM Évkönyve 1962. (149—155. l.). A levélen keltezés nincs. Miklós szerint július végéről való. A dátum azonban pontosan megállapítható, mert egy napon készült a Pesty Frigyeshez írottal, annak a kelte augusztus 18. V augusztus elején írt Nagy Miklósnak terveiről, s kérte, küldjön neki egy üres váltót, amelyet 6 400 Ft-ról fog kiállítani. A váltó megérkezett s V ebben a levélben küldte vissza.

Pesty Frigyeshez és Hazayhoz — Pesty Frigyes (1823—1889) nyilván csak elírás a név a levélben, az Első Magyar Iparbank vezértitkára volt 1874-ben. Hazay: Hazay Lajos háztulajdonos, akinek Tompa u. 13. sz. alatt volt bérháza, s akitől V házassága idején lakást bérelt. Meglehet, hogy már előzőleg is lakott nála, s innen az ismeretség.

Marossy Szabó által — Jól megszervezett akcióra mutatnak a levélnek ezek a sorai. Marossy szabó — bizonyára azért, mert V nála dolgoztatott — vállalta, hogy elviszi a levelet a Tompa utcába Hazayhoz. Nagy Miklós ebben az időben a Cukor utcán lakott, amely a Reáltanoda utca közelében van, tehát Nagy Miklósnak csak a szomszédba kellett átvinni az aláírt váltót. Marossy vitte Hazayhoz, Hazay visszaküldte aláírva Nagy Miklósnak, aki aztán Pesty Frigyesnek adta át a bankban, mert az már mindenről tudott, hiszen V őt is megkérte a közreműködésére.

Legendát írhatna Hugo Victor — Célzás a Századok legendájára, V. Hugo epikus ciklusára.

a lomnici hegy sulya — Tátralomnic, 2632 m magas hegycsúcs tömege.

Nisard — L. az 53. levél jegyzeteit.

Kratky ha jól emlékszem, lipotucca 39 sz. alatt lakott — Krátky János

az Egyetértés belső munkatársa volt, igen jó viszonyban lehetett V-val, 1877-ben dicsérő sorokat írt a Találkozásról, s megvédte V-t. A szakirodalom szerint (Komlós 163. l., Vkrk III. k.) ez a bíráló magától V-től származik, vagy legalábbis ő sugalmazta, mert még szavaiban is egyezik azzal, amit később Milkó számára írt „magamagáról”. Bár ez fordítva is elképzelhető: V átvette Krátkytól a dicsérő szavakat. Akár így, akár úgy történt, V és Krátky jó viszonyban lehettek, mert V még a lakcíme is emlékezik. — Lipót utca 1899 óta Váci utca; Szerb utca, máig is ez a neve annak a belvárosi utcának, amely az egyetem mellett nyílik a Kecskeméti utcából.

56. Vajda — Pesty Frigyeshez. Tátrafüred, 1874. augusztus 18.

K: OSzK Kézirattára. Sem jelzése, sem növedéknapló száma nincs. Finomabb, fehér levélpapír, nagysága 283 × 226 mm. Fol. I. Jobbra fent domború nyomással: Bad Schneckls. A levelet tehát a fürdő levélpapírján írja tintával a lap mindkét oldalára. Idegen kézzel a lap tetején: Vajda János — Pesty Frigyeshez Tátrafüred 1874. aug. 18.

M: Kiadatlan. Az előző levélben kezdeményezett váltókölcsony újabb lépése. *lerőhatatlan háldával tartozom oly gyakori pártfogásáért* — V ezek szerint már több ízben vette igénybe Pesty bankjának kölcsöneit.

De 19 éves pesti — mi rettentőbb — újságírói élet után — V 1855. július 1-én lett a M S munkatársa, tehát valójában 19 éve. Ebből 1 évet Bécsben töltött, ezt nem írja, mint ahogy azt sem, hogy nyaranta eddig sem igen tartózkodott Pesten. A mondat arra is utal, hogy először van Tátrafüreden.

Tátrafüred — Ma: Šmokovec, csehszlovákiai klimatikus üdülőhely és légfürdő, a Tatra legrégibb és legnagyobb üdülőtelepe volt V idejében. Az 1800-as évek elején fedezték fel, 1878-tól orvosa is van. Tehát V első tartózkodása idején még második- vagy harmadrangú fürdőhely.

Nisard: Études sur la Renaissance című 29 éves munkáját — Az Akadémia megbízta V-t Nisard kötetének fordításával. A munkát 2—3 hónapra tervezte és kész is lett volna vele október második felében. November 4-én kelt Szász Károlynak az a bírálata, amelyből megtudjuk, hogy október 23-án bízta meg az Akadémia V fordításának átnézésével. Szász Károly a fordítást kisebb javításokkal elfogadhatónak ítélte (MTA Kézirattára 1347/1874. sz.). Ennek a bírálóknak külső oldalán a következő szöveg olvasható: „Vajda János kéziratja, melyet Szász K. visszaküldött Csengery b. elnöknl van. Dec. 5-én. f. v. [Fraknói Vilmos]” Így nyomom követhető V-nak fordítói tevékenysége, illetve a Nisard-kötet megjelenése. De nem tudjuk: megkapta-e a kölcsönt? meddig tartózkodott Tátrafüreden? Elment-e Tatába? Egy biztos, hogy közben haza-hazalátogatott. Bizonyított erre 1874. aug. 30-i levele.

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn mint annak 67. darabja. Eredetileg ez a lap a V-Nagy Miklós levelezésének másolatait tartalmazó füzet utolsó (?) lapja lehetett, e levélkén kívül rajta van még a 68. számú, mely V életrajzi jegyzeteit tartalmazza, s melyet mi a VÜ alapján adtunk közre (48. sz.). A lap aljára fel van ragasztva ugyancsak AZs kezefrászával, ugyancsak kockás lapra írva a 65. számú levél, melyet annak idején Kozocsa e kiadás számára lemásolt, amikor a füzetet az MTA-nak eladta (l. még a 66. sz. levél jegyzeteit.).

Az elmondottakból kiderül, hogy AZs füzetében nem 64 V-levél másolata volt, hanem legalább 68, ha nem több. Minthogy a 65. sz. másolatot Kozocsa legépelve bocsátotta rendelkezésünkre, arra következtethetünk, hogy ugyanezen a lapon lehetett még egy hosszabb levél, a 66. számú, a most előkerült lapon pedig a 67. és 68. számot viselő, erre utólag ráragasztották a 65. másolatot. Sajnos nem derül ki, hogy a 66. levél miért tűnt el, miért kellett levágni a lapról a 65.-et. Azon sem lehetne csodálkozni, hogy a jelenleg kallódó 66. sz. levél egyszer felbukkanna. Miképpen került a Nagy Miklós levelezésébe ez a Jurany Vilmoshoz írt levél, szintén rejtély.

K: Kiadatlan. A levél címzettje a szövegből nem derül ki, de a megszólítás és a levél tartalma Jurany Vilmosra utal. Heckenast 1873-ban eladta vállalatait a Franklin Társulatnak, az ügyek vitelét rábízta Jurany Vilmosra, aki előzőleg is Heckenast ügyvezetője volt. V e levélben ajánlja föl először beszélyeit, felsorolva azok címeit és leltőhelyeit. Ezt az ajánlatát még néhányszor megújítja, de csak 1881-ben került sor a novellák megjelenésére (*Homonnai Béla: Elbeszélések*. Franklin Társulat, Budapest, 1881.). A kötet 8 novellát tartalmaz, e levélben felsoroltak közül nincs benne az *Egy vándorszínész naplója*, a *Bolond történetek*, a *Borzasztó dolgok*, de kiegészítette az itteni felsorolást a *Manna és a Barát és vetélytárs* címűekkel. V sem itt nem említi, sem a kötetben nem jelentek meg az alábbi novellái: *Hábor*, *Az elítéltek éjjele*, *A váratlan orvos*.

A novellák V által megjelölt megjelenési dátumai nem teljesek. Az alábbiakban adjuk a pontos dátumokat. *Egy vándorszínész naplója*: Pestü Divatlap, 1848. febr. 8., 24. *Severina*: Hf 1851. febr. 10., 11., 12. *Bolond történetek*: Hf 1854. febr. 25., 27., 28. *A szerelmes gyermek*: Hf 1854. aug. 4. *Egy nő, ki mérget akar venni*: Hf 1856. 12., 13., 14., 15. *Egy bolond, aki szeret*: Hf 1857. jan. 20—febr. 1. 11 folytatás. *Balambér lelke*: NÓ 1858. márc. 14. *Borzasztó dolgok*: Délibáb, 1856. máj. 4., 11. *A végzetes mokus*: Új Világ, 1869. júl. 1., 10.

V ki akarván használni a Heckenast-féle kiadó átalakulását, három éven keresztül különböző elképzelésekkel és tervekkel ostromolja a vállalat új vezetőségét, s csak amikor 1877-ben a naptárak újbóli elutasításával világgossá válik előtte mellőztetése, hagyja abba a levelezést is. A Kozocsától megvásárolt gyűjtemény ennek a három évnek hű tükröképe. Az elbeszélések szövegét, valamint a rájuk vonatkozó jegyzeteket lásd sorozatunk IV. kötetében.

58. Vajda — Az MTA elnökéhez. Budapest, 1874. december 14.

K: MTA Kézirattára. Jelzet: 1369/1884. Kockás levélpapír 320 × 230 mm nagyságú. Fol. 1. A szöveg az első oldalon tintával.

M: Kiadatlan. V az újságokban olvassa az MTA határozatát kiemelkedő külföldi tudományos munkák lefordításáról. A korabeli sajtó átnézése nem járt sikerrel, nem találtuk meg ezt a határozatot. V előbb személyesen, majd levélben fordul az MTA elnökéhez, Lónyay Menyhérthez, esetleg a másodelnökhöz, Csengery Antalhoz; az előbbi 1871-től 1884-ig első, Csengery Antal pedig 1880-ig volt másodelnöke az Akadémiának.

Nisard fordítása — Ez év októberében fejezte be a fordítást (l. az előző levél jegyzeteit).

Villemain, Giscardin francia irodalomtörténészek. L. a Fraknoi Vilmosnak írt levél (53. sz. levél jegyzeteit!).

59. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1874 vége.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 59. sz. A kéziratához fűzött megjegyzés: „Papírszelet, ceruza.” A szöveg francia nyelvű, ezért gondoljuk, hogy olyan időben írta amikor franciából sokat fordított magyarra. Valószínű, hogy a Nisard-fordítás után. 1874 decemberében újra ajánkozik fordítónak s talán Nagy Miklóst akarja megnyerni támogatónak, akinek apósa, Szász Károly bírálta a Nisard-fordítást. Mind ez természetesen csak feltevés, semmi bizonyíték nincs a levél keltére vonatkozóan.

A levél magyar fordítása:

Kedves Nagy Barátom!

Az én szegény Pegazusom — gebe az éhségtől — nagyon lassan megy, de talán mégis halad a dolog, ha ön segít engem még egyszer egy kis szénával, — a cikk nem lesz kész hamarabb, mint a jövő hét közepe! jelenleg, ma délben nincs semmi — még vásárolnom kell fát és gyertyát — teringettét! küldjön nekem amennyit csak tud, legalább még 4 napra valót és holnap sziveskedjék meglátogatni, várni fogom egész nap folytonosan munkálkodva. Üdv, a viszontlátásra Vajda.”
A francia szövegben van néhány nyelvi hiba:

Vajda	helyes szöveg
1. sor: Pegaz	Pégase
du faim	de faim
2. sor: peutetre	peut être
m'aiderez	m'aidez
3. sor: foine	foin
ça midi du semaine prochain	le milieu de la semaine prochaine!
4. sor: le présent	à présent
5. sor: combien	autant que
7. sor: attenderais	attendrais
pendent	pendant

60. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1875 eleje.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 11. sorszám alatt. AZs megjegyzése: „8° lap ceruzafrás.”

M: Kiadatlan. V kéri Nagy Miklóst, rendeljen számára francia nyelvű könyveket, nyilván azért, hogy alkalomadtán fordítson belőlük, esetleg a VÚ számára. A levél csak különböző szerzők és művek felsorolását tartalmazza.

Keltezve nincs. Semmi utalás az időpontra. Úgy gondoljuk azonban, hogy abban az időben keletkezhetett, amikor francia nyelvű fordítást végzett, tehát legvalószínűbben a Nisard-fordítás után, 1875 elején. Természetesen az időpont csak feltételezés.

Pélessier — Pélessier, Georges docteur es lettres, professeur au lycée Janson de Sailly: Főbb művei (Essais de la littérature contemporaine; Les mouvements littéraires au XIX. siècle) mellett szöveggyűjteményeket is állított össze gyakorlati célból. V egy ilyen szöveggyűjteményt kér.

Xavier de Maistre — Francia író (1764—1852), művei összegyűjtve 1825-ben jelentek meg (Oeuvres complètes 3 vol.). Válogatott művei bizonyára későbbiek.

Tennyson — Tennyson, Alfred (1809—1892) angol költő, műveit francia fordításban kéri V (Légendes, Idylles, Poèmes).

Bibl. rose — Népszerű ponyvaféle könyvsorozat lehetett (Bibliothèque rose;) ennek a szólásmondásokból ismert XV. századi „félelem és gáncs nélküli” Bayard lovagról szóló kötetet kért V. A „Loyal Serviteur” a lovag maga, esetleg a szerző álneve. A következő két mű is a sorozatba tartozhatott.

Rame — Nyilvánvalóan Ramses.

Chateaubriand — François René Chateaubriand vicomte de, (1768—1848) francia író, keleti útja (1806) után írta a kereszténység vértanúiról szóló művét: A mártírokat.

61. Vajda — A Franklin Társulathoz. Budapest, 1875. február 12.

K: OSzK Kézirattára. Kozocsától vásárolták 1979-ben. A vékony kockás levélpapír 287×227 mm nagyságú. Fol. 1. A szöveg tintával írva a lap mindkét oldalán. A második oldal szélén idegen kézzel a levél iktatása: „Vajda János hier [azaz helyben] 12. febr. 1875. 21/4.”

M: Kiadatlan. 1874. aug. 30-i ajánlatát újítja meg V azzal a különbséggel, hogy most már nemcsak elbeszéléseit akarja kiadni, hanem egyéb prózai munkáiból is szeretne összeválogatni 30—40 íves kötetre valót. Valószínű, hogy a Franklin igazgatótanácsa megvitatta a kérést és hajlandónak mutatkozott a novellák kiadására. V 3 héttel később levélben arra kéri Szinnyeit, hogy bocsássa megbízottja rendelkezésére az egyetemi könyvtár folyóiratait a beszélyek lemásolására. (L. az 1875. márc. 6-i és 1875. ápr. 21-i levelek jegyzeteit.)

Egyéb prózai írásainak összeválogatására csak egy évtizeddel később került sor, amikor a magyar írókból alakult társaság vette kezébe V Újabb munkáinak kiadását. (I. kötet: *Próza. Révay Testvérek*, 1887.)

A V ajánlotta címek is módosultak: Irodalom és művészet, Úti leve-

lek, Vadászat, Napirendről, Elmélekedések, Publiszcitika címekre e levélben ajánlottak helyett.

...*K. társaság* — a Kisfaludy Társaságot ajánlja bírálónak. *súlyos betegem ágyban írtam* — V 1875 tavaszán beteg volt, de betegem is intenzív munkát végzett. Ekkor írta a *Végtelenség* c. versét, az *Alfréd regényének* tekintélyes részét, terveket szőtt prózai munkáinak kiadására stb.

62. Vajda — Szinyei Józsefhez. Budapest, 1875. március 6.

K: MTA Kézirattára. Jelzet: Ms 794/15. Iktatószáma: 1732/27. érk. márc. 7. 217 × 134 mm nagyságú fehér levélpapír, bal oldalán fent egy V-betűs kék színű embléma van, Fol. 1. A tintával írott szöveg az első oldalon.

M: Sch Vajda János két levele c. cikkben (ItK 1969. 6. sz. 721—22. 1.).

Szinyei József 1872-ben került az egyetemi könyvtárba. Felismerte a lapok és folyóiratok jelentőségét a kutatásban, és összegyűjtötte őket. V tehát szakemberhez fordult, amikor kérte azokat a lapokat, amelyekben elbeszélései jelentek meg. A novellák kiadása azonban csak jóval később, 1881-ben valósult meg (Homonnai Béla: *Elbeszélések*. 1. Vkrk IV. k. 448. sk. 1.).

Nagy Géza — Sch feltételezése szerint egyike azoknak a diákoknak, akik fölolvastak V-nak. Mivel szemsérülése 1869-ben volt, 1875-ben már emiatt nem tarthatott fölolvast. Arról viszont, hogy nehezen tud olvasni, előző leveleiben többször panaszkodik. Lehetséges, hogy Nagy Géza valamikor a 70-es évek elején mint fölolvastó került V közelébe és még 1875-ben is igénybe vette szolgálatait, lévén Nagy Géza bölcsészhallgató, s így bejáratos az egyetemi könyvtárba. Ha feltételezésünk helytálló, akkor Nagy Géza (1855—1915) későbbi régész, etnográfus teljesített V mellett szolgálatot; 1875 őszétől kezdve pedig a Nemzeti Múzeum régiségtárában dolgozott. Még néhányszor találkoztunk nevével a V-levelekben.

Sch a *tudtul* szót a publikálásakor *tudoul*-nak olvassa és felkiáltójellel közli. V nehezen olvasható írásában ugyanis az o, t, r, s, betűk szinte egyformák. Mi az eredeti alakban közöljük.

63. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1875. április.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 9. sz. alatt. AZs megjegyzése: „Névjegy, jelzés nélkül, ceruzairás.” Fol. 1.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen, Nagy Géza szereplése és a betegségre való hivatkozás alapján a keltezés megközelítően körülhatárolható.

V 1875 március—áprilisában volt beteg. *Betegágyon írta a Végtelenség* c. versét, amelyet március 28-án olvastak fel a Kisfaludy Társaságban és április 4-én jelent meg a VÜ-ban. *Alfréd regényének* jó részét lábadozva írta, ebből július 4-től jelennek meg részletek. Szinyeihez írott leveléből (62. sz.) tudjuk, hogy Nagy Géza V környezetéhez tartozott, talán úgy, hogy a 70-es évek elején fölolvastó volt V mellett, s amikor 75-

ben megbetegedett, újra kérhette, hogy támogassa elesettségében. Minthogy ez a levél gyógyulásról beszél, úgy gondoljuk, hogy április vége előtt nem keletkezhetett. A levél Nagy Miklóst hívja látogatóba; a Shakespeare-kötetek elküldése csak ürügy lehetett. Szeretett volna Nagy Miklóssal találkozni, de restellte Nagy Gézát csak levélkézbesítőnek felhasználni, inkább arra kérte, hogy vigye haza Nagy Miklós-nak a kölcsönzött könyveket.

64. Vajda — Jurany Vilmoshoz. Sárosfürdő, [1875.] április 21.

K: OSZK Kézirattára. Kozocsa Sándortól vásárolták 1979-ben. A szükséges levélpapír 230 × 146 mm nagyságú. 1 fol. A ceruzával írt szöveg a lap mindkét oldalán. A lapról hiányzik az iktatószám és az érkezés időpontja. A dátum megállapításában csak a körülményekre hagyatkozhatunk.

M: Kiadatlan. A német nyelvű levél beleillik V 1875-ös tavaszába. 1874. augusztus 30-án V felajánlotta a Franklin Társulatnak beszálló kiadásra. 1875. február 12-én megismétli ajánlatát, de most már egyéb prózai írásait is ajánlja. Március 6-án arra kéri Szinyei Józsefet, aki akkor az Egyetemi Könyvtárban dolgozik, hogy sziveskedjék megbízottja rendelkezésére bocsátani azokat a folyóirat-köteteket, amelyekben novellái megjelentek. Hat héttel később írja ezt a levelet, amelyben már arról értesíti a Franklin Társulatot, hogy a novellái lemásolása befejeződött. A levél kelte tehát 1875, és nem 1880, amint a kéziraton egy ceruzabejegyzés tudni véli. Még egy bizonyíték az 1875-ös év mellett. 1875 március—áprilisában V nagyon beteg volt. Ugyanezt nem állíthatjuk 1880 áprilisáról. Sárosfürdő pedig nem más, mint a budai Sáros-fürdő a jelenlegi Szabadság-híd budai hídfőjénél (ma Gellért-fürdő), ahol annak idején a propeller kikötője is volt, s amelynek kénes hévize alkalmas volt V gyomorbetegségének gyógyítására. A levél magyar fordításban így hangzik:

Tisztelt igazgató úr!

Bocsánatot kérek, hogy az ágyban betegen fekve, ceruzával írok. Lemásoltattam minden novellámat, az egész körülbelül 30—35 ívet tesz ki.

Ahogy Nagy úrtól értesültem, a Franklin csak 15 ívet akar elfogadni és ezért 200 Ft-ot hajlandó adni. Számomra ez is megfelelő, de azt hiszem, sokkal célszerűbb lenne legkevesebb 20—24 ívet két füzetben kiadni, á 12 ív, és ezeket egyenként 1 írt 20 kr-ért, vagy ahogy a Franklin megszabni akarja, eladhatók lennének. Ezek még mindig a válogatott novellák és a többi, ami ezeken felül megmaradt, egyáltalán nem akarom kiadni. Úgy gondolom, hogy csak egy kötet novella nem mutatna jól. Ugyanebben az értelemben írok Ballagi úrnak is, és kérem nagyon, ha igazgató úr az én fenti ajánlatomat méltányolja, fogadja jóindulatába és támogassa.

Magamat nagybecsű jóindulatába ajánlva vagyok

Mélyen tisztelt igazgató úrnak
Sárosfürdő, április 21.

alázatos szolgája
Vajda János

NB: a 20—24 ívért természetesen viszonylag magasabb honoráriumot kérek.

V német helyesírásával kapcsolatban a következőket jegyezzük meg: helyesírása, sőt alaktani, ragozási gyakorlata sem kifogástalan és következetes. A viszonyzók után helytelenül ragozza a névelőt, a német főnevek nagy-kezdőbetűjét mellőzi, vagy csak kis kezdőbetű formátumát nagytítja meg. Így néhány esetben nem lehet megállapítani, kis vagy nagy-e a kezdőbetű (*bogen* ~ *Bogen*.) Mai helyesírás szerint önkényesen használja a német *sz* hang jelölését: hol kettős *s*-sel, hol az úgynevezett „tizenhármassal” *sz*-szel írja.

65. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Pest környéke, 1875. június 10. körül.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 64. sz. alatt. MTA Kézirattára. AZs. jegyzete: papírszelet, ceruza, Fol. 1.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen. A tartalomból lehet következtetni a megírás időpontjára. 1875. március 6-án levelet ír Szinyeyi Józsefnek, és kérte azokat a folyóiratokat, amelyekben elbeszélései megjelentek. Ezeket az elbeszéléseket valószínűleg Nagy Géza végzős egyetemi hallgatóval lemásoltatta, aztán elvitte magával valahová Pest környékére, ahová üdülni ment (talán Rákospalota), ott rendbeszedte, megsorszámozta és elküldte Nagy Miklósnak e levél kíséretében.

Ha az elbeszélések megjelenését vennénk alapul, akkor a levelet 1880-ra kellene datálnunk. A körülményekből azonban inkább azt lehet sejtetni, hogy ennél korábban íródott. 1875 tavaszán V hosszú ideig beteg volt, s valószínű, hogy május—júniusban utókezelésre kihúzódtott valahová Pest környékére. Nagyon messze nem lehetett, mert a levél szerint látogatója is volt, akitől kölcsönkért, s Nagy Miklóst is várja látogatóba.

A levélírás előtt 10 nappal üzent az újságokért. 1875. június 16-án a PÜ-ban V. J. szignóval jelenik meg a Heti Szemle. A szignálás szokatlan; mintha ezzel akarná tudtára adni az olvasóknak, hogy újra ő írja az összefoglalókat. Ha az újságokat e júniusi cikkek megírásához sürgeti, akkor a levél június 10-e körül íródott, s június 1-től lehet számítani kintlétét. 10 nap alatt rendbeszedte a beszélyeket, küldi Nagy Miklósnak és kéri az újságokat, hogy újra kezdhesse az újságírói robotot.

66. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1875. július 1.]

K: Nincs. AZs 65. sz. másolatában maradt fenn, a következő megjegyzéssel: „papírszelet, ceruzafírás.” Ez a levél nincs benne abban a füzetben, amelyet az Akadémia Kozocsától megvásárolt, hanem utólag került elő. Kozocsa szerint ugyancsak AZs másolata, de külön lap volt, s ez az utolsó lap kiesett a füzetből. A mi figyelmünket a Vkrk III. kötete hívta fel e levélre, ahol az *Alfréd regényének* bevezetése hivatkozik rá. A levél nincs keltezve, de kelte a tartalomból meghatározható. Az *Alfréd regényének* Utolsó nap c. részlete, melyre a levél hivatkozik, 1875. július 4-én jelent meg a VÜ-ban, július 18-án pedig a FL-ban. A levél instrukciókat tartalmaz a közlésre vonatkozóan, tehát a július 4-e előtti csütörtökön írhatta, a lapzárta előtt, azaz július 1-én. V már gyógyulófélben van. Néhány hete intenzíven dol-

gozik. Ezt jelzi az is, hogy június 16-án nevének kezdőbetűivel szignálja cikkét a PÜ-ban. Talán ezzel jelzi, hogy újra munkába állt. Munkára, terveire mutat a könyvek sürgetése is.

M: Kiadatlan. *Mayne-Reid* — A múlt századi vadászirodalom jeles terméke volt Mayne-Reid kapitánynak 200 ívnyi könyve, melynek egy részét közli V kivonatosa a VÜ számaiban, 1876. aug. 27. és november 12. között (Bevezetés + 7 folytatás!). Eredeti címe a közölt résznek: Les Veillés de chasse. Hat vadász kalandjait meséli el Észak-amerika erdeiben. (L. Vkrk V. k. 297. sk, 419. sk.l.)

újabb egyéb verseimmel egy füzetben fog megjelenni — Ezek szerint már ekkor gondol az *Újabb költemények* kiadására, de csak 1876 márciusában realizálódik.

Horányi ma itt volt. — Ez valószínű elírás, nem Horányi, hanem Korányiról van szó, aki V-t több ízben kezelte. Hozzá vitte 1880-ban feleségét is vizsgálatra (l. Bartos Róza Emlékiratai).

Antaltól — A VÜ küldönce.

a pöstyéni fürdőről — Pöstyén (Ma Piešťany Csehszlovákia) Nyitra megyei kénés gyógyfürdő, különösen iszapfürdője volt híres. Nincs adatunk arra, hogy V valaha is lett volna Pöstyénben. Ebben az évben (1875-ben) ugyanis Korotnyicán volt.

67. Vajda — Jurany Vilmoshoz. [Budapest, 1876. május.]

K: OSzK Kézirattára. Kozocsa Sándortól vásárolták 1979-ben. A szürkés, vastag tapintású levélpapír 213 × 138 mm nagyságú. Kétrét hajtott. Fol. 2. A tintával írott szöveg 4 oldalas. A 4. lap alján idegen kézzel az iktatás: „Vajda János hier May 1876.” Ezt a keltezést fogadtuk el keltezési időpontnak.

M: Kiadatlan. A német nyelvű levél a *Magyar Bors* keletkezési körülményeiről árul el néhány fontos adatot. A levél megértéséhez annyit kell tudni, hogy már megjelent V *Újabb költemények* c. műve. A nyomdai tartozás fejében V elvállalja, hogy összeállít egy adomagyűjteményt a Franklin Társulat számára, amely végül is 1876 júliusában megjelent. A levél magyar szövege a következő:

Tisztelt igazgató úr!

A Magyar Bors nagy mennyiségű kézirata rettentő csapolódást okozott nekem, azt gondoltam, hogy többet fog kitenni, nagyon szépen kérem ebben az ügyben az alábbiakat figyelembe venni:

Volt egy pár egészen eredeti saját anekdotám, a legtöbbet azonban már megjelent művekből válogattam. Vezérgondolatom az volt, hogy csak az én megítélesem szerinti legjobb összegyűjtött anekdotákat használjuk fel. Ebből a célból mindent, ami az itteni könyvkereskedésekben megtalálható volt, nagyon alaposan megválogattam és a gyűjteménybe bevettem. Amikor már több mint fele ki volt szedve, észrevettem, hogy nehezen fogja a hús ívet kiadni, de már lehetetlen volt segíteni, mert Párizsból, Berlinből kellett volna néhány anekdotagyűjteményt hozatni; így azonban lehetetlen lett volna, hogy elegendő mennyiségű és a már korábban kiválasztottakkal minőségben is meg-

egyező anekdotákat adjunk ki. Meg vagyok győződve arról, hogy sokkal jobb egy kisebb, de kiváló minőségű válogatás, mint egy nagyobb, de kevésbé hatásos. A füzetet így talán 1 ft 50 kr-ért lehetne árusítani, azt hiszem így gyorsan eladható lenne. És aztán egy második kiadásban még bizonyos dolgokat hozzá tudok adni, és az sem lesz rossz, ha a 2. kiadásról azt mondhatjuk: Számos újabbal bővítve.

Így biztosítva lennék, hogy kockázat nélkül megjelennék. Az én adósságomról beszéltem Jansky úrral. Számomra nagyon fájdalmas és rendkívül szomorú, hogy én most az egészet nem tudom megadni, de a könyvárusok sem teljesítették minden ígértüket. Grill, Fekete, Wodianer nem vett példányokat, mások meg kevesebbet vásároltak, mint amennyit megígérték.

De hát éppen egy nagyon inséges évet élünk, és az már notórius, hogy a mi hazafiaink ha takarékoskodni kényszerülnek, azt mindig a könyveken kezdik és nem a kártyán vagy egyéb luxuscikkekben.

Éjjel-nappal dolgozom, mindent megteszek, ami tőlem telik, remélem, hogy tartozásomat le tudom róni.

Kérem, szíveskedjék a késedelmet jóindulatúan elnézni, és maradok

kiváló tisztelője
Vajda János

A levél tehát abban a pillanatban íródott, amikor V elakadt a Magyar Bors szerkesztési munkáiban, mert elfogyott a jó minőségű anyag, kifogyott az anekdotákból. Aggódik, hogy az újabbak beiktatása esetleg rontaná a könyv színvonalát. Erről később még beszél, amikor egy év múlva, 1877. július 6-i levelében (l. ott) egy tíz éves adományütemény megjelentetését ajánlja a Franklin Társulatnak.

68. Vajda — Jurany Vilmoshoz. [Budapest, 1876. május 27.]

K: OSzK Kézirattára. Kozocsa Sándortól vásárolták 1979-ben. A szürkés, merített papír 340 × 205 mm nagyságú. Fol 1. A fekete tintával frott szöveg a lap mindkét oldalán. A második oldalon lent az iktatás: „Vajda János hier. Május 27. 1876.” A keltezését innen vettük át.

M: Kiadatlan. A német nyelvű levélről említést tesz a Világ c. lap riportere, leírván, hogy V naptárak szerkesztésére tesz ajánlatot a Franklin Társulatnak. (Világ, 1913. december 25. Magyar írók kenyerere.)

V 1876 tavaszán különböző üzleteket kötött a Franklin Társulattal. Először saját költségére megjelenteti velük *Újabb költemények* c. művét. A nyomdai költségekkel adós marad. Ennek kiegyenlítése fejében felajánlja, hogy *Magyar bors* címen adományüteményt ad át a kiadónak, ebben a levélben azt ígéri, hogy a *Vadászat mestere* c. művét előkészíti 2. kiadásra. (Első kiadása megjelent 1859-ben, az ötödik pedig 1896-ban, *Cserszilvásy Ákos* néven. A második kiadás Komlós szerint 1870-ben, a harmadik pedig 1880-ban jelent meg. Vagy Komlós adata nem pontos, vagy V 1876-ban a harmadik kiadás előkészítésére ajánlkozik.)

E levélben azonban nem is a *Vadászat mestere* a fontos, hanem az az ajánlata, melyben 3 naptár összeállítására vállalkozik. A naptárterveket a levél fordítása után közöljük.

A levél magyar fordítása:

Tisztelt igazgató úr!

A *Vadászat mesterét* készségesen fogom a második kiadásra előkészíteni, a szükséges változtatásokat végrehajtani. Ezen kívül átadok 150 példányt *Újabb költeményeim*ből bizományba, elszámolásra.

Nagy Miklós ugyanis referált nekem, hogy igazgató úr mindkettőt elfogadja és ezzel előző havi tartozásaimat kiegyenlíthetem.

Ezen kívül tervezem három 1877-es naptárnak a szerkesztését, összeállítását az alább megnevezendő címekkel, amelyeket csábítóaknak találok. Az első kettő János gazda álnéven jelenne meg, a harmadik, nevezetesen a *Hölgyek naptára* az én nevémmel.

Ez a cím, hogy Szabad polgár (ami nagyon jellemző) nálunk csak a korábbi jobbágyok körében népszerű, de ők teszik ki a naptárvásárló közönség nagy részét, s akik magukat büszkén polgárnak nevezik. Van köztük még sok tehetősebb ember is, akik a nagyobb formátumú naptárt 50 kr-ért is megvásárolják. A kisebb birtokosok, a papok és tanítók, legfőképpen a demokratikus elemek szívesen fogják vásárolni, mert ők a „polgár” elnevezésen azt értik, amit mi a liberális „demokratán”.

Azt hiszem, egy kis friss elemet kellene bevinni a Franklin kalendárium-irodalomba, mert az egyformaság és sablonosság a kb. húsz kalendáriumnál nagyon feltűnő.

Mindezekről személyesen többet tudnék előadni, ha még nem lenne késő.

Nagybecsű jóindulatába ajánlva magamat vagyok T. igazgató úrnak

őszinte tisztelője

Vajda János

A levél iktatásában a „mündlich beant.” [beantwortet] azt jelzi, hogy Vajda ajánlatára a választ előszóban kapta meg.

Ezt az ajánlatát 1877-ben megismétli. (L. a 73. levél jegyzeteit.)

Naptártervek

I.

Földművelő

Szabad polgárok nagy naptára. A legszükségesebb tudnivalókkal, hasznos mulattatóval, pusztai s falubéli lakosok számára

szerkesztő

János gazda

Tartalom: rövid *névsor* a ministeriumnak, a budapesti látnivalóknak (kis kalauz, budapesti badekerfele), nevesebb ügyvédek, közjegyzők, orvosoknak, vasuti és gőzös indulási óráknak. Minden hónap elejére egy négy soros vers.

A *megyék új felosztásáról*, A *keleti kérdésről*, általában az európai török birodalom földrajzi, statistikai, politikai rövid vázlatos ismertetése, amennyi a netalán kitörő háborus események megítéléséhez szükséges.

Egy kis eredeti beszély vagy *Uti és vadászkalandok* Mayne Reidből. Nehány adoma. Vásárok jegyzéke. Bélyogilleték.

Az egésznek tartalma lehetne 5—6 iv (a naptári részen kívül); Ára körülbelül 50—60 kr.

II.

Földművelő

Szabad polgárok kis naptára

A legszükségesebb tudnivalókkal, hasznos mulattatóval pusztai s falubeli lakosok számára

szerkesztette

János gazda

Tartalom: Legszükebbre vont névsor, vásárok névjegyzéke. A hónapokhoz egy-egy négy soros vers, a legegyszerűbb életmódúak nézletköréhez alkalmazva.

A török—görög—szláv népek és országok és viszonyaik rövid ismertetése. Egy pár vers, adoma.

A terjedelem 2—3 iv kis alakban ára 25—30 kr.

III.

Hölgyek naptára

szerkeszté

Vajda János

almanachszerű zsebkönyv, diszkötésben 2 f, füzve 1 ft. Hölgyeket érdeklő szépirodalmi s egyéb szakszerű hasznos tudnivalóval.

69. Vajda — Jurany Vilmoshoz. Budapest, [1876.] június 7.

K: OSzK Kézirattár. Kozocsa Sándortól vásárolták 1979-ben. Szürkés színű papír, 213 × 137 mm nagyságú. Fol. 1. A szöveg fekete tintával van írva az 1. oldalra. A lap alján idegen kézírással az iktatás: „Vajda János hier. 7. Junius 1876.” Az évszámot innen pótoltuk.

M: Kiadatlan. V 1876 tavaszán megjelentette saját költségén *Újabb költeményei* c. kötetét a Franklinnál. A kötetre előfizetést hirdetett s az előfizetők között volt hat könyvkereskedő is, akik összesen 63 Ft. értékű könyvet rendeltek. (Vkrk. II. k. 192. l.) E levél szerint még újabb köteteket kíván V kedvezményes áron bizományba adni. (L. még az 1876. május 26-i és az 1877. július 26-i leveleket.) V valószínűleg azért ír Juranyinak, mert azt szeretné, ha a társulat is tenne lépéseket a bizományba adás iránt, hiszen ezzel akarja kifizetni az elmaradt nyomdaköltségeket.

70. Vajda — Nagy Miklóshoz. Ótátrafüred, [1876.] július 30.

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 44. sz. alatt. MTA Kéziratára. AZs jegyzete: „4^a sárgalap cer.” Fol. 1.

M: Kiadatlan. A levél évszáma problematikus. Ótátrafüreden 1874-ben nyaralt. Hosszabb időt töltött ott, s mint levelezéséből kitűnik,

a Nisard-fordításon dolgozott. Akkor is július végén ment oda, de ez a levél mégsem abból az esztendőből való, mert akkor már nagyobb összegű adósságai voltak Nagy Miklósnál (l. 54. sz. lev.). Itt pedig csupán 50 ft előleget kér. A levél mégsem lehet későbbi a 70-es éveknél, amint ezt utolsó mondata sejteti. Ha arra gondolunk, hogy V legfavorizáltabb napja a levélírása a vasárnap, akkor július 30-a 1871-ben 76-ban, 82-ben esett vasárnapra. Vasárnap írhatta, hogy „itt péntek óta vagyok . . .”. Mivel 71 még korai lenne, 82 talán már késő, marad az 1876-os esztendő, mint a levél valószínű keltezési éve. Talán még azt is hozzá vehetjük, hogy 1876-ban beteg volt, annak az évnék nyarán valahol Pest környékén lábadozott; a következő esztendőben kipróbálhatta Ótátrafüred vizét gyógyulás céljából is.

Hangsúlyozzuk, hogy feltevéstünket semmi konkrétum nem támasztja alá; ha a 70-es éveknél maradunk, akkor is lehet a levél 77-es, 78-as is, mert ezekbe az évekre is beleillik, csak akkor nem vasárnapi, hanem hétfői vagy keddi a kelet.

71. Vajda — Kelemen Mórhoz. Budapest, 1876. szeptember 13.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 71/1954. Nagyvonalas, merített, sárgásbarna levélpapír, 292x22 mm nagyságú. Kétrét hajtott. Fol. 2. A szöveg a vonalakra merőlegesen van írva ceruzával, az 1., 2., 3. oldalon. A 4. üres. Nehezen olvasható írás.

M: Kiadatlan. A levél közvetlen előzményei ismeretlenek. A 60-as évek második felében intenzív levelezés folyt V és Kelemen között. Őt évi megszakítás után 1872-ből van egy levél, melyben Nagymarosra invitálja V barátját. Aztán 4 évig megint nincs levél. Közben Kelemen Bécsből Budapestre költözött s az igazságügyminisztériumban kapott magas hivatalt. A kapcsolat talán a négy év alatt is megvolt közöttük, de érezhetően meglazult. Erre utal a levélben a cím közlése, a célzás arra, hogy már régóta nem kért kölcsön Keleméntől, és a szemrehányás, hogy nem néz feléje sem.

méltóságos barátom — Egy 1886-os levelében (133. sz.) V igazságügyminisztériumi osztálytanácsosnak titulálja Kelemént, akit később kúriai bírónak neveztek ki. Ezért szólítja most is méltóságosnak.

nem háborgattalak kölcsönkéréssel — Nincs egyéb adatunk arra, hogy Kelemen is a hitelezői közé tartozott. Nagy Miklóstól szokott kölcsönt, előleget kérni, illetve a bankoktól. Az egész levél egyébként a kölcsönkérés körül forog.

három házzal lejjebb költöztem — Az 1876 márciusában közzétett előfizetési felhívásban az Országút 29-be kéri a pénz beküldését az *Újabb költeményekre*. A nyár folyamán lejjebb költözött, a 33. sz. alá, ahol hosszabb időszakot töltött, mert még 1878-ban is ott lakott. Az Országút a mai Múzeum krt. — Tanács krt. — Madách tér — Bajcsy-Zsilinszky út vonalán húzódott.

közelebb a Kammonhoz — A Kammon olvasata bizonytalan, de néhány sorral lejjebb újra a Kammonról beszél s a két szó nagyon hasonlít egymáshoz a kéziratban. A 33. sz. ház valóban közelebb lehetett Kammonhoz, amely a Hatvani (ma Kossuth Lajos) utca és a Szép utca sarkán állott — ha a házak számozása a Széna térnél (ma: Kálvin tér)

kezdődött. A hetvenes évek elején új neveket kaptak Pest utcái. Ekkor lett az Ország út eleje Múzeum krt., folytatása a Károly krt. (ma: Tanács krt.). V még mindig a régi neveket használja 1876-ban is. Az új utcaelnevezéseket 1872—74 között határozták el, 1875—76-ban kezdték alkalmazni, 1877-ben módosították az elnevezéseken. Ezt a folyamatot V figyelmen kívül hagyta. A 33. szám valahol a jelenlegi Központi Antikvárium környékén lehetett, így valóban közelebb esett a Kammonhoz. Sch közli a Légrády Testvéreknél 1878-ban megjelent lakólmjegyzék adatát, mely szerint „Vajda Viktor Schriftsteller IV. Museumringstr. 33.” alatt lakik. A Viktor elírás lehet. Tehát V még 1878-ban is az Ország út 33-ban lakott (Sch ItK 1971. 502. l.). A Kammon kávéházat 1852-ben alapították (l. Bevilaqua-Borsodi: Pestbudai Kávéházak. I. k. 132. l.); a régi Landerer—Heckenast-féle könyvnyomtató műhely helyiségeiben működött a Szentgyörgyi—Horváth-házban. Komlós szerint a Palágyi testvérek, Zempléni Árpád, Abrányi, Endrődi jártak be V-hoz a Kammonba. A levélben közölt „pár tetves író” nem ezek lehetnek, mert Palágyi és Zempléni 1876-an még kisgyermek volt; Endrődi 1891-ben került Pestre, addig Nagyváradon tanított. Irmei Ferenc és Horváth Miklós üldögélt V-val ebben az időben a Kammonban. 1885 elejével pedig a Kammon megszűnt (Hírlap 1885. január 10.). Itt emlíjtjük meg, hogy Ady barátja, Kabos Ede a veretek c. regényében (Pallas, Bp. 1905.) ír arról, hogy V miként üldögélt valamikor a Kammonban. A regény egyik szereplőjében, Varjú Györgyben ugyanis V-t gyanítjuk. Az öreg Varjú, „kétségtelenül a legnagyobb poéta és öreg korában is sziklákkal hajigálódzik, de egy kicsit érzékeny . . . itt is úgy huzza maga alá lábait, mint mikor a néhai Varju-szobában ült a tükör alatt. És most is szereti magát felhőkbe takarni, mint az olimposzi istenek . . .” stb. (230. skl.) — Kabos e levél írása idején még szintén nem tartozhatott „a pár tetves íróhoz”, de a 80-as évek közepén már ott ülhetett ő is Palágyiékkel V asztalánál a Kammonban.

72. Vajda — Kelemen Mórhoz. [Budapest, 1876. ősz.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 83/1954. Ugyanolyan merített, nagyvonalas levélpapír, mint az előző Kelemen-levél, csak kisebb a mérete: 216 × 138 mm. A szöveg tintáival van írva a lapon keresztbe. Fol. 1.

M: Kiadatlan. Keltezése bizonytalan. Az 1876-os keltezés mellett szól a levélpapír, mely ugyan kisebb, mint az előző, de azt V maga is kisebbre véghatta, mint ahogy sokszor megtette. Valószínű, hogy Kelemen szeptemberben adott V-nak 10 forintot kölcsön, helyreállt közöttük a kapcsolat, s ennek alapján V ismét hívja magához látogatóba. Mindez természetesen csupán feltevés, amit semmivel nem lehet sem cáfolni, sem igazolni.

73. Vajda — Jurany Vilmoshoz. [Budapest, 1877. március 13.]

K: OSzK Kézirattára. Kozocsa Sándortól vásárolták 1979-ben. De fennmaradt a levél fotokópiája is. A Franklin Társulat Egyetem utcai (ma Károlyi Mihály u.) épülete a II. világháború idején erősen megrongálódott, sok minden elégett, de megmaradt néhány fényképmásolat, amelyeket a Franklin Társulat történetének megírása idején készítettek. (Egy magyar könyvkiadó regénye. Összeállították Révay József és Schöpflin Aladár. Budapest, 1938.) Ezek közül a fényképek közül néhány Raffy Adám, illetve fia, Réz Pál tulajdonába került. Az eredeti K szürkés merített papíron van, 225 × 143 mm nagyságú. 2 fol. kétrét hajtva. A tintával írott szöveg az 1., 2. oldalon. A 4. oldalon az iktatás idegen kézírással: „Vajda János hier. 13/3 1877. 1713.” A levél keltét innen vettük át.

M: Sch: Újabb Vajda János-levelek c. cikkében (ItK 1971. 4. sz. 502. 1.) Sch keltezhetetlennek tartja a levelet, illetve 1877 tavaszára időzíti.

... *Magyar polgárok naptára* — V két ilyen című naptár szerkesztésére vállalkozott az előző esztendőben. (L. az 1876. május 27-i levél jegyzeteit s mellékleteit.)

... *A vadászat mestere* — Vajda könyve, Cserszilvásy Ákos néven jelent meg. (L. az 1876. május 27-i levél jegyzeteit.)

74. Vajda — Jurany Vilmoshoz. Budapest, 1877. július 26.

K: OSzK Kézirattára. Kozocsa Sándortól vásárolták 1979-ben. A merített, vékony kockás levélpapír 287 × 230 mm nagyságú. Fol. 1. A szöveg a lap mindkét oldalán fekete tintával. A második oldalon idegen kézírással az iktatás: „Vajda János hier. 26/7. 1877. 318.”

M: Kiadatlan. De a levél első bekezdését (8 sor) közölte a Világ 1913. december 25-i számában egy ismeretlen újságitró, megjegyzéseket fűzve hozzá V nyomoráról és a V ajánlotta címekkel hunorizál.

... *bizományba adott versefüzeteim* — Az 1876-ban megjelent Újabb költemények c. kötetéből előbb 53, majd 150 darabot adott bizományba a pesti könyvkereskedőknek. (L. az 1876. június 7-i és az 1876. május 27-i leveleket.)

... *gyér kelendőség* — V a kötetre előfizetést hirdetett. Előfizettek 216-an összesen 364 Ft-ot. (Vkrk. II. k. 192. 1.)

... *újabb adomagyűjtemény* — 1876-ban nemcsak az Újabb költemények jelentek meg a Franklinnál, hanem *Magyar bors* címmel V adomagyűjteménye is. (Válogatott magyar és külföldi adomák gyűjteménye. Budapest, 1876. július.) Minthogy a bizományba adott verses-kötetek nem biztosították a tartozás kiegyenlítését, V újabb ajánlattal állt elő: adják ki a *Magyar bors* 2. kötetét.

Ad vocem — (lat.) a szóhoz (megjegyzendő). Kb. azt jelenti, mint a francia *á propos* (jókor, a maga helyén, erről jut eszembe stb.).

E kötet csak 10 ívből állana — A *Magyar bors* 20 íves volt, ívenként 25 Ft. Innen tudjuk, hogy mit kaphatott a *Magyar borsért*. Ha itt 25 Ft-ot kért, ott 20 forintot kaphatott, tehát 400 Ft-ot az egészért. Az *Újabb költeményekért* is kapott 350 Ft-ot, tehát két hónap alatt

750 Ft jövedelme volt, és mégsem tudta a verseskönyv nyomtatási költségeit kifizetni. Talán nem is akarta. Ez az alkudozás azt mutatja, hogy mindig több és több pénzt szeretne kicsikarni a kiadóktól, jelen esetben a Franklintól.

75. Vajda — Vadnai Károlyhoz. Bikol, [1879.] október 27.

K: Nincs.

M: A Vadnai Károly levelestárából c. cikkben az ItK-ban. (1942. 61—162. l.) A levél rendkívül érdekes; V egy máig ismeretlen színdarabját küldi mellékletként Vadnai Károlynak. Kiadásunk III. kötetében Bikácsi László részletesen ír e levél kapcsán a darabról, s igyekezik a keltezést is megállapítani. (L. ott.) Szerinte 1879 és 1888 között bármikor keletkezhetett a levél.

V életének körülményeiből talán közelebről is meg lehet határozni a hiányzó évszámot. 1880-ban nem októberben, hanem novemberben volt V Bikolon, közvetlenül a házasságkötése előtt. Októberben betegeskedett és BR-val viaskodott egybekelésük érdekében. 1881. október 28-án Szabadkáról ír levelet feleségének. 1882 októberében talán Rohitson volt, 1883-ban Bécsben. 1884-ben együtt lakott feleségével a Vámház körünten. 1885-ben a válás miatt nem lehetett Bikolon. 1886-ban Palicson volt, 1887 augusztusában Rohicson, októberben lehetett volna Bikolon, de a nyolcvanas évek második feléből már nincs adatunk V bikoli kapcsolatairól. 1879 előtt pedig valószínűleg nem volt Rohicson. Tehát a levél 1879. október 27-én íródott. Feltévesünket alátámasztja még az is, hogy 1879 februárjában a rohitsi fürdő igazgatósága évenként egy hónapos ingyenes helyet ajánlott fel egy magyar író számára, akit az Írói Segélyegylet titkára kijelölt. Az egylet titkára ebben az időben Vadnai volt. Valószínű, hogy az első évben Vadnai és V együtt mentek Rohicsra, a titkár, hogy megköszönje a fürdőigazgatóság figyelmét, V pedig mint első „beutalt”. Vadnai aztán visszautazhatott Pestre, de az ott eltöltött néhány nap alkalmat nyújthatott arra, hogy V terveiről és munkáiról beszélgesse Vadnaival, a készülő vagy már kész drámájáról, melyet aztán októberben a bikoli vadászatról el is küldött barátjának bírálatra.

Bikol felől nézve a levelet szintén 1879-re kell tennünk a keltezést. Ismerve V kapcsolatainak történetét megállapítható, hogy mind-egyiknek volt egy tapogatózó jellegű, egy intenzív és egy halódó szakasza. Vizerékkal való kapcsolata 1880—1881 között volt a leg-erősebb. BR szerint közvetlenül a házasságuk előtt — míg a Tompa utcai lakás száradt — Bikolon volt, 1881 hűsvétjét is ott töltötte. Ugyanezen év májusában Vizerék Vajdáékkal együtt nézték a trónörökös-pár bevonulását Budapestre. 1881 után viszont már nincs adatunk Bikolról.

1879 őszén talán éppen azért ment Bikolra, hogy lemásolja a kész munkát. A szembajára való (többször előforduló) hivatkozás a keltezési idő szempontjából nem jöhet számításba. Ez csak lehetőség volt számára egy évtizeden keresztül, hogy esetleges hibáit, késéseit takargassa vele.

Az ItK-ban Vadnainak e levélhez fűzött megjegyzése is olvasható:

„Vajda János levele Vadnai Károlyhoz, kit — mint a nemzeti színház drámaíró bizottságának tagját — fölkér egy színművének elolvasására, mely mű azonban szintpadra sohasem került.”

itt küldöm a darabot — Ismeretlen műve eddig nem került elő. (L. részletesebben a Vkrk III. kötetében.)

Rohics — Akkor alsó-stájerországi, ma jugoszláviai gyógyhely (Rogarska Slatina). Több forrása szénsavas és kénes vizet adott. (Ivókúrára használják.) V hű vendége volt élete végéig. A gyógyhely 1850-től kezd kiépülni s a 90-es évekre a vendégek száma egy-egy szezonzban eléri, sőt meghaladja a 2000-et. A források vize kristálytisztá, hashajtó hatású, fokozza az epeelválasztást, csökkenti a cukorképződést. V fél életén át gyomor- és emésztési zavarban szenvedett. Bizonyára a víz gyógyító hatása miatt kereste fel oly gyakran Rohicsot.

oleum et operam perdidit — (lat.) Az olajat és a munkát elvesztettem, azaz hiábavaló dolgot műveltem. Az idézet Plautus egyik vígjátékából való. (Pl. Poem. 332.)

beadhatod a választmányának — Vadnai Károly 1862—1888 között volt tagja a Nemzeti Színháznál működő bíráló bizottságnak. Visszaemlékezései szerint Radnótfáy Sámuel intendáns kérte fel, hogy legyen tagja a bizottságnak. (Elmúlt idők. 105. 1.)

le comité c'est toi — (fr.) A bizottság te magad vagy. A XIV. Lajosnak tulajdonított mondás (L'état c'est moi!) parafrázisa.

Bikol — Bikol pusztá volt abban az időben Süttőtől délre kb. 6 km-re. A birtok később a Reviczky család tulajdona.

E hét végén otthon leszek — A levelet október 27-én hétfőn írta, így a hét vége 4—5 napi időt jelent, ami elegendő egy színdarab elolvasásához. V ugyan hamarabb várja az értesítést a FL-ban, amely Bikolra is jár. De hajlandó még két hetet várni, s csak azután megy a kéziratért.

hiánylatos budget — A mindig pénzühánnyal küszködő V most is a hiányos költségvetés miatt panaszkodik. Budget [ang.] — erszény, költségvetés.

76. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Szliács, 1880. július 20. körül.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 55. sz. alatt. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „teljes lvélp. ténia.” Így valószínű fol. 2.

M: kiadatlan. A levél keltezéséhez a Pester Lloyd-ban megjelent cikk ad támpontot. A hivatkozott cikk: *Gegenwart und Zukunft* 1880. július 11-én jelent meg. V még a cikk megírása előtt elutazhatott, július 12-én már írt a honoráriumért, „még a múlt hétfőn”. A fürdőre pedig Hasenfeld doktor nevéből következtethetünk. Hasenfeld Manó (1836—1903) Szliácsban volt fürdőorvos a 60-as évek végétől, Szliácsban született fia, Hasenfeld Arthur, a későbbi egyetemi tanár.

Szliács — Ma Sliac, gyógyfürdő Zólyomtól kb. 10 km-re északra a Garam bal partján.

ajánlatot tette — 1879-ben Rohics ajánlotta fel a Segélyegyletnek az ingyenes fürdőt évente egy magyar író számára. Ezek szerint Szliács szintén ajánlatot tett az Írói Segélyegyletnek. V mindjárt igénybe is

vette. Előző évben Rohicsen volt, azért tudja összehasonlítani a két fürdőt.

Irtam Pásztóra, Bikolra — Pásztóra Plathy Adorjának, Bikolra Viser Kálmának. V mind a két helyre vadászni járt a 80-as évek elején.

Veigelsberghöz — Veigelsberg Leóhoz (1846—1907), a Pester Lloyd helyettes főszerkesztőjéhez.

Tobelbad — Gyógyfürdő Ausztriában Gratztól délre.

Gáspár — Talán Gáspár Imre (1854—1910) újságíró, költő, műfordító. 1872-től Pesten telepedett le, az irodalmi ellenzékhez tartozott. 1881—1883 között Fehérváron, majd Debrecenben lett újságíró. Az azonosítás persze teljesen bizonytalan.

77. Vajda — Bartos Rózához. [Budapest, 1880.] augusztus 28.

K: Nincs.

M: A levelet, melyet 5 másik levéllel együtt magától Bartos Rózától kapott, Kun József közölte az Új Időkben, Vajda János utolsó szerelme c. cikkében. (1910. február 20. 8. sz.) Lényegtelen eltérésekkel megjelent még Pásztor Árpád, Gina és Rozamunda c. regényében is, bizonytalannal Kun szövege alapján. (GR 250—251. l.) (BR kapcsolatát Pásztorral és Kunnal lásd bővebben a BR levelezése c. részben.) Pásztor szabadabban bánt V szövegével mind a kihagyások, mind az átalakítások tekintetében, ez érthető, hisz ő regényt írt, nem filológiai cikket. Mi Kun József szövegét vettük alapul.

Ez a levél válasz BR levelére, melyben engedélyt ad a költőnek a találkozáásra, s talán azt is kilátásba helyezte, hogy lakásán meg fogja látogatni. Az a kérdés, vajon ez volt-e V első levele későbbi feleségéhez. A választ nagyon megnehezítik BR emlékiratainak adatai, ő ugyanis megismerkedésük napjával 1880. június 28-át teszi meg, s szerinte V az ezt követő napokban, hetekben állandóan Bartosék háza előtt várta Rózát és küldözgette a leveleket. (E 2. l.)

Már korábban is sejtettük, hogy ez az első levelek egyike lehetett, mert erre utalt a megszólítás, a levelek eltévése és újrafogalmazása, a napirend közlése stb., így megismerkedésük időpontja sem lehetett június 28-a. Ma már biztosan tudjuk, hogy V 1880. július 11-től augusztus 20-ig Szliácsra volt, a fürdőn. Ettől ugyan még megismerkedhettek volna június 28-án, de akkor ennek valami nyoma csak maradt volna. Valószínűbbnek látszik az, hogy miután V megjött Szliácsról augusztus 20-án, az ezt követő napok egyikén történhetett az a végzetes találkozás, amely végül is házasságkötéshez vezetett. BR az E-ban azt hangoztatja, hogy V őt szinte terrorizálta, hogy menjen hozzá feleségül, ez a levél viszont azt mutatja, hogy nemcsak V volt a kezdeményező a kapcsolat alakulásában, hanem Róza is tett érte valamit: levelével vagy leveleivel bátorította a bizonyára nagyon félszegen viselkedő költőt. Oka is volt rá. Előző nap, aug. 27-én egy fiatalemberrel sétált a korzón, s V valamelyik ismerősével találkozhattak, tehát szükség volt a gyors cselekvésre: felrohant V-hoz s nevének kezdőbetőit ráírta az ajtón függő táblára s a kilincse kötött egy csokor virágot, este pedig levelet írt, melyben találkozóra hívja V-t, s talán még szemrehányást is tett, hogy képes lenne elutazni anélkül, hogy találkoztak volna.

Ezek a tények együttesen: a látogatás, a csokor, a levél, az ígélet és a szemrehányás — V-t eksztázisba hozzák, ahogy a levél megszólításai-
ban tükröződik. Ha ez valóban így történt, akkor meglenne az Emlék-
iratok ellenpólusa, és bizonyított lenne az, hogy ezt a házasságot BR
éppúgy akarta és munkálta, mint V. Ehhez azonban legalább azok a
levelek kellenének, amelyekről a fennmaradtakban szó esik. pl. az a
BR-levél, amely V-t ennek a levélnek megírására ösztönözte. A V—BR
levelezésnek csak nagyon kicsiny töredéke maradt meg, vagy került
elő eddig: V-től 16 levél, BR-től egy sem. Mindez azért, mert 50 évvel
ezelőtt nem akadt senki Magyarországon, aki V leveleit BR-től meg-
vásárolta volna. BR 506 levélről beszél, melyeket V-től kapott, s
amelyeket 1913-ban is látott egy újságíró. (L. Világ, 1913. júl. 31-i
számban az 506 levél című cikkben!) Ha ez a szám talán túlzó is, biz-
tos, hogy BR nem ezt a 16 levelet kínálhatta házasságuk 45. évfordu-
lóján. A 16-ból 5-nek nincs kézirata, az egyes levelek között időben
akkora távolságok vannak, hogy nem lehetnek perdöntők a házasság
„igaz történetében”. Ebben a kérdésben nem maradt meg más, csak
az E tartalmilag kétes szövege, amely csak az egyik félnek emlékeit
tartalmazza, az emlékek hitelét pedig megkérdőjelezi a fél évszázad
torzító emlékezete — és megmaradt az a néhány beszédes levél, ame-
lyet most közreadunk.

Mélyen tisztelt Nagysád! — A szokatlan megszólítás tirádái fokozot-
tabb változatban az október 1-i levélben megismétlődnek.

valami hírt hallottam a corsórol — BR-ről azt beszéltek, hogy sokszor
sétált esténként magányosan a korzón, mielőtt V-t megismerte. Ez a
levél mintha azt mutatná, hogy a szóbeszéd nem volt alaptalan. Az is
nyilvánvaló, hogy ismeretségük már köztudott; valaki hírül vitte a
vacsorázó V-nak, hogy kit látott a korzón, s V saját szemével is meg-
győződhetett a hír igazságáról. Másnap már arról ír, hogy nem látta
a mamát és a nővérét, csak a fiatalembert Rózával kettesben. (71. lev.)
V vacsora után leverten, összetörve hazament, mert az előző napok
beszélgetései alapján nem ezt várta. Közben azonban Róza igyekezett
a hibát helyrehozni. Mi más lehetne az a *világtörténelmi fontosságú*
tárgy, amelyet a levél említ, mint V túlradó érzelmei és házassági
ajánlata, amelyre Róza akkor még nem adott egyenes választ.

A Vajdával való ismeretség első napjaiban Róza mással sétált a
korzón, ez a pusztá tény.

két arany betű ragyogott élelem — BR nevének kezdőbetűi. Tudjuk,
hogy V lakásának aajtáján egy tábla volt, amelyre krétával az üzenete-
ket írták a látogatók, amikor ő nem volt otthon. Az eset részletes
leírását megtaláljuk az E-ban (9.1.), amely szerint ha Róza és házve-
zetőnőjük bevásárolni ment, virágot vettek s a csokrot Róza rákötötte
az ajtókilincsere. (L. még: Világ, 1913. júl. 31.)

képtelen volnék elutazni — V Szabadkára készült vadászatra. Végül
is nem keddén, augusztus 31-én, hanem csak szeptember 4-én, szom-
baton utazott el, s 6-án küldött Rózáéknak egy nyulat.

a propellerhez menjek — Pest és Buda között a 80-as években is a
Lánchíd mellett három kis csavargózós (a Hajós, Fecske, Hattyú)
közlekedett. Minthogy Rózáék Tabánban, a Gellért-rakpart 16. sz.
alatt laktak, közel a hajóállomáshoz, amely a Sáros-fürdőnél (Gellért-
fürdő) volt, a hajócskán jártak át Pestre. (A pesti kikötő a Fővámház

térnél volt!) Az E szerint amikor V először kísérte át Rózát a csavar-
gőzösön, azt mondta, hogy fiatal ártatlan leánynak nem szabad erre
ráülnie, mert ha egy ártatlan szépség van rajta, akkor elsüllyed a hajó,
ugyanis Neptunus, a vizek istene magához ragadja az ártatlanságot.
(E 5. 1.)

78. Vajda — Bartos Rózához. [Budapest, 1880. augusztus 29.]
(Töredék)

K: Nincs.

M: A levelet Reichard Piroska Vajda János házassága c. cikkében
közölte (Az Újság, 1911. december 24. 87—88. 1.) azoknak a leveleknek
a társaságában, amelyeket BR bocsátott rendelkezésére. A szöveg
sajnos nem teljes. Reichard a következő szavakkal vezeti be a közlést:
„E levél fontosabb részletei.” Nyomdatechnikával csak az utolsó mon-
dat előtt van jelezve a kihagyás. Reichard Piroska többet ártott, mint
használt e. 8—10 levélrészlet közzétételével. Nemcsak a szövegek ön-
kényes csonkításával, hanem azzal is, hogy BR élete végén, illetve
halála után hagyta elkallódni a még meglévő kéziratokat. (L. bőveb-
ben a BR levelei c. rész Bevezetését.) A levél megjelent a Pásztor-
regényben is. (GR 256—57. 1.) A két szöveg nem egészen egyezik; PÁ
nem jelzi a szövegkihagyást, viszont pótolja a Reichard közléséből
hiányzó szavakat. Tehát ő még látta a kéziratot!

Eltérések:

2. sor: RP: ki nem fejthetem PÁ: ki nem fejezhetem
4. sor: . . . (olvashatatlan név) azt az urat
Ez utóbbit a főszövegben pótoltuk.

A levél keltezetlen. Reichard erről a következőket írja: „Az előttünk
fekvő legrégebb levél, melyen dátum nincsen, tartalma után megelőzi
a Kun cikkében közölt első levelet.” (70., 77. lev.) Úgy gondoljuk, hogy
e megállapítás téves. A két levél szorosan összetartozik, ugyanazon
élmény szülöttei. Amott tegnap estéről, itt tegnapelőtről van szó, te-
hát ez a levél augusztus 29-én kelt. Az eseményeket a következőkép-
pen lehet rekonstruálni: Augusztus 27-én, pénteken délután V levelet
írt Rózának, melyben másnapra találkozára hívja, miután péntek
reggel 7—10-ig hiába várákozott rá a megjelölt helyen. Aztán elment
vacsorázni és feladta a levelet.

BR péntek este a korzón sétált egy fiatalemberrel. Valaki meglátta
őket, s V-nak hírül vitte, ő pedig személyesen meg is győződött a hír
valódiságáról.

BR ezután vagy közvetlen ezelőtt virágcsokrot vásárolt és kötött
V lakásának kilincsére. Másnap, szombat reggel, 28-án V levelet kap
Rózától, melyre az előző, ismert levéllel válaszolt (77. lev.). Szombat
délután 3 órára készült el ez a levél, melyet Róza vasárnap kapott meg
és azonnal válaszolt rá, hogy megmagyarazza a korzón történeteket.
Valami olyasmit írhatott, hogy anyjával és nővérével sétált, amikor
hozzájuk szegődött a fiatalember, aki ugyan vele ment, de valójában
a nővérének az ismerőse. Ez a levél alkalmasint küldönc révén még

vasárnap eljutott V-hoz, aki a szerelmes férfi természetrajza szerint a nőnek hitt, s nem a saját szemének. A levél kézhezvétele után, tehát még vasárnap este válaszolt a Reichard közlőle levéllel. Róza kimagyarázkodó levelét csak vasárnap kapta meg V. Ezért mondja: „*miért nem írt nekem mindjárt tegnap*” Róza írt, de nem szombaton, hanem csak vasárnap, V levelének vétele után. V pedig a megnyugtató választ várta, ezt talán küldönccel még vasárnap meg is kapta. Nem hihető, hogy a két levél két különböző időben történetekre vonatkozna. Ugyanazt a hibát kétszer egymás után elkövetni még BR-ről sem szabad feltételezni, akit ugyan V híg eszűnek és madáragyveleijének mondott, de aki még 60 éves kora után is oly szellemi frissességgel rendelkezett, hogy rövid idő alatt megírta emlékiratait. Komlós hazudozó, rafinált nőnek tartotta, talán éppen e levelek és az E alapján. Ha ezek a kifejezések erősek is, annyi megállapítható e levél alapján is, hogy ezeseen, úgy viselkedett, mint az asszonyok többsége is viselkedett volna. Meggyőződésünk, hogy BR akart Vajda Jánosné lenni. Ha feltételezzük mindazt, amit a kortársak mondtak róla, s amivel V a szentszéknél is vádolta, hogy ti. a testével kereskedett, akkor számára, a 18 éves lány számára V a menekülés útját jelentette, s ezt a lehetőséget kétszer ugyanazon a módon nem kockáztatta volna. A két levél tehát összetartozik, egy és ugyanazon esemény tükröződik bennük. Ezért gondoljuk, nem tévedünk, ha a második levél keltezését 1880. augusztus 29-ében állapítjuk meg.

tegnapelőtti este — Péntek, 1880. augusztus 27-én este óta.

magát és nővérét — BR családi körülményeiről nagyon kevés hiteles adatunk van. (L. a BR levelei Bevezetését.) A rossz nyelvek sokat beszéltek mind az anyáról, mind a nővéréről. Volt egy házvetőnőjük, Mari, akiről V is ír egyik levelében. Az E szerint az anya beteges, nem jár el hazulról, Rózát Mari kíséri a városba. Ez a levél mást mond: a sétáról, mamáról és nővéréről beszél, akiket V nem látott. Nehéz elképzelni és összeegyeztetni bizonyos dolgokat. Tegyük fel: hármásban sétálnak, a kisebbik lány egyszer csak otthagyja őket, elszalad, hogy virágot vegyen, s azt elvigye V lakására, aki ekkor állítólag a Múzeum körúton lakott (E 9. l.), tehát elég távol a korzótól (a korzó az alsó Dunaparton a Petőfi és az Eötvös szobor között volt), s aztán vissza a korzóra anyját, nővérét megkeresni. Tudott-e az anyja a virágról? Vajon nem ő adta-e a tanácsot? De mindez nem egyeztethető össze az E-kal, amelyben Róza szüntelen azt hajtogatja, hogy anyja mennyire ellenezte Vajdával való találkozásait. Nehéz ezzel összeegyeztetni V tanácsát: fogadjon bérkocsit s azonnal jöjjön hozzá. A tények, az emlékek, a levelek ellentmondanak egymásnak. A hármásban való séta valószínűsége alig hihető, s V ezava valószínűbb: *én nem láttam ön mamáját és nővérét csak Önt és*. Reichard szerint itt olvashatatlán név következik, PÁ szerint *azt az urat* kitételrel fejeződik be a mondat. Úgy gondoljuk, hogy PÁ kiegészítését elfogadhatjuk még akkor is, ha ott valóban egy olvashatatlán név szerepelt; a lényeg ez mit sem változtat.

79. Vajda — Bartos Rózához. [Szabadka, 1880. szeptember 5.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 113/1951. Névjegy 106 × 62 mm nagyságú. A fekete tintával írott szöveg a névjegynek azon az oldalán kezdődik, ahol V neve van, és jól olvasható.

K: Kun József Vajda János utolsó szerelme c. cikkében jelent meg. (Új idők, 1910. február 20.) A kézirat később PÁ tulajdonába került; az OSzK az ő hagyatékával vásárolta meg Sárdy Károlytól. V 1880. szeptember elején, valószínűleg 4-én elutazott Szabadkára a rég esedékes vadászatra; megérkezése után egy névjegykártyán értesíti Rózát.

én most már a szerencse fia vagyok — Sikertült tisztázni azokat a félreértéseket, amelyek egy héttel előbb még V-t nyugtalanították. BR ígéretet tehetett arra, hogy férjhez megy V-hoz.

Bizzék bennem, én is Önben — Kettejük kapcsolatából éppen a bizalom hiányzott, ez rontotta meg házasságukat is.

80. Vajda — Bartos Rózához. [Szabadka, 1880. szeptember 6.]
(Törédéek)

K: Nincs.

M: Reichard Pirocska Vajda János házassága c. cikkében. (Az Újság, 1911. dec. 24. 87. l.) A következő bevezetéssel és megjegyzéssel közli e néhány sort: „Az Új Időkben közölt első levélben említi V, hogy vadászatra akar utazni. Pár nappal utóbb, 1880. szeptember 6-án Szabadkáról két nyulat küld. A kísérő levélben ezt írja: [a törédéek első mondata]. Majd a szabadkai hőségéről, porról panaszkodik s így folytatja: [a törédéek második mondata]. Mintha az új szerelem boldogsága melegebbé, fogékonyabbá tette volna a költő gyanúval telt szívét s szívének pillanatnyi harmóniájában megtisztul embertársaihoz való viszonya is.”

De az emberek, azok aztán mindent jóvá tesznek — Az emberek: Miloszavlyevits Milán szabadkai földbirtokos és baráti köre, akiknek V vendégszeretetét élvezte a szabadkai vadászatok alkalmával. Az ellentétes kötőszó visszaütal a mostani körülményekre. V a *Vadászat szeptemberben* c. cikkében — amely mintegy kiegészítte ezt a levéltörédéket —, így ír erről a vadászatról: „... a hőség éppen valósággal afrikai volt. . . Tudni kell, hogy a budapesti meleg ehhez képest — tát-rafüredi üdítő gyógylevegő. . . A nap tüzgolyója tizszer akkorának látszik az égbolton, mint egyébkor. Mintha csak féltékeny lett volna arra a két fekete szemre ott a fővárosban és megfogadta volna, hogy csak azért is, majd meglátja, ő-e vagy azok hatalmasabbak? . . . A házi gazda érthető célzattal kérdezzgeti, hogy nem fáradt-e még el? — de a kérdés rosszul van választva, mert a szerelmes ember tetteti magát, mintha ebben kihívást látna férfiereje bizonyítására, és azt feleli, hogy addig nem megy haza, míg egy süldőt ő is föl nem henterit. . . A süldő legalább is márciusi, vagyis anyányi. Sulya lehet 6—7 font.” Ezt a nyulat küldi el Rózának. Róza erről így ír egy PÁ-nak küldött levélben: „Tintával írt névjegyvel küldött egy nyulat anyám címére augusztusban 1880-ban. Anyám a levelet elkopozta. Csak mikor utána jöt a csomag nyulatta ide elé a névjegyvet” (BR levelei. 19. sz.).

81. Vajda — Bartos Rózához. [Budapest, 1880.] szeptember 10.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 113/1951. A tintával írott szöveg egy darabka papíron van, mely 178 × 115 mm nagyságú. A keletkezés alatt idegen kézzel az évszám, mely előbb 1881. volt, majd 1880-ra javították. PÁ hagyatékából került a kéziratárba.

M: PÁ kétszer is közreadta a levelet. Először 1926-ban a regényében (GR 253. 1.), másodszer BR halálakor *Rozamunda temetésén* c. cikkében. (PN 1933. március 5. fotokópia.)

Tegnap este — 1880. szeptember 9-én csütörtökön.

holnap, szombat esti 5 órákor a tabáni átjárás pesti oldalán — BR az E-ben azt bizonygatja, hogy anyja nagy szigorúsággal nevelte, magában sehova nem engedte, este különösen nem. Íme az ellentét: V nagyon természetesen szombat este 5 órára hívja találkozára.

82. Vajda — Vadnai Károlyhoz. [Budapest, 1880. szeptember 29.]

K: Nincs.

M: A Vadnai Károly levelestárából c. cikkben jelent meg. (ItK 1942. 62—63. 1.) Vadnai megjegyzése a levélhez: „Vajda János fölkéri Vadnai Károlyt egy költemény felolvasására a Kisfaludy Társaság körében.” Így pontosan meg lehet állapítani a keletkezést: A társaság ülése szeptember 29-én volt; Vadnai olvasta föl a *Mert lelkem oly tükrö* c. verset, mely másnap, szeptember 30-án jelent meg a PN-ban. (A későbbi *Arabella* c. vers.)

ha nem vállalkozol [. . .] le marad a napi rendről — V maga is felolvashatta volna a verset, de ezt sohasem tette, inkább vállalta a lemaradást. Ez a költemény új szerelmi kapcsolatának fontos láncszeme, ezért akarja ily gyorsan nyilvánosságra hozni.

elmegek hozzád, hogy együtt elolvassuk — Ez is mutatja, hogy milyen nagy fontosságot tulajdonított ennek a felolvasásnak. Arra gondolt és azt célozta, hogy másnap Róza — aki a felolvasó ülésen nemigen lehetett jelen — az újságokból olvashassa a róla szóló vers dicséretét.

a holnapi Napló számára — V már előre eladta a verset a PN-nak, sőt Urváry Lajos (1841—1890), a lap szerkesztője előre ki is fizette a honoráriumot.

Olvasd föl és pedig szépen, hatásosan, ez a vers megérdemi — Újabb jele annak, hogy a vers felolvasását milyen gondosan készíti elő, sőt az utolsó szóval egyértelműen értékeli saját munkáját.

83. Vajda — Bartos Rózához. [Budapest, 1880.] október 1.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 113/1951. A szürkés levélpapír 225 × 177 mm nagyságú, kétrét hajtva, fol. 2. Az első oldalon fent a balsarokban kék színű stilizált V-betű. A szöveg az 1., 2., 3. oldalon, a 4. üres, illetve kék színű ceruzával ráírva: XIII. Ugyanezzel a ceruzával törölte valaki (Bartos Róza?) a megszólításból az *arám* és *jövendöbelim* szavakat, melyeket utólag újból ráírtak a lapra. Sárdy Károlynétól vásárolta az OSzK.

K: Kun József közölte Vajda János utolsó szerelme c. cikkében (Új Idők, 1910. február 20.) PÁ is beleszötte a regényébe (GR 256. 1.) egy mondat kivételével („Legyen vidám” stb.)

A levél V túlradó érzelmeit sugározza egy sokat sejtető találkozó után. Szeptember 29-én Vadnai Károly felolvasta a Kisfaludy Társaságban az *Arabella* c. verset, másnap megjelent a PN-ban is. V egy példányt azonnal átküldetett Tabánba, amire Róza tüstént Pestre jött, s V-t a lakásán megkereste.

Csekélységekben is tud gyönyörködni — Szerényen a verset nevezi csekélységnek.

mélyebben, forróbban szeretem — Erről a vallomásról V és életrajzírói is megfeledkeztek; a költő akkor, amikor a válópör indokait keresgette, az írók, amikor e házasság történetét leírták.

84. Vajda — Bartos Rózához. [Budapest, 1880.] október 13.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 113/1951. A levélpapír szürkés színű, recés szélű, apró csíkos, az első oldalon fent, a bal sarokban stilizált kék színű V-betű. Fol. 1. Nagysága 177×113. A tintával írott szöveg a lap mindkét oldalán.

M: Először Reichard Piroska közölte (Az Újság, 1911. december 24. 87. 1.). Másodszor PÁ a regényében (GR 264. 1.)

Mind a két szövegek közlés hibás. A kézirat 8. sorában levő *értem* szót *érem*-nek olvasták.

Még mindig rosszul, beteg vagyok — Pontosan nem tudjuk, hogy mi volt a baja ebben az időben. Valószínű, hogy aranyerével kínlódott; erősti feltevésünket a levélnek az a mondata, hogy a járás-kelés talán használ valamit. A betegség természete megengedi, hogy végezze dolgait.

együtt ebédelnék — Ez nagyon fontos kijelentés, mert úgy hangzik, mintha nem ez lenne az első alkalom, amikor együtt ebédeltek. Ez mind Róza állításainak, mind pedig a róla terjesztett mendemondáknak ellene mond. Róza felnőttként, önálló nőként, V jövődöbelijeként a nap minden szakában találkozhatott vőlegényével, eljárt vele ebédelni, tehát az anyai felügyelet nem olyan volt, mint azt Róza az E-ban leírta. A házasságkötés pedig még csak hat hét múlva következett be, így bőven volt idő, hogy V barátai megjegyzéseiből tájékozódják Róza múltjáról, hiszen esetenként bizonyára most is elüldögélt barátaival a Kammonban. Lehetetlen, hogy ne beszéltek volna jövődö házasságáról.

85. Vajda — Bartos Rózához. [Budapest, 1880. október vége.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 113/1951. Vastag, recés, szürkés színű levélpapír, az első oldalon fent, a bal sarokban piros színű stilizált V-betű. Nagysága 225×177 mm, kétrét hajtva, fol. 2. A szöveg tintával az 1., 2., 3. oldalon, a 4. üres, illetve kék írónnal XII. szám olvasható. Ugyanez a kék ceruza áthúzta a szövegben: *ha keresztlevelét is áthozza*, valamint a *jegyés* szavakat.

M: Közölte Kun József (Új Idők, 1910. február 20.). Benne van PÁ regényében is (GR 260—61. 1.).

A levél keltezetlen. Amikor először kíséreltük meg az időpontot megállapítani, az október 1-i levél elé tettük, arra gondolva, hogy a római számokat (XII. XIII.) BR írta a levelekre akkor, amikor sorbarakta őket. A levél tartalma azonban arra utal, hogy ez a házasságkötés előtt keletkezhetett, amikor meghatározták egybekelésük napját, tehát már szükség volt a keresztlevele. Úgy gondoljuk, hogy ez október legvégén lehetett, mert először november 13-ra volt kitűzve az esküvő. (E 22.1.) V és Róza valami miatt összekülönböztek; Pásztor a regényben a levél bevezetéseként leírja, hogy a házasságkötés körülményei miatt volt közöttük véleménykülönbség. V azt akarta, hogy titokban házasodjanak össze. Róza azt, hogy az esküvő után azonnal V-hoz költözzék. Pásztor, aki személyesen is többször beszélt Rózával, a levél tartalma felől is megkérdezhetette őt, s hitelesnek fogadhatjuk el magyarázatát, annál is inkább, mert a levél arról beszél, hogy *valamit ki fognak tervelni*. BR Pásztorhoz írt egyik levelében (19. sz.) idézi ennek a levélnek egyes kitételeit.

délre [...] *féltizenkettőre* — A szavak alá vannak húzva, bizonyára a nyomatékosság kedvéért.

Bocsánat szent Mártírnőm, jóságos szép kis Grizeldiszem — V elismeri, túlzóan, hogy fájdalmat okozott Rózának; Róza talán a házasságkötést erőltette. A megnevezésekben a jövő is előrevetíti árnyékát.

Grizeldisz — vagy Grizelda Boccaccio hősnője (10 nap. 10 novella), aki férje mellett a szenvedések és megaláztatások sorozatát viselte el türelemmel. Magyar feldolgozása a novellának éppen 1880-ban jelent meg a Régi Magyar Költők Tára II. kötetében Volter és Grizeldisz címmel. (Istváni Pál Grizeldiszé.) A név célzata nyilvánvaló. V extrapunatív személyiség volt, azaz más büntető. Túlfűtött szexualitása gátlásossággal párosult, ezért csak ritkán tudott „normális kapcsolatok” teremteni. Emiatt nagyfokú agresszivitás, felülkerekedési vágy élt benne, amelyet feleségével szemben különböző büntetésekben realizált, s amelyeknek egyikét-másikat BR az E-ban részletesen leírta. (L. még a Gyurkovics Györgyhoz írt levél jegyzeteit. 98. sz.)

térderimen fogom önt imádni — Ezt V írta le sajátkezőleg, sőt hozzá vehetjük azokat a szavakat is, amelyekben örökre hűséget fogad: *én nem hagyom el önt soha*. Ezeket is figyelembe kell venni, amikor a válópör aktáit olvassuk. — Viszont ismétellen utalnunk kell arra a válópörbeli V-nyilatkozatra, hogy Róza a házasságot „három hónapig örökös térden fetregéssel” erőszakolta ki.

86. Vajda — Bartos Rózához. [Budapest, 1880. november 2.]

K: Nincs.

M: Kun József közölte BR engedélyével. (Új Idők, 1910. február 20.)

A keltezési időpontra a tartalomból lehet következtetni. A házasságkötés előtt valamelyik kedden írta. Csak november 2-a jöhet számításba, ugyanis november 8. és 16. között Bikolon volt. November 23. nem lehet, mert először nov. 13-ra volt kitűzve az esküvő. Erről Róza az E-ben így ír: „Vajdával megbeszéltük együtt hogy November

tizenharmadikán megesküdünk és megisvette a jeggyűrűket és belevésette nevünket, de nem hortuk, Vajda őrizte.” (E 22. 1.) Ez a megbeszélés október végén lehetett. November elsején V új lakásba költözött, másodikikán a gyűrűket is megvette, sőt azt is elhatározták, hogy együtt mennek el a józsefvárosi plébániára. Erre vonatkoznak a levél utóiratának sorai.

Utólag jut eszembe — Nagyon sok V-levéiben van utóirat — mint itt is — és terjedelmesebb mint maga a levél. Olykor a fontosabb mondánivaló is az utóiratban van, mint jelen esetben is. Ez a néhány sor V féltékenységének egyik bizonyítéka.

meg is tudunk mindent — Diszpenzációval esküdtek, tehát háromszori kihirdetés nélkül. A lakóhelyük szerint BR a tabáni, V a józsefvárosi plébániához tartozott.

vigyé magával Mari — BR naplójában is szerepel ez a név, abból tudjuk meg, hogy Mari mindenek volt a családban, akit Galántáról hoztak magukkal, amikor Pestre költöztek.

87. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1880. november eleje.

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 17. sz. alatt. MTA Kézirat-tára. AZs jegyzete: „paprészlet, cer. Fol. 1.”

M: Kiadatlan. A keltezés megállapításánál azok az évek jönnek első sorban számításba, amikor V november 1-én költözött új lakásba. Jelenlegi adataink szerint ilyen esztendőként 1880, 1885, 1891 jöhet számításba. 1886-ban is november 1-én költözött az Aranykéz utcába, de akkor Nagy Miklós szerezte neki a szállást, míg ő Szabadkán volt, és 1886 novemberében nem tartozhatott Nagy Miklósnak, hiszen nemrég kapta meg éppen Nagy Miklóstól *Újabb munkái* után a begyűlt előfizetéseket, több mint 1000 ft-ot. 1891-ben lehetne, de akkor nyáron volt tartósabban Toblachban, s nem valószínű hogy ősszel újra hosszabb útra akar menni. 1885-ben a válópöre folyt, s bár nov. 1-én az Üllői út 24-be költözött, nem valószínű, hogy a pör miatt nagyobb utat tervezett volna. Maradna tehát 1880. Házasodni készült, de titokban. Sikerült lakást szereznie a Tompa utcában; de nemcsak ez volt a közbejött ok, amiért nem tud fizetni, hanem inkább az, hogy a gyűrűket is meg kellett vásárolnia. A levélnek az a kitétele, hogy *itt most már sok időt nyerek*, arra vonatkozhat, hogy a házasságkötés után több ideje lesz cikket írni. S végül a *három féle terv*: 1880/81 fordulójának tervei: *Összes költeményeinek kiadása* Aignernél (L. PN 1880. okt. 6., FL okt. 7. stb.), a *Magyar birodalmi politika* c. röpirat elkészítése és megjelenítése, amelyről már ekkor tárgyalhatott br. Podmaniczkyval (l. Vkrk VI. k. 569. 1.) s végül a *Szerelem szótárának* a terve is felvehető, nem is beszélve a Homonnai-féle elbeszélések megjelenéséről. Ami pedig a cikkeket illeti, nov. 28-án két cikke is jelent meg a VÜ-ban. Mindezek alapján bátorkodtunk 1880. november elejére keltezni e levelet, megjegyezve, hogy nem megnyugtató az elhelyezése még így sem. Ti. a tervezett „nagyobb út” nem illik a házassági tervkebe; időt is inkább olyan lakásban nyerhet, amelyben egyedül lakik.

A szöveg 10. sorából valószínű másolás közben kimaradhatott a *miatt* szó. Ezt betoldva a rész így hangzanék: „... nagyon boldog vagyok az új lakásom *miatt*”.

88. Vajda — Bartos Rózához. [Bikol, 1880.] november 11.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 113/1951. A levélpapír szürkés, szélei recések, a bal felső sarokban stilizált kék színű V-betű. Fol. 1. A tintával frott szöveg a lap két oldalán. Nagysága: 177 × 113 mm. Sárdy Károlynétól vásárolták.

M: Teljes egészében csak PÁ regényében jelent meg a következő bevezetéssel: „levél Pásztórol”. (GR 270. 1.) Reichard Piroska cikkében is benne van a levélnek az utolsó mondata és az aláírás; V az esküvőt megelőző időben „főleg leendő lakásuk berendezésére vonatkozó utasításokat ad Rózának”. „Érdekes — írja —, hogy a költő figyelme mennyire kiterjed mindenre, pl. kéri menyasszonyát, hogy ne maga aggassa föl a függönyöket, »nehogy leessék és megsértse magát«.” Majd közli a levél utolsó mondatát s még a következőket fűzi hozzá: „E levelet ceruzával irt papirszelet és névjegy egészíti ki: »Megérkeztem Süttön — írja a névjegy — a fejedelmi diszhintó is megjött, csak azt sajnálom, hogy kedves magácaival nem ülhettem bele«. A papirszeleten még egyszer búcsúzik: »Csókolom ezerszer! Legyen vidám, nyugodt, Isten óvja önt!«”

Reichard P. cikkének ez a része mutatja szerzőjének felületességét: három vagy négy levelet fűz egybe.

1. levél: V megérkezett Süttőre, ahol Vizerék hintaja várta. Névjegyben tudósítja Rózát a tényekről (nov. 7. vagy 8.).

2. levél: A Tompa utcai lakás berendezésére ad utasításokat: Róza ne maga aggassa fel a függönyöket. Ebből sajnos csak a néhány szó maradt meg, amelyet a cikk közölt (november 9.).

3. levél: Az, amelyet itt közreadunk, s amelyet Pásztor is közölt. Ebben már a hazatérést latolgatja, de várja Róza tudósítását a lakás szaradásáról.

4. levél: Amelyet Reichard közöl, csak a V-stílusú búcsúzó mondat maradt meg belőle.

Reichardnak tehát nem a V-levelek közzététele volt a célja, hanem a saját cikkének megjelenése, amelynek értékét pedig éppen a levelek szövegei adták, ha pontosan és teljesen közölte volna őket.

Kérdéses a levél keltezési helye. PÁ Pásztót nevezi meg, BR Szabadkáról beszél az E-ban (22. 1.). Azt írja, hogy V-t behívták a budai főkapitányásra és a lelkére beszéltek, hogy hagyjon békét Rózának. Ekkor határozta el, hogy elutazik Szabadkára és csak az esküvőre jön meg. Az esküvő előtt csütörtök este érkezett haza Szabadkáról. (Szabadkán szeptember elején volt!) Inkább Bikolra kell gondolnunk, ugyanis 1881. áprilisi levelében maga hivatkozik ezidőbeli bikoli tartózkodására. (L. 90. sz.) Bikolon 7 vagy 10 napot töltött, tehát 7-én vagy 8-án indulhatott. Itt arról ír, hogy hétfőnél korábban nem megy haza, de talán keddig is marad. Ez nem lehet más, mint november 16-a. Utána már a házasságkötés ügyeinek intézése folyt.

Mihelyt arról tudósít — V november 1-től új lakást bérelt a Tompa

utca 13. sz. alatt, attól a Hazay úrtól, aki 1874-ben egyik váltóján kezesként szerepelt. (L. a Pesty Frigyeshez írt levelét.) Előse előtt néhány nappal beköltözhetett, de a lakást rendbe kellett hozatni, ki kellett festetni. A festés idején nem volt hol lakni, ezért is ment Bikolra vadászni s várta Róza értesítését a lakás rendbetételéről, kiszáradásáról.

Nekem annyiszor meg tudott bocsátani — Előző leveléből tudjuk, hogy valami miatt összekülönböztek. Ilyesmi többször is előfordult; Róza megbocsátott, de nem ez a megbocsátás volt az első, és valószínűleg az utolsó sem. — Feltűnő a visszautazás halogatása.

89. Vajda — Bartos Rózához. [Budapest, 1880. november 26.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 113/1951. Névjegy, 106 × 62 mm nagyságú. A szöveg két sor, ceruzával írva az előnyomtatott név fölött. Sárdy Károlynétól vásárolták.

M: Kun József közölte először (Új Idők, 1910. febr. 20.), és benne van PÁ regényében is. (GR 277. 1.) Kun szerint az utolsó szó: *üdv*, Pásztor szerint: *hozní*. A kézirat nehezen olvasható, de inkább a Kun olvasata felel meg a valóságnak.

A keltezés hiányzik. Egy nappal az esküvő előttre tehető, tehát 1880. november 26-ra.

V-től hitelesen ennyit tudunk a házasságkötésről: jöjjön a menyasszony és hozza a keresztlevelét. Bizonyos mértékig gondoskodásnak tekinthető a kérés. V akkor már a Tompa utcában lakott, elég távol a Lánchídtól vagy a Fővármház tértől, ezért ajánlja a bérkocsit, ha esik az eső. A keresztlevelét az anyakönyvezéshez kellett. E levélke alapján biztos: V csak Rózát várja, sem az anyját, sem a testvérét, sem Marit.

90. Vajda — Bartos Rózához. [Bikol, 1881. április 17.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 113/1951. Vastagabb tapintású vonalas levélpapír (a vonalak között 25 mm távolság). Nagysága 253 × 201 mm, kétrét hajtva, fol. 2. A szöveg tintával írott mind a négy oldalon. Sárdy Károlynétól vásárolták.

M: Reichard Pirooska közölte az 50 soros levélből 10 sort, valamint a megszóltatást és az aláírást. (Az Újság, 1911. december 24. 88. 1.) A levélből 20 sor a PÁ regényben is benne van. (GR 284—85. 1.) Reichard a következő bevezetés után közli a részletet: „... a költő egyik kedves vadászó helyére, Bikolra utazott, innen írt (ápr. 17.) levele mutatja, hogy valami nehéztelés volt a házasságfelek között.” Majd V szövege után: „A szokottnál részletesebb levél, a befejező sorok s a trefásan megalázkodó aláírás mutatják, hogy Vajda akarta megtenni az első lépést a békülésben.”

A levél keltezetlen, de a szövegben V jelzi, hogy másnap, húsvét hétfőjén vadászni megy, tehát a levelet 17-én, vasárnap írta. Válasz BR április 15-i levelére. A levél előzményét és egyes kitételeit PÁ-nak BR levélben magyarázza. (Levél PÁ-hoz, 19. sz. L. ott.)

kedden érkezem haza — 1881. április 19-én, hajóval jó Bikolról, ahová húsvét előtt kedden vagy szerdán megérkezett.

másnap is kijöhet Rozi a hajóhoz — BR így ír erről: „A Rozi egy a házban lakó csitri, 10 éves munkásleányka volt, ki hozám feljárt emeleti lakásunkba.” (Levél PÁ-hoz. 19. sz.) „...Rozi a tetves lány, aki nem kiszolgált, hiszen nem tudtam volna se pénzt, se eni adni szegénykének.” (Uo.)

Tegnap este vettem a maga levelét: — Szombat este, amikor megjött a vadásatról. Érdekes, hogy V ment el hazulról, az első levelet mégis a felesége írja, talán engesztelésül a veszekedésért, amely akkor tört ki, amikor V elutazott. Tehát nem felel meg a valóságnak Reichard állítása, hogy V kezdeményezte a békülést, megtette ezt Róza nagypénteki levelével, amelyben talán arról is beszámolt, hogy nincs egyedül, éjszakanként a kis Rozi a hálóháza.

kedves szép névrokona — Vizer Kálmánné Teleki Róza. Az E-ban Teleki Emma név is olvasható (E 228. l.). Hogy valójában Róza volt-e vagy Emma Vizerné keresztneve, nem sikerült kideríteni. Dr. Sággy Antal jogtanácsos, aki Süttőn lakik, utána nézett az anyakönyvekben a neveknek, de a nyilvántartásokban nem szerepel a házaspár neve. Feltehetően, hogy Vizer felesége két nevet viselt, mint a Teleki család egy másik nőtagja: Teleki Emma Róza, írónő. Így V írhatta levelében, hogy Rózát névrokona szerette volna meghívni az ünnepekre. A jövődó barátságáról leírt óhaj mindörökké óhaj maradt. Az E szerint ugyan 1881 májusában a két asszony együtt nézte végig a trónörökös pár bevonulását Bpestre. 1919-ben, az ellenforradalom viharában BR Vizeréknél Bikolon keresett volna menedéket, de a család már nem volt ott. (L. BR levelét Szilágyi Dezsőhöz.) Talán már nem is éltek.

Vizernek ajánlottam a Zugliget nyári lakásul — A K szövege hibás. Helyesen: Zugligetet... A Vizer családról Sággy Antal segítségével sikerült megtudnunk a következőket: A család 1792-ben a királyi koronázásakor kapott nemességet (Vizer János és gyermekei: Ferenc, István, Zsigmond, Nepomucea). A harmadik generációhoz (József, Gusztáv és Ede) tartozott az az Eduárd, aki Vizer Kálmánnak, Vajda barátjának az apja volt. Kálmán testvére, Gizella 17 éves korában, 1873-ban ment férjhez Reviczky Károlyhoz. A két világháború között már csak ez, a Reviczky család élt Bikolon. Vizer Kálmán 1851. augusztus 23-án született. (Anyakönyv: V. kötet. 4. 50. sor. Süttői plébánia.) Kálmán házasságkötésére, sem gyermekeire vonatkozóan bejegyzés nincs az anyakönyvben. De a születés bejegyzése mellett a rovat szélén ceruzával írva ez olvasható: „1883. október 6.” Mindezek az adatok bizonyos kombinációkra adnak lehetőséget a Vajda-problémák megoldásához. Az a gyanúnk, hogy Vizer Kálmán fiatalon, 1883-ban meghalt, tehát V csak ez időpontig járhatott Bikolra. Ezért nincs későbbi adatunk a bikoli vadászatokról. 1885. február 26-án Vizer Kálmánné mint tanú vallomást tett az egyházi bíróságon a válópörben, de férjéről nem tudjuk, hogy ezt tette volna. Ezért is gondolunk korai halálára. Zugligetről sem esik szó többet V írásaiban, sem a kirándulásokról. Házasságuk és BR erkölcsi megítélése szempontjából nem közömbös az, hogy V feleségét (1881 tavaszán!) be akarja mutatni Vizeréknak, s a kapcsolat további elmélyítésére is gondol.

Már vadásztam kétszer — V-nak ebből a kijelentéséből következtet-

tünk arra, hogy már a hét elején megérkezett Bicolra, mert a két vadászónap között egy pihenőnapnak is kellett lennie, tehát csütörtök és szombat volt a két alkalom, amikor vadászott.

Valami kis emléktárgyat viszek — Pásztor Árpádhoz írt levelében (19. sz.) BR megmondja, mi volt ez az ajándék: „Az említet emléktárgy volt az én marha szerénységemnek való rakás Führen Zapfen az erdőből.” (Fenyőtoboz!) „A drága dolog, amit a mult őszön ott hagyot Szüz dohány volt, amit onan mindig csempészet.” (Uo.)

a mult őszön — 1880. november 7—16. között, közvetlenül a házasság előtt volt Bicolon. (L. a 86. sz. levelet.)

Ha nem maga, de más alszik az ágyamban — Nagyon érdekes kitétel; ha Róza alszik az ágyban, akkor maradhat az ágynemű, csak akkor kell váltani, ha más alszik benne. Ez a más lehetett Rozika vagy Róza anyja, aki a lányát mindig akkor látogatta meg, ha V nem volt otthon. Erről így ír Róza: „Az ágyában esetleg más alut — többször gyanúsítottta drága anyámat, hogy az ő távol léte alatt esetleg nálam volt. Dehogy volt, dehogy jöt el hozám.” (Levél Pásztorhoz, 19. sz.)

nem kívánom, hogy kijöjjön a hajóhoz — Róza ezt így magyarázza: „Mikor elment kegyetlenkedet velem. Mikor megakart csókolni sirva fakattam és elfordultam. Azért mondja ha kijövök elébe meg kel hogy csókoljam. De még se áltam ki, hogy ne írjak neki.” (Levél Pásztorhoz, 19. sz.) A válópörben V azt hangoztatta, hogy egyetlen órát sem élt együtt feleségével: itt öt hónappal ez esküvő után csókért könyörög, mint hűséges férj.

Hornnyák János a csipisz — BR szerint „Hornnyák a Pozsony megyében élő tótok, akik szintén sokat zabálnak és zairok a hajuk mind Vajda volt. Csipisz tudja mi az, anak ő maga körösztlöte magát.” (Levél Pásztorhoz, 19. sz.) Az E-ban így magyarázza: „... hornnyák a tótok líptó és árva megyéből, akik nagyon sokat zabálnak — kapálnak mindig krumplit zabálnak, ezt énekelte Vajda.” (56. l.)

Érdemes idézni Kabos Ede regényéből egy passzust, amelyet az író V szájába ad a szerelemről (l. a 71. sz. levél jegyzeteit):

„Ahogy én szeretem az asszonyokat, azt ők nem igen tudnák kiállni. Nekem bizony kerokedik néha olyan kedvem, hogy felkapjam az asszonyt a levegőbe, aztán ledobjam, egy kicsit meghengergessem és elverjem. Máskor meg azt szeretném hogy karmoljon, üssön, tépázzon, mert én nagyon tudnék nevetni az ő macskamérgén. Egy kicsit furcsán gondolkodom a szerelemről... a simogatás, szótlan, szótlán egymásba merülés, amit úgy szerelemnek csufolnak, nem fér a begyembe. Én azt hiszem, hogy nem is szerelmes, aki nem vad és erőszakos...”

91. Vajda — Bartos Rózához. Pásztó, [1881.] július 10.

K: OSZK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 113/1951. Fekete tintával írott szöveg, közönséges levélpapíron, melynek nagysága 200 × 131 mm. Fol. 1. Mind a két oldal teleírva. A kéziratot Sárdy Károlynétól vették.

M: Először Reichard Piroksa közölte (Az Újság, 1911. december 24. 88. l.) a teljes szöveget, majd PA a regényében (GR 292—293.). A levél forró szerelmi vallomás. Ehhez a levélhez kapcsolódik ugyanerről a napról egy távirat, mely megvan a kéziratok között. A távirat egyik ol-

dalán a címzés és a hivatalos feljegyzések: „757 szám. T. Vajda Jánosné Bp. Tompa utca 13.” A másik oldalon „Beérkezé szám: 9946. Alloszás Pászthó, 10 szó, 1881. július 10. 8 óra 28 perc. III. napszak”. A szöveg: „*Holnap légy vidám, férjed.*” Tehát a levél feladása után döntött V, hogy másnap utazik haza, ezért küldi este a táviratot. BR PÁ-nak levelében (16. sz.) azt ígérte, hogy megnagyarázza a távirat szövegét; egy másik levelében (19. sz.) a következőket írja: „A sürgöny! szintén Pásztórolól van mielőtt elment kegyetlenkedet iszonyuan. Oda érve külte a sürgönyt, hogy holnap vissza jön, legyen vidám, hogy az ő szive kimélve legyen, hogy ne lássa könnyeit.” Róza az elutazás körülményeit is leírja: „Ékor zsebében volt az összes költemények és konfortablín mentem vele. A kocsiiban nagyon össze csókolott és oda atta a könyvet az első kötet 70-dik oldal, hogy olvassam — majd ha egyedül leszek a ‚Bucus’ c. költeményt és olvasd többször naponta monta nekem.”

Együtt megyünk el valahová — Elmentek-e valóban? Nincs adatunk erre vonatkozóan, BR az E-ban ír ugyan egy trencséntéplői együttes üdülésről, de ennek időpontjául 1883. július első 7 napját jelöli meg.

Pásztórolól való hazatérése után otthon maradhattak, mert július 18-ról biztos adatunk van arra, hogy V és felesége a Városligetben voltak kirándulásra, ahol V egy kis papírszeletre egy ülő férfit rajzolt hosszú orral s a kép alá maga írta a dátumot. A kép alatt jobbra BR írásával: „Rajzolta Vajda János a pesti Városligetben.” — Ez a kis ceruzarajz szintén megvan az OSZK-ban a kéziratok között s fényképmásolata megjelent a PN-ban. (PÁ: Rajzolta Vajda János c. cikkében. 1929. dec. 29.) PÁ a jegyzetben utal arra, hogy BR-tól vette. Ez a kirándulás, valamint egy héttel később az Athenaeumnak tett ajánlata a *Szerelmen szótárára* azt mutatják, hogy mégsem mentek el együtt sehova. Augusztusban V egyedül utazott Rohicsra, októberben pedig Szabadkára.

maradj hi hozzám, ha te el nem hagyasz én nem hagytak el téged soha! — Az E szerint V házasságuk kezdete óta el akarta hagyni feleségét, még az is megfordult fejében, hogy elválnak és leányává fogadja Rózát. Tisztultabb pillanataiban látta házasságának groteszk voltát, a Gyurkovitsához írt levélke szerint újból megszerette Rózát, de hozzáteszi: „Kér hogy én öreg vagyok hozzá.”

Pásztó — Község Heves megyében, Plathy Adorján földbirtokos lakott itt, akinek személyével kapcsolatban közelebbi adatokat nem sikerült szereznünk.

92. Vajda — Az Athenaeumhoz. Budapest, 1881. július 26.

K: Nincs.

M: D. Szemző Piroska adta közre Kiadástörténet és irodalomtörténet c. cikkében (*Magyar Könyvszemle*, 1966. 1. sz. 28. l.) azzal a megjegyzéssel, hogy az OSZK Kézirattárában található. Az Athenaeum iratai Fond 3. jelzéssel és 107/1951. növedéknapló tételszámmal mind megvannak, de az a V-levele hiányzik a borítékból. Mindössze annyit tudunk meg a borítólapról, hogy fol. 2. Egyébként az egész anyag zárolt, de mivel ez a levél már megjelent, kézbeadták volna, ha benne lenne a gyűjteményben.

V 1881 nyarán határozza el, hogy felajánlja az Athenaeumnak a *Szerellem szótárát* kiadására. BR PÁ-hoz írt levelében kér egy példányt belőle, mert ő másolta. „... megvan Önök a szerellem szótára? szerezz meg én irtam le az uram jegyzeteiből 1880 decemberében — kicsi fekete kemény kötései könyv. De nem tudom Vajda János vagy csak V. J.-tól, de így vagy úgy.” (23. levél.) Az 1880 nyilván tévedés, de a december igaz lehet. V nagyon gyorsan dolgozhatott, hiszen 1881 augusztusában Rohicsan volt, októberben Szabadkán vadászott és decemberben már másoltatta a szöveget feleségével.

A szerellem szótára és kalauza. Összeállította V[ajda] J[ános] B. P. 1882. Athenaeum. 315 l. (L. Vkrk. V. k. 230. és 412. l.)

Legalább 15 ívnyi terjedelemben — Közel húsz ívnyi lett.

a címlapon nevemnek mint szerkesztőnek vagy összeállítóknak kitételével — Már adott ki egy hasonló jellegű könyvet pályája kezdetén név nélkül: *Hölgyek titkára vagyis legújabb levelező könyv nők számára.* Heckenast, 1861. 220 l.

350 olv: háromszázötven forint tiszteletdíj fejében — Tekintélyes összeg volt abban az időben. Kb. V negyedévi jövedelmével volt egyenlő.

93. Vajda — Bartos Rózához. Pragerhof, 1881. augusztus 12.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 103/1934. Vékony, félívnyi vonalas levélpapír, 227 × 220 mm nagyságú, kétrét hajtva. Fol. 2. A ceruzával írt szöveg az 1—3 oldalon, a 4. üres. Megvan a levél borítékja is, melyen a címzés: „Tek. Vajda Jánosné szül Bartos Niobe Róza urnó Öngnak, Budapest, Tompa u. 13. sz. I. em.” A bélyegnek csak a helye van meg. A postai bélyegző érkezéskor: „Budapest Főposta Éjjel 81. aug. 12.” A kéziratot Krúdy Gyulánétól vették BR két levelével együtt.

M: A levelet először Reichard Piroska említi s közöl is belőle egy részletet, az utóiratot (Az Újság, 1911. december 24.). A következőképpen vezeti be: „Augusztusban fürdőbe, Rohitsra utazott V. Első levelét Pragerhofról írja (aug. 12.). Az utazás kellemetlenségeit panaszolja és otthonhagyott ügyeiről intézkedik a sebtében, ceruzával írt sorokban.” Majd hozzáfűzi a közölt részlethez: „E levélből Vajda jól ismert mogorva arca néz reánk, aki meg van győződve, hogy mindenki és minden összeesküszik az ő bosszantására, és éppen ezért nem képes a mosolygásig emelkedni, ahonnan igazi kicsinységükben láthatná a mindennapi élet apró kellemetlenségeit.” A levelet teljes egészében közölte Krúdy Gyula: Niobe — Róza, a költő özvegye c. cikkében (Magyarország, 1924. január 20-i sz.).

Újabbban megjelent Krúdy Gyula Írói arcképek c. kötetében (Magvető, Bp. 1957. I. k. 305—312. l.). — BR 1923 decemberében küldte el a levelet két Vajda-képpel együtt Krúdynak. (L. BR levelei. 4. sz. levél.)

Rohitsba megyek — Jellemző Vajda utazási szenvedélyére, hogy induláskor azt sem tudta, hová megy, csak ment sietve, elintézetlen ügyeit BR-ra bízva. Csak útközben, átszállás helyén döntötte el, hogy a rohicsi fürdőre megy.

megkapta-e Nagy Miklós a levelet? — V elutazása előtt még megírta a PÚ számára a heti szemlét. Ezt bízta Rózára a vasútállomáson.

Pötschach — Ma Poljanec, Jugoszlávia. Rohicától kb. 10 km-re levő kisközség, amely utolsó postája és vasútállomása volt a fürdőhelynek.

Sauerbrunn — Rohics fürdőtelepe, ahol a gyógyforrások fakadnak.

Sófokig jött — V a Budapest—Pragerhof vonalon utazott aug. 11-én éjjel.

Hazay urék — A Tompa utcában a ház tulajdonosa.

Pragerhof — Ma Pragarsko, Jugoszlávia. Vasúti csomópont volt abban az időben; Graz, illetve Trieszt felé itt ágazott el a déli vasút.

94. Vajda — Bartos Rózához. [Szabadka, 1881. október 28.]
(Töredék)

K: Nincs.

M: Reichard Piroska közölte cikkében (Az Újság, 1911. december 24.), s a következőképpen vezeti be: „Az előttünk fekvő utolsó két levél isnét egy vadászkirándulás emléke. Október 2-án Szabadkára érkezését jelenti: Ezután következik a levél egy mondata. Sajnos ez az egyetlenegy mondat.”

Semmit nem alhattam — V e szavakat törölte. Lábjegyzetben Reichard Piroska a következőt jegyzi meg: „Itt először e szavak következtek »semmit nem alhattam«, azután áthúzta s a fenti szavakkal folytatta. Ez apróság jellemző Vajda igazságszeretetére.”

95. Vajda — Bartos Rózához. [Szabadka, 1881.] október 29.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 113/1951. Normál levelepapír, vonalas, 285 × 225 mm, kétrét hajtva, így fol. 2. A ceruzával írott szöveg az első három oldalon van, a 4. üres. A boríték címezése. „T. c. Vajda Jánosné, szül. Bartos Niobe Róza urnó Öngnak Budapest IX. ker. Tompa utca 13.” A boríték bal alsó sarkában 5 filléres bélyeg, rajta a pecsét: „Szabadka 29/10/81.” A hátsó oldalon a postai bélyegző: „Budapest délelőtt 81. okt. 30.” A kézirat PÁ hagyatékából vétel útján került az OSzK-ba.

M: A levél néhány részletét először Reichard Piroska közölte (Az Újság, 1911. december 24.). A közlést így vezeti be: „... Vajdáné . . . még az elutazás napján botosokat küldött férje után ajándékul. Ezt köszöni meg másnapi levele.”

A levél teljes szövege PÁ regényében jelent meg (GR 295. 1.) némi módosított szöveggel:

9. sor: és te nekem ebből még ily drága. . .

15. sor: mely nap érkezem haza

17. sor: azzal a vonattal

A levél keltezéséből a helynév és az évszám hiányzik, a borítékról pótoltuk. V augusztus végén, szeptember elején jött haza Rohicáról, néhány hét múlva megint úton van Szabadka felé vadászatra. Erről

az útról maradt fenn egy levéltöredék és ez a levél. Reichard Piroska még mind a két levelet látta, Pásztor már csak ezt. A levél megírására az ad indítékot, hogy BR a V által otthon hagyott 6 frt-ból botosokat vásárolt V elutazásának napján, s meglepetésnek szánva még aznap férje után küldi. V meghatódottan köszöni meg a figyelmességet.

botosokat — Szőrből, gyapjúból szőtt vagy kalapos posztóból varrott, téli meleg lábbeli. BR szerint: „Jött tót házaló botosokkal olyan nagy hosszú száru halina csizma, a 6 forintból azonnal vettem 3 ft 50 krajcárért.” (Levél PÁ-hoz F 19. sz.)

hat frtot hagytam otthon ugyanannyi napra — BR az E-ban többször arról panaszkodik, hogy amikor V nyaralni vagy vadászni ment, mindig pénz nélkül hagyta őt otthon, ezért kellett neki különböző munkákat vállalni (fehérművarrás a kaszárnyában, az Adám—Eberling cégnek). Ez a levél mintegy ófólatá ennek a beállításnak.

Tisztelem doktor urat — Dr. Kerkápolyi Gyula lakószomszéd volt a Tompa utcában, ugyanazon a folyosón bérelt lakást, mint V, amikor egyszer V-nak az aranyere kiújult, ő kezelte, míg Korányi megérkezett. Az E szerint ez 1881 májusában volt. (E 111—115. 1.) (L. még F 19. sz. levél PÁ-hoz.)

Rózi helyett egy kiszolgáló lányt kapnál — Rózi a kéziratban Tóni-nak látszik. PÁ is megkérdezhetette, hogy ki az a Toni, mert BR így ír levelében „*Nem Toni de Rozi a tetves lány, a ki nem kiszolgált, mert nem engedtem meg, hisz nem tudtam volna se pénzt se eni adni szegénykének. Csak fel jöt kérdezni mért vagyok kisírva.*” (F 19. sz. levél.)

Miloszavlyevics Milán — Szabadkai földbirtokos, V barátja.

hornyákokod — (L. a 90. sz. lev. jegyzeteit.)

96. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1882. május 29.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 53. sz. alatt. MTA Kézirat-tára. AZs jegyzete: „Hosszúkás formájú levélpapír tenta.” Így valószínű Fol. 2.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen. A lábsebére való hivatkozás arra mutat, hogy 1882 májusából való. (L. a 90. sz. levelet.) Kerkápolyi doktornak ugyanis június közepén mentegetőzik, hogy lába miatt és a költözökódés miatt nem tudott írni. Valószínűleg június 1-vel át kellett adni lakását a Tompa utcában. Megemlíttjük még, hogy 1885 nyarán is fáj a lába, s Palicsra ment gyógyulni. De az reumatikus fájdalom lehetett, mert a Lukács-fürdő iszapjával is kezeltette (L. a 125. sz. levelet.), itt pedig nyílt sebről van szó, mint 1882-ben. (L. a következő, 97. sz. levelet.)

Beöthy Zsolt — (1848—1922) irodalomtörténész. V jó viszonyban volt vele, 1880—1892 között mindig Beöthy olvasta fel verseit a Kisfaludy Társaságban. BR is megemlékezik az E-ban, hogy Beöthy járt náluk.

97. Vajda — Kerkápolyi Gyulához. [Budapest. 1882. június.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 36/1912. Vastagabb levélpapír, 268×208 mm nagyságú, kétrét hajtva. Fol. 2. A levél szövege 1—4 oldalon fekete tintával. Az írás megfakult, de jól olvasható. A K-ot Stimmel Ödön antikváriustól vette az OSzK más kéziratokkal együtt, amelyek között e levél a 30-as sorszámot viseli: „Vajda János ismeretlenhez. 1.”

M: Kiadatlan. Sem a címzett neve, sem a keltezés nincs a levélben. Úgy gondoljuk, hogy ahhoz a doktorhoz (Kerkápolyi Gyulához) írta, akivel együtt lakott a Tompa utcában, s aki aranyér-bántalmi idején (1881. május) kezelte. BR-hoz frott egyik levelében is „tisztelteti a doktor urat” (95. sz. levél. 1881. okt. 29.). Most pedig „hálás szívvel gondol az imádott, kedves doktor urra”. A levél szövegéből úgy látszik, hogy Kerkápolyi falura költözött — ha jól olvassuk a szöveget, Szovátba — s invitálja V-t, hogy ősszel látogassa meg. A keltezésre szintén a szöveg az eligazító: „születés vagy nevem napomra is megemlékezve.” V májusban született. Kerkápolyi tudta ezt, mert egy évvel előbb éppen májusban kezelte V-t, s most levélben gratulál neki. V csak valamikor június közepén válaszolt. Összegezve tehát: V és Kerkápolyi együtt laktak a Tompa utcában, az emeleti folyosón egymás mellett volt a lakásuk. Kerkápolyiék 1882 tavaszán vagy talán éppen Szent György napján falura költöztek. V, miután 1882 márciusában Bécsbe vitte feleségét, szintén elköltözött a Tompa utcából június 1-vel. Kerkápolyi ismerve V életkörülményeit s mindazt, ami történt, részvétellel volt a költő iránt, kedveskedés vagy büféledtetés céljából májusban V-t felköszöntötte születésnapja alkalmából, s meghívta ősei látogatására. V ezt köszöni meg e levélben s leírja utolsó hat hetének körülményeit. Ebből tudjuk meg, hogy a szálláskeresésben feltörte a lábát a cipő, költözködött, berendezkedett az új lakásban, egy hónapig papucsban járt s még eltart pár hétig, míg tökéletesen felgyógyul.

háládatlan stuchl — Talán ostoba értelemben használja a német Stutzer (piperkőc) pesti változatát. (L. még a szó magyarázatát a Vkrk VII. kötetében.)

nekem szerencsét kíván, születés vagy nevem napomra is megemlékezve — Lehet hogy Kerkápolyi levele bizonytalan volt a név- vagy születésnapot illetően, csak arra emlékezett, hogy egy éve, amikor V-t kezelte, májusban valamilyen családi ünnepet ülték Vajdáék.

Szovát — faluk Sopron és Szabolcs megyékben, nem tudni, melyikről van szó. Lehet esetleg Szováta fürdő is.

Belváros, Régiposta utca — Közli új lakoimét. BR az E-ben azt írja: „A Tompa utcából felmondás nélkül kiköltözött [...] és beköltözött a régi posta uccába, egy vén rozoga kocsmához első emeletére.” (E 199. I.)

98. Vajda — Gyurkovics Györgyhöz. [Budapest, 1882. július.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 113/1951. Két majdnem azonos szövegű névjegy, mind a kettő ceruzával írva. A boríték is megvan, rajta a címzés: „Gyurkovics György urnak”, szintén ceruzával.

I. sz. változat. A névjegy alakú karton 105×65 mm nagyságú. A szöveg a karton két oldalán van. Idegen kézzel ráírva: „I.sz.” A „II. sz.” Nagysága 95×54 mm névjegy. A szöveg a tiszta oldalon, a másikon csak a név cífra betűkkel: Vajda János. Idegen kézzel ráírva: „II. sz.” A boríték nagysága 120×75 mm. A K PÁ hagyatékából vétel útján került az OSzK-ba.

M: Pásztor közölte Niobe c. cikkében mind a két változatot. (Literatúra, 1926. I. évf. 10. sz. 30. 1.)

Keltezés nincs a kéziratokon. A tartalom alapján BR anyjának halála idejére lehetne gondolni. Ez az E szerint az 1882. szeptember 3—10. közötti napok valamelyikén volt (215. 1.), mert Róza szeptember első vasárnapját még Bécsen kívül töltötte mint bonne egy kétgyermekes családnál; az ezt követő napok egyikén tértek vissza Bécsbe, s akkor hallotta, hogy meghalt az anyja. E levélben pedig V arra kéri gyermekkori barátját (a fehérvári gimnáziumban iskolatársa), Gyurkovics Györgyöt, aki a házasságkötésnél az egyik tanú volt, hogy fogadják be feleségét és lássák el mindennel, amire szüksége van, míg lezajlik a temetés. Az E és e levélkének nem azonos tartalmúak. Az E szerint BR, amikor meghallotta, hogy meghalt az anyja, idegrohamot kapott, kényszerzubbonyt húztak rá és beszállították a bolondok házába. Csak amikor innen kikerült, utazott Budapestre, ahol 10 napig tartózkodott, mindennap kijárván a vízvárosi temetőbe, anyja sírához. (E 215—221. 1.)

PÁ regényének utószavában a dokumentumok között a következőket írja: „Vajda szerette Rózát még azután is, hogy válókeresetét beadta. Birtokban van két névjegye, melyet 1883 táján írt Gyurkovics Györgynek. Tartalmuk szinte magyarázhatatlan, ha az előzményeket és következményeket ismerjük. Vajda Jánosné ugyanis anyja halálára Budapestre érkezett. V azt üzenté neki, hogy Gyurkovicséknál várja meg őt, de helyette két névjegy érkezett egy borítékban.” (GR 338. 1.) A válópör során Gyurkovicsné tanúként kihallgatták s e napokra vonatkozóan a következőket mondta: „Felperesné ezután Bécsbe ment s onnan egy izben anyja temetésére hazajött s egy hetet töltött itt Pesten. Ezen idő alatt meglátogatott engem.” (A bíróság előtt tett vallomásaiban. OSzK Kézirattára.) E vallomás és a levélkének tartalma sem egyező tehát, mert itt csupán látogatásról van szó s nem eltartásról. Márpedig erre Gyurkovicsné három év múlva még pontosan emlékezett volna.

A másik ami elgondolkoztató dolog: miért van két példány e levélből? Hogyan kerültek ezek PÁ-hoz?

A két szöveg között látszólag lényegi eltérés nincs: mind a kettőben benne van, hogy gondoskodjanak BR-ről, hogy ezt nem kívánja ingyen, s ha megjön, elszámolnak, továbbá, hogy nagyon megszerette újra Rózát s végül, hogy korban nem illenek össze s ez fáj V-nak. A másodiknak jelölt változat rövidebb, mert hiányzik belőle éppen a lényeg, ti. a temetésre való célzás. Úgy kell gondolnunk, hogy V először a rövidebbik változatot fogalmazta meg. Elolvasta, hiányosnak érezte, újra fogalmazta és beleírta indoklásképpen a temetést. Hogy nyomatkozással a kérését, még beleírta, hogy Rózát újra nagyon megszerette és hogy Róza mégis minden eddigiek ellenére a legjobb nők egyike a világon. S mind a két névjegyet Rózára bízta, hogy adja át Gyurko-

vicséknak, ha elmegy hozzájuk. Ő azonban nem ment, nem adta át, hanem a többi iratok között megőrizte s ötven évvel később a többivel együtt eladta PÁ-nak. BR az E-ban beszél e levelekről. Elmondja, hogy V örökös zaklatásai miatt Bécsben 1882. június végén állásából elbocsátották, mert mindíg „éjél jött a sürgöny, fellármázta az egész házat, nekem alá kellett írni és kapupénzt fizetni, persze ez nagyon kellemetlen volt”. Hallotta, hogy anyja halálos beteg, ezért leutazott Budapestre. V befogadta éjszakára, de másnap, míg Róza Budán volt az anyjánál, elutazott Bikoira. Este, amikor a feleség hazaért, látott az frásztalon egy cédulát: „a férjem írta és hagyta ott. Olvasom, no amit már számtalanszor megtett, míg én Budán voltam. Ő mindjárt reggel, én utánam elutazot Bikoira, és hogy ha vissza megyek bécsbe, hát a lakás kulcsot vigyem Nagy Miklóshoz, egy barátjának írt, hogy adjon nekem ami kell majd megfizeti ha haza jön, és hogy engem megint nagyon szeret mert hát én a legjobb nő vagyok a világon. En a barátjához oda se néztem, és nem is attam anak oda a mit férjem neki írt.” (E 207. 1.)

A levélkék keltezésére nézve BR adja a legelfogadhatóbb magyarázatot. Tehát nem szeptemberben a temetés előtt írta V e sorokat, hanem júliusban, amikor Bartosné még csak nagyon beteg volt és minden nap várták a halál bekövetkeztét. Ezért is nincs az első változatban, vagy az egyik változatban benne a temetésre való hivatkozás. BR ugyan sokszor nem mondott és nem írt igazat, de itt a körülmények őt hitelesítik.

E levélkék sorai döntöek abban a kérdésben is, szerette-e V a feleségét, vagy BR erőszakolta rá magát a költőre. E sorok is mint a többi levél azt igazolják, hogy szerette, szenvedélyesen szerette, de a szeretetben volt valami különös, nem mindennapi vonás. BR ezt így összegezi: „... én ugy is sejttem már azt. En kezdem látni, tudni hogy én az én uramnak a Versuchskaninchen (kísérleti nyúl) vagyok, ez kell neki, és erre én vagyok neki alkalmas. Nagyon káromolta, és gyűlölte a házasságot, a mi a szerelmet megöli, átkozta azt, aki a házasságot, az esküvést felhozta. Romeo mod kell a szerelemhez. Kötélyhágcsón hozá férni. Mért nem volt nekem olyan eszem, hogy én ha már nem is tuttam azt előre, de sejtettem volna. Mért nem montam én azt meg az anyámnak vagy valaki másnak, és az engem felvilágosított volna, és meglettem volna mentve, megmentve egy iszonyu kínos ételtől” (E 212.). Mindezek kiegészítésére: Van az OSZK Kézirattárában a V-iratok között 3 V-t ábrázoló fénykép. Mindegyik hátlapján BR egy-egy megjegyzése:

Az 1848-ban készült képen a következő olvasható: „*Ekor is akartál a szerelemhez tanul! Niobe*”

Az 1879-es képen: „*Földi Istenem Budapest Muzzeum körut 22. szám. Bartos Róza 1879.*”

A harmadik 1880-ból való képen: „*ha ilyen szende volnál, Rózád*”. A képekre írt megjegyzések, V-nak a levelekben megfogalmazott vallomásai, a két névjegy rezignált megállapítása: „*Kár, hogy én öreg vagyok hozzá*”, illetve „*Bár ne volnék öreg*” bevilágítanak e zürzavaros házasság szándékosan elrejtett titkaiba. V azért vitte fel Bécsbe feleségét, mert attól félt, hogy egyszer agyonlővi, Róza pedig megelégte azt az örökös háborgatást, mellyel V zaklatta, hogy Korányihoz cipelte a virginitás bizonyítására, hol pedig éjszakánként letépdeste

róla a ruhát s meztelen kergette a lakásban. Sem egymással, sem egymás nélkül nem tudtak élni, kapcsolatuk valóban V haláláig tartott, s talán a válópörre sem került volna sor, ha BR nem pereskedik a tartásdíj miatt. Mindezt itt a szétköltözés utáni állapotok rögzítését tartalmazó dokumentumokkal kapcsolatban kellett elmondanunk, mert a későbbiek során a válópör szenvedélyei már nem az igazat, hanem az egyoldalúságok torzításait tartalmazzák.

99. Vajda — Jászai Marihoz. [Budapest, 1882. szeptember.]

K: Nincs. A levelet Kozocsa Sándor adta e kiadás számára azzal, hogy ő a negyvenes évek elején, amikor Jászai Mari levelezését állította össze, kapta lemásolásra Vasberényi Gézától. Vasberényi megkeresésünkre azt válaszolta, hogy ő annak idején Jászai Mari-leveleket adott át Kozocsának másolására és közlésre, a V-kéziratról semmit nem tud. A levél hitelességéhez nem fér kétség. A stílusa mellett tárgyi bizonyítékként, úgy gondoljuk, elég a két kötet elküldését említeni. 1881 végén jelent meg Aigner (Abafi) Lajos kiadásában *Vajda Összes költeményei* I—II. kötete. Ezt a két kötetet küldte el V egy levél kíséretében. Ez a levél már a harmadik, amelyet a címzettnek írt: az elsőben felajánlotta verseköteteit, a másodiknak kíséretében elküldte a könyveket, így ez a levél a harmadik.

A levél címzettjében a körülmények Jászai Mari művésznőt sejtetik. Erre ugyan semmi konkrét bizonyítékunk nincs, de arra kell következtetnünk, hogy olyasvalakihez írta V e levelet, akinek ez volt a mindennapi megszólítása. Jászai Mari ebben az időben még a színpalapon kisasszonyként szerepelt, hiszen még csak 32 éves volt. A nagyszonyi titulust csak a századforduló után használta. Köztudomású, hogy Jászai Mari felkarolta a költőket, írókat, műveiket megvásárolta, elajándékozta. Talán ez bátorította V-t, hogy felajánlja nemrég megjelent költeményeinek két kötetét.

Jászai Mari körül ez időben sokan legyeskedtek. Egyikük, Bartók Lajos, V jóbarátai közé tartozott. Nem nehéz elképzelni, hogy a feleség nélkül maradt V Bartók közvetítésével Jászai Marival találkozott, lenyűgözte őt Jászai vonzó egyénisége; azt is megtudta, hogy a nagy tragika gyűjti a magyar irodalmi újdonságokat, s felajánlotta a nemrég megjelent két kötetét. E levél kimondatlanul is érzelmileg túlfűtött. Sok minden következtetésre ad alkalmat.

A levél kelte 1882. nyár vége, ősz eleje lehet. V március óta külön él feleségétől. Bár a nyár folyamán még találkoznak Bécében és Pesten, szeptember elején meghalt BR anyja, V valahol vidéken volt a haláleset és temetés idején, s amikor BR visszament Bécsbe, V kapcsolatba kerülhetett Bartók Lajos révén Jászai Marival s akkor küldte a könyveket, illetve nemsokára azután ezt a levelet. Ezért tettük a keltezését 1882 szeptemberére. A másik támpontunk a lakás cím. V 1882 májusától lakott a Régiposta utcában. Pontosan nem tudjuk, meddig. 1883 júliusában már a Hál téren volt lakása. Ismerve azonban V vándorló természetét, arra kell gondolnunk, hogy 1882 májusától 1882 októberéig lakhatott a Régiposta utcában. A E szerint 1883 elején „kiköltözött Szikszaitól”. A Szikszai-féle vendéglő a Nemzeti Színház épületében

volt a Múzeum körúton, amelyben bérlakások is voltak. Ha innen 1883• elején kiköltözött, akkor a Régiposta utcából 1882 őszén távoznia kellett. Ez azért is valószínű, mert BR leírása szerint a Régiposta utcai ház rozoga volt, nedves, az egészségét annyira féltő V nem várta meg a élet benne, hanem elköltözött a Múzeum körútra.

100. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Rohics, 1882. október—december.]

K: Dr. Geleji Sándor hagyatékában van. Számunkra ismeretlen.

M: Sch adta közre az ItK 1971. 4. számában (503. l.). A kéziratot nem található sem a címzett, sem a keltezés. A címzettet Sch így indokolja: „A költő a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján nem egyszer kereste fel Szabadkát . . . Ezalatt számos ismerősre, barátára talált. Már ez idő tájt tisztelői közé sorolhatta Milkó Izidort is, aki 1882. október—december havában szerkesztője volt a Bácskai Közlöny című, hetenként kétszer megjelenő társadalmi lapnak. Hozzá fordulhatott a költő. Persze feltűnő, hogy késő ősszel vagy télidőben jelenti rohitai tartózkodását. De ha gyógykezelésre gondolunk, nem minősíthetjük rendkívülinek az időpontot. Egyébként a Tél utója c. Vajda-vers is hideg évszak égboltja alatt keletkezett. Sajnos: a Bácskai Közlöny számainra fővárosi könyvtárainkban nem akadunk rá, s így feltevéseinket konkrét adattal, az esetleg megjelent hírszöveggel nem támogathatjuk. De a levél provenienciája megerősíti feltevéseinket, hogy Milkót tekintsük a megszölytött szerkesztőnek. Gerő Ödön jó viszonyban volt Milkóval. Fia, Gerő Andor ma is kapcsolatot tart Milkó unokaöccsével. Leánya, Zsófia dr. Geleji Sándorné autogramgyűjtő lévén megszerezte Milkóéktól az itt közlendő levelet, amelyben Vajda népszerűségvágya némi személyi hírverés formájában jelentkezik.”

A leírtaknak ellenkezőjét bizonyítani nem tudjuk, problematikus a címzett is, az időpont is. BR emlékiratai szerint V 1882. március—áprilisában volt Rohicsan. (E 201. l.) Az Egyetértésben július 2-án találunk névtelen cikket: Fűdői levelek. Rohics. Július 27-én —a —s aláírással a F-ban: Rohics-Sauerbrunnból jelenik meg újabb cikk; ez utóbbi valószínűleg V tollából.

Ugyancsak az E szerint ez év őszén V Kendilónán volt vadászatot. Mindezek természetesen nem zárják ki az őszi rohicsi fürdőzést, de annak a kérdésnek feltevésére készítenek, hogy ugyanabban az évben elment-e V kétszer ugyanarra a fürdőre. Valószínű nem, már csak azért sem, mert évente egyszer adtak ingyenes lehetőséget egy-egy magyar fró számára Rohicsan. Ha a címzettben nem is kételkedünk, úgy gondoljuk, a keltezés megállapítását legalábbis meg kell kérdőjeleznünk.

méltányolható okom volna rá — Ha a levél 1882-ből való, akkor a méltányolható okot V házasságának felbomlásában kell keresnünk. BR az E-ban arról beszél, hogy az ő bécsi tartózkodása idején V nagyon sokszor megjelent Bécsben s együttéltek. Ez nyilván nem maradhatott titokban, s V, hogy a mendemondáknak véget vessen, kérte rohicsi tartózkodásának hírladását. Írók, költők, politikusok, ismertebb személyek nyaralásának hírlapi bejelentése a kor mindennapi szokása volt, tehát V kérése nem volt különleges.

Sok jó ember örülne a hírnek. — Sch e mondathoz a következőket fűzi:

„ez a kijelentés Szabadkára irányítja figyelmünket. Pestre alig gondolhatunk. A 80-as évek elején a költő fővárosi életének szűk körében a fiatal ellenzéki frók tudtak Vajda távollétéről, utazásairól. Számukra efféle hír nem jelentett volna szenzációt. Más sok jó embere Pesten aligha akadt volna. Csak vidéki társaságban találhatott egy stájerországi híradás rokonszenvező hívekre. Ilyen megértő közösség csak egy adódott V életében: szabadkai baráti köre.”

Steiermark — Stájerország.

101. Vajda — De Gerando Ágostné Teleki Emmához. Budapest 1882. november 5.

K: Nincs birtokunkban.

M: D. Szemző Piroska és Szállási Árpád: Vajda János levelek és a róla szóló írások c. cikkben. (ItK 1977.) A levelet — a De Gerandoékhöz többi levéllel együtt — Szállási Árpád monvostörténéz közvettette. A levélből két mondatot Komlós is idéz monográfiájában. (204. l.) Ő akkor azt írta erről, hogy „Az 1882. nov. 5-én kelt levél másolata Kozocsa S. birtokában.”

Az ItK cikke a levélhez a következő megjegyzéseket fűzi: „E levél első olvasásra túlzóan udvariasnak, a költő férfias, a ridegségig őszinte, egyenes jelleméhez mérve álszerénynek tűnik . . . A nő, a szép és nemes erkölcsű nő Vajdából mindenkor hódolatot váltott ki . . . ha nőkhöz levelet intéz, a hódoló férfi hangját kell használnia . . .” Szembefordul Komlós egyoldalú megállapításaival, nem hiszi, hogy V-t megálázták a főurak, mint pl. a Teleki család, s azt sem hiszi, hogy csupán vadász és nem költő minőségben hívták magukhoz. Hozzátehetjük e megállapításhoz a V-levél szavait: „. . . ez a legnagyobb kitüntetés, mely életemben mint író ért.”

szíves meghívása — V eddig még kiderítetlen körülmények folytán kapcsolatba került a Teleki családnak Kendilónán, Pálfalván élő ágával. A legvalószínűbbnek látezik az, hogy a Vizer család révén. Vizeréknek Pesten a Dunaparton állt palotájuk, ahová Teleki Blanka sokat járt az ott lakó Brunszvik Terézhez. Vizer Kálmán Teleki lányt vett feleségül és a Vizer-birtokon, Bikolon laktak a 80-as évek elején, ahová V vadászni járt. Elképzelhető, hogy itt találkozott De Gerando Attilával, aki aztán anyjával meghívhatja Lónára vagy Pálfalvára a költőt, a születésnap ünnepségekre, ugyanis Teleki Emma 1882. nov. 5-én töltötte be életének 70-ik évét.

Bartos Róza E-ban többször is beszél V és a Telekiek kapcsolatáról. Szerinte már 1880 szeptemberében olyan meghitt volt a kapcsolat, hogy De Gerando Attila éppen akkor látogatta meg V-t, amikor a *Rozamunda* c. verset olvasták együtt, Róza és V s a gróf leányképezte őket, V-t pedig vadászatra hívta. (E 19. l.) Egy másik helyen leírja azt az esetet, amikor V Lónáról hazaindulva, a vonaton V rácsapta a saját kezére a fulke ajtaját, s De Gerando egy vizet áruló leánykától megvette a vizet kannával együtt, hogy V a hideg vízbe mártogatással enyhítse fájdalmait. (E 108—109. l.) Egy harmadik helyen arról ír, hogy V egy izben hazarendelte a Bécsben lakó Rózát, de öt nap múlva ráunt s Kendilónára utazott. Róza a lakás kulcsát egy kis csomagban küldte a Teleki-

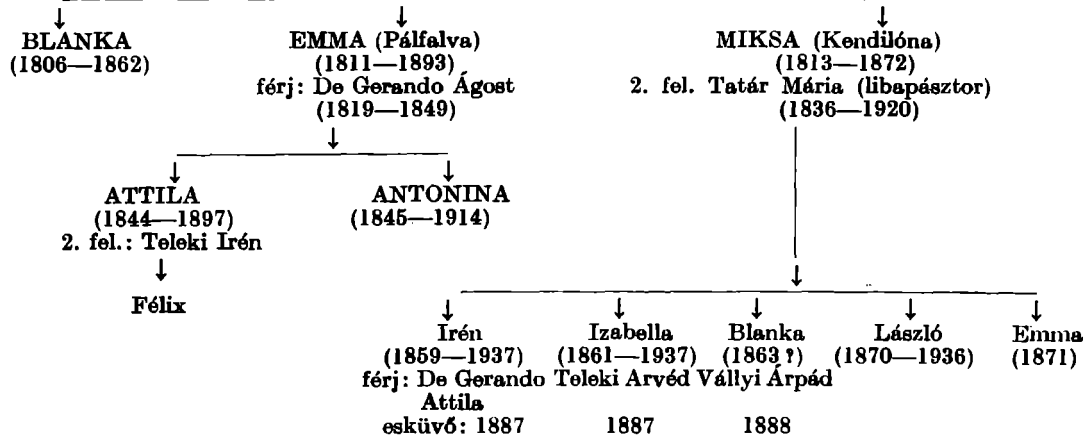
A TELEKI CSALÁD

TELEKI IMRE (Kendilóna)
(1732—1802)

KRAUSZ MÁRIA (polgárlány)

TELEKI IMRE (Hosszúfalva)
(1771—1848)

BRUNSZVIK KAROLINA

kastélyba. (E 222. l.) A történetek hitelessége — ha bizonytalan is — a kapcsolat kialakulásának időpontjához nyújtanak némi támpontot. Ezek szerint V már a 80-as évek elején jó viszonyban volt a Teleki családdal. Ez a levél viszont a legelső lehet a Teleki családhoz írtak között, benne határtalan áradozással válaszol a grófnő, De Gerando Agostné meghívására. A családhoz való viszony könnyebb áttekintése céljából közöljük a Telekiek lónai ágának családfáját.

Teleki Miksa Kossuth feltétlen és odadó híve volt. Az ő Tatár Máriával kötött házasságából származó leányait nevelte 1863 és 1889 között Lóvei Klára. A fenti családfából jól látható, hogy Pálfalva és Kendilőna egyaránt otthona volt a családnak. V leveleiben ezt a két helységet emlegeti. (L. még: Sáfrán Györgyi: Teleki Blanka és köre. Szépirodalmi Kiadó, Bp. 1963. 668 l.)

102. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1883. július eleje.] (Töredék)

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. Ernst Lajos gyűjteményéből került az OSzK-ba a gyűjteményben a XII. 330. számot viselte. Kis darabka papíron, melynek nagysága 210 × 170 mm. Egy elveszett levél közbülső része. Fol. 1. A ceruzával írott szöveg nehezen olvasható. A keltezés a párizsi útra való célzásból lehet megállapítani. 1883. július 7-én indultak az írók Párizsba, így nyilván ez a levél előtte íródott néhány nappal.

M: Kiadatlan. V kezdettől fogva (1878-tól) dolgozott a Bolond Istók c. humorisztikus lapba, melyet Bartók Lajos szerkesztett. Bartókhoz írott leveleinek nagy része a lap számára küldött cikkeket kíséri. Természetesen álnéven ír: *Somolygó—Mosolygó, Hornyák, Koplaló Mátyás* és még más álnevek alatt. Valószínű, hogy a küldött adomák az 1883. július 8-i számban jelentek meg. V július 1-én vagy 2-án Trencsénteplicbe ment, ez előtt küldi a „jámbor alázatos kisérelményt”. Bizonyára jegyet is kért Bartóktól a levél elkallódott részében.

párizsi utatokra — A BHírlap 1883. július 4-én közölte az írók párizsi útjának programját: Indulás július 7-én este 7 órakor. Másnap 8-án délben érkeznek Velencébe, s ott töltik a vasárnap délutánt. Majd innen Turinba mennek Kossuth meglátogatására, majd Lyonon keresztül Párizsba. 5—6 napig tart az út, és július 20-ig lesznek kint, 100 forintba kerül a részvétel. A kiránduláson részt vett Bartók Lajos is. Az időjárás kellemes hívős volt azokban a napokban, erre céloz V is.

103. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1883. július 20. után.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. Ernst Lajos gyűjteményéből, ottani száma XII. 345. Barnás színű fényes levélpapír, vonalas, 288 × 226 mm nagyságú, kétrét hajtva, így fol. 2. A tintával írott levél az 1. és 2. oldalon van, a 3—4. old. üres. A keltezés a levél szövegéből fejthető meg. Az írók 1883. július 20-án jöttek haza Párizsból, így a levél néhány nappal később íródott.

M: Kiadatlan. A levélben jegyet kér, mint mindig, ha Bartóknak ír.

A levél életrajzi szempontból érdekes, néhány adatot közöl 1883 nyaráról: július elején V Trencsénteplicen volt üdülni, ahonnan betegen tért haza (nyilván az aranyere újult ki s nem volt, aki kezelje). 7-én vagy 8-án hazajött, s minthogy lakása nem volt megfelelő, kiköltözött a Margitszigetre a Nagyszállóba. A hónap végén új lakásba, a Hal térre költözött.

Jegyedet már elhasználtam — Július elején kért jegyeket Bécsbe, de csak Galántáig utazott velük, mert ott meggondolta magát s nem Bécsbe, hanem fűrdőre ment.

Galánta — Ma Galanta, Csehszlovákia. Abban az időben vasúti csomópont Pozsony előtt, ahol Trencsén, Zsolna felé ágazott el a Budapest—Bécs vasútvonal. Egyébként Galánta BR szülőföldje.

Trencsénteplic — Ma Trenčín Teplice (Csehszlovákia) fürdőhely kb. 50 km-nyire északra Pöstyéntől, a Vág folyó mentén.

mások nyarat nem érek — V az 50-es évektől kezdve állandóan a halált várja; most, úgy látszik, nagyon komolyan gondolja, mert megkínozta az aranyér.

Marcheggig és vissza — Ma is határállomás Ausztriában a Pozsony—Bécs közötti vasútvonalon.

zónakorszak — Baross Gábor a vasúton új személydíjszabási rendszert vezetett be, amely a távolsághoz igazodott, és olcsóbb volt a réginél. Egy-egy „zónán” belül a menetdíj azonos volt.

Brodig és vissza — Brod ma is Brod (Jugoszlávia) a Zágráb—Szabadka közti vonalon van. Akkor szlavóniai város volt a boszniai határ közelében vámhivatattal, tehát Vajda országhatárig szóló jegyre gondolt.

Barosstól kérek önkezelési menetjegyet — A szöveg nagyon nehezen olvasható, de valószínű a leírt név Baross Gáboré, aki éppen ez évtől közlekedési államtitkár, s előbb mint megyei tisztviselő lapkiadó és szerkesztő is volt Trencsénben; V esetleg már ebből az időből ismerte. Az önkezelési menetjegy valamilyen kedvezményes jegy volt, talán a mai személyzeti jegynek felelt meg.

104. Vajda — Kisbáéri Kiss Ferenchez. Budapest, [1883.] szeptember 1.

K: Nincs birtokunkban.

M: Szemző—Szállási (ItK 1977.). V a keltezéskor csak a hónapot és napot jelölte meg. D. Szemző Piroska 1884-re teszi a keletkezési évet. Ehhez keresi az érveket, de adatai tévesek. A probléma megoldásában a következő tényeket rögzíthetjük.

1882 májusában írta meg V első kérvényét a Szentszékhez házassága felbontása érdekében. Ezt a kérvényt hiányos felszereltsége miatt visszaküldték.

1882 őszén meghalt Róza anyja.

1883 szeptemberében volt Bécsben a villamossági kiállítás. V szeptember 10-étől Bécsben tartózkodott, s cikket írt a VÚ-nak a kiállításról.

1884 augusztus—szeptemberében V Kendilónán tartózkodott. A Szentszékhez benyújtott kérvényben a következőket írja: „Ő [BR] újra felrándult Bécsbe s ott volt 1884 szeptember 15-éig, mely nap

estéjén hozzám újra beállított. Kénytelen voltam beszállásolni. . .” Tehát V nem lehetett Bécsben a feleségénél 1884. szept. 12—17. között, mint Szemző állítja.

Csak 1882 és 1883 szeptembere jöhet számításba. E két évre tehető az, hogy Kisbaári tanácsára belegyező nyilatkozatot akar kérni BR-tól.

1882 mellett szól a szentszéki elutasítás, amikor is V Kisbaáritól kér tanácsot a kérvény felszerelése ügyében. A nyilatkozatot viszont megszerezhetette volna BR-tól, hiszen ez anyja betegségének hírére Budapestre érkezett, sőt szeptemberben a temetésére is eljött. (L. még a Gyurkovics Györgyhöz írt levélke jegyzeteit.)

1883 mellett azzal érvelhetünk, hogy ez év április 12-én keltezték V keresztlevelét, amelyet a pöriratokhoz csatolt. Tehát ekkor is kérhető tanácsot, hogy mi az, amit még a kérvényhez csatolnia kell.

Miért nem tud Hietzingbe menni — roppant nehéz okát adni. Ha BR-nak az E-ban leírt történetét az ikrek születéséről (1883. aug. 30.) hitelesnek fogadnánk el, akkor V húzódozását ezzel hozhatjuk kapcsolatba.

Hietzing — Bécs délnyugati peremkerülete.

105. Vajda — Ismeretlenhez. [Budapest, 1883.] szeptember 7.

K: OSzK. Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. Ernst Lajos gyűjteményéből való, amelyben a XII. 312. számot viselte. A falkult tintával frott levél 285 × 223 mm-es nagyságú vonalas papíron van, amelyet azonban kétrét hajtott, így fol. 2, s a vonalak függőlegesek. A szöveg az 1—3. oldalon, a 4. oldal üres. A Bartók Lajoshoz írt V-levelek között van, de biztos, hogy nem Bartókhöz írta, hanem egyik bécsi ismerősének.

M: Kiadatlan. A címzett megállapítása lehetetlen, mert semmi olyan nincs a levélben, ami valami támpontot nyújtana. Valaki jobbarát lehetett, aki csomagot is küldött V-nak, s aki nagyon sokszor tetteivel bizonyította V iránti jószándékát. Az óvszám megállapításához csak a betegségre való hivatkozás, annak időpontja ad némi lehetőséget. V több ízben volt beteg. Július elején csak 1883-ban. Azt is tudjuk, hogy 1883. július elején Bécsbe szándékozott menni, kapott vasúti jegyet is Bartók segítségével, de csak Galántáig ment s onnan Trencsénteplicbe. Egy hét múlva azonban megbetegedett és hazajött Pestre. Július végén újra vasúti jegyet kér újabb bécsi utazáshoz, amiből, úgy látszik, csak szeptemberben lett valami. Egy biztos adatunk van még; 1883. szeptember 10-én hétfőn megérkezett Bécsbe, ahol megtekintette a villamossági kiállítást. BR E szerint a Nagy Miklós kiállítási belépőjegyének keltezése is 1883. szeptember 10., s V ezzel a jeggyel tekintette meg a kiállítást. Meg kell azonban mondanunk, hogy mindez csak hipotézis. Hiszen ha valóban úgy történt volna minden, ahogyan leírtuk, akkor ez lehetne egyik bizonyíték BR Emlékiratainak hitelessége ellen. Az E ugyanis erről az időszakról a következőket mondja: Augusztus 30-án V Szliácsról jövet beállított hozzá (Bécsben), ő anyai örömei előtt állott. A nagy izgalom következtében, amivel V érkezése járt, megszülte ikreit; V még aznap to-

vábbtuzott Pestre, de szeptember 10-én újra Bécsben volt Nagy Miklóssal együtt, hogy megnézze a kiállítását.

A levélben leírtak és az E nem illeszthetők össze.

106. Vajda — Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1883. december 1.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. A negyedívny-206 × 170 mm nagyságú barnás, fényes, vonalas levélpapíron a cerui zával írt szöveg nehezen olvasható. Fol. 1. A kéziratot özv. Palágyi Lajosnétól vásárolta az OSzK 1936. szeptember 17-én.

M: Kiadatlan. Felmerül a kérdés, vajon e levelet Palágyi Lajoshoz írta-e. Palágyi ugyanis 1883 decemberében még nem volt 18 éves sem. Igaz, hogy 1876-tól Budapesten élt, ahol magánúton folytatta tanulmányait. 1884-től újságíró a PN-nál. Feltehető, hogy a Méhner Könyvkiadónál már 1883-ban tevékenykedett. V-val való kapcsolata bátyja, Palágyi Menyhért révén képzelhető el. A levél megírásának körülményeire rávilágít az a V-cikk, amely a Nemzetben jelent meg 1883. december 2-án.

1883 őszén — talán Palágyi közreműködésével — adta ki Méhner a *Költők Lugasa* c. antológiát, amely 9 V-verset tartalmazott. A versszövegek azonban sok hibával jelentek meg. V ebben a levélben Palágyit kéri a hibák kijavításának szorgalmazására. Az előzményekhez még az is hozzátartozik, hogy ugyancsak Méhner adta ki egy évvel előbb a *Virágos kert* c. antológiát s akkor már V a Nemzetben nyilatkozott a hibák miatt. (Nemzet, 1883. január 13. reggeli kiadás 12. sz. melléklet.) Most a fent említett cikkben ezt a *Nyilatkozatot* megismétli és továbbfolytatja gondolatait: „Méhner Vilmos könyvkötőnél »Virágos kert« cím alatt megjelent anthológiában »Jelenések« című verssem — számos apróbb eltéréseket nem is említve — egyebek közt a következő lényeges mérték és értelemzavaró hibákkal van közölve: ízi helyett üzi, hajlong helyett hajlik, sikár (kopár dombokon, temetőekben kimagzott vadfü neme) helyett sik ár (ki által a mondat érthetetlen zagyalékká válik). Elnemul helyett elvénül (az erdő t. i., a mi a hangulatot tönkreteszi), mára helyett már ma, majd helyett mind stb. Minél fogva e verset úgy amint itt lenyomatva van, magaménak el nem ismerhetem. A legkevesebb, amit az anthológiák kiadótól s szerkesztőtől a szerzők megkövetelhetnek az, hogy ne állítsák pellengérré őket, oly hadarságokat tulajdonítva nekik, aminőknek leírására egyáltalán képtelenek. Budapest 1883. január 1-én. Vajda János.

E több lapban közölt nyilatkozaton kívül a Nemzet hasábjain külön cikkben szoltam az anthológiák sokasága által üzött visszaélésekről, s végre megemlítettem, hogy verseim érthetetlen zagyalékokká csonkítása és ily alakban kipellengéreztetése ellenében nem tehetek egyebet, mintha a főntebbi nyilatkozat közlését időnként a lapokban megújítva állandósítom.

Időközben egy fiatal pályatársam azzal biztatott, hogy ugyanannak a Méhnernek egy újabb — olcsóbb — antológiát szerkesztend, mely talán elterjedtebb lesz az előbbinél is, és abban ő a főntebbi és a többi vers hibáit is kijavítandja, ennél fogva elállottam az állandósítás szándékától.

Lehetetlennek tartottam, hogy ha már ugyan a cég elég bátor lesz még egy újabb anthológiában folytatni a magyar költészet színejavából ingyen átvett gyűjteménnyel való jövedelmes üzérkedést, saját érdekében is ne biztosítaná ugyan e költeményeimnek abban hibátlan megjelenését.

Hiszen csak nem tehető fel a magyar közönségről oly mérvű szenvtelenség, hogy ha valamely versgyűjtemény szövegének hemzseög sajtóhibákkal való elundokítása tudomására jut, e körülmény káros hatással ne lenne ama könyv kelendőségére.

De hát hogyan, micsoda indokból? — arra feleljenek az illetők — de a lehetetlennek vélt eshetőség bekövetkezett. Az újabb anthológia »Költők lugasa« cím alatt megjelent és abban közölt kilenc verssem közül egy sincs észrevehetőbb sajtóhiba nélkül, és valamennyiben összesen 31 — mond: harmincegy sajtóhibát olvastam össze, míg éppen ez első ízben is legkifogásoltabb főnbbi »Jelenések« című verssemben magában összesen 22 — olvasd: huszonkettő!

Aki erről meg akar győződni, vegye elő három év előtt megjelent összes költeményeim első kötetét. Hasonlítsa össze abból a két szöveget egymással. Meg fogja találni a huszonkét sajtóhibát, s azok között néhány olyan, melyek az eredeti mondat értelmét teljesen tönkre teszik.” (Nemzet, 1883. december 2. 331. sz. Vajda János: Költők lugasa.) (L. Vkrk II. k. 254—258. 1.)

A cikkben emlegetett fiatal pályatárs talán Palágyi Lajos, s így e levelet a Palágyihoz írt legkorábbi levélként tartjuk számon.

107. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1884. január —február.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 40 sz. alatt. MTA Kézirat-tára. AZs jegyzete: „az előbbivel azonos ceruza, de külön levél”, tehát 2 sárga 4' ívlap. Így fol. 2.

M: Kiadatlan. A levél keltének megállapításánál a vaáli kísérletet vettük alapul. V három ízben gondolt arra, hogy indul a képviselőválasztáson: 1884, 1887, 1891. Milkóhoz írt leveléből (195. sz., Sch 41. 1.) tudjuk, hogy 1883-ban és 87-ben kormánypárti körök felajánlották támogatásukat és Vaálban akarták felléptetni. Egy másik Milkó-levél (155. sz. Sch 35. 1.) arról tanúskodik, hogy 1887-ben Szabadkán érdeklődött. 1891-ben Szabadkán és Vaálon, tehát ez a levél 1884-es, mert csak Vaálon szeretne „kísérletet tenni”. De ehhez pénzre van szüksége, ezért akar (váltóra) kölcsönt felvenni. Alig hihető, hogy csak néhány forintról volna szó. Innen adódik annak az anekdotának a magva, amelyet Milkó a következőképpen mesél el: „A nagy palóc (Mikszáth), aki szeretett tréfálni, ugratta is egy kicsit a kitünő költőt, s bejárta az országot akkor a köztük lefolyt beszélgetés erről a témáról.

Vajda megemlítette, hogy „ezúttal” alighanem föllép. Van már kerület is.

- Melyik? — kérdezte Mikszáth.
- A vaáli — volt Vajda felelete.
- De pénz is kell oda — kötődött a palóc.
- Óh, ami azt illeti, pénz is lesz bőven.
- Ugyan honnan?

— Majd ad Nagy Miklós. (A Vasárnapi Újság szerkesztője.)

— És vajon mennyit?

Elgondolkozott erre a költő, és így felelt:

— Majd csak kiszorítok tőle egy-kétszáz forint előleget.

Ugye aki így gondolkozik és így ismeri a közéletet, az nem lehet képviselő és — nem is való annak?

Ez az adoma majdnem szórul szóra így történt. . .” (Gf 77. 1.) Ez a levél a Vajda kézírása, félelmetesen egyezik az adoma beállításával. A levél tehát az 1884-es választásokat előzi meg. Közlebebről is meg tudjuk határozni az időpontot. Szállás és bútorok vásárlásáról beszél. 1883 decemberében BR hazatérve Bécsből V-nál szállásolta be magát, aki csak úgy tudott tőle szabadulni, hogy elhagyta a lakást és új lakásba költözött, mégpedig a kétszoba-konyhás nagy lakásba a Vámház körúton, tehát december végén, január elején volt nagy szüksége takarékpénztári kölcsönre. Ha ehhez hozzávesszük, hogy 1884 januárjában kezdenek cikkezni az újságok arról, hogy májusban választások lesznek (BHírlap 1884. jan. 24.), akkor teljes biztossággal állíthatjuk, hogy a levél 1884 januárjában íródott.

Ha a szónoklás jegét megtörhetném — Köztudomású volt V-ról, hogy nem szeret szónokolni. Nem szerette a szónoki beszédet. A Kisfaludy Társasági tagságot nem akarta elfogadni, hogy róla ne mondjanak emlékbeszédet. (Palágyi Lajos: Az utolsó nagy költőről. Magyar Szalon, 1898. XXVIII. k.) A levél egy részletét idézi Komlós is (213. 1.).
san géne — (fr.) Helyesen: sans géne, feszélytelenül.

108. Vajda — De Gerando Attilához. [Budapest, 1884. március.]

K: Nincs birtokunkban.

M: Szemző—Szállási (ItK 1977.) a 7. sz. alatt.

A levél keltezetlen. Szemző Piroska úgy gondolja, hogy abból az időből való, amikor V újból a Vámház körúton lakott (1887. május — 1888. november.) A levél keltének évét 1887-re teszi. V a múlt év végén kapott levélre hivatkozik. Ez arra mutat, hogy válasza az év első negyedében íródott, talán márciusban. Így a levél vagy 1884, vagy 1888 márciusából való. 1888 azonban már túl késő a V — De Gerando kapcsolat történetében, ugyanis 1887 őszén De Gerando Attila újra megnősült — miután az első feleségétől, a francia Coignet Lucytól korábban elvált, és feleségül vette unokahúgát, Teleki Irént, akivel bizonyára nászútra mentek, s akkor V nem kérhette arra, hogy Algír-ból jövet látogassa meg. Ennek figyelembevételével úgy gondoljuk, hogy a levél 1884 márciusában keletkezett. A versek, amelyeket a levélhez csatolt, a következők lehettek: *Magány* (1883. dec.), *Bertának* (1883. dec.), *Életbölcselem* (1884. jan.), *A Balaton partján* (1884. márc.).

En módját találtam ki és már próbáját is adtam — V bizonyára a *Tanács* c. versére gondol, melyet 1882 decemberében fordított és jelentetett meg. Szerbiül nem tudván, valakivel szó szerinti fordítást készített, melyen alig-alig változtatott valamit, összecsendítette csupán a páros sorokat. Valami ilyesféle eljárásra gondol saját verseinek francia nyelvre való fordításában (1. Vkrk II. k. 279—281. 1.).

109. Vajda — Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1884. május 28.]
(Töredék)

K: OSZK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 46/1936. Névjegy alakú karton. Mérete: 105 × 62 mm. A halvány ceruzairás alig olvasható. A Palágyi-hagyatékkal került az OSZK-ba vétel útján.

M: Kiadatlan. A kartonlap első oldalán jobbra fent a szöveg fölött a következő számok olvashatók: $\frac{28}{V}$ 884. Ez valószínű Palágyinak a feljegyzése a levélke érkezésének dátumáról. Ennek alapján kelteztük a levelet 1884. május 28-ra.

W urra haragudnom — V 1884 májusától az induló Budapester Tagblattnak is dolgozik. Magyarul megjelent cikkeit fordítják németre. Pl. 1884. május 10-én megjelent a PN-ban *Drámaírodalmunk és a nemzeti közszellem* c. cikke, s ugyanezen a napon németül a Budapester Tagblattban *Ueber das ungarische Drama* címen. Az év végéig 8 terjedelmesebb cikke jelent meg a lapban és 2 versfordítás. *Schreiben oder nicht schreiben, Das Kronprinzliche Paar, Törzsök Jankó* fordítása, *Gevatter Reinecke, Das Gespenst, Unsere Schauspielkunst einst und jetzt, Zu Wasser und zu Land, Ungarische Agilität* és a *Zu Hause (Otthon)* c. versnek mind a 9 strófája.

Amikor a Budapesti Szemle cikkérőlja beszámol a lap megjelenéséről, gúnyos hangon a következőket írja: „...No és Budapester Tagblatt költői! Ábrányi, Csiky, Kiss József, Vajda János. Nekik lesz ám igazán szokatlan munka német jambusokat és német rimeket faragni. Igaz, hogy őket, kiknek érdekében mostanság annyi a panasz a magyar akadémia ellen, nem kevésbé buzdíthatja az a remény, hogy a német akadémia majd talán nem lesznek oly hálátlanok irányokban, mint volt a magyar.” (Budapesti Szemle, 1884. II. k. 477. l.)

V-nak nem is lehetett oka a levélben említett haragra, mert május 24-én közölték a *Das Kronprinzliche Paar* c. cikkét, amely a VÚ-ban egy nappal később, május 25-én jelent meg. Bizonyára kész van a *Törzsök Jankó* 33 strófájának a fordítása s vele együtt a 6 hasábos értékelés V költszetéről, mely június 1-én jelent meg.

fordította is a cikket — Valószínűleg a június 4-én megjelenő *Gevatter Reinecke* c. cikkről van szó, mely magyarul szintén a VÚ-ban jelent meg június 8-án *Adalék rókakomáról* címmel.

A. huzatta ki — Ifj. Ábrányi Kornél (1849—1913) lehetett, aki a Budapester Tagblattnál a Tárca-rovat vezetője volt. (Budapester Tagblatt Verantwortlicher Redakteur: Karl Grecsák, Mitarbeiter für den politischen Theil: Graf Albert Apponyi, Stefan von Bitto etc. für das Feuilleton: Kornél Ábrányi.)

110. Vajda — Hevesi Józsefhez. [Budapest, 1884. július.]

K: Scheiber Sándor tulajdonában van. Szerinte „egy darab papíron ceruzával, keltezetlenül” készült a néhány sorból álló levélke.

M: Közzétette Scheiber Sándor a Vajda János két levele c. cikkben (Itk 1969. 6. sz. 722—23. l.). A levél keltezését is ő állapítja meg a levél

tartalma, illetve a vers megjelenése alapján. A Magyar Salonban 1884. aug. 1-én jelent meg Vajdának *Utolsó dal Ginához* c. verse. Ennek egy szavát akarja kijavíttatni a kiadóval, Hevesi Józseffel. A levél is Hevesi József levelesládájában maradt fenn Feleki Sándor költő hagyatékában. A levél tehát minden valószínűség szerint 1884 júliusában keletkezett.

Az a scrupulusom támadt — V gyakran használja ezt a szót; egyszer maga fordítja magyarra: *aggságaim*-nak (*Újabb munkái* I. kötetének előszavában). A szó jelentése tehát aggály, aggodalom, kétely.

elrepült-nek kell állnia — Az *Utolsó dal Ginához* c. vers 26. sorában van a szó, amely sor a Magyar Salonban akkor így hangzott: *Csak a perc, mely elrepült*. Újabb munkáiban (1887) *Csak az a perc, mely elrepült* alakban; az 1896-os kiadás hozzáigazítja a rímpár másik szavához *elrepült-re*. Itt jegyezzük meg, hogy a Vkrk II. kötete sem ezt a változatot, sem a 9. sor Magyar Salonbeli változatát nem közli. Az eredeti *Eszembe jut majd minden átok* helyett a Magyar Salonban ez áll: *Eszembe jut minden átok*.

111. Vajda — Az Osztrák—Magyar Monarchia írásban és Képekben Szerkesztőségéhez. Budapest. 1884. október 8.

K: PIM jelzése: V. 1397. Finom levélpapíron a szöveg fekete tintával; nagysága: 288 × 222 mm. Kétrét hajtott. Fol. 2. A szöveg az 1. oldalon van, a 2., 3., 4. oldal üres, illetve a 4. oldal energiás tinfatrással az 1884 113. számok állnak. Bizonyára a vállalat iktatószáma.

M: A levelet közölte Miklós Róbert a Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyvében 1962-ben.

Az Osztrák—Magyar Monarchia Írásban és Képekben c. vállalkozás szerkesztője Jókai Mór volt, Nagy Miklós pedig a segédszerkesztő. Nincs nyoma annak, hogy Vajda valamit is írt volna e vállalkozás köteteibe. A Fejér megyéről szóló cikket pl. Wekerle Sándor írta. — A sorozat egyébként Rudolf trónörökös védnöksége alatt indult meg.

112. Vajda — De Gerando Attilához. [Budapest, 1884. október.]

K: PIM Kézirattára. Jelzete: V—2913. Finom szürkés levélpapír, nagysága 284 × 222 mm. Kétrét hajtott. Fol. 2. A szöveg az 1., 2., 3. oldalon, a 4. üres.

M: Bóka László adta közre az Arcképvázlatok és tanulmányok c. kötetében (Akadémiai Kiadó, 1962. 199—200. l.) azzal a megjegyzéssel, hogy a Teleki grófokhoz szóló levelet Körmenyi Lászlótól kapta, majd továbbajándékozta a PIM-nak. A közzétett szöveg csak egy helyen tér el a kézirattól. A K *legszebb ékességét* Bóka *legkedvesebb ékességét*-nek olvasta.

A levél fotokópiája D. Szemző Piroska tulajdonában van, a többi De Gerandohoz írt levél másolataival együtt; ő ezeket még 1946-ban kapta Kozocsa Sándortól.

A levél keltezetlen. D. Szemző Piroska 1887-re teszi a keletkezési

időpontot V lakáscíme alapján (ItK 1977.). A levélben leírtak, a fényképek ennél korábbi időpontra mutatnak, s minthogy V 1883. december és 1884. decembere között is a Várház körúton lakott, 1884. augusztusában és szeptemberében Kendilónán volt, úgy gondoljuk, hogy ez a levél 1884. októberéből való, amikor még elevenen élt lelkében Kendilóna emléke.

hímbe — Tájszó, a ma libikókának nevezett hinta, közepén megtámasztott, fel és le mozgatható deszkaszál.

113. Vajda — Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1884. december 24.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936, tehát a Palágyi hagyaték megvásárlásával került az OSzK-ba. Névjegy alakú karton, méretei: 105 × 62 mm.

M: Kiadatlan. V felesége 1884. szeptemberében Bécsből visszaköltözött Pestre a Várház körútra, ahol V lakott. A házastársak közötti viszonyról V a következőket írta: „Jegysem 1883. dec.-ben a nyakamra rontott, két álló hétig kinezott, s mit volt mást mit tennem, minthogy a lakást én hagytam el. Ő újra felrándult Bécsbe s ott volt 1884. szeptember 15-éig, amely nap estéjén hozzám újra beállított. Kénytelen voltam őt egy folyosó által elválasztott udvari szobába beszállásolni. De ő folyton gyötrött, izgatott, hogy én kénytelen voltam ugyanezen évi december 21-én azon fedél alól menekülni.” (Részlet a Szentzékhez címzett beadványból.) Nyilván a költözködés, valamint a válópör izgalmai leverték V-t, akit gróf Kreith Béla fogadott be Lövész utcai lakásába. Ide hívta e névjegy útján Palágyi Lajost. A levél tehát december 21. után keletkezett, de nem később, mint december 25., mert 28-án V már személyesen jelent meg a békéltető tárgyaláson a belvárosi plébánián.

114. Vajda — Kisbaári Kiss Ferenchez. [Budapest, 1885. január 22.] (Töredék)

K: Nincs.

M: Várkonyi Titusz adta közre Vajda János ismeretlen levelei c. cikkében (VÜ 1914. március 29. 13. sz. 243—44. 1.) V-nak öt Kisbaárihoz írt levelét. Ez a levél nem teljes. Várkonyi a következőképpen vezeti be a közlést: „Időbeli sorrendben közöljük itt Vajda írásait.” Egyik levelében, mely 1885. január 22-én kelt, ezeket írja: s következőzik a levélrészlet. Komlós azt írja a monográfiájában, hogy a Kisbaári-levelek Kozocsa birtokában vannak (Komlós 257. 1.). Kozocsa sajnos nem tud a levelek kéziratairól semmit. Szövegközlésünkben Várkonyi közzétételére szorítkozhatunk. Ez a levél rendkívül érdekes lenne életrajzi szempontból, hiszen a megmaradt sorokból is láthatjuk, hogy konstruálják a vádat BR ellen. Lehet, hogy azért hagytak ki belőle, vagy azért csonkították meg, mert egyes kitételek nem vetettek volna jó fényt V-ra. Ezt később Pásztorék is megtették.

ha hétfőig nem találkozhatnak — 1885. január 26-ig. Az év első hónapja nagyon mozgalmas volt V életében: január 6-án Szabó Fáni la-

kásán V megverte feleségét úgy, hogy botját fején eltörte, amiért az asszony testi sértés címén beperelte férjét. (Január 12.) Egy héttel később V beadványt írt a Szentszékhez, melyben ideiglenes elkülönítést kért. 23-án a Szentszék a különlakást engedélyezte. Közben V megkaphatta a járásbírói idézést a könnyű testi sértés ügyben. Ekkor fordult Kisbárárhoz, s kérte meg ügyeinek képviselőjére. Sajnos ebben a levélrészletben nincs erre utalás, csak azt javasolja V, mit mondjanak a bírósági tárgyaláson. Február 5-én a járásbírói ítélet felmenti V-t a könnyű testi sértés vádjá alól. Ezt az ítéletet teljes egészében közöljük arról a másolatról, melyet PÁ készítettett, s amely jelenleg az OSzK kéziratgyűjteményében van:

[ÍTÉLET VAJDA JÁNOS ELLENI BŰNÜGYBEN. 1885.
FEBRUÁR 5.]

„Másolat: Ő felsége a király nevében!

A budapesti IV—X. ker. bünt. kir. jbság könnyű testi sértés vétségével vádolt Vajda János elleni bűnügyben mai alulírott napon következőleg ítél:

Szabadlában lévő vádlott Vajda János budapesti szül. 57 éves kath. vall. nő, gyermektelen ír, vagyontalan, büntetlen előéletű — a neje mvádló Vajda Jánosné szül. Bartos Róza által a btr. 301. 302 §-aiba ütköző könnyű testi sértés vétsége miatt ellene emelt vád és következményei alól felmentik.

Indokok: Mvádló állítja ugyan, hogy a vádlott részéről szenvedett testi sértés folytán vállá és alsó karja két hétig dagadt lett volna, tekintettel azonban arra, hogy az orvosi látleletben körülírt testi sértések minőségükre nézve könnyűek közé sorolandók, s azok gyógyulási időtartama az orvosi vélemény szerint 4—6 napra terjed, továbbá tekintettel arra, hogy mvádló előadása szerint ő sem fekvő beteg nem volt a vádbeli sértések következtében, sem orvosi ápolást nem vett igénybe — sérüléseit könnyű sértésnek minősíteni kellett — a sérülések nyomainak 8 napon túl való állítólagos visszamaradása a sértés minőségének elbírálására befolyással nem bírván. Egyebekre nézve: a tárgyalás során az esetről kezdettől fogva végig jelen volt és mvádló által személyére nézve nem kifogásolt Szabó Fáni házmesterné tanúnak hit alatt tett és vádlott előadásával egyező vallomása egyben mvádlónak beismerése alapján helyreállított tényálladék szerint, vádlott, ki nejevel magánvádlóval folytatott viszálykodások folytán lakásából már előbb elköltözött, a lakás egy részének használatában meghagyván f. é. január 6-án házbeli házmesterné, nevezett tanúnak lakására ment s ott lakása ügyében ezzel értekezett, eközben odajött mvádló is, ki a vádlottat előbb saját lakásukba hívta föl, majd pedig midőn őt nemcsak vádlott de tanu is távozásra ismételten eredménytelenül felszólította, mvádló vádlottnak azon a házmesternőhöz intézett felszólítására, hogy dobja ki mvádlót, ez vádlottat 'vén betyár', 'vén gazember kurafi' meggyalázó kifejezésekkel illette, sőt a lakás kijáratát képező ajtót is bezárta s annak kulcsát magához vette saját beismerése szerint is oly szándékkal, hogy vádlottat eltávozásban megakadályoztassa. Ezután mvádló vádlottnak a fentebbi gyalázását folytatván,

vádolt ki addig a pamlagon ült, botjával megütötte a mvádlót, miközben a bot vége a falba ütődvén, eltörött, mire azután vádlottnak és tanúnak, mely utóbbi időközben a mvádló által földre ejtett kulccsal az ajtót ismét felnyitotta, mvádlót a lakásból eltávolítani, mely huzakodás közben vádlott is mvádló részéről nyakán orvosi látélet által nem igazolt karcolást szenvedett, a ház mesterné lakásából eltávolított és kizárt mvádló még ezután is saját beismerése szerint is nem szünt meg vádlottat a fentebbi meggyalázó kifejezésekkel illetni, noha a lakásban történt zajra sok ember gyűlt össze az udvaron. Habár tehát vádlott beismerése alapján beigazoltnak veendő is, hogy vádlott követte el mvádlón bottal való megütés által az orvosi látéletben jelzett könnyü testi sértést: mégis vádlottat a könnyü testi sértés vétségének vádjá és következményei terhe alól és pedig a btk 313 §-a alapján felmenteni kellett, mert vádlott, midőn őt idegen lakásban idegen egyének jelenlétében meggyalázó szavakkal megtámadó és férfiúi önértékében és becsületében mélyen sértő sőt előtte még az elmenekülés útját is elzáró mvádlót — türelmét veszítve — ütéssel megnyitotta, mint férj neje irányában jogosan házi fegyelmi jogát gyakorolta s ennek jogos gyakorlatában elkövetett könnyü testi sértés miatt a fentebb hivatkozott törvényszakas értelmében a büntetés alá vonható nem volt.

Budapest 1885. február 5.

Szebeni sk. aljbíró

Szabályszerűen kihirdetett ezen ítélethez vádlott Vajda János és vele a tárgyaláson jelen volt védője Kisbaári Kiss Ferenc k. ügyvéd — ki azonban díjjait megállapíttatni nem kéri — megnyugodott, ellenben mvádló Vajda Jánosné szül. Bartos Róza ez ellen fellebezést jelentett be. Hivatalosan megegyeztek, hogy mavádló Vajda Jánosné szül. Bartos Róza özv. Szabó Fáni tanura az ítélet kihirdetése után azt mondta, hogy az hamisan esküdött miért is az elj. szab. 85 §-a értelmében bíróság megintetett. Szebeni sk. aljbíró.”

Tolvaj módon feltörte szobámat — Amikor V-t később, május 12-én elmarasztalják és megítélik a tartásdíjat, Vajdának azzal védekeznek, hogy BR-t vád alá helyeztetik lopás címén. (jún. 8.)

Éz a nő[. . .] ama hii takaritoné — Valószínű, hogy Szabó Fánit, a Vámház körüti házfelügyelőnöt küldi V a levéllel Kisbaárihoz. Ő volt az, aki V mellett tanúskodott a könnyü testi sértés ügyben.

115. Vajda — De Gerando Attilához. [Budapest] 1885. február 4.

K: Jelen pillanatban ismeretlen gyűjtő birtokában, aki 1976 tavaszán vásárolta meg a Központi Antiquarium aukcióján 4100 Ft-ért. Eredeti tulajdonosa Vasberényi Géza (Dunavecse) elárvereztette. A levél fénymásolata két példányban is megvan a PIM kéziratárában. Jelzete: V. 4099/1.

Komlós úgy tudja, hogy a levél Kozocsa Sándor birtokában van (Komlós 256. 1.), s idézett is belőle. D. Szemző Piroska a V-levelek közzétételekor (ItK 1977.) a következőket írja: „Scheiber az általa

közölt 1885. február 4-i Vajda levél címzettjét ismeretlennek tartja. Szemző Piroka, aki a Műveltség 1946. 2. számában (94—104. 1) idézett a fényképmásolatban birtokában lévő teljes levélből (ezt és a többi, cikkünkben közzétett Vajda—De Gerando Attila leveleket másolatban Kozocsa Sándortól kapta annak idején) — ismerte a címzettet” (ItK 1977.), vagyis azonosítani tudta.

M: Először a Hatvány—Belia: Magyarok beszélnek (Bp. 1957.) c. kötetben jelent meg. (312. 1.) A jegyzet arról tudósít, hogy a levél Kozocsa birtokában van, tőle kapták közlésre.

Megjelent továbbá Sch (ItK 1976. 2. sz. 108—109. 1.) Vajda János két levele c. cikkében. Sch akkor még nem tudott a Hatvány—Belia-kötetben való megjelenéséről, ő is az aukción fedezte fel a adta közre.

mult év december 21-én — 1884-ben V feleségét elhagyva a Várház körütről Kreith Bélához a Lövész utcába költözött.

Lónáról hazautaztam — 1884. szeptember 12-én érkezett haza Telekiéktől, Kendilónáról. Kendilóna kisközség volt Szolnok—Doboka von-ban, a szamosújvári járásban.

most már harmadikban — megszöktem előle — Először 1882 márciusában, amikor BR-t Bécsbe vitte, felkísérte a sógorához és megszökött előle. Másodszor 1883 decemberében, amikor BR megjött Bécsből V hívására. Két hét múlva a költő eltűnt egy időre. Harmadszor 1884-ben, amire ez a levél is hivatkozik. De megszökött 1882-ben is, amikor BR hazajött Bécsből anyja betegségének hírére. (L. még: E 127., 172. 1. és a 98. sz. lev. jegyzeteit.)

válópört is megindítva—V arra céloz, hogy 1885. január 19-én kérte a Szentszéktől az ideiglenes különlakást, melyet a szentszéki bíróság január 23-án engedélyezett. Erre vonatkozik a levél „rövid egy hét alatt” kitétele.

kikerülhetetlenül kényszerít, hogy megverjem — V attól tart, hogy a bírósági tárgyalás híre Lónára is eljut; maga indokolja Telekiék előtt a tettét. 1885. január 6-án ugyanis a Várház körüti lakás házmesterei szobájában megverte feleségét, amiért az a járásbíróságon testi sértés címen feljelentette.

116. Vajda — De Gerando Attilához. [Budapest, 1885. február—március.]

K: Nincs birtokunkban.

M: Szemző—Szállási (ItK 1977.) a 3. sz. alatt. A levél keltezetlen. A fenti cikk 1885 télelőre teszi a keletkezés időpontját. Inkább télutó vagy tavaszelő lenne a helyes, mert a levél februárban—márciusban keltezhető. Ezt bizonyítják a levél kitételei:

Birák, papok, ügyvédekhez kelle futnom — 1884. december közepétől lehet számítani Vajdáék válópörének kezdetét. December második felében V valóban bírákhoz, papokhoz, ügyvédekhez futkosott.

Egy derék pesti ügyvéd — Kisbaári Kiss Ferenc már 1883-ban kapcsolatban volt V-val a válópör ügyében. (L. a 104. sz. levelet.) De akkor csak tanácsokat kért, 1885-ben viszont megbízta ügyeinek képviselésével és intézésével.

Továbbá V arról is ír, hogy decemberben a Teleki család nőtagjainak fényképei egy csokorban (a közzétett szövegben „korban”, aminek nincs értelme, vagy *karban*, vagy *csokorban* lehet a helyes) — a Sárkány-féle üzlet kirakatában voltak kitéve. A *mult hóban* pedig *gr. Teleki Miksáné kastélyáról* adtak hírt a lapok. (1885. január, február!?) Végül, ha mindezekhez hozzávesszük, hogy 1885. február 1-én költözött V a Kerepesi út 11-be, akkor nyugodtan állíthatjuk, hogy a levél 1885 februárjából, márciusából való.

Gr. Teleki Miksáné — Szemző Piroska szerint Teleki Miksa nem más, mint „De Gerando Ágostné öccsének id. Miksának a fia, Attilának unokaöccse, majd nővérével, Irónnal kötött házassága után sógora”. (ItK 1977.) Valószínűbb azonban, hogy Teleki Miksáné nem más, mint a nagy család feje: Tatár Mária (1836—1920) De Gerando Ágostné sógornője, Attila nagynénje, később anyósa. (L. a 101. sz. levél jegyzeteit.)

Vály Árpád — Szatmár megyei nemes, aki 1888-ban feleségül vette Teleki Blankát, De Gerando Attila sógornőjét.

Pálfalva és Kendülőna — a Teleki család birtokai voltak e két helységben. Pálfalva a De Gerando család birtoka, valószínűleg Teleki Emma kapta nászajándékba apjától, a ma is meglévő kastélyt a múlt század 70-es éveiben építették. Pálfalva kisközség volt Szatmárnémetiől 3 km-nyire keletre. Ma már teljesen egybeépült a várossal. A Szamos bal partján levő kastély ma termelőszövetkezeti központ.

117. Vajda — Sédá Ernőhöz. Budapest, 1885. március 10.

K: Forrás: *Studia Litteraria*, Debrecen, 1967. 59—60. 1. Eredetije megtalálható: Prímási Levéltár, Esztergom.

A Szentzékhez írt levelek megértéséhez az alábbi tények ismerete szükséges: V 1882 márciusában megszakította az együttélést feleségével, aki akkor Bécsbe távozott. V pedig ez év májusában kéri a házasság felbontását. A Szentzék formai okokra hivatkozva a kérést elutasítja. Miután 1884 szeptemberében BR visszatért V-hoz, a házastársak közötti viszony annyira elmérgeződött, hogy V 1884. december elején a Belvárosi plébánián újból bejelentette válási szándékát. A plébánia háromszor egymás után megidézte a házastársakat békéltető tárgyalásra; december 14., 21. és 28-ra. V minden alkalommal, BR egyszer sem jelent meg. V a második békéltető tárgyalás után, december 21-én kiköltözik a Várház körúti lakásból és a Lövész utcába megy lakni gróf Kreith Bélához. V ekkor a Szentzékhez fordult „ideiglenes és örökös elkülönülés” iránt.

A polgári bíróságon párhuzamosan folytak a tárgyalások; előbb a testi sértés miatt folyt a pereskedés, majd tartásdíj megítélése iránt, sőt 1885. június 8-án a járásbíróság az asszonyt lopás büntette miatt vád alá helyezte, miután már május 14-én megítélt számára 30 forint tartásdíjat. A lopás vádjá miatt is megkezdődtek a tanúkihallgatások; a jegyzőkönyveket később a szentszéki pöriratokhoz csatolták. A belvárosi plébánián február 26-án kezdődtek kihallgatások. A házastársakat külön-külön hallgatták meg, majd egymás vallomásra megjegyzéseket tehettek, sőt a megjegyzésekre is elmondhatták véleményüket.

nyeket. Sajnos ezeket nem ismerjük. Március 1-én kihallgatták Vizer Kálmánét, aki vallomásában azt állította, hogy neki BR mondta az el nem halás tényét. Március 7-én Varga Mihály v. házasságvédő beadványt készített, melyben pszichológiai és fiziológiai indokokkal bizonyította, hogy Vajdáék házassága éppen olyan volt, mint más közönséges házasság. Miután ezt megmutatták V-nak, s bizonyára kommentálták is, V március 10-én a Szentszékhöz fordult, illetve SEDA Ernőhöz, hogy adják másnak oda az ügyek intézését, s pótkihallgatást engedélyezzenek. A levél az elmondottak alapján önmagáért beszél. Szerkesztésén, fogalmazásán, mint V későbbi idevágó beadványain is érzik az ügyvédi segítség nyoma.

118. Vajda — SEDA Ernőhöz. [Budapest. 1885. március 10.]

K. Forrás: *Studia Litteraria*, Debrecen, 1967. 60. l. Eredetije megtalálható: *Primási Levéltár, Esztergom*. 104. sz. A levél nincs keltezve, de ugyanakkor írta, mint az előző levelet, hiszen arra hivatkozik. Azt szánta hivatalosnak, ezt pedig magánközleménynek, mert ebben azt is megnevezi, hogy ki legyen az a vizsgálóbíró, aki a pótkihallgatást vezétné.

Ügyvédem Kiss ur már beadta — V ügyvédje a válóperben Kisbaári Kiss Ferenc (Budapest, IV. Régi posta u. 10.). Még nem adta be az újabb kérvényt, csak 1885. április 5-én. Az is lehet, hogy ezt a beadványt megelőzte egy másik, korábbi, amelyre V hivatkozik.

Maslaghy Ferenc budavári prépost — (1839—1917) Írói hajlamú pap; teológiai munkákon kívül útleírásai, elbeszélései jelentek meg (1879-ben és 1880-ban), melyeket még esztergomi levéltáros korában írt volt. 1881—89 között Budapesten udvari és várplébános. V bizonyára mint író ismerte, SEDA pedig onnan, hogy Esztergomban egymást váltották.

119. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1885. május 6.] (Töredék)

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 63. sz. alatt. MTA Kéziratára. AZs megjegyzése: „töredék, cer. papírszelet.” A kézirat hezen olvasható voltát jelzi, hogy AZs két szót nem tudott elolvasni. Később az egyiket pótolta, az 5. sorban ugyanis másolás közben tintával beírta a szó olvasható végét: „. . . dbe”, majd később ceruzával: „Elted”, holott ez nem lehet más, mint az ELKED vendéglő, ahol V otthagyta a kéziratát. A másik szót sajnos AZs sem pótolta, ennek csak a vége van meg a 9. sorban: „ség!” így ezt mi sem tudjuk pótolni.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen, de a szövegből következtetni lehet, hogy a nagy kiállítás idejéből való. L. erről V tárcáját és a hozzáfűzött jegyzeteket Vkrk V. k. 147. és 383. l. Most készítenie kellett volna a PÜ számára a hetiszemlét, s nem volt miből, mert a vasárnapi újságok tele voltak „buta ünnepi hálálkodásokkal”, ezért a korábbi számokat kéri. A nagy országos kiállítást, melynek megrendezése nemzeti ünnep volt, 1885. május 1-én szerdán nyitották meg az egész ud-

var jelenlétében; a császárt a trónörökös magyarul üdvözölte (BHírlap 1885. május 2.). Lapzárta kedd, május 7., így előző napra, május 6-ra kelteztük a levelet is.

Holzwarth — Valamiféle vendéglő lehetett vagy valamelyik ismert vendéglőnek a tulajdonosát, bérlőjét hívták így. A Bevilacqua-könyvben ez a név nem található.

Naplóból — A Pesti Naplóból.

Lajos — Klapka Lajos, a VÜ eljárója.

Elked — Az Elked vendéglő a Kecskeméti és Magyar utca sarkán volt. Egyetemi tanárok, művészek találkozóhelye. Később a Várház körútra költözött.

kiállítás — Nemcsak ipari, hanem irodalmi termékeket is kiállítottak, az iparsarnok utcájában 147 kötet regényt, pl. Jókai regényeit, 96 kötet novellát és színművet. Bizonyára a VÜ számain is. (BHírlap 1885. május 14.)

120. Vajda — Ismeretlenhez. Szabadka, [1885.] május 15.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 20/1916. A 282×222 mm-es nagyságú levélpapír, kétrét van hajtva, így fol. 2: A szöveg 4 oldalra írva. A levelek vételekor a következő bejegyzést tették a leltári naplóba: „Sz. György Céh aukcióján vétetett 22 k-ért. Vajda János két levele Nagy Miklóshoz.” „1916. november 24.” A beíró vagy eladó csak a címzett megnevezésében tévedett, mert egyik levél sem Nagy Miklósnak íródott, ez ismeretlen szerkesztőnek, a másik pedig valószínűleg Bartók Lajosnak. (A Már csak viseld el... kezdetű (196. sz.). Ki az a szerkesztő, akinek e levelet írta? Vajdának 1885 tavaszán a Nagy Miklós szerkesztette lapokon túl a Gondfúzóval volt kapcsolata, ott jelent meg április 19-én *Az ujkori dalnok* c. verse, másfelől a Koszorú, a Petőfi Társaság Lapja rövid időn belül kétszer is foglalkozik V-val: előbb április 19-én a Vajda János és az Akadémia c. cikk jelent meg abból az alkalomból, hogy a lapok közölték az akadémiai társaságra előjegyzett tudósok és írók névsorát. A névsorból V neve hiányzott. Így írnak: „Az Akadémia szépirod. osztálya e nevet nem ismeri, épp úgy mint a Petőfiét sem. Mit keresne ott az igazi nagy költő, van-e helye ott a lángelmének, ahol Közli Józsefek, a tudomány téglahordói és vályogvetői tanyáznak? . . . És mit keresne ott Vajda János abban a testületben, melyben a klikkszellem mételye terjedt szét az egész magyar irodalomban? Lehet-e a költői szabad egyéniségnek helye ott, ahol az irigyek és törpék egymás közt megállapodtak, hogy egymást kölcsönösen magasztalják, a pénzt, amelyet a nemzet áldozatkészsége tesz le az irodalom és tudomány oltárára, maguk között felosszák.” (Pont: Vajda János és az Akadémia. Koszorú, 1885. 16. sz.)

Ismerve V Akadémia-ellenességét, az is feltehető, hogy a cikk megírásához gondolatokat adott a lap két szerkesztője közül valamelyiknek: vagy Ábrányi Emilnek, vagy Palágyi Menyhértnek, ugyanis a Koszorú első 5 évfolyamát Szana Tamás szerkesztette (1879—1884), azután Ábrányi Emil veszi át a szerkesztést, a főmunkatárs pedig Palágyi Menyhért. Kiadója: Székely Aladár. 1886. március 28-án végleg

megszűnik a lap. Ábrányi így búcsúzott a szerkesztőség nevében: „Részünkről szívesen megtoldottuk volna még az áldozatok sorát, hogy folytassuk őszinte meggyőződésem alapuló küzdelmeinket, melyekben egyedüli vezértünk az igazság volt.” (Koszorú, 1886. március 18.) A másik cikk a Koszorúban Vajdáról 1885. május 17. és 24-én jelent meg: Palágyi Menyhért: Vajda János és a magyar líra. Feltételezhető, hogy ebben az ügyben keresték meg V-t, aki ezzel a levéllel válaszolt. — Mindezt persze bizonytalanná teszi az a tény, hogy V valami hírdetést mellékelte e levélhez, amelyben nyilván vidéken állást keres, mint ezt tette volt már 1868 novemberében a Jókai lapjában. Ez esetben valamelyik napilap szerkesztőjére kell gondolnunk. Sajnos ez a közlemény eddig elkerülte a Vajda-kutatók figyelmét, ha egyáltalán megjelent. Mivel tehát Ábrányi Emil és Palágyi Menyhért mellett még a napilapok szerkesztői is szóba jöhetnek, ezért hagytuk a címetet ismeretlennek.

A K-on idegen írással a május 15. után 1886 van. Ez nyilván tévedés, mert a tartásdíj megítélése 1885. május 12-én történt.

M: Hatvány — Belia: Magyarok beszélnek. Bp. 1957. 310—311. l. A jegyzetben ezt is Kozocsa birtokában levőnek mondják, holott ez a levél 1916 óta az OSzK tulajdona.

A Szentsek már ideiglenesen elkülönített — 1885. január 23-án.

Nagy Miklóssal való viszonyom is megszakadt — Ez nem egészen fellel meg a valóságnak, hiszen májusban is, júniusban is cikkei jelentek meg a VÜ-ban.

nyomorult hónapos szállásomból is kiüldözve — 1885. február 1-től a Kerepesi út 11. szám alatt lakott s még júniusban is onnan ír Milkónak.

erkölcstelen életéről hatósági bizonyítványokat mutattam — Ezeket sem a pöriratok között, sem egyebütt nem találtuk meg.

kettőnk havi kosztja csak 20 ft-ba került — Köztudomású, hogy V vendéglőkben étkezett, házasság korában is, így a 20 Ft csak az a koszt-pénz, amelyet feleségének adott.

anathéma — (gör.) Kiközösítés, egyházi átok.

matrimonium ratum sed non consum[m]atum — (lat.) Egyházjogi formula a válóperekben, magyarra fordítva szóbelileg megkötött, de nem realizált házassági fogadalom. Előfordul még másik formában is: *matrimonium votum, sed non consummatum* — a házasság megkötött, de nem teljesült.

dispensatio — (lat.) Feloldás valami alól, engedély.

121. Vajda — Kisbaári Kiss Ferenchez. Szabadka, [1885.] május 16.

K: Nincs.

M: Várkonyi Titusz adta közre Vajda János ismeretlen levelei c. cikkében a VÜ 1914. márc. 29-i számában. Kisbaári, V védőügyvédje hónapok óta intézi a pörösködés ügyeit. Ő tanácsolhatta V-nak, hogy utazzék el a tartásdíj megítélése után, hogy ne tudják végrehajtani, ő pedig ezalatt más megoldáson töri a fejét. Három hét múlva aztán vád alá helyeztette BR-t lopás címén, s V is visszavetőd Budapestre.

Köztudomású, hogy V nagyon nehezen oldódott fel, kapcsolatait

esetlenség, bizalmatlanság, tartózkodás, kisebbségi érzés jellemezte. Nagy Miklóst pl. soha nem tegezte. Igazán jó barátja talán soha nem volt. S ennek hiányát érezte. Feljegyezték róla a következő nagyon jellemző anekdotát: Egy időben minden nap feljárt Szabó Endréhez az Üstökös szerkesztőségébe s ott órák hosszat elidőzött, nézelődött. Egyik nap miután már nagyon hosszú időt töltött el, elkezdett hímezni-hámozni, hogy ő mennyire szeretne per-tu lenni az olyan emberekkel, akiket szeret. De csak akkor, ha azok szólítanak föl a tegeződésre. Szabó Endre megértette a célzást és így szólt: Megengedem, hogy tegezz. Azután meg az volt a kívánsága, hogy Eötvös Károssal is szeretne tegeződni. (Magyar Hírlap, 1897. jan. 18.). (Ennek a levélnek a legnagyobb része ugyanilyen köntörfalazás; szeretne tegező viszonyba kerülni ügyvédjével, de ezt nem mondja nyíltan ki, hanem csak példalódozik. S amikor négy napig nem jön válasz, újabb levelet ír, amelyben kéri Kisbaárit, hogy tekintse meg nem történtnek merészségét. (L. a következő levelet.)

Lukács-fürdőbe megyek — Budai gyógyfürdő a Margit-híd közelében. Már abban az időben is működtek a budai fürdők: a Sáros-(ma Gellért-) Rudas-, Császárs-, Rács-, Lukács-, Király-, Szent Margit-fürdők, Pesten a Diana-fürdő. BR emlékiratából tudjuk, hogy V a budai fürdőket is látogatta. Némelyikükben bentlakási lehetőség is volt.

122. Vajda — Kisbaári Kiss Ferenchez. Szabadka, [1885.] május 20.

K: Nincs.

M: Várkonyi Titusz közölte a VÚ-ban (1914. márc. 29.). V előző levelében arra célozgatott, hogy Kisbaárral tegező viszonyban kellene lennie, s mivel az négy napig nem válaszolt, V újabb levelet küld, amelyben elmarasztalja magát tapintatlansága miatt. A jogom természetesen nem ez a levélírára; tanácsot szeretne kérni ügyvédjétől: maradjon-e itt Szabadkán, illetve Palics-fürdőn, ahol a szabadkai polgármester ingyen szállást és fürdőt ajánlott fel számára. Aztán Rohitsra menne, ahol szintén ingyen nyaralhatna, s aszerint rendelkezik lakása felől, hogy Kisbaári milyen választ küld. Várkonyi ehhez a levélhez a következőket fűzi hozzá: „Kisbaári megleghangu válaszban tudatta Vajdával, hogy a feléje nyújtott baráti jobbot, mint megtiszteltetéssel örömmel fogadja.”

Itt a város polgármestere nekem följánlott a palicsi fürdőn ingyen szállást — Sch szerint Szabadka akkori polgármestere V-t Miloszavlyevits Milán közvetítésével ismerte meg. A szállás följánlásáról azonban nem Kisbaári Kiss tesz említést, hanem a hozzá írt levélből tudjuk meg. Milkó viszont azt írja, hogy a polgármester egyszer s mindenkorra ingyen lakást ajánlott fel V-nak Palics-fürdőn. (Sch 19. 1. Bácsmegyei Napló, 1923. márc. 4.). A polgármester Mamusits Lázár volt.

azután meg egyenest Rohitsra mehetnék — V nagyon sokszor megfordult Rohitson 1879 és 1896 között. Az ingyen szállást azonban nem neki, hanem egy magyar írónak biztosította a fürdő igazgatósága, annak, akit az írói segélyegylet ajánl. Tehát a levél kitétele, hogy ott is ingyen szállása és fürdőzése van, csak ezzel a megszorítással igaz.

lakásomat és föntartom — Az és sajtóhiba lehet, ezért a szöveg értel-

me szerint helyreigazítottuk: én-re. V lakása ekkor a Kerepesi, ma Rákóczi út 11. sz. alatt volt.

szobámat kiállítási jövevényeknek adja ki — L. a 119. sz. levél jegyzetében.

Oly hideg van, hogy ujjaim merédtek — Az év rendkívüli időjárású. A tél száraz volt és hó nélküli. Egész tavasz folyamán alig volt eső, viszont május 15-én fagy és dér volt az egész országban s nagyon sok helyen havazott, júniusban pedig tropikus jellegűvé vált az időjárás.

123. Vajda — Kisbaári Kiss Ferenchez. Szabadka, [1885.] május 24.

K: Nincs.

M: Várkonyi Titusz adta közre a VÚ-ban 1914. márc. 29-én. A keltezés is a cikkből vettük át, ugyanis e levelet a következő szavakkal vezette be: „Ezeket írja 1885. május 24-én keltezett levelében.” Valószínű, hogy nem is teljes a levél. Mintha az elejéről hiányozna valami. Több helyen van három pont a szöveg közben, ami szintén kihagyást jelenthet.

A levél válasz Kisbaárinak arra a levelére, melyben elfogadja V felhívását a tegeződésre.

inconvenientia — (lat.) Illetlenség.

kérdencia — (lat.) Megfelelő válasz.

„frère et cochon” — (fr.) A bizalmas barátság akkor divatos megjelölése. Ils sont amis somme cochon = nagyon bizalmasak egymással. Egyébként a két szó külön-külön egészen mást jelent: frère = testvér, cochon = disznó, tisztességtelen ember. Az 5. sorban már így használja V, amikor azt írja: te lész a frère és én a cochon, tehát te a testvér és én a disznó.

24 mérföldnyi távolság — A mérföld régi útmérték, a földrajzi mérföld: 7420,438 m, a magyar mérföld 7586 m, tehát 24 mérföldnyi = 188,5 km. Ez a Budapest és Szabadka közti távolság légvonalban.

in medias res — (lat.) A dolgok közepébe vágva (Horatius Ars p. 148)

Jó lenne sürgetni a bíróságot — V megfellebbezte a tartásdíjról szóló ítéletet. Az ítéletábla 1885. július 28-án foglalkozik az ügygel és visszateszi a pört a járásbíróságra újabb tanúk kihallgatása céljából. Ezek a kihallgatások november 9-én (Stetz János és Farkas György), 1886. február 26-án (Noszlopi Ignác, Gyurkovics Györgyné és Erdélyi Gyula), március 13-án (Pilis Schumayer Róza) voltak. Ezeket megelőzően Farnék Janka, Hellebrand Johanna, Nagy Miklós (1885. február 21-én) és Stünzel Karolina (1885. március 26.) tettek vallomást.

Mivel a pöriratok a kritikái kiadásból kimaradnak, e tanúvallomásokból érdemes néhány részletet idézni, hogy világosabbá váljék: mi is történt a V contra BR pörben.

A tanúkat V vonultatta fel. Először azt akarta velük bizonyíttatni, hogy nem éltek házaseletet. Az első tanúk azonban semmit sem mondanak erre vonatkozóan, sem BR erkölcstelenségére. Farnék Janka, gróf Kreith Béla élettársa: „Alperest jól ismerem, mert Gróf Kreith Bélának jó barátja. . . Én csak annyit tudok, hogy midőn Vajda János meg-nősült, Gróf Kreith Bélához látogatóba jött, több fiatal embertől hallottam, midőn azok mondták, hogy szegény Vajda is olyan nőt vett el,

kit az egész világ mint bélyegzett nőt ismer. Én azonban saját tapasztalomból nem tudom, hogy felperesnő férjhez menetele előtt vagy azóta milyen életet folytatott, vagy folytat, valamint azt sem tudom, hogy fent említett fiatal emberek mondása a valóságnak megfelel-e.” Hellebrand Zeuszanna, akivel BR összevezetett a WC kulosa miatt, szintén azt mondja, hogy nem tud semmit BR magánéletéről. „Én azt nem tudom, hogy felperesnő kurvás életet folytatott-e vagy sem, csak azt tudom, hogy ő Bécsben szivarokat és skatulyákat árult és ott nagyban mulatott.”

Nagy Miklós sem mond semmi elmarasztaló dolgot: „Nekem arról tudomásom nincsen, hogy felperesnő mielőtt alperes elvette milyen erkölcsi életet folytatott, valamint azt sem tudom, hogy azóta, mióta felperesnő alperesnek neje mily erkölcsi életet vitt. . . annyit azonban mondhatok saját tapasztalomból, hogy köztük rendes, békés házastársi viszony sohasem volt.”

Bécsben pedig kihallgatják BR egyik szállásadóját, Stünzel Karolinát és férjét. A férj vallomása nincs a periratok között. Minden valószínűség szerint azért, mert nem tartalmazott semmi említésre méltót. Az asszony vallomásából kiderül, hogy BR három izben lakott náluk, mindig több hónapig. „Az első alkalommal, amikor Vajdáné nálunk lakott, viselkedése minden tekintetben kifogástalan volt. De nem így volt ez második és harmadik alkalommal, mert akkor már különböző uraknak gyakori látogatását fogadta, s viselkedése ezeknél a látogatásoknál mint pl. az egyidejű látogatások megakadályozása, az ablakok beakasztása és hasonlók olyan volt, hogy lakó szomszédok megbotránkozásának elkerülése végett fel kellett mondanunk felperesnőnek. Vajdánénak abban az időben semmilyen foglalkozása nem volt és a házban az volt az általános vélemény, hogy élete erkölcstelen. Én ezt a meggyőződésemet más dolgokból is mint pl. ágyának és ágyneműjének állapotából alakítottam ki, ámbar mindig hozzá kell tennem, hogy én a felperesnőt közvetlenül férfiakkal meg nem engedett kapcsolatban nem találtam. . .” A bíróság e tanúvallomások alapján hozta meg ítéletét, amely V számára elmarasztaló: 30 Ft. tartásdíjat kell fizetnie. (1885. május 12.) V Szabadkára menekül; innen írta leveleit Kisbaárinak, s innen írta ezt a levelet is.

Venio nunc ad fortissimum — (lat.) Rátérek a legnagyobbakra. Aeneas kezdi így beszédét Dido királynő előtt Vergiliusnál, illetve Corn. Nep. Timoth 4.

Nem jobb lenne-e ha [. . .] egyenesen áttértek? — Szokássá vált, hogy a katolikus házastársak áttértek református vallásra és elmentek Erdélybe, hol a válópört rövid idő alatt lebonyolíthatták. Ezt tették egy évvel korábban Pálmai Ilka és Szigeti József, reformátusok lettek és a művésznő beadta a válópört hűtlen elhagyás és engesztelhetetlen gyűlölet alapján (BHírlap 1884. ápr. 12.). A motívum több magyar regényből ismeretes.

kértem Sédát — A VÚ szövegében, „kértem Lédát”. Sédára javítottuk. V itt arra céloz, hogy már több mint egy hónapja, március óta kéri Sédá Ernő szentszéki jegyzőt. (L. a 118. sz. levelet.) V tudja, hogy csak akkor menekülhet meg a tartásdíjtól, ha a válópör eldőlt.

K: MTA Kézirattára. Finom, merített papíron, a tintairás fakult fekete. Nagysága 290×220 mm. Kétrét hajtva, így fol. 2. A szöveg az első oldalon van, a 2., 3., 4. oldal üres. A kiadás előkészítése közben vásárolta meg az MTA az Országos Rabbiképző Intézet Könyvtárától ezt és még 23 Milkó-levelet darabonként 200 Ft-ért.

M: Kiadta Scheiber Sándor és Zsoldos Jenő a Vajda János levelei Milkó Izidorhoz c. kötetben, az Irodalomtörténeti Füzetek 15. számaként. (Akadémiai Kiadó, Bp. 1958. 48. l.) A bevezetésben Sch leírja, hogy a Vajda János-iratköteg Milkó Izidor hagyatékából került elő, s tartalmaz „26 levelet, 2 üres, 4 egy-két mondatot rögzítő névjegyet”. Ezenkívül a levelek közt van V önbírálatának kézirata is. Vajdának Milkóhoz írt levelei közül is elveszett jó néhány; Sch Milkóra hivatkozva 40—50 levélről beszél. A közreadott leveleket egybevetettük a kéziratokkal, s mindegyik levélnél közöljük az esetleges szövegbeli eltéréseket. Ezek a levelek az MTA Kézirattárában az egyeztetés idején egy borítólapon voltak, amelyre a következő szöveget írták: „Vajda János levelei Milkó Izidornak 1885. VI. 14. és 1895. IX. 9. 24 db. autograf levél és 5 db autograf címzésű levélboríték. A 4. sz. levél néhai Csatkai Endre gyűjteményével a soproni Liszt Ferenc Múzeumba került. A 15. sz. levél László Gyula régész prof. tulajdona. à 200 Ft.” A két levél, amely az Sch-kötetben a 4. és 15. számot viseli, nincs tehát a megvásároltak között. A feljegyzés azonban hibás, mert nem a 4., hanem a 15. számú levél van a soproni múzeumban, s nyilván a másik, a 4. számú László Gyula tulajdonában. Ez a levél Sch gyűjteményében az 1. számot viseli és fényképmásolata is benne van a kötetben.

Tegnap reggel szabadkai lakásán kerestem — V 1885. május közepén — miután a járásbíróság BR-nak megítélte januártól visszamenőleg a havi 30 forint tartásdíjat — Szabadkára ment. Valószínűleg ügyvédje, Kisbaári ajánlotta azt a megoldást, hogy tűnjön el Budapestről, mert akkor az ítéletet nem lehet végrehajtani, közben fellebbeznek, s valamilyen kibúvót találnak a fizetés alól. V-nak Szabadka juthatott eszébe, ahol barátai voltak, többek közt Milkó Izidor is; ez most közbenjárt a város polgármesterénél, hogy adjanak V-nak Palicson ingyen szállást és fürdési lehetőséget. Ezt a közbenjárást köszöni meg már Budapestről. V sokszor megfordult Milkóék szabadkai lakásán. (Széchenyi tér.) Erre Milkó Gesztenyefám c. kötetében így emlékezik vissza: „Vajda János pedig sokszor kávézott velem az én »gesztenyések«-emben, s nem egyszer sóhajtott: »óh, vajha ezt a fát az ember elvihetné magával Pestre!«” (Milkó Izidor: Gesztenyefám. Hátrahagyott írásai. I. k. Válogatta Szeli István. Forum, Novi Sad, 1966. Az idézet: 22. l.)

„Koszorú” két számát ezennel küldöm — V-ről néhány héttel előbb Palágyi Menyhért írt a Koszorúban. (Palágyi Menyhért: Vajda János és a magyar lyra. Koszorú, 1885. május 17. és 24.) Ezt a két számot küldte V hazaérkezése után azonnal Milkónak, talán egy kicsit köszönetképpen is.

125. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1885.] június 27.

K: MTA Kézirattára. Finom, merített levélpapír, barnás, a fekete tintaírás fakult. Nagysága 230×175 mm. Kétrét hajtva, fol. 2. A szöveg az 1., 2., 3. oldalon, a 4. oldal üres.

M: Sch: Vajda János levelei Milkó Izidorhoz (20. 1.). A közzétett szövegben néhány elírás van:

azon helyett *azt a helyes,*
egyáltalán helyett *egyáltalán a jó,*
élvezetes helyett *élvezetdus* van a kéziratban.

Milkó 1885 júniusában Radegund nevű stájer fürdőre ment, ahonnan levelet ír V-nak. Ez a válasz még egyszer megköszöni közbenjárását a palicsi fürdő használatáért, s beszámol terveiről, munkájáról. *a palitsyi fürdő használt* — Palics-fürdőt V állandóan Pality-ként emlegeti. Így hangzott a név bosnyákul. V magyarosabbnak tartotta a ty-vel való ejtést. (ÖM 1573. 1.)

Lukács fürdő — Budai gyógyfürdő a Margit-híd közelében.

szabadkai Hungaria — A város szállodája.

Miloszavlyevitsékkal vadászgatni járok — V a 70-es évek végén a Tát-rában ismerkedett meg a szabadkai ügyvéd és földbirtokossal, akinek vendégszeretetéét élvezte és sokszor járt nála vadászaton.

A VÜ számában közöltem egy cikket — A VÜ 1885. június 28-i számában *Szerbek és bunyók* címmel jelent meg. (L. Vkrk. V. k. 150. 1.)

szellemes tárcából értesülni fogok — Milkó fürdői élményeit szellemes tárcákban öröktette meg a FL-ban. Az itt jelzett tárca 1885. július 5-én jelent meg: Radegund (Hidropatikus levél) címmel.

126. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1885.] július 3.

K: MTA Kézirattára. Finom, merített levélpapír, barnás, a fekete tinta-írás fakult. Nagysága: 236×175 mm. Kétrét hajtva, fol. 2. A szöveg az 1., 2. oldalon, a 3., 4. oldal üres. Az első oldal bal felső sarkában egy stilizált V betű van mélynyomással.

M: Sch 21. lap. Az évszámot is ők állapították meg a VÜ-ban megjelent Vajda-cikk alapján. A közlés szövegű.

Nagy Miklós [...] megnézi az Über L. képét — Milkó Radegundból valami kép közlését kéri a VÜ-ban. Vajda Nagy Miklóshoz utasítja. Valamilyen látkép lehetett, amelyet azonban a VÜ nem hozott le.

a VÜ szabadkai cikkese száma — VÜ 1885. június 28.

127. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1885. augusztus eleje.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 50/1948. Névjegy. Nagysága 105×60 mm. A névjegy: Vajda János nem képviselő. Vármház-kör-ut 2. A szöveg tintával a kártya mindkét oldalán, úgy hogy az első sora eltakarja a *nem képviselő-t*. A névjegyet egy másik ugyanilyen névjeggyel Révai József, az ismert kultúrpolitikus ajándékozta az OSzK-nak.

M: Kiadatlan. A címzett minden valószínűség szerint Milkó Izidor,

ugyanis a szabadkai szállást 6 intézte el V számára. A keltezés megállapítása nagyon nehéz, mert semmi konkrét fogódzó nincs egyik névjegyén sem. Szabadkára 1876 óta járt V Miloszlavlevits vendégeként. 1885-ben a válópör idején Szabadkára menekült, szállodában lakott, de megismerkedve a polgármesterrel, az ingyen szállást ajánlott föl számára Palics-fürdőn, a város tulajdonát képező szállodában. V május 15. június 13. között volt Szabadkán, de június 27-én már megint arról ír Milkónak, hogy újra elmenne, ha pénzért kaphatna egy kis szobát (125. sz. lev.). Milkó ír V-nak, kéri a Szabadkáról megjelent, említett V-cikket s egy kép közlését kéri Nagy Miklóstól V útján. V siet válaszolni: Július 3-án újra ír, megismétli utazási szándékát, s megint a szállás miatt aggodalmaskodik: „ha ugyan kapok szállást, már ugy ahogy, ha pénzért nem lehetne,—hát—amugy ...” Erre Milkó azt válaszolhatta, hogy éljen a polgármester ajánlatával s kérje az ígért szobát. V még határozottabb választ vár, ezért írja ezt a névjegyet. Milkó válaszol s V akkor állapítja meg tervét, amelyet a következő levélkében közöl is. (128. sz. levél.) Végiggondolva V következő esztendeinek történetét, sem 86-ban, sem 87-ben, sem 88-ban, de a későbbi esztendőkből sem illenek bele ezek a levelek V életébe. Csak ez az egy esztendő volt olyan, amelyben el lehet helyezni ezt a palicsi utat.

128. Vajda — Milkó Iziderhoz. [Budapest, 1885. augusztus 20. előtt.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 50/1948. Névjegy, nagysága 105 × 60 mm. A tintával írott szöveg az egyik oldalon, a másikon: „Vajda János nem képviselő, Vármház-kör-ut 2.” Betűtípus díszes kurzív. Révai József ajándékozta az OSzK-nak 1948-ban, egy másik Milkó-névjegygel és más kéziratokkal együtt.

M: Kiadatlan. A szöveg alapján megállapítható, hogy a levél az előzővel szorosan összetartozik, tehát annak jegyzetei a keletkezési körülményekről erre is vonatkoznak. (L. ott: 127. levél.) A levélben közölt *Szigethi ur* alkalmasint Szabadka városának az a tisztviselője volt, aki a palicsi fürdő városi szállodájának ügyeit intézte.

129. Vajda — De Gerando Attilához. [Budapest, 1885. szeptember 15.]

K: Nincs birtokunkban.

M: Szemző—Szállási (ItK 1977.). A szöveget ennek alapján közöljük. A levél első 10 sorát Komlós is idézi. (Komlós 204. 1.)

A levél keltezetlen, Szemző Piroska 1885 télelőre teszi a keletkezési időpontot. A levél szövegéből pontosabban meg lehet határozni a dátumot. V ugyanis azt írja, hogy *ma érkezett Szabadkáról*. Ez a *ma* 1885. szeptember 15. (L. Milkóhoz írt levelét 121. sz. alatt.) A BH 1885. szeptember 27-i száma szerint V Erdélybe utazott. Mindezek alapján állíthatjuk, hogy a levél 1885. szeptember 15-én íródott. Ezzel korrigáljuk Komlós keltezését is. (Komlós 204. 1.)

mentorom — Szemzőék bizonyára rosszul olvasták a szót és *motorom*-ot közölnek. Mi *mentorom*-ra javítottuk (vezető, oktató).

Horváth ur — Szemző Piroska Horváth Miklós erdélyi novellaíróra gondol, aki Komlós szerint együtt üldögte V-val és Irneivel a Kammon kávéházban (Komlós 196. l.). Ennek a feltételezésnek az a szépséghibája, hogy a levél szerint V elfeledte a keresztnevét Horváthnak. Ezért inkább úgy gondoljuk, hogy tisztartó vagy jószágigazgató volt valamelyik Teleki-birtokon.

mea maxima culpa — (lat.) Óh, én nagy bűnöm.

László gróf — Teleki Miksa és Tatár Mária logkisebb fia (szül. 1871-ben).

130. Vajda — De Gerando Attilához. [Budapest, 1885. november 22.]

K: Nincs birtokunkban.

M: Szemző—Szállási (ItK 1977.) 5. sz. alatt.

A levél keltezetlen. Szemző Piroska indoklás nélkül, nyilván a N-ben megjelent vers alapján 1885. november 22-re teszi a keletkezési időpontot.

V 1885. szeptember 25-ike körül Kendilónára utazott, ahol hosszabb időt tölthetett, s talán csak november elején tért vissza Pestre. Legáltalában erre enged következtetni az a levél, amelyre hivatkozik, s amelyet ő Lónán nem kapott kézhez, mert Lövey Klára bontotta fel egyéb levelekkel együtt, s úgy küldte V után. Elképzelhető a következő szituáció. A november 5-i születésnapj ünnepségek után (De Gerando Ágostné, Teleki Emma születésnapja) De Gerando Attila Kolozsvárra utazott, búcsú nélkül. Onnan levelet írt a még Lónán tartózkodó V-nak. De a levél érkezése előtt V is elhagyta Lónát, s Kolozsvárra még egyszer találkozott Attilával. A levelet pedig Lövey Klára elküldte Budapestre. Ez érkeztetett meg november 21-én, s V e levélre válaszolt.

ide mellékeltem versem — Szemző Piroska szerint ez a *Kisértetek* c. vers lehetett, mely 1885. november 22-én jelent meg a N-ben. Elgondolkoztató, hogy V-nak lónai tartózkodása alatt három verse jelent meg: okt. 4-én a *Panaszok*, nov. 1-én az *Éjjelek*, nov. 22-én a *Kisértetek*. Ezek a páratlan szépségű versek mind valamilyen élményt sejtetnek. Ha ezekhez most hozzáírjuk a levélnek két félmondatát: „ma kapok levelet Lövei Klára Önagyságától, ki hosszas gyöngéd mentegőtőzéssel megküldi nekem Kegyednek [...] hozzám intézett levelét” és „hátha e végzetességben is valami szerencse rejtett?!” — mintha az élmények forrása is kirajzolódna.

Lövei Klára — Lövey, Lövei, Leövey Klára (1821—1897) pedagógus, író, Teleki Blanka barátnője, akivel együtt raboskodott a szabadságharc bukása után, s aki 1863-tól 26 éven át a Teleki családnál nevelő.

Vas. Ujs. — A Vasárnapi Újság 1885. november 22-i száma elkezdi a három folytatásos De Gerando Attila cikkének közlését. (Naplótörések a Duna mellől.)

131. Vajda — Az esztergomi érsekhez. [Budapest, 1885. december 24.]

K: Forrás: Studia Litteraria, Debrecen, 1967. 61—62. l. Eredetije megtalálható: Prímási Levéltár, Esztergom. 92. sz.

M: Közreadta Boros Dezső: Vajda János levelezése c. cikkében. (Studia Litteraria, Debrecen, V. 1967. 53—68. l.)

1885-ben egész esztendőben folynak a válópöri kihallgatások, a járásbírótság pedig különböző végzéseket hoz. Az egész procedúrából látható Vajdáék taktikája: Előbb elkülönítést kérnek, majd módosító keresetben ágytól-asztaltól való elválásztást és sommás elintézését. Az utolsó tanúk már-már nem az el nem hálás tényét erősítgetik, és nem a házasságra vonatkozóan vallanak, hanem BR erköcstelen életmódját bizonygatják.

Stetz János, hordár, akit V sokszor vett igénybe különböző szolgálatokra, még nem mond semmi terhelőt: „Nekem arról semmi tudomásom nincs hogy Vajda Jánosné erköcstelen, kurválkodó életet folytatna . . .”

Farkas György, ügyvéd, V barátja: „. . . mielőtt felperesnő férjhez ment őt és nővérét az utcán látván ugyanakkor egy Emilia nevű asszonnal, kit ismertem, akitől megkérdeztem, hogy kicsodák, az ugyanakkor velemnt felperesnő és testvére, mire azt felelte, hogy azok szegény lányok és megkaphatók . . . Megjegyzem azonban, hogy nekem felperesnővel titkos összejövetelem nem volt . . .” Noszlópi Ignáczné, Farnék Emilia nem tudott terhelő adatokat mondani, csak annyit jelentett ki, hogy BR előtte azt mondta: „az el nem hálás miatt könnyű lesz a válás.”

Hasonlóképpen vall Gyurkovics Györgyné is: „. . . felperesnő meglátogatott és elbeszélte nekem Bécsben folytatott életét és életmódját, jelesül, hogy ottan ruhavarrásokból és ruhacommendálásokból élt, továbbá, hogy kávéházban pénztárosnő (casírnő) volt és hogy egy izben egy családban volt alkalmazásban mintegy leánykának utitársnője . . . Erköcsi magaviseletéről semmit sem tudok előadni . . . felperesnőt különösen fellépése és társalgási modora miatt nem szívlelhetem . . .”

A legsúlyosabb terhelő vallomást Erdélyi Gyula újságíró tette: „. . . felperesnőt még leánykorában férjhezmenetele előtt mint megrovott életű személyt ismertem . . . Estenként most is látni őt az utcákon csatangolni (Strichre járni) . . . Egyszóval felperesnő a lehető legrovottabb nő erköcsi tekintetben, amit onnan tudok, mert én rendészeti ügyekkel, jelesül a rendészetnek prostitúciót tárgyazó válfájával egy irodalmilag mint társadalmilag különös előszeretettel foglalkozom . . . felperesnő a rendőrségnél bejelentett valamennyi kerítőnővel ismeretségekben áll, és óvatos megrendelésre megkapható . . .”

Végül az utolsó tanú Pilisi Schuhmayer Róza, akit Krúdy anyyi művében megörökített (Vörös postakocsi, Ószi utazás, Pest-budai séták, Pest rózsája, Velszi herceg stb.), s aki „a legbarátságosabb” pesti ház tulajdonosa volt, „akinél költő mindig volt a háznál”, de aki vallomásában kijelenti, hogy V-t csak látásból ismeri. „. . . Felperesnőről tudom, hogy még leánykorában is könnyelmű életet, erköcstelen életet folytatott . . . Férjhezmenetele után sokáig nem találkoztam

vele, körülbelül másfél évvel ezelőtt egy reggel berontott hozzám . . . elbeszélte nekem, hogy ezelőtt Bécsben tartózkodott és ott egy ideig tisztességesen anständig viselkedett, később azonban tisztességes életmóddal szakítva kétes jellemű asszonyokhoz Aufführfrauen járt és nagyon jól ment dolga, ebből azt kell következtetnem, hogy erkölcs-telen módon kereste meg kenyerét." Figyelemre méltó a tanúk sora: Van közöttük kitartott szerető, kerítőnő, bordélytulajdonos, prostitúcióval elméletben és gyakorlatban foglalkozó újságíró, egy hordár, egy házmesternő stb. Az idézett szövegek Pásztor Árpád által készített tanúvallomások másolataiból valók. Lelőhelyük az OSzK Kéziratára: Vajda János levelezése.

132. Vajda — SEDA ERNŐHOZ. Budapest, [1885.] december 26.

K: Forrás: *Studia Litteraria*, Debrecen, 1967. 62—63. 1. Eredetije megtalálható: Prímási Levéltár, Esztergom. 92. sz. Az évszámot az előző levélre való hivatkozás hitelesíti.

A levél nagyon jellemző V aggodalmaskodó természetére. Ha valamit tesz vagy mond, még sokáig aggodalmaskodik, vajon jól tette, mondta-e. Így történt most is. Megírta a levelet az érseknek, két nap múlva újabb levelet ír a szentszéki jegyzőnek, hogy vélt hibáját jóvátegye.

A levél címzettje bizonyára SEDA ERNŐ szentszéki jegyző, akihez már több alkalommal fordult ügye támogatásáért.

133. Vajda — KELEMEN MÓRHOZ. [Budapest, 1886.] január 6.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 71/1954. A levél eredetéről nem tudott senki felvilágosítást adni. A papír merített vízjeles, nagyvonalas. A vízjel: „Original Old Style Paper” s egy stilizált embléma. Nagysága: 245 × 192 mm, kétrét hatjva, fol. 2. A tintával írott szöveg az 1., 2., 3. oldalon, a 4. oldal üres. Megvan a levél borítékja is, melyen a címzés: „Méltóságos Dr. Kelemen Mór m. kir. igazságügyminisztériumi osztálytanácsos urnak Budapesten az igazságügy minisztériumban.” A boríték jobb sarkában fent 5 kr-os bélyeg, amelyen a bélyegző elmosódott.

M: Kiadatlan. A keltezés évszáma a levél tartalmából válik világossá. 1885-ben január 6-án még csak a verekedés zajlott V és felesége között. Noha a január nehezen olvasható, esetleg június is lehet, azonban 1885 júniusában V Szabadkán volt és nem az Üllői úton lakott. Viszont 1886. június 6. már késő ahhoz, hogy ilyen tartalmú levelet írjon. 1886 januárjában zajlanak a pör legizgalmasabb napjai, s V szeretne tanácsot és támogatást kérni a hajdani jó baráttól. A kézirat helyenként nagyon nehezen olvasható.

Pitaval — (fr.) Rémes bűnpercek gyűjteménye. Pitaval, Francois Gayot francia jogtudós, kiváló büntetőjogász (1673—1743) húszkötetes munkában gyűjtötte össze a világ legérdekesebb bűnpereit. A gyűjteményt később folytatták, s kötet száma folyton gyarapodott. Jókai is több témát merített belőle. — V-t nyilvánvalóan válópörének izgalmai és explozív természete ragadják ilyen túlzásokra.

134. Vajda — Ábrányi Emilhez. [Budapest, 1886. április 21.]

K: Nincs.

M: Először BN 1898. ápr. 3. Ábrányi Emil: Emlékek Vajda János-tól c. cikkben, majd Kerekes György Vajda János élete és munkái c. tanulmányában, mely előbb az Ország—Világ a c. lapban jelent meg (1900-ban) s később önálló kötetben is. Ennek a 40—41. lapján található a levél szövege. (Az O—V-ban 1900. 998. lap.)

A keltezést az eseményekből lehet következtetni. 1886 áprilisában a magyar írók (Milkó szerint Nagy Miklós kezdeményezésére) országos mozgalmat indítottak V műveinek kiadására. Felhívást tettek közzé a lapokban, s ezt önálló nyomtatványként az ország különböző részeibe is szétküldték. A Felhívás megfogalmazója Milkó szerint Rákosi Jenő volt (Bácsmezei Napló, 1923. jan. 14.). Ábrányi Emil szerint Eötvös Károly (BN 1898. 93. sz.). Biztosan Ábrányi tudta jobban, mert Milkó csak később csatlakozott a mozgalomhoz, Ábrányi viszont a szervezkedés egyik mozgatója lehetett, amint ez a levél is tanúsítja. (L. a részleteket Vkrk II. k. 203—209. l.) A Felhívás dátuma 1886. április 20. Ez lehetett a gyűlés napja is; s másnap írt V Ábrányinak, aki a javaslatot elfogadta, mert a május 2-án megjelenő szöveg közli V lakását is, mint ahová az előfizetés küldhető. Nem fogadták el azonban V javaslatát a kötetek árára vonatkozóan; az árakat nem szállították le.

Eötvös kollega — Eötvös Károly, aki a felhívást fogalmazta, elbűvölte V-t szellemes csevegésével. Eötvösnek ezt a tulajdonságát Ágai Adolf is elmondja. Társaságban Jókai és Eötvös tartották szóval az embereket; pompásan tudtak régi dolgokról mesélni s esténként Eötvöst a kávéházban emberkoszorú vette körül, hogy hallgassa elbeszéléseit. (Ágai: Budapestről Budapestre. Pallas, Bp. 1909. II. k. 158. és 243. l.)

135. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1886. április vége.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL. XII. 337. Negyedívnyi, közönséges, fehér, sima levélpapír. Nagysága: 226 × 114 mm, fol. 1. A levél szövege az 1. oldalon tintával írva. A 2. oldal üres.

M: Kiadatlan. A levelet V akkor írhatta, amikor az írók a Felhívást szövegezték *Újabb munkáinak* kiadására. Az aláírók között Bartók is szerepel, s feltehető, hogy a kezdeményezők közt is ott volt, mint V egyik legjobb barátja. Barta jobban elképzelhető, mint a Milkó által említett Nagy Miklós. Egyébként Bartók annyi jót tett Vajdával, annyit fáradozott érte, hogy ellássa szabadjegyekkel utazásai alkalmával, hogy a köszönet ilyesfajta fáradozásáért is szólhat. De a *maradandó siker* kifejezés inkább az írók akciójával kapcsolatos.

pars magna fuit! — (lat.) Nagy részed volt benne. — „Quorum pars magna fui”: Vergilius Aeneisében így kezdi Aeneas elbeszélését Trója utolsó éjszakájáról (II. ének 6.).

136. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. május eleje.]

K: Nincs. Eredetileg benne volt abban a csomagban, amely az Országos Rabbiképző Intézet könyvtárába került, s amely csomag leveleit az MTA vette meg. A névjegyek nem kerültek az Akadémia kéziratárába. E névjegyen Vajda nevének betűtípusa verzál, fett. A szöveg tintával van írva.

M: Sch füzetében a 46. lapon a Milkó-hagyatékban maradt névjegyek között.

A kelteztést a tartalom nyomán állapítottuk meg. Bizonyára a nagy kampány idején ezzel küldi az első előfizetési íveket Milkónak, 1886 májusában.

137. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. május közepe.]

K: László Gyula régész professzor birtokában. Fotokópiája a Sch-füzetben (21—22. l. között).

M: Sch 21. lapján. A levélnek első három sora megjelent a Bács-megyei Napló 1923. január — márciusi számaiban közölt Milkó cikkben, továbbá Milkó munkáinak gyűjteményes kötetében. (Gf) Milkó cikksorozatának VI. részében részletesen leírja a magyar írók által kezdeményezett ÚM-kiadás előkészítésének körülményeit. V tudomásunk szerint senkivel nem váltott annyi levelet e kiadás ügyében, s nem értesített senkit oly folyamatosan a kiadás körülményeiről, mint éppen Milkót. 10 levelet írt ebben az ügyben Szabadkára. Mindezzel azzal magyarázható, hogy Szabadkán és környékén gyűjtötték a legtöbb előfizetőt, s a Milkó család minden tagja részt vett a gyűjtésben. (Milkó Henrik, Milkó Mór, Milkó Ignác, Milkó Laura, Milkó Sámuelné.) E levéllel is újabb íveket küld Milkónak előfizetők gyűjtésére.

A levélen kelteztés nincs. Sch május közepére datálja a kelteztést mondván: „Ekkor már lemérhette az előfizetési felhívás kezdeti eredményét.” Május mellett szól, hogy V júniusra szabadkai, illetve palicai látogatást tervez. Az első előfizetőket a FL közli május 11-én. 16-án a VÚ-ban is megjelennek az előfizetők. A PH-ban 21-, 22-én. A kelteztés tehát minden valószínűség szerint pontos.

138. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. május 28—31.]

K: MTA Kéziratára. Finom tapintású, vastagabb levélpapír, vízjele: korona, benne: „Trade Mark, Original Old Style Paper.” Nagysága: 248 × 198 mm, kétrét hajtvva. Fol. 2. A fekete tintával írott szöveg az 1., 2. oldalon, a 3., 4. oldal füres.

M: Sch füzetében, 22. 1. A kézirat szövegéből hiányzó két ékezetet pótolták, ugyanis az eredetiben

2. sor. jó akaroknak,

10. sor. delben van. E kiadás szövegében is a Sch-változatot közöljük.

A kelteztést Sch május utolsó napjaira teszi. Május 28-án a PN-ban

Vajda János és Szabadka címmel egy rövidke hír jelent meg az előfizetés ottani állásáról, s V ez után, de még májusban küldhette az újabb leveket. Ellenvetést csak annak alapján lehetne tenni, hogy a levélben Miloszavlyevits buzgalma feltételesen szerepel: „*Ha netalán Miloszavlyevits urnak vagy más jó akaróknak is volnának alkalmasnak vélt emberei . . .*” viszont a cikk Miloszavlyevitsről már úgy beszél, mint szorgoskodó gyűjtőről: „Szabadkáról azt az örvendetes tudósítást vesszük, hogy ott dr. Milkó I. író társunk és Miloszavlyevits M. ügyvéd, kitől a P. Napló a szerb kongresszus ügyében oly sok kitűnő felszólalást közölt, buzgólkodása folytán már eddigelé nem kevesebben mint százketten rendelték meg Vajda János műveit.” (PN 1886. máj. 28. esti.) Ezek szerint mintha a levél korábbi keltezésű lenne, május 20—25. közötti időből. Feltehető ugyanis, hogy Milkónak egy elvesztett levele beszámol az ottani eredményről, talán éppen az előző levél válaszképpen, és kér újabb előfizetési leveket. V ezeket hallva, dicséri Szabadka pártoló magatartását, s nem a megjelent cikk alapján. Viszont az Esztergomra való hivatkozás a hónap utolsó napjaira utal. 1886. május 28-án a belvárosi plébánián BR előtt felolvassák a tanúkihallgatások jegyzőkönyveit. május 29-én jegyzőkönyvet vesznek fel a Vajda contra Bartos ügyben, ez inspirálhatta V-t arra, hogy Esztergomba menjen, ahová azonban ekkor mégsem ment el. A levél tehát föltehetően a jegyzőkönyv felvételének napján keletkezett, május 29-én.

más vidéki városokban — Milkóék nemcsak Szabadkán, hanem a környéken is megszervezték a gyűjtést. „Vajda János művei iránt Szabadkán oly érdeklődés nyilvánul, melyet méltó följegyezni, mint az irodalom legmelegebb pártolásának a jelét . . . Szabadkán egész társadalmi mozgalom támadt a jeles költő műveinek megszerzésére, mert nem hiányoztak, akik a társas összejöveteleken és családok körében szóba hozták az irodalmat, s annak egyik kitűnő képviselőjét.” (VÜ 1886. június 6.) Milkó Izidor első küldeménye Szabadkáról 25 példány. (PN június 2.) Második küldeménye 27 előfizető (PN 1886. június 9.) „Zomborban dr. Molnár Gyula, Dömötör Pál és Schneller Simon urakból bizottság alakult, mely azt a feladatot tűzte maga elé, hogy a jeles költő műveit minél szélesebb körben terjessze.” (VÜ. 1886. június 13.) „Milkó harmadik küldeménye 8 előfizető, és pedig Antunovics József Apatin, Herzfeld Soma Baja” . . . stb. (PN 1886. június 24.) „Milkó Izidor újabb küldeménye 120 frttal. Ezen újabb küldeményből a bajai előfizetőket Drescher Edéné, Ivánovich Anna úrnő, a zentai előfizetőket pedig Kohn Ida úrnő gyűjtötte.” (PN 1886. június 27. reggel.) „Milkó Izidor ötödik küldeménye 88 frt. E küldeményben foglalt szegedi előfizetőket Szabóné, Milkó Laura úrnő gyűjtötte.” (PN 1886. június 29. reggel.) Ismerjük Milkó agitációs ténykedését is. Egy költőnk és a közönség címen a FL-ba ír agitatív jellegű reklám-cikket: „Vajda számára most is úgy kell fogdosni az előfizetőket mint valamikor a katonákat a kőtüllel.

Egy igen előkelő állású úr a napokban azzal a kifogással tagadta meg az aláírást a Vajda János megrendelési ívétől, hogy az előfizetők gyűjtése nem egyez meg a magyar irodalom méltóságával. Igaza van önnek tisztelt uram, de hát vajjon az megegyez-e a magyar közönség méltóságával, hogy Vajda János könyveire előfizetőket kell

fogdosni. . . Ha igazi barátja vagy az irodalomnak, akkor ne elégedjél meg azzal, hogy e könyvek egy példányát megveszed, hanem fogj egy ívet, járd be vele ismerőseidet és mondd meg nekik: tiszteltetem őket, írják a nevüket a megrendelési ívre és szerezzék meg ezt a két kötetet, melynél jobbat ez idő szerint kevesen írnak e nyelven. . .” (FL 1886. június 3. 153. sz. 1116—7. 1.)

139. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. június 6.]

K: MTA Kézirattára. Finom, vastag, merített papír. Nagysága 248 × 198 mm. Vízjel ugyanolyan, mint az előző (131. sz.) Milkó-levelé. Kétrét hajtv. Fol. 2. A fekete tintával írott szöveg az 1., 2. oldalon, a 3., 4. üres.

M: Sch füzetében a 22—23 lapokon. A közölt szöveg és a kézirat néhány ékezte nem azonos:

A kézirat 3. sora: kevésbé Sch: kevésbé

A kézirat 8. sora: íveket Sch: íveket

A kézirat 18. sora: és Sch: én

A kézirat 19. sora: a mi, remélem, Sch: a mi remélem,

A kézirat 20. sora: *Tisztelet adassék Szabadka városának* nincs új bekezdésben, hanem folytatása az előző sornak. Szövegünkben a 3. sor kivételével az eredeti kézirat szerint közöljük a szöveget. Megjegyezzük még, hogy az 5. sor először a *munkás* szó nélkül fogalmazódott, a szót utólag szúrta V a kéziratba. A levél első és utolsó bekezdése megj: Gf 52., 65. 1.

A levél keltezetlen. Sch június 1—9 közé teszi a keletkezést utalva a szabadkai gyűjtés hangulati hatására és a válóperre. A levél június 2-a előtt nem íródhatott, mert Milkó első küldeménye 25 előfizetővel akkor érkezett meg, illetve akkor jelent meg a hír a PN-ban, de június 6-ánál nem későbbi, mert a szöveg „jövő hét vége felé” kitétele június 13-ra vonatkozhat; június 13—14-én volt pünkösd, s Vajda az ünnepre ment volna Szabadkára. Továbbá június 7-én, hétfőn mondták ki a választ Esztergomban. A *holnap megyek* június 7-re vonatkozhat. Tehát a levél minden valószínűség szerint június 6-án kelt.

Meidinger kályha — Meidinger Henrik (1831—1905) német fizikus-ról nevezett kályha; ezt az örökké égő, szabályozható töltő-kályhát ő fedezte fel. Vajda a hőségre panaszkodik, mint annyiszor máskor. Sch ezzel kapcsolatban idézi V Nagy Miklóshoz írt leveleinek egyes kifejezéseit. „A hőség a halálom lenne” (76. sz.) „na olvasom. . . 38—40 C. fok melegnek a hírét. Ha otthon ér ez bizonyos halál nekem”, „gyilkos hőség”, „az én lakásom Budapest legforróbb sütőkemencéje”. (183. lev.), „két éven át fuldokoltam a pesti dögvészes olvasztó kemence lakásomban” (182. sz. lev.). (L. még Komlós 197—198. 1.)

a *tartásdíjtól remélhetőleg föl leszek mentve* — V számára a legszörnyűbb dolgot jelentette az, hogy 1885. május 12-én a járásbíróság, helyet adva BR kérésének, részére havi 30 ft. tartásdíjat ítélt meg. Természetesen V nem fizetett egy krajcárt sem, mert fellebbeztek Kisbaárral, s olyan ígéretet kaphattak, hogy ha a szentszék kimondja a

válást, akkor a tartásdíjat sem ítélik meg. Ez így is történt 10 nappal a szentszéki ítélet után, 1886. június 17-én.

Üdvözlöm társát — Miloszavlyevits Milánt.

140. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. június 10.]

K: MTA Kézirattára. Vastag, finom, merített papír, vízjele: mint az előző Milkó-leveleknek. Nagysága: 248×198 mm. Kétrét hajtott. Fol. 2. Fekete tintával írott szöveg az 1., 2., 3. oldalon, a 4. oldal üres.

M: Sch füzetében a 24—25 lapokon. Az elejéről és végéről 14 sor megjelent még a Gf. 48. és 63. lapokon. Sch a 10. sorban betoldott az eredeti szövegbe egy névelőt (*az*). A *Kérem az örömhírt* kezdetű mondat nincs új bekezdésben a kóziraton.

A levél keltezetlen. Sch a következő mondatok figyelembevételével állapítottuk meg: A Szentszéki ítéletet jun. 7-én mondták ki; az ítélet csak egy-két nap múlva érkezhettek Pestre, a költő *tegnap* megjelöléssel utal erre a napra; az új felhívást jun. 20-án (vasárnap) tették közzé, Vajda erre a vasárnapra legkésőbbben jun. 13-án, [a megelőző vasárnap] mutathatott előre.” (25. l.) Hozzátehetjük, hogy jún. 11-ről van egy ismeretlennek küldött névjegye. Ebben a levélben pedig azt írja: *most fogok majd még vagy 2—300 ívet szétküldeni névjegyemmel jó helyekre, ez tehát arra mutat, hogy ezt a levelet június 10-én írta.*

vasárnaphoz egy hétre — 1886. június 20-án jelent meg a második felhívás a lapokban; majdnem mindegyik rövid kis bevezetővel indokolta a másodszeri megjelentetést. Két okra V is hivatkozik itt: az időjárásra és a Janszky-ügyre. Az újságok még a bajor tragédiát, Lajos király halálát is felelmegetik.

sok végzetes körülmény — *fagy* — 1886 tavaszának időjárása nagyon szeszélyes volt. Május elején hidegre fordult az idő, május 7-én havazott (BH). Utána forróság következett csapadék nélkül. Már az elmúlt esztendő is száraz volt. Vajdáék e körülményeknek tulajdonították, hogy a földbirtokos, gazdálkodó társadalom nem pártolta az előfizetést.

Jansky ügy — 1886. május 21-én Janszky Lajos közöshadseregbeli tábornok megkoszorúzta az 1849-ben Buda ostrománál meghalt Hentzi tábornok sírját, aki annak idején Pestet ágyúkkal lövette. Ez közfelháborodást keltett. Tisza Kálmán megbélyegezte Janszky tettét, tüntetéseket szerveztek a tábornok ellen, hónapokon át tartott az ügy, míg végül is a bécsi udvarnak engednie kellett; és Janszkyt egy lengyel ezredhez helyezték át.

Milkó 1923-ban részletes kommentárt fűzött V levélbeli kitételeihez: „Semmiésem lehet jellemzőbb a kitűnő költő ósnaivitására, mint a fagnak s az azt követő szárazságnak tulajdonítani a részvét hiányát, amellyel az előfizetési íveket a publikum fogadta. Négy forintokról volt szó akkor, s nem hiszem, hogy azért, mert fagy volt — mégha ezt az istencsapást szárazság követte is —, kevésbé keltek a könyvek s hogy a legagráriusabb magyar is azért huzódott volna a Vajda-mozgalomtól, mert a fagy tönkretette a vetést. Nem, ilyen kifogásokra nem zorul a közönség, ha nem akar olvasni. . . De még furább a hivatkozás

a Janszky-esetre, mint könyvvásárlást gátló körülményre. Ez már a politikát szerető embernek a mentalitásából fakad, amely szereti az ügyét az országos dolgokkal kapcsolatba hozni s személyét a politikai élet homlokterében látni.

Azoknak a kedvéért, akik már nem emlékeznek az akkor — 1886-ban — nagy port fölvert afférra, vagy nem is hallottak soha róla, röviden elmondom az esetet, amelytől Vajda versei kelendőségét féltette s amely abból állott, hogy egy Janszky nevű osztrák vezérőrnagy a mondott év májusában Budavára visszavívásának az évfordulóján azt a bolondot követte el, hogy a budai temetőben megkoszorúzta Hentzi tábornok sírját, s azt a másik bolondságot is, hogy a köréje csoportosult tiszteknek, mint a nemes kötelességteljesítés és a katonai erények mintaképét magasztalta Hentzit, azt a gyűlölt generálist, akinek az emlékszobra különben is állandóan szálla volt a magyarok szemében. Nagy botrány lett ebből. Interpelláció a tisztelt Házban, macskazene Janszkynek (amelyet az egyetemi ifjúság rendezett a függetlenségi párt támogatásával s a kormánypárt titkolt helyeselésével), ablakbeverés a vezérőrnagy úrnál stb. Tisza Kálmán miniszterelnök ekkor állott hatalmának a tetőpontján, s az interpellációkra szokatlanul snájdig felelt, s magas katonai méltóságok s az udvari körök nagy ámulatára helytelennek és tapintatlannak nyilvántotta Janszky eljárást. Ez a válasz meg Bécsben keltett kínos szenzációt. Megszólalt Albrecht főherceg is, aki természetesen nem a Tisza pártján állt, s me-rev katonai kaiserlichköniglich álláspontra helyezkedett, amire meg Falk Miksa irt a Pester Lloyd-ban fulmináns vezércikket olyan hangon, aminőt — még akkor — nem szoktak meg a főhercegek. Olyasvalamit szalajtott ki a tollán a kitűnő publicista, hogy az öreg már csak lármát tud csapni, de ártani nem. Persze Falkot arra kényszerítették, hogy a támadását kimagyarozza és Janszkyt időközben soronkívül előléptették, de azért az affér végül mégis a magyar álláspontnak és Tisza Kálmánnak a teljes győzelmével végződött, aki olyan legfelsőbb kéziratot eszközölt ki az uralkodótól, amely fényes elégtételt szolgáltatott a megbántott magyar közvéleménynek.

Ezt az esetet, amely különben a históriáé, csak azért elevenítettem itt föl, hogy lássák, mily kevéssé lehetett az befolyással a Vajda-köte-tek kelendőségére. Nem emlékszem, hogy egyetlen ember azért maradt volna közömbös ez irodalmi mozgalommal szemben, mert a Janszky-affér foglalkoztatta a kedélyeket, sőt úgy tudom, hogy maga Tisza Kálmán, akit talán az egész országban legjobban érdekelt az eset, szintén az előfizetők közt volt, Mikszáth legalább, aki szintén tagja volt a bizottságnak, megígérte, hogy hozza az »öreg«-et, Magyarország nagyurát.” (Gf 63—64. l.)

Vadnay ez undok vörös dísznő [. . .] megherélte az ön cikkét — Vadnai Károly (1832—1902), a FL alapítója és szerkesztője (1864—1892), V-nak jótévője és barátja, 1886. június 3-án közölte Milkónak egy cikkét (Egy költő és a közönség), amely reklámozta volna V költészetét. A cikk eredetileg Vajda János és a közönség címet viselte. Vadnai azonban megváltoztatta ezt a címet. Milkó így ír erről: „A költő neve a cikk fölött nagyon is reklám-szerű lett volna, — gondolta hihetőleg a szerkesztő, a finom tollú, jó ízlésű és tapintatos, de Vajdát nem szerzőlött kedvelő Vadnai Károly, aki előttem azzal igazolta az eljárást, hogy

— Vajda sokkal jelentékenyebb poéta, semhogy hangos reklámra szorulna.”

V kirohanásáról pedig a következőket írta: „Ez... természetesen formában és tartalomban igazságtalan. Vadnai vörös volt ugyan, de éppen oly ártatlan volt, mint mindabban, amivel Vajda vádolta. Bár — ismétlem — nem nagyon szerette Vajdát, mégsem volt ellensége néki, s ha enyhítette is a tárcám címét (a Vadnai-féle enyhítések e szerkesztőknek specialitásai voltak), azért máskülönben mindig lojális volt vele szemben, s éppoly kevéssé volt tagja az ellenséges klikknek s pláne annak »legrosszabb cinkosa«, mint Vajda János maga. Valósággal ilyen »klikk«nem is létezett, csak a könnyen nehezeltő és néha üldöztetési mániában szenvedő költő képzeletében élt, aki akkoriban rám is haragudott egy darabig, mert egy nyilatkozattal nem siettem »leütni« a szerkesztőmet, — azért a két szóért, amelyeket a cikkemben megváltoztattott.” (Gf 46—47. 1.)

V talán azért is haragszik Vadnaira, mert ez még 1877-ben, a FL-ban megtámadta Irmei Ferencet a MNV-ban írt V-cikke miatt: „A MNV múlt vasárnapi számában Irmei Ferenc úr mint irodalmi közvédő lépett fel ama kritikusok ellen, kik Vajda Jánost nem bámulják oly vakon, mint ő...” (FL 1877. dec. 8.) (L. a vitát sorozatunk 3. kötetében, a *Találkozások* — jegyzetanyagában!) Ugyanakkor Vadnai az, aki mint az Írói Segélyegylet titkára ingyen fürdőjegyekkel látta el Vajdát; tudjuk, hogy egyszer együtt akartak menni Zánkára stb. Mindebben csak Vajda láthatott kétszínűséget.

M. M. — Miloszavlyevits Milán.

141. Vajda — Ismeretlenhez. [Budapest] 1886. június 11.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 4/1940. Valószínű, hogy már 1939-ben megvásárolták, mert található rajta még egy szám ceruzával: 12132/1939. Névjegy. Nagysága 105 × 70 mm. Egyik oldalon cifra betűkkel a költő neve, a másik oldalon a fekete tintával írott szöveg.

M: Kiadatlan. Milkóhoz írt levelében (140. sz.) V említi, hogy névjegyével 2—300 előfizetési ívet készült szétküldeni az országba, jó helyekre. Ez a névjegy ebből a küldeményből való. A címzett kilétét nem lehet megállapítani.

142. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. június 13.]

K: MTA Kézirattára. Vastag, finom, merített levélpapír, vízjele mint az előző Milkó-leveleknek. Nagysága: 248 × 198 mm. Kétrét hajtott. Fol. 2. A fekete tintával írott szöveg az 1., 2. oldalon. A 3., 4. üres.

M: Sch füzetében a 25—26. lapokon. A közlés szöveghű.

A levél keltezetlen. A szöveg alapján azonban elég pontosan meghatározható az időpont. A „Jövő vasárnap” alapján azt kell mondanunk, hogy legkorábban 13-án, előző vasárnap írta a levelet. Erre a napra

ígérte ugyanis Szabadkára érkezését. (139. lev.) Úgy gondolja: illik tudósítani Milkót utazásának elmaradásáról.

jövő vasárnap — 1886. június 20-án jelent meg a lapokban újból az a felhívás, mely először 1886. május 2-án látott napvilágot. Ott és akkor az előfizetési felhívást aláírta 33 magyar író. Most az újabb felhíváshoz még hatan csatlakoztak: Dr. Ágai Adolf, Bekesics Gusztáv, Benedek Elek, Degré Alajos, Láng Lajos és Milkó Izidor. S minthogy Milkó is szerepel a névsorban, V e levélben megnyugtatja, hogy nevük nem fog kimaradni, mert Nagy Miklós erre külön is figyelmezteti a szerkesztőket. Ezt az újabb felhívást valamennyi lap közölte, kivéve a FL, ami esetleg arra mutat, hogy V nemcsak Milkónak szidta Vadnait, hanem neki magának is szóvá tehetette előbb említett sérelmét.

Milán íróársunkat — Miloszavlyevits Milán nem volt író, V kedveskedésből humorizálva nevezi őt írónak. Milkó erről így ír: „Tőle [Vajdától!] már különös kedélyesség — sőt elmeség! — amikor egy hozzám intézett levelét ekként fejezi be: *Üdvözölve Önt és Milán íróársunkat* stb. Itt a tréfaság... két szóban rejlik, — abban, hogy közös kedves emberünket: Miloszavlyevits Milánt íróársunk-nak nevezi. Ezt a barátságos urat nagyon szerette Vajda... mert tréfálkozott vele... Tudvalévő, hogy legtöbb ember — s mentül nyiltabb természetű, annál inkább — csak azzal tud tréfálni, akit szeret.” (Gf 68. 1.)

143. Vajda — Kisbaári Kiss Ferenchez. Budapest, 1886. június 20.

K: Nincs.

M: Várkonyi Titusz adta közre Vajda János ismeretlen levelei c. cikkében a VÜ 1914. március 29-i számában, több V-levéellel együtt.

V életében 1886. június első fele nemcsak az előfizetők gyűjtésének izgalmait hozta, hanem közel két éve folyó válópörének végső akkordjait is. Június 7-én a Szentszék mondta ki a válasz engedélyezését, 17-én pedig a járásbíróság zárta le a tartásdíj-ügyet a költő felmentésével. Mindenütt Kisbaári volt a tanácsadója, tárgyalásokon képviselője, ezért úgy gondolja illendőnek V, hogy mindezekért köszönetet kell mondania. A levél hangulata áradó, szuperlatívuszokban beszél ügyvédje munkájáról, fáradozásairól, áldozathozataláról. Mindez már a levél megszólításában tükröződik.

vogel frei — (ném.) A két szó eredeti jelentése: szabad, mint a madár, de a múlt században a vogelfreihez *bitang* jelentés tapadt.

dühös Erynnis — (gör.) A feleségét nevezi így, a görög mitológia Erinnyis, fúria jelentésű szavával. Az Erinnysek, a sötétség leányai hárman voltak: Tisiphoné, a gyilkosság megbosszulója, Alekto, a fáradhatatlan és kikerülhetetlen üldöző és Megaira, a borzalmas. Elsősorban azoknak megbüntetésére és kínzására voltak hivatva, akik a földön gonosz dolgokat műveltek, megbüntették a kötelesség és hűség ellen elkövetett vétkeiket. A vétkezőket halálra gyötörték. V itt a mitológiai nevet BR-ra mint életének megrontójára alkalmazza.

A 30. sor pontokkal kezdődik, amelyek azt jelzik, hogy valamit kihagyott Várkonyi az eredeti szövegből. Sajnos ezt a többi levélben is megtette.

Szó, szó, szó — gondolom Hamlettel — A Hamlet II. felvonásának II.

színéből; Hamlet feleli Polonius kérdésére: „szó az, amit olvas, fontos szó?”

Jó hogy olyan ifju Herkules vagy — Kisbaári sportember volt, vívó, akiről V már korábban így nyilatkozott: „Az országot leghíresebb vívói az ő (Keresztessy József) iskolájából kerültek ki. Ilyen volt a 60-as évek körül Papp László, később Szemző István, Gencsi, majd mind-ezeknél jelesb Kisbaári Kiss Ferenc, a ki már mesternek is ritkítja párját, és kétségbejti a vele próbálkozó műkedvelőket nemcsak, de még a hivatásszerű mestereket is.” (Keresztessy József, VÜ 1882. márc. 26.)

Örök hállára kötelezett rabod, a ki ha kürtbe fújt, mint Hernani, köteles meghalni — A levélnek ez a befejezése elég zavaros. Victor Hugo Hernani c. drámájára hivatkozik. Hernani elkötelezte magát Don Ruy Gomeznél, megmentőjénél, átadván neki egy kürtöt azzal az esküvel, hogy amikor Ruy bele fog fújni ő, Hernani tudni fogja köteleességét, és megöli magát. A darab utolsó jeleneteiben, a látszólagos sorsfordulat után a kürt megszólal, Hernani, a felesége és Ruy Gomez megölik magukat. V szavait addig még lehet érteni, hogy ő a hállára kötelezett rab. A további szöveg így lenne jó: *örök hállára kötelezett rabod, a ki — ha kürtbe fúj —, mint Hernani, köteles meghalni, csak hogy nem lehetsz elengedett és nem fogsz kürtbe fújni.* A kézirat hiányában nem lehet megállapítani, hogy V fogalmazott-e zavarosan, vagy Várkonyi adta közre — a dráma ismeretének hiányában — gondatlanul a levél szövegét. Ismerve V olvashatatlan írását, ez utóbbi a valószínű.

V túlaradó lekésedését megmagyarázzák az ítéletek. Mind a kettőt az alábbiakban közöljük:

A SZENTSZÉKI ÍTÉLET

„1056 sz. Rkath. Vajda János bpesti lakos felperesnek, rk. Bartos Róza bpesti lakos alperes neje ellen az esztergomi érseki főszentszéknél az 1885. évi 96 sz. keresettel a házassági kötelék érvénytelenségének bírói kimondása végett indított, de az 1885. évi 1408 sz. pótkeresettel kereseti kérelmének ágy és asztaltól való elválás iránt módosított és sommás uton letárgyalt valóperében ugyanezen főszentszéknek f. 1886. év június hó 7-én tartott ülésében ítéltetett:

Tekintettel a polgári rendtartás 209 §-ára, mely szerint a polgári bíró által kivett tanuvallomások az ugyanazon felek között folyamatban lévő más jogügyekben is bizonyítékul szolgálnak, miután a bpesti IV. ker. kir. jbság által alperesnő részéről ugyanott kért tartásdíja bírói megállapításának ügyében hit alatt kihallgatott és felperes által jelen valóperének irataihoz a XI. XV. és XVI alatt hitelesített másolatokban csatolt tanuvallomások fonalán alperesnő életmódja a házasság tartama alatt is több tanu által olyszzerűnek tüntetett fel a legnagyobb határozottsággal, mely a házassági hűség szepőlőten megtartásának kötelességével homlokegyenest ellenkezik, s így felperesnek a VIII. alatt beperesített módosító keresetében előadott kérelmének jogosultságát teljesen igazolja, az pedig, mit alperesnő férjének állítólagos szeszélyes, dühöngős természetéről, durva bánásmódjáról, a háztartáshoz szükséges pénzösszeg megtagadásáról, sőt házasságtörő élet-

módra való utasítatásról a III. alatti önkéntes vallomások jegyzőkönyvében egyszerűen felsorolt, általa nemcsak, hogy kellőleg be nem bizonyítva, de a törvényszerű bizonyítási mód erre vonatkozólag a jelen per egész folyamata alatt részéről sehol még csak megkísérelve sincsen: mindezek után, minthogy ezen ügyfelek között kitört és a békes együttélést teljesen lehetlenítő nagyszabású surlódások alperesnében lelik kizárólagos létokozójukat, felperes jogszerű kereseti kérelmének bíróilag hely adatik s a tridenti sz. zsinat XXIV ülésének 8. szabványa valamint a Cap. V. de divort. értelmében alperesné vétkességéből az örökös ág és asztaltól való elválás engedélyeztetik, pervesztes alperesné egyuttal a felperes által 85 frt-ban felszámított perköltségek megfizetésében is elmarasztaltván.

1057 sz. Kihirdettetett és hitelesített ezen ítélet ugyanazon főszentszéknék f. 1886 évi június hó 7-én tartott ülésében Obert Károly és Plesznyik György mint evégre külön meghívott tanuk jelenlétében. Majer sk. érseki helynök és szentszéki elnök.

P. H.

Jegyzette és kiadta
Séda Ernő sk.
jegyző"

„JÁRÁSBIRÓSÁGI ÍTÉLET
TARTÁSDIJ ÜGYÉBEN
[1886. június 17-én.]

Másolat.
9989/1886.

Öfelsége a király nevében!

A bpesti IV. ker. kir. jbság Vajda Jánosné szül. Bartos Rozália felperesnek, Kisbaári Kiss Ferenc ügyvéd által képviselt Vajda János alperes ellen az 1885. évi január 12-én 391 sz. alatt benyújtott keresettel tartás és járulékai iránt folyamatra tett perében, melyben ezen bíróság által 1885 évi május hó 12-én 7301 sz. alatt hozott ítéletet a tekintetes bpesti királyi ítélőtábla 1885 évi július 28-án 25409/85 sz. a. kelt határozatával feloldotta az ezen határozat értelmében fogatosított újabb tanubizonyítási eljárás befejezése után következőleg

ítélt:

Felperesné keresetével elutasítatik és köteles 55 frt 75 kr. perköltséget 8 nap alatt végrehajtás terhe mellett alperesnek megfizetni továbbá a kiszabandó kincstári ítéleti illetéket sajátjából viselni.

Indokok:

A per során kihallgatott tanuk, névszerint Szabó Anna, Hellebrand Johanna, Nagy Miklós, Gerstmann Sigfried, Stünzel Antal, Stünzel Carolina, Erdélyi Gyula, Pilisi Schumayer Róza vallomásaiból nyilvánvaló, hogy felperesné férjét alperest elhagyván nemcsak az irányában köteleességszerű hűséget szegte meg, hanem e mellett botránys és erkölestelen életmódot is folytatott.

Mínthogy pedig a férj abbeli törvényes kötelessége, melynél fogva nejeének tartásáról gondoskodni tartozik, a házassági viszony benső lényegénél és az emberi méltóság emelésére irányuló céljánál fogva a nő részéről viszont természetesen feltételezi azon kötelességet, hogy ez mint nevet és rangját viselő, ennek családjába beolvadó a házassági kötelek fennállásának ideje alatt férje irányában hűséget tanúsítson, ennek nevét, polgári állását és családját megbecsülő erkölcsi életet folytasson; mínthogy továbbá felperesnő a hivatkozott tanuvallomásokkal nyújtott bizonyítékok szerint ezen elvekkkel magát merőben ellentétbe helyezvén, férje irányábani kötelmeit megszegte, s így a tartáshoz való jogát elvesztette: őt erre alapított keresetével annál is inkább elutasítani kellett, mert az esztergomi érseki főszentszék által, alperesnek felperesnő ellen folyamatba tett válóperében hozott s 3. sz. a. becsatolt ítélet szerint felek között az örökös ágy és asztaltól való elválás felperesnőnek épen a fentebb tanuvallomásokra alapított vétkességéből mondatott ki, ilyen esetben pedig a nő tartási igénye különben is megszűnik. Alperes azon kérelme, hogy neje erkölcsi magaviseletéről való bizonyítvány kiadása végett a Budapest fővárosi m. kir. államrendőrség megkerestessék, tekintve, hogy polgári eljárásban ezen bíróság a felek részére bizonyítványokat beszerezni magát hivatottnak nem érzi, s különben is a jelzett körülményt a tanuvallomások kellő világításba helyezték — figyelmen kívül volt hagyandó.

A perköltőség iránti határozat a frts 251 §-án alapszik.

Mely ítélet indokaival együtt alperesi képviselő előtt nyomban kihirdettvén a meg nem jelent felperesnőnek kézbesítetteti továbbá jogerőre emelkedés után az ítéleti illeték kiszabása végett a m. kir. központi díj és illeték kiszabási hivatalhoz áttétetni rendeltetik. Budapest. 1886. június 17. P. N. [Olvashatatlan aláírás] sk. kir. alj. bíró."

144. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. június 20.]

K: MTA Kézirattára. Finom, vastag, merített levélpapír, vízjele mint az előző Milkó-leveleknek. Nagysága: 248 × 198 mm. Kétrét hajtott. Fol. 2. A fekete tintával írott szöveg az 1., 2. oldalon, a 3. oldalon az utóirat, a 4. üres.

M: Sch füzetében a 26—27. lapokon. A 7. sor az elejéről a Gf 64. l-on is. A szövegbe Sch betoldott egy szót, amely felesleges, mert anélkül is értelmes a mondat: 10. sor: *én adok neki 400 ftol de, fájdalom, aligha leszek kénytelen ezzel a szives, szerencsés kiadással.* — A közölt szöveg a központozásban is eltér két helyen az eredetitől: 5. sor: *Lehet azonban, hogy* 9. sor: *fájdalom, aligha leszek kénytelen*

A levél keltezetlen, de a második fölhívás megjelenésének dátuma alapján biztos, hogy június 20.

A mai lapok közölték — A FL kivételével valamennyi lap közölte a Felhívást, s mindegyik a bevezetésben azzal indokolta az újraközlést, amire V a levélben is hivatkozik: a szárazság, a Janszky-ügy és a bajor tragédia. Milkó V naivitásának tulajdonítja az ezekre való hivatkozást. (L. a 140. lev. jegyzeteit.)

bajor tragedia — Lajos bajor király 1886. június 13-án öngyilkos lett.

Milkó ehhez a következőket fűzi: „II. Lajos, akit elmebetegsége miatt az uralkodástól eltiltottak, a stranbergi tóba ölte magát, és a segítségére siető orvost: dr. Guddent is magával a halálba rántotta. A részvét a tragikus véget ért rokonszenves király iránt általános volt a műveltek köreiben, de nem valószínű, hogy szomorú végzete egyetlen vevőtől is megfosztotta Vajda Jánost. De ő maga a naiv póetalélek, ez a gyermeknek maradt öreg költő mindvégig hitte, hogy ezek a »szerencsétlen körülmények« voltak okai a félsikernek. Még évekkal később is úgy emlégette a Janszky-affért meg a wittelsbachi tragédiát, mint az ő saját külön két balesetét, amelyek egyenesen őllene intézett merényletei a Sorsnak, az őt következetesen üldöző Anankénak.” Egyébként Lajost június 12-én fosztották meg trónjától, 13-án ölte magát a stranbergi tóba, és 19-én temették. (Gf 65. l.)

Révyay — Révai Sámuel (1833—1908) könyvkereskedő és könyvkiadó Eperjesen, majd 1869-től Pesten. 1880-ban testvérével, Leóval a könyvkereskedést könyvkiadó osztállyal bővítették. Ebből lett 1895-ben a Révay Testvérek Irodalmi Intézete Sámuel fiainak, Mórnak és Ödönnek a vezetésével.

500 előfizetés az enyim — Az elszámoláskor Nagy Miklós, aki az előfizetéseket kezelte, 550 előfizetővel számolt el, három nappal a könyv megjelenése után.

Révyay külföldi intézetben nyomtatja — Csak a kötés és a borítás készült külföldön, a szöveget itthon nyomták a Pallas Részvénytársaság Nyomdájában. A kötetet viszont Lipcsében Gustav Fritzsche Kgl. Sächs. Hofbuchbinder készítette.

Őn a borítékon nekem olyan címet ad — A boríték hiányában csak sejthjük, hogy Milkó V-t szerkesztő úrnak titulálta, ez ellen tiltakozik.

delicatasse — (fr.) Finomság, gyöngédség.

őnnök ez dukál is, mert hivatala van — Milkó Sch szerint 1884—1889 között Szabadka városának árvaszéki ülnöke.

145. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. június 25—26.]

K: MTA Kézirattára. Finom, vízjeles levélpapír. Vízjel: mint az előző Milkó-levelekben. Nagysága: 248 × 198 mm. Kétrét hajtott. Fol. 2. A fekete tintával írott szöveg az 1., 2. oldalon, a 3.-on a NB., a betoldás, a 4. üres. Az írás erősen kuszált, nehezen olvasható.

M: Sch füzetében 10. sz. 27—28. lapokon. A közlés szöveghű. Sch azt is megjegyezte, hogy az utolsó előtti sorban az *ily röviden* kitélt V utólag szúrta be a szövegbe. A levél keltezetlen. Sch ezzel kapcsolatban a következőket mondja: „A levél nyilvánvalóan válasz egy Milkó-levelelre, amelyben Ágai cikkéről rosszaló hangon eshetett szó. Ha felteesszük, hogy Milkó a cikk futólagos elolvasása után azonnal közölte véleményét V.-val, akkor a gyors levélváltásnak június 24—26 között kellett lezajlania, s így a V-levél keltét június 25—26-ára tehetjük.” (28. l.)

Ágai cikkének ama futamát — Ágai Adolf (1836—1916) író, humorista. Csicséri Bors néven 1886. június 23-án Sobri Józseka és Vajda János címmel cikket ír, amelyben keserűen állapítja meg, hogy a Sobri Józseka c. féreművet 20 000 példányban adták ki, V számára pedig úgy kell

fogdosni az előfizetőket. V-t agyondicséri: „Van közöttünk valaki, aki fej magasával nyúlik fölénk, verseivel leszedi a napot az égről, majd neki robog az égnek maga, s mint bus üstökös szántja villám ösztökével a véghetetlenséget, s minden időkre szóló hatalmas eszmékkel, jóslatos beszéddel harog bele a szívéinkbe. Korbácsol és ontja haragja tüzét és dörög hozzá és hinti a virágot és megvigasztal. Leszáll a lét titkainak mélyeibe s főséges szárnyalással magával viszi lelkünket mint ökörszemet a sas. Mert sas is, fülemüle is — szóval igazi poéta. A neve Vajda János. Ez a Vajda János élehetetlen vén gyermek.” Aztán beszél arról, hogy kik fizettek elő a megjelenő V-művekre: „Egyszer csak elősompolyog bátoratlanul a jó Kohn Mór. Uccu teleharangoztuk gloriózus nevével az országot. Aztán jött Báthory Ármin. (Nem az erdélyi fejedelem sarjadéka.) Aztán előcihelődtek Mamusics, Vancsics, Krenedics, Lotopák, Szlopák és Pupák: megannyi derék bunyevác, horvát, magyar és pánszláv tót szittya, kiket szózattal lelkesített fel Milkó Izidor.” Milkó valószínű ez utolsó mondat miatt tett panaszt V-nak. Ezt magyarázza V a levélben azzal, hogy költött neveket is Ágai, Mamusits neve pedig csak véletlenül kerülhetett a költött nevek közé. (L. Vkrk. IV. k. 577. sk.)

Mamusits — Mamusits Lázár Szabadka polgármestere, aki ellen 1888 októberében vizsgálatot indítottak, mert a városi választásokon a fegyveres erőket a maga céljaira használta föl. V itt még érdemes személyiségnek nevezi.

Vadnyal, Urváryval s Csikyvel már közel egy hónapja nem is találkoztam — Vadnai a Fővárosi Lapok, Urváry a Pesti Napló szerkesztője, Csiky is újságró, vagy szerkesztő lehet, de ma már nem lehet megállapítani, hogy a sok Csiky (Gergely, Kálmán, István, Sándor) közül V melyikre gondol.

Milán bácsival — Miloszavlyevits Milán, akire az utóiratban rákérdez, hogy miért nem küldi még az előfizetési ívet. Gyűjtésének eredménye 1886. június 2-án jelent meg a PN-ban.

146. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. június 28.]

K: MTA Kézirattára. Vastag, merített levélpapír. Vízjele azonos az előző Milkó-levelekben levőkkel. Nagysága: 248 × 198 mm. Kétrét hajtott. Fol. 2. A fekete tintával írott szöveg a levélnek mind a négy oldalát betölti.

M: Sch füzetében a 28—29. lapokon, 11. sz. alatt. A szöveg egyetlen kötőszó kivételével azonos a kézirattal. Ugyanis a 27. sorban a *kérdés* helyett a kéziratban a *kérdés* szerepel. Így értelmesebb is a szöveg, így javítottuk. A levél keltezetlen. Sch június 27. és júl. 1. közé teszi a keletkezési időpontot, hivatkozva arra, hogy Miloszavlyevits gyűjtésének eredménye július 2-án jelent meg PN-ban. Valószínű, hogy június utolsó napjaiban írta. Hivatkozik ugyanis előző levelére (július 25—26.); ha erre Milkó válaszolt, az 27—28-án lehetett. Elképzelhető azonban, hogy még meg sem kapta Milkó V levelét, csak júl. 1. előtt érdeklődött: nem jön-e Palicsra, ez esetben V erre válaszolt, s megismétli a Miloszavlyevits gyűjtése iránti érdeklődését. Ha Milkóék erre a felszólításra küldik az ívet, V levele már június 29-én Szabadkán kellett

hogy legyen; ha ott postázták is az ívet 30-án, úgy lehetett július 1-én már Pesten s csak így közölhették júl. 2-án. Tehát a levél kelte minden valószínűség szerint június 28.

ellátogatok [...] *abba a kedves „Nemzeti”-be (vagy Európa)* — 1885-ben Vajda a Nemzeti Szállóban lakott, ahonnan több levelet is írt. (114., 120. sz. levelek.)

Karlsbad — Híres gyógyhely Csehszlovákia északi részén, ma Karlovy Vary. Forrásainak vizet ivókúrára használják.

Naplóba — PN-ba, ahol *Vajda János költeményei* címmel a Napi Hírek előtt közölték a gyűjtés eredményeit.

Révayval szerződtem — Révai Sámuellel a későbbi Révai Testvérek alapítójával.

M. urral — Miloszavlyevits Milán úrral.

Palágyi Menyhért (1859—1925) író, kritikus, filozófus, V táborának legtehetségesebb tagja. Több ízben írt cikket V-ről. (Vajda János és a magyar líra. Koszorú, 1885. május 17., 24.; Vajda Jánosról, Egyetértés, 1886. május 30.)

sans géné — (fr.) Fesztelenül. Palágyi ajánlása is mutatja, hogy Milkó V-től nyaralása iránt érdeklődhetett és biztosítani akarta a szállást díjtalanul, mint ahogy azt az előző évben is tette. V maga helyett Palágyit ajánlja.

147. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. július 17—24.]

K: MTA Kézirattára. Vastag, finom, vízjeles levélpapír. Vízjel mint az előző Milkó-leveleknél. Nagysága 248 × 198 mm. Fol. 2. A fekete tintával írott szöveg az 1., 2., 3. oldalon, a 4. üres.

M: Sch füzetében a 30—31. lapokon, 12. sz. alatt. A kézirat és a közölt szöveg közötti eltérés:

A 17. sorban Sch-nél *enyim* eredetiben *enyém*.

A 21. sorban betoldott a névelő hiányzik a kéziratból. A Gf-ben is megjelent a levél szövegének második fele, s már Milkó is betoldta a névelőt a *világ* szó elé.

A levél nincs keltezve. Sch a július közepén való keletkezést az alábbiakban indokolja: „A levél a Miloszavlyevits-névsor megjelenése után kelt, bizonyára július közepe táján. Ezt az időpontot feltételezteti az a körülmény, hogy V előző levelére soká nem érkezett válasz.” (Sch 31. l.) A levél arról beszél, hogy „a jövő hét vége felé sikerül szabadulnom”; ha arra gondolunk, hogy V általában a hónap végén ment üdülni, s ez évben július 31-e szombaton volt, a levél így július 20-a körül keletkezhetett, pontosabban július 17—24. közötti héten. Július végén vagy augusztus elején aztán elmehetett valahová, mert augusztusból semmi adatunk nincs V-ra vonatkozóan.

feszélyező kérdés — Palágyi Menyhért számára kért ingyen szállást Palics-fürdőn Milkó közbenjárásával.

Az egészet egy bizottság intézi — Az előfizetők gyűjtését e levél szerint egy bizottság intézte, melynek Nagy Miklós személyében pénztárosa is volt, aki a befolyt pénzt kezelte, s aki majd a végső elszámolást is intézte volt.

Ezek a derék kollegák — Pontosan nem tudjuk, kik voltak a V-kötetek kiadóbizottságának tagjai. Valószínű, hogy Ábrányi Emil, Nagy Miklós, Eötvös Károly, Rákosi Jenő, Bartók Lajos, Irmei Ferenc legtöbbször tettek az ügy érdekében, mint a bizottság tagjai is.

Gyulay et consortes — (lat.) Gyulai Pál és társai.

Mil. M. — Miloszavlyevits Milán, aki egymaga több mint 50 előfizetőt gyűjtött. Ezt a PN a következőképpen nyugtázza: „Tegnap Szabadkáról, melynek hazafias értelmisége olyan lelkesedéssel karolta föl ez irodalmi ügyet, ismét egy hosszú névsort 51 előfizetővel és 252 frtnyi előfizetési díjjal vettünk úgy, hogy a nálunk begyűlt előfizetők száma 191 összesen 428 frt befizetett előfizetési díjjal. A legújabb gyűjtés Miloszavlyevits Milán, Szabadka város közbecsületben álló tekintélyes polgárának érdeme.” (PN 1886. júl. 2. reggeli kiadás.)

Lichtnekkernél — Lichtnekker András a Bárány Szálló tulajdonosa Szabadkán.

148. Vajda — Pósa Lajoshoz. [Budapest, 1886. július 25.]

K: Dr. Kósa Istvánné, Pósa Sári tulajdonában van.

M: Közreadta Scheiber Sándor Két Vajda János-levél c. cikkében (ItK 1964. 678—680. 1.); a levél tulajdonosa engedte át közlésre. Keltezési körülményeiről elmondja Sch, hogy a nagy előfizetési kampány idején a Szegeci Napló 1886. július 18-i számában foglalkozik V-val és költészetével. A vezércikk a költő méltatlan mellőzését említi meg; Sch hozzáfűzi, hogy az egész cikk „Ambrus Zoltán Vajda-szemléletéből” táplálkozik. A lap tárca-rovatában Pósa Lajos verset írt Vajda Jánoshoz címmel:

Napos mezőn elandalogva,
Hol gerle bug, rózsá virul,
Hol mézsovár méhek csapatja
Zümmög a völgy virágirul:
Lángszivedet érzem dobogni
Örök mohó szerelmi vággyal,
Verésiből fakad talán a
Párját hívó édes madárdal!

A harsogó vihart ha hallom,
Mely rázza fenn a bérötetőt:
Lelkembe csap lantod zenéje
Fuvallva rá az óserőt,
Elámult lelkeimen keresztül
Villámlás közt tisztítva nyargal —
A porba sujt kobzod haragja
S főlemelsz egy szárnyas szavaddal.

Tűnő idők egy-egy csodáját,
Ha látom a nagy üstökösöt
S elgondolom, hogy' fut magában
A csillagok világa közt:

Téged látlak költészetünknek
Te társtalan nagy csillaga!
Nyilként haladsz a büszke pályán,
Keringeni nem tudsz soha!

Ha fölrepülök a magasba
Kutatni a lét titkait:
Ez a roppant nagy végtelenség
Kétségbeejt, szédít, vakít,
Szakadoz a mennybolt körültem,
Világok hullnak szerteszét —
Költészeted kezembe adja
A hit erős, szent kötelét.

S ha bolygok az erdő homályán,
Hol az alvó szellő pihen,
S a bujdosó vad megsebezve
Elrejtetik bus mélyiben:
Könnyhullatás közt gondolok rád,
Te nagy dalnok, vérző sziveddel!
Míg haldokolsz árván magányban:
Az örök hír játszik neveddel.

A levél keltezetlen. Sch a vers megjelenéséből és a levél tartalmából állapítja meg a keletkezési időpontot (július 25.). Sch elmondja továbbá, hogy a levél hangulati indítékai között megtalálhatók a vezércikk gondolatai is; problematikusnak tartja az óda és Pósa személye közötti ellentét kiemelését: V a 16. sorban aláhúzta az *Őn nekem* szavakat, a 19. sorban pedig az *Őn épen Őn* kitételből a második *Őn*-t. Sch úgy gondolja, hogy V nem volt jó véleménnyel Pósa költészetéről, s bizonyítékként említi Gárdonyi József (Gárdonyi Géza fia) életrajz-szerű írásának egy idézetét, mely szerint V következőket mondotta volna a pálya kezdetén induló Pósának: „Ismerem verseidet! kissé gyerekesek, de azért jók.” (Gárdonyi J.: A beszélő toll. Bp. 1941. 36. l. (Ez igen csak egy a V-ról szóló legendák közül. Az igaz, hogy Pósa 1875—1881 között pesti újságíró volt a Nemzeti Hírlapnál, de 23 évvel volt fiatalabb V-nál, ez pedig elég ok volt a költőnek arra, hogy ne legyenek tegező viszonyban. Egy adatunk van 1877-ből. A *Találkozások* előfizetői közt ott találjuk a Pósa nevét is, sőt előfizetőket is gyűjtött a kötetre. Ha V kifejezése több udvariassági formulánál, akkor e régebbi időszak valamely ismeretlen mozzanatára vonatkozik. A versbe átvett Vajda-motívumok szembeszökőek.

mult vasárnap — 1886. július 18-án V valamelyik kávéházban reggelizett és olvasta a lapokat. Így akadt kezébe a Szegedi Napló aznapi száma, s ott olvasta a róla szóló cikket és verset.

az igazság csatlakozhatatlan pápai — Hivatkozás a pápai infallibili-tás dogmájára.

megnézem Szegedet, hogy gyönyörködjem modernsége részleteiben — Célzás arra, hogy Szegedet a nagy árvíz után a 80-as években újjáépítették. 1884 végéig 3166 épületet újtottak fel. (BH 1885. jan. 2.)

149. Vajda — Ismeretlenhez. [Budapest, 1886. július.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményéből került az OSzK-ba, EL-nál a XII. 346. számot viselte. Merített, vonalás levélpapír, a vonalak 1 cm-re vannak egymástól. Nagysága 282 × 223 mm, kétrét hajtott. Fol. 2. A fekete tintával frott szöveg az 1. oldalon, a 2., 3., 4. oldal üres.

M: Kiadatlan. A címettet nem lehet megállapítani. Valamelyik lap szerkesztőjének írhatta, aki előfizetési íveket kért tőle. Mivel 1886. júliusában V-ról két nagyobb terjedelmű cikk jelent meg: az Eötvös Károlyé a VÜ-ban (júl. 4.) és a Bródy Sándoré a BH-ban (A dícsőség címmel, júl. 25-én), illetve a Szegedi Napló júliusi 18-i számát szenteli V-nak (1. az előző levelet), a küldeménytálán e három személyvel lehetne kapcsolatba hozni. De mivel Pósnak július 25-én utólag írt V s nem tesz még célzást sem egy másik levélre, Pósat ki kell zárunk. Eötvös Károlyt melegebben szólította volna meg, s vele többször találkozott a bizottsági üléseken. Maradna tehát a fiatal Bródy Sándor, aki 1884-től Pesten újságíróskodik, s akiről tudjuk, hogy V levelezett vele. Bródy írhatott neki, íveket kért s megemlítette, hogy cikket szándékoznak írni róla a BH-ba. Erre vonatkozhat a levél 3. mondata. A levelet e megfontolások alapján 1886 júliusára kelteztük, s helyeztük a július 25-i Pósa-levél után.

Ujdondászi Kruppágyúból — Ujdondász volt a szerkesztőségeknek az a tagja, aki a híreket szerkesztette. Krupp-ágyú—Krupp Alfréd (1812—1887) német nagyiparos nagyüzemében készített ágyú neve. V elég gyakran használja ezt a kifejezést; pl. ezt írja: „... holnap már a Krupp-ágyuk is beleszólnának a tajtékot szóró vitába” (PÜ 1875. június 16.).

Ha meg se nő a fü bizonyosan oda lesz — a ló — Népi mondás, melyet arra vonatkoztat, hogy ha nem sikerül az előfizetők gyűjtése, beleszülhet még ő is.

Kérem ez íveket átadni [. . .] kollegáknak — Egy adalékkal több arra nézve, hogy kik is vettek részt az előfizetők gyűjtésében. Ebből a sorból kitűnik, hogy az újságírók is bekapcsolódtak.

150. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886.] szeptember 26.

K: MTA Kézirattára. Vastag, merített papír, vonalás. Vízjel: STUART PAPIR. Nagysága 256 × 222 mm, kétrét hajtva. Fol. 2. A fekete tintával frott szöveg az 1., 2., 3., oldalon, a 4. üres.

M: Sch füzetében 13. sz. alatt, 31—32. 1. A levél szövegének nagy része megjelent a Gf-ban is (83. 1.) A közlés szöveghű, egy rossz olvasat kivételével. Az 5. sorban ugyanis Milkó így közli a szöveget: *Most azonban még* — a kéziratban *Most azonban már* van. Mi a K szövegét közöljük.

A keltezésből az évszám hiányzik. Sch 1886-ot állapított meg; ez évben dolgozott V műveinek kiadásán. Hozzátehetjük: a kolerajárvány is 1886-ra mutat. Igaz, 1893-ban is volt járvány, akkor is írt Milkónak ugyanilyen aggódalmakkal. (Sch 43. 1.)

szörnyű nagy elfoglaltság — E levél arra mutat, hogy az ívek sze-

désével szeptember elején elkészültek. V visszaterve a nyaralásból hozzálát a korrektúrához. Ez számára nagy munkát jelentett, mert tüzetesen átnézte mindig a kiszedett szövegeket. A levelet 26-án vasárnap írta, akkorra végzett a munkával s kedden, 28-án szeretne indulni Szabadkára.

scrupulosom — Aggodalmam, aggályom van a kolera miatt. A kolera 1886. július elején már Triesztben ütötte fel a fejét (BH 1886. júl. 2.), 10-én Fiumében, szeptemberben Pesten is szedi áldozatait. (Kolera esetek Pesten. BH 1886. szept. 13.) V tehát azért aggodalmaskodik, hogy vajon Szabadkán nem félnek-e a pesti vendégtől. E sorokat kommentálva írja Milkó: „A levél elejének diszkóliája, amely kezdetben csak attól félt, hogy a város közönsége nem fogja őt szívesen látni a kolerajárvány miatt, a végén már oda növekszik, hogy minden érintkezés megszűnésétől tart, és pedig nemcsak az országban, vagy a városban, hanem az egész világon.” (Gf 83. 1.)

”*Nemzeti*” szállodában — V-nak Szabadka városa a Nemzetiben biztosított ingyen szállást, amikor tűdülni akart. Itt volt hosszabb időn át 1885. május — júniusában és 1886. októberében.

Milassin ur — Milassin Jakab fürdőpénztáros Palicson. Milkó így ír V és Milassin kapcsolatáról: „De Milassin Joki barátsága (aki mint palicsai pénztáros apró szivességeket tett neki) éppoly becses volt előtte, mint akármelyik kegyelmes uré, s valószínűleg őszintébbnek is tartotta.” (Gf 73. 1.)

151. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. október 12—13.]

K: MTA Kézirattára. Vastag, merített, vonalas papír. Vízjel: STUART PAPIR. Nagysága 256 × 222 mm. Kétrét hajtott. Fol. 2. A fekete tintával írott szöveg a levélpapírnak mind a négy oldalát betölti. Kuszált, fakult írás, nehezen olvasható.

M: Sch füzetében 14. sz. alatt, a 32—33. lapokon. A levél második fele a Gf-ban is az 55. lapon. A közzétett szöveg egy helyen nem egyezik a kézirattal:

7. sor: Sch: *szervezőségnek*, Kézirat: *szervezőségeknek*. A levél keltezetlen, Sch október 12—13-ra teszi a keltezési időpontot, úgy tűnik, nagyon helyesen, mert a sajtó október 15-től kezdve tudatja a kötetek megjelenését. Sch azonban téved, amikor egyik jegyzetében arra hivatkozik, hogy V külföldi kénese fürdőről jött haza a könyv megjelenésére. (32. l. 66. sz. jegyzet.) V szeptember 28-tól október 10-ig Szabadkán, illetve Palicson volt. A levél első mondatai világosan utalnak arra, hogy V ott várta Nagy Miklós válaszát, amiről Milkó is tudott, a lakáscseréről is beszélgettek. Tehát V megérkezik Szabadkáról október 10-én vasárnap este, másnap Nagy Miklós elszámol az előfizetőkkel, kedden azaz 12-én írja Milkónak ezt a levelet.

N. *Miklós* — Nagy Miklós, aki az előfizetésből begyűlt pénzt kezelte, s akit V elutazása előtt arra kért meg, hogy szerezzen neki lakást, mire hazajön. Nagy Miklós a megbízást teljesítette, s amikor ezt tudatni akarta V-val, akkor kapta meg V levelét, melyben megírta házaérkezésének dátumát.

Aranykéz utca — Utca az V. kerületben. Előbb Vadászkürt u., majd Kéz u. s később csatolták hozzá az arany jelzőt.

Műveimet Révay ma küldte el — 1886. október 11-én hétfőn küldte szét a kiadó a megjelent V-köteteket a könyvkereskedőknek.

A P. Napló jegyzékét tegnap vettem át — A PN állandó rovatban közölte az előfizetéseket, név szerint felsorolva az egyes ívekről leolvasott neveket. (jún. 2., jún. 9., jún. 24., jún. 27., jún. 29., júl. 2., júl. 7., júl. 21., júl. 27.). A júl. 2-i gyűjtésben, Miloszavlyevits ívén szerepel Lichtnekker Andrásné neve. V sokszor megfordult nála a Bárány-vendéglőben ebédelni, vacsorázni. A levél jellemző dokumentuma V magatartásának.

Előfizető és utánvételes összesen mintegy 550. — V maga nyilatkozott tehát a végső eredményről közvetlenül az elszámolás után; feltehetően nem nagytott. Komlós ugyanis csak 380 előfizetőről tud (Komlós 208. 1.). Kerekes György V-életrajza szerint pedig 500 volt az előfizetők száma. Úgy gondoljuk, V tudta jobban. Egy biztos: a PN pontosan 200 előfizetőt nyugtázott név szerint is.

subintelligitur — (lat.) Magától értetődik, odaértetődik.

Kerepesi ut 10. — Ma Rákóczi út.

152. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1886. október második fele.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményéből került az OSzK-ba. A gyűjteményben a XII. 338. számot vicselt. Vastagabb tapintású, szürkésárga papír, 228×146 mm. Fol. 1. A szöveg ceruzával frott. Nagyon nehezen olvasható.

M: Kiadatlan. A levélben keltezés nincs, csak a lakás cím igazít el. V 1886 júliusában még az Üllői út 24. sz. alatt lakott, ide várta műveire az előfizetéseket. Augusztusban nem volt Pesten, hanem „kónes fürdőn” (1. az előző levelet), szeptemberben bérelhetett lakást a Kerepesi út 10. sz. alatt, esetleg csak októberben, arra az időre, míg Nagy Miklós szerzett neki szállást. Ezt a címet közli Milkóval október 12-én, amikor Szabadkáról hazatért (a szeptemberi Milkó-levélben még nincs cím!), s ezt közli most Bartókkal is, jelezve, hogy lakást változtatott. Minden jel arra mutat, hogy az itt jelzett címen csak néhány hétig lakott, átmenetileg, mivel Nagy Miklós csak nov. 1-től vette ki neki a szállást az Aranykéz utcában. Ennek alapján a levelet 1886 október második felére kelteztük. E levél kíséretében V valamilyen adomát, tréfát, viccet vagy esetleg valami humoros cikket, esetleg verset küldött, a Bolond Istók számára. Ez évben (1886) V több cikk szerzőjeként gyanítható. (Pl. *Hentzi megy*, jan. 10. *Menekülő ferbli*, május 2. stb.) Pontosán nem lehet megállapítani, hogy októberben mit küldött Bartóknak. De abból, hogy levonatot kér, arra kell gondolnunk, hogy nagyobb lélegzetű cikk vagy vers volt a küldemény.

153. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. október második fele.]

(Töredék)

K: Soproni Liszt Ferenc Múzeum Helytörténeti Gyűjtemény 552. sz. darabja. Kemény kartonra írt levél, nagysága 94 × 80 mm. Fol. 1. A szöveg tintával írva a kartonlap mindkét oldalán. Csatkaik Endre egykori kismartoni (Eisenstadt) muzeológus gyűjteményéből került a Múzeum tulajdonába. Csatkaik a múzeumi nyilvántartás szerint csere útján jutott a levéltöredékhez. A leltári napló beírása szerint: „Csere Kozocsa Sándorral, levéltöredék ismeretlenhez.”

M: A levéltöredék szövegét közreadta Sch füzetében a 15. sz. alatt, a 33. lapon. Szerinte egy Milkóhoz írt levélnek a befejező része. Az első lap, mely valószínűleg még egy ekkora darab karton volt, elveszett. De az is elképzelhető, hogy nem Milkónak szól, hiszen a levél provenienciája legalábbis megkérdőjelezi a címzettet. Az igaz, hogy Szabadkán gyűjtötték a legtöbb előfizetőt, s nekik volt joguk háborogni a kötetek késése miatt, de ugyanúgy elképzelhető, hogy más gyűjtő írt V-nak a kézbesítés elmaradása miatt.

Dátum a kéziratban nincs, Sch helyesen október végére datálja a kezestést. Október 15. után jelzik a lapok a kötetek megjelenését, tehát egynéhány nap, esetleg hét után érdeklődhetnek a könyvek iránt az előfizetők a gyűjtőnél.

A késelem fejében a fűzött példányra előfizetők is kötött példányokat fognak kapni — V egy november elején Milkóhoz írt levelében (148. sz. levél) a következőket közli: *Révay az előfizetők egy részét már kielégítette, de a díszpéldányok még mindig nem készek, csupán ezek expedíciója késhetik még.* Ez a két mondat (két különböző levélből) mintha arra utalna, hogy két különböző személyhez íródtak. Hiszen előbb kötött példányokat ígér a késelem fejében, amott pedig arról ír, hogy az előfizetők egy részét már kielégítette, csak a díszpéldányok kézbesítése késik; nem ígér kárpótlást a késelem miatt.

154. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. november eleje.]

K: MTA Kézirattára. Merített, vízjeles levélpapír. Vízjel: „Original Old Style Paper.” Nagysága 247 × 180 mm. Kétrét hajtvva. Fol. 2. A szöveg fekete tintával van írva az 1., 2., 3. oldalra, a 4. üres. Kuszált, nehezen olvasható írás.

M: Sch füzetében 16. sz. alatt a 34. lapon. A 9. sorban *részesíteni* van, a kéziratban: *részesíteni*. V ezzel a levéllel küldte azoknak a jegyzeteknek első felét, amelyeket később Abel-féle cikkeknek emleget V is, az irodalomtörténet pedig *Önbírálatként* tart számon. Ezt az *Önbírálatot* először Milkó közölte V halála után (PN 1898. 104. sz. április 14., 15.), másodszor is 6 adta közre a Bácsmezei Napló 1927. december 25-i számában. Harmadszor Vajda János *Összes Műveiben*. (Sajtó alá rendezte Kozocsa Sándor. 1735—1743. l.) A Vkrk IV. kötete Milkó szövegét közli a PN-ből, mivel a kézirat a kötet összeállítására idején nem került elő (a 386—392. lapokon. Sajtó alá rendezte: Serecs József). Címe: *Vajda János — magamagáról*. Időközben a kézirat előkerült, s minthogy a Vkrk IV. kötete a hiteles szöveg pótlását ígéri, a levél kaposán az egész szöveget betűhíven közöljük:

„Általánosságok

Mezey Ernő igen találóan festette ama társadalmi szellemet, mely ma már csak a rang, vagyon és oklevél szerint képes osztályozni a költőket is. Hát ha tovább megyünk és vizont eme társ. szellem eredetét, kutfejét keressük, megtaláljuk azt a politikai viszonyainkban, melynek folyamánya a magyar nemzet ridegebb, nehezkesebb, [lehúzva: gyerekesebb], önzőbb, prózaibb, fagyosan józan természetének fölülkerekedése ama fellengőbb, érzelmesebb, fogékonyabb, lángolóbb elemén, mely a század második negyedének nagytratór küzdelmeiben vitte a vezérszerepet. Tanulságos dolog e kétféleséget e jellem-beli dualizmust mélyebben szemügyre venni. A mostan uralkodó elem azt állítja, hogy ő az igazi (magyar) t. i. az igazi ázsiai, melynek fészke az alföld ragadós, termékeny de marasztó sáros agyaga, légköre az egyformaság, a változatlanóság a konzervatív, voltaképp kényelmeskedő, henyelő semmittevés, maradiság, lomhaság, mely bölcs mérséklet, óvatosság név alatt árulja magát. Könnyű Katót ténceba vinni, ez az állapot tetezik a röst véru, alant járó képzelmü, szentvtelen elemnek, mely szereti ebbeli tulajdonságainak a józanság cégt adni. Egykor maga Kossuth egy amerikai beszédében olyan formát állított, hogy a magyar nemzet kevéssel beelégszik és csak *dei* állapotát ohajtja stb. Amire egy amerikai azt jegyezte meg, hogy akkor hát a magyar nem fog előrehaladni, és eszerint nem is életképes, mert modern korunkban mindig elégtelennek kell lenni és többre törekedni.

Eszerint már nem a mostani — a mai konzervatív, lomha »józan« vagyis minden ujítástól, emelkedéstől irtózó, de amaz a másik, a tevékenyebb, nyugtalanabb, tüzesebb, szóval geniálisabb, szellemileg, erkölcsileg gazdagabb tehetségü, vérmesebb elem a szerencsebb és hivatottabb, mely jövőt képes teremteni a magyarnak. De még döntőbb és érdekesebb, hogy voltaképp csakugyan ez is az *igazibb* magyar. Avvagy nem e a *huszár* a magyarnak legvalódibb típusa? — a *csodás rendkívüliért* hevülő a *mesék* határáig száguldozó magyar? Hiszen még az igazi baka is a végtelenség szélébe lógatja lábait? A világ lelkesedőnek, áradozónak, merésznek ismeri a magyart, és az is az igazi, csak most, a nagy katasztrófa után *beteg* ágyában bizta sor-sát aludt véru ápoló vénasszonyokra. De a jövő — ha lesz, és lesz azt kell hinnünk — a jövő azé a *jobbik* felé, melyben *teremtő* erő, *tevékeny*, nagyra törő, *fellengő* lélek, *magasan szárnyaló*, az ég felé és nem le a porba törekvő gazdag *képzelem* lakik — és midőn ez az elem lesz uralkodó politikában, ugyanaz lesz akkor az akadémián, sajtóban, szépirodalmi társulatokban is az irányadó, és akkor megjön az ideje a V. J. költészetének is. — Ebben kételkedni annyi, mint kételkedni a nemzet jövőjében — A baglyok eltűnnek az éj sötétében és a déli verőfény *özönében* fönnen lebegnek az aranyasok.”

„Ábel és Aranka

Azok közé a nem ázsiai, de modern európai magyarok közé tartozom, akiknek szenvedélye, gyönyöre az olvasás, a szép művek élvezése. Ismerem a világirodalom legszebb termékeit. Egy oszthatlan is-

mérve, bizonyítéka a remekségnek és a tökélynek: ha a többszöri olvasást időnkint megkívánom, és mindannyiszor szebbnek tetszik a mű, és nagyobb a hatása. Ab. és Ar. már 3—4 éve olvasgatom. Midőn a végére, a kifejlés kezdetéhez érek, a szépmtűi hatás oly elementáris erővel tör ki, hogy szinte nem vagyok képes pihenés szünetek nélkül a hátralevő néhány versszakot elolvasni. És ez a hatás a tizedszeri elolvasásnál még lehetőleg növekedett, számot akarok adni magamnak — és talán másoknak is — e szokatlan és még semmi más műnél nem érzett fölundulás okairól.

Igaz volna e, hogy *mindazon eszközök*, melyekkel költő hatást érhet el, e műben, egytől-egyig, egész összességükben, és egyenkint is a legtökélyesebb minőségben, a legerenccesebben csoportosulva találkoznak? Mert igazság szerint egyéb oka — kifejtett ép esztétikai érzéki léleknél — nem képzelhető.

Melyek ez eszközök? A mese — történet — *eredetisége, ujsága*. Mert lehet ugyan már földolgozott mesével is, tökélyesebb alakban, hatást fokozni, de már a fölmelegítés csak a káposztánál bir fokozó erővel — a költészetnél *egyel* több a hatás tényezője, ha azt a történetet is ott olvassa az ember először.

A mese eredetisége is nagy ritkaság 3 ezer év irodalmának özönében, de még nagyobb *magának az erkölcsi föladványnak, az alap-eszmének az ujsága, eredetisége*. Itt az is új, t. i. egy ember, aki »rosszat tenni nem tud, még ha akarna is.«

És hogyan van ez megfejtve? A mesealkotás, fejlesztés nagy művészi ügyességével, mely fölkelti az érdeket azonnal de egyre fokozni képes egész azon pontig, melyen az olvasó lelkében a *teljes meggyőződés* az illető hős lelki nemességéről — az *alapeszme igazságáról* egész odáig fokozódik, hogy az olvasó már szinte maga kérné a szerzőt, ne folytassa tovább a bizonyítást, — elég! no — elég! — kiáltja és kéri adja ki neki a jutalmat! És e jutalom olyan fényes, elragadó, mint amilyen tüneményeszerű az erkölcsi érdem. Mikor Abel ottkűn egyet kerül fordul, azután hogy bejön, a nyakába borul (Aranka)

Fojtogatja csókkal; Jaj te drága stb — a hatás extazisa; a jónak, nemesnek ily tündérelig fényes diadala fölött érzett kiáradó öröme az ép erkölcsi erkölcsű olvasónak. És a *történet* maga a legtárgyaliasab valóság, csupán, a jutalom az a tündéri, nagy rendkívüli, a kép a földi életből van, de kerete tündéri keret, mintegy a templomba helyezi, jelezve, hogy ekkora erény, ilyen erkölcsi ideál valóban a leg-ritkább tünemény, de nem lehetetlen, amit a tárgyilagos előadás bizonyít.

Lássuk az előadást.

Egy mesés gazdagságu hgkisasszony. Lélektani dolog, hogy csak a szegény, vagy középvagyonu gyermek álmodozik gazdagságról, mint a boldogság legfőbb alapföltételéről. Egy költői lelkületű, fényben gazdagságban növekedett leány ábrándos lelkében a *nem ismert* egyszerűség képezi nem egyszer a költőt, a regényes színezetűt. Mint Nagy Károly Hugonál: »annyi dicsőség ért, hogy vágyom szemétre«, — a magyar népdal is ismer egy grófkisasszonyt, aki lejárt a bojtárhoz, messziről kiáltva neki: »terited le a subádat«. Föltette magában, hogy ő maga keresi föl eszményét. Mindamellett a szerző ezt a hgkisasszt tündérnek mondja, tehát engedjük meg, hogy a keret az.

De ezentul a történet a földön jár és a lélektani valósághoz tartja magát.

Kérdem, lehetséges e szebb, kedvesebb eszményt képzelni, mint férfiben Abel és kiváltkép nőben Arankát? Egy szegény ember, aki jómódu nemes urnak született, de a hazáért harcolva mint üldözött bojtárnak átöltözve éldegél, megleli a legszebb leányt, aki kész nője lenni, ha előbb tilos, nem korrektül erkölcsös uton gazdagságot szerez? Lehet e nagyobb csáb, mint egy csodaszép leány birhatása? És a próba ugy van kigondolva, hogy ha Abel erkölcsileg nem csalatkozhatlan, könnyen megtévedhetne. Mert a gazdag *korcsmáros* ugy van festve, mint maga a gonosz, kötnivaló ember, aki vagy rabló, vagy tolvaj és orgazda. — És Abel csak félig művelt, aki olvasott regényeket is, elmélete az igazi jóról lehet homályos, aminthogy az is, de a *szive* az gyémánt, azt semmiféle álokoskodás félre nem vezetheti. Mily mesteri az ő habozásának festése, a harc az ő fejletlen elmélete és belső erkölcsi érzése között! Ezután következik egy *nagyobb* próba, egy *kisebb* gonoszság, a hamis játék körül. Még erre sem képes! Pedig előbbi kudarca is bosszanthatja és szeretné azt helyre hozni. — De nem lehet!

Milyen kedves Aranka titkos örömeinek rejtegetése, midőn látja, hogy Abel kiállja már ezt a második próbát is. . .

Ezután jön Lator Bandi, az eredeti betyár alak, aki danolva, tréfálkodva rabolja ki a kártyahősöket. Milyen jellemző Abelre a valódi hős hallgatag, komoly viselete, kevésbeszédűsége, de annál hatalmasabb föllépése.

Azt gondolnók, hogy itt a próba már elég. De nem. Még egy igen szépen gondolt jelenetben ki kell törni e hatalmas hős férfi megható *gyöngédségének* is. Ez az, midőn kérilel, korholja a himlősnak vélt Arankát, hogy mit busul a himlő pusztításán?

Annyira megszeretjük ezt az egypár embert, hogy valóban nem is elégednénk meg kevesebb mint tündéri befejezéssel, és szívünk dobog az örömtől, mintha minket is ragadna az a négylovas jármű, aranyos szerszámmal, kócsagos huszárral, mely őket elröpíti a tündérvilágba, ahol

» Fényben, illattárban«

És micsoda versek ezek — mi búbájós zenéje a rythmusnak, csengése a rimnek, mint mesebeli tündérek aranyarkantyúinak, — mily könnyedség, természetesség a forma szigorúsága dacára — *népies* és mégis *fellengő*, nemes és szárnyaló — a mese, a cselekmény *sehol meg nem áll* hiába, el nem terped[?], *ki nem tér* utjáról, sehol egy fölösleges szó, amit kihagyni lehetne, kerekded egész, bevégzett.

A jeles műbíráló Silberstein azt állítja a Lloydban, hogy V mint epikus kitünőbb, ezt én nem mondom, mert lyrája lehetőleg még inkább elragad és ebben éppen *különálló* egyéniségének tartom nemcsak hazai, de a világirodalomban, — de azt mondom, ha választhatnék az általam ismert modern beszélyek közt, én Abel és Arankát választanám.”

Eddig tart a kézirat első része: öt 200 × 160 mm nagyságú fehér lap, melynek mindkét oldalára írta V a szöveget és maga számozta meg az oldalakat 1—10-ig.

Ennyi lehetett ennek a levélnek a melléklete, mert a következő öt lap (10 oldal) számozása újra kezdődik. Ezeket nyilván a következő levélben (155. sz.) küldte Milkónak, s a következő szavakkal vezette be: „Ísmét küldök itt némi »összevissza« jegyzeteket. . .” Milkó, amikor közzétette a PN-ban, a két küldeményt összekomponálta s az eddig közölt rész után betoldta az újabb küldemény 10. oldaláról a NB. kiegészítését, illetve az 1. oldalnak 6 sorát bevezetve három szóval, mely nincs a kéziratban: „*Még egy jegyzet a tündéri keretre vonatkozólag.*” Mi visszaállítottuk az eredeti kézirat sorrendjében a szöveget, hangsúlyozva, hogy az ezután következő rész egy másik levél melléklete:]

„A tündéri keretre vonatkozólag: Az igaz éposz eredetileg is vegyítése volt a természetesnek és természetfölöttinek, úgy mint Homérnál istenek és emberek története egyívé volt keverve. De azért a jellemek és a történet mégis az emberi psychologia törvényei szerint voltak megalkotva. A görög istenek is csak nagyobbított emberek.

Mert most a középzerűség a hatalom, nincs e ennek causalis nexusa azon észrevehető törekvéssel, mely a lángézt mármár nevetés-gessé teszi, depopularisálni és a most szerencsés átlagos simplicitást bölcsességének kikiáltani és iránta bámulatot kelteni iparkodik? Csakugyan természet rendje, hogy egészen fejtetőre kell állani a világnak, hogy belássa ez állás természetlenségét és a visszafordulás sürgősségét.

Nem szeretem a Lisznyai féle részegséget a költészetben, de ha valamely költői egyéniségről *legfőbb* dicséretként a *józan-ságot* halloom emlegetni, épen úgy vagyok vele, mintha egy rut vénasszonyban azt bámulná valaki, hogy egyáltalán nem kacérkodik. Ha a költészetben a józan-ság volna a főérdem, akkor a tokaji essentiának olcsóbbnak kellene lenni a közönséges lórénél.

A legnagyobb tévedés forog fönn a formát illetőleg. Bizonyos és elengedhetetlen az, hogy forma dat esse rei, és a költészet voltaképp a forma, a kifejezés tehetsége. De mert mi egyebek egészükben is a görög eszmények is — Venus, Apollo egy — tökéletes formáknál? Ha szabatosan akarunk különböztetni, a formákat belsőbbek, legbelsőbbek és külsőkre lehet osztani, úgy mint egy százados fa kérgeit. A legbelsőbb mégis maga a gondolat, az alapeszme. Forma ez is, de a *forma essentiája*. Tehát mégis a gondolat a legértékesebb része a költészetnek. De ítéseink nem is ezen belső forma fölött — mert ehhez legkevesebbet értenek — de csakis a külső forma fölött kepelenek. A vers öltözete, a rim és a technika egyéb kellékei fölött. És bizonyos szent, hogy Jupiter szobra öltözetének redőiben egy hajszál hiba is riasztaná a hatást, tehát az öltözetnek is tökéletesnek kell lennie. De már most kérdem, hogy mit tart szebbnek, nagyobb alkotásnak: Venusz Afroditét egyetlen darab fátyollal öltözettel, vagy egy koros francia dámát kifogástalanul chic-es elegáns modern pipe-réjével? Az eszme szépsége, nagysága mégis csak a nagyobb dolog, a költészet lényege, essentiája. Ne zavarjuk össze a cifraságot a remekkel, melynek *főtörvénye* a természetesség. Ha a mondat erőszakolt, nehézkes, ha a szavak át vannak helyezve a rim és a rythmus végett, ez épp annyi, mintha a láb van a kéz, az orr a fül helyére téve. Szóval a lényeg föl van áldozva a külsőségnek, a test az öltözetnek.

Ez épen a legnagyobb formátlanság, a költő szellemszegénységének, ügyefogyottságának folyománya, bizonyítványa. Ahol a rim előbb születik, mint a gondolat, az ép annyi, mint a vásári munka melynél gyárilag készül a kabát, melyet a kereskedő valamely szegény vevőre rádisputál, de aki abban igen kényelmetlenül érzi magát.

Amint »sana mens in corpore sano«, — akként szép gondolat a szép formában. Mindkettő elengedhetetlen, egyik a másik nélkül nem ér semmit. De hát hol találjuk meg mind a kettőt együtt? Én azt mondom, hogy V. J. újabb illetőleg második költői korszakában — a 72 óta írott műveiben a forma elérte azt a tökélyt, melyet a magyar nyelv természete megenged. Vegyük mindenek előtt legszébb, az alapgondolatot tekintve, legfenségesebb költeményeit: a Vaáli erdőben, az Üstökös, Jelenések, Hajón, Kárhozat helyén, a Gina emléke XXX, XXXII darabjait, a Megnyugvást stb — lehetséges volna e ezeket szebben tökéletesebb alakban megteremteni? Ha a nyelvbeli kifejezés szépségének, a versalakítás művészetének magyarban netovábbjára példát akarnánk fölhozni, nem a »Nyári les« volna erre a legalkalmasabb? Hol van ezekben a nyoma a keresettségnek, erőlködésnek, hol van itt fölládozva a mondat természetessége fölládozva [sic!] a mértéknek?

Vajda költői működése első periódusában 1847—61 közt — *rögtönzeteiben*, csakugyan nem sokat törődött a formával. Ezen korabeli versei közt van sok pongyola, és ekkor ki lett mondva a jogos vád művei formahiánya ellen. Ezt aztán mai nap ismétli sajkómódra sok olyan napi sajtóbeli munkás, aki éjjeli szapora munkát végezve nem vehet időt V. újabb műveinek tanulmányozására. De aki tán olvasta is, nem gondolkozott eleget fölülük. És megtévesztette a verseknek épen játszi formakönnyedsége, természetessége, és azt hitte, — a többi példák és megrögzött akadémiai elmélet folytán, hogy ami természetes, egyszerű, könnyed, az okvetlen pongyola is, mert hiszen amit az akadémiai kritika 30 év óta formatökélynek hirdet, abban többnyire ki van forgatva a mondat a maga természetességéből, és így elterjedt a borzasztóan téves nézet, mely összekonfundálta és merőben elcserélte az átellenes fogalmakat, t. i. *tömörségnek vette az érthetetlen zavartsága*, formatökélynek a nehézkes, természetlen *csúrtcsavartságot*, a kapkodást a rimek után és e végből a hajuknál fogva oda ráncigált szavakat, (például »mohar« az Olymp hegyére!) — és mikor a valódi formatökély a maga egyszerű, természetes könnyed classicitásban megjelen, azt már nem képes hirtelenében fölismerni, mint aki a sötétből hirtelen a napvilágra lép.

Köztudomásulag a magyarban sokkal kevesebb a rim, mint a legtöbb európai nyelvben és így a formás verselés is sokkal nehezebb. Mégis ime egy hosszas epikai mű, a «Találkozások» a *legnehezebb, legszűkebb* formában, tiz nyomott iven át, és e terjedelmes mű végig lyrai dallamossággal, a forma lyrai szigorubb követelményeinek megfelelően van megírva, mintegy bravurműve a forma fölötti uralkodásnak! Egy csomóban zengzetesebb, könnyedebb, gördülékenyebb jambusokat mint az *Alfréd regényében* ki mutat föl? És hozzá hol a mű, melyben a költő nagyobb, súlyosabb gondolatokat anyagából dolgozott volna, mintha athletát látnánk, aki a szokott kétkezi go-

lyók helyett egész hegyekkel hajigálóznék? NB. Abel és Arankánál még említendő az is, hogy az olvasó soha sem tudja, nem is sejti, mi következik a jövő énekben. — A kifejlés e szerint meglepőbb.”
 E 10 laphoz még egy tizenegyediket is mellékel, amelyen öt sorban a következő vezérszavak olvashatók:

- „1. sor: conservativság, ósdiság, lustaság, mit sem tevés.
2. sor: Nemesség polgárság. Minnyáján urak, büszkéek vagy minnyáján szolgálak.
3. sor: megalázkodás?
4. sor: Nyelvrontás.
5. sor: Akadémia.”

A levél keltezetlen. Sch 1886. november elejére teszi a keltezési időpontot. Annyi biztos, hogy a jegyzetekben Mezey Ernőre hivatkozik, akinek 1886. november 7-én jelent meg cikke V újabb munkáiról. Valószínű, hogy az ezt követő napokban, hetekben írta meg a jegyzetek első részét és ezt a levelet, melyet aztán néhány nap múlva követ a második levél és jegyzetek második csomója. Néhány félrevezető kitétel, illetve Milkó-nyilatkozat zavarja az időpontok tisztázását. Ebben a levélben a *talán már elkészült volna* nem arra vonatkozik amire később Milkó is utal visszaemlékezéseiben, hogy a mű már régen megjelent, hiszen az Abel és Aranka már 1883 májusában olvasható volt a VÜ-ban, majd az év végén a *Dal és beszély* kötetben is. Erre céloz V is a jegyzetekben, amikor arról beszél, hogy néhány év óta olvasgatja a költői beszélyt. Inkább Milkó minden tiltakozása ellenére valami fél-ígéretre kell gyanakodnunk. Október végén, amikor Milkó hosszabb időt töltött Pesten és találkozott a költővel, sokat beszéltek a megjelent kritikákról (Eötvös K. VÜ okt. 17., Regmeczy Borsodmegyei Lapok, okt. 29., a kötet megjelenését tudtul adó közlemények a napilapokban, s talán még Mezey cikkéről is: nov. 7.). Milkó október 20-án hosszabb cikket írt V prózájáról a FL-ban, s ez alkalommal V arra kérhette, hogy írjon a versekről is, különösképpen pedig az *Abel és Arankáról* s megígérte, hogy küld a cikkhez feljegyzéseket. Ezzel váltak el és Milkó is elismeri, hogy hazaérkezése után „pár nap múlva nagyon vastag ajánlott levél jött” V-től (Gf 58. 1.) és benne az „önbírálat”. Tehát ez az első levél a mellékletével november 10-e után érkezhetett Szabadkára. Az *elkészült volna* arra vonatkozhatik, hogy Milkó talán már megírta a cikkét, így e feljegyzések már szükségtelenek. V erre annál is inkább gondolhatott, mert Milkó levelében is említette a jegyzeteket. A visszaemlékezésekben Milkó a következőket írja: „A prózáját ismertettem is akkoron a Fővárosi Lapokban, de arra, hogy a verses dolgaival birkózzak meg, nem tudtam magam elhatározni. Az ő sokszor formátlan, de mindig tartalmas, értelemes és nem egy helyen bölcselmi eszmékkel terhes versei erősebbek voltak az én kritikusi bátorságomnál, s különben is az volt a véleményem, hogy csak olyan író írhat igazságosan poétákról, aki maga is versköltő. Ma már nem hiszem ezt, de akkor így gondolkodtam, s ezt meg is mondtam neki teljes nyíltsággal. Nem haragudott meg, s egy ideig nem volt szó köztünk a témáról. De néhány hét múlva megint előhozakodott vele, s amikor újból nemet mondtam, így szólt a hangjában

némi kis zavarral: — Mit szólna hozzá, ha megírnám Abel és Arankáról én, amit önnek kellene róla írni? — ... Vajda János komolyan vette a dolgot és egy szép napon a Pannónia kávéházban, a fogai közt morogva, miközben idegesen babralt az újságok közt, így szólt: — Csinálom már azt az izét ...” (Gf 57—58. 1.)

Mindezekből világos, hogy előzőleg beszélgettek az esetleges cikkről. S amikor Milkó levelében említést tesz a jegyzetekről, V gyors egymásutánban két levélben el is küldte őket Szabadkára. Mindez 1886. november első felében történhetett. Még kell még azt jegyeznünk, hogy 1927-ben, a költő születésének századik évfordulóján Milkó így adja elő a történeteket:

„...A költő megkért, szolgáltassak igazságot neki, s írjak róla a jelentőségéről úgy, ahogy illik s ahogy megérdemli.

— Szívesen megtenném, kedves bátyám — feleltem neki —, de sose irtam kritikát versekről, nem értek hozzájuk. Ne haragudjon hát, nem vállalkozhatok arra, amire kér.

Az öreg dörmögött valamit . . . néhány nap múlva, amikor újból a sérelemről volt szó, így szólt:

— Hogy volna az, ha azt a bizonyos kritikát én írnám meg, de úgy mintha az Ön cikke volna, s azt valamelyik lapban mint a maga munkáját adná ki?

— Nem rossz gondolat — válaszoltam, pedig nem tartottam jónak . . . további pár nap múlva kézírattal állított be hozzám, s így szólt némi zavarral és szemlesütve:

— Elhoztam azt az . . . izét.

Átadott egy csomó negyedrép lapot, teleírva az ő nem könnyen olvasható betűivel . . . Megköszöntem a bizalmát s megigérttem, hogy másnap véleményt mondok a kéziratáról . . . előbb az egész anyagot le kellett másolnom. Ami sikerült is, egy-két szónak a kivételével, amelyek minden erőlködés ellenére abszolút olvashatatlanok maradtak . . . mindenféle kifogásokkal halasztgattam a feladat teljesítését, amit eleinte rossz néven is vett a nagy költő, de később megfeledkezett róla.” (Gf 27—28. 1.)

A két cikk között csupán abban van ellentmondás, hogy az első szerint személyesen adta át V a jegyzeteket, a másik szerint pedig, hogy levélben küldte. E második a valós, a levelek bizonyítják a postai küldeményt. A két elbeszélésből viszont kikerekedik a jegyzeteknek a története. (L. még Vkrk IV. k. 581—583. 1.) — E furcsa V-dokumentum nemzetkarakterológiai és esztétikai vonatkozásait a szakirodalom még nem méltatta eléggé.

Miután utóbbi levelében is említette a jegyzeteket — Ebből a mondatból arra lehet következtetni, hogy Milkó maga kérte a jegyzeteket, illetve érdeklődött utánuk. Sch szerint Milkó ezt udvariasságból tette. (Sch 11. 1.) Ez nem bizonyítható feltevés, hiszen V azt is írja, „*azt látom, hogy csakugyan komolyan ohajtja e dolgot . . .*”

Valeant quantum valere possunt — (lat.) Értjenek annyit, amennyit érni tudnak. (Sch ki-ki alkosson, amennyire erejéből futja.) Vö. Margalits: s. v. Valere.

K: MTA Kézirattára. Merített, vonalas papír, vékony, 290 × 240 mm nagyságú, kétrét hajtott. Fol. 2. A fekete tintával írott szöveg az 1., 2. oldalon, a 3., 4. üres.

M: Sch füzetében 17. sz. alatt a 34—35. lapokon. Benne van a könyvben a kézirat fotokópiája is. A közlés szöveghű. (A levél megírásának és keltezésének körülményeit lásd az előző, 154. sz. levél jegyzetanyagában.)

1886 november közepe táján írhatta V ezt a levelet nyomban az előző után, talán egy-két nap lehetett a két levél és küldemény között. E levél mellé is 5 lap (10 oldal) kéziratot tett, sőt küldött egy 6. lapot is, amelyen vezérszavak olvashatók. (L. az előző levél jegyzeteiben.) *ha netán elkéstek vagy nem akarná használni* — Ennek a kitételnek megisméltése is arra mutat, hogy V és Milkó között valamiféle (talán nem határozott, félreérthető) egyezség jöhetett létre arra vonatkozóan, hogy Milkó, aki a kötetek megjelenése után azonnal írt V prózájáról, ír a verseiről is. *ha netán elkéstek*, úgy értendő, hogy már esetleg elkészült a cikk és nincs szükség ezekre az „összevíssza jegyzetekre”.

Néhány barátom — Mikszáth — Vadnay — Vajda barátjainak nevezi Mikszáthot és Vadnait, holott a közöttük levő kapcsolatot nem lehet barátságának nevezni. Vadnait ugyanebben az esztendőben (júniusban) éppen egyik Milkó-levélben ellenségei közé sorolta. (140. sz. levél.) A jóval fiatalabb Mikszáth pedig nem is rég került vissza Pestre, nemigen tartozott V baráti köréhez. De mert egyik találkozásuk alkalmával mind a ketten a képviselőtséget ajánlották megélhetési forrásként, s ebből V azt szúrta ki, hogy javát akarják az anyagi gondok ilyenén való megszüntetésével — már barátjainak titulálta őket. Mikszáth talán azzal érdemelte ki a baráti titulust, hogy 1886. május 14-én a PH-ban Vajda Jánosról címmel cikket írt a közönség közömbösségéről. *jó lenne képviselőtségre törekednem* — V képviselői ambícióiról sok anekdota maradt fenn. (L. Komlós 213—214. 1.) A Milkó-levelezés konkretizálja ezeket a törekvéseket. Háromszor gondolt képviselőtségre. Először az 1884 júniusában lezajlott választások előtt. Erről így ír: „... kormányparti intéző (központi) körök följánlották nekem támogatásukat, kerület is volt már, ahonnan jelöltni akartak (a vaáli) — de nem fogadtam el...” (Levél Milkóhoz 1891. dec. 31.) Másodszor Szabadkán érdeklődik éppen Milkótól, nem lenne ott valami lehetőség, s harmadszor 1892-ben szintén Szabadkára gondol. A tervek azonban tervek maradtak s valamelyik kudarc után, talán 1883-ban névjegyet nyomtatott a következő szöveggel: „Vajda János nem képviselő.” A képviselőtséget e levél szerint nem politikai meggyőződése és politikai törekvései gyakorlására, hanem kizárólagosan megélhetési szempontból kívánja: „... a díjakat is fölemelik, ez hát éppen jó lenne nekem existentiálul.”

Aranykéz utca — Utca a Belvárosban, a Régiposta utcából nyílik. Abban az időben a Kishíd utcát kötötte össze a Régiposta utcával.

K: MTA Kézirattára. Vízjeles, merített levélpapír. Vtjel: „Original Old Paper.” Nagysága 247 × 180 mm. A nagyon kuszált írású, fekete tintával írott szöveg mind a 4 oldalt betölti. Fol. 2. Kétrét hajtott.

M: Sch füzetében 18. szám alatt a 36—37. lapokon. A közlés szöveg-hű. Az aláírás előtt a *rendületlen, változatlan* egy sorban van. Az utca neve ceruzával van ráírva a levélre, látszik, hogy utólag írta V, mert arra gondolt, hogy Milkó nem ismeri új címét (november óta lakott itt).

Milkó utoljára valamikor november elején írt V-nak, amikor is kérte a „jegyzeteket”. V november 10-e körül gyors egymásutánban két levelet is küldött, a megírandó cikkhez pedig anyagot. Milkó megijedhetett a V-jegyzetektől, mert azok végső soron jól megformált, tagolt, kerek bírálatot alkottak, amelyen változtatni sem lehetett, főként pedig saját neve alatt közreadni, tiltotta erkölcsi érzéke. Ezért hallgatásba burkolózott, sem novemberben, sem decemberben nem írt V-nak, holott az ezt megelőző időkben szinte hetente váltottak levelet. V egy darabig türelemmel várt, de karácsony táján, amikor Urváry Lajostól hallotta, hogy Milkó Budapesten fog előadást tartani az Írói Körben, azonnal írt neki. A levél decemberi keltezését éppen a jövő hónapra való hivatkozás bizonyítja. Sch részletesen leírja ezt a Milkó—Urváry levélváltást az eredeti levelek felhasználásával. 1886. december 7-én Urváry felkéri Milkót egy előadás tartására: „Mint lehetne a könyvvásárlást előmozdítani Magyarországon?” címmel, majd 1887. január 4-én írt levelében elfogadja Milkó ajánlatát, aki január 12-re ígéri megjelenését. A megtartott előadás szövegét a PN már az előző nap közölte (jan. 11.). Ezek alapján keltezi Sch ezt a levelet december második felére. Az indokolás elfogadható; Urváry levélének január 4-i dátuma arra mutat, hogy néhány nappal előbb (december utolsó napjaiban) érkezett meg Milkó ajánlata, s V ekkor szerezhetett arról tudomást, hogy Milkó Pestre jön.

Révai vétett — Révai azzal vétett, hogy a díszkiadás munkálatainak elhúzódtása miatt azokat az előfizetőket, akik a díszkötetre fizettek elő, nem tudta időben kielégíteni, s ezek Milkónál reklamáltak a késés miatt.

Abel-féle cikk — Itt is meg kell jegyeznünk, hogy a jegyzetekben V következetesen Abelt ír és nem Abelt, mint ebben a levélben is. Ő is cikknek nevezi, tehát nem jegyzetokról és nem is adalékokról van szó, ahogyan a következő sorban mondja, hanem kész cikkről. Azért Abel-féle, mert nagy része Abel és Arankáról szól, amelyet V nagyra értékelt, s azt mondta róla, hogy valamikor kötelező olvasmány lesz az iskolában. (Arany Toldija 1879 óta az.)

ismételten kívánta — Sajnos nincsenek meg Milkónak V-hoz írt levelei, így csak ezt a kijelentést tudjuk bizonyítékként felhasználni arra nézve, hogy Milkó előbb belement a játékba; megígérte, hogy elkészíti a megjelent versek bírálatát is, az első kötet (próza) bírálata után, ha V némi segítséget nyújt. De V nem segítséget adott, hanem kész cikket küldött Szabadkára.

midőn Pestre jön, együtt megolvasnók — V titkon reméli, hogy Milkó megírta a cikket, vagy ezzel befolyásolni akarja a megírást. Ez persze

nem történt meg. Pszichológiai szempontból elemezve ezt az egész kérdést, érdekes következtetéseket lehet levonni V jellemét illetően. — Néhány nap múlva (január 16.) a Bolond Istók is reagált Milkó előadására: *Előadott Milkó Izrael, hozzászóltak: Luluváry (Urváry), Dr Aradiv (Várady Antal), Dr Kendi-Venedi, Doliné (Dolínay Gyula)* (A magyar könyvek terjesztése).

157. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1887. január 12.]

K: Nincs. Eredetileg abban a csomagban volt, amelyet az Országos Rabbiképző Intézettől a névjegyek kivételével az MTA megvásárolt. Ez a névjegy valószínűleg ma is a Rabbiképző könyvtárában van. A névjegy a költő aláírásának kliséjével készült. A szöveg ceruzával mind a két oldalon.

M: Sch füzetében, 46. l. Keltetetlen, de bizonyára 1887 januárjában írta, amikor Milkó előadást tartott az írói körben, s V nagyon szeretett volna beszélni vele a küldött jegyzetek sorsáról.

158. Vajda — Ismeretlenhez. [Budapest, 1887. január—február.]

K: Vasberényi Géza (Dunavecse) birtokában volt, aki 1975-ben egy antiquariumi aukción elárvereztette. Névjegy. Vajda János, Aranykéz utca 2. sz.

M: Sch (ItK 1976. 1. sz. 108—109. l.) Vajda János két levele c. cikkében. A címzett ismeretlen. Merész képzetársítással Jászai Marira gondolhatunk, mivel Vasberényi gyűjteményében van Jászai Mari leveleinek egy része. (L. a 99. sz. lev. jegyzeteit.) Ebből következtünk arra, hogy az ismeretlen címzett, akit V alig fékezhető örömmel várt, esetleg Jászai Mari lehetett. V két ízben lakott az Aranykéz utcában: 1886. nov. 1.—1887. május; és 1894—95-ben. Mi az első időpontra gondolunk.

É névjegy és az említett levél megalapozza azt a föltevésünket, hogy még magánkézben lappanganak V-levelek.

159. Vajda — Az Egyetemi Ifjúsági Olvasókör Elnökéhez
[Szilágyi Arthurhoz]. [Budapest, 1887. március 4.]

K: Nincs.

M: Az Egyetértés Újdonságok rovatában jelent meg 1887. március 5-én az alábbi bevezetéssel: „Az egyetemi ifjuság a márc. 15-i alkalmi költemény megírására Vajda Jánost a kitünő költőt kérte föl, aki ma a következő levelet intézte az olvasókör elnökéhez:” s következik a levél szövege, amelyből a befejező szavakat („vagyok őszinte tisztelője Vajda János”) elhagyták.

Az olvasókör elnöke valószínűleg Szilágyi Arthur joghallgató volt. A verset végül is Reviczky Gyula írta meg (Március tizenötödikén) és Kerekes Ernő bölcsészhallgató szavalta el az ünnepségen.

Arról nincs adatunk, hogy V 1887 elején vagy márciusában kü-

lönösebben beteg lett volna. Február végén az *Albumba* c. verse jelent meg, március végén az operában volt s erről írt cikket az *Egyetértésbe*. Sokkal valószínűbb, hogy nem akart írni megrendelésre, másfelől rövidnek találhatta az időt a vers megírására. Néhány megmaradt kézírata mutatja, hogy nehezen írta verseit, különösen élete utolsó esztendeiben.

160. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1887. május 7.]

K: MTA Kézirattára. Finom, merített papír. Vízjel: „Margaret Mill. Ivory Paper” szavak díszes keretben. Nagysága: 240 × 178 mm. Kétrét hajtott. Fol. 2. A fekete tintával írott szöveg az 1., 2., 3. oldalon, a 4. üres. Az írás eléggé kuszált, nehezen olvasható. A szöveg alatt ceruzával idegen kézírás: „1887. máj. 7.” Alkalmasint Milkó írta rá az érkezés időpontját. Ennek alapján kelteztük.

M: Sch füzetében a 19. sz. alatt, a 37—38. lapokon. A közlés szöveg-hű, de a 17. sorban Sch szerint *elutaznám*, a kéziratban *levetaznám* van. V és Milkó között 1886 végén egy időre megszakadt az az intenzív kapcsolat, amely azelőtt sűrű levélváltásokban dokumentálódott. Mint előbb ismertettük, a neheztelés oka az a bizonyos „Abel-féle cikk” lehetett. A kapcsolatot Milkó vehette fel újra, amikor levélben megkérdezte V-től, hogy Egy kritikus albumából c. könyvét miért nem ismertette a VÚ (Megj. 1886. decemberében: FL dec. 14., PN 332. sz., Nemzet, 335. sz.) V kihasználja Milkó jelentkezését és kéri közbenjárását üdülési lehetőségeinek biztosítására.

A polgármester úrral, a képviselő H. M. és Pamerin F. urakkal találkoztam — A polgármester: Mamusits Lázár, H. M.: Horváth Mór szabadjai születésű ügyvéd, aki 1884-ben lett képviselő. Pamerin F-ről nem sikerült közelebbit megtudnunk.

entre nous — (fr.) Magunk között.

ajándék lónak a fogát nem szabad nézni — V Szabadján is, Palicson is mindig ingyen szobát kapott.

Vámház kör-ut 2. — Ma Tolbuhin krt. V már lakott itt 1883 novemberétől 1884. december 21-ig. Ezért is mondja, hogy ez az a lakás, ahonnan a válópőr kizavarta. Illetve, ahonnan elmenekült felesége elől.

161. Vajda — De Gerando Attilához. [Budapest, 1887. október.]

K: Nincs birtokunkban.

M: Szemző—Szállási (ItK 1977.). A levél keltezetlen. A fenti cikk 1884 őszelőre teszi a keletkezési időpontot, hivatkozva az 1885. február 4-én kelt levélre. Egy biztos: V a levelet ősszel írta, bár van a levélnek egy ilyen kitétele is: „indulnia kellene a nagy husvéti örömnépre”. De ez bizonyára nem húsvétot, hanem valami mászt jelenthetett, hacsak nem téves olvasatról van szó, mert nem egyeztethető össze az őszre való hivatkozással. Talán célzás lehet De Gerando Attila új házasságára; ugyanis első feleségétől, a francia származású Coignet Lucytól elvált, és 1887-ben feleségül vette első unokatestvérét, Teleki

Írnt. 1884 mellett csupán egy adat szól, ti., hogy V 1883. december és 1884. decembere között a Várház körúton lakott. De itt lakott 1887. május 1. és 1888. novemberé között is, így ez bizonyítéknak nem használható. Nem lehet 84-es keltezésű a levél azért sem, mert válasz egy Rohicsón kézhez kapott levélre. 1884-ben V nem volt Rohicsón; augusztus közepétől szeptember közepéig Kendilonán volt, szeptember 12-én jött haza Pestre. (L. a 115. sz. levél jegyzeteit.) Továbbá 1884-ben mindössze három verset írt, tehát nem lehet megmagyarázni a levélnek azt a kitételét, miszerint „küldök legalább egy verseményt a sok közül, melyeket rohitsai tartózkodásom alatt gyártottam”. A levél keletkezését tehát arra az időpontra kell tennünk, amikor másodszor lakott a Várház körúton: az 1887. május 1. és 1888. novemberé közötti időre. 1887. augusztusában Rohicsón volt V. 7 verset írt, ezek közül küldhetett el egyet. Szeptemberben, októberben gondolkodhatott azon, hogy menjen-e Lónára, Pálfalvára. A levél minden valószínűség szerint 1887. október második feléből való.

Elmulik tőlem az örömpohár: — V egy bibliai idézetet sző a mondatba. Máté evangéliuma 29:39.

gastronomiai csodabogárásgom — V-nak ez a megjegyzése bizonyíték arra, hogy étkezési szokásai rendellenesek voltak. Pesten 2—3 helyen is megebédelt, ugyanezt megtehetette a fürdőknön is. De ha vendégségben volt, nem élhetett szokásainak, s származóttnek tartotta magát a normális emberek társaságában.

küldök legalább egy verseményt — Szemző Piroska szerint az elküldött vers *A Köruton* lehetett. Biztosan nem az volt, hiszen szerinte V 1884-ben írta a levelet, a vers pedig 1885. augusztusában jelent meg. Inkább *A legszebbnek* címűre gondolhatunk, amely 1887. augusztus 13-án jelent meg a N-ben. Erről a versről írhatta, hogy más helyre való emlékezés szüleménye; keletkezésébe természetesen belejátszott egy másik élmény is. (L. Vkrk II. k. 316—320. l.) Talán éppen azért nem megy Pálfalvára, mert valaki, K. L.-né közel került életéhez, Lónán viszont Lövey Klára haragja várná. A levélnek van bizonyos, ma már megfejthetetlen élményi-életrajzi háttere. Az ekkor 60 éves V különös érzelmi viszonyulásokba keveredhetett, jelzi ezt levélnek szokatlanul szubjektív hangja is. Egyébként ez az egyetlen levele, amelyben költészetéről szól; a Teleki-levelek mindenképpen külön típust képeznek levelezésében, és sejtetik életrajzában egy ma már megírhatatlan fejezetét.

En nem írok verset könyvből [. . .] kinrimzásokból, mint némely akadémikus — Szász Károlyra és Gyulai Pálra gondolhatott.

elmátkásodott — Szemző Piroska szerint vagy Teleki Irénről van szó, akit De Gerando Attila 1887-ben feleségül vett, vagy Teleki Blankáról, aki 1888-ban ment feleségül Vályi Árpád szatmári földbirtokoshoz. Ez utóbbi a valószínű; ez egyben a keltezést is eldöntheti.

162. Vajda — Nagy Miklóshoz. [? 1887. december 5.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn, annak 46. darabjaként. Az MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „Kor: —, F: ua.” Zárójelben: Budapest. Ez utóbbi nyilvánvaló tévedés, a levél nem Budapesten kelt.

M: Kiadatlan. A levél keltét AZs nem állapította meg. Az utóirat vezetett el az említett vershez: *Lenni vagy nem lenni*, ez pedig 1887. december 11-én, vasárnap jelent meg a BH-ban. A levél szövegéből így visszakövetkeztethetünk a keletkezési időpontra. Hétfőn, december 5-én küldte el a verset Nagy Miklósnak, 6 kedden megkapta, megvizsgálta s még aznap postán visszaküldte, szerdán megérkezett, V még az nap fölküldte a lapnak, csütörtökön kiszedték, pénteken visszaérkezett a kefelenyomat, melyet V szombaton felküldött s így a vers vasárnap meg is jelent. A levél kelte tehát december 5.

Kérdés, hogy honnan írta a levelet. Valahol vadászaton volt falun, tehát nem Szabadkán. Inkább valamelyik Pest környéki falu lehetett, de az adatok alapján biztosat mondani nem lehet.

A levélben megszólítás nincs!

E verset — Lenni vagy nem lenni.

B. Hírlap — Budapesti Hírlap (1881—1891 között: Kiadó és tulajdonos Csukási József és Rákosi Jenő. Ez utóbbi főszerkesztő.)

Rákosi egyik mozgatója volt a V-kötetek (ÚM) kiadásának. Valószínű, hogy ez időből datálódik az a kapcsolat, amelynek alapján 1887-ben V három verset közöl a BH-ban, s ezek közül 2 politikai jellegű.

azonnal — Tehát kedden, 1887. december 6-án.

pénteken leérkezhetik a revisio, — December 9-én meg is érkezett a kefelenyomat, melyet V azonnal javítva visszaküldött, így vasárnap, 11-én meg is jelent a vers.

2-ik oldalon előforduló sorokért — V általában negyedrétegű alakú papírra írt, egy-egy oldalra 8—10 sornál nem többet. Így tehát a vers 12—18. sorának megjelenésétől félt; kemény szavak ezek az akkori magyar „közösügyes” közjogi helyzetről. (L. Vkrk II. k. 322. l.) Nem tudni Nagy Miklós javasolt-e valamit kihagyásra vagy megváltoztatásra; valószínűleg jóváhagyta az eredeti fogalmazást. Valamikor e sorokért biztosan sajtópör járt volna, aminőben V-nak korábban volt is része. A dualizmus korának politikai légkörétől már nem volt idegen ez a hang.

163. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1888. április 3.]

K: MTA Kézirattára. Vastag, fényes, sima tapintású levélpapír. Nagysága 354 × 241 mm kétrét hajtva. Fol. 2. A fekete tintával frott szöveg az 1. oldalon. A 2., 3., 4. oldal üres.

M: Sch füzetében 20. sz. alatt, a 38—39. lapokon. A két lap között van a levél első oldalának fotokópiája. A közlés szöveghű. A levélnek borítéka is van, melyen a címzés: Nagyságos Milkó Izidor árvaszéki ülnök urnak Szabadka Városban. Az 5 krajcárral bérmentesített borítékon jól olvasható a pecsét: „Budapest, 88. ápr. 3.”

a Korona kávéházban megpillantottam — A Váci utcában levő kávéház az írők találkozóhelye volt. Itt alakult meg Kiss József Kerekasztala. (Sch 38. l.)

Már tavál is fölmerült ez aggodalmam, midőn huzamos otllétemkor kerülni látszott a találkozást — 1887. május—júniusban tartózkodott V hosszabb ideig Szabadkán, illetve Palícson.

Miloszavlyevits hajlamát is elvesztettem — Miloszavlyevits Milán elvesztése tragikus lett volna V számára, hiszen a szabadkai vadászat lehetőségét veszítette volna el. Ezt a gondolatot meg is fogalmazza egy későbbi levelében. — A levél jellemző V sötétenlátására; az is lehet, hogy barátai valóban nehezteltek rá, mert túlságosan igénybe vette szívességüket.

164. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1888. július 9—10.]

K: MTA Közirattára. Finom, vízjeles, merített papír. Vízjel: Margaret Mill Ivory Paper." Nagysága 240×178 mm. A fekete tintával frott szöveg az 1., 2., 3., oldalon a 4. üres. Fol. 2. Kétrét hajtvva.

M: Sch füzetében 21. sz. alatt, a 39—40. lapon A közlés szövegűhő, csak a 3. sorban a *kiüz a búz* szavaknak ő hangja hosszú: *kiüz a búz*. A levél keltezetlen. Sch szerint „A levél időrendi helye nem megnyugtató. Nem találunk benne pontos évhez köthető tárgyi motívumot. . . mégis a legvalószínűbbnek tartjuk, hogy a levél 1888 június-július havában írodott.” Ezt hangulati elemekkel támasztja alá, s azzal, hogy a későbbi időpontot lehetetlenné teszi Milkó apjának a halála (1888. aug. 6.). 1887-ben május—júniusban volt V Palicson, 86-ban szept. 28. okt. 12. között, 1885-ben május 15-jún. 13. között, ekkor kapta a polgármester útján az ingyen szállást először, ezért keletkezik Milkónak írt levelében (124. sz.). Kizárásos alapon a levél keletkezési éve nem lehet más, csak a Sch által megállapított 1888. Minthogy pedig V ebben az esztendőben július második felében, talán 15-től vagy esetleg már 13-tól Rohicson volt, a levélben jelzett csütörtök július 12-e. „Ha szerdán még otthon érik soraim” pedig arra mutat, hogy a levelet hétfőn vagy kedden írta, tehát július 9-én vagy 10-én. Július 8-án jelent meg a PN-ben a *Beszélgetések* második része, ezért felvette a honoráriumot s elment vele Rohicsra. Miután Milkó vagy nem válaszolt, mert elutazott már, vagy nem volt ideje válaszolni a szűkre szabott terminus miatt. Ezek mind feltételezések, biztos a V elutazása és rohicsi tartózkodása, hiszen júl. 22-én a Nemzetben megjelent versének (*Pásztor-órák*) a kefelevonatát már Rohicsra küldték revízióra júl. 17—18-án. Tehát előtte való héten csütörtökön kellett elutaznia, július 12-én. Milkó, aki ennek a levélnek nagy részét közölte visszaemlékezéseiben (Bácsmezei Napló, 1923. márc. 4. X. rész; majd Gf 85.) a következő megjegyzéseket fűzi e levélhez: „Egy nyáron megint Palicára készült (s Vajda azon tündődött), hogy illik-e elfogadni neki, a gazdag költőnek, ingyenszobát a palicsi fürdőben a szegény. . . Szabadka várostól akkor, amikor az a kérdéses szobát pénzért is kiadhatja. A díjmentes lakásnak ezt a kedvezményét az akkori polgármester egyszer s mindenkorra följajánlotta a kiváló költőnek, s én rendszeren kellő időben bejelentettem neki, mikor őhajtja azt igénybe venni V, aki nagy bátortalanságában és aggodalmainak hatása alatt mindig a szezon legelején vagy a legvégén jelentkezett a szobájáért. Két okból. Mert remélte, hogy idényen kívül nem mulatnak olyan hangosan a jókedvű bácskai urak, s mert így kevésbé *karosította* meg a várost, mintha a főszezonban foglalta volna el a lakást a fizető vendégek elől. S most még azon is kellett »tündődni«, »tépelődni« a költőnek, hogy én esetleg már nem vagyok itthon, s

hogy »akkor aztán éppenséggel késő«. El se tudta képzelni, hogy a szobát az én közvetítesem nélkül is megkaphatja. Nem is nyaralhatott abban a szezonban Palicsan, mert *nem volt, aki a szobáját számára lefoglalja.*” (Gf 85—86. 1.) Ez a kommentár arra mutat, hogy Milkó a levél érkezésekor már nem volt Szabadkán. Az elmondottak megvilágítják a levél első 15 sorában leírtakat.

Trouville körül jár — Franciaországi tengerparti városka Normandiában, közel Le Havre kikötőjéhez; nemzetközi fürdőhely.

Interlaken — Üdülőhely Svájcban Berntől délkeletre a Thuner See és a Brienzaer See között.

és ha látja a hóvállu Jungfraut — Jungfrau 4158 m magas csúcs Interlakentől délre mintegy 20 km-nyire. A hóvállú jelzőt V utólag szúrta a szövegbe.

„*ich lass Sie grüssen*” — (ném.) Tiszteltetem, üdvözlöm. Heine Buch der Liederjéből a „Leise Zieht durch mein Gemüt” kezdetű dal utolsó sora. Ezért van idézőjelben.

165. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Rohics, 1888. július közepe.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 22.sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „2 negyed ívlap oldalain ceruzával.” Tehát fol. 2. A levelet nehezen olvashatta a másolója, mert a leírások szavakat hagyott ki, melyeket később ceruzával részben pótol. Ezek a betoldások a következők: A 3. sorban a *megjön* előtt *Jurányi*, a 4—5 sorban *Springfeld* után *Manyi-val*, a Manyit később áthúzta, csak a -valt hagyta meg. A 17. sorban *ivó* előtt *kisüveges*. A 20. sorban a *közül* előtt *eln. lapok.* (ellenzéki lapok ?) A Manyi kivételével a főszerzőben a betoldásokat folyamatosan közöljük.

M: Kiadatalan. A levél keltezetlen. Egy konkrét utalást találunk a keltezésre vonatkozóan: azt mondja V, hogy 31 éve ígás lova a Heckenast nyomdának. Minthogy a NŐ szerkesztőjeként 1867-ben lépett kapcsolatba Heckenasttal, a levél 1888-ra keltezhető. Ezt erősíti a többi adat is. Nagy Miklós 1888—1892 között volt a Franklin Társulatnál az irodalmi tanács tagja. Valószínűleg V rögtön az első esztendőben kihasználja a helyzetet, megkörnyékezi Nagy Miklóst, hogy járjon közbe összes műveinek kiadása érdekében a társulat igazgatótanácsánál. (Jurányi, Ballagi Mór, Gyulai Pál). És végül a „tavaly nyárra” hivatkozik, amikor megrendeltette a lapokat a fürdőigazgatósággal. 1887 nyarán Rohicsan volt és ugyanitt nyaralt 1888 júliusában is. A kisüveges ivókúra is Rohicára mutat. Mindezek alapján nem járhatunk messze az igazságtól, ha a levelet Rohicsról 1888 július közepére keltezzük. Így a levélnek az az érdekessége, hogy már 1888-ban tárgyal V összes műveinek kiadásáról, amelyet 1892-ben majdnem realizált Méhner könyvkiadóval, de ami végül is csak 1895-ben valósult meg, akkor is csak költeményei láttak napvilágot.

H. G — Heckenast Gusztáv.

Jurányi megjön — Jurány Vilmos a Franklin Társulat igazgatója 1875—1893 között.

Ballagi — Ballagi Mór (1815—1891) a Franklin Társulat igazgatótanácsának tagja 1875-től haláláig.

Gyulaival is kellene szólni — Gyulai is vezetőszerepet játszott a Franklin Társulatnál. Néhány évvel korábban, 1880-ban vagy 81-ben ő ajánlotta kiadásra a Társulatnak V elbeszéléseit, amelyek Homonnai Béla álnéven jelentek meg. Jellemző V-ra, hogy az ajánlással kapcsolatban a „gonoszkodás” sejtelve is felmerül benne. (L. még Komlós 82: 1.)

Három lapra előfizettem [...] P. N — Pesti Napló, B. H. — Budapesti Hírlap, B. N. — Valószínűleg B. H. = Budapesti Hírlap.

V. Ű. — Vasárnapi Újság.

A heti adag ezentúl 12 oldal lesz és a lapszemle — A PŰ számára V hétről hétre írja a heti szemlét s utána valamilyen kérdésről vagy kérdésekről egy-egy cikket. Az eredetileg kialakított mennyiség 10 oldal lehetett. (L. a 46. levelet.)

Jó kis fiokat — Nagy Miklós fiai, akik a 70-es évek derekán születtek.

166. Vajda — Palágyi Lajoshoz. Rohics [1888.] július 26.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. Fehér, vonalas levélpapír, 286 × 224 mm, kétrét hajtott, fol. 2. a tintával frott szöveg az 1., 2., 3., oldalon, a 4. oldal üres. A Palágyi-hagyatékkal került vásárlás útján az OSzK-ba. Nagyon nehezen olvasható.

M: Kiadatlan. A keltezés évszámát a Credo 1888. augusztus 5-i megjelenése igazolja. Az a levél is mutatja, hogy V nagyon sokszor igénybe vette Palágyi szolgálatait, különösen nyomdai vonatkozásban. Itt is arra hivatkozik, hogy *ismét* hozzá fordul. Hogy korábban mikor s mivel fordult hozzá, nem tudni.

Oredo — V politikai versének a címe; megjelent a PN-ban 1888. augusztus 5-én. (L. Vkrk. II. k. 121., 328. 1.)

Csávolszky is megjéde tőle — Csávolszky Lajos (1838—1909) újságíró, 1875 után az Egyetértés c. lap főszerkesztője. A lap az ellenzéki Függetlenségi Párt egyik vezető sajtóorgánuma volt. V joggal elvárta, hogy ezt a politikai versét az ellenzék lapja közölje. A verset Csávolszky mégsem közölte.

adja Kenedy Gézának, hogy közölhesse vasárnap — Kenedy Géza (1853—1935) ügyvéd, publicista, 1881-től a PH szerkesztője. V úgy gondolta, hogy ha az Egyetértés nem, akkor a liberális szellemű PH bizonyára közölni fogja a verset. Kenedy sem közölte; nyilván mind a ketten túlságosan is forradalminak tartották. V mintha csak érezte volna, hogy mindenütt elutasítják, mert néhány sorral lejjebb azt írja: „bárhol jelenjen meg”, „fő az hogy megjelenjen”. Végül a PN-ban jelent meg a vers, mert Palágyi ott dolgozott, s mert abban az időben Ábrányi Kornél volt a PN szerkesztője és V ebben az évben több tároccikket írt a lap számára (*Beszélgetések* címmel).

egy komma, egy rövid í, hosszú accent, egy betű hiba nélkül — V aláhúzással kiemeli a szövegből a legfőbb instrukciót a korrigáló Palágyi számára. *Komma* — (gör.) írásjel a mellékmondat elválasztására, *accent* — (fr.) ékezet.

a Nemzetben legutóbb megjelent versem — Július 22-én jelent meg a Nemzetben *Pásztor-órák* c. verse; melyben a 27. sorból kimaradt az *is* szócska, ezt panaszolja most fel Palágyinak.

elfogy a (bank)nóta — Bankjegy. Nagy Miklóshoz írt leveleiből tudjuk, hogy csak akkor érezte jól magát idegenben, ha legalább 50 frt volt a zsebében.

Vajon Menyhért ki lett-e nevezve? — Palágyi Menyhért (1859—1929), Palágyi Lajos bátyja, V köréhez tartozott, 1886-tól budapesti tanár, de a kinevezését, úgy látszik, 1888 nyarán várta.

Küldöm Ábrányi nevére a tárcát is — V a levelet Palágyinak abban a csomagban küldte, amelyben benne volt a *Beszélgetések* c. tárcsa 3. folytatása. Ez meg is jelent július 29-én, tehát nem halasztották el keddre a közlést, és nem küldték a kefele nyomtatott Rohicsra, mert Palágyi vállalhatta a korrektúrát.

167. Vajda — Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1888. augusztus 5. előtt.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. A Palágyi-hagyatékkal került az OSzK-ba ez a névjegy, mely erősen cifrázott betűkkel szerepel egyik oldalon. „Vajda János”, a másik oldalon a szöveg tintával írva. A névjegy nagysága: 107 × 62 mm.

M: Kiadatlan. A keltezés könnyen megállapítható a *Credo* megjelenéséből. V július 26-án küldte el a *Credo* kéziratát Csávolszkyknak az Egyetérteshez. Palágyit megkérte, hogy ha az Egyetértés nem közölné, vigye a kéziratot a PH-hoz. A verset ott sem közölték, így került aztán a PN-hoz, amelynek akkori szerkesztője Ábrányi Kornél V hívei közé tartozott; ők hozták le a verset egy héttel később, augusztus 5-én. Palágyi nem válaszolt V-nak, de V azt látta július 29-én, hogy a vers nem jelent meg, a cikke viszont a PN-ban igen, hazasietett, talán már hétfőn, júl. 30-án, hogy versének sorsa felől tájékozódjon.

168. Vajda — Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1888. június—szeptember]

(Töredék)

K: OSzK Kézirattára. Egy 172 × 133 mm-es papírdarabka, melyet letépett valahonnan egy vízjeles levélpapírból, melyen a vízjel: „MYR-IVÓRY.” A szöveg ceruzával van rá írva. A Palágyi-hagyatékkal került a kézirattárba.

M: Kiadatlan. Valószínű, hogy a levéltöredék, egy másik levélnek lehet az utóirata, mert azzal kezdődik, hogy „elfeledtem mondani”, vagyis írni az előbbi sorokban. A keltezés nem állapítható meg pontosan. 1888. június 24. — szept. 30. között bármikor, amikor másnap *Beszélgetések* címmel tárcsaoikke jelent meg a PN-ban, tehát: jún. 24., júl. 8., júl. 29., aug. 19., szept. 23., szept. 30. E dátumok előtti napok valamelyikén írta ezt a néhány sort.

169. Vajda — Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1888. június—szeptember.]

(Töredék)

K: OSZK. Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. Barnás színű papír, 210×17 mm nagyságú, fol. 1. az írás ceruzával, nagyon nehezen olvasható. Valószínűleg egy hosszabb levél második lapja. A Palágyi-hagyatékkal került a kéziratába.

M: Kiadatlan. V valamelyik cikkét reklamálja június 24. — szeptember 30. között, talán a PN-ban megjelenő sorozat (*Beszélgétesek*) valamelyikét. Ezért kelteztük 1888. június—szeptember közötti időre.

170. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1888. augusztus—szeptember.]

K: MTA Kézirattára. Vékony, vonalas levélpapír, nagysága 288×138 mm. Kétrét hajtv. Fol. 2. A szöveg fekete tintával az 1., 2., 3. oldalon, a 4. üres. Nehezen olvasható. Két német szó olvashatatlan.

M: Sch füzetében 22. sz. alatt, a 40—41. lapokon.

A közlés szöveghű, de a 26. sorban Sch szerint a *vizre is kimehetnék*, a kéziratban jól olvashatóan: *a tóra is kimehetnék*. Javítottuk. A levél keltezetlen. Sch a következőket mondja: „A levél megrásának időkeretét a gyászestire történő utalás alapján jelöltük meg.” Eligazít még az, hogy V a *Credo* nemközlése miatt hamar megszakította rohi-csi üdülését, ahonnan augusztus 1. körül hazaérkezett, s az idő rossz volt, esős. Ő panaszkodik augusztus 19-i cikkében, hogy *esős az augusztus is*, mint a július volt. Szeptember 2-án megjelent a *Beszélgétesek* V. része, s utána következik egy hosszabb pauza, amikor semmi adatunk nincs V-ről; tehát nagyon valószínű, hogy ekkor érdeklődik Szabadka iránt s talán le is megy egy rövidebb időre vadászni. Szeptember 23. és 30-án újabb *Beszélgétesek* jelennek meg, ezeket már valószínűleg itthon írta. A levél tehát szeptember 1. körül keletkezhetett. A célzások: Két héttel előbb (augusztus közepe táján) írt már Miloszavlyevitséknak, hetek óta készül lemenni, a pár héttel előbb történt halálesetre emlékszik, mind arra mutatnak, hogy a levél nem íródott korábban szeptember elejénél. Milkó közli ennek a levélnek 15 sorát, s a következőket fűzi hozzá: „Mikor egyszer Szabadkára készült így írt nekem: (itt következik a levélrészlet!). Később — az általam megejtett nyomozás folytán — kiderült, hogy Konstantin úr időközben eltávozott a városból, a levelet utána küldték, ő azt csak hosszú időn át kapta meg, s Miloszavlyevits nem is tudhatott róla. De Vajda a válasz késéséből a legrosszabbat következtette. . .” (Gf 82. 1.)

Olvastam a gyászhirot — Milkó apjának haláláról aug. 9-én a FL-ban, 10-én pedig a PN-ban jelent meg híradás. Ezt olvashatta V. Milkó apja egyébként augusztus 6-án hunyt el. (Szabadkai Hírlap, 1888. augusztus 12.)

Konstantin ur — Miloszavlyevits Milán unokaöccse (Bácsmegyei Napló, 1923. márc. 4., Gf 82. 1.).

K. ur — Miloszavlyevits Konstantin.

M-nál — Miloszavlyevits Milánnál.

Milassin — Milassin Jakab a palicsi fürdő pénztárosa.

Aratszky — Sch szerint Aradszky; neve szerepel Miloszavlyevits gyűjtőívén. A gyűjtőívén valóban szerepel az Aradszky név, de Aradszky Julianna, tehát az előfizető apja vagy rokona lehetett az, akivel V találkozott.

171. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1888. október.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. Az OSzK-ba EL gyűjteményéből került, ahol a XII. 354. számot viselte. Névjegy, 85 × 50 mm nagyságú. Egyik oldalon: „Vajda János Várház-körut 2.” a másik oldalon a néhány sornyi szöveg. Nehezen olvasható ceruzairás.

M: Kiadatlan. Keltezése hiányzik. Azért soroltuk be 1888 októberébe, mert Bartók Lajos Thurán Anna c. drámájának bemutatója 1888. október 5-én volt. Feltételezhető, hogy V-t Bartók megkérte, írjon a darabról, vagy maga V ajánlkozott bírálatra s ezért kérte el a dráma egyik példányát. E levélke kíséretében pedig visszaküldte Bartóknak. A dráma előbb nyomtatásban jelent meg: „Thurán Anna történeti dráma négy felvonásban írta Bartók Lajos. Bp. Ifjabb Nagel Ottó 1888. p. 211.” Bartók művét Apponyi Albertnek ajánlotta. Az ajánlás dátuma: 1887. december 15. A címszerepet Márkus Emilia játszotta, a másik főszereplő (Borbála) Jászai Mari volt. (A Nemzeti Színház. Szerk. Székely György. Gondolat, Bp. 1965.) Nincs tudomásunk a darab V-készítette bírálatáról, de előkerülhet V cikkeinek összegyűjtése közben.

172. Vajda — Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1888. november 20.]

K: Nincs. Fotokópiája azonban fennmaradt Palágyi Lajos: Az utolsó nagy költőről c. cikkében. A boríték megvan az OSzK Kézirattárában.

M: A Magyar Salon 1898. márciusi számában, a XXVIII. kötet 1221—22. hasábjai között, a lap közepén. A boríték viszont, melyet az írásról lehet felismerni, a Palágyi-hagyatékkal az OSzK-ba került. Valószínű, hogy a kézirat a publikálás idején a Magyar Salon szerkesztőségében maradt, s ott elkallódott. A megjelent kéziratról viszont igen jó minőségű xerox másolatot lehetett készíteni.

Palágyi említett cikkében V és az emlékbeszédek viszonyáról ír hosszasan, majd V Rohics iránti szeretetéről beszél s közli is a *Tél utója* c. vers 53—60 sorait. S végül beiktatja a bal kézzel írt V-levelet, amelyben a költő arról tudósította, hogy eltört a karja: „Balesete jelentéktelen volt, de magányos elhagyatottságának érzetében határtalanul nagy képzelő erejétől ragadtatva a csapások és csalódások által sújtott költő mindjárt a legrosszabbat gyanította.” A cikket V egy szólásával fejezi be: „Ha én esernyőt veszek magamhoz, a zuhogó zápor is menten véget ér.”

A levél keltezetlen. De minthogy a hír a kartöréséről 1888. november 21-én jelent meg reggel az Egyetértésben, este a PN-ban, azt kell

gondolnunk, hogy előző nap írta, november 20-án. Palágyi még aznap megkapta, s tőle került a hír a szerkesztőségekbe. Az OSzK-ban a 7. számú Palágyi-levél tartozéka a boríték. („Igen örülnék. . .” 113. sz.) Most, hogy ezt a balkezes levelet megtaláltuk, megbizonyosodott, hogy ennek a levélnek a borítékja, mert ugyanaz a kusza írás, mint a levél. A boríték címezése: „Ttes Palágyi Lajos urnak Napló Pesti Napló.” A PN kétszeri leírásának az lehet a magyarázata, hogy a címzés után a borítékra egy vízcepp került, mely elmosta a *Pesti* szót s V újra írta. De az is lehet, hogy a kézbesítéskor cseppent rá az eső s valaki — talán az Egyetértés szerkesztőségében, ahová szintén vitt levelet a küldőnc — újra ráírta a *Pesti* szót.

Jobb karom csontja törve — Mint Palágyi megjegyzéséből tudjuk, nem volt eltörve a karja. A PH december 30-án már azt írta: V a karficamításból felgyógyult.

A baleset még a múlt vasárnap történt — Tehát november 11-én.

A három törölt szó közül kettő aránylag jól olvasható: *orvosnak nem*, vagy *orvoshoz nem*, a harmadik szó annyira le van húzálva, hogy csak az utolsó szótag látszik úgy-ahogy: *-tek* vagy *tok* s így valószínűleg *fordulhatok*, mert az első betű is látszik: *f*. Előbb arra gondoltunk, hogy Palágyi húzta le a közlés előtt, nem akárván V-t befeketíteni azzal, hogy azért nem megy orvoshoz, mert orvosnak nem fizet. A lehúzás így is valószínűleg Palágyitól származik, mert egyenletesebb, mint a betűk. Ha az utolsó szó *fordulhatok*, akkor sok értelme nincs a lehúzásnak. Valószínű tehát, hogy egy olyan szóval fejeződik be a levél, mely V-t rossz színben tüntetné fel.

Vámház körút 2 — A cím közlése azt mutatja, hogy Palágyi rég nem lehetett V-nál, így akarta tudomására hozni „egyetlen hívének”, hogy még mindig ott lakik, ahová 1887 májusában költözött.

173. Vajda — Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1888. december 22.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. Nagyvonalas, barnás színű, merített levélpapír. Nagysága 204×165 mm. Fol. 1. A tintával írott szöveg a lap mindkét oldalán. A Palágyi-hagyatékkal került az OSzK-ba.

M: A levél többször is megjelent. Először a PH 1927. évi Nagy Naplójában, Palágyi cikkében a levél fotokópiája és olvasata. (Palágyi Lajos: Vajda János tragédiája. 121—124. l.) Másodszor a Magyar Hírlapban, Palágyi L.: Öreg költő ifjú poeta c. cikkben (1928. július 8. p. 24.). Harmadszor Zsoldos Jenő adta közre a Palágyi Lajos kiadatlan műveiből: Vajda János jubileuma c. cikkben (Libanon, 1937. 1. sz. 3—8. l.). A levél keltezetlen.

Palágyi háromszor is megírta e levél történetét. 1927-ben a jubileum évére, 1894-re teszi a keltezését: „Már azt remélte, hogy a munkától megszabadítja az ötven éves írói jubileum alkalmából kilátásba helyezett évi díj. . . Éppen akkoriban volt Vajda a legelkeseredettebb, s abból az időből való a hozzám írt következő levél. . .” (közli a levél fotokópiáját). Egy évvel később, 1928-ban Palágyi így ír: „Élénk emlékezetemben van, mely kétségbeesett levelet írt nekem, mikor Mikszáth Kálmán tároát írt róla. Pedig Mikszáth dicsérni akarta őt, de

természetesen másképp nem dicsérhette, mint a maga kedélyes, humorizáló, adomázó stílusával. Vajda — aki a régi irodalom komoly hangjához s az írói méltatások nemes, ünnepélyes stílusához szokott s maga részére ezt követelte — inzultusnak tekintette Mikszáth cikkét. Azonnal magához hívott engem és én soraiból azt következtettem, hogy valami szerencsétlenség érte. Egy óránál tovább tartott, míg lecsillapítottam s megvizsgáltam, mert nem mert az utcára menni, attól tartva, hogy mint kórikus vagy szánalmas figurára mutatnak rá az emberek. Megmagyaráztam neki, hogy ez a »merénylet« mert úgy nevezte Mikszáth cikkét — a mai közönség előtt csak emeli értékét.” (Magyar Hírlap, 1928. július 8. 24. 1.)

A harmadik Palágyi variáció: „... amikor egy német nyelvű esti lap jelentette, hogy a kormány 800, azaz nyolcszáz forint évi kogydíjat állapított meg... Ekkor írta nekem a következő levelet...” (Libanon, 1937. 1. sz. 3—8. 1.) Ezek alapján nehéz lenne a levél keltezését megállapítani. A Pesti Hírlap Naptárában levő cikk nyilvánvaló tévedés, a levelet V nem 1894-ben írta. Mikszáth cikke nem 1888-ban, hanem 1886-ban jelent meg a PH-ban a nagy kampány idején. Egy meggazdagodott újságíró aláírással. (PH 1886. május 14. L. még: Rejtő István: A Vajda kritikai kiadás első öt kötetéről c. cikket Magyar Könyvszemle, 1976. 1—2. sz. 113. 1.) A harmadik változat már közelebb jár a valósághoz, de ez sem tartalmazza a teljes igazságot. A német nyelvű lap a Budapester Tagblatt volt, amely először közölte a hírt. V viszont nem innen, hanem a Pester Lloydból olvasta a hírt, amely így kezdődött: „Johann Vajda. Wie das B. Tagbl. meldet, hat Unterrichts minister Graf Albin Csáky den Wunsch der Schriftsteller—Deputation, welche vor kurzem bei ihm vorsprach, um im Interesse des Dichters Johann Vajda zu wirken, erfüllte. Johann Vajda wird jährlich den Betrag von 1000 fl. erhalten, und dieser Betrag dürfte hoffentlich den Posten in den Stand setzen, sorgenfreier zu leben als bisher.” (Pester Lloyd, 1888, dec. 22. Esti kiadás.)

V a levelet tehát december 22-én este írta Palágyinak, hogy azonnal jöjjön hozzá. A lapok egy hónappal előbb már megírták, hogy biztos forrásból tudják, Csáky Albert kultuszminister egy nagyobb összegű szubvenciót fog V rendelkezésére bocsátani. (Pester Lloyd, 1888. nov. 24. Reggeli kiadás.) Ezt a hírt a PN és PH is közölte (Nov. 24. 25.) A levél lélektani indoka gyanítható: V megriad, hogy nem játszhatja tovább a nyomorgó, mellőzött költő szerepét. (A kérdés részletes feldolgozását lásd: Boros Dezső: Vajda-legendák. Studia Litteraria, III. 1966. 47—58 l.)

a Lloyd esti lapjában — Pester Lloyd, 1854-ben alapított német nyelvű budapesti napilap. Szerkesztői voltak: Falk Miksa, Singer Zsigmond, Vészi József. Hosszú ideig reggel és este is megjelent.

Csáky — Gróf Csáky Albin (1841—1912) liberális politikus, 1888 szeptemberétől 1894 júniusáig vallás- és oktatásügyi miniszter.

legalább a többi magyar lap ne adná — Úgy látszik, hogy Palágyinak részben sikerült a magyar nyelvű lapokat végigjárnia, mert az összegről nem olvashatunk a lapokban, csak az Egyetértés dec. 23-i számában.

B. H. és a Journal — B. H. — Budapesti Hírlap, Journal — valószínűleg a PN-t becézték maguk között így.
confortable — (fr.) A szó jelentése: kényelmes, itt lovaskocsi (konfalis).

174. Vajda — Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1888. december vége.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. A Palágyi-hagyatékából. Barnás, merített levélpapír, nagysága: 207×170 mm. Fol. 1. A tintával frott szöveg az 1. oldalon. Nagyon nehezen olvasható.

M: Kiadatlan. A levélen keltezés nincs. Két dolog adhat fogódzót az időpont megállapítására: „a sajtó általi agyonütetés” vagy 1888 végén az évdíj kitergetésével, vagy 1894-ben az 50 éves jubileummal lehet kapcsolatban. A másik nyom az előbbi cikkekre való hivatkozás; eszerint 1888-ban írhatta e levelet, amikor egy féléven keresztül nyolc cikke jelent meg egymás után a PN-ban, és 1889. január 1-re újabb cikket írt *De mortuis* címen a lap számára. Harmadszor a papír ugyanolyan minőségű, mint az előző Palágyi-levél. Ezért kelteztük 1888. december végére, amikor már kész volt a korrekció. V e levél kíséretében küldte vissza Palágyi címére a cikket.

Móricz ur — Nyomdai korrektor vagy szerkesztőségi munkatárs.

rikkított sorok — A nyomdatechnikában a kiemelésnek egyik fajtája, szaknyelven spacionált szedés. V prózai cikkeiben nagyon sokszor találkozunk ilyen spacionált szedéssel. Pl. az előző PN-beli cikkeiben. A *De mortuis*-ban is néhány szó így van kiemelve, de jóval kevesebb, mint az előzőkben.

föltett alakból degradál — Azt akarja vele mondani, hogy a spacionált szedés elmaradása degradálást (lefokozást) jelent az előző cikkekhöz viszonyítva.

a sajtó általi agyonütetésem malheurje. — *Malheur* (fr.) baj, szerencsétlenség, baleset. V arra céloz, hogy a sajtó tiltakozása ellenére 1888 decemberében napokig cikkezett a Csáky által adott kegycdijról. (L. a 172. sz. levél jegyzetét.)

175. Vajda — Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1889. január 1. körül.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. A Palágyi-hagyatékából. Finom, vastag, merített levélpapír. Vízjel: „Mirtle Mill Ivory Paper.” Nagysága: 270×172 mm, kétrét hajtott. Fol. 2. A tintával frott szöveg az 1., 2., 3. oldalon, a 4. üres. Nehezen olvasható.

M: Kiadatlan. A levél keltezése a szövegből pótolható. A PN újévi számában jelent meg a *De mortuis* c. cikke 1889-ben, amikor ifj. Ábrányi Kornél volt a lap főszerkesztője.

ma d. u. — Ez lehetett 1888. december 31-e is, de valószínűbb, hogy 1889. január 2-án küldte Ábrányi a tiszteletdíj-utalványt.

ifj. Á. K. — ifj. Ábrányi Kornél (1849—1913), a PN főszerkesztője 1887—1894 között.

V. J. — Vajda János.

P. N. — Pesti Napló.

15 olv. tizenöt o. é. fiokat kap — Osztrák értékű forint, melynek értéke a Koronára való áttéréskor kétszeres lett:

1 o. é. ft — 2 aranykorona.

1 korona — 0,305 g arany.

1 o. é. ft — 0,61 g arany értékével volt egyenértékű. V kevesellte a küldött pénzt.

Örök híve (a lábatlankodásban.) — V humorának ritka megnyilvánulása.

Több itt a reputáció kérdése — Reputáció (lat.) jó hírnév, tekintély. V megaláazónak tartja az öszezget.

Érkláret mir, Graf Örindur — Idézet Amadeus Gottfr. Adolf Müller (1774—1829) Die Schuld o. drámájából (II. 5.). Az idézet a következő sorral együtt érthető meg:

Diesen Zwiespalt der Natur — Magyarul: Magyarázza meg nekem Orindur gróf a természetnek ezt az ellentétét. Utal Abrányi Kornél ígéreterő. Ugyanez az idézet előfordul egy Nagy Miklóshoz írt levél végén is. (229. lev.)

176. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1889. január eleje.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 18. sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „4e cer”. Tehát fol. 1. Valószínű mind a két oldal teleírva.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen. Komlós úgy gondolja, hogy 1894-ből való (319. l.). A levélben egyetlen kapaszkodó van, mellyel az időpont rögzíthető. V a „legutóbbi akció”-t emlegeti, amikor nevetséges közlemények jelentek meg róla. Két ilyen akciót ismerünk: 1888 decemberében egy íróból álló parlamenti küldöttség koreste fel Csáky Albin kultuszminisztert és kért évdíjat, nagyobb összegű segítyt az éppen betegeskedő V-nak. Ekkor jelentek meg olyan közlemények, melyek sértették az önértetét. (L. a 172., 173. sz. lev. jegyzeteit.) Másodszer a jubileumi ünnepeket előkészítő akció idején láttak napvilágot valóban „ostoba közlemények” V-ról. A levélben Feszty lakásának címe iránt érdeklődik. Ez iránt érdeklődhetett volna 1894-ben éppúgy, mint 1889-ben. Mégis 1889 mellett szól az, hogy Feszty, aki 1882 óta él Budapesten, Jászai Mari udvarának legkedvesebb tagjaként, 1888-ban vette feleségül Jókai Rózát, és akkor költözött egy olyan lakásba, amelynek címe V előtt ismeretlen volt. Az *Emléklapot* is talán éppen a házasságkötés alkalmából írta. Sajnos, ez nem került elő, mint ahogy a Hollósi Kornéliának írt *Emléklap* sem az 50-es évek végéről. (L. Vadnai: Elmúlt idők. 154. l.) De ez a tény elegendő ok arra, hogy a levelet ne 1894-re, hanem 1889-re keltezzük. Feltételezésünket azzal is indokoljuk, hogy V ebben a levélben a fekélyéről beszél, s ez nem gyomorfekély, hanem sokkal inkább végbélfekély. A 80-as években hosszú ideig kínlódott aranyerével, ez fekélyesedhetett el. 1894-ben inkább a gyomrával volt baj.

ulcusom — (orvosi, lat.) Fekély.

AZs másolatába ez a szó utólag került be. Valószínű, hogy nehezen olvasható volt a kéziratban, ezért másolás közben kihagyta, s csak

amikor összevetette a másolt szöveget az eredetivel, akkor írta be utólag ceruzával az *ulcus* szót.

a színmű lemásolás — Nincs semmi adatunk arra, hogy milyen szín-darab lemásolását végezhette V a 80-as évek végén. Komlós szerint valószínűleg 1886-ban foglalkozott az Alboin-mondával és tervezett belőle tragédiát (Komlós 264. l.). Ezt elkészíthette 87—88-ban, s másolhatta 88 végén — 89 elején, amikor el akart valahová utazni. Az *Alboin*-drámának csak a vázlata került elő, a *Dózsa Györgyről* szóló drámáját is csak hírből ismerjük, s ki tudja: a Vadnai-levéliben emlegetett dráma (68. sz. levél) nem egy harmadik-e, amely elkallódott, mint V kéziratának 98%-a. (L. erről bővebben a Vkrk III. kötetét.)

Feszty — Feszty Árpád (1856—1914) festőművész, a második világháborúban erősen megrongálódott milleneumi körkép alkotója.

177. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1889 tavasza.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. El gyűjteményében XII. 322. és XII. 329. sz. Egy névjegy és 154×150 mm-es barnás papírszelet tartozik össze. A névjegy enyhe árnyalt, frott betűkkel: „Vajda János Várház kör-ut 2.” A névjegy nagysága 85×50 mm, olyan, mint az a névjegy, amellyel Thurán Anna egyik példányát küldte vissza Bartóknak 1888 októberében. A névjegy mindkét oldala teleírva tintával, ugyancsak tintával frott a szöveg a papírlapon is. Mindkettő nagyon nehezen olvasható. A két különböző papír egészen biztosan összetartozik, hiszen a papíron folytatja azt az idézetet, amit elkezdett a névjegyben. Így tehát fol. 2. EL két különböző levélként tartotta számon. Így vette át az OSzK is.

M: Kiadatlan. Kelekezés hiányzik. De a névjegy ugyanolyan, mint egy 1888-ban felhasznált másik névjegy (171. sz.); a küldeményből és az ígéretből, hogy Mosolygókat még „eregethet többet is”, arra kell következtetnünk, hogy 1889 tavaszán írta ezt a formájára nézve ugyancsak különös levelet. 1889 júniusában valóban három és szeptemberben még egy *Mosolygó-Somolygó* jelent meg a Bolond Istókban. A két rész hangulatilag is egybe tartozik. A levél szövegének olvasata sok helyen bizonytalan.

à la Bernát G — Bernáth Gazsi [Gáspár] (1810—1873) a múlt század híres humoristája. Mikszáth is sokszor emlegeti. Bizonyára tőle származik a mondás is: „kérnék magamra végatni ötvenet, ha el nem utazom.” Szólás-mondás volt: *à la Bernát G* — Bernáth Gazsi módra.

Csak még egyszer és utolszor — Az ismeretlen idézet valószínűleg „Szép szemednek csillagába”-ként hangozhatott, ezt alakította át V.

Sligovicába — Az olvasat nem biztos, ha az, akkor is csak átvitt értelemben veendő. *Sligovica* — szilvapálinka, esetleg Garai reminiscencia Az obsitosból.

generositas — (lat.) Nemeslelkűség.

178. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1889. augusztus 11.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményében XII. 332. sz. Egy vonalas papírdarab, melynek nagysága 172×110 mm, a tintával frott szöveg az egyik oldalon, nagyon nehezen olvasható a kuszált betűk miatt.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen, de mivel a Bolond Istókbeli cikkeit emlegeti, olyan esztendőből való, amikor sok ilyen cikk jelent meg Bartók élelapjában. Ez pedig 1889 volt. Így elhelyeztük a levelet egy Bartók-borítékban, melyen a bélyegző 1889. aug. 11. V 1889 júniusában a Bolond Istók három számában is ír Mosolygó—Somolygó Mihályok beszélgetései címmel (június 9., 23., 30.). Egy-két havi születés után Bartók reklamálhatta a folytatást; V ezzel a levéllel válaszol és küld újabb cikket, amely a szeptember 15-i számban jelent meg. A levélben található *Rémi* a Vigadó téren levő kioszknak a neve, ahová V szívesen járt reggelizni, s ahová barátait találkozóra hívta.

179. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1890. június 20. előtt.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményéből való, ahol a XII. 343. számot viselte. Nagyvonalas papírlap, nagysága 210×166 mm, a lap felső széle rongyolódott. A ceruzafrás nagyon nehezen olvasható.

M: Kiadatlan. A keltezetlen levél abból az időből való, amikor V olyan, eddigi gyakorlatához képest újszerű cikket küldött a Bolond Istók számára Bartóknak, amelyben a klikket (az általa klikknek nevezett akadémikusokat) csipkedte. Ilyen, legjobb tudomásunk szerint az a négy cikk, amelyből egyiknek a kézírata is megvan, s amelyet Komlós így emleget: „Egy kéziratban ránk maradt »Aka-Démi-Kuss-Ok« című cikkében vitriolos gúnnyal támadja az Akadémiát.” (Komlós 207.) Komlós csak a kéziratban fennmaradt 1. részt ismerte. A kritikai kiadás előkészítése közben előkerült négy „kus-kus” cikk a Bolond Istók című lapból, melyet Bartók Lajos szerkesztett. (1890. június 29. és augusztus 3. között.) Ezért kelteztük a levelet az első cikk megjelenése előtti napokra.

V nagyon szeretett volna bejutni az Akadémiába. Amikor 1885-ben pl. kimaradt újra a felvettek közül, a Koszoróban cikk jelent meg Vajda János és az Akadémia címen (április 19.). Mellőztetését a Gyulai vezette „klikk”-nek tulajdonította. E négy cikkben kiadta dühét a klikk ellen.

Érdeemes ezekből a támadásokból egynéhány részletet idézni, mivel e kiadásban még nem jelentek meg s talán meg sem jelennek.

1. (Komlós is elég részletesen idéz belőle.) További részletek: „... föltétel, hogy a nagyképűségben, a titokzatteljes hallgatás művészetében megközelítse az ebben utolérhetetlen nagy eszményt, a Csengerben dicsőült Antoniust, akinek ajkai csak akkor nyílnak meg, ha Ampérral kardöltve jelent meg ... Hallgatni, hallgatni — kuss-kuss! — rendületlenül... Azonban mindez még áldozatnak édes kevés volna. Társaságunk egyetlen specialitása ama föltétel, hogy az illető aspiráns-

nak nem szabad egyáltalán irigyelendő egyéb emberi tulajdonságokkal birni, és megválasztásának esélyeit nagyban előmozdítja, ha legalább el tudja hitetni, hogy nemcsak szellemi, de — és ez még a döntőbb — a férfiúi épkezélség dolgában is a lehető legziverehetőbban van fölrüházva az anyatermészetétől... Erőtől duzzadó ifjuság, emberi külső — apage Satanas! — áthághatlan akadályokat képeznek. Aki ezekkel bir, érje be vele és ne kívánozzék ide. Az ilyen buja termékenységu ember dicsőséget áhit, eredetiségre törekszik, ujat akar alkotni, föltűnik, híressé lesz, nem jár a tudomány biztos, letaposott utján: kutat, fölfedez, a fölületes, tudatlan tömeg tapsait keresi és meg is leli, és csak zavarja a valódi tudomány földadatait, minők: alapos lopotmány, ügyes tákolmány, kényelmes ollózmány. Van is már kézen egy ilyen dolgozatom: »A rézesiku bagoly (ad norman bikacsik) mondájának eredete, jelentősége és széptani méltatása, legujabb kunhátas leletek rajzaival, és ezek alapján magyarázva.« Kétszáz írott iv!..»

2. (júl. 6.): „Annyira folyamodnak hozzám pártfogásért, tanácsért, hogy célszerűnek vélttem egy miheztartási codexet szerkeszteni az aspiránsok számára, akiket bevinni egy vagy más okokból, — atyafiság, cimboraság, kölesönös dicséret, osztozkodás viszont biztosítása stb. — jónak látok. E csalhatatlan utasítás egy példányát azután átadom az illetőnek, megesküdtetvén szent Antonius arcképe előtt, hogy titokban tartja az utasításokat.

Ha a nyelvtudományi osztályba kívánozol:

Ha netalán katolikus vagy, térj át kálomistának és hidd meg keresztapának Gyulayt vagy Szász Károlyt.

Irogass apró vidéki tudósításokat, és ezekben idézgesz minél többet Szász Károly, Gyulay verseiből, alkalmazva rájuk a „halhatatlan”, „örök becsü”, „remek”, „nagyszerü” kifejezéseket.

Irogass kritikákat és rántsd le azokban irgalmatlanul azt a néhány élő költőt, akinek termékenységuét, eredetiséguét a profán sajtó és tudatlan bámész közönség csodálja és akiknek híre már külföldön is terjedni kezd . . .

Ha a történeti osztályba kívánozol:

Furakodjál bele valamely régi grófi család könyv- és ereklyegyűjteményébe. Fedezz föl valami régi szakácskönyvet, szabóköntőt, vagy ami még célirányosabb: eredj a padlásra, kutass a régi vasdarabok, lópatkók, vizslanyakláncok, kopóvezetékek közt, fogd rá és süsd ki valamelyikről, hogy az Árpád vagy Anjou korszakbeli hadi vagy házi ékszer . . . írj ezekről egy rengeteg kötetet . . . értelemmel, összefüggéssel ne törődj, az akadémia correctora hallgatásra van kötelezve, más meg úgy se olvassa, — aztán nyujtsd be tákolmányodat az akadémianak, kiadjuk, megjutalmazzuk, s ennek alapján beválasztunk.

Ha természettudósok közé vágyakozol:

Ez meg már éppen a legkönnyebb. A külföldi szakmunkák egész óceánja áll rendelkezésedre, válassz ki olyan különös themát, melynek tanulmányozása még a külföldi nagy irodalmakban is »csodabogársága számba megy; például: »a cserebogarak, szitakötők vagy tengeri hüllők némely válfájának téves meghatározásai Rampsenit vagy Osimandias korában« . . . Ha eredeti magyar tudósként akarsz tündökölni, akkor válassz ki magadnak valamely hazai népeleti sajátlagosságot, amiben nagyobb kedved telik, teszem azt az alföldi csikóst, vagy a

veszprémi kanaszt . . . tanulmányozd életmódjukat . . . aztán írj egy vagy két nagy munkát . . . a következő címek alatt példának okáért: »A magyar és horvátországi disznóherelés, vulgo: miskárolás elmélete, természetteni, művészeti és néprajzi szempontokból a hozzávaló eszközök életnagyságú lenyomataival.« Avagy: »Az alföldi juhászok kutyaféltelési és birkauszatási eljárása, tekintettel az égalji viszonyokra és a csillagjárásból folyó behatárolásokra.« És akkor meg lesz az a rendkívüli örömd és elégtételedd, hogy a tárgyakat fölfogni képes ujságíró had egekig emel és éktelen lármát csapva dőngeti az akadémia kapuját, hogy bocsássanak be, mint igazi eredeti magyar tudomány művelőjét.»

3. (július 20.): „A nagy méretek, a sokaság, tömegesség korszakát éljük. Nem a minőség, hanem a mennyiség határoz . . . Megvan már a tervem, hogyan termelhetünk akkora halom könyvet, hogy mellette a gizehi piramis egy vakondturássá törpül . . . Jutalmakat fogunk kitűzni a következő munkákra :

1. Bebizonyítása annak, a francia Thierry ellenében, hogy Attila és hunjai nem voltak magyarok. Semmi szükségünk arra, hogy e világ-híres barbar hódító rokonságnak dicsőségében fürödjünk. Egyszer-smind kimutatandó, hogy a jegestengeri fókáktól származunk le egyenesen. Ezzel egyszerre Thierry és Darwin le lesznek pipálva, kétszáz nyomott iv. Jutalom ötvenezer forint.

2. Finn—ugor—magyar összehasonlító szótár. 36 kötet. 100 ezer forint.

3. Magyar szónyomok a kirgiz, cseremiz, csuvasz nyelvekben. 160 nyomott iv. Jutalom 25 ezer forint.

6. Magyar találmányok és sajátlagosságok gyűjteménye, u. m. fakilincs, fanyelű bicska, kostók, csikóbőrös kulaca, sipujjas ing, nadrágszija, karikás ostor, fokos, csáti bot stb. Mindezek eredetinek helye és korszaka föltüntetésével. Rajzoltos kiadás. 70 kötet. 140 ezer frt.

7. Lorántfi Zsuzsanna szoptatós dajkájának levelezése az abauj-vármegyei főispán kuktájával. A kézírások hű másolatával és ezekből levont következtetésekkel az ölebek, papagájok és házi macskák szerepéről és egymáshoz való viszonyáról a régibb magyar háztartásban. 24 kötet 36 ezer frt . . . És a többi, és a többi.

4. (aug. 3.): „Hogy az lehetetlen! Gondolja az ártatlan vidéki olvasó. 300 mázsza monográfia. Há'szen persze, ha magunk csinálnók. De hát van ám itt igazi akadémiai halhatatlan gyakorlati ész!

A bérlet, meg az albérlet, az egészen a mi eredeti találmányunk. Teszem azt: mi kapunk a vállalt munka nyomtatott iveiért 300 frtot. Aztán eladjuk a vállalatot valami szegény megszorult, de tehetséges fiatal író síhedernek, aki ive után kap 20 frtot. Ez megcsináltatja az egész monográfiát falusi jegyzőkkel, egyházfiakkal, orgona-sziji-húzókkal ivenként 3 frtjával. Marad neki 17, nekünk pedig 280 frt ivenként. Ezért aztán odabiggyesztjük halhatatlan nevünket a cimlapra . . . És ugyan miért ne tennők így, ha tehetjük? Ki ellenőriz minket? A sajtó? Fűtyülünk mi arra . . .

Magam pedig elindulok egy világgraszoló, korszakos felfedezési utra, a Kilimandsaro hegy tövébe . . . előre vigan, bátran, nagyurilag, akadémiai költségen . . .”

S mindezek után V azt kérte, ne árulják el, kitől származik. Bizonyos, hogy mindenki tudta: V a szerző, s a cikkek semmi esetre nem voltak alkalmasak arra, hogy útját az Akadémiába egyengessék.

hived Jánoska — V-től szokatlan aláírás, csak a küldött cikk hatásával magyarázható. Ezenkívül még négy levélen fordul elő. (186., 225., 269., 270. levelek.) Így emlékezik Zempléni Árpád is V-ra Jánoska tapasztal c. cikkében. (Magyar Salon, 1895. január.)

180. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1890. június 20. után.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. 102 × 64 mm nagyságú névjegy, melynek egyik oldalán árnyékolt betűkkel a költő neve. Vajda János, a név alatt és a másik oldalon a szöveg. Az EL gyűjteménnyel került az OSzK-ba, ott XII. 353. számú volt. A levél borítólapján Bartók neve után ? van, valaki megkérdőjelezte a címetet.

A levél biztosan Bartók Lajoshoz íródott, V (l. az előző levelet) cikket küldött a Bolond Istók számára; nem kért, illetve nem kapott kefelenyomatot és így nem tudta korrigálni. Bent járva a szerkesztőségben, talán a tiszteletdíj miatt, látta a már kész számot, észrevette a levélben is említett hibát, s rögtön szóvá tette a jelen nem levő Bartóknak e névjegyben. Bartók nemsokára megérkezhetett és ezt a hibát kijavíttatta. A többi hiba bent maradt. A cikk: *T. Akadémia (Akadémikusok kínai tudós társasági tagnak fennhangon elkövetett túlkos, de egy kujon reporter által kilesett dörmögései.)* (Bolond Istók 1890. június 20. 8. l.) A cikk 56. sorában *lopomány* van és nem *hozomány*. Ez adta a támpontot a keletkezési időpont megállapításához is: 1890. június 20.

M: kiadatlan.

181. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1890. június—július.]

(Töredék)

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. Nagyvonalas papír, nagysága: 210 × 166 mm. Olyan a papír, mint a 179. sz. levélé. Egy másik levélnek a második lapja lehetett. Fol. 1. A szöveg az egyik oldalon ceruzával, nehezen olvasható.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen. A keltezés megállapításánál a papír minősége és a titoktartás emlegetése jöhetett számításba. Mivel a papír olyan, mint a 179. sz. levélé, amely 1890. június 20. előtti, s a titoktartás is 1890 nyarán volt szükséges, amikor a kus—kus cikkeket írta, ezért soroltuk ebbe az esztendőbe. „Budáról” valószínűleg vasúti jegyet vár.

182. Vajda — Nagy Miklóshoz. Ótátrafüred [1890. augusztus 12—15.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 12. sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „két 2^a ív lapon 3 levél ceruza.” Ez az eléggé értelmetlen jegyzet csak azt jelentheti, hogy fol. 2., s a szöveg 3 oldalra van írva ceruzával.

M: Kiadatlan. Ez és a következő levél Tátrafüredről érkezett Nagy Miklós címére. Úgy látszik, hogy mind a kettő egy időből való: az egyikben arról értesíti Nagy Miklóst, hogy végre talált helyet, de a pénze fogytán van, s kér 50 ft-ot, hogy még két hétig maradhasson, a másodikban még 25 ft-ot, mert addig nem akar elindulni, amíg a hőség tart. Végül van még egy harmadik levél, amely éppen a hőség révén kapcsolható ide. (L. utóbb 184. sz.) A kérdés csak az, hogy mikor, melyik esztendőben írta ezt a három levelet Nagy Miklóshoz. Az egyik levélben van annyi fogódzó, hogy a kért kölcsönt november 1-én az évdíjból kifizetheti. De melyik november, és miért november, amikor a forróság júliusra, legfeljebb augusztusra mutat? Egy másik kijelentése, hogy két éven át fuldokolt a pesti „dögvészes olvasztó kemence” lakásában, szintén nehezen rögzíthető. Hivatkozik Eggenberger P. Világára, amelyben azt olvasta, hogy 38—40 C fok meleg van Pesten. Ezt a lapot azonban nem találtuk meg, a meteorológiai jelentések átnézése sem hozott kielégítő eredményt az időpont megállapítására nézve. Ha az évdíjat vesszük alapul, akkor az első év, amelyik számba jöhet, 1889. Ebben az esztendőben nem tudjuk, hogy V volt-e és merre üdülni. Egy biztos: 1889. augusztus 11-én Bartóknak levelet adott föl Pesten, amelyben cikket küld a Bolond Istókba. 1891-ben július elején már Toblachban van, onnan fr. 1892-ben feltételezzük, hogy Rohicsen volt, van ugyanis egy fürdői levél a PH-ban „törzsvendég” aláírással, amelyet V is írhatott. 1893-ban újra csak nem tudjuk, merre járt a nyári hónapokban. Nincs adatunk 1894-ből se. 1895- és 96-ban viszont Rohicsen volt, majd 1896 augusztusában Tátrafüredre készült. 1896 kiesik, mert akkor már nagyon beteg, s nincsenek olyan tervei, mint amilyenekről itt beszél. Minden valószínűség szerint 1890 nyarán, valamikor augusztusban írhatta ezeket a leveleket Nagy Miklósnak, de nem tudjuk indokolni, hogy miért november 1-én volt esedékes az évdíj. Talán negyedévenként utalhatták ki, s az augusztusi részleten már túl volt. Az a remény, hogy emelkedés áll be írói pályáján, inkább 1890-re, mint 1896-ra mutat. A levelet mindezek alapján 1890. augusztus 10—15 közötti időre kelteztük, mivel azt írja, hogy 22-én haza akar menni és 12 napot szeretne ott tölteni.

Ótátrafüred Hungária 17 — A klimatikus üdülhely egyik szállodájának a szobaszáma.

183. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Ótátrafüred, 1890. augusztus 15—20.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 57. sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „levélpapír ténta.” Valószínű, hogy a szálloda levélpapírja. Így Fol. 2.

M: Kiadatlan. A keltezési körülményeket lásd az előző (182. sz.) levél jegyzeteiben.

Eggenberger P. Világ — Eggenberger az első magyar könyvkereskedés volt Magyarországon, amelyet nem az alapítóról (Wiegand Györgyről), hanem a második tulajdonosról, Eggenberger Józsefről neveztek el. Ő 1802—1850-ig vezette az üzletet, majd fia örökölte, s 1863-tól unokaöccse, Hoffmann Alfréd, aki 1865-ben társul maga mellé vette K. Molnár Jánost. 1898-ban eladták az üzletet az Athenaeumnak, de még a XX. század elején is szerepel kiadóként egyes könyveken az Eggenberger-féle könyvkereskedés. Ennek lehetett időszaki kiadványa a *P. Világ*.

184. **Vajda** — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1890. augusztus 20. után.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 2. sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „Sárgás levélpapír, ceruza.” Tehát: fol. 2.

M: Kiadatlan. A keltezés hiányzik, de a levélben említett hőség és a Füredről való érkezés az előző két levélhez kapcsolja. (L. a 182. sz. levél jegyzeteit.)

Füredről — Ótátrafüredről.

Kénytelen vagyok a Margitszigeten folytatni — V egyszer már a Margitszigeten folytatta a nyaralást, amikor 1883 júniusában Trencsénteplicről hazajött.

szobámban 25 Reaumur — Kb. 30—31 Celsius fok.

a hátralévő 30 frot elküldeni — V előlegként felvett már 50 ft-ot s ezért kéri a még hátralévő 30-at.

Gizi hugomnak — Kerekes Vajda-életrajza említi (i. m. 9. l.), hogy míg V Rohicsen volt, Gizi húga gondozta a lakást. A levél utolsó mondata rövid jellemzést is ad Giziről.

kertre nyíló szobái egyikébe költözni — Ezt egyszer már kérte Nagy Miklóstól (l. 280. sz. lev.). Ez a levél azt mutatja, hogy akkor megengedte neki Nagy az oldaköltözést.

185. **Vajda** — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1891. március 28.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn abban a füzetben, amely ma az MTA Kézirattárában van. Ott 45. sz. AZs megjegyzése: „F: 4^a lap, cer.”, tehát ceruzával frott. Fol. 1. Keltezés a levélben nincs. A *Halál* c. vers 42. sorára való hivatkozás és a vers VÚ-beli megjelenése alapján állapítottuk meg: 1891. március 20—29 között írhatta, amikor Nagy Miklós a VÚ-ban megjelentette harmadközlésben a verset. (Először: *Nemzet*, 1889. dec. 26. Másodsor: *Pesti Hírlap*, 1889. dec. 27. Harmadszor VÚ 1891. március 29.)

M: Kiadatlan.

Vadnay — Vadnai Károly, a FL szerkesztője.

a MT-ben megjelent versemet — Valószínű, hogy az *Mt*-t AZs rosszul olvasta s az *Nt*, tehát a *Nemzet* rövidítése lehetett a kéziratban. Akkor a célzás a *Pásztor órák* c. vers közzétételére vonatkozik, amely először

a Nemzetben jelent meg 1888. július 22-én, Vadnai pedig három héttel később, 1888. augusztus 10-én hozta a F1-ban.

újabb változtatást is tettem — Az idézett szavak a vers 42. sorában vannak. A VŰ-ban azonban a Nemzet-beli szöveg jelent meg, változtatás nélkül.

a *M. Államban* — Egyházpolitikai napilap. Indult 1868. dec. 16-án. Főszerkesztő (1891) Hortoványi József. Felelős szerk.: Szennecz Emil. V az 1891. március 29-i, húsvéti számra gondolhatott, amelyben több vers jelent meg a főtámadásról (Fejér Ignác: Húsvétkor, Répássy Lajos: A feltámadotthoz, Rosty Kálmán: Főtámadott.) A Répássy-vers felesel V versének 33—36. sorával:

Nem muló láng tehát
Ajkad mit hirdetett
De . . fény, mely fent ragyog
A téves ész felett.

A góg, a vakmerő
Romlás a démona
Korunk szemére szint'
Vakító éjt hozza.

A szombaton, egy nappal előbb kelt levél tartalma csak úgy érthető meg, ha feltételezzük, hogy V március 28. előtt már értesült a Magyar Állam húsvéti mellékletében megjelenő versekről. Elképzelhető, hogy a mellékletet már a hét elején kinyomták.

186. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1891. május.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményében XII. 335. sz. Vonalas papír, a vonalak 25 mm-re vannak egymástól, nagysága 210 × 165 mm. Fol. 1. A ceruzával írt szöveg mind a két oldalon, nehezen olvasható.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen. Sajnos semmi konkrét tény nincs benne, ami eligazíthatna. Egyik mondatában azt írja, hogy ha *képes lenne magát e nagy útra elszánni* . . . Tudomásunk szerint a legnagyobb út, amelyet a 80-as, 90-es években megtett, a toblachi volt, 1891-ben. Ennek alapján feltételesen ide soroltuk a levelet, mint olyat, amely megteszi az első lépéseket erre a nagy útra, jegyet és szállást szeretne biztosítani jóval az indulás előtt, tehát már májusban.

Lajcsim — Annyira elkapkodottak a betűk, hogy lehet Lajosom is, mind a két szó 7 betűs csak ezt lehetett megszámolni. Azért vettük a Lajcsit, mert az aláíráshoz (*Jánoska*) ez jobban illik, mint a Lajosom.
portádnak — Lehet postádnak is, de valószínűbb a portádnak, a Bolond Istók házatájának.

sans gêne — (fr.) Fesztelenül, minden további nélkül dobd félre azt a cikket, adomát, tölteleknek valót.

Doliné té. urat illeti — Dolinay Gyula (1850—1918) újságíró, 1869-től a Tanulók Közlönye c. ifjúsági lapot szerkesztette, 1873—1912 között a Hasznos Mulattatót, 1875—1912 között a Lányok Lapját. Állan-

dó céltáblája volt 1880 után a Bolond Istók gúnyolódásának, rengeteg anekdota, adoma, csipkelődés van róla különösen a 80-as években a Bolond Istók egyes számaiban. A Doliné név a Dolinay-nak franciás olvasása. Jókait is nevezi a Bolond Zsoké úrnak (ami állítólag Zolától származik).

V szeretne volna a vasúti jegyet Dolinay lapjai után megkapni, s Dolinay ismeretsége révén a szállást is biztosítani. Esetleg együtt mentek volna. Mindez feltételezés. A jegyet Toblachba végül is Bartók szerezte meg közvetlenül az elutazás előtt.

elszárni e nagy utra, vajon — Utána két szó olvashatatlan. Lehet, hogy elolvasásuk a levél értelmét is megadná, mert a két szó esetleg földrajzi név is lehet.

187. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1891. június 20. után.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteménye: XII. 326. sz. Moaré víznyomatú, barnás színű levélpapír, 220 × 170 mm nagyságú, kétrét hajtva. Fol. 2. A tintával frott szöveg az 1., 2., 3. oldalon, a 4. oldal üres.

M: Kiadatlan. A levél nincs keltezve, s nincs is a levélben semmi tárgyi adat, amibe közvetlenül bele lehetne kapaszkodni a dátum megállapításában. A következő levél, amelynek a papíra ugyanolyan, mint ezé, s szintén említi a fel nem használt jegyet, konkrétan megnevezi a helyet, ahová a jegyet kéri: *Toblach*. 1891 júliusában van adatunk V *toblach*-i tartózkodásáról. A július 2-án keltezett *Tirolból* című cikke július 19-én jelent meg a Nemzetben. Ennek alapján arra kell gondolnunk, hogy ez a levél június 20-a körül keletkezhetett.

a központiban lestelek — A Belvárosi Központi Kávéház (1889—1936) déli vasúti jegyet — (L. a 208. sz. lev. jegyzeteit.)

188. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1891. június vége.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteménye: XII. 324. sz. Barnás színű moaré-mintás levélpapír. Nagysága 220 × 170 mm. Fol. 2. Kétrét hajtott. A tintával frott szöveg az 1., 2., 3. oldalon, a 4. oldal üres. A 2., 3. oldalon a szöveg úgy van keresztbe írva, mintha az egy oldal lenne. A levélhez ugyanilyen moaré boríték is tartozik, rajta a címzés: „Nagyságos Bartók Lajosnak Zöldfa utca 24.” (120 × 97 mm.)

M: Kiadatlan. A levél keltezési időpontjának megállapításánál a szövegből indultunk el. A jegyet Toblachig kérte, tehát valószínűleg oda akart menni. Toblachban 1891 júliusában tartózkodott V, ahonnan cikket is küldött a Nemzet számára (*Tirolból*. 1891. július 19.). A cikk keltezése: július 2.

fákjállya — A kéziratban a j és ly fel van cserélve, a főszövegben ezt a nyilvánvaló elírást helyesbítettük.

sárga gyalog — Célzás arra, hogy ő csak közlegény az irodalmi életben. A sárga az ún. paroli színe.

Toblach — Ma Dobbiaco (Olaszország) tiroli falu, nyaralóhely, a Dráva forrásvidékén, kb. 150 km-re nyugatra Klagenfurttól.

Veldenig — Velden osztrák nyaralóhely a Wörthi tó nyugati partján, kb. 30 km-re Klagenfurttól.

Pragerhofig — A Déli Vasút csomópontja a volt magyar—horvát—osztrák határon, ma: Pragersko (Jugoszlávia), 180 km-nyire Keletre Klagenfurttól. Tehát 300 km-rel rövidebb útra szóló jeggyel is megelégedett volna, de akkor nem ment volna Toblachig. Ez is bizonyíték amellett, hogy megkapván a jegyet elutazott és útiélményeiről azonnal beszámolt egy újságcikkben. A cikk keltezése és megjelenése közötti idő felkelti azt a gyanút, hogy előbb más lapnak küldte, esetleg több szerkesztőséget is megjárt, s végén a N szerkesztőségében kötött ki, ahol aztán megjelentették.

V cikkében részletes útleírást ad: „Várjuk ki, lessük el, míg az időjárás jelleme határozottan, állandóan száraz melegre, derültre változik. Akkor a déli vaspályán esti nyolckor ülünk föl a gyorsvonat egy közvetlen kocsiába, melyből innen Toblachig nem kell átszállni. Ezt Pragerhofnál, Marburgnál vagy húsz pereig csöndesen ide-oda tologatják. De ne törődjünk vele. Csak aludjunk reggeli fél nyolcig. Villachig nincs nézni való különös. De ettől kezdve azután, ha eltaláltuk a jó időt, ha a júniusi nap ragyog fölöttünk és vezet, mint velem tette, jó kedvű cicoroneként négy óra hosszant egész Tirolon át Igen a Villanochtól, Pörschach, Velden, Lienz, Innichenen át tartó részlet festői bájjairól sem festő esetje, sem költő tolla igazi fogalmat nem adhat. . . Ez négy órán át tart, míg az Ampezzo nyílásáig érünk, ahol három szálloda várja az érkezőt. . . A Toblach szálló . . . első emeleti csinos kis szobájának ára csak 1 frt 20 kr. Igaz, hogy július 10-én tul már valamivel drágább. . . a mi Tátrafüredünkön . . . egy ekkora szoba 2 frt 50 kr. . .” (Nemzet, 1891. júl. 19.) A cikknek ezeket a részeit azért közöltük, mert rávilágítanak V praktikus gondolkozására a költői ihlettség mellett, amely a leírásokból sugárzik. Jellemző az is rá, hogy a szezon elején megy nyaralni, mert akkor olcsóbbért kap szobát. A cikkben még azt is ajánlja, hogy mindenki vigyen magával egy társat is, mert akkor olcsóbbak a kocsival történő kirándulások.

Kerepesi ut 16. — Ma Rákóczi út. V-nak erről a lakásáról eddig nem tudtunk, s minthogy közli Bartókkal a címét, arra is lehet következtetni, hogy nem rég, talán június 1-vel költözött bele, s június 20. körül már el is utazott Tirolba.

Damus, petimusque vicissim — (lat.) (Hanc veniam) damus petimusque vicissim — Horatius Epistola ad Pisones. Ars p. 11. sor. A rövidített idézetet V a „Kölcsönösen kérünk és adunk” értelemben veszi.

NB — Nota bene — Megjegyzendő.

Reggel Rémi Kioszk — Ez a Rémi Kioszk nagyon sokszor előfordul V leveleiben, ide járt reggelizni, ide hívja találkozóra barátait. A Rémi Kioszk a Vigadó előtti téren volt, későbbi neve: Hangli Kioszk.

kész leszek valami izzadmánnyal — Azt jelenti, hogy cikket ír a Bolond Istók számára.

189. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1891. október 26.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 31. sz. alatt. AZs jegyzete: „For.: 1 negyed., cer.” Tehát fol. 1. s ceruzával van írva a levél. A másolatban két azonos szó utólag ceruzával van beírva: a 2. sorban a *fültétele* után *nobri* (Kozocsa szerint szobai), az 5. sorban a *díjat* szó előtt *nobri* (Kozocsa szerint szobai), A 4. sorban levő Vaálra nehezen olvasható, lehet *Vadháza*, de lehet *Szabadka* is.

M: Kiadatlan. A levél nincs keltezve. V arcképének a lefestése az évet jelzi. A „*nobri* díjra” (novemberi díj) való hivatkozás pedig a hónapra mutat. Komlós szerint V arcképét Endrei Sándor (szül. 1867) festette meg 1891-ben. (Komlós 334. l.) A novemberi díj pedig azt mutatja, hogy október végén írta a levelet, amikor már esedékessé vált a PÜ-ba írt cikkekért a havi díj. Ezt erősíti a Bonapartera való hivatkozás, aki okt. 11-től szerepel a cikksorozatban.

nobri díj — V havonta 4—5 vezércikket írt a PÜ számára, ezekért egyenként 20 frt-ot kapott. Minthogy a szemléket vasárnap, hétfőn le kellett adnia, okt. 26-án esedékessé vált a novemberi díj. Vadászni indult, szerdán, 28-án akart utazni, a pénzt hétfőn kérte, 26-án, hogy másnap kiválthassa a vadászejegyet, beszerezhesse a szükséges dolgokat. AZs másolatában Vaálra vagy Szabadkára olvasható. Valószínűbb Vaál.

A VU újabb közlése a francia forradalomról — A VÜ cikksorozata: Változatok a francia forradalom történetéből. Második sorozat. Egykorú és legújabb források után. I—XV. (szept—dec. 583—863. l.) Az első sorozat 1889-ben jelent meg a VÜ-ban.

vártam Csalányinál — Csalányi-vendéglő, ahová nagyon sokszor járt V, s hívta találkozóra Palágyit.

Irmei — Irmei Ferenc (1846—1907) tanár, kritikus, publicista, a Petőfi Társaság tagja.

Dudics — Dudics Andor (1866—1944) történelmi festő 1890-től a Műcsarnok kiállító művésze volt. Később főiskolai tanár.

Palágyi — Palágyi Lajos.

nem nézi meg képmásomat — Egy anekdota szerint V képmását 1894-ben Elked vendéglős is elkészíttette, s kiakasztotta vendéglőjében a jubileum idején. (1894. dec. 18.) Amikor V belépett a kávéházba és meglátta a saját képmását, sarkonfordult és többé nem tette be a lábát Elkedhez. (Schöpflin. Tükör, 1938. VI. 7. sz. 506. l.)

190. Vajda — Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1891. november előtt.]

K: OSzK Kézírtára. Növedéknapló sz.: 47/1936. Fol. 1. Nagysága 208×170 mm. Barnás színű papír, valahonnan kiszakítva. A ceruzával frott szöveg a lap mindkét oldalán. Nehezen olvasható. A Palágyi-hagyatékkal került az OSzK-ba vétel útján.

M: Palágyi Lajos közzölte először a Budapesti Újságírók Egyesülete Almanachja 1911-es kötetében, Feljegyzések Vajda Jánosról c. cikkében, 3. sz. alatt. Részletek jelentek meg a Jelenkor 1897. jan. 24-i számában is (54. l.): Visszaemlékezés Vajda Jánosra. Az Almanach szövege és a kézirat közötti eltérések:

6. sor:	K: az <i>illetővel</i>	Almanach: <i>önnel</i>
7. sor:	K: <i>ily</i>	Almanach: <i>egy</i>
11. sor:	K: <i>versatur</i>	Almanach: <i>Vártam</i>
12—13. sor:	<i>Az Otthon-ba még nem fizettem, tehát nem akarok ott még megjelenni</i>	Almanachból hiányzik
16. sor:	K: <i>asztán</i>	Almanach: <i>azután</i>
18. sor:	K: ohajtottam	Almanach: óhajtottam

Míndezek az eltérések abból adódnak, hogy V szövege nagyon nehezen olvasható, de pl. a 6. sorban: az *illetővel* olvasata biztos, s nem *önnel*. V sajnálja, hogy el kellett rohannia, de valakivel sürgős beszéde volt, azért hagyta faképnél Palágyit, aki emiatt meg is sértődhetett.

E levélhez Palágyi a következőket fűzi: „Megjegyzem Vajda sem akkor, sem soha nem érintette kínosan érzékenységetem. Egyáltalán nem emlékszem esetre, amikor megbántott volna. De ő ha valami okból izgatott volt, azt hitte, hogy hangulatát mással is érezte s utólag ezért szemrehányásokat tett magának. A szóban forgó esetben világosan emlékszem, hogy rendkívül meglepett az a feltevése, mintha rá haragudnám s kínos, kölcsönös — szinte komikus — mentetetőd-zésekkel igazoltuk egymás előtt, hogy semmi igazolni valónk nincsen.”

A levél keltezetlen. A tagdíj be nem fizetése 1891-re mutat, november—december hónapokban beteg volt, akkor bizonyára nem gondolt fizetési kötelezettségére. Ezért november előttre kelteztük, de ez nem feltétlenül októbert jelent, lehet az év bármelyik hónapja.

versatur — (lat.) Fordíts!

„Az Otthon”-ba még nem fizettem — „Otthon” Írók és Hírlapírók Köre. Alapítási év: 1891. Tagjai: újságírók, írók, művészek. Célja: Az írók, újságírók testületi érdekeit előmozdítani. Főtitkár Márkus Miksa. V belépett, de még nem fizette ki a tagsági díjat, s azért nem kívánt ott megjelenni.

191. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1891. november.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 34. sz. MTA Kézirattára AZs jegyzete: „1 iv 4”. Fol. 1.

M: PÁ regényében megjelent a teljes szöveg (GR 328—329. 1.). A két szöveg között annyi eltérés van, hogy PÁ *K-nyit* olvasott (Korányit), AZs *P-ly-t*. Valószínűleg egyik sem jó, AZs P-je Plósz doktort sejteti, aki — mint a következő levelekből kiderül — V-t kezelte. A *ly* V kéziratában bizonyára *sz*, az *s* betűt írta úgy hosszán, mint ha *l* lenne.

A levél keltezetlen. Négy levelet találtunk Nagy Miklós hagyatékában, amelyek éppen a betegség révén összetartozónak látszanak (AZs 34., 39., 13., 10. számúak). Ezek még nem a halála előtti betegsége idejéből valók, hiszen még dolgozik, írja a heti szemlét a PÜ-ba. 1891 őszén hosszabb ideig volt beteg (1. 191. lev.); november közepétől december végéig koplalnia kellett a gyomra miatt. Úgy gondoljuk, a levelek ebből az időből valók, az egyikében éppen arra hivatkozik, hogy az előleg *novemberre lesz*.

Orvos szükségessége — V a következő levél szerint Plósz Pál (1844—1902) belgyógyász, biokémikus egyetemi tanárt hívatta el, úgy látszik, Nagy Miklós közvetítésével — előre jelezve, hogy honoráriumot nem tud fizetni. Nagy Miklós elküldte Plószt, V a következő levélben könyörög, hogy még egyszer szeretne vele beszélni, mert csak benne és Korányiban bízik, de Korányi nincs Pesten. (193. sz. lev.)

192. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1891. november.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 39. sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „2 sárga 4' ivlap, ceruza.” Tehát fol. 2.

M: PÁ regényében a teljes szöveget közölte (GR 329. 1.) A két szöveg között van néhány eltérés:

1. sor: GR <i>mily irtózatoss</i>	AZs: <i>mily iszonyu</i>
5. sor: GR <i>tudakolja</i> ki	AZs: <i>puhatolja</i> ki
5. sor: GR <i>ama</i> jó hiszemben	AZs: <i>azon</i> jó hiszemben
- A levél keltezetlen, Komlós szerint „87-ben vagy 93-ban íródhatott”. Úgy gondoljuk, hogy a levél 1891-es. (L. az előző 191. sz. lev. jegyzeteit.)

Most még magamnak sincs — egy levelesre való — Úgy látszik, 1891 nyarán Toblachban s talán Tátrafüreden minden pénzét elköltötte (az évdíját is!). Az év második felében szinte semmi nem jelent meg tőle, tehát a PÜ havi 80 ft-ján kívül más jövedelme nem volt, ezért kellett a télikabátot is zálogházba tenni, hogy onnan 10 ft-ot kapjon. Nagy Miklóstól is pénzt kér, a novemberi díjból előlegezt.

193. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1891. november vége.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 13. sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „két 4' ivlapon 3 ceruzairásos oldal.” Fol. 2.

M: PÁ a levelet kisebb kihagyással közzétette regényében. (GR 331—332. 1.) Kihagyta az: „Oh csak Plosszal... De rögtön mer...” közé eső részt. Néhány szót PÁ másként olvasott:

2. sor: GR: <i>meggyógyíthatatlan</i>	AZs: <i>gyógyíthatatlan</i>
4. sor: GR: <i>felboncoltatást</i>	AZs: <i>fölbboncoltatást</i>
7. sor: GR: <i>kérem — ha</i>	AZs: <i>kérem okveillen — ha</i>
8. sor: GR: <i>a csatornába</i>	AZs: <i>v. csatornába</i>
19. sor: GR: <i>a válság, amelyen</i>	AZs: <i>a válság, melyen</i>
27. sor: GR: <i>mennyiben érvényes</i>	AZs: <i>mennyiben érdemes</i>
28. sor: GR: <i>holnapra elküldöm</i>	AZs: <i>holnapig elkészítem</i>

A levél keltezetlen. Komlós feltételezi, hogy 1893-ból való, PÁ közvetlenül a halála előtti hetekre teszi. Valószínűbb azonban, hogy ez a levél is 1891-ből kelt, amikor a gyomrával betegeskedett, azért írja, hogy már csak „csont és bőr”, az előző levélben pedig, hogy „koplálással” gyógyítja magát. (192. lev.) Mivel pedig most 12. napja beteg,

e levél november végére keltezhető, így lehet ez a december 31-én Nagy Miklósnak írt levelében említett hathetes betegségének 12. napja. (196. lev.) PÁ-nak biztosan nincs igaza, hiszen halála előtt már nem írta a PÜ számára a cikkeket és lapszemlét; ezt 1895 januárjával abbahagyta.

...*felboncoltatást illetőleg*... — A kortársak szerint V attól félt, hogy élve temetik el, ezért kérte barátait, elsősorban Nagy Miklóst, hogy boncoltassa fel halála után. Bródy Sándor azt állítja, hogy V tíz esztendőn keresztül magával hordta végrendeletét, melyben az volt, hogy „Testem halálom után felboncolandó”. (Bródy: Fehér Könyv. 1900. július.)

Neró idejébeli keresztény vértanúk — A Neró császár idejében vadállatok közé vetett vagy keresztire feszített keresztények türelméhez hasonlítja betegségét elviselését.

Plosszal [...] *Korányiban* — Plosz Pál, Korányi Frigyes egyetemi tanárok, V kezelőorvosai. Ez a levél mutatja, hogy Nagy Miklós elküldte hozzá Ploszt, mert itt már azt kéri, hogy még egyszer szeretne vele beszélni. A levelek összekapcsolását is éppen Plosz emlegetése tette lehetővé. Élete végén nem Plosz kezelte, hanem Schaffer, Müller és Korányi.

Lloydot és Tagblatlot — A Pester Lloydot és a Budapesti Tagblatlot kéri, hogy megrhassa a PÜ számára a lapszemlét e két német nyelvű lap figyelembevételével.

194. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1891. december.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 10. sz. MTA Kézirattára. A Zs jegyzete: „Névjegy: Vajda János, ceruzairás.” Fol. 1.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen; tartalma miatt az 1891-es levelek közé soroltuk. V 1891. november közepétől december végéig beteg volt. Nagy Miklóst november végén arra kérte, hogy halála esetén gondoskodjék felboncoltatásáról. E levél, melyben ígéretére emlékezteti, azt mutatja, hogy a hat hét alatt voltak jobb és rosszabb napjai, s egy ilyen jobb napok utáni hangulatban írta e néhány sort, amikor megint erőt vett rajta a betegség. A *multkori* szó nem jelent nagy időbeli távolságot. Egy-két év múlva másként fogalmazott volna.

195. Vajda — Milkó Izidorhoz. Budapest, [1891. december 31.]

K: MTA Kézirattára. Vékony, vonalas levélpapír, nagysága 286 × 236 mm. Kétrét hajtv. Fol. 2. A szöveg fekete tintával az 1., 2. oldalon, a 3., 4. üres. Az írás kuszált, nehezen olvasható.

M: Sch füzetében a 23. sz. alatt, a 41—42. oldalon. Az egész a Gf-ben a 79—80. lapon. A közlés szöveghű. Megvan a boríték is, melyen a címzés: „Ngs. Milkó Izidor urnak Szabadka városban saját házában.” A címdalról a bélyeg félig letépve, így a bélyegzőn csak „Pest 31 N 5” olvasható. A boríték hátlapján a szabadkai pecsét: „92. jan. 1.” Ez egyben a kelteztést is adja.

V újra képviselőségre gondol, s ebben a levélben kéri Milkó véleményé-

nyét. Milkó visszaemlékezéseiben a következőket írja erről a levélről: „... Minden általános képviselő-választás idején kedvet kapott, hogy »föllépjen«. Két ízben minálunk, az akkori Szabadka egyik kerületében is szeretett volna szerencsét próbálni. . . Ezt az epiztotát jónak láttam majdnem egész terjedelmében közölni mint különösen jellemzőt az írójáról. Sajátságos! V a legigazibb, legőszintébb és legszókimondóbb emberek és írók közé tartozott. . . S mégis mily sok e levélben a tudatlan valótlanosság s tudatos kertelés. . .” (Gf 80.)

Ivánka nem lép föl többé Szabadkán — Ivánka Imre kormánypárti képviselő, aki az 1892—96. évi ciklusra kiírt választásokon nem indult.

soha eddig még eszembe jutott képviselőségre törekedni — A K-on így szól a szöveg. Sch kiegészítette a mondatból hiányzó *nem*-mel, s nagyon finoman fogalmazva azt mondja: „Vajda emlékezetéből kihullott a képviselőháza-jutási kísérletének minden eddigi mozzanata.” (Sch 41. l.) Hiszen maga V is arról beszél a továbbiakban, hogy a legutóbbi két választáson felajánlották neki a képviselőséget. Erre érti Milkó a *tudatos kertelés*-t.

kerület is volt — Konkrét adataink nincsenek, hogy ki, vagy kik ajánlották föl V-nak a vaáli kerületet 1883 végén vagy 1884 elején. Nagy Miklósnak akkor a következőket írta: „[...] holnapután már Vaálba kellene mennem és azt a dolgot rendbe kellene hoznom[. . .] Pedig Vaálban kísérletet tenni egyre növekedik a vágyam, elszántságom[. . .]” stb. (L. 107. lev.)

Hiszen ha Szabadkán nem, hát hol? — V arra gondolt, hogy egyszer már a szabadkaiak melléje álltak, amikor többszázan fizettek elő megjelenő munkáira, és sok befolyásos embert tudott barátjának.

Hatalmas vasutas képviselőjük — Ivánka Imre 1878-tól az északkeleti vasút vezérigazgatója. (Sch 42. l.)

196. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1891. december 31.]

K: Nincs. AZs másolata maradt fenn. 30. sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „1 negyedr. cer.” Fol. 1.

M: Kiadatlan. A levél keltezésénél a tartalomtól indultunk ki. Akkor írta, amikor képviselőségre pályázott. Három ilyen esztendő volt: 1883, 1886, 1891. A koplalás és a kedélyére való hivatkozás nem illik bele sem 1883-ba, sem 86-ba. Továbbá 1883-ban csak Vaálban próbálkozott, 1886-ban csak Szabadkán, 1891-ben e levél szerint mind a két helyen. Erre vonatkozik hát a „Ma irtam Szabadkára, holnap írok Vaálba”. Az 1891-es keltezés mellett szól még az is, hogy kétségbe van esve a „revisio” miatt. Ennyire nem lenne kétségbeesve a PÜ-ba írt szemlék esetében; a korrektúra körüli aggodalom csak versre mutat. Nos, 1892. január 3-án jelent meg a VÜ-ban *Mákszemek* c. ciklusa. Ennek a korrektúráját kérte. Annyira összevágtnak a tények, hogy nem lehet más a megírás időpontja, mint 1891. december 31-én este.

Csalányinál találkozhatnánk — Ebben az időben, úgy látszik, a Csalányi vendéglőben vacsorázott.

. . . *Hat heti koplalás* — 1891. nov.—dec. beteg. (L. az előző leveleket.) A koplalást azonban nem kell szó szerint venni.

Ma irtam Szabadkára — (L. Milkó Izidorhoz írt levelét. 195. sz.).

197. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1892. január—február.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 29. sz. MTA Kézirat-tára. AZs jegyzete: „A 12. sorban a *tessek* előtt tollal írt ρ jel betűzve (a kiegészítést a kéziratban sehol sem találtam). Két 4' ívlap (aligha összetartozók!) cer.” Tehát Fol. 2.

M: Kiadatlan. AZs megjegyzése alapján azt kell feltételeznünk, hogy két különböző, de tartalmilag mégis összetartozó levelet egyesített, amikor lemásolta a két lapot. Valószínűnek látszik, hogy egy közbülső lap veszett el, mely a levél kiegészítését, és a szerződés elejét tartalmazta. Így csak azt tudjuk meg, hogy V nem tudván megélni a PÚ számára írt lapszemlék havi 80 forintjából, s nem tudván adósságát törleszteni, új szerződést kínál Nagy Miklósnak s azt küldte el e levéllel.

A levél keltezetlen. Két dolog van, amibe bele lehet kapaszkodni: egyik a betegségre való utalás, másik az arckép emlegetése. 1891. november december havában a gyomrával kínlódott. Plósz Pál egyetemi orvostanár meggyógyította. 1891/92 fordulója a 74/75 fordulójához, amikor is hosszabban beteg volt, csak 17 esztendőre van és nem 18-ra, mint V mondja. Csak akkor 18, ha minden megkezdett esztendőt egészenk számíttunk. Mégis ehhez az időponthoz kell ragaszkodnunk, mégpedig két okból: egyik a betegség és Plósz emlegetése, a másik az arcképére való hivatkozás. Tudjuk, hogy 1891. október végén Endrey megdolgozott V arcképén, de betegsége miatt talán csak 1892-ben fejezte be, s V ekkor kérdezte meg, közli-e Nagy a VÚ-ban az arcképét. Egész biztos, hogy nem fényképet, hanem festett arcképet. Ezeknek alapján kelteztük a levelet 1892 elejére.

ha tárcát adna a PÚ minden számában — A 70-es években a PÚ sokkal változatosabb volt, mint a 80-as években. Előbb volt vezércikk, tudósítás, heti krónika, tárcsa majdnem mindegyik számban, a 80-as években a heti szemle a domináló jellegű cikk. V újra tárcát akar írni, saját neve alatt s ezt a változtatást akarta bizonyára frásba foglalni.

P. U. hirdetését — Minden év elején vagy félév elején nagy formátumú hirdetések jelentek meg az előfizetésről, bizonyára egy ilyen hirdetésről van szó, melyet 1892 elején vagy talán már 1891 végén akartak megjelentetni.

erkölcsi Rousseau v. Franklin — Ezzel a túlzó bókkal viszonyozza V Nagy Miklós kifogyhatatlan türelmét és jóindulatát.

Jött és győzött — A Caesarnak tulajdonított szöveg rövidítése.

szeraf — (héber) Angyal.

bona fides — (lat.) Jóhiszeműség.

parole d' honneur — (fr.) Becsületező.

198. Vajda — Radó Antalhoz. [Budapest, 1892. március.]

K: PIM Kéziratára. Jelzet: V. 1938. Lsz: 540. R. 1967. Paku Imre (Bp. XI. Villányi u. 4.) gyűjteményéből vették. A borítólapon: „Vajda János ismeretlennek 1870-es évek.” Névjegy alakú kartonlap, nagysága 105 × 64 mm. Tintával írott s a karton mindkét oldalán levő szöveg jól olvasható.

M: 1913-ban a Magyar írók kenyerere c. cikkben jelent meg a Világban (dec. 25.), több más V-level társaságában. Hiányzik a közlésből a 2. és az utolsó mondat, s néhány szót a publikáló megváltoztatott. A szöveg előtt közli a cikkíró, hogy a levél Radó Antalnak szól.

Eltérések a K és a Világ szövege között:

3. sor: K: <i>A görög latinokból is szívesen vennék egyet.</i>	Világ: hiányzik.
4. sor: K: megüzenni, hogy	Világ: megüzenni, <i>meddig</i>
5. sor: K: <i>elfoglaló</i>	Világ: <i>igénybe vevő</i>
6. sor: K: <i>kézeiben</i>	Világ: <i>szüneteiben</i>
7. sor: K: <i>Legközelebb talán . . .</i>	Világ: hiányzik az egész mondat.
8. sor: K: <i>Szeretettel üdvözlő híve</i>	Világ: hiányzik

Pető István: Vajda János lírájáról (Komárom, 1910.) c. tanulmányában azt írja, hogy Radó 1890-ben megajándékozta V-t egy Leopardi-kötettel, amit V az 1892-es kötetének egy példányával viszonzott. (30. l.) Ez azonban nem történhetett 1890-ben. Éppen ez a levél bizonyítja, hogy V akkor kérte Radótól Leopardit, amikor neki is kötetete volt megjelenőben, tehát 1892-ben. Ezért kelteztük a levelet 1892 elejére. V és Radó kapcsolata korábbi időből való. Amikor Radó a Költők albuma c. (Bp. 1890.) antológiát állította össze, V-től kért 8 verset (*Szerelmem hatalma, Idyll, Fürdői emlékek, Nádás tavon, Az üstökös, Az állatkertben, Magány, A vadli erdőben*) a kötet számára. V 200 frt-ért akarta átengedni a verseket. Radó ennnyit nem tudott fizetni, s kijelentette, hogy csak két verset vesz fel, s fizet 50 frt-ot. V belement az ajánlatba azzal a kikötéssel, hogy az 50 frt-ért mind a 8 verset közöljék. (Második kiadás is megjelent a Költők albumából, amelyben már csak 7 V-vers van. Hiányzik a *Fürdői emlékek*.) (Bródy M.: Vajda János. Bp. 1904. 30. l.) A levélben megszólítás nincs.

Leopardiból — Leopardi, Giacomo (1798—1837) olasz költő, verseit Radó Antal ültette át magyarra. (Leopardi összes versei 1890.)

A görög latinokból is szívesen vennék — Radó a 80-as években kiadta két kötetben a klasszikus irodalom szemelvényeit: Latin költők. Bp. 1886., Görög költők. Bp. 1886.

gályarab munka — Célzás a PÜ vezércikkeire, szemléire, melyeket V akkor már közel 20 esztendeje készített hétről hétre.

Összel kiadandó füzetemből — 1892 decemberében jelent meg Méhner kiadásában: *Költemények 1887—1893*. Ebből ígér egy példányt Radónak ajándékként.

199. Vajda — Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1892. nyár eleje.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. A Palágyi-hagyatékkal vétel útján került az OSzK-ba. Vastag tapintású papírlap, 222 × 142 mm nagyságú, az egyik oldalon van a szöveg tintával írva,

a másik üres. Fol. 1. A boríték is megvan; rajta a címzés: „Nagyságos Palágyi Lajos urnak Pesti Napló Szerkesztősége Athenaeum.” (A címzés ceruzával).

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen. A Méhner-kiadásra való hivatkozásból arra kell következtetnünk, hogy 1892-ben írta; mivel „csak őszre” jelenik meg a műve, nyár elején kérhette meg Palágyit, hogy beszéljen Vértseivel.

P. Úr — Palágyi úr. (Palágyi Lajos).

Vértesi ural — A PN-nál dolgozó újságíró, akinek V beszélt a Méhner-kötet megjelenéséről, de úgy látszik, kerülni akart minden előzetes hírverést. (L. Vkrk II. k. 217. 1.)

Méhner féle kiadás — *Költemények 1887—1893*. Bp., Szépirodalmi Könyvtár Kiadóhivatala. 1892. Deutsch Zsigmond és társa. p: 97. Megjelent 1892 decemberében. (FL dec. 17.)

Vadászkürt — A Kis-híd utca és az Aranykéz utca sarkán állott 3 emeletes vendégfogadó és kávéház. (1810—1936.)

200. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1892. november 20. előtt.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 32. sz. alatt. MTA Kézirattára. AZs megjegyzése: „F: két 4' cer.”, tehát Fol. 2. Ceruzával írott.

M: Kiadatlan. A levél keltét a tartalomból lehet megállapítani. A Méhner-féle kiadás esztendeje: 1892. V a jövő novembert említi; ezt igazolja az is, hogy Hevesynek is eladta a készülő kötet egyik félig kész versét (*A szomorú körutas*) a Magyar Génuszban való közlésre, s azt november 20-ig kellett átadnia a szerkesztőnek. A levelet tehát ezt megelőzőleg írta V, valószínűleg nov. 10. körül.

Méhnerrel az egyezés — Méhner Vilmos volt az egyetlen Könyvkiadó, aki 1000 forintért megvette Vajda *Összes verseit* azzal a kikötéssel, hogy előbb az utóbbi hat év termését jelenteti meg, majd később az egészet. De amikor az *Összes versek* megjelenése esedékessé vált volna, Méhner fuzionált a Franklin Társulattal, s újra csaknem az összes költeményt adták ki, hanem csak válogatást (1895). Ez a levél azért nagyon fontos, mert a Vajda-versek kiadásának sorsára vonatkozóan ad felvilágosítást, s megismerjük belőle a Méhnerrel kötött egyezséget. *novrben* — Novemberben.

Szikszay gömbölyü termében — Szikszay vendéglőjének egyik terméről van szó. Maga a vendéglő a Nemzeti Színház épületében volt. Ugyanis az 1837-ben épült színházat 1870-ben újräpítették és egy négyemeletes bérpalotával körülvették, homlokzattal a Múzeum körútra. Ebben a palotában volt a 80-as évektől a Szikszay-vendéglő, V egyik kedvenc tartózkodási helye.

Hevesynek f.j.h. 20-án tartozom átadni — Hevesi József (1857—1929) író, újságíró, több lap szerkesztője. Ebben az időben Karczag Vilmos-sal a Magyar Génuszt (1892—1903) szerkesztette.

Báthoriba — A Báthori kávéház a Kálvin téren volt a Baross utca sarkán. Borsodi-Bevilaqua szerint „az öreg Vajda János ott lakott egykor a kávéház fölött. A kávé Bayer ur, leánya Bajor Gizi.” (Pest-budai kávéházak. II. k. 900. 1.) A kávéház 1880—1913 között

működött. V reggelizés vagy tízórai közben írta a levelet, utána elment valahová ebédelni.

Lajos — Klapka Lajos, a VÚ eljárója. BR szerint a nagy Klapkának öccse.

átkozott gyomorhajom — étvágy — miatt mikor szabadulok haza — A levélnek ez a mondata bizonyíték arra, hogy V többször is megebédelt, hiszen ha csak egyszer ebédelt volna, akkor pontosan meg tudta volna írni Nagy Miklósnak, hogy délben mikor ér haza. De mivel „átkozott gyomorhajom” többszöri ebédelést igényelt, nem tudott pontos időt mondani, ezért kérte a pénzt a Báthoriba, ahol még 3/4 órát tanyzott. A levelet küldőnccel az Egyetem téren levő szerkesztőségbe küldte, ami a Kálvin tértől néhány percnyi járás csupán.

ha most meg nem veszek vagy meg nem bolondulok — V nehéz helyzetére rávilágít a levél néhány sora. Ok: minél több pénz szeretne kicsikarni a kiadótól verseiért. Ugyanakkor az egy ívnyi terjedelmű versét (*A szomorú körutas*) eladta külön is 300 forintért, ezért mondja: „1300 forintról van szó”. Az 1500 forintban ő maga sem bízik. Mindez azt is mutatja, hogy mennyire nem volt pénze, illetve mennyire nem tudott bánni a pénzzel. Nemrég, talán egy-két hónappal előbb, de lehet, hogy júliusban, mielőtt Rohicsra ment, felvett Hevesiéktől 300 forintot előlegként egy terjedelmesebb versre. Biztos adatunk ugyan nincs arra vonatkozóan, hogy 1892-ben volt-e Rohicsra, de július 16-án a PH-ban *Fürdői élet Rohics-Sauerbrunn júl. 12.* címmel és *Törzsvendég* aláírással egy cikk jelent meg, melyben ottani körülményekről, a szobárákról van szó. Föltételezhető, hogy V a cikk szerzője. De akár volt Rohicsra, akár nem, a pénzt bizonyára hónapokkal előbb felvehette. Közben napvilágot láttak cikkei, versei, amelyek szintén bizonyos jövődelmet jelentettek számára (január 3: *Mákszemek I., II., II.*; január 10: *Elmult idő*; május 21: *Keresztessy napjára* c. cikk, július 17: *Harminc év után*; okt. 2. és 9. *Mosolygó és Somolygó Mihályok töprengései*; nov. 4. *Nemzeti ereklyék*) s természetesen a heti szemle a PÜ számára havi 80 forintért. Ha csak a felsoroltakat vesszük figyelembe, 1892 novemberéig keresett 900 frt-ot és felvette a 300 frt-ot előlegként, ez összesen 1200 frt. November elején, amikor a levelet írta, szüksége volt mégis 60 forintra, hogy élni tudjon, míg a vers elkészül. Ez számára kb. egy hétre vagy 10 napra volt elég, de annyira is kérhette, mert azt írja: „szombatig egy részletet is kaphatnék (300).” Tehát korábban, hétfőn írta a levelet. Az elmondottakhoz összehasonlítás-ként csak egy adat: „Az országgyűlésben sokan amellett vannak, hogy a tanítói fizetés minimum évi 600 frt-ra emeltessek föl.” (PH 1891. február 8.)

A zaklatott, sebtében írt, nehezen érthető levél jól tükrözi V zavaros életvitelét és zilált anyagi körülményeit. Hogy ez idő tájt egyéb komolyabb problémái lettek volna, arról nincs tudomásunk.

201. Vajda — Beöthy Zsolthoz. [Budapest, 1892. november 30. előtt.]

K: PIM Kézirattára. Jelzet: V. 2641/1—3. Növedéknapló sz.: 460/1/1968. Vétel: László Jenő nyugdíjastól (Bp. VI. Székely E. u. 22. II. 2. 1968. dec. 14-én). 195 × 170 mm-es nagyságú lap, szürkés színű, az alsó része le van tépve s a tépés mentén néhány betű felső szára és egy ékezet is látszik. Fol. 1. Mindkét oldalon írva ceruzával, nehezen olvasható. A hátlapon ugyancsak ceruzával idegen írás: „A levélben említett Hevesi — Hevesi József hírlapíró, a Szépir. Kt. szerk. ld. Szinnyel M. Írók IV. 845—847 has. Valószínűleg V »A szomorú körutas« c. költői elb. . . [levágva a lap alja, de valószínű, hogy ez lehetett rajta: eszeléséről van. . .] szó, melyet 1892. nov. 30-án olvasott fel. . .” [a többi hiányzik.] A vers melléklete 8 nyomtatott lap, a *Költemények* c. kötetének 6. íve a 81. oldaltól a 96. oldalig számozva. A 81. oldalon a *Credo* c. vers utolsó 10 sora, a 82. oldaltól *A szomorú körutas* c. vers V kézírásos javításaival, a 92., 93. oldalak között egy ceruzásos papírszelet, rajta 13 verssor. Ezért van 3 db-ként nyilván tartva: egy a levél, egy a papírszelet és egy a nyomtatott lapok.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen, de a tartalma minden kétséget kizáróan bizonyítja, hogy 1892. november 29-én vagy 30-án írta. Felkérte benne Beöthy Zsoltot a vers felolvasására a Kisfaludy Társaság nov. 30-i ülésén. Beöthy volt 1880-tól V verseinek felolvasója a társasági üléseken. (L. Vkrk II. k. 341. 1.) Bizonyára más alkalommal is levél kíséretében küldte a felolvasandó verset; sajnos e levelek eddig nem kerültek elő.

Ime hát a levonat — V előzőleg beszélhetett Beöthyivel, aki azt kérte, hogy a felolvasás megkönnyítése céljából V küldje el az éppen kiszedett kötetének utolsó ívét.

Szépir. Könyvtár — Hevesi vezette könyvkiadó. Így szerepel a könyv borítóján is: „*Költemények 1887—1892.* Írta Vajda János. Budapest. A »Szépirodalmi Könyvtár« Kiadóhivatala 1892.”

ab invisib — (lat.) Látatlanba. V bejelentette Beöthy Zsoltnak, a Kisfaludy Társaság titkárának, hogy kész van nagyobb költeménye, s szeretné, ha felolvasná a társaság legközelebbi ülésén. Beöthy még mielőtt látta volna a kéziratot, felvette az ülés napirendjére, ezt az újságok közölték, s V azért hatódott meg, hogy látatlanban megbíztak benne. V javításait a kefelenyomaton itt közöljük, a sorszámok a Vkrk számai:

- 11. Ét-háló-társalgó terem
- 113. inkognitóban
- 160. a templomba'
- 195. Bár tette volna régesrégén
- 207. együgyük,
- 225. Kifárad
- 235—248. a betoldás, melyben a következő eltérések vannak:
- 240. Körülte *mennyi* helyett: *annyi*
- 241. sor a kéziraton nincs, ezt úgy látszik utólag szúrta bele, miután Beöthy-től visszakapta
- 245. gondol:

321. alsó végre
 326. egy legujabb
 344. sor után betoldta, majd törölte a következő szavakat:
 Ha diadalmenetben a halál
 252. eredetileg így szölt: *Még ott akad nagyobb csudára, V javította:*
 Akad megint ujjabb csudára.

202. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1893. június.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteménye: XII. 327. sz. 254 × 196 mm-es nagyságú vastagabb levélpapír. Vízjele: „STUART PAPER R. J. E.” Ez utóbbi három betű egymásra stilizálva: a Rigler József Ede ismert papírkereskedő cég emblémája. A papír kétrét van hajtva, így Fol. 2. A szöveg tintával írva az 1., 2. oldalon, a 3. üres, a 4. oldalon vannak a pecsétek.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen. A lakcím alapján soroltuk az 1893-as levelek közé, mert ebből az évből vannak keltezett levelei Milkóhoz ugyanezzel a címmel. A hónap pedig nem lehet korábbi májusnál, és későbbi júniusnál. V szokása szerint júniusban indult nyaralni, amikor még előszezon árak voltak. 1893. június 29-ről van egy levélboríték Rohicsról a Palágyi-levelek között, tehát június végén már Rohicon volt; így a vasúti jegyet hetekkel előbb kérhette. A levél június elejéről való lehet a következő levéllel együtt.

Ebben az ügyben ez már a második levél, mert szinte szemrehányással kezdi, hogy a jegy még mindig nem érkezett meg.

lépést kell tennem más lapoknál — V mindig valamelyik lap szabad-jegyével utazott, legtöbbször Bartók és Palágyi szereztek neki jegyet.

Istókot már befejezted — A Bolond Istók szerkesztését. Mivel vasárnap jelent meg a lap, a levél csütörtöknön, pénteken íródott.

Ferencz-József-rakpart — Ma Belgrád rakpart. Előbb alsó Dunasor volt, 1873—75 között Ferencz József sétány, 1875—1945-ig Ferenc József rakpart.

203. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1893. június.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 20/1916. Ugyanakkor került a kéziratárba, mint a 120. sz. levél. A levélpapír ugyanolyan, mint az előző (202. sz.) levélé: 254 × 196 mm, merített. Vízjel: „STUART PAPER R. J. E.” Az utóbbi három betű egymásra stilizálva. Kétrét hajtva. Fol. 2. A szöveg az 1., 2. oldalra van írva, a 3-on az utóirat, a 4.-en idegen kézzel: „Vajda János Nagy Miklóshoz a Vas. Ujs. szerk.hez,” és a pecsét.

M: Kiadatlan. A levél eladója (sajnos ismeretlen) és az OSzK Kézirattárának kezelője nyilvánvalóan tévedett, amikor Nagy Miklóst írta rá a levélre címzettként. Nagy Miklós egyszerűen azért nem lehet, mert V soha nem volt vele tegező viszonyban. A megszólítás és a hang Bartók Lajosra mutat, vele szemben használta V máskor is a játékos megszólítást és aláírást. Erre utal az előző levélre való hivatkozás is; azt szombaton írta, ezt vasárnap, hétfőn is mehetne, de kedden muszáj

mennie. Ez a Bartókhoz írt levél valahogyan ahhoz a szerkesztőhöz került, akinek V 1885. május 15-én írt Szabadkáról (120. sz.) s a két levelet egyszerre adták el az OSzK-nak.

padisah — (perzsa) Nagyúr.

sah-in-sah — (perzsa) Királyok királyai.

maharadza — (szanszkrit) Nagy király, fejedelem.

budai jegyet — A Déli Vasut-ra kérte a jegyet, s csak akkor ment volna a MÁV-val, ha ezt nem kapta volna meg. Megkapta, mert június 29-én már Rohicsról írt levelet Palágyinak.

Ferenc József rakpart — L. előbb. (202. sz.)

204. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1893.] augusztus 29.

K: MTA Kézirattára. Vastag tapintású, mérített levélpapír. Vízjel: „MYRTLE MILL IVORY PAPER.” 280 × 198 mm nagyságú kétrét hajtott. Fol. 2.; a szöveg fekete tintával az 1., 2., 3. oldalon, a 4. üres. Az írás kuszált, nehezen olvasható. Boríték: „Nagys. Nagys. Milkó Izidor urnak Szabadka városban. Saját házában.” 5 fill. bélyeg, a bélyegzőn: „Budapest, 93. Aug. 29.” A hátlapon bélyegző: „Szabadka 93. 21.” (A hónap nem látszik.)

M: Sch füzetében 24. sz. 42—43. 1. A közlés szöveghű. A levél keltezésének évszámát a postai bélyegző hitelesíti. De hitelesítené a kolera is, mert 1893-ban újra felütötte fejét Pesten. Két évvel korábban, 1886-ban is az iránt érdeklődött Milkónál, hogy a szabadkaiak beengedik-e a kolerás pesti embert. (Sch 31. 1.) Ezért írja most is e levelet.

mint gondolkoznak [...] *a kolerát illetőleg* — Az 1893-as kolera júliusban kezdődött, szeptemberben Bács megye is a fertőzött megyék közé került. (Sch 43. 1.)

ludasi tavon kacsázni — V Szabadkára többször csak vadászni ment, most is az a célja. A Ludas-tó Szabadkától keletre volt, nevét nyilván a sok vadlúdról kapta, V is „kacsázni” szeretett volna még egyszer életében. (L. *A Ludas, Vértó meg Radenováč* c. Vajda-cikket, Vkrk V. k. 66.)

desinfectionalis komédia — (lat.) Fertőtlenítési komédia.

Miloszavlyevits otthon van-e már? — Alkalmasint nem is a kolera, hanem Miloszavlyevits Milán barátjának és vendéglátójának otthonléte érdekelte inkább, akivel augusztusban Pesten találkozott.

205. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest] 1893. szeptember 19

K: MTA Kézirattára. Vastag tapintású, mérített levélpapír. Vízjel: „MYRTLE MILL IVORY PAPER.” 248 × 200 mm nagyságú, kétrét hajtott. Fol. 2. A tintával frott szöveg az 1., 2. oldalon nehezen olvasható, 3., 4. o. üres. Boríték: „Nagyságos Milkó Izor házbirtokos urnak Szabadka városban.” 5 fill. bélyeg. A bélyegző: „Budapest 93. sept. 19.” A hátlapon: „Szabadka 93 (a hónap nem látszik) 20.”

M: Sch füzetében 25. sz. 44. 1. A közlés szöveghű, de a 10. sorban *ma már* helyett a kézirat *most már* van; a 7. sorban a mondat értelme szerint Milkó betoldott egy szót: megtenni. V ezt a szót a mondat végé-

re szánta, de mire odaért, elfeledte leírni. Hasonlóképpen a 25. sorban betoldott *se* is szükséges volt. *Mindenetre* helyett *mindenesetre*. Milkó V előző levelére azonnal válaszolt, és mivel azt írta, hogy Miloszavlevits még nincs otthon, V várt három hetet, s újra írt, más kifogásokat hozva fel, de lényegében Miloszavlevits otthonléte után érdeklődik megint.

katholikus gyűlés — A 90-es évek egyházpolitikai harcai gyűrűznek ezekben az években. Szabadkán is nagygyűlésre készülnek szeptemberben, de a belügyminiszter a kolerára való tekintettel betiltotta a gyűlést. (Sch 44. 1.) A „katholikus nagygyűlés”-t egyébként minden évben megrendezték.

Van én bennem már egy kutya — Betegségére céloz, egyik betegség nem érezti be a másikat.

Alios ego vidi ventos — (lat.) Különb vihart is láttam én már. Cicero In Pisonem 9:21.

spbr — szeptember, 11° — 11 óra.

házbirtokos — Milkó háza a Széchenyi téren volt. (Gf 73. 1.)

206. Vajda — Szegfi Mórhoz. [Budapest] 1893. október 17.

K: Nincs.

M: Sch adta közre Két Vajda János-levél c. cikkében. Ott elmondja, hogy a levél Szegfiné hagyatékában maradt fenn: Emilia naplója, egy-egy Arany-, Tompa-, Szász Károly-levél társaságában. 1956-ban megsemmisült. Fotokópiáját Varjas Béla őrizte meg. Ő engedte át közlésre Sch-nak.

Szegfi Mór 1886 óta, nyugdíjasként él Fiumében.

tanácsos ur — Szegfi Mór író, újságíró, 1848-ban miniszteri fogalmazó, 1867-ben miniszteri titkár volt, majd tanári vizsgát tett, Lőcsén, Kassán tanított 1886-ig. Tanárként ment nyugdíjba. V valószínűleg korábról ismerte felesége, Kánya Emília révén, aki 1860—1880 között a Családi Kör c. lapot szerkesztette. Sch a túlradó udvarias hangú megszólítást V emfatikus modorával magyarázza; a kellemes ömledés a hivatali cím fokozásában jelentkezik. De az is lehet, hogy Szegfi hivatali érdemeire való tekintettel talán már a minisztériumban tanácsosi címet kapott, így a megszólítás természetes.

Fiuméba — Ma Rijeka, Jugoszlávia. Az Osztrák—Magyar Monarchiának fontos kikötője volt; közigazgatásilag közvetlen Magyarországhoz tartozott.

De úgy mint a tavaly, az idén is attól tartok — Esetleg nem első ízben készülődött Fiuméba, hanem 1892-ben is, de inkább csak a tavalyi kolerára céloz.

Abbázia — Ma Opatija, Fiumétól 3—4 km-re északnyugatra. Kedvelt fürdőhely volt már abban az időben is; akkor Ausztriához tartozott.

207. Vajda — Kisbácsi Kiss Ferenchez. [Budapest], 1894. január 22.

K: Szállási Árpád tulajdona.

M: Szemző — Szállási 9. sz. alatt. (ItK 1977.)

Szemző Piroska szerint a keresett Jókai-cikk: A koronázás ünne-

pén címet viselte. Megj. VÚ 1892. jún. 5. 23. sz. 384—85. l. A 93-as évfolyamban nincs Jókai-cikk, 92-ben is csak ez. Ferenc József megkoronázásának 25. évfordulójára készült.

208. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1894. május.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményéből való, abban a XII. 350. számot viselte. A névjegy ugyanolyan, mint az előző, 102 × 64 mm. Egyik oldalon V neve árnyékoltt betűkkel, a név alatt azonnal kezdődik a szöveg s folytatódik a másik oldalon. Elég nehezen olvasható a tintával írott levél.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen. Egyetlen körülmény szolgál némi alapot a dátum meghatározásához: „örülök, hogy a Kus-kus még ezuttal is bevált”. Ez azt jelenti, hogy nem az első, sőt talán nem is a második „Kus-kus” cikkről van szó. Négy ilyen cikket írt V a Bolond Istók számára: 1890-ben (l. 179. lev.). Előkerült 1894-ből is egy. *Aka-Demi-Kus-Kus kínai tudós társasági tag kulcslyukon elesett dörögései.* (Bolond Istók, 1894. május 27.)

Mint hogy a levél azt mondja, hogy „még ezuttal is bevált”, arra gondolunk, hogy ez újabb cikk megjelenése előtt írta a levelet; Bartók értesíthette, hogy megvan a jegy és elfogadta a beküldött *Kus-kus* közlére. Mind a kettőnek örült V s az érződik a levélke játékos megfogalmazásán és hangulatán. A névjegyen megszólítás nincs.

Örülök a jegynek — V sokat utazott, volt olyan év, hogy többször is ment nyaralni, vadászni, pihenni, kirándulni. Ezekre az utakra a szerkesztőségek biztosítottak számára szabadjegyet. A Bartók-leveleknek jó része ilyen jegykérő levél, s általában ilyenkor valami cikkecskét is küldött a Bolond Istók számára. De kért ő jegyet Nagy Miklóstól, Palágyin keresztül a PN-től, Dolinay Gyulától, a gyermekújság szerkesztőjétől és még másoktól. Egy anekdota is keringett róla; Baross Gábor megtudva, hogy V állandóan szabadjegyért írogat, küldött neki egy I. osztályú szabadjegyet valamennyi vasútvonalra, olyan jegyet, amilyennel az államtitkárok utaztak. Amikor V első ízben mutatta föl a kalauznak ezt a jegyet, az tisztelgett és méltóságos úrnak szólította V-t. Ez a megszólítás annyira felháborította a költőt, hogy visszaküldte a jegyet Barossnak. (FL 1897. dec. 18.)

a déli vasúton utnak indulhatok — A Déli Vasút nem MÁV. vonal volt, hanem egy részvénytársaság tulajdona: „Cs. és Kir. szab. Déli Vaspálya Társaság”, alakult 1856-ban, később még a I. világháború után is Duna—Száva—Adria vasútnak nevezték. Külön igazgatósága volt, s innen kérték V számára sokszor jegyet. 1932-ben került a magyar állam tulajdonába.

stajer határok felé — Amikor Rohicsra ment, akkor utazott a déli vasúttal (Budapest—Trieszt) Pragerhofig, amely elágazási pont volt a magyar—horvát—stajer határ közelében.

elfogy a nóta stb. — V ezt másik értelemben is szokta használni: elfogy a banknóta — a bankjegy, itt abban az értelemben használja, hogy az írói véna kimerül egyszer és nem fog tudni írni.

az irás neki poena (lat.) Az irás neki büntetés, ezt is sokszor elmondta, hogy büntetés volt számára a hírlapírás.
et caetera graeca (lat.) És a többi. A hátralevő része életének.
glória [...] *gracia* — (lat.) Neked örök dicsőség, nekem kegyelem.

209. Vajda—Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. október 1—5.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn a 38. sz. alatt. MTA Kézirattára. AZs feljegyzése: „Forma: 2 sárga 4' iv lap, ceruza.” Tehát fol. 2.

M: PÁ regényében közli a teljes levelet az utolsó mondat és a második „üdv” kivételével. (GR 293—294. l.) A közlésben néhány eltérés van AZs másolatához viszonyítva. Ezek:

3. sor: AZs <i>veszedelem</i> lesz	GR: <i>szerencsétlenség</i> lesz
4. sor: AZs: Ki-t se Hol-ra,	GR: ki-t sem. hol-ra,
6. sor: AZs: Az égre! kérem,	GR: Az égre! Kérem,
10. sor: AZs: szörnyü, <i>hogy</i> mennyi	GR: szörnyü, mennyi
14. sor: AZs: A Ki helyett a Hol-t kérek	GR: a ki helyett is hol-t kérek
21. sor: AZs: <i>Ha e bajokból</i> stb.	GR: Hiányzik.

A levél keltezetlen. Komlós 1893-ra datálja (306. l.). Az évre vonatkozóan eligazít a levél tartalma, s meghatározhatjuk megközelítően a hónapot és napot is. V verset adott a VÜ számára 1894. október elején. A *Nyári éjjel* c. versről van szó; korrektúráját elküldték V-nak, ő kijavította, másnap újra visszaküldték neki, s akkor írja a felháborodott sorokat. A kifogásolt szavak a *Nyári éjjel* következő soráiban vannak:

- a végtelenség — végetlenség a 79. sorban,
- a vág — neki vált a 80. sorban,
- a hol — ki a 90. sorban.

4th szakaszban — A versnek csupán a III. részét közli a VÜ; az I. II. rész egy évvel korábban megjelent; III. rész 4. strófájában van a javítatlan szó (90. sor).

AZs másolatában *főnebbiek* olvasható főnebbiek helyett. Valószínűleg a kéziratból is hiányzott a t betű.

210. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1893. október 4.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn a 36. sz. alatt. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „sárga 4'; cer.”, azaz a papír sárga színű, a szöveg ceruzával van írva. Fol. 1.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen, de a tartalomból megállapítható pontosan a keltezési időpont. A *Nyári éjjel* III. c. versének végső javított levonatát küldi vissza Nagy Miklósnak, kérvén, hogy azonnal szedesse ki a javításokat, s küldje vissza azonnal vagy „holnap délig” a levonatot. Minthogy a VÜ vasárnap jelent meg, ez legkésőbb csütörtökön meg kellett történiük, tehát a levél október 4-én íródott.

megkapok érte 40—50 ftot — Adataink szerint soha nem kapott 20—25 forintnál többet egy versért; ezt azért taksálja 50 forintra, mert 25 ft-ot akar érte kapni.

ce bien — (fr.) Rendben van, jól van. Bizonytalan olvasat.

és a t. díjat is, mert — A tiszteletdíjat is. Ez utóbb juthatott eszébe; AZs megjegyzése szerint a *mert* szó előtt o jelhez tartozott mint betoldás *és a t. díjat is*.

Holott az oty sötét stb. — A *Nyári éjjel* 143—144. sora.

Két hasábos külön kolumnán nagy betűkkel — V kérése az elhelyezés és a betűtípus iránt. Kérését nem teljesítették, petittal szedték, amit később fel is hánytorgatott. (219. sz. lev.)

211. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. október 20—25.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 16. sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „4er.” Fol. 1.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen s nincs benne semmi konkrétum, aminek alapján időben el lehetne helyezni. Azért soroltuk a 94-es levelek közé, mert néhány ez időbeli levelében visszatérő motívum, hogy néhány napra szeretne elutazni, s kéri Nagy Miklóstól a vasúti jegyet. (212., 217. lev. stb.) Így a levélnek az a kitétele, hogy menjen hozzá, mert ott nyugodtabban beszélhetnének, beilleszthető a jubileumi ünnepségeket megelőző Vajda—Nagy Miklós beszélgetésekbe. Természetesen feltételezhetőek más időpontok is.

212. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. október 20—25.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „F:4er.”, azaz Fol. 1., a szöveg ceruzával írt.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen, de kb. be lehet határolni a dátumot. Ebben a levélben értesíti Nagy Miklóst 50 éves jubileumának közeledéséről. Ezzel kapcsolatban az első hírlapi tudósítás 1894. október 25-én jelent meg (Bródy S.: Vajda János, M Hírlap), 26-án ugyancsak a Magyar Hírlap már ilyen címmel ír: Vajda-Jubileum, s elmondja, hogy Zempléni Árpád találta meg az 1844-es Vajda-verset. Zempléni is jelentkezik előbb okt. 28-án, az Élet-ben (Vajda J. ötven éve) majd nov. 1-én: Vajda János első diadalai (Nemzet). Ezekből rekonstruálhatjuk a tényeket. V Zemplénivel találkozáva — aki aspirált V helyére a PÜ-nál — megemlítette neki, hogy 50 évvel ezelőtt jelent meg az első verse, tehát neki is meg lehetne ülni a jubileumát, mint ahogy megtörtént a közelmúltban Jókaiét és Gyulaiét. Zempléni találkozott Bródy Sándorral, aki szintén V hívei közé tartozott, s talán már másnap felröptette a hírt. Ez a hírt tehát nem íródhatott későbbben Bródy cikkénél. Talán a hírt megelőzendő írt Nagy Miklósnak, előbb egy zavaros, sejtelmes levelet, másnap pedig ezt. Tehát a keltezési idő: 1894. október 20—25.

Dbr 10-én lesz 50 éve — 1894. december 10-én lesz 50 éve, hogy első verse: *A bakonyi legény* megjelent az Életképekben. Nem 10-én, hanem 18-án. (L. Vkrk. I. k. 334. l.)

egy bizonyos szerkesztő szinte kötéllel vitt — Arra céloz, hogy valamelyik lapnál jobb állást ígértek neki. Talán a nemrég indult Magyar Hírlap volt, ahol Bródy és Mikszáth is dolgozott. Ha feltevésünk nem csal, akkor a szerkesztő Horváth Gyula a lap alapítója. (L. a 216. sz. levelet.) A 16. sort Kornlós is idézi (316. l.).

213. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. november 11—12.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 41. sz. alatt. MTA Kéziratára. AZs jegyzete: „F: 1 negyedív, cer.”, azaz ceruzával van írva egy negyedív papírra.

M: Kiadatlan. A levél nincs keltezve. A tartalom szerint Kossuth Ferenc ceglédi szereplése utáni héten írta; előbb elkészítette a PÜ számára a heti szemlét, de nem említette a ceglédi dolgokat. Kossuth 1894. nov. 5-én volt Cegléden, tehát V nov. 11-én adta le a vezércikket a PÜ számára. Ez a levél vagy 11-én, vagy 12-én keletkezett.

V. cikket illetően — Vezércikket illetően. Nagy Miklós valamit hiányolt s V kétségbe van esve, hogy újra kell írnia az egészet. Ezt elhárítandó, javasolja, hogy miket szűrjanak bele a cikkbe.

a ceglédi szereplés — Cegléden nagy volt a Kossuth-kultusz, hiszen már 1875-ben a ceglédiek felajánlották Kossuthnak választókerületüket, amit Kossuth visszautasított. 1894-ben szóba került Kossuth fiának, Ferencnek hazatelepése. Kossuth Ferenc 1894. október 28-án érkezett haza Magyarországra, hogy itthon letelepedjék. November 5-én kezdte meg országjáró körútját, s először Ceglédre ment, ahol a városháza előtt egy asztalra állva tartott lelkesítő beszédet. A hazai körülmények ismerete hiányában ez a beszéd károsan hatott még a Szabadelvű Párt körében is.

szabadelvűpárti körökbe — A Szabadelvű Pártot Tisza Kálmán hozta létre a balközép és a meggyengült kormánypart fúziója révén 1875-ben. A párt három évtizeden át kormányozta az országot.

K. megtartja szerepét — Kossuth Ferenc talán arra tehetett ígéretet, hogy nem hangoztat sehol fölforgató elveket.

214. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. november 25.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 35. sz. alatt. MTA Kéziratára. AZs feljegyzése: „Piros 4'; 2; cer”, tehát a papír piros színű, a szöveg ceruzával írott. Fol. 2.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen. A Montagsblatt legutóbbi számára való hivatkozás alapján 1894. november 20—25. közé kell tennünk a keletkezési időpontot, ugyanis a cikk, amelyre V hivatkozik, 1894. november 19-én jelent meg. (L. Vkrk I. k. 313—314. l.)

Kossuth Ferencről — a székesfehérvári hazaárulókról — 1894. november 18-án két esemény borzolta fel a kedélyeket: Székesfehérváron a reakció gyűlésezett, s tiltakoztak a kormány egyházpolitikája ellen. Ezeket nevezi V hazaárulóknak. Debrecenben a Kossuth-banketten a szónok a királyt éltette, a oigányzenészek pedig a „Jaj be huncut a német” kezdetű dalt húzták. Ezt fújták fel egyes lapok s országos

botrány lett belőle. V ezért kérdezi, írjon-e ezekről. (L. még a 216. sz. levél jegyzeteit.)

a sajtó összeesküdt [. . .] egy hét óta mindenki elkerül — A MH 1894. október 25-én röppentette föl a hírt V jubileumáról. November 4-ig egyre-másra jelennek meg a cikkek V-ról. (MH okt. 25., 26., MÚ okt. 26., Élet okt. 28., A Hét okt. 28., N nov. 1., N nov. 4. stb.) November 4. és 18. között nem találunk V-ra vonatkozó cikket. November 18-án Zempléni Á. Poeta laureatus címmel ír (Élet). Ugyanezen a napon a Bolond Istókban Haán Béla ötstrófás versben köszönti a költőt. Aztán december 13-ig megint semmi. Vajda itt a nov. 4. és 18. közötti hallgatásra céloz.

pellengérré állító cikkek — A korabeli sajtó hangjától egy cseppet sem elütő hangulatú cikkek jelentek meg. Bródy pl. így ír: „Őn a legnagyobb élő magyar vorsíró. Ez is csak valami, tekintve, hogy mennyire konkurálnak e helyre Kiss József és Endrődy Sándoron kezdve Kozma Endréig. Az ön szaggatott versekbe szedett filozófiája páratlan az egész literatúránkban, egyetlen és eredeti az egész világ költészetében és ön irt vagy husz szerelmes verset, amely örökre való, mint maga a szerelem.” (MH okt. 25.) Zempléni Vajdát Leopardi és Byron közé helyezi, Jókai a próza, Vajda a költészet napja. A cikk a következő mondattal zárul: „Legyen szabad egyúttal kérnem a fővárosi és vidéki lapokat végül át e soraimat . . . Bpest. 1894. okt. 24.” (Élet, okt. 28.) S végül a N-ben nov. 4-én a hírek között a következő sorok jelentek meg: „Vajda János ötven éves írói jubileuma ügyében ma délután [nov. 3-án] négy óraker szűkebb körű értekezlet volt, az Otthon társalgó termében. Az értekezlet tárgya Endrődy Sándor indítványa volt, aki az idő rövidsége miatt jobbnak látná, ha nem terhelnék fárasztó ünnepélyekkel a jubiléust, hanem valami nagyobb összegű évi állami segélyt kérvényeznének inkább a miniszternél. Elhatározták, hogy a kultuszminiszterhez kérvényt intéznek, melyben Vajda János számára ötven éves ünnepe alkalmából kétezer forint évi segély utalványozását kérik. Ez összeg fölmentené az öreg költőt a napi gondok alól . . .” Zempléni nov. 18-án arról beszél az Élet hasábjain, hogy egy 100 000 forintos alapítványt kellene tenni az államnak, s abból mindig a legnagyobb magyar költőt kellene jutalmazni, most Vajdát haláláig, mert csak így lehetne biztosítani a költők függetlenségét. Vajda lelki alkatára jellemző, ahogy előbb a dicséretekre, majd a hallgatásra reagál.

Négy-öt nap előtt egy jó barátom [. . .] elvitt Stroblhoz — Stróbl Alajos (1856—1926), a századforduló szobrászatának vezető egyénisége, megmintázta V-t is. Komlós szerint a szobor eltűnt. Képmása megjelent a VÚ-ban 1897-ben. (354. l.) 1897. január 22-én a NÚ a Hírek között a következőket írta: „Egy szobát akarnak berendezni a Nemzeti Múzeumban, s ide kerülne a Stróbl által készített mellszobor is, amely most van öntés alatt.”

megemlítettem 2 könyvomat — Eredetileg litográfiai úton sokszorosított jelentés a nap eseményeiről a hírlapok számára. V ugyan Stróblnak akar emléket állítani, de inkább ő lenne a fontos, mint ezt a következő mondat elárulja. Még itt is valamiféle támadást sejt maga ellen.

Montagsblatt — A bécsi hétfői újság Tageneuigkeiten rovatában *Tempora mutantur* címmel ír Gináról.

Oroszi Vég helyi nevezetű nő — Úgy beszél Vajda Gináról, mint idegen-

ről, szenttelenül, de a következő szavak elárulják, hogy nem idegen és nem közömbös számára még 1894-ben sem, hiszen kereszteti már rég egy Nagy Miklós révén felkért jóbaráttal. Fölment-e Bécsbe vagy sem, sajnos nem derül ki sem ebből, sem a következő levelekből.

215. Vajda — Ismeretlenhez [Szalay Józsefhez]. [Budapest, 1894. november 20. után.]

K: OSZK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 61/1939. Névjegy, 105 × 60 mm nagyságú. A névjegyen: „Vajda János nem képviselő Vármház körut 2.” A tintával írott szöveg a név alatt kezdődik úgy, hogy eltakarja a „nem képviselő” szavakat, s a másik oldalon folytatódik. Fol. 1.

M: Kiadatlan. Az OSZK a kéziratot Szalay József könyvtárának aukcióján vette 1939. november 8-án 10 586 sz. alatt 9 Pengőért. Szalay József (1870—1937) író, újságíró, megyei hivatalnok volt, majd Szeged rendőrfőkapitánya lett. Pesten és Bécsben tanult. Irodalmi és újságírói munkássága igen sokrétű, s értékes könyv- és kéziratgyűjteményt hagyott hátra. Feltételezhető, hogy bécsi diákoskodása idején a VÜ számára tudósításokat küldött, s Nagy Miklós vagy talán inkább V a Montagsblatt-beli cikk megjelenése után őt kérte meg, hogy nyomozza ki Gina címét, akiről akkor már V nemcsak azt tudta, hogy a Práterben házfelügyelő, hanem azt is, hogy Neupenzingben lakik. Levelet írt Szalaynak, de a levélben elfeledte megadni Gina nevét, ezt pótolja ebben a levélkében. A valószínű keletkezési időpont 1894. november 20. után néhány nappal. Nem világos, honnan tudta Vajda Neupenzinget, amikor az újság csak a Prateréről beszélt, s a két külvárosi rész elég messze esik egymástól, lévén a Prater a város északkeleti, Neupenzing a délnyugati részén. Egy másik probléma: a kézirat az aláírás előtti szó nincs befejezve; lehet *híve* éppúgy, mint *híved*. Ha a tegező alakot vesszük, akkor felmerül a kérdés, vajon Vajda a nála jóval fiatalabb Szalaynak írta-e a levelet. De ha nem neki írta, hogyan került Bécsből Szalayhoz? A hiányzó láncszemeket csak akkor lehetne kiegészíteni, ha előkerülne az a levél, amelyet ez a néhány sor kiegészített. Anélkül csak különböző hipotéziseket lehetne megfogalmazni. Tény, hogy Vajda Ginának a lakcíme iránt érdeklődött, s akitől érdeklődött, az V kívánságai szerint járt el. Amikor megtalálta Ginát, a névjegyre V szövege alá odaírta: „Neupenzing Sichereichengasse 14. ajtó 16.” Ez a névjegy Szalay József gyűjtő hagyatékából került elő. Végül soron tehát nem megnyugtatók sem a címzett, sem a keletkezési időpont, sem a feltételezett körülmények.

216. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. november 26.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 15. sz. alatt. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: 4^r cer. azaz fol. 1. negyedrést, ceruzával írott.

M: Kiadatlan. Kelteztenül a 214. számú levél után keletkezett. Azt nov. 20—25. közé datáltuk; ez is abból az időből való, bizonyítja ezt az első mondatban a Kossuthra és Fejérvárra vonatkozó utalás.

Kossuth és Fejérvára vonatkozólag — 1894. november 18-án Székesfehérváron katolikus nagygyűlés volt, amelyen tiltakoztak a kormány egyházpolitikája ellen. Ugyanekkor Kossuth Ferenc Debrecenben volt, ahol a banketten olyan incidens történt, melyet később a klerikális és reakciós lapok felfújtak, s még képviselőházi interpellációra is sor került. Az első szónok a királyra ültette poharát, a cigányzenekar pedig rázendített egy németellenes nótára („Jaj be huncut a német!”), majd egy másik szónok azt indítványozta, hogy küldjenek dísztáviratot az olasz királynak. Ezt fújták fel egyes lapok, de az Egyetértés szerint is, ami történt, izléstelen volt. Az interpelláló Bresboch Péter kormánypárti képviselő többek között így aposztrofálta Kossuthot: „Ez az úr, aki olasz állampolgár létére beutazza az országot és izgatja a népet . . .” Az ülés botrányba fulladt, mert az ellenzék közbekiáltásaival nem engedte befejezni a beszédet. Az Egyetértés 1894. november 20-i számában Székesfehérvári katolikus riadó címmel vezércikkben támadja a klerikális feudális riadót. Minden valószínűség szerint Vajda a nov. 29-i PN számára akart írni a két eseményről. A levél keletzése tehát november 26.

Az akciót nem Palágyiak kezdték — Úgy látszik, most Nagy Miklós sem tudott semmit a készülő Vajda-jubileumról, holott máskor ő volt a szervezője V ügyeinek. Még azt sem tudta, hogy kitől indult *Palágyiak* — Palágyi Lajos és Palágyi Menyhért.

M. Hírlap — Magyar Hírlap (1891—). Kiadja: Horváth Gyula. Bródy Sándor hazakerülvén Kolozsvárról, az induló MH-nál helyezkedett el.

Zempléni Aladár — AZs valószínűleg rosszul olvasta a kéziratot, vagy rosszul írta le, mert nem Aladár, hanem Árpád volt, egyike V híveinek. Később V levélben is megköszöni közreműködését. (222. sz. lev.)

Ha ön sehova se megy — V szemrehányást tesz Nagy Miklósnak, hogy semmit nem tesz a jubileum érdekében. Ahogy Vajda a N-ből tudja, november 4-én az írók úgy határoztak, hogy 2000 forintot kérnek a kultuszminisztertől. „A kérvényt a kellő aláírások összegyűjtése után bizottság fogja a kultuszminiszternek átadni.” (N nov. 4.)

217. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. november vége.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 42. sz. alatt. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „2 negyedív cer.”, tehát fol. 2. ceruzával írva.

M: Kiadatlan. A levél keletzetlen, de mivel a jubileum érdekében kéri Nagy Miklóst határozottabb fellépésre, nem sokkal az előző levél után keletkezhetett, november végén.

alig bírom magam visszatartani az utazástól — Nem tudni, üdülésről van-e szó, vagy Bécsbe akar utazni, hogy Ginát felkeresse.

tehetetlenek által kezdett actio — Bródy Sándor és Zempléni Árpád kezdeményezte V 50 éves írói jubileumának megtartását. V tehetetleneknek nevezi őket, mert nem tudnak semmit felmutatni.

előbb egy nagy alapítvány — Utalás Zempléninek a Poeta laureatus c. cikkére (Élet, 1894. nov. 18.), amelyben 100 000 forintos alapít-

ványt javasolt a kultuskormányzatnak; abból a legnagyobb költőket kellene jutalmazni, most haláláig Vajdát.

most már csak könyörgés beadása — V még a tényeket is megfordítja, csak hogy panaszkodhasson. A „könyörgés” előbb volt, mint az alapítvány. Ezt ő is nagyon jól tudta. A könyörgést az írók gyűlése, az alapítványt Zempléni magánkezdeményezése ajánlotta. Most is tulajdonképpen az fáj, hogy a Zempléni ajánlata szerint évi 4000 forintot kaphatna, mint a 100 000 forintnak évi kamatát, míg a „könyörgés” „csak” 2000 forintot javasol. Erre vonatkozik a levél zárójeles része is. Az utolsó szavakat a mesterségesen felkorbácsolt szenvedély mondatja vele.

Kultuszhoz — A kultuszministerhez, vagy ahogy akkor nevezték: a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Akkor épp Eötvös Lóránt volt a miniszter, s talán az volt az utolsó ténykedése, hogy karácsony előtt megadta Vajdának a kért összeget; néhány nap múlva (december 29-én) a kormánnyal együtt ő is megbukott.

Eötvössel stb. — V felsorolja, kivel kellene Nagy Miklósnak beszélnie: Eötvös Károllyal (ellenzéki pártvezér), Fenyvesy Adolfal (1837—1890), (közgazdász, az országgyűlési gyorsíró iroda főnöke), Mikszáth Kálmánnal (tekintélyes író, képviselő), Gajári Ödönnel (1852—1919), (a kormánypárt sajtóreferense, a N főszerkesztője), Csávolcszky Lajossal (1838—1909), (képviselő, az Egyetértés főszerkesztője) — tehát mind tekintélyes ember; a kezdő Bródyval és a még kezdőbb Zempléniel össze sem lehet hasonlítani őket. A novemberi írógyűlésen is a nemrég Nagyváradról felkerült tanár, Endrődi Sándor tette az indítványt.

Még verseim kiadását ha át lehetne venni Méhnerrel — 1892-ben eladta 10 évre Méhnernek összes verseit azzal a feltétellel, hogy bár-mikor jelentethet meg belőle, akár vélogatást, akár az egészet. 1892-ben megjelentek a *Költemények 1837—1892*. E levél szerint már 1894 végén kérte Méhner az újabb kötet összeállítását, mégpedig rövid határidővel. Ez a levél elkerülte figyelmünket a Vkrk II. kötetének összeállításakor. V azért szeretné átvétetni Méhnerrel a versek kiadását, mert Méhner már nem fizet neki, hiszen felvette három részletben az 1000 forintot; az utolsó részletet 1893 novemberében. Ha valamely más kiadó átvette volna, esetleg újabb honoráriumra számíthatott volna.

218. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. december eleje.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 21. sz. alatt. MTA Kézirattára. AZs megjegyzése: „4e ceruza”. Az első sorban a *kinn* szó utólag van beírva ceruzával a másolatba, nyilván nehezen olvasható szó volt, amit csak később fejtett meg AZs.

M: Kiadatlan. A keltezetlen levél megírásának idejét a célzásokból megközelítően meg lehet állapítani. A Nagy Miklósnak feltejtett kérdés: „mit tett érdekemben”, azt mutatja, hogy az előző levél után írta néhány nappal, tehát december legelején.

nem voltam kinn — Kinn az országból, nem voltam Bécsben. Már hetek óta készülődik, hogy megkeresi Ginát Bécsben, miután címét

már tudja; de valami miatt mindig el kellett halasztania az utazást. *miért nem jön a corsora* — Sétány az alsó Dunaparton: a Petőfi-szobor és az Eötvös-szobor közötti rész, V sétahelye.

Rókus vagy Lipótmező — A Rókus-kórház, ha belebetegszik a jubileumba; Lipótmező, a tébolyda, ha megbolondul. A Rókus egyébként francia eredetű név (Roch 1245—1327); egy szent neve, aki betegápolással foglalkozott. Lipótmező — völgykatlan Budapest I. kerületében az Ördögárok mentén; itt van az Állami Elmegyógyintézet.

219. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. december 10. után.]

K: Nincs. AZS másolatában maradt fenn 14. sz. alatt. MTA Kéziratára. AZs megjegyzése: „papírszelet, ceruza.”

M: Kiadatlan. A keltezés megállapításában Lévay József verse igazít el: december 9-én jelent meg a VÚ-ban. A levél tehát 10-én vagy 11-én íródott.

A Nagy Naptárra még várok — Az utóbbi levelekben visszatérő motívum a naptárkérés.

Vadór — Nyen című lapot nem találtunk az OSzK-ban.

hun-magyar történet — Nem tudni, milyen tudományos vagy népszerű munkára céloz.

Lévay gymnasista versgyakorlata — Lévay József (1825—1898) A bikszádi tölgyek c. verse 1894. december 9-én jelent meg a VÚ-ban ciceróval szedve. Október 7-én V versét petittal szedték (*Nyári éjtel III.*). (L. 210 sz. levelet.) A szemrehányásnak az lett az eredménye, hogy dec. 23-án a *Nyári éjtel I.* újraközlését a VÚ-ban már ciceróval szedték.

Stróbl féle hír — V maga mondta el két könyvatosnak is a hírt, hogy Stróbl őt mintázza, a lapok innen vették át, kivéve a VÚ-t, amely meg sem említette. (L. a 214. sz. levelet.)

A M. H. már szinte kötéllal visz — Már a 212. sz. levél jegyzeteiben annak a gyanúlnak adtunk hangot, hogy a MH csábította V-t magához; ott ekkor Bródy Sándor volt a hangadó, aki V-nak tisztelője, végrendeletének őrzője volt. (Fehér Könyv. 1900.)

220. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. december 15. körül.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 23. sz. alatt. MTA Kéziratára. AZs jegyzete: „2 negyedivlap oldalain ceruzával.” Tehát Fol. 2. ceruzával írva.

M: Kiadatlan. A levélben nincs semmi konkrétum, ami a keltezés megállapítását megkönnyítené. A jubileum idejéből való, minden valószínűség szerint december közepéről, amikor kezdenek megjelenni a cikkek az 50. évfordulóval kapcsolatban. A sort a Hazánk szerkesztőségi cikke indítja (dec. 13. 351. sz.). A cikk szerint a zsörtölődő V nem illik bele a mai világba, ő élő anakronizmus, kit a mai irodalom sem megérteni, sem megjubilálni nem tud. Sajnálja, hogy a nyilvános ünnepség elmarad. A Magyar Géniuszban dec. 15-én Spectator ír V-ról. 16-án a

Politikai Hetiszemlében Jubileumok címmel arról írnak, hogy hárman jubilálnak. A legnagyobb költő Vajda János, a legtehetségesebb költő Szász Gerő és a legelső magyar kritikus és költő: Gyulai Pál. Vajdának adni kellene ajándékkul százezer forintot. A nagy felbuzdulás azonban lelankadt, nem ünneplik meg; az egész komédiából csak annyi haszon marad meg, hogy V egyszer meg fogja írni, hogyan is esett meg ez a csúnya felültetés. (Politikai Hetiszemle, 1894. dec. 16. I. évf. 12. sz. 14. l.) Abrányi Emil december 18-án ír az Új Időkbe és a PN-ba két különböző tárcát; az akkor induló Új Időkbe a jubileumról, a PN-ba V pályájáról. A FL-ban Endrődi Sándor emlékezik (dec. 19.), a MH-ban Ignotus (dec. 23.); Koroda Pál a Magyar Szemlébe Vajda jubileuma címmel háromhasábos cikket ír V-ről (dec. 23.). A VÚ vezércikkét Endrődi Sándor írta, s közlik az Endrei-festmény másolatát. Úgy látszik, hogy amikor V ezt a levelet megírta, már olvasta a Hazánk, a Magyar Génusz és a Politikai Hetiszemle cikkeit, mert azok gondolatai visszhangoznak a sorokban. Ezért kelteztük a levelet december 15-e környékére.

Nagy Miklóssal szeretne beszélni, hogy miképpen szüntethetné meg elszigeteltségét. Magánya ekkorra már teljes; az ok jórészt saját egyéniségében rejlik. A „csatlakozási” szándék naivsága nyilvánvaló.

Quem dū pendere volunt non mergitur undis — (lat.) Akit az istenek fel akarnak akasztani, nem merítik a hullámokba.

Senkim, senkim egyetlen egy barátom — A magányosság érzése teljesen hatalmába kerítette a költőt, s ebbe a hangulatba robbant bele Vajda köszöntése és az évdfjéről szóló értesítés. A N december 25-i számából tudjuk, hogy december 22-én, szombaton délután egy öt tagból álló küldöttség adta át V-nak a gratuláló ívet. A szónok Endrődi Sándor volt, aki méltatta V írói tulajdonságait s átnyújtotta egyszerű borítékban azokat az íveket, melyeken 427 aláírás volt. Aláírták: miniszterek, írók, hírlapírók, a nemzeti és népszínház tagjai, festők, művészek, Vajda barátai és ellenfelei közül is sokan, így pl. öt miniszter: Wekerle, Lukács, Hieronim, Festetich, Eötvös, a két ház elnöke és száznál több törvényhozó. (MH 1894. XII. 22.) Az átnyújtott levél szövege a következő:

„Érdemes Férfiu! Tisztelt Barátunk!

Költői működésed félszázados évfordulója alkalmából fogadd tőlünk, pályatársaidtól, barátaidtól, tisztelőidtól egész szívünket. Ez alkalmazkodó és másoló világban te megőrizted szabad lelked eredetiségét; minden jobb erődöt és hűbb érzésedet a költőszetnek szentelted s neki áldoztad életedet, hogy nemzeted dicsőségét dicsőségesebbé tehesd.

E minden futó érdemet pazarul ünneplő világban kerülted a zajt, a feltűnést s magányod álmainak éltél abban a hitben, hogy azok egykor a nemzeti kultúra valóságaivá fognak válni.

Hatalmas szellemed, zord idők és bénító viszonyok dacára, az eget vitta meg azokért a kincsekért, melyeket örökül szántál hazádnak, hogy lerövid íranta férfias kötelességedet.

Isten áldjon meg érte s éltessen nemzedékről-nemzedékre a jók emlékezetében.

Budapest 1894 december 18.” (FL 1894. dec. 19. 350. sz. Közzétette: Endrődi Sándor).

(Megjelent még: VÚ 1984. dec. 23. MH dec. 23. Közli Kerékes is Vajda-életrajzában némi változtatással.)

Schöppflin a díszlevél átadásával kapcsolatban egy adomát is elmond: Amikor Endrődi és Zempléni elvitték V-nak az albumot 50 éves jubileumára, Endrődi szerint V azt mondta: „En eddig azt hittem, hogy minden ember gazember. Most belátom, nem volt igazam.” Zempléni szerint ezt V nem mondta, Endrődi ennek ellenére is fenntartotta állását. (Tükör, 1938. 7. sz. 506—507. 1.) Ezt Komlós is elmondja (311. l.)

221. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. december 22—23.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 24. sz. alatt. MTA Kézirat-tára. AZs jegyzete: „Két negyediklap oldalain ceruzával.” Fol. 2.

M: Kiadatlan. A levél keltezése hiányzik. A miniszter levelére való hivatkozás megközelítőleg lehetővé teszi az idő meghatározását. A N dec. 24-i számában olvashatjuk: „Báró Eötvös Lóránd vallás és közoktatásügyi miniszter Vajda Jánoshoz ötven éves írói jubileuma alkalmából meleg hangu levelet intézett s egyuttal értesítette, hogy a tudományos, irodalmi és művészi pályán működő egyének istápolására a költségvetésben felvett javadalomból a jövő évben 1800 frt-ot utalványozott ki részére.” Komlós szerint két nappal az ünnepség után küldte a miniszter az értesítést. (331. l.) Valószínűbbnek látszik, hogy egy napra időzítették a levél átadását és a miniszteri leiratot. Ez utóbbit a posta csak este kézbesítette. De még szombat este, 22-én, és nem 23-án vasárnap. Így a levél kelte dec. 23.

K. *Minister* — Kultuszminiszter.

sietek önnel tudatni — V nem hitt addig az évdíjban, amíg meg nem kapta a hivatalos értesítést. Amikor az megjött, először Nagy Miklóst értesítette, mert bizonyára volt egy olyan kijelentése, hogy ha megkapja a 2000 forintot, abbahagyja a PÜ számára a heti szemle írását. Erre vonatkozik a levélnek az a kitétele, hogy Nagy Miklós gondoskodjék szemleíróról.

nyakamon 8 ív Méhneről — November végén (210. levél) már írta Nagy Miklósnak, hogy Méhnernek össze kell válogatnia egy kötet verset két nap alatt. Ezek szerint időben elvégezte a válogatást, mert dec. 20. körül már 8 ívet korrektúrára küldött Méhner. Szinte érthetetlen, hogy ha már 1894 decemberében ki volt szedve 8 ív, miért jelent meg a kötet csak 1895 decemberében. Ekörül bizonyos dolgok még homályosak.

Zempléni uspirál a helyemre — Zempléni Árpád költő, műfordító a földhitelintézetnél dolgozott, de úgy látszik, jobban szeretett volna újságíró lenni, illetve a hivatal mellett még a szemle írását is ellátta volna. V talán ígéretet is tett neki, hogy beajánlja maga helyett. Nagy Miklós azonban nem őt alkalmazta, hanem Halász Imre vette át V-tól a vezércikk írását és 1906-ig dolgozott a PÜ-nak. (L. a 222. levelet.)

földhitel intézet — Olyan pénzüzetet, amely bankszerűleg foglalkozik földhitelek közvetítésével. A kölcsönt záloglevelekben adják, és a birtokot zálogjogilag lekötik. A Magyar Földhitelintézet levéltárosa lett 1896-tól Zempléni Árpád.

negyedszázados viszony — Pontosan nem tudjuk, mikor kezdte el V az újságírói robotot a PÜ-nál. A cikkek átvizsgálása arra vall, hogy 1870 augusztusában már ő írta a vezércikkeket és a heti szemlét.

Augusztus 14-től folyamatosan jelennek meg a cikkei a VÚ-ban. (Igaz, már 1870. ápr. 17-én és jún. 12-én is van egy-egy cikke a VÚ-ban.) A PÚ-ban a cikkeket nem szignálták, vagy csak nagyon ritkán. Ha tehát 1870 augusztusától volt alkalmazásban Nagy Miklós lapjánál, akkor éppen a 25. esztendő-t töltötte be 1894-ben.

Soroksári utca — Ma Ráday utca.

222. Vajda]— Zempléni Árpádhoz. [Budapest] 1894. december 24.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 33/1929. Merített levélpapír. Vízjel: „MYRTLE MILL IVORY PAPER.” 250×200 mm nagyságú, kétrét hajtva. Fol. 2. A tintával írott szöveg az 1. oldalon. A borítékon: „T. c. Zempléni Árpád urnak Földhitelintézeti tisztviselőnek Budapesten Soroksári utca 18. 1. em. 12. ajtó.” 3 filléres bélyegen a bélyegző: „Budapest Főposta 94. Dec. 24 N. 3.”

M: Kiadatlan. V 50 éves jubileumának elindítója Zempléni volt, amint ezt Bródy MH-beli cikkében felfedte (1894. okt 26.). De V is úgy tájékoztatta Nagy Miklóst, hogy Bródy és Zempléni voltak a kezdeményezők, nem a Palágyi testvérek (216. lev.). Illő volt hát, hogy írásban is megköszönje Zempléninek fáradozásait. A levél azonban nem több udvariassági gesztusnál, és több mint valószínű, hogy nem látogatta meg Zempléni, mert betegségére és elfoglaltságára mindig hivatkozhatott.

223. Vajda — Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1894. december 27.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. Merített, nagyvonalas levélpapír, 206×166 mm nagyságú. Fol. 1. Egyik oldalra írva a szöveg ceruzával. Boríték: „Nagyságos Palágyi Lajos ur »Ott-hon «”. A borítékon levő címzés is ceruzával.

M: Közreadta Palágyi Lajos Följegyzések Vajda Jánosról c. cikkében 2. levélként. (Almanach, 1911. 167. 1.) A szöveg két helyen tér el a kéziratától: a 6. sorban a kéziraton 1/2 6° van, Palágyinál *órákor*, s ugyancsak ebben a sorban a kézirati *ha előbb* helyett Palágyi *ha előbb* változatot közöl.

A keltezést a MH cikkére való hivatkozás alapján végeztük.

A MH-ban 1894. december 27-én *do* aláírással *M kir. költők* címmel cikk jelent meg a Vajda-jubileumról. Sérthetette V-t, hogy a cikk veszélyesenek minősítette a költők állami szubvencióját, mert a költészetet meg kell óvni minden hatalmi befolyástól. Nincs szükségünk magyar királyi költőkre, ilyen udvari poéta csak Angliában van. „Ahogy eddig voltak költők kormányi borralaló nélkül, lesznek ezután is.” V személyes támadásnak minősítette ezt a cikket, vagy talán, ami még sértőbb, hogy őt olyanoknak nézik, akit pénzzel meg lehet vásárolni. Ezért kéri Palágyit: látogassa meg, vigasza és tanácsra van szüksége.

A borítékon hátul ceruzával nem V kézírásával, az alábbi két versszak olvasható:

Lelkem néha meg-megpendül
 Kéjes-kinos érzelemtül,
 Mintha elszállt ifjúsága,
 Minden teljesíten vágya,
 A mélyében háborogna,
 Felujjongna, felzokogna.
 Szivemben dul, forr egy érzet
 jogom van még hozzád, élet.
 Oh de hamar csillapodva,
 Nyugodt lesz a szívem újra
 Mind hiába hü az élet
 Már a tulsó partra érek.
 Minden vágyam áthelyeztem
 Oda tul a sirkeresztlen,
 Fény hazája rég mögöttem
 Árnynában kikötöttem.

A szerző kilétét ez ideig nem sikerült megállapítani.

224. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. december 28.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 25. sz. alatt. MTA Kéz-
 irattára. AZs jegyzete: „Négy 4 ivlap cer.” Tehát Fol. 4., a szöveg
 ceruzával írva. AZs másolás közben az egyik lapot vagy oldalt ki-
 hagyhatta, s csak amikor átnézte, vette észre a hiányt, így ceruzával
 egy pótlapon mellékelte a hiányzó részt (a 19. sortól: *nem is olvasok...*
 31. sorral bezárólag: *Üdv.-ig*).

Az 1. sorban utólag ceruzával jerum, jerum! van beírva. Bizonyára
 nehezen olvasható volt a kéziratban. Komlós így idézi e szavakat:
 „O jérum, jérum!” Egy régi diákdal emléke: O jérum, jérum, jérum,
 O quae mutatio rerum!

M: Kiadatlan, illetve Komlós 20 sort közöl a levélből kihagyásokkal.
 (311—312. 1.)

V úgy gondolta, hogy megkapta a felemelt összegű évdíjat, s nem
 dolgozik tovább a PÜ számára. Ezt előző levelében közölte is Nagy
 Miklóssal, aki azonban szorult helyzetben lévén, hiszen a PÜ január
 2-i számát össze kellett állítani, V-t arra kéri, hogy még egy hónapig
 vállalja vezércikkek írását. V ebben a levélben félgéretet tesz, nem
 egy hónapra, csak az esedékes szám összeállítására. A dátumot azért
 állapítottuk meg dec. 28-ban, mert V általában vasárnap adta le a PÜ
 számára a szemlét és cikkeket. Nagy Miklós időben legkésőbb pénteken
 kérte a szemle megírására, tehát december 28-án; V azonnal válaszol,
 s *holnap délig*, azaz szombat délig (29-e) megüzeni, hogy vállalja-e,
 hogy esetleg Nagy Miklós az utolsó pillanatban még beállíthasson va-
 lakit.

magasabb évdij — V-nak ez a kijelentése azért figyelemre méltó,
 mert világosan arra mutat, hogy eddig is kapott évdíjat, most azt
 fogják felemelni. Tehát 1888 novemberbe óta rendszeresen kapott ál-
 lami támogatást, annyit, amennyit Csáky adott először a mondott év-
 ben. Ezt eddig csak sejtettük, de határozottan nem tudtuk. Ez a ki-

jelentés, hogy *magasabb*, azt jelenti, hogy volt alacsonyabb is. De ha kapta a díjat, akkor érthetetlen az 1892-es pénzzavara, amikor Nagy Miklóstól kellett 60 forintot kölcsönkérnie, hogy nyugodtan dolgozhasson a *Szomorú körutas* megírásán. (L. 200. sz. levél; l. még Komlós 321. 1.)

Zempléninek adok bő oktatást — Megismétli az előző levelében leírtakat, hogy Zemplénit javasolja utódjának.

225. Vajda — Kisbaári Kiss Ferenchez. [Budapest, 1894. december 31.]

K: Névjegy, Szállási Árpád tulajdona.

M: Szemző — Szállási 15. sz. alatt (ItK 1977. 1.). A keltezés a cikk szerint idegen kéz — esetleg maga Kisbaári jegyezte rá a névjegyre. A szövegből az derül ki, hogy V éveken át Kisbaáriéknak ajándékozta a neki ingyen járó folyóiratokat, elsősorban a VÜ-ra gondolunk, esetleg a Nagy Miklós szerkesztette lapok összegyűjtött példányaira.

226. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1895. január.]

K: Nincs. Az s másolatában maradt fenn 8. sz. alatt. MTA Kézírttára. Az s jegyzete: „(Vajda János) cer.” Ez azt jelenti, hogy egy olyan névjegyben van a ceruzával írott szöveg, melyen csak Vajda neve van.

M: Kiadatlan. Az s januárra keltezi a levelet, de ez nem megnyugtató. 1895 januárjában nem tudunk olyan értekezletről, ahol V-t kellett volna megvédelmezni. A levélke tartalma jobban beleillik a novemberi eseményekbe, amikor is V Zemplénitől vagy Bródytól megtudta, hogy november 3-án délután értekezlet lesz jubileuma ügyében az „Otthon” kávéházban; valószínű, hogy ekkor írta e névjegyét. (L. 216. sz. levél.)

227. Vajda — Ábrányi Emilhez. [Budapest] 1895. január 5.]

K: Nincs.

M: Előszőr Ábrányi: Emlékek Vajda Jánosról c. cikkében (BN 1898. ápr. 3.). Kerekes György is közzétette Vajda-életrajzában (Ország-Világ 1900. 998. 1.) azzal, hogy V ezt a levelet akkor írta, amikor Ábrányi bírálta V megjelent könyvét. Ezt Ábrányi cikkéből vette át, holott 1894 végén nem jelent meg semmiféle Vajda-könyv, viszont Ábrányi két cikkel is részt vesz V ünneplésében. December 16-án a PN-ba és az éppen induló Új Időkbe ír egy-egy cikket V-ről. A PN-ban V egész pályáját értékeli, Petőfivel hasonlítja össze, világirodalmi alakok közül pedig Byronnal és Shelleyvel. Annak az óhajának ad kifejezést, hogy az Akadémia megajándékozhatná V-t egy babérkoszorúval azért, mert V mindig igazat mondott a röpirataiban éppúgy, mint a *Jubilátéban*, és éppen ezek miatt bojkottálták. Beszél még V

pesszimizmusáról, embergyűlöletéről, magányosságáról, melynek páratlan kifejezője *Az üstökös* c. verse.

Az Új Időkben a jubileumi gondolatok mellett összehasonlítta V-t Béranger-vel, aki gyönyörű poémát írt miniszterekké lett barátaihoz. V is írhatna ódát a miniszterekké lett barátaihoz, mert sorsa olyan, mint a jókedvű franciáé, de míg Béranger öregségében nemzeti jutalomból élt gondtalanul, V öreg napjaiban is úgy körmöli a vezércikkeket, mint 30 évvel azelőtt. Ezek a gondolatok nagyon megnyerhették V tetszését.

V bizonyára mindenkinek megköszönte levélben a közreműködését, de sajnos csak négy ilyen levél maradt fenn (Nagy Miklós, Zempléni Árpád, Ábrányi Emil, Mezei Ernő). Valószínű, hogy írt Eötvös Lőrándnak, Endrődi Sándornak, Bródy Sándornak s talán még másoknak is.

228. Vajda — Mezei Ernőhöz. [Budapest] 1895. január 5.

K: Nincs.

M: Az Egyetértésben jelent meg V halála után (1897. január 19.) a Vajda János önmagáról c. cikkben. (Feljegyezte Zempléni Árpád; gyermekkori emlékek, 1. Vkrk IV. k. 420. és 594. l.) A cikk felemlíti, hogy Mezei cikket írt V-ről 1886-ban és ódát írt 1895-ben, s ezt köszönte meg a költő. Mezei már 1886. november 7-én írt V-ről, illetve *Újabb Munkáiról* az Egyetértésbe, ami V-nak akkor is jólesett. (L. a 135. levél jegyzeteit.)

A vers az Egyetértés 1894. december 30-i számában jelent meg:

V a j d a J á n o s h o z

Költő, kit övez az eszméknek fénye,
De nem kísértett hatalom s vagyon,
Kit nem vezet csak szived büszke kénye,
S csak szenvedtél, mert szeretted nagyon.

Költő, kit lángra gyujt a mi csak szépség,
Mi szín s fényvarázst hord az ég s a föld,
S ha látod is, hogy fátyolát letépték,
Lelkedben az halhatlan képet ölt.

Mily példa vagy! Hány mesterembert látok,
Ki költőiségen kenyeret szerez,
De kit költővé tett fenséges átok,
Hajh, a világnak száműzöttje lesz.

Mit tudnak rólad? Ki tekint a mélybe,
Honnét fakad az őserője dal?
Ki kérdi, hogy sorskelyhében kimérve,
Bus lelkednek mi volt a bűvital?

Nagy költő vagy, önálló vad, magányos
Havas csúcson van igaz otthonod,
Egy-egy rajongó, ki téged utánoz
Ép ezzel már elveszti is nyomod.

Mi köze hozzád a divatvilágnak,
Mit adhat néked a czéhtisztelet,
Mit jelent dicse akadémiáknak
S a csuf kor ünnepele-e vagy feled.

Ahogy kitűzted fényes csillagpályád,
Mit bánthat az, hogy körülfog az éj?
Lelked más csillagokban leli társát
S nem fogyó fényed messze századé.

S ha jársz az utcán elhagyott szegényen
S rád a tömegeből senkise ügyel,
Oh, nem kiáltom szádon: Ez mi szégyen, —
Mert szegény az, ki így nem irigyel.

229. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1895. január 30.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 37. sz. alatt. MTA Kéz-
írártára. AZs jegyzete: „2 negyed. ivlap, ceruza”. Fol. 2.

M: Kiadatlan. A levél keltezésének megállapításánál a szövegben elő-
forduló javításokra való hivatkozás igazított el. A közölt szavak a
Búcsú a naptól című versben találhatóak, amely 1895. február 3-án je-
lent meg a VÚ-ban. S minthogy még a következő levél is ebben a tárgy-
körben mozog, feltételezzük, hogy ezt a levelet január 30-án (szerdán)
írta, a következőt 31-én, mert pénteken már a VÚ nyomdában volt.

A versen kívül a Halász Imrére való hivatkozás is eligazít az évet
illetően, ugyanis 1895 januárjától ő vette át V-tól a PÚ vezércikkeinek
írását. V dicseíri e cikkeket, tehát nem sokkal az átvétel után nyilatkoz-
hatott róluk.

az itt küldött levonás szerint kiigazítottani — V a helyesírás tekintetében
rendkívül konzervatív volt, voltak szavak, betűk, melyeknek a le-
írásában ragaszkodott saját elveihez; ilyen volt pl. a *cz*, az *o* (*oh* he-
lyett), a fosztóképzőnek sajátos használata stb. Van néhány ilyen levél,
amely ezekkel a kérdésekkel foglalkozik.

a bú helyett szól — *nézted helyett néked* — Sem a *bú*, sem a *szó* nem
fordul elő a költemény végső szövegében, a *nézted* a vers utolsó szava
(60. sor). (L. a következő levelet.)

azonnal visszaszerződni — Egy hónap sem telt el azóta, hogy V meg-
vált a PÚ-tól, s most kijelenti, hogy hajlandó visszaszerződni.

H. Imre — Halász Imre (1841—1918) újságíró, korának egyik leg-
jobb publicistája. 1896—1900 között a PN-ban jelennek meg írásai, a
Nyugatnak is munkatársa volt, a PÚ-ban 1895—1906 között ő írta a
heti szemléket.

Erkláret mir, Graf Örinður — Előfordul egy Palágyihoz írt levél
zárómondataként is (175. sz. levél.). Magyarázatát lásd ott. Megjegyez-

zük, hogy az *Örindur* szó utólag van ceruzával beírva AZs füzetébe. Az 6 számára érthetetlen volt a nehezen olvasható név. Bizonyára arra utal, hogy Halász Imre merészebb hangot üt meg cikkeiben, mint amilyet 6 használhatott.

230. Vajda — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1895. január 31.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 48. sz. alatt. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „4e lap cer’’, tehát Fol. 1.

M: Kiadatlan. A levelet a verskézirat javításaira vonatkozó utasítások alapján kelteztük. Mind a két szó a *Búcsú a naptól* c. versből való, mely 1895. február 3-án jelent meg a VÜ-ban. (L. az előző 229. sz. levelét.) Ebből a levélből is látszik — de még másokból is — milyen különös gonddal javította át V a kiszedett verskéziratokat, nem is egyszer, hanem kétszer, háromszor kért újabb és újabb levonatot, hogy a közlés hibátlan legyen.

A „*fénydus*” — A vers 58. sorában fordul elő: *fénydus képed, fájdalom* — A vers 49. sorának második szava: *Van fájdalom a gondolatban*. A sor eredetileg így hangozhatott: *Van méla bu a gondolatban*; minthogy azonban a *méla* már többször előfordult verseiben, kicseréli, pedig ez esetben a „*méla bú*” többet mondana a *fájdalomnál*. Ez alapon megérthetjük az előző levélben említett sajtóhibát is: „*bú*” helyett „*szó*”.

malheur — (fr.) Szerencsétlenség

231. Vajda János — Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1895. március 15. előtt.]

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 26. sz. alatt. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „2 4e ivlap, cer’’, tehát Fol. 2.

M: Kiadatlan A keltezés a márciusi cikkekre való hivatkozás alapján tettük 1895. március 15. előttre, ugyanis március 17-én jelent meg a VÜ-ban V oikke *Petöfi napja* címmel (VÜ 1895. III. 17. 162. l.), tehát a levél néhány nappal előbb, március 10—13. között keletkezett.

találkozva Dezsóvel — Nagy Dezsóvel, Nagy Miklós fiával.

harmadszél mázsás küldeményt — Nagy Miklós V lakására küldött néhány lapot, folyóiratot, hogy megkönnyítse a kért cikk megírását. Ezt a néhány lapot mondja V 2 és fél mázsának. De az is lehet, hogy régebbi bekötött VÜ-köteteket kapott.

232. Vajda — Kuttnerhez. [Budapest, 1895. március—április.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 27/1923. Vastag levél-papír fele, 200 × 123 mm nagyságú, a vízjelből csak a „MILL PAPER” látható. Fol. 1. Szöveg mindkét oldalon. A levelet az OSzK Deák Gyula (1872—?) pedagógus, közigazdástól, az újpesti polgári leányiskola igazgatójától kapta ajándékba 1923. június 21-én.

M: Kiadatlan. A levél címzettjéről semmit nem tudunk; sem lexi-

konban, sen. tiszti címtárakban nem találkoztunk ezzel a névvel. Valószínű, hogy nyomdai korrektor volt, aki V *Költeményei* (1895) kötetének munkálataiban vett részt. A levél keltezetlen. Két dátum között lehet választani: V levelezéséből kiderült, hogy 1894 decemberében már szedték a *Költeményeit*, sőt 8 év korrekktúráját a jubileumi ünnepek alatt készítette el. Ha ezt az eseménysort továbbfolytatjuk, és hozzávesszük azt, hogy a *Költemények* előszavának kelte 1895 március, akkor ezt a levelet 1895 márciusára—áprilisra kell kelteznünk, s akkor Kuttner úr a Méhner-féle kiadó korrektora volt. Feltehető azonban az is, hogy amikor Benkó Gyulának, a Franklin igazgatójának rábeszélésére a Társulat megvásárolta Méhner Vilmos nyomdáját és kiadóvállalatát, a V-kötetet újratervezték, s akkor Kuttner úr a Franklin Társulatnál dolgozott V *Költeményei* előkészítésén. Ez esetben a levél október—november táján íródott, hiszen a kötet megjelenéséről december elején írnak az újságok. (Egyetértés, dec. 8., VÜ dec. 8. stb.) Ez utóbbi feltevésünket támogatja az Ország—Világ egy szerkesztőségi cikke, mely örömet fejez ki, hogy V vállalkozott műveinek válogatására. (1895. május 26. 334. l.) Ez májusra utal, a Méhner-féle válogatás pedig 1894 decemberében kész volt, sőt 8 ívet ki is nyomtak december közepéig. (L. a 217. 221., sz. leveleket.) Hangúlyozzuk azonban, hogy V *Költeményei* kiadásának körülményei nagyon zavarosak, ebből a levél keletkezési időpontjára csak az elmondottak szerint lehet következtetni.

Még egy mozzanat említésre méltó: 1895-ben a kötet előszó nélkül jelent meg, csak a második kiadásban (1910-ben) van benne az előszó. Ez a levél is beszél az előszóról, újabb levonatot kér belőle. Ez viszont a levél márciusi, áprilisi keletkezésére utal, mert októberben már nem kért volna levonatot olyan előszóból, amely Méhner megértését, szíves készségét dicséri. (L. az előszót a Vkrk II. k. 221—22. lapokon.) Az elmondottak alapján arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a *Vajda János Költeményei* c. kötet már 1895 tavaszán ki volt nyomva, az előszó és a tartalomjegyzék is elkészült, de a Méhner-féle cég Franklin Társulatba való beolvadása az év végéig halasztotta a megjelenést, amikor már csak annyi változtatást tettek rajta, hogy a Méhner dicsőretét tartalmazó előszót kihagyták.

A levél tehát 1895 március—áprilisából való, Kuttner pedig a Méhner-féle nyomda korrektora volt.

233. Vajda — Kisbaári Kiss Ferenchez. [Budapest, 1895. április 20. után.]

K: Szállási Árpád tulajdona.

M: Szemző—Szállási 10. sorszám alatt (ItK 1977. 2. sz. 1.).

A levél keltezetlen. Szemző Piroska az 1895. április 20. körüli napokra teszi a keletkezési időpontot. Ezt meghatározza egyfelől Keresztessy vívómester 1895. április 17-én bekövetkezett halála, másfelől a VÜ szerkesztőségi cikke 1895. április 21-én. (Keresztessy József 1819—1895). Ismerve a VÜ munkarendjét, azt ti. hogy csütörtökön 18-án volt lapzárta. A VÜ-beli nekrológot legkésőbb 19-én írta meg valaki,

viszont V a levélben arról beszél, hogy amit küld 3—4 nap előtt írta, „de már két hete erőködöm e földadat készítésén”. Mindez arra utal, hogy nem a VÜ-beli cikkéről van szó, hanem talán valamelyik havonta megjelenő folyóirat számára kér tőle Kisbaári cikket vívmőesterükről. Így a levél későbbi keltezésű lehet, talán április 25—30. között írhatta.

teljesen ki vagyok fáradva — V 25 éve írja a PÜ számára hétről hétre — még a nyári szabadsága idején is — az összefoglaló szemléket, vezércikkeket, amihez át kell olvasnia a lapokat. Ez valóban fárasztó lehetett. Emellett más cikkeket is írt, sőt költészetének maradandóbb értékű része is e 25 év alatt keletkezett.

unszolja hitvány életét — Talán *vonszolja!*

Szemzőék rosszul olvasták?!

234. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1895. május—június.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz: 13/1939. EL gyűjteményében XII. 340. sz. Síma tapintású fehér lap, 210 × 170 mm nagyságú. Fol. 1. A ceruzával mindkét oldalra írt szöveg homályos, nehezen olvasható.

M: Kiadatlan. A keletkezési idő megállapításában a lakáscím volt az irányadó. V két ízben lakott az Aranykéz utcában, mind a kétszer a 2. sz. alatt. Először 1886. november 1-től 1887. május 1-ig, és 1894—95-ben: a jubileum idején már itt keresték fel tisztelői. 1895 szeptemberéből még van egy Milkó-levél ezzel a címmel. Minthogy ebben a levélben jegyet kér Rohicsra, ezt pedig május második felében, június első felében szokta, így 1895-ből való a levél.

A játékos megszólítású levélben cikket küld a Bolond Istók számára (ami még nem került elő) és jegyet kér a nyári utazáshoz Rohicsra. El is ment, s adataink azt mutatják, hogy június 24. és július 3. között tartózkodott ott. (L. még a 228. sz. levelet.)

Gileád — Balzsamáról híres hegység Palesztínában. A Jeremiás próféta könyvében (8:22.) fordul elő kérdés formájában: „Nincs-e balzsam Gileádban?” Ebből lett később a szólás: „Nincs rá balzsam Gileádban”, azaz nincs vigasztalás. Lehet, hogy a ceruzával írt levélben az „irgalom” szó helyett: „ir, balzsam” a helyes szöveg, s akkor a fenti szólást idézi V a levélben.

Pragerhof — Ma Pragersko (Jugoszlávia), a Déli Vasút egyik gócpontja; V onnan már kocsival ment Rohicsra.

235. Vajda — Nagy Miklóshoz. Rohics, 1895. június 25.

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn 61. sz. alatt. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „levélpapír, tentairás”. Így valószínű Fol. 2.

M: Kiadatlan. V Rohicsra ment üdülni; alighogy megérkezett, június 25-én eszébe jut, hogy július 1-én fizetni kellene a takarítónak. Nagy Miklót kéri, hogy fizesse ki helyette a 10 forintot, a takarítási bért. A levél ugyan *június 1-et* tartalmaz, de ez csak elírás lehet; vagy AZs rosszul olvasta, vagy rosszul írta a szót, hiszen június

25-én nem lehet kérni valakit arra, hogy június 1-én küldjön 10 forintot.

Iesz eset, amikor ön fog engem — Márciusban Nagy Miklós nagyon későn kérte V-t, hogy írjon cikket a VÜ-ban. V elkészítette, de e levél szerint kölcsönösen megnehezteltek egymásra, s most V kezdi a kapcsolatfelvételt; cikket ígér és kölcsönt kér.

takarítónőmnek — V életének utolsó éveiben Müller Mária volt a gondozója. Nagyon meg lehetett vele elégedve, mert még távollétében sem feledkezett meg róla.

írok majd az Új Időkbe, Hét-be — Nincs semmi adatunk arról, hogy V akár Hercege Ferenc lapjába, az Új Időkbe, akár Kiss József lapjába, a Hétbe valaha is írt volna.

236. Vajda — Palágyi Lajoshoz. Rohics, 1895. június 29.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. Merített kivonallas levélpapír, 285×226 mm nagyságú, kétrét hajtott, fol. 2. A ceruzával írt szöveg az 1—2. oldalon; a 3—4. üres. Nagyon nehezen olvasható. A borítékon: „Palágyi Lajos urnak! Budapestben Fővárosi Lapok Szerkesztősége Athenaeum”. Bélyegző: „Rohits 29/6/95. Ajánlott. Ajánlási ragszám:47.”

M: Kiadatlan. V néhány napi rohicsi tartózkodása alatt valamiféle reklámcikket írt a fürdőről, bizonyára az ingyen szoba ellenében. Ezt küldte el a levél mellékleteként Palágyinak, hogy adja le a FL-ba (Palágyi ui. ekkor a FL segédszerkesztője), vagy ha ott nem kell, adja a PH-nak vagy a PN-nak — olyan lapokba, melyek járnak Rohicsra. Nem tudunk arról, hogy a cikk valahol is megjelent volna. V ragaszkodott ahhoz, hogy név nélkül adják közre, de Rohicsról szóló aláírás nélküli cikket sem találtunk a korabeli lapokban.

3 napig maradok — Nagy Miklósnak június 25-én még azt írta, hogy július közepéig szeretne ottmaradni. (234. levél.)

nem volna illő ily csekélységgel lépni föl előszörre lapjukban. — A FL-at Vadnai szerkesztette 30 éven át 1892-ig, tőle Szana Tamás vette át a szerkesztést, majd 1895-től Porzsolt Kálmán szerkesztette és Palágyi Lajos volt a segédszerkesztő. V új lapnak tekintette, s azért ígéri, hogy először valami komolyabb dolgot ad, nem ilyen reklámcikket.

237. Vajda — Müller Marihoz. Rohics, 1895. július 3.

K: Nincs birtokunkban. D. Szemző Piroska szerint: „E levelek magántulajdonban vannak, valószínűleg egyik közgyűjteményünknek adja majd át tulajdonosuk.” (ItK 1978. 3. sz.)

M: D. Szemző Piroska adta közre az ItK-ban (1978. 3. sz.) Adalékok Vajda János utolsó éveire címen. A leadott kézirat fénymásolatát a Vkrk rendelkezésére bocsátotta egy héttel azután, hogy a kész kötet lektorálásra a Kiadóhoz elment. Ezzel kapcsolatban újra meg kell fogalmaznunk azt a tényt (azért, hogy a későbbi elmarasztaló kritikáknak elejét vegyük!), hogy a V-levelek tulajdonosai nem siettek a levelezés-kötet kiadásának támogatására. Példa erre Kozocsa Sándor is, aki megmutatta, kezébe adta e ki-

adás szerkesztőjének s e kötet összeállítójának azt a 10 levelet, melyeket V a Franklin Társulat igazgatójának írt a 70-es években, de lemásolásukat nem engedélyezte, mert nem kapta meg azt az összeget, amit a levelekért kért. D. Szemző Piroska, amikor e kötet rendelkezésére bocsátotta annak a cikknek a fénymásolatát, amely az ItK 1978. évfolyamában jelent meg, s amelyben 19 V levelet publikál — jelezte, hogy Esztergomban egy ismerősénél szintén vannak V-levelek, melyeket igyekszik megszerezni a kritikai kiadás számára. Az idő azonban egyre múltott, a titokzatosságba burkolt levelek nem érkeztek meg, az időközben elkészült kéziratot le kellett adni, így ezek a „látott” levelek utólag kerültek a kötetbe. Valószínű, hogy még másoknak a birtokában is vannak V-levelek, akik majd a kötet megjelenése után fognak jelentkezni. Senki nem veheti sem a sorozat szerkesztőjének, sem e kötet sajtó alá rendezőjének szemére, hogy nem kutatta fel a lappangó V-leveleket, mert hiába is kutatta, ha a birtokosok ilyen vagy olyan megfontolásból elrejtették. Ez a kötet tehát csak azokat a V-leveleket tartalmazza, amelyek már valamikor és valahol nyomtatásban megjelentek, s azokat, amelyek — ha sok utánajárással is — közgyűjteményekből s egyéb helyekről előkerültek. Meggyőződésünk, hogy e kötet V leveleinek csak töredékét, úgynevezett mindössze 1/10 részét tartalmazza.

Müller Mari V szolgálója, ápolója volt 1895-től. Kiténének és korának felderítését Szemző Piroska kísérelte meg fenti cikkében. (ItK 1978.) Jól sejtí, hogy Müller Mari nem volt idős asszony, de zavarja egy levél, melyet PÁ 1896 novemberére keltezett, s amelyben V egy „éhez vén asszony”-ról beszél. Ez a levél azonban nem 1896-ból, hanem 1891-ből való, így az emlegetett vén asszony nem lehetett Müller Mari, hanem V akkori ápolója, amikor 6 hétig beteg volt. (1891. november—december.) 1896 novemberében V már dolgozott a PÜ-ba. Valószínűleg Müller Mari 1895 tavaszán, nyár elején került V szolgálatába. Erre utalnak a levélnek Szemző Piroska által is felsorolt instrukciói. Lehetne még idézni egy másik Nagy Miklóshoz szóló levélből (1895. június 25.), amelyben V arra kéri Nagy Miklóst, hogy adjon 10 forintot takarítónőjének, mert nem hagyta otthon a július 1-én járó bért. Azt is jelzi, hogy az asszony tud írni és nyugtát ad a pénzről. V június 15-e körül Rohicsra utazott. Takarítónője levelet küldött utána, melyben esetleg a bérét is megemlíttette. Ezért június 25-én V ír Nagy Miklóshoz. S miután az megnyugtatta a pénz átadásáról, V július 3-án megírta ezt a levelet. Érdekes, hogy mindkét levél Müller Mari írni tudását emlegeti: ott mintegy dicsekvéskeppen, itt pedig hitetlenkedve. Annyit még hozzátehetünk Szemző Piroska adataihoz, hogy Abrányi Emil, amikor leírja V-nál tett utolsó látogatását, megemlíti, hogy V az ajánlatára hozott fagyaltot nem tudta megenni, hanem azt az *ápolónő lánya* fogyasztotta el. (BN 1898. ápr. 3. L. még a 263. sz. levél jegyzeteit.)

Milyen a legmagasabb hőfok — Visszatérő motívum V leveleiben a hőmérséklet.

hihetetlen, lehetetlen — A két szó az eredeti kéziratban *hihetlen és lehetlen* alakban fordulhat elő, mert V soha le nem írta a közölt hosszabb változatokat.

238. Vajda — Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1895. augusztus 2.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. A Palágyi-hagyatékából vásárolták. A papír ugyanolyan, mint az augusztus 11-i. Fényes, fehér papír, 208 × 168 mm nagyságú. Fol. 1. Valahonnan kitéphette a lapot, mert az egyik szélén perforáció látszik. A szöveg az egyik oldalon ceruzával. Kuszált. Megvan a boríték is. Címzés: „Ngs Palágyi Lajos urnak Budapest Miksa utca 17.” A pecséten: „Budapest Főposta 95. Aug. 2. N. 4.”

M: Kiadatlan. A levél keltezését a borítékról vettük. Úgy látszik, Palágyi 1895 nyarán elkerülte V-t, több levele sürgeti a találkozást. Itt most azzal hívja, hogy cikket akar adni a FL-ba, ui. Palágyi ekkor a lap segédszerkesztője. Hogy milyen cikkekre gondolt, nem tudjuk, mert csak október folyamán jelenik meg V-tól az Egyetértésben három cikk (okt. 4, 11, 27.). Lakására hívja az Aranykéz utcába, ahol már egy esztendeje lakik.

239. Vajda — Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1895. augusztus 10.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. Fényes, fehér papír, 208 × 168 mm nagyságú, a szélén perforáció nyoma. Fol. 1. A ceruzával írt szöveg nehezen olvasható. Ez a lap egy hosszabb levél második lapja lehetett, az első elveszett, s csak ez maradt meg. A szöveg az első oldalon van. A borítékon: „Ngs. Palágyi Lajos urnak Miksa u. 17. esetleg Otthon Kávéház, írói kör.” A 3 filléres bélyegen a pecsét jól olvasható: „Budapest Főposta 95. Aug. 10. N. 3.”

M: Palágyi Lajos adta közre a Feljegyzések Vajda Jánosról c. cikkében, 1. sz. alatt. (Almanach, 1911. 157. l.) A kuszált sorokat és szavakat nem mindenütt tudta elolvasni, így néhány helyen más van a kéziratban, mint amit ő olvasott:

3. sor K: esti 5—6 közt	Almanach: este 5—6 óra közt
5. sor K: elviselhetlen	Almanach: elviselhetetlen
6. sor K: oly könnyörtelen	Almanach: olyan könnyörtelen
10. sor K: üdvözlő	Almanach: üdvözlő

240. Vajda — Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1895. szeptember 9.]

K: MTA Kézirattára. Vastagabb, merített levélpapír. Vízjel: „MYRTLE MILL IVORY PAPER.” 250 × 200 mm nagyságú, két-rét hajtott. Fol. 2. A fekete tintával írt szöveg az 1—2. oldalon, a 3—4. üres. A borítékon: „Nagyságos Milkó Izidor urnak Szabadka városban. Saját házában Széchenyi utca.” 5 filléres bélyegen a pecsét: Budapest 95. szept. 9. É. 7. A hátlapon a pecsét elmosódott, csak „Szabadka” és „10” vehető ki.

M: Sch füzetében 26. sz. alatt. A közlés szövegű. A levél keltezését Sch a postai bélyegző alapján állapította meg.

241. Vajda — Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1895. szeptember 22.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. A Palágyi-hagyatékából vásárolták. 170×104 mm nagyságú papírdarab, mindkét oldala tele van a ceruzával írt szöveggel, melyet V keresztbeírt a papíron. Nagyon nehezen olvasható. Fol. 1.

M: Palágyi cikkében. Almanach. 1911. 157. l.

A levélben megszólítás nincs; úgy tetszik, mintha egy hosszabb levél második lapja volna. De ez inkább csak látszat, mert a mondanivaló teljes, kerek egész. Palágyi nem akar jelentkezni, V pedig mindenáron beszélni szeretne vele. Ezt a levelet itt az Otthon kávéházban írja, ahová Palágyi bejáratos volt, s ahol V őt már háromszor várta. A levél keltezését a boríték alapján végeztük, melyen a következő címzés van: „Ngs Palágyi Lajos író urnak Budapest Miksa utca 17.” Pecsét: „Budapest Főposta 95 szept. 22 N 10”

242. Vajda — Az Egyetértés Szerkesztőjéhez. [Budapest, 1895. október 10.]

K: Nincs.

M: Az Egyetértés 1895. október 11-i számában a Névváltoztatás c. V-cikk utolsó bekezdéseként, Csak egy akcentus címmel, s ezzel a bevezetéssel: „A következő levelet vettük:” s itt következik a levél. Közreadta még Kerekes György V-életrajzában (Ország—Világ, 1900. 998. l.).

V 1895 októberében három cikket közöl az Egyetértésben: A névmagyarosítás (okt. 4.), Névváltoztatás (okt. 11.) és Nemzeti önérték (okt. 27.). Az első cikkben egy ékezet hiánya megváltoztatta a mondat értelmét. A kifogásolt mondat így hangzik: „Az író, a költőt mélységesen lenézik, és soha meg nem kérdeznék meg (kérdéznék meg helyett!), ha valami okmányt, törvényt szövegezni kell.”

243. Vajda — Kisbaári Kiss Ferenchez. [Budapest, 1896. január 3.]

K: A névjegy Szállási Árpád tulajdona.

M: Szemző—Szállási 16. sorszám alatt. (ItK 1977.) A cikk szerint a szöveg a névoldalon van, a hátoldal üres. Fol. 1. Keltezetlen, illetve idegen kézzel olvasható rajta a fenti dátum. Talán maga Kisbaári írta rá.

244. Vajda — A Singer és Wolfner kiadóhoz. [Budapest, 1896. január.]
(Törödék)

K: Nincs.

M: Az Új Idők 1897. január 24-i számában a L: Vajda János c. cikkben (L = Lyka Károly?). A törödéket a következő szavakkal vezeti be: „Vajda utolsó könyve a Magyarság és nemzeti önérték (Budapest, 1896. Singer és Wolfner kiadása) cím alatt gyűjtötte

egybe a mai kóros áramlatokat és céda izlést ostromozó cikkeit. Valóságos keresztes hadjáratot vélt indíthatni ezzel a könyvvel. A kiadóhoz írt levelében azt írja erről: (következik a levélrészlet), majd hozzáfűzi, hogy 10.000 példányban akarta megjelentetni a könyvet, a kiadó csak néhány százban adta ki, de ebből is alig kelt el néhány darab.”

harminchárom év előtt — Célzás az 1862-ben megjelent röpirataira (*Önbírdalat, Polgárosodás*).

A levéltöredéket azért kelteztük 1896. januárra, mert 1896 áprilisában jelent meg a röpirat, s úgy gondoljuk, hogy januárban köthetett rá szerződést a kiadóval.

245. Vajda — A Singer és Wolfner kiadóhoz. [Budapest, 1896. március.]

K: Nincs.

M: Az Új Idők 1897. január 24-i számában L [Lyka Károly]: Vajda János c. cikkében. (A cikkben van elhelyezve az Endrei-festmény és Lakos Alfréd rajza: Vajda János a ravatalon I. 18.)

Lyka a következő szavakkal vezeti be a levelet:

„... legújabb könyve kiadójához intézett levele, mely minden tekintetben érdekes az aprólékosságaival együtt...”

A levél keltezetlen, de ha figyelembe vesszük, hogy a könyv 1896 áprilisában jelent meg (első ismertetés: Tábori Róbert, Új Idők, 1896 ápr. 19.), akkor ez a levél nem lehet márciusnál korábbi, mert V a sajtóhibák kijavítását kéri, tehát a mű közvetlenül nyomás előtt állt. A Singer és Wolfner könyvkiadó vállalatot Singer Sándor és Wolfner József alapította 1885-ben. Herezeg Ferenc irányítása alatt főleg a kispolgári igények kielégítésére törekedett (Új Idők, Az én Újságom, Magyar Lányok), de kiadta Bródy, Ady, Gárdonyi, Krúdy műveit is. Azt nem tudjuk, V hogyan került kapcsolatba a kiadóval.

A levél adalékot szolgált V helyesírási olveinek megértéséhez. A c írása a c helyett a könyv megjelenésének *conditio sine qua non*-ja, ami azt jelenti, hogy olyan feltétel, ami nélkül nincs megjelenés.

246. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1896.] március 4.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményében XII. 342. sz. Egyszerű levélpapír, 286 × 226 mm nagyságú, kétrét hajtv. Fol. 2. A tintával írott szöveg az 1.—2.—3. oldalon, a 4. üres.

M: Kiadatlan. A levél az OSzK-ban Bartók levelei között van, de tartalma kétségeket támaszthat a címzettet illetően, hiszen évek óta csak írt Bartóknak és kapta a jegyet; nem kellett bizonygatnia, milyen nagy szüksége van arra, hogy utazzék. Nyilvánvalóan itt nem újságról, időlegesen kapott vasúti jegyről van szó, hanem személyre szóló állandó szabadjegyről, amellyel kedve szerint utazhatna, nemcsak kétszer-háromszor egy esztendőben. Továbbá: feltűnő az a hi-

vatkozás, hogy olyan kérdéseket tárgyal cikkeiben, „melyek az uralkodó párt sarkalatos elveit nem érintik”. Ez csak azzal magyarázható, hogy a levelet nem is Bartóknak szánta, hanem a miniszternek; így csak mellékelte lett volna a szabadjegy-kérelemnek.

A levél tehát bizonyára Bartók Lajosnak íródott azzal, hogy mellékelje a sajátjához és így közös kérelmezésként továbbítsa az illetékeseknek. Bartók nem mellékelte, mert akkor nem lenne meg. Azt sem tudjuk, kérte-e egyáltalán a V kapott-e szabadjegyet. Csak a szabadjegy-anekdota tud erről. (FL 1897. jan. 18.) (L. a 208. sz. levéljegyzeteit) Az év megállapításánál V Üllői úti lakása jött számításba.

247. Vajda — Kisbaári Kiss Ferenchez. [Budapest, 1896. március 12.]

K: Nincs birtokunkban. Szállási Árpád tulajdona. A boríték is megvan, rajta a címzés: „Nagyságos Kisbaári Kiss Ferenc h. ügyvéd urnak Budapesten Diána fürdő, Lánchid téren.”

M: Szemző—Szállási. ItK 1978. A levél keltezetlen, de a borítékon a pecsét jól olvasható: „Budapest 96 márc 12.”

Asmody — Gáspár Imre (1845—1910) újságíró álneve. Arra vállalkozott, hogy összegyűjti a V-szoborhoz szükséges pénzüsszeget. Strobl Alajos (1856—1925) már 1894-ben megmintázta a szobrot (l. 214. sz. levelet), de bronzba öntése csak 1896-ban történt meg, röviddel V halála előtt, részben közadakozásból, részben Wlassics Gyula miniszter utalt ki egy bizonyos összeget. A kész szobrot a Nemzeti Múzeumban helyezték el (Komlós 318. l.), s a szobor képe megjelent a VÜ 1897. január 24-i számában (57. l.).

Diána fürdő — Előkelő fürdő volt a mai Roosevelt tér és József Attila utca sarkán. Kisbaári a Roosevelt tér 14. sz. alatt lakott.

248. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest] 1896. május 2.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményében XII. 328. sz. Vastag tapintású, merített levélpapír. Vízjel: „MARGARET IVORY PAPER VIENNA MANUFACTURE.” Nagysága 255×200 mm, kétrét hajtva. Fol. 2. A tintával írott szöveg az 1., 2. oldalon, a 3., 4. oldal üres.

M: Kiadatlan. V valóban az utolsó jegyet kéri; Rohicsra akar utazni. Ez mintha azt mutatná, hogy a márciusban kért szabadjegyet nem kapta meg, bár azt a MÁV-tól kérte, ez pedig a Déli Vasút vonalaira szól. Gyomorbaja kiújulhatott s azért sürgős az utazás, mert az orvos szerint nincs más orvosság bajára, csak a gyógyvíz. Ezt ugyan Budapesten is megkaphatná, mert éppen a Bolond Istók hirdette a 90-es években a palackozott rohicsi gyógyvizet. A jegykérésnél újra ismétlődik távolabbi és közelebbi célpontok megjelölése. Fíúméig kéri a jegyet, de elég, ha Pragerhofig kapja, mert Rohicsnak az az állomása a Déli Vasúton.

Az Üllői úti lakás megjelölése az előző levél időpontját is hitelesíti.

249. Vajda — Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1896. május 25—28.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményében XII 356, sz. Kis alakú névjegy, 86 × 50 mm. A szöveg mind a két oldalon, a verzállal nyomtatott „VAJDA JÁNOS” alatt kezdődik.

M: Kiadatlan. A keletkezési időpontot az Üllői úti lakás alapján határoztuk meg, s azért májusban, mert május 2-án kért ugyan szabadjegyet sürgősen Rohicára, de a Bodor-levelekből tudjuk, hogy oda csak június 20-a körül utazott, és július 10-én már vissza is jött, majd Nagyváradra készült és Tátrafüredre. Május 31-én jelent meg a Bolond Istókban egy *Mosolygó-Somolygó Mihályok töprengései* c. írás, amelyben a nádorság visszaállítását kéri. A levél tehát néhány nappal előbből való (május 25—28.). Jelent meg ugyan *Mosolygó* cikke április 26-án is, majd június 21-én is. Áprilisban talán még nem lakott az Üllői úton, június 20-a körül pedig útra készülődött Rohicára, s nem kérte volna a korrektrát.

Valeat si valere potest — Érjen, amennyit érni tud.

250. Vajda — Müller Marihoz. [Rohics, 1896. június 20. után.]
(Töredék)

K: Nincs birtokunkban.

M: D. Szemző Piroska adta közre Adalékok Vajda János utolsó éveire c. cikkében. (ItK 1978. 3. sz.) Bizonyára a K-nak csak a fele (1 lap) maradhatott meg, mert a levél csonka, a vége hiányzik.

Keltezetlen. Egyéb adatokból azonban megközelítő pontossággal meg lehet állapítani a levél keltét. V 1896. július 10-én három heti kínlődés után hazajött Rohicáról, ahova tehát június 20-a körül érkezett meg. Megérkezése után azonnal írt Müller Marinak, mégpedig díszes levélpapíron.

a Wolfjernerl megjelent, „Magyarság és nemzeti önértel” című munkám — Megjelent 1896 áprilisában. Első recenziója: Új Idők, 1896. április 19. Bizonyára valakiket meg akart ajándékozni e kötetekkel, talán a fürdő igazgatóját, főorvosát.

251. Vajda — Kishaári Kiss Ferenchez. Rohics-Sauerbrunn, 1896. július 5.

K: Nincs birtokunkban. Szállási Árpád tulajdona.

M: Szemző—Szállási 12. sorszám alatt. (ItK 1977. 2. sz.) V nagybetűen Rohicára utazott, de nem feledkezett meg a szoborról, illetve a gyűjtésről.

252. Vajda — [Palágyi Menyhérthez]. [Budapest, 1896. július 11—12.]

K: PIM Kézirattára. Jelzet: V. 1399. Egy kartonlap ollóval körülvágva, 182×122 mm nagyságú. A szöveg az egyik oldalon fekete tintával. Fol. 1. Az írás kusza, nehezen olvasható. A kéziratári borítólapon: „Vajda János ismeretlennek 1880 tájáról.”

M: Közzétette Miklós Róbert Vajda ismeretlen levelei c. cikkében (A PIM Évkönyve, 1962. 149—155. l.) azzal a megjegyzéssel, hogy a kusza írástú levél valószínűleg V életének utolsó éveiből való. A szerkesztő szerinte lehet Nagy Miklós is. „Néha a halálfélelem miatt váratlanul megszakította az üdülést és hazajött Budapestre.” Ez utóbbi mondat természetesen nem bizonyítható.

A levél keltezetlen. Elfogadjuk Miklós Róbert megállapítását, hogy V utolsó éveiből való, mert az írás kuszasága valóban arra mutat. Bodor Károlyhoz írt leveléből tudjuk (253. sz. lev.), hogy 1896 nyarán háromhetes rohicsi tartózkodás után hazajött, mert a gyógykúra nem használt. Előbb Nagyváradra, majd Tátrafüredre készült, hogy továbbfolytassa a kúrát. Ezért írja a levélben: „*Megjöttem. De csak rövid ideig maradok...*” Ha keletkezési időnek elfogadjuk 1896. július 11—12-ét, akkor a címzett is meghatározható: V 1896-ban a Palágyiak-alapította Jelenkorral volt szoros kapcsolatban, itt jelentek meg cikkei augusztus és december között. Valószínűleg Palágyi Menyhérttel (1859—1929) akart a cikkek ügyében beszélni.

253. Vajda — Bodor Károlyhoz. Budapest, [1896.] július 11.

K: Nincs.

M: A Nagyvárad 1897. január 20-i számában. Közölte Dr. Bodor Károly Vajda János két levele c. cikkében.

V 1896 júniusában elment ugyan Rohicsra, de három hét múlva hazatért, s akkor írt Bodornak, régi jó barátjának, hogy nézzen körül a nagyváradai fürdőekben, lehet-e ott vízkúrát tartani. A levélből hiányzik az évszám, de egyfelől az Úllői úti lakás, másfelől Bodor utalása, miszerint *e nyáron írt*, tehát az elmúlt nyáron, 1896-ban, igazolja a keltezését.

Két heti vértanúság — V három hétig volt Rohicsra, de e kijelentése szerint a két utolsó héten nagyon beteg lehetett, s maga a fürdőorvosa tanácsolhatta, hogy próbálkozzék más gyógyvízzel vagy gyógymóddal. Az ivókúra mellett ún. vízgöngymódot is használhatott Rohicsra.

Dr. Schaffer Károly — (1864—1939) ideg-elmegyógyász, egyetemi tanár, aki ebben az időben (1896-ban) a budapesti Erzsébet Kórház és Poliklinika rendelőorvosa volt.

Gámán Béla — A rohicsi gyógyfürdő orvosa, aki V-nak nagy tisztelője lehetett, mert 1909-ben írt könyvében közli V-nak a *Tél utója* c. versét egész terjedelmében. (Dr. Gámán Béla: Rohitsch-Sauerbrunn stájer országos gyógyfürdő. Bp. 1909. Eggenberger-féle könyvkerekesedés, 9—10. l.)

Püspök- vagy Félix-fürdőben — Mindkét fürdő Nagyváradtól délkeleti irányban fekszik. A két fürdő közötti távolság kb. 2 km. Mind a két fürdő vize serkenti a gyomor kiürülését és megakadályozza a gyomorsav-túltengést. A Püspök-fürdő ma a Május 1-fürdő nevet viseli. Bodor ezt ajánlotta, s elküldte V-nak a meghívót.

254. Vajda — Bodor Károlyhoz. [Budapest, 1896.] július 22.

K: Nincs.

M: Bodor Károly adta közre Vajda János két levele c. cikkében a Nagyvárad c. lap tárcájában (1897. január 20.) az előző levéllel együtt.

Bodor megszervezte V üdülését Püspökfürdőn, de az maga helyett ezt a levelet küldte. Bodor így ír erről:

„... A püspök-fürdő derék bérlője Czeglédi Sándor és a fürdő orvosa, a lakóhelyet, a hidegviz-gyógymódra szükséges berendezést olyan pompásan megtervezték, hogy ismerve öreg barátom bogarait, a legnagyobb lelkinyugalommal küldhettem mégis el a kívánt és részletes értesítést és meghívót. Még helybeli iróbarátaimmal is megállapodtunk, hogy minél kevesebbet hagyjuk zavartatni a meditáló nagy poétát s nagy örömmel vártuk. Helyette jött a következő: Második levél...”

255. Vajda — Kisbaári Kiss Ferenchez. [Budapest, 1896. október 1.]

K: Nincs birtokunkban. Szállási Árpád tulajdona. A boríték is megvan, rajta a címzés: „Nagyságos Kisbaári Kiss Ferenc h. ügyvéd urnak Lánchid tér Diána fürdő 2. em.”

M: Szemzõ—Szállási 13. sorszám alatt. (ItK 1977. 2. sz.)

A keltezést a fenti cikk 1896. október 1-re teszi, bizonyára a borítékon levő pecsét alapján. Ebből a levélből tudjuk meg, hogy október elején költözött utolsó lakásába, a mai Rákóczi útra, az akkori Kerepesi út 10. sz. alá.

küldöm ezeket a holmikát — V Kisbaárinak ajándékozta évek óta a VÜ évfolyamait, s talán egyéb újságok összegyűjtött számait. E levéllel is ezekből küld.

Ülősi ut Óh! — V arra céloz, hogy nagyon messze lakik, az Ülősi út 65. sz. alatt.

256. Vajda — Kerekes Györgyhez. [Budapest, 1896. november,]

K: Nincs.

M: Kerekes György: Vajda János élete és munkái c. könyvben (6—7. l., ill. ezt megelőzően Ország—Világ, 1900. 895. l.).

Kerekest évek óta foglalkoztatja a gondolat, hogy megírja V életrajzát, de mert meg volt arról győződve, hogy V-től hiába kér adato-

kat, maga igyekezett azokat összegyűjteni. A kész munkát átadta V-nak, aki javított is rajta (a kézirat több helyén láthatók V javításai), de arra kérte, hogy ne adja ki, mert nem akarja, hogy róla írjanak. „Én nem értvén teljesen a dolgot, felvilágosításért magához a költőhöz fordultam, ki ekkor az alábbi levelet küldte nekem, melyet kegyelettel őrzök . . .”

A kéziratot visszakapta V-tól, a javítások alapján átdolgozta, s most közrebocsátja.

V válaszleveléből arra lehet következtetni, hogy Kerekes hivatkozott már megjelent V-életrajzokra, nevezetesen Kőrös Lászlóra és Zempléni Árpádra.

Kőrös László (a levélbeli K. úr) megírta V életrajzát és megmutatta V-nak, aki kétségbe volt esve, hogy mi mindent írnak róla. Rábészélte Kőrösyt, hogy ne adja ki az életrajzot. (Palágyi Lajos: Vajda János emlékezete. Bp. 1897. 5. l.)

Kőrös László (1856—1918) irodalomtörténész 1894—95-ben Kortörténeti Könyvtár címmel életrajzokat tartalmazó füzetsorozatot adott ki. E sorozat számára készült állítólag a V-életrajz is, Zempléninek pedig 1895-ben jelent meg a Magyar Salonban Jánoska tapasztal címmel néhány apróságot tartalmazó cikke V gyermekkorából. V azt állítja, hogy nem szolgáltatott adalékot Zempléninek, nyilván azért, hogy Kerekest lebeszélje az életrajzról. Mindez V magabazárkózottságának újabb bizonyítéka.

Kerekes igyekezett összegyűjteni különösen a V halálakor megjelent cikkeket, visszaemlékezések adatait, levélben kereste meg a Franklin Társulat igazgatóságát, melynek válaszleveléből néhány mondatot idéz. Érdemes megörökíteni: „. . . Csodálatosan vagyunk Vajdával. El van ismerve nagy költőnek, nincs aki ne magasztalná, de hogy a közönség érdeklődne is iránta, annak éppen az ellenkezőjét tapasztaljuk folyvást. Legalább, amit mi tőle kiadtunk, az mind itt maradt polcainkon s most, hogy meghalt, midőn személyisége és munkái az előtérben állanak, az egy év előtt kiadott kötete, melybe ő maga hordta össze költészetének legjavát, meg se mozdul, de csak dældányt sem vittek el belőle.” (Ország—Világ, 1901. 9. l.)

257. Vajda — Endrődi Sándorhoz. [Budapest, 1896.] december 7.

K: OSZK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 7/1947. A borítólapon: Vajda János levele — megnevezhetetlen barátjához. Az aukción, illetve kiállításon, ahol a levelet vették, a következőket írták rá: „Vajda János levél, valószínűleg Endrődy Sándornak, szignált, kelte (1896) dec. 7. 8° 1. l. szöveg. A költő életének utolsó idejéből való ez a nagy érdekességű levél, amely azt mutatja, hogy mily boldoggá tette az az évjáradék, melyet a kormánytól kapott, noha érezte, hogy már nem sok van hátra életéből: »reményem alig van arra, hogy én mehessek hozzád«. 1897 január 17-én halt meg.” 12 forintért vették meg egy V-keppel együtt 1947-ben.

A levél finom levélpapírra van írva tintával, 202 × 126 mm nagyságú merített papír. Vízjel: „MARGARET MN IVORY PAPER VIENNA MANUFACTURE.” Fol. 2. A szöveg az 1. oldalon, a többi 3 oldal üres.

M: Kiadatlan. Endrődi valamilyen szívességet tett V-nak, s azt köszönte meg a költő, egy könyvet küldvén ajándékba. Ez a szívesség pedig nem lehetett más, mint közbenjárás annak az 1000 forintnak a kiutalása érdekében, melyre V úgy hivatkozik, hogy illő lesz köszönetet mondani Wlassics miniszternek érte.

E pénz kiutalásának eredeti okmánya 1926-ban BR birtokában volt. Pásztor Niobe c. cikkében közölte először. (Literatura, 1926. dec. 32. lap.) A következőképpen hangzik:

„4416 eln. szám. — Kérelmére egyezer forint segélyt engedélyezvén, utasítom a IX. kerületi állampénztárt, hogy ezen összeget havi előleges részletekben szabályszerűen bélyegzett és Molnár Viktor osztálytanácsos által láttamozott nyugtájára 1897. január 1-től fizesse ki. — Budapest, 1896. december hó 27. — Wlassics sk. — (Címzés:) Tek. Vajda János író urnak Budapestén”

Ezzel V évdíj-ügye is — mint annyi minden más — kibogozhatatlanná vált.

Megfejtethetlen problémák:

Mikor kapott segélyt, évdíjat a költő: a 70-es években, 1888-ban, 1894-ben, 1896-ban?

Melyik volt segély, melyik évdíj?

Évdíjat kapott-e egyáltalán; ha kapott, miért volt szüksége újabb és újabb segélyekre?

Az évdíj csak arra, illetve a következő évre volt érvényes, amikor kapta, vagy állandó jellegű?

Miért kapott 1896-ban csak 1000 forintot, amikor 94-ben Eötvös 1800-at adott? És így tovább, a kérdéseket lehet szaporítani. Erről a kérdésről nagyon sok „visszaemlékezés”-t írtak le a V-irodalomban. (L. Boros Dezső: Vajda-legendák. Studia Litteraria, Debrecen, 1965. 47—58. l.) Dokumentálható tények a következők:

1. 1888 decemberében Csáky miniszter 1000 forintot utalványozott; minthogy azonban V megtiltotta a hír közzétételét (173. sz. lev.), csak a Pester Lloyd értesítésére támaszkodhatunk. V is a Pester Lloydra hivatkozik. Eszerint V *évente fog 1000 forintot kapni.* (Évdíj.)

2. 1894 decemberében Eötvös Loránd 1800 forintot utalványozott. Ezt V is nyugtázza: „... az 1800 ft évdíj való.” (221. sz. levél.) A N így fogalmaz: „... a költségvetésben felvett javadalomból a jövő évben 1800 frt-ot utalványozott...” (tehát egy évre, a jövő évben, 1895-ben.) V máshol is úgy nyilatkozik, hogy évdíj: „... megírtam, hogy ha sikerül a magasabb évdíj...” Majd néhány hónappal később „fizetés”-nek titulálja: „... júniusi fizetésemet majd csak otthon veszem föl...” (235. sz. levél.)

3. Egy időben nehezen elhelyezhető levelében V a következőket írja Nagy Miklóshoz:

„Aztán nem aggódhatik a kölcsön miatt, mert hiszen nobr 1^{án} az évdíjből is könnyen kifizethetem.” (AZs számozásában a 12. sz. levél, kötetünkben 182. sz.) Ez a levél lehet 1889-ből, de lehet a korábbi vagy későbbi esztendők bármelyikéből, mert jelen pillanatban nem tudjuk megállapítani, hogy mikor volt 1874 nyarán kívül Ótátrafüreden. (Ez tehát ismét évdíj!)

4. Az Endrődi-levelben 1895. december 7-én meg akar köszönni Wlassics miniszternek valamit, e levelben nincs szó pénzről, de ha való a

Pásztor-közlemény és nem Pásztor Árpád kreációja, akkor 1896-ban 1897-re 1000 forint segélyt kapott V (tehát segély és nem évdíj!).

Az e tárgyban leírt összes többi hírt, „jól értesültség”-re való hivatkozást és közleményt figyelmen kívül lehet hagyni. Ennek a négy adatnak az alapján úgy látszik, hogy V 1889-től évente havi részletekben segélyt kap a kultuszminisztériumtól. Erre a segélyezésre a minisztériumnak költségvetésében biztosított összeg áll rendelkezésére. De ezt évente kérvényezni kell. 1888-ban az írók küldöttsége kérte és kérvényezte, 1894-ben szintén az írói kör volt a kezdeményező, 1896-ban — e levél alapján azt kell hinnünk — Endrődi Sándor intézte el a kérelmet. A közbeeső években kérvényezte-e V és kapta-e a segélyt, nem állíthatjuk, de az ellenkezőjét sem. Ha a 96-os Wlassics-értesítés igaz, akkor még azt is leírhatjuk, hogy az összeg évente változott, mégpedig nem mindig V javára, hanem olykor kárára is.

A VÚ V halála után feltehetően Nagy Miklós tollából cikket közöl. Miután arról beszél, hogy Wlassics felajánlotta a V-testvéreknek a temetési költségeket, a következőket írja: „Wlassics miniszter ezen ajánlata szép betetőzése volt a kormány részéről annak a figyelemnek, amelyet pár évvel előbb gr. Csáky Albin, majd br. Eötvös Lóránd vallás és közoktatásügyi miniszterek tanusítottak Vajda iránt azzal, hogy a betegeskedő költőnek olyan évi járadékot utalványoztak, amely mellett legalább a mindennapi élet gondjaival nem kellett többé küzdenie.” (VÚ 1897. január 24.)

258. Vajda — A Kisfaludy Társasághoz. [Budapest, 1896. december 16.]

K: Nincs.

M: Kerekes György adta közre Vajda János élete és munkái c. tanulmányában. (81. l.) Palágyi szerint a levelet V fogalmazta, Zemplénnel másoltatta le, s Zempléni az eredetit Palágyinak ajándékozta. (Palágyi: Öreg költő — ifjú poéta. MH 1928. július 8.) A PN szerint V december végén levelet írt a Kisfaludy Társasághoz a Palágyi-fivérek érdekében, de ezt a levelet sem küldte el. (PN 1897. január 18.) A Kisfaludy Társaság Évtlapjai szerint: V 1896. december 16-án tagokul ajánlotta Palágyi Lajost és Menyhértet: „Vajda János r. tag ajánlja Palágyi Lajos versköltőt s Palágyi Menyhért bölcséleti és széptudományi író.” (Az 1897. február 3-i ülésen Palágyi Lajos egy szavazatot kapott, Menyhért egyet sem.) (Kisfaludy Társaság Évtlapjai, XXXI. k. 67. l.)

259. Vajda — Kisbaári Kiss Ferenchez. [Budapest, 1896.] december 26.

K: Nincs birtokunkban. Szállási Árpád tulajdona. Megvan a levél borítékja is, rajta a címzés: „Nagyságos Kisbaári Kiss Ferenc urnak Diána fürdő II. em.”

M: Szemző—Szállási (ItK 1977. 2. sz.).

Még tegnap a szomszédig kijártam — V 1896 karácsonyának első

napján még kint volt a lakásból, ha nagy utat nem is tett meg, de nem volt fekvő beteg.

mi lett a szobor ügyével — V halála előtt három héttel még nem tudta, elkészült-e a szobor vagy sem. Feltételezzük — bár a sajtóban nem fedeztük fel az erről szóló cikkeket —, hogy V december elején az újságokból értesült az ügy valaminő mozzanatáról. Megfogalmazzuk azt a gyanúnkat, hogy a szobor csak december végén készült el, amikor Wlassics kultuszminiszter 1000 forintot utalványozott V számára.

A V életére vonatkozó iratok között az OSzK-ban megvan az az irat, mely erről a kiutalásról szól: „4416. eln. szám. Kérelmére egyezer forint segélyt engedélyezvén, utasítom a IX. kerületi állampénztárt, hogy ezen összeget havi előleges részletekben szabályszerűen bélyegzett és Molnár Viktor osztálytanácsos által láttamozott nyugtájára 1897 január 1-től fizessen ki. Budapest, 1896 december hó 27. Wlassics.” Itt ugyan havi részletekről van szó, de a kiutalás bajosan lehet azonos a V részére évek óta folyósított miniszteri segéllyel. V 1895-ben Eötvös minisztersége alatt 1800 forintot is kapott segélyként. Vajon feltételezhető-e, hogy Wlassics, aki állítólag személyesen is ismerte V-t, meg is állt vele beszélgetni a Dunaparton, kevesebbet adott volna, mint elődje? Vajon nem arról van-e szó, hogy V még a IX. kerületben lakván (Üllei út 65.), támogatást kért a szobor elkészítéséhez, s ezt csak december végén kapta meg, a már meglevő 1800 forint mellé? A miniszteri tisztviselők félreértették ezt az újabb kérést, s ezért fogalmaztak úgy, ahogy fogalmaztak: havi részletekben kifizethető segélyről. Mindez természetesen csak feltevés, de V segélyezésének ügye a hiányzó dokumentumok miatt eléggé zavaros, értelmetlen. (Lásd Boros: Vajda-legendák. Studia Litteraria, 1965. 47—58. l.)

Egyébként nemcsak a szobor érebe öntése ment nehezen, hanem V síremlékének elkészítése is. Barátai már 1897. január 25-én, tehát alig egy héttel V halála után összegyűltek, hogy többek között a síremlék ügyét is megbeszéljék. Szemző—Szállási (ItK 1977. 2. sz.) közzétették azt a Nagy Miklós-levelet, melyet a VÚ szerkesztője ebben az ügyben írt Kisbaárinak. A levél szövege a következő:

„Igen tisztelt Uram!

Vajda János barátunk némely ügyei (síremlék, munkái) rendezése végett szűkebb körű értekezletet szándékozunk tartani holnapután (hétfőn, jan. 25-én d. u. 4 óraker) itt a »Vasárnapi Újság« szerkesztőségében.

Öten hatan leszünk jelen, s kérjük, ha ideje engedi, legyen szives megjelenni.

Kiváló tisztelettel híve
Nagy Miklós”

Elment-e Kisbaári vagy sem, nem tudjuk. De levelezésében fennmaradt egy gyűjtőív, a 17. számú, amely a következő szöveget tartalmazza:

„VAJDA JÁNOS TISZTELŐIHEZ!

Vajda János hamvait akarjuk emlékkövel megjelölni. Ne álljon az a sir elhagyottan odakünn a temetőben.

Akik szerettük, tiszteltük a költőt s költészetében egy nagy szellem megnyilatkozásait látjuk, tartsuk kegyeletes kötelességünknek megvédeni őt a feledéstől, mely egyértelmű volna a halátlansággal. Álljunk össze, számra talán kevés, de annál lelkesebb hivei s porló hamvai fölött rakjuk maradandó emlékké szeretetünk és kegyeletünk filéreit. Hadd legyen olyan sírköve, melynek minden parányát benső részvét, igaz elismerés teszi méltóvá emlékezetéhez.

Budapest, 1897. február 10-én.

Jókai Mór	Beöthy Zsolt	Mikszáth Kálmán
Falk Miksa	Szűry Dénes	Rákosi Jenő
Vadnai Károly	Bartók Lajos	Berczik Árpád
Kozma Andor	Ágai Adolf	Rákosi Viktor
Vargha Gyula	Ponori	Endrődi Sándor
	Thewrewk Emil	
Kenedi Géza	Kisbaári	Szana Tamás
	Kiss Ferenc	
Kazár Emil	Ábrányi Emil	Hegedüs István
Nagy Miklós	Palágyi Lajos	Somló Sándor"
	Négyessy László	

Megtudjuk ebből, hogy február 10-én gyűjtőívet bocsátottak ki. A befutó összegek kezelését az Első Magyar Általános Biztosító Társaság vállalta. (IV. Vigadó tér 1.) A befolyt összegeket nyilvánosan nyugtázni akarták. A Kisbaári ívén nincs egyetlen név sem. A szükseges pénz nagyon lassan gyűlt. 1898 végén Donáth Gyula készített egy tervezetet, melyet a VÜ közölt is. (45. évf. 44. sz. 1898. okt. 30.) A nagyméretű terv azonban soha nem készült el, mert nem volt hozzá elegendő pénz. 1915-ben Ormódy Vilmos fáradozása nyomán készült el egy síremlék, Somló Sári munkája, melyet 1915. május 30-án lepleztek le. (VÜ 1915. 62. évf. 23. sz. június 6.)

260. Vajda János — Korányi Frigyeshez. [Budapest, 1897. január 10. körül.]

K: Nincs.

M: Előszőr V halála után a PN-ban tették közzé abban a cikkben, amely beezárol V halálának körülményeiről. (PN 1897. január 18.) A levelet a cikk így vezeti be: „... Mikor látta [V], hogy nem gyógyul, több híres orvos után érdeklődött és mindegyikhez levelet írt. Íróasztalában ma is találtak egy ceruzával frott levelet Dr. Korányi Frigyes egyetemi tanárnak.” Megjelent a levél a Kerékes-féle életrajzban is a következő megjegyzéssel: „Vajda jelleméről legbiztosabb képet alkothatunk hátrahagyott leveleiből. Finom lelkéről tesz tanúságot az a levele, melyet utolsó napjaiban írt dr. Korányi Imréhez [sic!], de

nem küldött el, hanem halála után az asztalfiókjában találták . . .” (Ország—Világ, 1900. 998. l.)

Müller Károly — Valószínűleg névelírás történt, nem Károly, hanem Kálmán (1849—1926), aki belgyógyász volt, sőt 1875-ben a hasbetegségek kór- és gyógytanának magántanára, 1887-től a Rókus, majd a pesti kórházak igazgatója.

Isten áldjon! — Ez a sor Kerekesnél hiányzik.

261. Vajda János — Szüry Déneshez. [Budapest, 1897. január 15.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 15/1898. Névjegy, 95 × 62 mm nagyságú, rajza cifrázott betűkkel: „Vajda János”. A ceruzával írt szöveg nagyon nehezen olvasható, mert a betűk összerosódtak. A szöveg mind a két oldalon.

M: Kiadatlan. A névjegyet Kéry Gyula hírlapíró (PN), Teréz krt 2. sz., ajándékozta az OSzK-nak 1898. március 15-én.

A levél keltezését a tartalomtól állapítottuk meg. „Holnapra” hívta magához Szüryt. A V halála utáni sajtóhírekben viszont úgy tudjuk, hogy Szüry Dénes volt az utolsó látogató január 16-án, szombaton délután; előbb délben Ábrányi Emil járt V-nál. (FL 1897. január 18.) E levélke tehát 15-én kelt.

Hetek óta — Két hete („Ma két hete ágyba feküdt . . .” FL 1897. január 18.)

Müller [. . .] *Korányi* — Mindkét keresztnév olvashatatlan, de nyilván Müller Kálmán és Korányi Frigyes. Ezek szerint viszont Korányinak mégiscsak elküldte az előbbi levelet; valakivel lemásoltatta, mint a Kisfaludy Társasághoz írt leveleket, s csak a fogalmazványt találták meg az asztalfiókban. (L. a 260. levelet.)

262. Vajda János — Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1897. január 15.]

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. Barnás színű papír, 222 × 155 mm nagyságú, kétrét hajtva, így fol. 2. A szöveg az 1. oldalon, a többi 3 üres. A 4. oldalon fent idegen kézzel a következő olvasható: „Vajda János levele Palágyi Lajoshoz (Anal).” Az írás nagyon kusza, ceruzával írt, alig olvasható. A boríték rózsaszínű, a címzés ceruzával: „Tek. Palágyi Lajos urnak Pesti Napló Szerkesztősége, Athenaeum.” Még valamilyen másik cím is meg van nevezve az Athenaeum után, de olyan halvány, hogy olvashatatlan.

M: Palágyi Lajos az Almanachban adta közre a következő megjegyzéssel: „Halála előtti napokban nem találkozhattunk, mert beteg voltam. Amikor felgyógyultam és a találkozóhelyünkre siettem az Otthon kávéházba — halála hírére hozták, s ezt a fenti levelet kézbesítették nekem. Utolsó rendelkezését így nem hallhattam.” (Almanach, 159. l.)

263. Vajda — Schaffer Károlyhoz. [Budapest, 1897. január 16.]

K: Nincs.

M: a BN-ban két különböző variációban, illetve két részletben. Mind a kétszer Ábrányi Emil adta közre:

1897. január 18-án: „Szabad-e fagyaltot ennem? Minden más ételtől undorodom. Szomjuság gyötör s ha valamit beveszek, meg akar ölni.”

1898. április 3-án: „Tisztelt Doktor Ur! Kérem engedje meg, hogy fagyaltot ehessen. Szilárd ételt nem tudok enni. Ha egy falatot lenyelek, borzasztó fájdalmaim vannak.” (Ábrányi: Emlékeim Vajda Jánostól.)

Kézirat hiányában a két szöveg hitelességét nem tudjuk megállapítani; akár össze is lehet illeszteni őket, az ápr. 3-i variáció lehet az első rész, a január 18-i a második.

Kerekes György V-életrajzában az 1898-as változatot közli, mi is azt vejtük fel kötetünkbe. (Ország—Világ, 1900. 957. l.)

Az Ábrányi-cikk a levélke körülményeit is elmondja:

Január 16-án meglátogatta V-t. Beszélgettek a Kisfaludy Társaságbeli választásokról, s közben a betegségről is szó esett. Ábrányi elmondta, hogy egyszer valamikor a láz és a szalicil tönkretette a gyomrát s elvette az étvágyát, utána öt napig csak fagyaltot evett. V-nak ekkor remény jelent meg a szemében és egy névjegyre kuszált, de olvasható betűkkel írta a fenti levelet. Ábrányi maga vitte el a levelet a Vámház körúton lakó orvoshoz, s egy óra múlva már ott is volt az eper- és vaníliafagyalt Gerbeaud-tól. V azonban csak megkóstolta s otthagya az egészet, amelyet aztán az ápolónő lánya evett meg.

Schaffer Károly — (1864—1939) egyetemi tanár. V halála idején a bp.-i Erzsébet Kórház és Poliklinika rendelőorvosa (1895—1901).

264. Vajda végrendelete [Budapest, 1897. január. 16.]

K: Nincs.

M: Először Nagy Miklós adta közre a VÚ-ban (1897. január 24.), majd Kerekes György V-életrajzában (Ország—Világ, 1900. 658. l.). A VÚ-ban szerkesztéségi cikk foglalkozik Vajda János utolsó betegsége és halála címen a költő utolsó napjainak történetével. Azt írja, hogy V az utolsó napokban sokszor kért ceruzát és írt rövid sorokat ismerőseinek. Január 15-én alkonyat felé nagyon rosszul lett s ekkor írta a végrendeletét is. (Ez után következik a *Halálom esetére.*) A FL cikkírója úgy tudta, hogy levelet írt Nagy Miklóshoz, melyben végső óhajáról tudósította. Nagy Miklós másnap meg is látogatta. (FL 1897. január 18.) A PN szerint a Nagy Miklóshoz írt levélhez mellékelte intézkedéseit: *Halálom esetére*, ugyanekkor írt Szűry Dénesnek is. (PN 1897. január 18.)

VÚ: *található*

Kerekes: *található*

D. Szemző Piroska is közreadja V végrendeletét (Adalékok Vajda

János utolsó éveire. ItK 1978.), s ennek kapcsán közli a Vajda-nővérek által készített gyászjelentést, amelyen aláíróként Király Károlyné Vajda Róza és Kántor Mihályné Vajda Gizella szerepelnek. Majd a Franklin Társulat iratai alapján (OSzK Kézirattára, Fond. I.) ismerteti a V-hagyaték ügyét. Eszerint a Franklin Társulat Nagy Miklóst bízta meg 1898-ban, hogy vásárolja meg a Társulat számára V minden munkájának kiadási jogát. Nagy Miklós igazolta, hogy a két nővér V örököse. „Mint ilyenek hajlandók eladni a Társulatnak egyszer- s mindenkorra Vajda János összes munkáit, bárhol található azok . . . Ennek fejében örök megváltási ár gyanánt 1000 forintot fizet a Társulat, mely összegnek a fele 500, azaz ötszáz forint most [1898. dec. 15-én!] esedékes, másik fele pedig 1901 dec. hó 31-én.” A Társulat 1899. január 2-án közölte a nővérekkel: Vajda Rózával és Sütő Jánosné Vajda Gizellával, hogy a feltételeket elfogadták. 1901. július 13-án pedig a nővérek elismerik az 1000 forint felvételét.

Az egyezkedés azonban hamarabb megindulhatott, mint Szemző feltételezi. E kötet anyagának összegyűjtése közben előkerült két levél: Vajda Róza keltezett, Vajda Gizella keltezetlen levele, amelyekből kiderült, hogy már 1898 áprilisában ajánlatot tesznek a Franklinnak; amennyiben a pénzt azonnal megkapnák, megelégednének 6—700 forinttal.

A levelek szövege a következő:

VAJDA RÓZA LEVELE NAGY MIKLÓSHOZ [?]

„Igen tisztelt Nagyságos ur!

Bocsáson meg, hogy jelen levelünkkel alkalmatlankodunk, de a szükség kényszerítet rá. Ugyanis — én és testvérem — elhatároztuk hogy azon iratokatt, melyeket szeretet bátyáinktul örököltünk, értékesítjük. Minthogy azonban azok iratok értéke még csak 3 év mulva azzaz 1091 [sic!] ben vállik értéke, mink tehát azt gondoltuk, hogy többet érne most nekünk 6—7 száz forint, mint 3 év mulva 1000 ér.

És azzért vagyunk bátrak a Nagyságos ur jóindulatához fordulni, azon kérésel hogy lene oly szives a Nagyságos urezzen utolsó ügyünkben közben járn! Ugyanis felkérnénk a Nagyságos uratt, hogy lene oly szives a Franklin társulatnál közben járn avéget, hogy hajlandok-e azon iratok kizárólagos jogáért 6 avagy 7 száz forintot megadni.

És nagyon nagy sziveséget tene nekünk a Nagyságos ur ha az ügy miben léte felel minket, minél előbb tudósítani méltóztattnék.

Magunkat kegyébe ajánlva tisztelettel maradtunk a Nagyságos urnak

Vaálon 1898 Április hó 26

alázatos szolgálí
Vajda Róza.”

(A levél megtalálható: PIM Kézirattára, V. 1394 sz. alatt.)

VAJDA GIZELLA LEVELE NAGY MIKLÓSHOZ [?]

„Méjen tisztelt Nagyságos Ur!

Szives ígérete foltán bátor vagyok alázatos kérésem kifejezni miután bátyám munkáibul talán valami kis összeg jut. rossz egészségi állapotom kénysztet rá hogy beleggyezek aménd amelet dolgozom nem pazarlom el. talán még tudnék rossz sorsomon enyhíteni vele és a hátralevő kevés időt jövőt biztosítani Bizom Nagyságos ur nagy lelkiségébe.

bocsánatot kérve
maradok öröké jü tisztelője

Vajda Gizella

Székesfehérvár megye Vaáll.”

Bár a két levél iratok áruba bocsátásáról beszél, nyilván ugyanarról a dolgról van szó, mint amit Szemző Piroska közölt fenti cikkében. A Franklin Társulat az eredeti ajánlatot fogadta el, és csak 1901 júliusában fizette ki a nővéreket.

KELTEZHETETLEN LEVELEK

265. Vajda — Bartók Lajoshoz.

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményében XII. 348 sz. Fényes, fehér, vonalas levélpapír, 290×225 mm nagyságú, szélei rongyosak. Fol. 1. A szöveg egyik oldalon fekete tintával, az írás fakult, nehezen olvasható.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen. Sajnos, semmi olyan fogódzó nincs benne, amiből meg lehetne állapítani azt az évet, amelyben írta. Nem tudjuk jelen pillanatig, mikor lakott a Gróf Károlyi utcában (mely előbb Cukor utca volt, 1878 óta Gróf Károlyi). Nem tudjuk, mikor volt Triesztben vagy a környékén, ahová a jegyet kérte. Azt tudjuk, hogy 1893 őszén készült Fiuméba, de itt azt írja májusban, hogy holnap indulna. S végül nem tudjuk, kik voltak azok a nagy urak, akiknek társaságában Bartók a Rémi Kioszkban vacsorázott; azt tudjuk, hogy 1887—1896 között volt képviselő. Azt is tudjuk, hogy V a Bolond Istókba a lap indulásától (1878) 1896 novemberéig küldözgeti a „lap-töltelékét”. Ezek alapján azonban csak annyit tudunk mondani, hogy talán valamikor a 90-es években írhatta ezt a levelet.

266. Vajda — Bartók Lajoshoz

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13. 1939. EL gyűjteményében XII. 325 sz. Vastag, sárgás színű papír, az első oldal fele erősen barnult. 215×172 mm nagyságú, kétrét hajtott, így fol. 2. Az 1. oldalon van a szöveg, a 2-on az üdvözlés és az aláírás, a 3—4. oldal üres. Elképzelhető, hogy töredék, mert nincs a levélben megszólítás. Így azonban előzményként egy négyoldalas részt kellene feltételeznünk, ez pedig nem valószínű. V máskor is megtette, sőt nagyon sokszor, hogy minden bevezetés, megszólítás nélkül egyenesen a tárgyra tért, mert olyan gyakran írt, néha napjában többször is, hogy nem tartotta szükségesnek az újabb megszólítást. Ez a levél is ilyen, bizonyára megelőzte egy másik, lehet, hogy éppen a 234. számú. A két levelet mindenestre összeköti a lakcím, s ugyanarra az útra kéri ebben is a jegyet, mint a másikban, Triesztig. Talán a 90-es években.

M: Kiadatlan.

hautement (fr). — Fennen, nyíltan.

267. Vajda János — Bartók Lajoshoz

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményében XII. 331. sz. Ollóval körülvágott papírszelet, 170 × 125 mm nagyságú, fol. 1. A szöveg mind a két oldalon ceruzával, nehezen olvasható.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen, és nincs semmi kapaszkodó, amelynek segítségével meg lehetne állapítani, hogy melyik esztendőből való. 1891-ből van adatunk arra nézve, hogy nem használta fel a kapott vasúti jegyet, s arra kéri Bartókot, mutassa be a vasútigazgatóságon, hogy könnyebben kapja meg az újat. (187, 188. sz. levelek.) Akkor Toblachba kérte a jegyet, most pedig Bécsbe, mert azt írja, hogy két ismerőse megy föl; ez a *föl* csak Bécsot jelentheti. A levélhez, mint máskor is, mellékelte valamit a Bolond Istók számára.

268. Vajda János — Bartók Lajoshoz

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményében XII. 347 sz. A fehér papírdarab két oldala erősen szürke. 208 × 170 mm nagyságú. A szöveg keresztbe van írva fekete tintával. A lap alján a szöveg alatt jobbra pecsét: „Bolond Istók Szerkesztősége és Kiadóhivatal Budapest.” Fol. 1.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen. Nem állapítható meg, mikor kérte V a jegyet egy bécsi utazásra.

Marchegg — Határállomás volt Ausztria és Magyarország között a Budapest—Pozsony—Bécs vasútvonalon.

269. Vajda — Bartók Lajoshoz

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményében XII. 355 sz. Névjegy alakú karton. Fol. 1., nagysága 102 × 62 mm. A szöveg tintával.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen és nem is lehet még megközelítőleg sem megállapítani, melyik esztendőből való. Jánoska aláírás még négy levélben fordul elő (179., 185., 225., 270., sz.), ezek közül az egyik valószínűleg 1890-ből való. Ennek alapján ezt a másik kettőt is oda lehet sorolni. De semmi más tény nincs, mert minden Bartók-levélben jegyet kér, jegyet sürget, laptöltelékkel küld, mindig I. osztályú jegyet akar, s ha nem sikerül, mindig azt mondja: más irányba tesz lépéseket. Szinte sztereotíp szövegek ezek a Bartóknak írt levelek.

270. Vajda — Bartók Lajoshoz

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményében XII. 341 sz. Fényes fehér papír elhalványult ceruzairással, 208 × 168 mm nagyságú; valami tömbből kitépett lap, bal oldalon jól látszik a perforáció nyoma; olyan, mint a 238. és 239 sz. levél.

(Mind a kettő 1895 augusztusából való.) Fol. 1. A szöveg az egyik oldalon és nehezen olvasható.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen. Valamilyen cikket küld a Bolond Istók számára; most kivételesen jegyet nem kér. A papír hasonlósága alapján be lehetne sorolni az 1895-ös levelek közé.

271. Vajda — Bartók Lajoshoz

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményében XII. 353 sz. Nagyvonalas papírszelet, 166 × 132 mm nagyságú, bal felső sarkából egy darabka hiányzik. A vonalak 25 mm-re vannak egymástól. A szöveg az egyik oldalon ceruzával. Nagyon nehezen olvasható. Fol. 1.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen. Semmi olyan konkrétum nincs a szövegben, melynek alapján meg lehetne állapítani a keletkezési időpontot.

272. Vajda — Bartók Lajoshoz

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményében XII. 344. sz. Írófüzetből kiszakított vonalas papír, 224 × 143 mm nagyságú. Fol. A szöveg ceruzával az egyik oldalon.

M: Kiadatlan. Keltezetlen. A megszólításból arra lehet következtetni, hogy korai levél, talán a 80-as évek elejéről vagy még a 70-es évek végéről való. E levélkével csak „töltelék” küld és nem kér jegyet.

273. Vajda — Bartók Lajoshoz

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményében XII. 352. sz. Névjegy alakú karton (név nélkül), 104 × 63 mm nagyságú. A szöveg tintával az egyik oldalon. Fol. 1.

M: Kiadatlan. Keltezetlen. Nincs benne olyan fogódzó, melynek alapján a keletkezés évét meg lehetne állapítani. Ehhez az kellene, hogy Vadnai Zánkára való utazásáról közelebbit tudjunk. Esetleg arra lehet gondolni, hogy 1879-ben, amikor Rohics felajánlott egy ingyenjegyet az írói segélyegyletnek, akkor utazhattak volna együtt Vadnai és V. A levél mindenképpen korai keletkezésű, mert viszonya Vadnaival a 80-as évek második felében mintha megromlott volna. (L. a 140. sz. levelet.)

274. Vajda — Milkó Izidorhoz

K: Nincs. Illetve volt a Rabbiképző Intézet könyvtárában. Névjegy. Vajda J nem képviselő. Betűtípus: verzál.

M: Sch füzetében a 46. lapon, a felsorolt névjegyek között. Mivel van rajta szöveg, mi besoroltuk a levelek közé. A keltezést

nem lehet megállapítani. Sch szerint Vajda Milkónak Neugebauer László (1845—1919) műfordító címét adta meg. Banktisztviselő volt, magyar műveket fordított németre (Vörösmarty, Petőfi, Arany, Kiss József). „Kiss József írja róla — folytatja tovább Sch —, hogy Mérileg utcai lakása gyülekező helye volt az akadémikus és nem akadémikus irodalomnak. Jókai és Gyulai Pál, Ágai, Csiky Gergely, Tolnai, Komócsi, Silberstein, Vadnai, Bartók és e sorok írója sűrűn megfordultak a patriarchális egyszerűségű családnál.” (Kiss József és kerekasztala. Bp. 1934. 73. l.)

275. Vajda — Nagy Miklóshoz

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 58. sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „levélpapír, ceruza.” Ezek szerint fol. 2.

M: Kiadatlan. A levél keltezetlen. Csak a propeller menetrendjének megváltozása olyan tény, amelyet fel lehetne használni a keletkezési idő megállapítására, viszont ez a változás alighanem minden évben következett. Tulajdonképpen két levél, mert a második részét másnap írta, s az ellenkezőjét mondja, mint az első részben. Abban ugyanis azt állította, hogy elutazott, a másodikban pedig azt, hogy itthon maradt. Találkozni akartak, de V nem tudott elmenni a találkozóra. A körülményeket nehéz rekonstruálni. Nem tudunk arról, mikor lakott V Budán; egyébként is Nagy Miklóst a lakására invitálja, ezt pedig nemigen tenné, ha Budán lakna. Feltételezhető az is, hogy BR-t kísérte haza a Tabánba, a propellerre számított, hogy azzal idejében visszaér a találkozóra. Az már este 8 után nem ment, s amíg ő körülment a hídon, este fél tíz lett, s addig Nagy Miklós eltávozott. Ekkor a levél 1880 szeptemberéből való.

propeller — Másképp csavargözösnek nevezték; a Fővám tér és a Sáros-fürdő (ma Gellért) között közlekedett 1875-től.

Néplapnak — Néplapnak. Nagy Miklós egyik vállalkozása, melybe V is dolgozott.

PÜ-ba — A Politikai Újdonságokba a szokásos heti szemlét elküldte.

Kamonban — A Kammon-kávéház, a Hatvani és Szép utca sarkán, a régi Landerer—Heckenast könyvnyomda helyiségében. Ez a levél közvetlenül Kamon-t ír, holott Kammonnak található mindenütt, hiszen olasz származású kávéos család volt, eredeti nevük Cammoni. A kávéház 1853-ban nyílt meg és 1885 januárjában szűnt meg. (BHír-lap 1885. január 10.)

276. Vajda — Nagy Miklóshoz

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 47. sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „4e lap, cer.” Tehát fol. 1.

M: Kiadatlan. Keltezetlen. Megközelítőleg sem lehet megmondani, hogy mikor írta V ezt a levelet. Talán a 80-as években.

Két szempontból is érdekes a levél. Betegségére hivatkozik: alig remélte, hogy felkelhet még egyszer, tehát a halálra gondolt, de délelőtt már valahol járt és fél 1-kor érkezett haza, amikor ott várta Nagy Miklós levele.

A másik tény munkaerkölcsére vet fényt: mikor megkapta Nagy Miklós felszólítását, dühében azonnal megírta ezt a levelet. Miután kiírta magából első felindulását, már azt ígéri, ha ír valamit, délután 5-ig elküldi, s végül a levelet csak akkor fejezi be és küldi el, amikor hamarjában összeütötte azt a cikket, amit Nagy kért tőle. Az utolsó mondat erre hivatkozik. Ez mutatja, hogy szinte rabszolgamódra dolgozott, ha közbe-közbe zsörtölődött is.

Azt írja, hogy cikket tervez a főrendiházról. Az általunk átnézett PÜ-ban csak 1871. június 14-én találtunk egy cikket, amely a *Méltóságos főrendekről* szól. Ez a levél azonban nem ilyen korai.

Főrendiház — A kétkamarás magyar parlament felsőháza. Tagjait nem választották, hanem részint hivatalból kerültek be, részint az uralkodó nevezte ki őket.

277. Vajda — Nagy Miklóshoz

K: PIM Kézirattára. Jelzete: V. 1801/1. Vastagabb levélpapír, 220 × 140 mm nagyságú. Fol. 1. A szöveg mindkét oldalra írva tintával. A kéziratári borítón: „Vajda János Nagy Miklósnak 1874.” Megvan a másolata is: AZs 54. sz. AZs jegyzete: „Hosszúkás formájú levélpapír, tonta.”

M: Közreadta Miklós Róbert: Vajda János ismeretlen levelei című cikkében. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve 1962. 159. 1.) Szerinte V ezt a levelet 1876 körül írta, amikor „Budán az Ország út 29-ben lakott”. A levél valóban *Budai szállásról* beszél. Azt nem tudjuk bizonyítani, hogy Budán az Ország út 29-ben lakott, de azt igen, hogy 1876-ban Pesten lakott az Ország út 29-ben, hiszen az *Újabb Költemények* előfizetési felhívásában az előfizetést a Belváros, Ország út 29-i lakásába kéri; onnan 1876 szeptemberében elköltözött, amint Kelemennek írja, 3 házzal közelebb a Kammonhoz, az Ország út 33 sz. alá. Így az Ország út nem a budai Ország út (a mai Mártírok útja), hanem a pesti, a mai Tanács körút, sőt akkor még a Múzeum körút is oda tartozott. Viszont a 268. sz. levéllel egybevetve, mégis arra kell gondolnunk, hogy V egy — ma már meghatározhatatlan — időben Budán is lakott.

Úgy gondoljuk mi is, hogy a levél a 70-es évekből való. Nagy Miklós lakásai a 70-es években: 1870: Magyar utca 21, 1873. nov. 1-től Cukor utca 11., 1875. május 1-től Egyetem tér 2, 1878. május 1-től Egyetem tér 6. Tehát ezek valamelyikébe akart beköltözni V 3 napra. Ezt az igényét többször is bejelentette. (184. 280. lev.)

278. Vajda — Nagy Miklóshoz

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 49. sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „4^a lap. ceruza, sárga papír, az u. i. kék ceruza”. Fol. 1.

M: Kiadatlan. A keltezést nem tudjuk megállapítani. Ha majd a kispublicisztikát összegyűjtik és megtalálják az itt citált szavakat, akkor helyére kerülhet ez a levél is.

Se naptár se Varga Ottó — V szenvedélyes naptárolvasó vagy naptár-gyűjtő lehetett. Év végén, év elején Nagy Miklóst naptárért zaklatja.

Varga Ottó — (1853—1917) történétíró. Számos tankönyvén kívül megírta Magyarország történetét (1895). Célul tűzte ki, hogy a gimnáziumi történeti és földrajzi tanítás anyagát azonos elvek szerint dolgozza fel; ebből a műből 8 kötet készült el. Ezenkívül megjelenítette az Aradi vértanúk albumát (1891). V bizonyára valamelyik Varga-könyvet kéri Nagy Miklóstól.

279. Vajda — Nagy Miklóshoz

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 43. sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „1 negyediv cer.” Fol. 1.

M: Kiadatlan. A levél tartalmából nem lehet megállapítani, mikor írta V. Feltehetően pályája végén, hiszen fáradt, pihennie kellene.

280. Vajda — Nagy Miklóshoz

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 27. sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „1 negyedét iv cer.” Fol. 1.

M: Kiadatlan. A levél keltezését nem lehet megállapítani, esetleg csak akkor, ha kiderülne, hogy a bizonytalan olvasatú Brestgmayer (Berstlmayer?) pék műhelye hol volt, és V mikor lakott a pékség fölött. Ebben a levélben azt kéri, hogy Nagy Miklós adja oda neki egyik szobáját, mert nem bírja a hőséget. (Ezt már többször megtette, lásd a 184., 277. sz. leveleket.)

Hungaria — Szálloda a Kishid utca végén a Dunaparton.

281. Vajda — Nagy Miklóshoz

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 62. sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „papírszelet, ceruza.” Lapalji jegyzetben: „1896 nyarán.”

M: Kiadatlan. A levélke tartalma bizonyítja, hogy AZs tévedett, mert 1896-ban Nagy Miklós már nem küldött V-nak előleget, hiszen 1895 januárjával megszűnik az állandó jellegű kapcsolat kettejük között. A szituáció mindenestre érdekes. V üdülés közben pénzt kérhetett, Nagy Miklós nem küldte azonnal, csak valamivel később. V arra gondolva, hogy nem jön meg a pénz, otthagya az üdülést és hazajött. Itthon tudta meg, hogy Nagy Miklós közben mégiscsak elküldte a pénzt. Most arra kéri, küldesse vissza.

282. Vajda — Nagy Miklóshoz

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 28. sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „1 negyedét iv cer.” Fol. 1.

M: Kiadatlan. Nagy Miklós fiai: Dezső és Tibor látogatták meg V-t.

Bizonyára levelet vittek, s V azért mentegedőzik, hogy nem tudta őket méltóképp fogadni. Feltételezésünk: Nagy Miklós a 70-es évek elején vehette feleségül Szász Károly első házasságából származott leányát, aki 1853-ban született, így ezek a gyerekek a 70-es évek közepe táján születtek. Ha Nagy Miklós elengedte őket egyedül V-hoz, 8—10 évesek kellett hogy legyenek, tehát ez a levél a 80-as évek közepéről való. Sajnos, sehol nem bukkantunk adatokra Nagy Miklós családi életéről.

283. Vajda — Nagy Miklóshoz

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 33. sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „I iv 4e ceruza.” Fol. 1.

M: Kiadatlan. A keletkezési időpont nem állapítható meg. V minden év végén naptárakért zaklatja Nagy Miklóst. Nyilván a megjelenő naptárakból tiszteletpéldányt kapott a VÜ szerkesztősége, esetleg a PÜ, a Néplap, s ezekből kér V. Itt meg is nevezi a naptárakat.

Trattner féle Nemzeti Kalendárium — Trattner-féle megbővített közhasznú nemzeti vagy hazai kalendárium magyarországi és erdélyi katolikusok, protestánsok, óhitűek és zsidók számára 1887—1901. évekre. Rácsa Kálmán és neje.

Athenaeum kisebb naptára — Athenaeum kis képes naptára I—IV. évf. 1892—97. évekre. Bp. 1891—96. Athenaeum.

Jó Egészség Naptára — Jó egészség naptára az 1892—94. évekre. Szerk. Faragó Gyula. Bp. 1891—93. Lampel.

A fenti évszámok alapján a levél a 90-es évek elejére keltezhető.

284. Vajda — Nagy Miklóshoz

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 4. sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „papírszelet, ceruzairás.” Fol. 1.

M: Kiadatlan. A levél írásának időpontja meghatározhatatlan. Jellemző volt V életstilusára, hogy ő a szerkesztőségekbe ritkán ment, azokról nagyon rossz véleménye volt. Még Nagy Miklóshoz sem ment el, hanem a környező kávéházakba invitálja. A VÜ szerkesztősége az Egyetem utcában, majd az Egyetem téren volt, s Nagy Miklóst hol az Elked-be (Kecskeméti és Magyar utca sarka), hol a Vigadó téri Kioszkba, hol a Kammonba (Hatvan u. és Szép u. sarka) hívja. E levélkében a Schold-kávéházba és a Thonetbe ad találgatást.

285. Vajda — Nagy Miklóshoz

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 5. sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „Papírszelet, ceruzairás.” Fol. 1.

M: Kiadatlan. A levél keltezése meghatározhatatlan.

286. Vajda — Nagy Miklós helyetteséhez

K: Nincs. AZs másolatában maradt fenn. 6. sz. MTA Kézirattára. AZs jegyzete: „papírszelet, ceruzairás.” Fol. 1.

M: Kiadatlan. Nem Nagy Miklósnak, hanem helyettesének szól. A levél kulcsszava olvashatatlan; *tegnapelőtt . . . voltam* — a két szó közötti betűket már AZs sem tudta értelmes idiómává olvasni; előbb kihagyta, majd utólag ceruzával beírta: *aletinán*. Ez a szó a magyar nyelv szavai közt nem található. Ha „Slatinán”-t olvasunk, a helyzet világosabb. V Rohicsra (Rogaška Slatina) akart volna utazni, már oda is képzeli magát, de a Nagy Miklós-féle szabadjegy nélkül nem utazhat.

wo bleib ich — Hol maradok én, mi lesz énvelem ?

Klapkát — Klapka Lajos a VÜ szerkesztőségének eljárója, ma azt mondanók: hivatalosag.

PU és Néplapba — Politikai Újdonságokba és a Néplapba, a Nagy Miklós szerkesztette lapokba.

287. Vajda — Palágyi Lajoshoz

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 13/1939. EL gyűjteményében XII. 339. sz. Vonalas papír, 225 × 145 mm nagyságú. A szöveg tintával az egyik oldalon. Fol. 1.

M: Kiadatlan. A tartalom alapján ítéltük úgy a levelet, mint amelyet Palágyi Lajosnak írt, mert a *P. ur* lehetne Palágyi Menyhért sőt Prém József költő, műfordító is, aki az Ország—Világ munkatársa volt 1880—1890 között, vagy akármelyik író vagy szerkesztő, akinek P-vel kezdődött a neve. Az a kifejezés azonban, hogy „ennyi-szer terhelem kéréseimmél”, arra mutat, hogy a kezdőbetű mögött Palágyi Lajos van. Bizonyára abban az évben, mely sajnos nem deríthető ki, több utat szervezett V a maga számára, s nem akarta vagy talán nem is lehetett mindig ugyanazt a szerkesztőt molesztálni szabadjegy-kérelmével. Már biztosan elhasználta a Bartók Lajosét, a Nagy Miklósét, s most Palágyit kéri, hogy szerkesztője tegyen lépéseket a szabadjegy igénylésére. Palágyi 1884-től a PN, a Magyar Nemzet, a FL szerkesztőségében dolgozott, tehát ő lapok egyikétől akart V szabadjegyet. Minden valószínűség szerint a PN-től, így a levél a 80-as évek közepéről való.

288. Vajda — Palágyi Lajoshoz

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. A Palágyi-hagyatékból vásárlás útján. Névjegy: Vajda János. Betűtípus ver-zál. Nagyság 85 × 50 mm. Fol. 1.

M: Kiadatlan. A keletkezési időpontot nem lehet meghatározni. Talán a 90-es évekből.

289. Vajda — Palágyi Lajoshoz

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. Palágyi hagyaték. Névjegy alakú üres kartonlap, 102×62 mm nagyságú. Fol. 1. A szöveg ceruzával az egyik oldalon. Borítékban van, melyen a címzés: „Tekintetes Palágyi Lajos urnak Budapest-en, Ország—Világ Szerkesztősége.” Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez a kartonlap véletlenül kerülhetett ebbe a borítékba, mert szinte elképzelhetetlen, hogy V bent ceruzával írt, a borítékra pedig tintával.

M: Kiadatlan. Meghatározhatatlan a keletkezési időpont. Talán a 90-es évek.

Csalányi — Vendéglő tulajdonosának a neve.

290. Vajda — Palágyi Lajoshoz

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. Palágyi hagyaték. Névjegy: Vajda János, betűtípus: verzál. Nagysága 85×50 mm. Fol. 1. A szöveg ceruzával az egyik oldalon.

M: Kiadatlan. Időpont meghatározhatatlan.

Központiban — Belvárosi Központi Kávéház.

291. Vajda — Palágyi Lajoshoz

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. Palágyi hagyaték. Névjegy alakú üres kartonlap, 92×72 mm nagyságú. Fol. 1. Aláírás van rajta.

M: Kiadta Palágyi Lajos: Feljegyzések Vajda Jánosról c. cikkében. (Almanach 1911. 155—160. l. 4. sz.)

Központi — Belvárosi Központi Kávéház. Almanachban: „Központ”-ban. Talán valamelyik évdíj-üggyel függ össze.

292. Vajda — Palágyi Lajoshoz

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. Palágyi hagyaték. Névjegy: Vajda János, betűtípus: árnyalt kurzív. Nagysága 85×50 mm. Fol. 1. A szöveg ceruzával az egyik oldalon.

M: Kiadatlan. Keltezetlen. Keletkezési időpont nem állapítható meg. Jellemző példája a V-féle expressz-üzeneteknek.

293. Vajda — Palágyi Lajoshoz

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 47/1936. Palágyi hagyaték. Névjegy. Nagysága 85×50 mm. Fol. 1. Betűtípus: árnyalt kurzív. A szöveg ceruzával az egyik oldalon.

M: Kiadatlan. Keltezése nem állapítható meg.

294. Vajda — Török Lajoshoz

K: OSzK Kézirattára. Növedéknapló sz.: 7/1925. A borítólapon: „Áttétel a levéltárból Török János hagyatéka. Vajda János levele Török Lajosnak.” Névjegy. H. és é.n. „Holnap reggel...” A névjegyre írt szöveg nem V írása.

Névjegy: Vajda János lapszerkesztő. Betűtípus: verzál. A tintával frott szöveg az egyik oldalon.

M: Kiadatlan. A névjegyéről ítélve ez a levélke a 60-as évek elejéről való. V valamiért beszélni akart Törökkel, s valakivel megírta a névjegyet a NŐ szerkesztőségében. A levél címzettje valószínűleg Török János (1807—1874) szerkesztő, publicista volt, s fia Török Lajos adta át a hagyatékot az OSzK-nak. Innen a névcsere.

Vadász Kávéház — Valószínűleg a Vadászkürt Kávéházról van szó a Kishíd utca és az Aranykéz utca sarkán. V kedvenc tartózkodási helye lehetett egy időben, mert Borsodi—Bevilaqua azt írja: „1875-ben már csak a Vadászkürt Kávéházban meghúzódó mogorva, ki-vert bölény, az öreg Vajda haragszik Ferenc Józsefre.” (Pest-budai kávéházak. I. k. 160. l.)

Vajda-névjegyek

Mind a három névjegyet a kötet lektora, Scheiber Sándor juttatta el a nyomdai munkálatok megindulása után a kötet szerkesztőjéhez azzal a megjegyzéssel, hogy ezek a névjegyek a szegedi Somogyi Könyvtárban található egy névjegygyűjteményben. Jelzetük nincs. Közölte Lengyel András. Allítólag a Ballagi-hagyatékból kerültek a gyűjteménybe, amelyben azonban Lenkei Zsigmond és Tonelli Sándor névjegy-gyűjteményéből is vannak darabok. Mind a háromnak a fotóképiája van birtokunkban.

A névjegyek betűtípusai nem azonosak. Időbeli elhelyezésük lehetetlen.

1. Ballagi Mórhoz

Címzés:

Dr. Ballagi Mór Ő Nagyságának Mária utca 10.1^o em. A névjegyen kerek bélyegző: Ballagi Aladár gyűjteményéből *Ballagi (Bloch) Mór* (1815—1891) nyelvész, a Franklin Társulat igazgatótanácsának tagja, Ballagi Aladár történész, egyetemi tanár (1853—1928) apja. Bizonyára valamelyik Franklin Társulatnak fejalánlott kéziratról van szó. A 70-es évek második felére tehető a keletkezési időpont. Lásd: a 64. sz. levelet!

2. Ismeretlenhez

Lehet, hogy Bartók Lajoshoz vagy valamelyik lap szerkesztőjéhez intézett kérés. A kéziraton Pöltschach van, de bizonyára Pört-schach-ról van szó, amely fürdőhely volt Karinthyában a Wörthi tó mellett.

3. Ismeretlenhez

Valamelyik fürdőhely vagy kávéház vezetőjéhez, főpincéréhez inté-
ett tudósítás.

GALAMBPOSTA

Vajda levelezéséhez hozzátartoznak azok a szerkesztői üzenetek (levelek), amelyeket a NŐ Galambposta rovatában küldött a lap olvasóinak, külső munkatársainak, levelezőinek. (Hasonló üzenetek a MS-ban is vannak 1863 első felében, amikor V szerkesztette a lapot.) Különösen gazdag volt ez a levelezés a NŐ első két esztendejében. 1859-től fokozatosan eltűnik a lapból, majd 1864-ben újra megjelenik. A MS-ban általában minden harmadik, negyedik számban van ilyen üzenet, de ezekben csupán cikkeket köszön meg, vagy kér, ezért ezeket mellőzzük gyűjteményünkben egy kivételével, amelyet külön jelzünk. A Gp tehát lényegében a NŐ-ban megjelent szerkesztői üzeneteket tartalmazza.

A Gp megjelenésének, eltűnésének váltakozása kapcsolatban van V életének alakulásával. Pl. 1859-ben július 24. és október 9. között V vidéken gyógyíttatja magát, ez idő alatt csak kétszer találunk Gp-t a NŐ számaiban, azok is bejelentéseket tartalmaznak V betegségéről, távollétéről. 1860-ban a *Vészhangok* kötetének összeállításával van elfoglalva, július 15-től átadja a szerkesztést Bús Vitéznek (Matkovics Pálnak), ezért nem üzen. 1861-ben a Csatárt szerkeszti; a NŐ-ot másnak adja. 1862-ben röpiratai jelennek meg, nincs ideje üzeneteket küldeni. 1863-ban pedig Bajza Jenő szerkeszti a NŐ-ot, így aztán csak 1864-től találunk újra nagyobb számú üzenetet. A NŐ közel nyolc esztendeje alatt rengeteg üzenet látott napvilágot a Gp-ban. Ezekből csak azokat válogattuk össze, amelyek V életére, szerkesztői elveire, irodalmi elképzeléseire vonatkozó információkat tartalmaznak. Nem láttuk értelmét annak, hogy közöljük a verseket visszautasító üzeneteket. A szellemesekből néhányat idejegyzünk: Ha valami szikráját látja a tehetségnek, biztató szavakat ír: „némi képességre mutatnak ugyan, de a föllépéssel még jó lesz várni.” „Csinos, de lássunk többet.” — „Jobbat szívesen veszünk, de ezeket nem adhatjuk.” — „Szerfelett sajnáljuk, hogy így se használhatjuk.” „Meg vagyunk győződve, hogy nagyság még ennél jobbat is fog nekünk írni.” „A versek költői kedélyről, fellengő képzeletről tanuskodnak, de a kifejezés tehetségét kellene a szerzőnek huzamosabb gyakorlat, mélyebb tanulmány által erősíteni.” „Ön pár verse reményeket ébreszte bennünk.” stb. stb.

Mellőztük a kiadóhivatal üzeneteit. S végül kimaradtak azok az üzenetek is, amelyekben felhívások, biztatások vannak a lap támogatását illetően.

Megállapíthatjuk a Gp üzeneteiből, hogy a címzettek az ország legkülönbözőbb vidékein laktak, ami azt mutatja, hogy a NŐ harmadfélezer előfizetője az ország egész területéről rekrutálódott. Sajnos

ma már legtöbb esetben kinyomozhatatlan az, hogy kik rejlenek a nevek kezdőbetűi, illetve a jeligék mögött. Ahol lehetett, megfejtettük, de talán nem is a személyek fontosak, hanem az üzenetek tartalma, amely kiegészíti, árnyalja V-ről alkotott képünket.

1. (32., 61., 62. számúakban is) *LG* — Lauka Gusztáv (1818—1902) író, költő és humorista, aki az 50-es évek végén Nagyváradon lakott s több írása jelent meg a NŐ-ban.

3. *accidentia* — (lat.) járulék, jutalék.

6. *Csákvár* — Nagyközség Fejér megyében.

9. (10., 13., 16., 22., 24.) *SK* — Simonffy Kálmán. (L. még a 4. sz. levél jegyzeteit.)

15. Vahot Imre (1820—1879) költő, író, szerkesztő. 1857—62 között a *Napkelet* c. lapot szerkesztette. V-val folytatott polémiait lásd sorozatunk VII. kötetében: A Nővilág sajtóvisszhangja című fejezetben.

17. Gróf Lázár Kálmán — (1827—1874) ornitológus.

19. *Napkelet* — Irodalmi, művészeti lap. szerk. Vahot Imre. Pest, 1857—1862.

20. *P. F.* — Pesty Frigyes, akit V munkatársnak szeretett volna megnyerni. L. az 5. sz. levél jegyzeteit.

21. *Bencenc* — Lázár Kálmán gróf lakóhelye, kisközség volt akkor Hunyad vármegyében, a szászvárosi járásban. Híressé tette Lázár Kálmán madárgyűjteménye.

23. *Emrus bá* — Vahot Imre. Az 50-es években évkönyveket, füzeteket, sorozatokat adott ki, de vállalkozásaiba rendre belebukott. Egy ilyen bukásra céloz V. — Számvald Gyula (1825—1912) könyvkereskedő, Emich kiadó segédje, majd üzletlársa. Súlyos anyagi helyzete miatt 1855-ben emigrált. E megjegyzésből derül ki, hogy magával vitte a begyűlt előfizetéseket. (L. Vkrk I.k. 271. l.)

25. ... az urak báljai is elmaradnak kitétel célzás arra, hogy az önkényuralom idején még báli összejöveteleket sem lehetett tartani.

26. *Győr K. P.* — Kovács Pál szerkesztő. (L. az 1., 2. sz. leveleket.)

33. *Bartha* — Bartha János színművész (1799—1852) a Nemzeti Színház első színészgárdájának a tagja. V nagy tisztelője volt művészetének. Verset is írt róla (Bartha végórája).

Latkóczy Lajos festő készítette el Bartha arcmását, s V azon buzgólkodott, hogy a képet a Nemzeti Múzeum számára megvásárolják. *Latkóczyról* l. Lyka Károly: Nemzeti romantika. Bp. 1942. 111. l.

37. *Czakó* — Czakó Zsigmond (1820—1847) drámaíró. Bizonyára egyik darabjából idéz.

42. *Roboz István* — (1828—1916) költő, újságíró Kaposvárott.

48. *Szigligeti titkár* — Szigligeti Ede (1814—1878) a Nemzeti Színháznál különböző funkciókat töltött be. Volt házi szerző, dramaturg, titkár, igazgató.

51. *Petrovich Sándor* — Petőfi ifjúkori versét küldte be valaki Pápáról.

Cs ... egyik szerelmes levelét kinyomatták — Célzás arra, hogy egy évvel előbb Csokonainak Lillához írt levele jelent meg a VÜ-ban. (1857. 399—400. l.)

56. *Gy. P.* — Gyulai Pál.

57. *Gyalla* — Ógyalla, Komárom megyei nagyközség.
64. *Szászváros* — Ma Orăștie, város Hunyad megyében.
66. *Bakonycsernye* — Veszprém megyei község, zirci járás.
68. *J. J. Brüsszel* — Jósika Miklósné (Júlia) (L. a 10. sz. levelet..)
74. *Károlyfehérvár* — Gyulafehérvár német nevének magyar fordítása. (Karlsburg.) III. Károly rendeletére épült újjá a török által lerombolt vár. Ezért róla nevezték el.
- Mátyás király emlékezete* — Az anekdota szerint Mátyás minden katonáját személy szerint ismerte.
82. *sz. . . a* — Szalonka idény.
86. *Tant de bruit pour une nouvelle* — Ekkora láрма egy novellácska miatt. A francia mondás eredetileg: pour une omelette.
92. *en avant!* — (fr.) Előre!
94. *A hieroglifek ábécéjét* — Egyiptomi írásrendszer. *Champollion*, Jean, François (1790—1832) francia tudós, az egyiptológia megalapítója fejtette meg. *Lipsius*, Karl, Richard — berlini egyiptológus, egyetemi tanár, aki 12 kötetben adta ki 1842—45 között végzett egyiptomi és szudáni kutatásainak eredményeit 1849 és 1858 között.
104. *Törtel* — Nagyközség Pest megyében. *B. E.* — Beniczky Emil (1838—1864), néhány lapba írt 1859—64 között.
105. Az a gyanúnk, hogy a hirdetésben Vajda rejlik, ő keres magának állást.

FÜGGELÉK

BARTOS RÓZA LEVELEI

BEVEZETÉS

Vajda életművével szoros kapcsolatban állnak feleségének, Bartos Rózának fennmaradt Emlékiratai, levelei és cikkei, mert valamennyi egyetlen témát voni: azt a másfél éves házasságot, amelyet V szerint Róza három hónapig tartó, „örökös zokogással, térdén fetrengéssel és öngyilkossági szándékra való hivatkozással” erőszakolt ki, s amelyről az asszony ötven év múltán is csodálatos történeteket tudott mondani. Igaz, ez az ismeretség, házasság és másfél évtizedig tartó kapcsolat V költészetét túlzottan nem befolyásolta: de életének, körülményeinek alakulását mégiscsak meghatározta. Ezért a kritikai kiadás nem mellőzheti ezeket az írásokat, mert minden torzításuk ellenére is belevilágítanak a hányatott életű költő hétköznapjaiba, élet- és munkarendjébe, életfelfogásába, világnézetébe.

Az eddigi irodalom erről a házasságról és furcsának nevezhető kapcsolatról általában csak rosszat tudott mondani, V pedig erre a mindenképpen ballépésnek ítéltető tetteire igyekezett fátyolt borítani, az 1895-ös kötetéből még a Rozamunda-verseket is száműzte. De még nem hantolták el kihűlt tetemét, amikor a szenzációt hajszoló újságok úgy tállták a költő szerelmi életét, hogy leírták a pletykákat, amelyeket mindenki mástól hallott, lehetőleg olyanoktól, akik már nem tiltakozhattak az eredet ellen, mert halottak voltak. (Apróságok Vajda János életéből. Egyetértés, 1897. január 18. Nemzet, 1897. január 18. Magyar Újság, 1897. január 19. Szaladó: Vajda János szerelme. Fővárosi Lapok, 1897. január 19. Zempléni Á.: Gina. Pesti Hírlap, 1897. április 18. Vajda János Ginája. Pesti Hírlap, 1897. április 22. stb.) Valamennyien „szegény Vajda” életét, megmosolyogtató hóbortjait igyekeztek megmagyarázni. Mit sem törődtek azzal, hogy a két asszony még él, és esetleg sérti őket a mendemondák megfogalmazása. Az egyik nagyvilági nő volt, hercegi szerető, akit talán sohasem hatott meg a költő rajongása és szerelmes verse, a másik egyszerű asszony, aki betegségtől gyötört életének utolsó két évtizedét töltötte azzal, hogy lemossa a foltot bemocskolt emlékeiről. Ebben az igyekezetében olykor azt is állította, ami nem történt meg, és elpalástolta, ami megese.

V felesége a Nemzeti Múzeum Kézirattárában levő házassági anyakönyvi kivonat szerint néhai Bartos Gáspár birtokosnak és Urbán Juliannának törvényes leánya, 1861. március 12-én született a Pozsony megyei Galántán. Apja halála után az özvegy két leányával és Mari nevű dadával Budára költözött és Tabánban telepedtek le. Azokban az apró házakban laktak a Gellérthegy alján, amelyeket a múlt század végén lebontottak (Fő utca 12. és 34, Gellért rakpart 6. és 8.). A család szűkös körülmények között élhetett. Bartos Róza Emlékirataiban em-

Ilt ugyan egy külföldön élő gazdag ismerőst, aki anyagilag támogatta őket, de más erről a férfiről nem tudunk. (21.1.) 45 évvel az anya halála után Pásztor Árpád megkísérelte felkutatni a család életkörülményeit. Talán éltek még a környéken 60—70 esztendő ismerősök, akik emlékeztek rájuk, s bizonyosan e beszélgetések alapján írta le, hogy Bartos Gáspárné józan, okos mosónő volt, akinek nem nagyon imponált a költő Vajda János, mert „hasznosabb ismerősökhöz volt szokva” (Pásztor: Rozamunda. P. N. 1933. febr. 28.). Ismerve a körülményeket, azt, hogy a századfordulón a tabáni városkép megváltozott, a régi apró házak helyére paloták épültek, a hajdani lakosok széteszóródtak, még ráadásul 50 esztendő is eltelt, jogos a kérdés: mennyiben lehet Pásztor szavait hitelesnek tekinteni. Az említett cikk az előbbi idézet után azt is mondja, hogy V az esküvő előtt megtudta: Róza mással is megosztotta a földi üdvösséget, sőt találkahelyekre is eljárt — ez pedig nem több, mint a V halálakor megjelent „aproságok” megismétlése. Így kétséges, mit tudhatott meg V a házasság előtt a menyasszony múltjáról. Cáfolatként elegendő végigolvasni Rózához az esküvő előtt írt leveleit. (L. a kötet első részében.)

Az anya mosónő voltáról BR is beszél, egyébként éppen a Pásztorral folytatott levelezésben tiltakozik minden gyanúsítgatás ellen, ami az anya emlékét befeketítené. Természetesen ez a tiltakozás is csak annyira szavahihető, mint a pletyka. A nővér életére vonatkozóan nem sokat tudunk az E-ből; arra lehet következtetni, hogy könnyű erkölcsű nő volt, akit sokszor öszetévesztettek hűgával, Rózával.

BR gyermekkoráról csak az E és levelei tájékoztatnak. Ezek szerint 6—12 éves koráig a krisztinavárosi zárdában a szürke apácáknál élt, majd két évig átjárt Pestre Meier szabóhoz mesterséget tanulni. 14 éves korában került az angolkiasszonyok Molnár utcai rendházába, ahonnan 19 éves korában ment vissza az anyjához. (E 17.1.) Az angolkiasszonyoknál PÁ hiába érdeklődött utána 1927-ben, nem találta a korabeli névsorokban, ezért feltételezhető, hogy nem tanulóként, hanem mint szolgálólány élt 5 évig a zárdában. BR szerint nem Bartos, hanem T. Lujza néven élt az intézetben.

V-val történt megismerkedésének mozzanatait többször is megírta, elmondta. 1880. augusztus 20-a után találkoztak először. (BR szerint június 28-án.) Az első fennmaradt V-leveél augusztus végéről való. A november 27-én történt házasságkötésig V BR-hoz írt levelei nyújtanak némi tájékoztatást. Ezekből rekonstruálhatjuk a házasság előtti három hónap történetét. Szeptembertől november végéig V két ízben utazott el Pestről. Mindkét alkalommal vadászatra. Először Szabadkára (szeptember 1—10), ahonnan nyulat is küldött Budára, másodsor Bikoira (november 7—16). Ez utóbbira azért volt szükség — Róza szerint —, hogy eltereljék házassági szándékukról az anya gyanúját, aki azt az első perctől kezdve ellenezte. Ekkorra már kibérelték jövőendő lakásukat (Tompa utca 13. sz.), ki is festették, s Róza járt át minden nap befűteni, hogy száradjanak a falak. Feltételezhető — Róza állításaival ellentétben —, hogy V azért ment Bikoira, mert nem volt hol laknia, a Múzeum körúti bérletét már felmondta, de nem vállalta a lakás festésével és berendezésével járó kellemetlenségeket. Egyik levelében ugyanis a következőket írja: „*Mihelyt arról tudósít, hogy szállásunk rendben, teljesen kiszáradt, kifűtve — azonnal megírom*

a napot, melyben leérkezem . . .” (nov. 11-i levél). A 82 napból tehát V 19 napot nem töltött Pesten. Október közepén beteg is volt, amikor szintén nem találkozott. Egyébként sem voltak együtt minden nap, de mindig megállapodhattak a következő találkozás időpontjában, vagy levélben határozták meg a helyet és időt, s ha Róza nem érkezett meg, V a kétségbeesés óráit, napjait élte át. Egyik alkalommal pl. azt írta Rózának: „ha meg nem érkezik 3/4 12-re, már nem talál életemben.” A levelekből úgy tűnik, hogy előbb a dunai átkelőhelynél (a propellernél) s a korzón találkoztak, később V lakásán, s olykor együtt is ebédeltek valamelyik étteremben.

A levelek megszólításai V túláradó érzelmeit mutatják, televannak fokozódó rajongással. (*Mélyen tisztelt Nagysád! Felséges Szépség! Imádozt Szentség! Kimondhatatlan Gyönyörűség! Imádozt Szépséges Üdvösségem! Imádozt kedves tündérialennél Csodaszépséges arám! Gyönyörűséges bűbájos jóvendőbelém, ennívaló kis feleségem!*) A féltékenység azonban végigkíséri a három hónapot. Előbb egy fiatalemberhez kapcsolódik, akit BR-val a korzón látott. Közvetlenül a házasságkötés előtt is felbukkan egyik levélben: „*Utólag jut eszembe, hogy a budai paphoz egyedül menni nem volna illő, ha kivált a pap még fiatal is. Nem is okvetlen szükséges, mert mi délután együtt megyünk a pesti paphoz, és attól is megtudunk mindent, és ha kell azonnal megyek én is Önnel a budaihoz. Ha mégis el akar menni holnap délelőtt a tabáni lelkészhez, vigye magával Marit vagy más nőt*” (nov. 9-i vagy 16-i levél). De máskor is gyötörhette, jeleneteket rendezhetett, mert még két levélben (az egyik keltezetlen, a másik november 11-i) kéri a bocsánatot: „*soha sem fogom Önt megezomorítani többé — térdeimen fogom Önt kérni, imádni*”, „*Csókolom áhatattal imádozt jószágos szívét — mely nekem annyiszor meg tudott bocsájtani*”. Ezek a levelek egybehangzón bizonyítják, hogy a válópórt megindító beadványban V nem a valóságnak megfelelő dolgokat állított, nevezetesen, hogy Róza könyörögte ki a házasságot és öngyilkossággal fenyegetőzött. Tény, hogy mindez fordítva történt. De ezek a levelek előre is vetítették a házasság felbomlásának okait: V féltékenységet és Róza hűtlenkedéseit. S mindaz, ami később történt, csak ezeket erősítette, árnyalta, kiegészítette.

A házasságkötés szabályszerű körülmények között történt 1880. november 27-én, szombaton du. 5 órakor a józsefvárosi templomban. A házasság mindkét tanúját V biztosította. Ez a tény arra mutat, hogy Bartos Róza anyja valóban nem tudott az eseményről, az ő beleegyezése nélkül esküdtek meg. Valószínű, hogy nagyon kevesen tudtak a házasságról. Az újságok közül is csak a naponta megjelenő FL adott hírt egy héttel később, december 3-án: „*Vajda János ismert költőnk megnősült. Múlt szombaton tartá esküvőjét a ferencvárosi templomban Barthos Róza kisasszonnyal Galántáról. Násznagyok Nagy Miklós a Vasárnapi Újság szerkesztője és Gyurkovics György pénzügyi hivatalnok voltak. Ohajtjuk, hogy e frigy hosszú boldogság és sok szép költemény kútfeje legyen.*”

Ettől kezdve nem lehet nyomon kísérni a házasságot. Mi történt kettejük között, talán már végleg kettejük titka marad. A házasság idejéből mindössze négy V-levél maradt fenn, egy levéltörödék és a városligeti kirándulás emlékéét őrző rajz. Ezekből messzemenő következtetéseket nem lehet levonni. V folytatta régi legényszokásait, ott-

honát csaknem elkerülte, eljárt vadászgatni, nyaranta fürdőre. Még 1881 áprilisában terveket szőtt kettejük jövőjét illetően. Húsvétra ugyanis Bikolra ment vadászni; ott a ház úrnője arra biztatta, hívja meg Rózát is, hogy töltsék együtt az ünnepeket. A meghívás elmaradt, de Vajda kifejezte azt a reményét, hogy a jövőben a két asszony jó barátságba kerül egymással, és ha sikerül Vizer terve a zugligeti nyaraló megvásárlását illetően, akkor sokszor kirándulnak, majd együtt hozzájuk. Három hónappal később, július 10-én Pásztórol forró szerelmi vallomást ír: „*Csak annyit mondok, hogy végtelenül szeretlek! . . . Én nélküled nem érzem jól magamat seholl! Légy vidám, maradj hű hozzám, ha te el nem hagyasz, én el nem hagyok téged soha, soha . . .*” Októberben, tehát egy évvel a házasságkötés után még mindig szeretik egymást. V Szabadkára utazott. Hídegre fordulván az idő, Róza az otthon hagyott 6 forintból meleg halinacsizmát vásárolt, és férje után küldte. V-t nagyon meghatotta felesége jólelkűsége és gondossága, háláját így fejezte ki levelében: „. . . *Ha elgondolom, hogy én neked összesen hat főt hagytam otthon ugyanannyi napra, és te ebből még nekem ily drága dolgot küldesz, édes lelkem, — no de majd otthon kiömlengem magamat . . .*” Ezeknek a leveleknek hangja higgadt, bensőséges, könnyed. De elárulják azt is, hogy Róza nem örült ezeknek az utazásoknak: sirt és haragudott. V egyik levelében éppen ezért ígéri: „. . . *még ma vagy holnap hazamegyek és aztán együtt megyünk el valahová.*” (Július 10-i levél.) Egy másikban: „. . . *Azt hittem, hogy haragszik [. . .] Nem kivánom, hogy kijöjjön a hajóhoz, de ha már kijön, akkor meg kell engednie, hogy ott megcsókoljam. Ha ezt nem akarja, akkor ne jöjjön ki.*” (Április 17-i, 83. sz. levél.) Talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt állítjuk, hogy V nem tudott alkalmazkodni a házassáéhoz, megrogzított szokásait folytatta, emiatt patvarokdolt, összekülönböztek, s ha Róza hűtlen lett férjéhez, volt elég oka és ideje hozzá így is, nem kellett azok az indítékok, amelyeket Emlékirataiban összehordott V ösztönéletének állítólagos zavarairól, s amelyekről a modern lélektan farkasétvágy, skizofrénia, voyeuriség, hipochondria, téveszmék sokasága stb.-re következtetne. Valószínű azonban, hogy a hűtlenség csak később következett be. V 1882 szeptemberében, tehát egy fél évvel szétköltözködésük után önmagát, illetve korosságát hibáztatta, feleségéről dicsérőleg emlékezett: „*Kedves Gyuri lásd szívesen mig itt lesz, nőmet, anyja temetését akarná bevárni. Én őt most újra nagyon megszerettem és fájó szívvel válok el tőle. Róza mégis a legjobb nők egyike a világon. Kár hogy én öreg vagyok hozzá.*” (Levél Gyurkovics Györgyhez. L. a 91. sz. levelet.) Semmiből sem lehet következtetni arra, hogy 1882. március elején mi adhatta a közvetlen indítékot a válásra. Ha a *Páros dalok* (megjelent 1882. február 25.) mögött friss élmény van (ez V-nál ritkán bizonyítható) és igaz, amit Róza ezzel kapcsolatban ír, hogy ti. éjszakánként meztelenre vetkőztette, ami ellen az asszony tiltakozott, mert szégyellte magát, akkor az egyik indítóok valószínűnek látszik: Vajda maga vitte feleségét olyan megszire, hogy ne ismétlődhessenek meg az éjszakai jelenetek, mert nappal és józanul maga is restellhette a történeteket. (L. még e kiadás II. kötetében a *Páros dalok* c. vers jegyzeteit és E 48—49. l.) Róza 1913-ban a PN-ban azt állította, hogy V rálött, amikor panaszkodni kezdett éhezteséséről. Tettétől megriadva elfutott hazulról s a követ-

kezdő levelet írta: „Szemeidbe nézni nincs többé erőm, ne szólj senkinek, mit tettem. Tudom szeretni, fogsz hallgatni. Csomagolj, ma este a tiz órai vonatnál, amely Bécsbe megy, foglak várni M. S.-sal, aki velünk jön. Felviszlek Bécsbe. A te szerető Jánosod. (Világ, 1913. július 31.) Kár, hogy ez a levél nem hiteles, mert ezzel lehetne az előbbi gondolatot igazolni: V éppen azért vitte feleségét Bécsbe, mert szerette, s a maga felindulásaitól akarta megmenteni. E Róza-mesélte történetek azonban csak hipotézis felállítására alkalmasak.

Ettől kezdve a válópör iratai alapján lehet követni az elhidegülés fokozódását, a válás szakaszait. 1882. március 2-án V megszakította az együttélést, 5-én Róza Bécsbe távozott. V még ez év májusában folyamodott a szentszékhöz, de kérését elutasították, mert hiányosan volt felszerelve. Róza megpróbált Bécsben elhelyezkedni. E-ban felsorolja, hogy milyen helyeken szolgált: a Zwirschütz-Sacher családnál nevelőnő 9 Ft. fizetéssel (140. l.); a Pratersternen levő tejszarnokban kiszolgáló 30 Ft. fizetéssel (141. l.); benne egy fiatal házaspár kislánya mellett (144. l.); Obersanktweil-ban nevelőnő (148. l.); egy papnál mindenek (157. l.); házi varrónő egy Gerstmann nevű családnál (170. l.); munkás egy szabó cégnél (158. l.); a Mariahilferstrassen egy konfekciósüzalonban (F 14. sz. levél.); Wilt Mária operaénekesnőnél mindenek, és végül egy szabó cégnél egyfolytában 33 évig dolgozott. Természetesen az időpontokat nem közölte, így lehetetlen megállapítani, hogy a felsorolt helyeken mikor dolgozott. Az E-ból az derül ki, hogy valamennyi helyen rövid ideig volt, néha csak néhány napig vagy csupán 1—2 hónapig.

Egyetlen bécsi tanú vallomása maradt meg a pöriratokban, a Stünzel Karolináé. (L. 123. sz. lev. jegyzetei.)

E vallomás alapján hozzávetőlegesen kialakítható BR életmódjának képe: Közvetlenül Bécsbe érkezése után az asszony megpróbált tisztességes munkát keresni, ami több-kevesebb sikerrel járt. Ebben az időben V is meglátogatta, talán többször is. 1882 nyarán beteg lett BR anyja, ezért hazajött Pestre, s a még mindig szeretett feleséget a férj régi barátjánál, Gyurkovics Györgynél akarta elhelyezni, ő azonban elutazott valahová vadászatra, hogy a régi kísértéseket elkerüljék. BR aztán visszautazott Bécsbe és tovább kilincselte állások után. Anyja 1882 szeptemberében meghalt, erről azonban BR későn kapott értesítést, már csak az anyja sírjához érkezett a vízivárosi temetőbe. 1883 szeptemberében V Bécsben megtekintette a villamosági kiállítást. BR E-ban azt állítja, hogy a V-val együtt érkező Nagy Miklós kiállítási állandó belépője — melynek dátuma 1883. szeptember 10. — nála maradt. Ez az állítás elfogadható, mert 1925 után, amikor emlékiratait készítette, már nem emlékezett volna ilyen pontosan a keltezésre. A kiállításon látottakról V cikket írt a VÚ-ba. (*Bécsi dolgok*. 1883. okt. 7.) A pöriratokban V maga is elismeri, hogy 1883 decemberében BR két hétig nála lakott Pesten. De korábban, tavasszal is itthon lehetett, mert akkor készítette róla Jankó János a *Dal és beszély* c. kötet illusztrációit, az *Ábel és Aranika* nólakján felismerhető BR arcvonásai. Ezek a képek a VÚ-ban is megjelentek (1883. május 13. és 20.). Egészen eddig az időpontig (1883 végéig) normális kapcsolat volt a házastársak között. 1884-ben következhetett be az a fordulópont Róza életében, amelyre Stünzel Karolina vallomása

utal, s amelyet V a pöriratokban előbbre keltezett. A nyomorgó aszszony talán az éhség elől menekült a prostitúcióba. Valaki azonban fölvilágosíthatta, hogy a férje köteles őt eltartani. A pöriratok szerint 1884. szeptember 15-én visszaérkezett Pestre, s V a Várház szerinti lakás egyik szobájában helyezte el. V szentszéki beadványa erről így ír: „*Jegyesem 1883 dec-ben nyakamra rontott. Két álló hétig kínzott, s mit volt mást mit tennem, minthogy a lakást én hagytam el. Ő újra felrándult Bécsbe s ott volt 1884 szeptember 15-éig, amely nap estéjén hozzám újra beállított, kénytelen voltam őt egy folyosó által elválasztott udvari szobába beszállásolni. De ő folyton gyötrött, izgatott, hogy én kénytelen voltam ugyanezen évi december 21-én azon fedél alól menekülni.*” Cívódásuk és viaskodásuk tárgya a válás lehetett, melyet most már V szeretett volna végleg elintézni. A hivatalos eljárást is megindította. Bejelentette szándékát a belvárosi plébánián, ahová a házastársakat háromszor egymás után békéltetésre beidőzték (dec. 14, 21, 28). V mindhárom alkalommal megjelent, Róza egyszer sem. December 21-én, miután Róza másodszor is megtagadta az idézés átvételét, illetve a megjelenést, tört ki az a veszekedés, melynek végén V összehalkolt és átköltözött a Lövész utcába Kreith Bélához, a Szemle szerkesztőjéhez. Másnap kiváltotta a szegénységi bizonyítványt, melyet később a szentszéki beadványhoz csatolt. Bartos Róza ottmaradt a Várház körúton. 1885. január 6-án V megjelent a házimesternél, hogy lakása további sorsáról intézkedjék. Közben Róza is odakerült, hívta férjét haza, miután az vonakodott, csúnyán összekülönböztek, s V eltörte botját felesége fején. Az esetből bírósági tárgyalás lett, és 1885. február 5-én V-t a IV. kerületi járásbíróság felmentette a könnyű testi sértés vétsége miatt ellene emelt vád és következményei alól. V közben elkészítette a szentszéki beadványt „ideiglenes és örökös elkülönülés iránt” (január 19.), melyet tanúként Dr. Koroda Pál és gróf Kreith Béla írt alá és hozzácsatolta Kreith Béla és Nagy Miklós nyilatkozatát. A legenda szerint V személyesen vitte kérvényét Esztergomba, élete kockáztatásával csónakban kelt át a jeges, zajló Dunán. Ezzel elérte, hogy a szentszék január 23-i ülésén engedélyezte ítélelhezatalig a különlakást, és a szegénységi bizonyítvány alapján hozzájárult, hogy a kihallgatások Budapesten legyenek.

Bartos Róza még 1885. január 12-én keresetet indított V ellen tartásdíj és járulékaik iránt. Februárban volt az első tárgyalás, ahol elrendelték a tanúk kihallgatását. Csak május 12-én hirdettek ítéletet, amelyben V-t havi 30 Ft tartásdíj megfizetésére kötelezték. V Szabadkára menekült, szidta a bíróságot, amely — úgymond — alóla a lepedőt húzta ki ezzel az ítélettel. (L. a 114. sz. levelet.) Kisaári ügyvédet pedig kérte, hogy sűrűsse meg a fellebbezést. (123. sz. levél.) Az ügyvéd nemcsak a fellebbezést adta be, hanem feljelentette BR-t, hogy feltörte V lakását, eladta a könyveket és férje ruháit. Ezt V már 1885. január 22-én megírta Kisaárinak: „*Beteg vagyok, nem mehetek, de ha hétfőig nem találkozhatnánk csak annyit mondok, hogy a bíróság előtt egyszerden azt állíthatjuk miszerint nóm engemet valósággal tönkre tett, valósággal földönfutóvá, kereset-, munkaképtelenné, eladva potom áron ruháimat, író és lakásbeli szerelvényemet, tolvaj módon feltörte szobámat*”. (114. sz. levél.) Kisaárinak ez csak most jutott eszébe és Rózát lopás büntette miatt vád alá helyeztette, a végzést pedig el-

küldte a szentszékeknek 1885. június 8-án. Júliusban volt a fellebbezés tárgyalása a királyi táblán, ahol a bizonyítékokat kevésnek találták, visszatették az ügyet a járásbíróshoz és újabb tanúk kihallgatását rendelték el. A vallomásokot később V lemásoltatta és hitelesítési záradékkal ellátva elküldte Esztergomba. Nem készített másolatokat az alábbi tanúk: Szabó Anna, Vizer Kálmánné, Gerstmann Sigfried, Stünzel Antal, özv. Szabó Jánosné Neubauer Anna, Kreith Béla vallomásairól. Így ezek nem ismeretesek. Világosan látható két dolog: Először V csak azokat a vallomásokot csatolta be a szentszékhez, amelyek Rózára terhelő adatokat tartalmaztak. Másodsor: Ha Bartos Róza nem indított volna tartásdíjkeresetet V ellen, nem hallgattak volna ki annyi tanút, s a Szentszéknek nem álltak volna rendelkezésére a Rózára nézve terhelő vallomások.

Ma már kideríthetetlen, hogy az egyes tanúk kihallgatását ki kérte, a másolatok annyiban is csonkák, hogy a jelenlevőket név szerint nem sorolták fel; nem állapítható meg, hogy a kihallgatásoknál a felés alperes jelen volt-e, vagy csak ügyvédjeik képviselték őket. A szentszéki iratokból kitűnik, hogy BR csak a belvárosi plébánián hallotta először a tanúk állításait. Ebből esetleg az is következtethető, hogy a tanúk meghallgatását V kérte, ez viszont csökkenti a vallomások értékét, ugyanis neki volt érdeke, hogy olyan tanúkat nevezzen meg, akiknek vallomásai alapján őt felmentik a tartásdíj fizetése alól, s a szentszék is véglegesíti az elkülönítést. Bartos Róza meg sem próbálkozott ellentanúk felvonultatásával, amint erre a szentszéki ítélet is utal. Valakinek a biztatására megindította a pert, de a tanúkat az alperes idéztette meg. Mindez Róza nagyfokú járatlanságát és naivitasát bizonyítja.

A pörösködésnek ez csupán egyik fele. A fentebbiekkel párhuzamosan a szentszék előtt is folyt a huzavona. Ott a helyzet fordított: V a felperes, ő szorgalmazta a válás kimondását. Miután 1885. január 23-án Esztergomban engedélyezték a különlakást, V kérvényét átadták a budapesti plébániára, hogy folytassák le a házastársak és tanúk kihallgatását.

1885. február 26-án jegyzőkönyvezték V vallomását. Ezt felolvasták Bartos Róza előtt, aki megjegyzéseket tett V állításaira, majd elmondotta saját vallomását; amelyre viszont V mondta el észrevételeit, mereven ragaszkodva ahhoz, hogy házasságuk különleges kapcsolat volt kettejük között és főérvként az „el nem hálást” hangoztatta. Róza ezzel kapcsolatban arra kérte a kihallgatókat, hogy emlékeztesék férjét a nászéjszakán törtétekre. 1885. március 7-éről keltezett Varga Mihály házasságvédő beadványa, amely komoly pszichológiai indokolással azt fejtegette, hogy lehetetlen V állításait komolyan venni, a „non consummatum” alapján nem lehet ezt a házasságot fölbontani, s ebben a válópörben semmi különlegesség nincs, olyan, mint bármely más válópör. Amikor V ezt a beadványt megismerte, szétfoszlott előtte annak a lehetősége, hogy a házasság meg nem történte alapján fogják kimondani a válást, ezért taktikát változtatott. Előbb arra szerette volna rávenni a szentszéket, hogy új személyt bizzanak meg az ügy további vitelével. Levelet küldött Sédá Ernő szentszéki jegyzőhöz, melyben többek között az alábbiakat kér-

te: „az ügyemben főszentszékiileg kiküldött budapesti-belvárosi lelkész urak eljárásából azt tapasztaltam, hogy ők a föladataira kellő idővel nem rendelkeznek, minél fogva engem kellőképen kihallgatni sem értek rá, tehát ügyem igazságát valójában át sem érhették, ők nekem egyenesen panaszkodtak is, hogy miattam más fontos és sürgős, amellyel hálásabb teendőkét elmulasztják, kihallgatásomra összesen alig egy órát fordítottak, vallomásaim sok lényeges részét föl se vették, s amint nőmnek előttem fölolvastam feleleteiből láttam, őt a legfontosabb, leglényegesebb mozzanatra nézve, minők: a házasság erőszakolása és a mi legdöntőbb: az el nem hálásra nézve komolyan szigorun, sőt tán egyáltalán meg sem kérdezték. Ellenben azt láttam, hogy nőmtől, kinek kihallgatására, két órát fordítottak, lényegtelen, s fölfogásom szerint mit sem bizonyító részleteket is bevettek, melyekre a magyarázatot megadni nekem megem engedték, mivelhogy erre nem volt idő.

Ennél fogva alázatosan kérem a főszentszéket, s illetőleg főbísztelendő Nagyságodat, méltóztatnék a főszentszéknél kieszközölni, hogy egy újabb — pótkihallgatást engedélyezze, s erre nézve itt Budapesten oly állásu egyházi egyéneket jelölne ki, a kiknek e földadatra kellő fizikai idejük van, és a kik különöse az el nem hálás fontos és döntő kérdéseire nézve nőmet az egyházi jogszolgáltatásnak egyedül rendelkezésére álló hatóságos módokat alkalmazásával kiválnának.” (118. sz. levél.) E hivatalos levél mellé V egy baráti hangút is csatolt, amelyben megnevezte, hogy ki legyen az új kihallgató: „legegységmagánosabb uton arra kérem főbísztelendő Nagyságodat, kegyeskednék odahatni, hogy a főszentszék ft és Ngs Maszlaghy Ferenc budavári prépost lelkész urat nevezné ki ügyem további vizsgálatára. Én elbádatam neki az utóbb történeteket, és ő azt mondta, hogy [...] ő szívesen szakítana több időt . . . részrehajtailan igazsággal és alaposággal járna el, elfogultság nélkül úgy velem mint nőmmel szemben” (118. sz. levél).

Arra lehet gondolni, hogy Maszlaghy V jó ismerőse volt, különösen, ha azonos azzal a Maszlaghy Ferencel, akiről a Budapesti társaság c. könyv szerzője az 516. lapon azt mondja: „szellemes irodalomtörténész.” Így V jobban remélhette volna, hogy majd kívánságai szerint folytatódhatnak a tárgyalások. A Szentszék azonban nem válaszolt a levelekre. Április 5-én színrelépett Kisbaári Kiss Ferenc, V ügyvédje, s újabb kérvényt nyújtott be, amelyben közölte védenca nyilatkozatát, ellenészrevételeit Bartos Róza ellen. 1885. augusztus 29-én V módosító keresetet nyújtott be a Szentszékhez, amelyben azt kérte, hogy válasszák el feleségétől „ágytól és asztaltól örökre”. BR azonban lakást változtathatott, nem tudták számára kézbesíteni az idézést, október 23-án végül is Kisbaári megtalálta és bejelentette, hogy a VIII. ker. főherceg Sándor u. 5. II. e. 8. sz. lakásban lakik. Ekkor az asszonyt megidéztek. November 10-én BR 60 napi haladékot kért a Szentszék-től. Egy hét múlva V újabb folyamodványa a summás elintézését sürgeti. Néhány nappal később (nov. 23-án) BR megtette észrevételeit Stünzel Karolina tanúvallomása ellen, melyet előtte felolvastak. Ő is ügyvédet fogad: Szabó János h. ügyvéd személyében, s december elején tiltakozik V állításai ellen. A Szentszék elfogadhatta BR megjegyzéseit, mert 1886. január 17-én V kért 15 napi haladékot állításai bizonyítására.

A járásbírószágon V elérte, hogy újabb tanúkat hallgattak ki: Kreith Béla sógornóját, Gyurkovics Györgynét és Erdélyi Gyula újságrót. Mindhárman V közvetlen környezetéhez tartoztak. A két asszony lényegében semmi újabbat nem mondott, annál terhelőbb vallomást tett Róza ellen Erdélyi Gyula. Ezeket március 1-én juttatták el a Szentszékhez, 3-án pedig V megtette utolsó észrevételeit. 1886. május végén az iratok visszakérültek Esztergomba, és június 7-én meghozták a szentszéki ítéletet. S hogy az öröm teljes legyen, 10 nappal később a járásbírószág is felmentette V-t a tartásdíj kötelezettsége alól. (L. a 143. sz. lev. jegyzeteit.)

BR vallomásának tartalmára a szentszéki ítéletből következtethetünk: Beszél V szeszélyes és dühöngő természetéről, durva bánásmódjáról, s arról, hogy a férj nem biztosította, a háztartáshoz szükséges összeget, és megvádolta Vajdát, hogy házasságtörő életmódra bízta. Mindezeket azonban nem bizonyította. Az irodalomtörténetírás bizonyára V iránti kegyelemből egyoldalúan ítélkezett ebben a pörben; a meglevő dokumentumok azt mutatják, hogy a házasság felbomlásáért Vajdát legalább annyi felelősség terhelte, mint feleségét. A Szentszékhez küldött valókereseti kérvényében ugyanis a következőket írta: „Ebből a házasságból azonban mi sem lett, mert közvetlenül ez időtáji arról kelle értesülnöm, hogy a leány, kit én házasságra eljegyeztem olyan nő, ki testével több időn át nyilvánosan kereskedett [. . .] Én teljes bizonyosságot szerezvén jegyesem gyalázatos elbűléstől vele az együttléte 1882 márt. 2-ikán megszakítottam, mire 8 mártius 5-én Bécsbe távozott és azzá lett, ami már ezélt is volt.” E beadvány-nal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy nem Vajda írta, hanem ügyvédje. Csak az aláírás autográf. Továbbá a kérvény állandóan jegyességről beszél: „én és Bartos Róza egymást jövendő házasságra eljegyeztük (Sponsalia de praesente) [. . .] a házasságra való eljegyzést [. . .] térden fetrengéssel erőszakolta ki.” stb. Ez ügyvédi fogás lehetett; az egyházjogi paragrafusok megkönnyítették a választ, ha csak eljegyzés történt. Vajdáék esetében azonban szabályszerű házasságkötésről van szó. A közvélemény nem a pöriratokból szerezte értesüléseit, hanem bizonyára magától V-től, aki különösen a pör éveit során sokaknak beszélhetett és írt is (mint levelei tanúsítják) erről a dologról. A V halála után megjelent cikkek a Nemzetnek egy 1897. január 18-i szerkesztéségi cikkére hivatkoznak, amelyben a következő legenda olvasható: „Bár az asszonyokat nem szerette (Vajda), egyszer Reviczky Gyulát, az évek előtt elhunyt jeles költőt azzal a hiral lepte meg, hogy megnősült. Reviczky nem akart hinni szavainak, és másnap elszörnyülködve látta, hogy V a váci utcán déli 12 és 1 óra között karonfogva sétál egy olyan hölgyvel, aki azelőtt is gyakran járt a váci utcában de csak este és egyedül. Reviczky félre hívja Vajdát és így szól hozzá:

— János, tudod-e, ki ez a hölgy?

— Hogyne, a feleségem!

Mikor harmadnapra aztán Vajda megtudta, hogy kit vett feleségül, az asszonyt kiküldte a szobából és soha többé nem eresztette be. . .”

Ezt a Reviczky szájába adott kijelentést idézte PÁ is a Literatúrában közölt cikkében, ezt variálta félszázad irodalma egyéni ízlése szerint színezve. 1933-ban a MH-ban pl. az olvasható, hogy BR annak idején V-hoz szökött, „de ez nem volt esemény életében, mert a le-

ány törzsvendége volt egy nem szalonképes müintézetnek, ahol meg-
lehetősen rövid lejáratu szerelmi csaták szoktak lebonyolódni könnyű
vérű hölgyek és lovagjaik között.” (Kemény István: Két szerencsét-
len szerelem története, MH 1933. március 5.)

A két legvitatottabb kérdésre: BR utcalány voltára és a házasság
tényleges megtörténte nem lehet egyértelmű választ adni. Logikai
úton mindkettőre igennel és nemmel egyformán válaszolhat bárki. A
szentszéki ítélet a feleség vétkességére hivatkozva engedélyezte a vá-
lást; a budapesti járásbíróóság a botrányos és erkölestelen életmód
miatt utasította el az asszony tartásdíj iránti kérelmét. De a két ítélet
kölesönösen egymásra hivatkozik, és így éppen logikai érvelésük ham-
mis. Mindkét indokolás ugyanis kételyeket támaszt, mert az elhang-
zott valamennyi tanúvallomás alapján határozottan a házassági hű-
ség megszegése nem állítható. Az ellenkezője sem. A tények elsősorban
nem BR vétkességét, hanem az ügyvédi manipuláció ügyességét bi-
zonyítják. Érdeemes néhány V-levelet idézni annak bizonyítására,
hogy jól időzítették a tárgyalásokat. 1886. június elején V a követke-
zőket írta Milkó Izidornak: „...*Esztergomban még mindig nem voltam,
talán holnap megyek. A mi fő a tartásdíjtól remélhetőleg föl leszek mentve,
ami pedig a Szent Széket illeti, ágytól-asztaltól való elválásom is bizo-
nyos...*” (139. sz. levél.) „...*Tegnap érkezett meg a Szent Szék ítéle-
te [...] A polgári bíróság most már szintén fölment a tartásdíj alól, ez
már bizonyos.*” (140. sz. levél.) Kisbaári ügyvédnek a pörök végeztével
nem gyöz hálálkodni: „*meg nem állhatom, hogy ezen reám nézve oly
örvendetesen fontos, ünneppélyes pillanatban, midőn arról értesülék, hogy
a polgári bíróság is kedvezően ítelt ügyemben, egy-két árva, de annál me-
legbő hálaszót ne rebegjek el előtte [...] te [...] engem megmenttéssel,
rengeteg munkával, fáradozással sőt költsékezéssel.*” (143. sz. levél.)
Előbb tehát a szentszéki ítéletet kellett szorgalmazni, illetve a polgári
bíróóság döntését késeletetni, hogy meglegyen a kívánt eredmény. Ér-
dekes még kiemelni a járásbíróóság ítéletéből a következőket: „Al-
peres azon kérelme, hogy neje erkölcsi magaviseletéről való bizonyít-
vány végett a bpesti fővárosi m. kir. államröndörtség megkeressessék,
tekintve, hogy polgári eljárásban ezen bíróság a felek részére bizo-
nyítványokat beszerezni magát hivatottnak nem érzi, s különben is a
jelezett körülményt a tanúvallomások kellő világtításába helyezték —
figyelman kívül volt hagyandó.” V talán lelkiismerete megnyugtató-
sára mindenképpen írásban szerette volna látni a felesége erkölestelen-
ségéről szóló megállapítást, de ennek beszerzésére a bíróság nem vál-
lalkozott.

A pörök aktáinak tanulmányozása csak arról gyöz meg, hogy a pe-
reskedés egyenlőtlen erő küzdelme volt. Egyik oldalon a minden-
képpen válni akaró V s a kor egyik legnevesebb ügyvédjének tudása,
ténykedése, a másik oldalon egy egyszerű asszony, akit néha egy-egy
jóakaró tanácsaival támogatott. Ezért is bizonytalan a megállapított
igazságoknak a hitele.

A másik kérdés, hogy a költő és felesége éltek-e házassáletet és mi-
kor, még bonyolultabb. Ebben csak a két fél állításait lehet szembe-
síteni. A Szentszék elvetette a „non consummatum”-ra irányuló V-
kérelmet, legalábbis az ítélet erre nem tért ki. Maga a költő ismerte el,
hogy 1883 őszén Bécsben együtt laktak, ugyanezen év decemberében

Pesten úgyszintén, 1884-ben pedig újra négy hónapig, nem is beszélve arról a tizenhat hónapról, melyet mint férj és feleség együtt töltöttek, s a levelek ismeretében hozzátehetjük, hogy e hónapoknak boldog szerelmes napjai is voltak. 1885 decemberében V az érsekhez küldött levelében maga is belátja állításai képtelenségét s a következőképpen visszakofozott: „1881 Május havában bátorokdram egyenest Eminentiáddhoz folyamodni levelben, melyben elóadtam röviden szerencsétlen nőszülésem történetét, kérve a Pápa Ószintesége dispensatiojának kieszközölését *vin matrimonium ratum, sed non consummatum* ». Ugyane kérelmet folyó évi Januárban megújítottam [. . .] Időközben meggyőződésről, hogy bármennyi bizonylatot állítsak is elő a házasság el nem hált volta felől, a dispensatiót még hátralevő néhány életévem alatt elnyerni szerencsés nem lehetek elejtve a kérelmet, újabb keresetet adtam be [. . .] a melyben már csak ágytól asztaltól való elváltatás véglegesítését kértem. . .” (131. sz. levél.)

Elgondolkoztató azonban, hogy BR emlékirataiban és leveleiben nem egyértelműen nyilatkozik ebben a kérdésben. Azt is állítja, hogy Bécsbe kerülése előtt érintetlen volt (F 16. sz. levél), azt is, hogy már a házasságkötés előtt odaadta magát V-nak, azt is, hogy Bécsben lett igazán V felesége, ahol ikreket is szült. (F 16. sz. levél.) (L. még E 112., 187., 192. l.)

Ezek az eltérő, egymásnak ellentmondó kijelentések mindig aszerint változtak, hogy mit kérdeztek tőle. Ha utcalány voltát firtatták, szüzességre hivatkozott és orvosi látleleteket citált, ha azt mondták, hogy soha nem volt igazán V felesége, akkor az elhálást bizonygatta. E kijelentéseket ezért nem lehet perdöntőnek tekinteni, jóllehet Emlékiratainak és levelezésének ez a két kérdés központi témája, visszatérő motívuma. Minthogy a döntés lehetetlen, és ma már mindez közbücs is, e megoldatlanságban kell a kérdést elnyugtadni. V halála előtt néhány évvel azt írta, hogy a költők szerelmi életét nem szabad bolygatni, mert az igazságot nem lehet rekonstruálni. „. . . tekintettel kell lenni mindenkéltől arra, vajjon egynémely bizonytalan, kétes, ferdített vagy csak kellő világításba nem helyezett adalékkal nem-e éppen ellenkező munkát végzünk, amit akarunk, vagyis megsértjük az illető emléket, homályt vetünk rá és pedig igaztalant, általa meg nem érdemeltet; rágalmazzuk a sirban a halottat, olyasmüt fogva rá, a mi másként vagy egyáltalán vele meg nem történt [. . .] Hagyjunk békét magánélete olyatén aprólékos adalékainak, melyek csak igen körülményes, az esetnek háttérül szolgáló összes szereplő személyek és viszonyok minuciózus ismertetésével volnának megérthetők, illetőleg helyesen megítélhetők, és amelyek nélkül az illetőt hamis világításban tüntetnék föl [. . .] És kérem gondolja el mindenkélt, lehetséges-e bármi közönséges embernek, kiváltképen pedig egy kissé finomabb és sürűbb szövetű léleknek szerelmi viszonyát úgy leírni, hogy az a valósághoz csak közel is járjon — lehetséges-e egy-egy levélből kiszakított néhány sorral vagy akár egész kötettel? [. . .] És végre ha lehetséges volna is: mi köze, mi joga ahhoz a világnak, hogyan, kit szeretett egy ember, a ki ebbeli érzelmeiből kifejezte azt, a mit abból általános érdekűnek tartott, és a mi között nagyobb a különbség, mint a kiforrott, megtszult bor és ama törköly között, melyből azt kisajtolták? És mégis a tokaji aszu mellé nem szokták föltálatni a kiforrott másolat, hanem odaadják a hízónak.” (De mortuis . . . PN 1889. január 1.) Ugyanakkor ez a cikk azt

is hangoztatja, hogy nem lehet elhallgatni a valóságot és semmi szükség senkit magasabbra emelni vagy alacsonyabbra helyezni.

Meddő dolog lenne a közel száz év után keresgélni az igazságot, amikor a dokumentumok nagy része elpusztult. Nincsen meg a fél évszázadon át Róza által féltve őrzött 500 V-levél, nincsenek meg a bejelentő cédulák, amelyek igazolnák, hogy V hány alkalommal élt együtt Bécsben elvált feleségével; a második világháborúban megsemmisültek a törvénytiszteki iratok, a tanúvallomások, amelyek az asszonyt igazolnák. És végül hiányos Vajdáné levelezése is, csupán három korszakból maradt meg néhány: 1910—13-ból, 1923—27-ből és 1932-ből. A megmaradt levelek csak töredékei lehetnek az összesnek. Néhány elvesztett levélnek címzettjeit és keltezési idejét ismerjük a fennmaradtakból:

Vajda Jánoshoz 1880; augusztus 29. és okt. 12, 13.,
Kun Józsefhez 1910. március.
Krúdy Gyulához 1923. december 4.
Herczeg Ferenchez 1924. szeptember.
Balla Ignáchoz 1924. ősze.
Kozma Andorhoz 1925. január.
Varju Elemérhez 2 levél 1925. január.
Reichard Pirokához 1931—32-ben írt levelei stb.

Nemigen volt Pesten olyan szerkesztőség, amelyhez BR ne fordult volna valamiféle támogatásért 1910—1933 között. Több ízben kért támogatást a Magyar Írók Segélyegyletétől. Bécsi ismerőseit, különösen a Gerstmann családot sokszor kereste meg leveleivel. Ezek azonban mind eltűntek, vagy megsemmisültek.

A válópör ideje alatt BR Budapesten tartózkodott. Néhány lakásának címét is tudjuk (Vámház körút 2., Múzeum körút 2., Sándor utca 5.). Pásztorhoz frott levelében azt állította, hogy a pör idején Dr. Csemeghy Károly rokonainál lakott és a Városház téri Ádám—Éberling-féle fehérnemű szalonban dolgozott. Miután elegendő pénzt gyűjtött össze, visszatért Bécsbe, ahol visszavették abba a varrodába, ahol már előzőleg dolgozott. (F 14. sz. levél.) Emlékirataiban azt bizonygatta, hogy a kapcsolat köztük V haláláig megvolt. Ez semmivel nem bizonyítható, ha csak azzal nem, hogy Pásztor Árpád BR-től vásárolta meg azt az ajándékozási iratot, amelyben Wlassics miniszter 1896. december 27-én értesítette V-t, hogy évi 1800 Ft. segélyt engedélyezett számára. (Literatura, 1926. dec. 32. 1.) Hogyan és mikor kerülhetett ez az özvegy birtokába, nem tudjuk. Róza azt állította, hogy V közvetlenül a halála előtt adta neki. Valószínűbbnek látszik, hogy az újságokból értesülvén V haláláról, Pestre utazott, és magához vette V hátramaradt iratai közül ezt az értesítést, talán azzal a gondolattal, hogy hátha neki is kifizetik a segélyt.

Az 1897—1910 közötti időről semmi adatunk nincs BR életére vonatkozóan. 1910-ben tűnt fel újra, amikor összekerült Kun József szegedi tanárral Bécsben, akinek odaadott néhány V-levelet közlésre. Ekkor gondolhatott arra, hogy értékesíteni fogja a nála levő kéziratokat. Először Palágyi Lajossal váltott szót ebben az ügyben (F 3. sz. levél), s felajánlotta, hogy a nála levő 506 levelet átadná elolvasásra.

Sőt azt is jelezte a levélben, hogy írt egy művet, amelybe beleszötte V leveleit, s szeretne volna ezt 1911 karácsonyán megjelentetni. A mű elkészülte bizonytalan, csak terve lehetett, mert ugyanebben a levélben tanácsot kért arra nézve, milyen formában jelenthetnének meg V nála levő írásai a könyvpiacra. A kész munka és a tanácskérés ellentmondanak egymásnak. De egy másik mozzanat is kétségessé teszi az igazmondást. Ebben az időben ismerkedett meg Reichard Piroskával, aki valóban írt egy cikket V házasságáról, amelyben közölt néhány levelet is. Lehet, hogy az özvegy erre a cikkre gondolt, amikor Palágyinak írt. Reichard Pirocska BR halála után leírta kapcsolatuk kialakulását:

„Az Újság 1911-iki karácsonyi számában Vajda Jánosnak Bar-tos Rózával kötött házasságáról szóló cikk keretében közöltem a költő néhány levelét völegény korából és házas életének első évéből. E leveleket egy Bécsben lakó magyar barátom juttatta el hozzám, hogy általuk segítsék valamiképpen Vajda János nyomorgó özvegyét, aki vagy harminc év óta varrással keresi meg kenyerét. Az Újság kéresemre egyenesen Vajda Jánosénak küldte el a cikk honoráriumát. . . Sikertült másfelől is segínyt szerezni, amely állandó támogatássá válhatott volna, ha időközben támadó cikkek Vajda házasságának és válópörének egyoldalú ismertetésével nem kedvetlenítik el azokat, akik-től a hathatós segítség függött.” (Újság, 1933. május 28. 25. 1.)

E visszaemlékezés meggyőző feltevésünk helyességéről: Kun Jó-zsefnek az Új Időkben megjelent tanulmánya után határozta el BR a kéziratok értékesítését, mivel meggyőződött arról, hogy ez anyagi haszonnal jár. Ezért írt Palágyinak, ezért keresett kapcsolatot valamelyik ismerőse közvetítésével Reichard Piroskával. Szeretett volna könnyebben élni; betegsége miatt abbahagyta a munkát, s kiköltözött Badenbei Wienbe, ahol nagyobb lakást bérelt, s albérlőket tartott, de úgy látszik, hogy nyugdíja (kegydíja) és a bérlőktől kapott pénz sem volt elegendő számára, ezért újabb és újabb pénzforrásokot keresett. V hatása és sajtó kapzsisága ütöközött ki magatartásában a pénzügyeket illetően. A Reichard Pirocska által szerzett támogatások azt is tudatosították benne, hogy V özvegyeként is lehet segínyeket kérni (kabinetiroda, Magyar Írók Segélyegylete, Miniszterium!). Átköltözött Magyarországra; Nagycenken telepedett le, majd 1913 májusában Savanyútkúton. Júniusban levelet írt a Pesti Naplóhoz, melyben elpanaszolta, hogy a fuvarosok költözködéskor becsapták (PN 1913. VI. 29.). Ezzel magára terelte a figyelmet és a közérdeklődést. Veszére tette, mert V nővére, Róza tiltakozott volt sógornője támogatása ellen. (PN 1913. VII. 18.) Az özvegy nem hagyta magát, újabb intimításokat közölt. (PN 1913. VII. 22.) A sajtó a polémiát egyes érzelmekkel kommentálta. Július végén a Világ c. lap riportere látogatta meg. (1913. VII. 29.) Ebben a cikkben újra felbukkan a kéziratok sorsa.

A háború vége felé közelebb költözhetett Pesthez. Nincs ugyan pontos adatunk, de elejtett szavaiból (Pásztorral folytatott levelezés) arra lehet következtetni, hogy Gödöllő környékén élt, s Veresegyházán is dolgozott. 1919 nyarán a Közoktatástügyi Népbizottságtól kért és kapott 600 korona segínyt, decemberben pedig szeretne volna magát felvétetni a Rókus-kórházba. Majd kitoloncolták az országból,

mert csak a badeni bejelentő lapjával tudta magát igazolni. 1920 elején telepedett le Abbáziában, ahol varrából és emléktárgyak árusításából tartotta fenn magát. De a nála levő V-arcoképek és kéziratok nem hagyták nyugodni, előbb Krúdnyak küldött két V-fényképet, majd Szilágyi Dezaónék ajánlotta fel a kéziratokat, sőt a Nemzeti Múzeumnál is próbálkozott eladással. 1924-ben meglátogatta Balla Ignác újságíró, aki cikket is írt látogatásáról. (PN 1924. szept. 28.) Időközben BR megírta emlékeit egy film számára, de próbálkozása sikertelen maradt. 1926 őszén PÁ kereste fel, hogy adatokat próbáljon szerezni készülő regénye számára. Ez a találkozás és közel fél évig tartó levelezés irodalomtörténeti szempontból azért jelentős, mert ennek eredményeként került néhány V-level és egyéb apróság az OSzK-ba. V leveleinek nagy részét BR azonban nem tartotta magánál, hanem állítólag Budán, hajdani gyámjának lezármazottainál. Miután Pásztor regénye megjelent (1927. március), megszakadt közöttük a kapcsolat. BR talán éppen a Pásztorral folytatott terjedelmes levelezése folytatásaként elkészítette emlékiratait 1927—1931 között. Úgy gondoljuk, nem hamarabb, mert ha előbb kész lett volna, korábban kezdte volna el a levelezést kiadása ügyében. 1931 tavaszán az Új Idők szerkesztősége szánta meg először és két erősen stilizált cikket közölt tőle a lapban. (1931. V. 17 és XI. 8.) 1932 októberében személyesen jelent meg Budapesten, s kezdte el a kilincselést a kiadóknál. Ekkor fordul két levélben Hatvany Lajoshoz támogatásért (F. 23. 24. sz. levél). Márai Sándor azt írta később, hogy ő maga is házalt az Emlékiratokkal. (Újság, 1933. március 12.) Ekkor újíttotta fel BR régi ismeretségét Reichard Piroskával. Erről Reichard az alábbiakban számolt be egy cikk keretében:

„... sok éven át keveset hallottam Vajda özvegyéről, mignem a múlt év októberének elején Budapestre érkezett. Váratlanul látogatásánál is meglepőbb volt meg jelenésének különössége. Futó pillanatra öreg koldusasszonynak látszott. . . Sokat beszélt, élénken és hangosan. Annnyira nagyot hallott, hogy inkább csak írásban lehetett vele beszélgetni. . . Abbáziából. . . részletesen kidolgozott tervvel jött . . . először sajtópört akart indítani egy ismert író ellen, ki Vajda két nagy szerelméről írott regényében — szerinte — megrágalmazta őt és meg sértette anyja emlékét. A pörrel egyidejűleg ki akarta adni önéletrajzát, melyben Vajda Jánossal kötött házasságának meztelen igazságát írta meg. S végül miután a sajtópört megnyerte és könyve megjelent, az oly nehezen megszerzett elégtétel megtisztító pillanatában mintegy megdicsőítő bosszuállásként stnyujtani a hálátlan nemzetnek legféltettebb kincsét: Vajda János hozzáintézett ismeretlen leveleit. Hiába volt minden kérés, érvelés, bizonygatás, hogy egyetlen igaz feladata a levelek kiadása . . . Tudattam vele kiadók, szerkesztők véleményét: emlékiratai változtatások, kihagyások nélkül teljességükben kiadhatatlanok. Válaszul újabb kéziratot küld, vagy kéziratának kikerekített novellaszerű részleteit és naiv nagyzólással kér: Csak Ön ne hagyjon el; legyen Ön én hozzám mint Zola volt Dreyfushöz. Hogy beteges érzékenységet kíméljem, óvatosan éreztettem vele: mindenki kételkedik benne, hogy neki még ismeretlen levelei vannak Vajdától. Erre pontosabb adatokat közöl: »Az 500 és 6 levélből egyetlen betűt se látott

még ember kivéve azt, akinél vannak Budán. És az az illető néma, mint a sir, volt gyámomnak az unokája, Budapest egyik legmagasabb hivatalnok. Személyesen megmondom kicsoda, de csak önnek és megmutatom a levelet, amit pénteken kaptam Nápolyból tőle . . . És majd talállok időt, hogy Ön velem vagy utána odajön Budára, ott bemutatom és az egészet az asztalra Ön előtt leteszem és elolvashat. . . »
A budai őrrel más levélben is írt: »A budai ur nem hisz egy cseppet sem abban, hogy én meghalok itt (mint én hiszem) és sürgősen ajánlja mentől előbbi elutazásomat és április elején ismét lejönni. Segíteni (nem is kérek) nem tudna rajtam, a fia ott van Nápolyban egy fiatal szintén tüdőbeteg orvossal, és sok pénzbe kerül.« Egy másik levélben részletezi a letétbe helyezett csomag tartalmát »457 borítékos levél, 11 sürgöny, 27 levelezőlap, 7 cédula, 5 darab bejelentőlap, melyen én mint bécsi lakásomnak tulajdonosa és főbérleje bejelentettem, mert követelte a házirend a nálam beszállt Johann Vajda Budapesti Schrifsteller-t, kinek Budapesten volt állandó lakhelye.« Ezekben a hónapokban magam is betegeskedtem és egyelőre nem vállalkoztam a budai utra. . . Január elején kétségbeesetten írta, hogy fontos közölni valója van, melyet csak személyesen mondhat el, de betegsége ágyhoz köti. Egyetlen vágyam, hogy Ön hozzám jöjjön, mint majd végrendeletem végrehajtója. Meglátogattam. Asztalán nagy darab papírra öreg betűkkel fel volt írva nevem és címem és a kérés, hogy haláláról azonnal értesítsenek. Mosolyogva mutatta, ismét jobban érezte magát, telen volt tervekkel, reménykedéssel, régi történetekkel és a fontos közlés elmaradt. Elmaradt a következő alkalmakkor is. És amikor február közepén bucsuzni jött mielőtt a kórházba ment, nem kérdeztem meg tőle a budai ur címét, nehogy balsejtelmeiben megerősítve még jobban felizgassam az amugy is nyugtalan és izgatott beteget. A kórházból még írt egy levelezőlapot, rám bízott kéziratok sorsa felől érdeklődött és én még tudathattam vele, hogy emlékiratait megvette a Nemzeti Múzeum levéltára. . . bizonyára ez volt utolsó öröm életében. Pár nap múlva, február 27-én kiszervezték. . . általam felajánlotta a leveleket a Nemzeti Múzeum levéltárának s mikor keveselte az összeget, melyet a Nemzeti Múzeum, természetesen csak hozzávetőleg, a levelek bejelentett számához mérten ígérhetett, megkért, hogy a legnagyobb kiadóknál érdeklődjek a levelek megjelentetésének lehetőségei felől. Mindezt előkészületnek tekintette a pör diadalmas befejezése utáni időre. A levelek kiadására nézve kétféle elképzelése volt. Az egyik, a legkedvesebbik terve: ha emlékiratait nem sikerül előbb kiadni, akkor a levelek annak keretében, annak szövegébe ékelve jelenjenek meg. . . A másik terve, hogy aki a leveleket kiadja, az az ő magyarázatai alapján készített jegyzetekkel egészítse ki azokat. Hosszu levélben írta meg, hogyan képzei el ezt a közös munkát. Bármint legyen is azonban, ragaszkodott hozzá, hogy a levelek egész terjedelmükben, egyetlen szó kihagyása nélkül jelenjenek meg. . . Halála után a Szent Rókus plébánia szegénygondozónőjével, özvegy Hegedüs Tibornéval, aki oly meghatározó készséggel segített enyhíteni Vajdáné inségén és szenvedésén, végignéztük a készítéskájába őrzött irásokat de semmi feljegyzést, címet nem találtunk, ami a leveleket illetőleg utba igazított volna. Ezután Vajdáné abbáziai háziasszonyához fordultam, hogy megtudakozzam a bécsi cég címét, melytől Vajdáné 33 évi munkálkodása után ha-

vonta kis kegydíjat kapott. . . Abbáziából azt a választ kaptam, hogy sem háziasszonyának, sem többi ottani ismerőseinek nem árulta el soha, honnan kapta a 80 lírát havonta. . . minden valószínűség emellett szól, hogy Vajdné ismeretlen Vajda leveleket őrizett valahol. . . elsikadt minden nyom, ami a levelek rejtékhelye felé vezetne. . .” (Újság, 1933. május 28.).

Ez a cikk csak betetőzi a V-levelek körüli homályt. Szinte hihetetlen, hogy az irodalomtörténész Reichard Pirooska ne tudott volna nyomot találni, ha akart volna. Tudta, hol lakott Bartos Róza (Rákóczi út 13. I. 13.), az utolsó pillanatig kapcsolatban állott vele, több ízben meglátogatta, leveleztek, megnézte a halott táskájának tartalmát (az özvegy akkor kapott levelet Nápolyból gyámja unokájától) — mindez gyanússá teszi a cikk utolsó részében foglaltakat. Mintha szervezett félrevezetésről lenne szó, kiértódot minden, ami nyomra vezethetne, amivel Bartos Róza levelezésének és emlékiratainak állításait igazolni lehetne.

PÁ leszármazottai — ha csonkán is — az OSzK rendelkezésére bocsátották apjuk hagyatékát. Ezt olvasztottuk be jelen kiadásunk e kötetébe.

Kötetünkben, a Függelékben közöljük BR PÁ-hoz írt leveleit (16 db), valamint az özvegy még néhány fennmaradt levelét (Kun Annához és Józsefhez, Palágyi Lajoshoz, Krúdy Gyulához, Szilágyi Dezsőhöz, Hatvany Lajoshoz). Az OSzK-ban található pöriratokat pedig felhasználtuk a levelek jegyzeteinek elkészítésében.

A levelekből és e rövid életrajzi vázlatból összeállítható BR belső karaktere. Az eddigi irodalomtörténet egyetlen vonás hangsúlyozott nem egészen alaptalanul, de eltúlozva: az igazmondás hiányát. Komlós több helyen is (monográfia, cikkei, rádióelőadásai) „kórosan hazug”-nak jellemzi. Ha egy-egy eseménnyel, ténnyel kapcsolatban elmondott ellentétes állításait vesszük csupán figyelembe, valóban nehéz eldönteni, hogy mikor mondott, vagy egyáltalán mondott-e igazat az özvegy (házasságával kapcsolatos kérdések, leánykori emlékei, V és Gina találkozásának előkészítése, egyes versekhez fűzött megjegyzései, V életmódjára vonatkozó történetei stb. stb.). De vannak olyan leírt mozzanatok, amelyekről nem lehet elvitatni az igazságot. Az egyes levelek jegyzetanyagában ezekre külön rámutatunk. Talán nem is a hazugság BR legjellemzőbb vonása, hanem az élénk fantázia, amely nagyon sokszor konfabulációra készítette. Szép álmokat és történeteket tudott szóni pompás ruhákról, az Angolkisasszonyok intézetének életéről, V halhatatlanságáról és kegyetlenkedéséről. A képzelőerő mellől hiányzott a kritikai érzék, a logikai iskolázottság, az áttekintő képesség, s ennek következménye lett a sok ellentmondás. Élete a megélhetésért folytatott harcok szakadatlan láncolata volt, ez félenkké, óvatossá, gyanakvóvá tette, holott valamikor magabiztos, enyhén agresszív volt. Fokozhatta negatív tulajdonságait az egyre jobban elhatalmasodó süketsége. Ez lehetett oka annak is, hogy a nehézkessé váló külvilági kapcsolat következtében önmagába fordult, s egyre intenzívebben foglalkozott múltjával. Húsz éven át gyűjtögette életének, házasságának emlékeit; levelekben, cikkeken, állítólagos film-forgatókönyvben csiszolta, formálta, amíg összeállította emlékiratait. Agresszív természetű jellemvonásai öregkorára nagyravágyássá, irigységgé, kapzsi-

sággá, gyűlöletté érlelődtek. Levelei ezekről tanúskodnak. Méltó akarván lenni költő férjéhez, mindenáron meg akarta jelentetni írásait. Hiába érték kudarok, elutasítások, egész halála órájáig kiadókat keresett, kerestetett.

Igen jellemző adat a helyes önértékelés hiányára és nagyravágyására egy magakészítette filmre vonatkozó történet: Leveleiben többször szó esik erről. Sajnos csak annyit tudunk róla, amennyit Balla Ignácnak elmondott: „Mostanában, hogy mindig itthon vagyok ráérek sokat gondolkozni és tervezgetni. Ki is terveztem meg is csináltam magamban egészen mozidarabot: megdicsőült férjem[. . .] a megdicsőült költő[. . .] és én játszuk benne a két főszerepet. A szöveg igazi dráma, mindkettőnkől átélt dráma és nagyon de nagyon érdekes...” (PN 1924. szeptember 28.) Aztán a Szilágyi Dezsőhöz küldött levelében valamivel bővebben ugyanezt mondja el: „... Balla úr kérdezett engem irhat-e cikkeket, és én nemcsak hogy megengedtem, de kérve kértem arra. Igen! de csak a filmre vonatkozólag. A Filmre nem lett semmi, de belőlem lett torzalak[. . .] Én nem tervezek, de nekem megvan késsen leírva egy történet[. . .] a két főszerep én és felejthetetlen drága uram. Az első pillanattól fogva, amikor egymást megláttuk a haláláig. Játszik az egész 17 esztendeig.” (F 6. sz. levél.) Két évvel később Pásztornak is említette: „A Filmen azt hiszem (Bécsben) husvétához” (F 12. sz. levél). „Azt hiszem megirtam a mi a Filmet illeti majdnem biztos, hogy husvétra hozák Ép S. G.-hez tartozó ember tárgyal értem.” (F 14. sz. levél.) Nagy a valószínűsége, hogy irhatott valamiféle szöveget, de a filmből végül is nem lett semmi. Feltételezhető, hogy Fodor Aladár, aki több cikket írt a PN-ba BR levelei alapján, említhette, előtte hogy házasságuk történetéből filmet lehetne csinálni, s az özvegy ebbe a kijelentésébe kapaszkodott bele. Fodor maga is több dokumentumfilmet rendezett az első világháború idején.

BR irigységére és kapzsiságára vonatkozóan elég végigolvasni a Pásztorral folytatott levelezést, elég gondolni segély iránti kérévényeire, a levelek és képek értékesítésére. Ezek a jellembeli fogyatékoságok nem szolgálhatnak alapul erkölcsi megítélésre, inkább azt tükrözik, hogy milyen viszonyban volt Vajdáné a külvilággal, környezetével, ismerőseivel. Igaz, sokszor nem a valóságot mondta, de ebbe a ferdítésbe körülményei, emlékezetének fogyatékoságai játszottak közre, s amiket leírt, kellő kritikával hozzájárulhatnak egy teljesebb Vajda-kép kialakításához. Ehhez szolgáltathatnak adalékok a levelek tartalmi motívumai. Vannak kérdések, melyek újra meg újra előbukkannak, s ezeknek bizonyára van reális alapjuk. A motívumok ismétlődése a kapott levelekkel és cikkekkal kapcsolatos. Nagyon sokszor emlegeti a nála levő V-leveleket. Már 1911-ben Palágyitól tanácsot kér, hogy milyen alakban jelenhetnének meg (F 3.sz. levél). Felajánlotta Surányinak a PN számára (F 6. sz. levél), Pásztornak azért nem akarja elküldeni, mert könyv alakban szeretné kiadni (F 9. sz. levél), s amikor az mégis sürgeti, azt válaszolja, hogy Budán vannak egy ismerős családnál (F 16. sz. levél.). Végül Hatvanyanak is felajánlja a leveleket (F 24. sz. levél.).

Hasonlóan visszatérő motívum az emlékirat. Palágyinak említi először, Szilágyi Dezsőnek azt írja, hogy elkészült házasságának történetével és megfelelő honoráriumért hajlandó átengedni közlésre. Palágyi-

nak 1000 líráért ajánlja fel, s végül Hatvanytól 200 pengőt kér érte. Ugyanezt szeretné megfilmesíteni is.

Több Vajda-kép volt az özvegy birtokában. Ezeket néhányszor elajándékozta, majd visszakövetelte. Kun József elvitte az 1855-ben készült fényképet. Ugyanezt a képet küldte el Krúdy-nak is, sőt Szilágyi-nak is felajánlotta. De ugyanezt eladta a római magyar konzulnak egy másikkal együtt 350 líráért. Végül 3 Vajda-arc képet küldött Palágyi-nak, melyek a Nemzeti Múzeumba kerültek (F 16. sz. levél).

V-ról általában a tisztelet és csodálat hangján beszél leveleiben: halhatatlannak, feledhetetlennek emlegeti, aki megdicsőült költő fejedelm volt (F 4. sz. lev.), az úr isten képmása (F 6. sz. lev.), az emberiség mintaképe, elveihez tántoríthatatlanul ragaszkodó szent martir (F 6. sz. lev.), de ugyanakkor hirtelen természetű, mérges és dühében káromkodó (F 8. sz. lev.), rettenetesen tudta kinozni feleségét (F 12. sz. lev.), szorongásos volt, félt a megőrüléstől s az éhhaláltól (F 13. sz. lev.), különc (F 18. sz. lev.) és kimondhatatlan dolgokat cselekedett (F 17. sz. lev.), minden csupa piszok volt körülötte (F 12. sz. lev.).

Visszatérő motívum Pásztorhoz írt leveleiben az ő utcalány voltáról keringő hír. Pásztor ugyanis azt találta írni, hogy V. 53 éves korában feleségül vett „egy félig-meddig utcai nőt”. Az özvegy tiltakozik becsületének megruhcolása ellen (F 8. és 12. sz. lev.), V leveleivel kívánja bizonyítani a feltevés gonoszságát, az utcalány legendát (F 16. sz. lev.), Pásztort nyílt színvallására kényszeríti, hogy hisz-e a mendemondának (F 16. sz. lev.), s amikor Pásztor azt írja, hogy egy percig sem hitt a gyanúsításoknak, Róza keserűen utasítja vissza a kimagyarázkodást (F 17. sz. lev.).

Szinte minden levélben özvegy, hivatkozik munkás életére, 33 évi szolgálatára, az ezért kapott nyugdíjra.

Visszatérő motívumok még a válópörre vonatkozó megjegyzései, anyja ártatlanságának hangoztatása, hamis útlevel iránti igénye, az Angolkisasszonyoknál való neveltetése, betegségei stb. Ezeket az egyes levelekhez fűzött magyarázatokban igyekszünk megfejteni, rávilágítva az ellentmondó kijelentésekre.

A levelek és emlékiratok bizonyos irodalmi műveltségről tanúskodnak: különböző versekből idéz, olvasottságára hivatkozik, latin nyelvű orvosi szakkifejezéseket használ. Nem állapítható meg, hogy ezeket az ismereteket lánykorában, V feleségeként vagy özvegysege idején gyűjtötte-e össze.

A levelek olvasása közben felmerülhet a kérdés, hogy írójuk nem volt-e német anyanyelvű, mert mondatalkotása, hangjelölése németes, szólásokat ültetett át magyarra, rengeteg német idézetet szőtt bele leveleibe. Több helyen említi is, hogy a magyar nyelv mellett remekül beszéli a német nyelvet. Azt is megállapíthatjuk írásaiból, hogy élete végén jobban tudott németül, mint magyarul. Az írásban nem tett különbséget rövid és hosszú hangok között (darabb, hallhatatlan, jön, melék, önek, vanak, festet, megőrülnének, cik, bottot) összecserélte a zöngés és zöngétlen mássalhangzókat (kabok, szakatatlan, gazte, czék, kökhög, dehát, fagadó stb.); a mássalhangzók hasonulását fonetikusán írta (bátya, attam, megtagatta stb.). Nemesak arról van szó, hogy nem tudta a magyar helyesírást, hanem mondatalkotása, észjárása is németes.

Néhány példa: „ahol ami eladó van” — „óhajom ép a levelek kiadásában fekszik” — „forró óhajomhoz tartozik az is” stb. A magyar mondatok tele vannak német szavakkal, kifejezésekkel, idézetekkel; pl: „A proletár isten denkt un die Herschaften lenken.” — „csendőr Postenführer, aki elévezetett” — „Hauptquartier kiállított kifogástalan igazolvány” — „Nerwenschlagot is kaptam” stb. A levelek szövegét BR helyesírásával, betű szerinti hűséggel adjuk, rövidítéseit, idegen nyelvű kifejezéseit, mondatait a jegyzetanyagban kiegészítjük, fordítjuk, a nehezen érthető célzásokat, összefüggéseket magyarázzuk. < >, ékzárójel között a levelek olvasható kihúzásai vannak.

Minden nyelvi, tartalmi és emlékezeti fogyatékoságuk mellett is e levelek összegyűjtése és közrebocsátása a V-életmű keretében szükségesnek látszik. Jól megfigyelhető bennük, hogy az álmodozásokból miként különülnek el az emlékek. A filológiai jegyzetek igyekeznek az emlékek reális magvát is megtalálni.

LEVELEK

1. BARTOS RÓZA — KUN ANNÁHOZ

Bécs, 1910. február 10.

Drága jó szentem!

Első levelező lapjára nem feleltem, mert minden nap lestem hogy megirhatom bejöveteletem. Tegnap 9 dikén kaptam 2 dik kedv. L. lapját. Édes jó szent ne jöjön drágám ki, mert félek megfúlna nálam, péntek és szombat itt lesz a kárpitos és dolgozik velem. csinálók szalmazsákot és Matratczot. Hétfőn be akarok jönni, mert okvetlen kell vennem egy két darabb Krämpfl! — Én csak hirdettem és jönnek nézni, oszt nincs bútor azt mondom nekik, a melék lakásban vannak száradni, festve lettek. — (Hazudni, csalni, szabadalmad csupán neked van ember arc.) —

Én hétfőn reggel már 7 orakor Bécsben akarok lenni, mert össze kell az újságból kijegyzett cimemet szaladgálni, a hol mi eladó van. Mert az én jelszavam Sehr billig! Az első utam volna az Ön szomszédságába Rudolfs-gasse 8 I Stok Tür 8. nagyon szépen kérem Önt, menjen fel édes Anna és nézze meg hogy van e következő eladó — 1—2 szekrén, de csak festet és valami Diván féle ha rongyos is csak tiszta legyen és mit kérnek érte. és írja meg kérem nekem, mert ha ez ott nincs akkor nem megyek reggel oda, nekem nagyon fúkarkodni kell a járással. de hát minek hiába. oszt meg múlasztani az időt ezt a három darabot ok vetlenül meg akarom veni hétfőn ha már útiköltséget adok ki. — Menjünk máshoz, van de csúnya ez az ilesmi menjünk az ég alá, ahol nincs bűnös emberség. —

Előttem Vajda művei, de boldog vagyok hogy értem.

Nagyon gondolok a Ginára! és nem mondhatom hogy a szivem menyire fáj, ez a beteg sziv. Ez a szegény nő szemem előtt van a hogy fekszik ágyán akár a halál, és drága szent magasztos anyám, kinek szavai csengenek fülemben, dolgozatók! de jó tette, mily jó hogy dolgozni tanultam. Én Istenben nem hiszek egy cseppetsem. De annál erősebben hiszem azt, hogy valami van a légben, mert azt saját szemmemel látam többször rajtam. De sok kimondhatatlan sokszor sirtam

kint az erdőben hogy ifjú és szépségem úgy örömtelenül csúpa búban és bánatban múlt el, egyebet nem tettem mind a száraz kenyérért dolgoztam. És hogy csilagom oda vezetett hogy azt a nőt lásam ki ellenkezőleg az enyémhez élte az Ő nyarát.

Ő drága szent anyám. Honan vetted a csöpp együgyű aszszony azt az eszet mikor engem halálos ágyán két apáca és egy pap jelenlétében megeskettetett hogy női becsületemet megőrzöm bármit küld a sors reám. Hát van Isten?! hogy ily anyát el visz a sors?!

És ez a Gina előttem. Oly élénken beszélek vele, majd megőrülök hogy mért nem fedeztem fel még élt a felejthetetlen Vajda!

Alig várom hogy hétfő legyen, oda megyek megnézem, viszek neki valamit, szegény nő talán meghalt, de fúrását álmottam Vajdával. Ezt a verset nagyitva hogy szemem előtt legyen mert nagyon szerettem a falon függött a mi Vajdának a halhatatlannak nagyon tetcett atta kezembe hogy adjam Kúhn Jozsefnek, én nem is tudom hogy mi kedves Bátjának a körösztnéve?!

„Eltakartam képed, mint kit elitéltem S emlékezetemből haragom kivégzett. Gyarló emberboszu igaz istenségem! hogy örökké éljen — föltámad emléked. Hijábavalóság alakoskodásom; Játshatom-e hűtlent, ha szivem reped meg? Nem, nem! Te vagy igaz egyetlen bálványom; S én vagyok, én, a ki csak téged szeretlek! Leveszem a fátyolt újra és örökre fenséges képedről — álljon az oltáron. A melynek forrását bűnbánat feltörte, Elfojtott könnyeim hulljatok immáron. jőjön velem hétfőn *hogy lássa csak azért*, ha Vajda verseit kezébe veszi, azt a hatást a mit fog érezni. — Egy kötetről elfeledtem kedves Bátyának említést tenni „*Dal és beszély*” eben van az „Üstökös” vers, a mit éjjel irt még mikor velem nézte az údvarban az üstököst 1881. ben.

AZ ÜSTÖKÖS.

Az égen fényes üstökös uszálya Az ég felétől le a földre ér. Mondják, ez ama „nagy”, melynek pályája egyenes; vissza hát soha se tér. — Csillagvilágok fénylő táborán át A végtelenség-gel versenyt rohan. Forogni körbe nem tud, nem akar hát

örökké társtalan, boldogtalan! — Imádja más a változó-
kony holdat. A kacéron keringő csillagot, fenséges Niobéja az
égboltnak, Lobogó gyász, én neked hódolok. — Szomoru
csillag, életátkom képe, Sugár ecset, mely festi végzetem;
Akárhová mégysz a mérhetlen égbe, Te mindenütt egyetlen
idegen! . . .

Ki irt ilyet edig?!—

De a „Csillagok” című vers az üstökös előtt jelent meg, az
nekem szól. A „nemzet” tárcájában meg jelent vers 1884 ben
„Bertának” én vagyok. Kérdeztem mért nem Róza ha én
vagyok, azt monta nem akarta és gondolgozott milyen ne-
vet adjon hát a Bét vette a született nevemből. — És mert
haragúttam a idegen névnek nem akartam hini hogy én va-
gyok írta éjjel mindjárt a „Páros dalok” című verset és fel-
költött mély álomból ágyszélemre ült és elő olvasta, azt mon-
ta nincs más Ideálja, csak én, de ki nevetik ha mind „Roza-
munda”. „Ha szépet látok” című vers szintén nekem szól, és a
„Szemközt”. —

A „Dal és beszély”-ben Ábel és Aranka, Aranka én vagyok.
Jankó János jó nevű festő az én képeimet vette a természet
után. Nagyon jó, nagyszerű mint *libás* lány vagyok. — Ez a
magyar „Híradó” című lapban Jew—Jork-ban jelent meg, és a
„virasztók”-at 1855-ben írta Vajda. Ez a kis német nem em-
lékszem milyen lapban jelent meg. Küldje el kérem kedves
Bátyának.

Szívelyes tisztelettel csókolja hű

Vajdánéja.

10.II.1910.

2. BARTOS RÓZA — KUN JÓZSEFHEZ

Bécs [1910. február 25. után.]

Igen tisztelt Kún Úr!

Örömel értesitem, hogy 25/II én Singer és Wolfner kiadó
úraktól 100 koronát át vettem. A cik jó, nagyon meghadot.
Boldogult felejthetetlen férjem egy képen se oly hű mind az
új időkben, csak hogy nem beszél, én majd meg örülök, mért
nem él?! —

Kérem fogadja szívem mélyéből fagadó hálás köszönetemet.
A Petőfi ház még nem irt nekem.
Vagyok kiváló tisztelettel

Özv. *Vajda Jánosné*

3. BARTOS RÓZA — PALÁGYI LAJOSHOZ
Bécs, 1911. december 8.

Igen tisztelt uram!

Kérem fogadja mély köszönetemet becses leveléért. Bocsa-
sáson meg hogy csak most válaszolok reá, de én nehéz beteg
vagyok. A mi boldogult felejtéhetetlen férjem leveleit illeti, én
örömel átengedem azokat önek tanár úr, hogy azokat Ön
alaposan átolvassa, és hogy oszt nyilatkozhassek mely alak-
ban jelenhetnének meg az irodalmi piacon. Én pedig eredeti-
ben átadom önek tanár ur. Én irtam egy művet melybe helye
fontam az összes leveleket, szándékom volt hogy most kará-
csonyra kiadjam.

Betegségem a legnagyobb sajnálatomra eben a tervemben
megakadályozot. Nagyszívgyöngöseségben szenvedek, és a
legcsekélyeb izgatottság pár napra ugyszolván tetchalottá tesz.
Én még ez évadban szándékozom Bpestre állandó tartozkodás-
ra lemenni, adja a sors, a mely edig kimondhatatlan mostohál-
bánt velem, hogy legaláb ezen csekély igényü tervemet meg-
valosithassam. Óhajom, ép a levelek kiadásában fekszik.
Mert innen képtelen vagyok akármit is tenni. Most már nem
nyugszom adig, mig ezen 506 levelek nem látnak napvilágot.
Önt tanár ur most csak ara kérem, kegyeskedjék nekem majd
alkalmat adni, hogy a leveleket Önek saját kezeibe tehesem ha
lent leszek Bpesten. Én már töb izben, miota szegény férjem
meghalt, tudakoztam tanár úr felől. Két embere figyelmeztet-
tet drága boldogult férjem, és a kető közt az egyik Ön tanár
úr. Leveleiben a boldogult is emliti Önt mind Palágyi Lajos
író urat. Két év előtt direkte felkértem Bécsben Kún József
tanár urat hogy tutja meg az Ön tartozkodási helyét, attol azt
az értesítést kaptam, hogy Palágyi Lajos messze lent vidéken
él. — Mivel emlitem Kún József tanár úr nevét nem mulaszt-
hatom el hogy Önek tanár ur ne panaszoljam el az élményemet
a mely sajnos volt a föntnevezet ural. Elkért tőlem, egy cik

közlésre való adatokat, én áttattam neki többek közt egy képet mely boldogult Vajda Jánost 1855, ben a mikor is a „Virasztok” című költeményt írta ábrázolja.

Kun József nekem szavát attá hogy mindent vissza kabok, és a mind kértem egyenest megtagatta hogy azokat nekem ismét vissza adja. Csak Nővére ki Bécsben él, közbenlépése után adot vissza *egy részit*. azóta 2 év, én több ízben szép szóval kértem a sajátomat képező kéziratokat és leveleket szintugy a már tőlem említett képet. Kun minden kérésem iránt süket. A képet én *semi szín* alatt nem engedem neki. Endrődi Sándor ur, kinek az ügyet elpanaszoltam, azt tanácsolta hogy irjak az igazgatónak. Kun ugyanis Szegeden, az állami ipar iskola tanára. De én azt hiszem, evel én Kún iránt nem érek célt. Nagyon szépen kérem Önt tanár úr, kegyeskedjék nekem megírni mit tevő legyek, esetleg ha lehet tanár úr segédkezen ez ügyben. Nekem a kép miat nagy anyagi károm van, mert valamely Illustralt lapnak a karácsonyi szám számára átakartam engedni. A mi az én nézetemet illeti, én azt hiszem nem tehetek mást mind hogy bepörölöm. *De előb* irok a Közoktatásügyi ministeriumnak, talán ez utobi közbenjárása által békés uton, — ha ezt még ugyan békés utnak lehet nevezni — jutok a feltétlen sajátomat képező képhez és kéziratokhoz. Kún úr eljárása tiszta alávalóság, és a magyar írókat meggyaláza, mert egy elhalt író özvegyétől kéziratokat elkérni csupán lemásolás célra, és azok vissza szolgáltatását egyenest megtagadni, ez nem érdemel helyet az irok sorában, mert ez becstelen ember.

Én mindenesetre elvárom Ön tanár úr nagylelkű őszinte tanácsát, és adig nem fordulok semmihez. Vagyok hálás tisztelettel

Özvegy Vajda Jánosné

Baden b/W. Elias-gasse 8. 1911. 8/XII.

4. BARTOS RÓZA — KRÚDY GYULÁHOZ Fiume, 1923. december 27.

Igen tisztelt Úr!

Özvegy Breier Albertné-hez intézet becses levelére van szerencsém magam a következőt válaszolni: Én e hó 4dikén nagyon félve a két képet, azokat sietve Abbaziában Önhöz

felattam — hála az égnek hogy kezeibe jöttek ott jól vannak, és az én sorsom is most ugyiszolván halálom óráján. 5 dikén e hóban nagy és nemes lelkű barátném özv. Br. Albné behozot Fiuméba korházba mert betegségem oly súlyos lett hogy nem birtam magamra maradni mivel anyagi helyzetem kizárták az orvosi és ápolási költségeket fedezni.

Austriában hol 33 évi hivatalkodás után *egy* cégnél ott hagyva a havi 100 koronás nyugdíjam szintugy a jó meleg othonomat a rabló politikai viszonyok miat vándot bottot véve öreg kidolgozott kezeimbe a sok koplalástol mert a gaz politikus viszonyok a proletárnak 5 deka lóhust utalványozot alle Heilige Zeit 1 mal és ide Abbaziaba vándoroltam, remélve hogy az éghajlat és az élelmezési viszonyok kedvező volta melyet vissza tér anyi erőm hogy még <a kenyeremet> dolgozva meg tudom a kenyeremet keresni. O hála a proletár Istenemnek ez sikerült, mert 63 éves nehéz gyógyíthatlan szívbjaj! De a proletár Isten denkt und die Herrschaften lenken, teljes 3 és 3/4 évi <g> szakatatlan nehéz dolgozás melyet semmi fölösleget nem birtam megkeresni, December 5 diktől December 23 dikáig bent voltam a korházban erről most kérem csak anyit hogy bent *de* osup <p> án az ottani viszonyok miat betegségem iszonyuan rosszabbodot. Nekem nincs egy cent pénzem, az othonomba mely ál egy nagyon tiszteséges bár szerény kis lakásbol <nem> lakbér tartozásom csak e hó 15 től fogva van — havi Lira <1> 30 — nem bírok már menni mert a <3> 3 dik emeleten van. 2 éjelt 3 napot kint Kantridában egy proletár a Danubius gyár raktárnoka *Jordán Ferenc Garvai Andor* honából kiüzöt Isteni lelki és szellemi Iró barátja. — szent meleg othonában családjától ápolva élttem. És most vagyok özvegy proletár barátném és collegámnál várva esdve várva Öntől igen tisztelt Úr, jóvoltából ígért anyagi segítséget. Istenben nyugvó férjem megdicsőült Fejedelem költő Vajda János 2 képét egészen önre igen tisztelt Urra bízom. Nagylelkűségít és irántam érzet jóvoltát már — sajnos — volt szerencsém élvezni, így előre tudom hogy csak jómra fog lenni. Nagyon megegyezik hó ohajommal az Önek igen tisztelt Úr akarata a két képnek a hir és *Ilusztrált* lapokban való hozatala. Bátorkodom megemliteni, hogy forro ohajomhoz tartozik az is, hogy a nagyon tisztelt nekem véghetetlen kedves „*Vasárnapi Újság*” is jutna a kedvező helyzetbe hogy lapjában hozhatná — természetesen a címlapon — az egykori és nehaj

nagy <mu> rendes és buzgó munka társa képet. Kérem Néze meg a melékelt férjem saját kezű levelében a vörösel jegyzet sort, (tesék megtartani.) Ha Önnek igen tisztelt Úr a két képre nem lesz már a sokszorosítás miatt szüksége nagyon szépen kérem azokat akkor mind már első levelemben bátorkottam könyörögni a tőlem megnevezet két helyen elhelyezni, és és pedig azt mely 1855 ből való a Muzeumnak és a másikat a Vaáli község háznak a hol már a megdicsőült boldogult szüleinek emléktábláját őrizi a tőlem mindenek felet tisztelt község a kit a megdicsőült *kimondhatatlan szeretettel* sűrűn emlegetet, és én így cselekdve egyik legohajab kívánságát *szent* ügyemnek tartom teljesíteni. Önzetlenül küldöttem el Uraságodnak a két képet és ha azok lemásolása által csupán Önnek igen tisztelt Ur nagylelkűsége és jövöltáival és némi pénzhez jutok nem vétek <a> férjem akarata ellen. Az említet Ur innen Fiuméből mostanáig (délután) még nem volt itt. Én a már említet jelenlegi tehetetlenségemben ma a Magyar Követséghez fordultam megmutatva Uraságod becses levelét könyörögve egy kis 4—5 napra — mert akorára remélem ezen levelemlre Nagyságos Krudy Gyula hirneves Iró Urtól kezeimbe kapni a hón várt anyagi segílyt <való> megélhetésre való összeget, hogy vagy mint magyar honpolgárnak juto segílyt vagy kölcsönt. Az utóbit (nagykönyörgésemre) megkaptam. A követtség *ajánlatára* és felelősségére egy Bank igazgatója Nagyságos Kardos Jenő Úr itt Fiumében adot L 50 Ötven Lirát. Jónak tartom megemliteni hogy én 4 esetben a magy. Ir. seg egylete nagylelkűsége által kisebb pénz segílyben — mindig karácsonykor — részesültem, és az utolsót <Exelenciája> 1919 ben mikor személyesen Ő Exelenciája *Szász Károly* Úrtól könyörögve a nekem utalványozot 100 koronát mivel nem jöhetet a pénz a kezeimhez azt kényszerülve vissza származtatnom kellett. Most innen a Korházból irtam Ő Exselenciájának mind a magyar Irok seg egylet titkárnak kérve engem pénz segílyben részesíteni, de mind edig választ választ nem kaptam. Uraságod bocsása meg ez ujab könyörgésemet és kegyeskedjék itt is érdekemben cselekedni. Bátorkodom még azon kérésem<nek> kifejezni hogy a mi a képek jövedelmét illeti kegyeskedjék nekem minél előb 300 Lirát juttatni aból egyelőre, mert itt Fiumében esetleg Kantridában kell egy kis othont bérelnem ahol mind súlyos beteg tehetetlenül fekvő

némi jobbulást vagy halálomat kell várnom. Iszonyú rosszulléttől gyötörve nem bírok többet írni, de nagyon szeretnék még egy hosszab levelet Uraságod kezeibe származtatni, a mit Ön igen tisztelt Úr *nagy* érdeklődéssel fog olvasni, adja a jó proletár Istenem hogy e hó szándékom teljesüljön.

Könyörgöm bármit kegyeskedjék küldeni *csupán* Özvegy Breier Albertné Fiume Corso 29 címére címezni — mert engem Fiumében a posta nem ismer.

Vagyok Önnek tisztelt Ur mély hálával telt tisztelettel

Özvegy *Vajda Jánosné*

5. BARTOS RÓZA — KRÚDY GYULÁHOZ
Abbazia [1923. december 28.]

Igen tisztelt Ur! Bátorkodom értesíteni hogy én mátol fogva othon a lakásomban Abbaziában vagyok. Tegnap felattam becses címére nagy levelet és az éjel Fiumében az álapodom rosszabult. találkozt valaki a ki engem a szobámba felhozot és így most itthon fekszem, van orvosom és a ki kicsit gondomat viseli, adja az ég hogy jobbuljak egy kicsit. És most könyörgök Önhöz igen tisztelt Ur *csupán ide* címezni *bárminő* küldeményit. Miután a szobát elhagyni nem tudom, így mindig othon vagyok. Az ide küldöt becses levelét nem kaptam meg. A nagy kék borítékot tesék leveléhez csatolni a Korházból van és kell mély tisztelettel

özv. *Vajda Jánosné*. Villa Stiglič
Abbazia, Italia.

6. BARTOS RÓZA — SZILÁGYI DEZSŐHÖZ
Abbazia, 1925. január 18.

Mélyen tisztelt Uram!

Nagyon sajnálom hogy Ön kérem későn kapja tőlem a várt választ de én csak ma este kaptam meg becses levelét mert lakást változtam és a levél a póstán fekűt. Nekem az irás ugyan valóságos kin. De nem a „reszkedő” kezeim miat. a

mik nem is „reszkednek” hála az Istenek — mert akkor nem tudnék dolgozni. De én éppen most már 3 hete kóra reggeltől estig dolgozom és csak késő este jövök haza meg kora reggel megyek. 2 Hét előtt, Nagyságos *Kozma* Andor Úrnak irt levelemmel bezártnak tettem a Budapestel való levelezést. Szomorú tapasztalatok voltak *minden* levelelre, az utóbira nem is kaptam és nem is remélek választ. Én csak anak örülök nagyon hogy én nem mozdultam meg és nem alkalmatlankottam senkinek. Azért nagyon sokan nem is tudták hogy a megdicsőült költő özvegyet hagyot hátra. Hogy most a felszínre kerültem a mi nekem *végtelen* kellemetlen az nem az én akaratom volt semi szín alatt. És bármilyen nagy a tiszteletem Herczeg Ferencz Ur iránt azt még se bocsátom meg neki hogy leveletem Balla Úrnak attá és így születet az a Cikk a Pesti-Napló-ban 26/IX. Igen! az igazságnak a becsületét, Balla Úr kérdezet engem irhat e cikket, és én nem csakhogy megengettem, de *kérve kértem* arra. Igen! *de csak a Filmre vonatkozólag*. A Filmre nem lett semi, de belőlem let torzalak. És nem elég ez a *torzom*, de a házi asszonyom, ahol majd 4 éve pompásan Isteni csöndben nagyon olcson laktam kidobot és oly kelemetlenségem volt hogy hajszál hija volt anak hogy nem haltam meg mert szivem miat bizony örizkednem <kell> kell még a legcsekélebb izgatotságtól is. Balla Úrnak a legjobb szándéka volt, a mit hálával elismerem, node hát ami megtörtént az megtörtént. *Én nem tervelek* de nekem meg van készen leírva egy történet (csak anak nevezem) a két fő szerep én és felejthetetlen drága uram. Az első *pilanattól* fogva, a mikor egymást megláttuk a haláláig... Játczik az egész 17 esztendeig. Most áttéreg igen Tisztelt Uram <az> becses levelében tett kérelmére. Én adjak illetve irjak adatokat az én és a megdicsőült költő házasi életére nézve. Még ha akarnék is nem tehetem ezt... És! hogy *nem vár* hizelgő dicséreteket. Istenben nyugvó felejthetetlen *férjem az Ur Isten képmása volt*. És az *Isten mind mintá képvül teremtette*. Az a tulajdonsága a mit mindenki mogorva és világgyűlölőnek féle tulajdonságnak tartot, az ép anak a *legszentebb bizonyítéka, hogy az Isten a megdicsőültet az emberiség mintá képvül teremtette*, és nem mogorva, se világ gyűlölő nem volt, de *vérzet neki a szent szive* azon a látványon hogy az a kimondhatatlan drága anyag a mit „Embernek” nevezünk több rossz mind jó.

Hálálom az Isteni gondviselésnek, hogy én lettem arra kiszemelve mind *egyetlen* tanuja leni a megdicsőült nagy ember magasztos szelleme gondolkodásának, és nekem volt megengedve azt a nagy embert imádkozni. . Ön igen Tisztelt Uram levelével jó indulatát bizonyítja irántam, azért: eine Gefälligkeit ist die andere werth — lapjának cikkére nem szolgálhatok anyaggal, de elárulom önek azt, hogy *nem volt és nincs is ember a ki a megdicsőült férjemet csak megközelítve is ismerte volna*, még tulajdon testvéreji se, csupán csak egyetlen egy lény és az a felesége volt, én az özvegye ma. Az utóbi időben tuttomra jutot hogy Vajda János házasságáról és házas életéről szintugy magamról hírek keringenek a mit csak fecsegésnek nevezek. Mondottam már, és meg is irtam egy két embernek, hogy az igazról nincs ember akinek csak halvány fogalma is volna. <De> de hozáteszem azt a szent igazságot is, hogy nem volt nem is lesz a legcsodálatosab fantáziájú regény irok közt egy a kinek a fantáziája olyat megszületne, mind a mi a fönt említet házas életben a valójában megtörtént. Szintén a fönt említet fecsegésnek a torkára lépni, az volt mindig a szándékom azt a birtokomban levő pár száz levél megteni a mik a megdicsőült saját keze írása, azáltal hogy a leveleket kiadom. És e szándékom miat fordultam már az utolsó időben egypár nevezetes emberhez, köztük a boldogult Surányi a Pesti-napló volt tulajdonosa. De mindegyik oly modon akart a várva várt levelek birtokába jutni a mi nekem nem felelt meg és így egészen az én akaratom ellenére a kezdet tárgyalások a kezdetnél <is> már is abban marataak.

Azért irtam meg az egészet úgy le hogy akár Filmre, akár nyomtatva napvilágot lássanak. És érdeklődik is bár nem magyar valaki már. A mi a szegénységemet illeti, nun das ist gar nicht so arg!

Nolc éves koromban mikor kétszer kiolvastam Schlosser Welt Geschichte — már tuttam azt, hogy csak az az ember szegény a <kinek> kiben nincs becsület. Volt nekem sajnos, nagyon sajnos most az utóbi időben egy két emberrel dolgom boldogult férjem két képe miat, a kikenél ma mind 64 éves aszszony azt szentül bebizonyítva láttam a mit már a nyolc éves Rózika kiből 11 év mulva Niobe lett, tutta. — Én se öregségem se özvegységem miat nem vagyok szegény, de csupán és csakis

egyedül a nyomorult, átkozot akasztófára való úgy nevezet Politikusok miat. Mindegyiket kerékre kellene kötni elevenen megnyuzni. Én bécsben teljes 33 évet működtem mind első arangirozné egy világhírű udvari szabó cégnél. 33 év után ki-dültem, idegbeteg lettem, a nagylelkű cék (Firma) gondosko-dot havi 100 korona <évi> kegyelem nyugdíjjal <egészeletem-ben> halálomig. A pénz érték megsemmisülése ota nincs semmi hasznom a száz koronából. Az első magyar hadikölcsönre minden összeguzsirot fillérjeimet elvittem és vettem 20 000 koronáért 6 % hadikölcsönt. Itt hevernek a fiokban. Ugy mind a Hegedüs Loránd úgy szenvedjen a többi is ne tutjanak meg-halni, és ne legyen messze az az idő amikor a nép majd az ágy<uk>ból kihúzza őket és az utcán széjel tép<je>i őket. Miután az egész vagyonomat oda attam nem marat más mind a holmim. Iszonyuan éheztem, pokoli kint szenvedtem míg egy darab kenyeret tuttam teremteni. Jártam, bolongtam ide oda ülözve a rettenetes félelemtől az utcán a köveken kimulni. <E>Leutaztam Süttőre, kimentem az Isteni Bikolra, Bikol felejthetetlen — olvassa csak kérem a megdicsőült férjem „*Bikoli fák alatt*”, oh de boldog volt ott — azon reményben hogy ott kapok hajlékot <és> kenyeret. Hajlékot nem, <az> Néhai Bikol tulajdonosa(i) az igazi előkelő magyar <fő> ne-mescsalád (Bikoli Vizer Kálmán enél volt sokszor Vajda Já-nos) elvult onan, és kenyér helet kaptam gögös magyar nagy orru tisztől aretálást mert a bíró házában kértem kenyeret, tejet. Vitt a bajonettes katona 4 kilométert, engem! szegény öreg asszonyt, alig tuttam lépni iszonyú gyöngé leéhezve és kikoplalva. Meghaltam volna biztosan az országuton ha a ba-kának nemeset volna meg rajtam a szive és nem engette volna meg hogy az országút árokban leüljek piheni. Szerencsém volt hogy a faluban a hova vitt találtam zsidót — én csak a zsidót keresem (férjem is a zsidót mindenek fölöt becsülte, gyűlölte átkozta Verhovait) és a jó szent emberséges zsidó adot eni, jó eni, leülttetet az asztaljához és elem tette a jó kenyeret tejet húst útra is adot, a Rucksack-komat megrakta élelem-mel a kanámat jó tejel. Mikor az asztalra tettem a 100 koro-nást hogy fizetek akor majd kidobot és úgy meg volt sértve hogy csak óra hossza könyörgésemre bocsátot meg. Komisz, alávaló és embertelenségesen viselkedet az a csendőr Posten-führer a ki elé vezetett Én be lépve a szobába le ültem a padra,

le dültem rám szolt hogy áljak fel. Irományaim *a legnagyobb* rendben voltak. Fényképes Passzusom azonkívül a Badeni — mert ott laktam és ott volt rendes lakásom — Hauptquartier kiállított kifogástalan igazolvány. És mégis! vándoroltam bolyongtam ide oda, ha már nagyon kinzot az éhezés de senki nem volt oly komisz nyomorult mind a magyarok, ezek még a dirib darab kenyereimet a miket a zsidók attak, is elvitték és a félkiló turómat a mit a kántor adot. Lám! a körösztyény a ki az Istent lehúza a lábainál. Ezeket csak azért emlitem, mert mind ezekért csak a Politikusokat teszem felelőse és ezeket ezért átkozom. És csak ezek a nyomorult akasztófára valók miat vagyok én ma 64 éves asszony gyógyithatlan beteg, és mindenemtől a mit majd egy fél százados folytonos nehéz munkával megszereztem megfosztva. Azért jöttem ide, hogy nehéz betegségemben némi enyhítést kapjak és meztelen életemet némileg megmentsem. Nus igen tisztelt Uram a mi a korbházat illeti *nem* hiszem hogy ezek itt Bpesttől megkapják a pénzüket. Tudom előre a lovagias hazám azt fogja mondani, hogy jöttem volna haza van ott korbház elég.

Tessék kérem szépen erre az én válaszomat tudomásul venni. Mielőt ide kivándoroltam le mentem Bpestre, direkte azért hogy ott a Rokus korbházban ágyba fekszem, ez 8/XII 1919 ben volt, be van a könyvükben irva mert *hamar* be irtak, kértek 14 napi előre fizetést a mit megakartam adni, le tettem az asztalra az egész vagyonomat mi nálam volt 17 darab lebélyegzet osztrák ezrest. Nem fogadták el! hozak magyart, sirtam, kértem utalva hogy nem tutok menni, és az előző egész éjeli utazás iszonyú gyöngeség melet <nem> fogadják el a pénzt, szerezenek ők magyart. Nem használt. Kimásztam a Váltó üzletbe, attak érte magyart, vissza tántorogva az előttem hirhet Rokusba, — szegény szent férjemet abol a nyomorult piszkos halottas kamrából temeték, az Akadémiának nem volt a szent Mártir elég jó életében is tettek vele, mert tántorithatlan hű volt az elvéhez. Ó! hajlongani, alávetni magát, szolgál-ni anak <a ki> és mind azoknak a kik hozátartoznak anak! a ki szent Kosuthra és hadára kérte és kapta a 200—000 Kozá-kot. — <ekor> ekor meg kevés volt és nem fogattak be. Utaztam estig a vilanyosal végig az összes Bpesti korbházakba sehol nem volt hely, akár hogy könyörögtem. Vissza haza Badenbe

és oszt ide. Fiume mégis becsületeseb volt és bevitt egy cent-fizetés nélkül. Ma már nem. Az olasz nem visz be, nem is menék, mert az orvosok gyepmesterek, enél is roszabak. Inkáp a tengerbe. De erre nem lesz szükség a jó Proletár lecsukja majd a testvérjének a <szemét> szemeit.

Tesék kérem nekem becses lapjából egy példányt küldeni. Az egész kéziratot a mim készen van t. i. az egész történet de csak persze a tol cettig a házasságra <noha> vonatkozva az első pillanattal fogva készen vagyok rendelkezésére bocsátani. De csak megfelelő Honorárium ellenében. Magamnak azonban fen tartom azt a jogot hogy Filmben is megjelen, értem azt, hogy én a Filmnek is oda adom. Ön szerkesztő Ur azonban tehet a kézirattal a mi tetcik, és közölhet belőle akár cikkeket akár tárcákat, akár az egészet folytatólag az utóbi a legjobb és legalkalmasab volna.

Becsés lapja címe után ítélve nagyon alkalmasnak találom ha például egy képet boldogult uramtól hozna és vele a „Virasztók” című költeményt. Nekem van két kép az a melyet virasztókhoz értem az 1855 van mikor a „virasztók” at írta. Dehát 28 éves volt. a másikon 33 éves. És 1927 ben Májusban lesz a századik születésnapja. — a mindenható jó Isten adja ezt nekem megélni — de megélem, tudom biztosan nem halok én meg előb. — akkor a két kép *nagyon* alkalmas lesz a reprodukálásra a lapok számára. Én a két képet együtt hajlandó vagyok egy ezer Liráért örök árban átadni. Irtam a Nemzeti Muzeum Igazgató Urnak Méltgos Varju Elemér kétszer most e hónapban de válszt nem kapok. Én az egyik képet a fiatalabikat önzetlenül átengettem a Muzeumnak de Krudy Gyula az a tolvaj elsikasztotta és czinkostársa Dr. Mikes Lajos! lopva tartogatta, így dehát én nem vagyok — több hajlandó önzetlenül cselekedni. Pedig az 506 drb. levéllel is így akartam eljárni, mert én nem az anyagi hasznot néztem soha! de *csupán* csak az erkölcsit. Az a nyomorult Mikes oly alávalóan viselkedet és még a költségemet se térítette meg. Még halani se akarok ezekről.

Kérem szépen Önt szerkesztő Ur ne is említse esetleges le-velében hozám. Még csak azt bátorkodom megemliteni ha Ön kérem ohajtja az említet tárgyakból egyet vagy mást megsze-rezni akkor kérem halasztás nélkül, mert én innen Abbaziából elmegyek messze be olaszországba, és, kérem ne vegye zokon

nincs se kedvem se *modom* levelezni, ezen már 4 este irok. Ne ütközzön meg levelem hosszán, ja! ist das Glas voll so geht es über! — és látja kérem milyen telt a pohár. — Igen! Kézirataim vannak természetesen. Pardon! Mikes *nagyon* téved, tudom azt hiszi én nem tudom meg ha másolatokat csináltat a képekről. *Bárki* csináltatott *anak* az nagyon drágába fog kerülni. Én nagyon résen vagyok; a történetek felől.

Vagyok Önök igen tisztelt szerkesztő Úr
hálával telt tisztelője
Özvegy *Vajda Jánosné*

Abbazia 1925 18/I. Ma van dicsőült férjem halotti napja.
Ha igaz tisztelője tegye sirjára be a földbe ezt a babérlevelet.

7. BARTOS RÓZA—PÁSZTOR ÁRPÁDHOZ

Laurana, 1926. december 2.

Kedves Pásztor Úr!

Én majd meghaltam. Lám a sok beszéd iszonyuan megártot. Én a mind Öntől elbucsuztam az éjel oly rosszul lettem, egész néma, és gége meg szív gyötrelmek, minden félórában órvértzés, lát felváltva forró, hideg. Éppen 3 hétig (tartot) tartot hogy ágyban voltam. Iszonyú kín. És így lekellert másznom, mert hát egy lélek se jöhet ebe a Dornröschen-várba. Nem képzeli mit szenvedtem és még most is nagyon rosszul vagyok, de kell futnom kellni. És éppen most nem szaladgált ide fel ez a hosszú hórihorgas Windbeutel, hogy legaláb némelykor megkímélt volna a lemászástól. No de nem baj. A szenvedést, az igazi szenvedést a miről egy embernek még csakugyan halvány fogalma sincs, megszokva, mert azt én *csak* 1880. Junius 28 diktól fogva cultiválom. Ugye jó idő valamit jó becsületesen megtanulni és jó de jó megszokni. Emlékszem, mikor 12 éves koromban anyámtól kapva egy könyvet a német történelemből eből a könyvből tanultam meg, hogy Lerne leiden ohne zu klagen — és milyen hasznát vettem én enek a mondatnak az életemben, azt csak kettő tutja kivülem. Az egyik, az Úr Isten. A másik volt a férjem. Persze, az Úr Isten is mondja ezt a szentírásban.

Jövök becses levelére. Megkaptam. Negyon köszönöm. Jó volt hogy már mikor kedves levele megjöt én ismét talpon voltam és haza érve az ajtómon találva dehát szabadbol érve a jó levegő megerősitet a mi jó hasznomra volt mert mikor megláttam a képeket csakugyan a világ csodája hogy én nem úgy jártam mind az a szerencsétlen ifju a ki az üres letakart képkeretben a semmit vélte meglátni, de egy Isteni bájos női alakban és csakugyan semit látot mert a kép keret üres volt, ép a semmi, és a szegény ifjú kővé vált. No mikor magamhoz értem akkor megnyilt a szám. Én ugy orditotam nevetem hogy a macskám kiugrot a kosárból és elbujt. Tutja édes jó Pásztor Úr, én ugy kérem a mindenható Úr Istent most először életemben, ez igaz, ez szent igaz ugy segíjen meg a a mindenható ma eben a mérhetetlen kinos életemben, maga látta saját szemével ugye? — dehát először pénzért. Az Úr Isten tutja hogy soha egyetlen egyszer se kértem pénzt, vagy szerencsét. Tutja mikor 1882 Március 8 dikán én bécsben először egyedül menve Bécs utcáin be mentem az István templomba és ott a hires fekete szűz Mária képe előtt iszonyúan sírva imátkoztam, de imám csak eből a szavakból ált. Mutter Gottes erhöre mich, gib mir Arbeit Gesundheit das ich mir mein Brot verdienen kann. Beschütze mich vor böse Menschen. Beschütze meinen Mann. Heilige Mutter Gottes, verlasse nicht meinen Mann. Erhöre — És azt az imát teljes 17 évig imátkoztam nap nap után és ez olyan igaz, hogy felhivom most e sorsomban a mindenhatót eskümben — És 1897 től a mai napig szintén, csak elhagyom a — Beschütze meinen Mann. Dehát Isten a tanum sose nem kértem szerencsét, pénzt. De hát most kérem az Úr Istent hogy adjon csak anyi Lirát *ahányszor* én megbántam azt hogy magával beszéltem. Igen! a mind megtuttam volt hogy Maga Író egy árva szót se kellett volna és nem szabadot volna mást beszélnem magával mind az üzletemről. Vegyen, és fertig! — De tutja miért? azért mert iszonyuan feldulta a nyugalmamat és a lelki állapotomat. A pénzt az Úr Istentől meg azért kérem mert anyi Lirával mindahányszor megbántam lakhatnék valahol jó lent e komisz lépcsők nélkül és hogy feketnék akkor és ne kellesen másznom tejért kenyérért mikor majdnem hogy haldoklok, mert ez oly kín a mire nincs szó a szó tárban. Nagyon, de iszonyú nagyon vágyottam hogy tutnék valahol találni vagy lopni oly iratokat a melyek körülbelül

reám ilyenének és ezek az iratokal oszt más helyen élni tengődni és úgy meghalni ismeretlenül. És ime maga most a megjelénésével ezt a hó szerény vágyamat — Zu nichte gemacht. És úgy feldulta a fájdalmaimat, a sebeimet akik ugyse hekettek be, ezekbe az ujjai körmeivel iszonyuan turt. Egy párszor oly hangon beszélt velem a hogy még életemben az Isten úgy segijen meg, nem beszélt ember nem is tanácsoltam volna, egyéb iránt *ez teljesen kizárt is volt* mert nem attam ilyenhez embernek alkalmat. No vissza a képekhez. Oh de csunyak! ! ! Ez a Niobe! persze, 66 éves. Az Ön alakja pompás nem is lehet más, ilyen délceg alak valóságos Adonis. *Nagyon szeretném* tudni mit fog a képekel csinálni. A két kicsi másolatért kár volt a fáradság. De nagyon remekül vannak utánozva. Nos hát volt a Tompa utcában. Mit én most érzek. Éppen ma 27. XI. van az esküvőm napja, akkor is szombat volt és csunya eső, itt 20 fog meleg és én az ágyból kimászok hogy <ezeket> ezt a levelet befejezem mert már 4 nap előtt kezdtem el. Most, mátol fogva nagyon vágyodom Bpestre és én csak egyenesen a ház pincéjébe menék és ott *merengnék*. Minden Bpesti embert akárki akármi most átkozom és bár ég a lámpám mert este van meggyújtottam két gyertyát és enél a két égő gyertyánál átkozom, avall az Úr Isten, és a Nemesis halgassa meg az átkomat a szentírás azt mondja a ki sokat szenvedet anak az átkát az Úr Isten meghalgtja: Mind az az ember a ki én rólam bárminő roszt beszélt vagy beszél az kapjon *anyi* rettenetes betegséget mind ahány éjszakán én aban a pincében éhesen fát vágtam, míg a tölem a szó legszorosab értelmében imádot férjem az ágyban édesen nyugottan alutt. És az <az> a tőlem elátkozot a retenetes betegségekkel érjen meg a legis legmagasabb emberi életkort és adig szenvedjen ép észnél. Rágalmazó piszkos száju ember mindig volt és lesz a világon, de mindenki meglakol előb utób a mérges nyelviért. Már egypáran megdögültek, kiknek létükről nekem fogalmam se volt ép úgy mind nem volt fogalmam se tuttam a még esetleg ma élőkéről, az átkom érje őket utol, a mindenható Isten meghalgt. Nekem nem ártot egy se azokból a kik már megdögültek és nem árt egy se a ki még ma élne, tapossa a földet és előb utób egyik a másik után megdöglik csunyan, nem véve mást magával a másvilágra mind azt a tudatot hogy egy asszonyt a ki még védeni se tutta magát a ronda szája mérgével távolról igyekezet

befecskenedezni, de mérge nem ért hozzám mert én mindig immun voltam és az marattam is és az lesznek utolsó lehetelémig, látom, tudom és érzem tisztán. Az átkozot háboru által okozot szegénységemben is oly tökéletesen látom, hogy mindenek fölöt immun vagyok. Nem vagyok Pitista, nem járok templomba mert a <z> Jehova emlékit mindenek fölöt, életem és két szemem szentnek tartom, és ott bent a sok bünös rosz ember jelenléte, azt én nagyon profánnak tartom, de vannak nagyon sokszor momentumok, hogy látom tisztán hogy valami engem körül vesz és óv. Ez a <z> tudat agya az erőt belém hogy bár mi ér nem roskadok össze mindadig mig hozzám mélytő helyre nem lelek és ezt hálálom Jehovámnak, ez ad vigaszt. Ha reggel kinyitom szemem avall a tutattal hogy nincs egy morzsa kenyérem nem baj, a mikora kell a kenyér az asztalomon van a szép jó friss kenyér. És én csokolom, nevetek örülök. És mondom beszélek Jehova szellemével adj erőt csak annyit hogy kenyéremet meg tutjam keresni és Jehova ad megint csak erőt, és én immun vagyok. Iszonyuan fáj a betegségem, de viselem nagyon könnyen az Ön tudat a mi a minden nálam az az a mi viszi ezt az iszonyu terhet. Mert én oly hetykén léptelek akár a madár. Ha a testi fájdalmak emlékeztetnek az iszonyu betegségre, ha azt tudom hogy nincs egy fillér se a birtokomban, és nincs egy harapás, nincs egy morzsa kenyérse. Oh én nem bánkodom egy csöppet se nem akodom. Elolvasom ezt Siehe, ich habe dir geboten das du getrost und freudig seist. Lass dier nicht grauen und entsetze dich nicht, den der Herr dein Gott, ist mit dier geboten, das du getrost und freudig seist. Lass dier nicht grauen und entsetze dich nicht den der Herr dein Gott ist mit dier in allem was du tun wirst — És én felálgasgodom és megyek kenyéret keresni, és én talállok is, és mindig így van. Oh én bizony nem entsetze — magamat mert az bün az Istentelen és így immun maradok. — És nézze most ezt kérem Ön szerdán 27/X utazot el, éjel iszonyuan tört ki rajtam a láz etc. etc. csütörtökről péntekre a tetőpontján volt a roszul létem, péntek éjjel jól alutam mert előzőleg *semit*. péntek hajnalban 3 óraker rázkodást éreztem földrengés volt allattam mintha kukliztak volna Én csurom viz voltam a forró láztól, az oromból *dult* a vér, nem csöppögöt Az ágyból kiugrottam, felöltöztem és lestem hogy velem a szoba a ház hanyat vágódik az utcára vagy a tenger felé. De nem lett

semmi, megint csönd volt, no pedig ez nem volt ám nichts. — Nekem az ágyba menni nem volt kedvem ha lesz valami hogy legyek felöltözve, én ugyanis a teljes 6 év és 8 hónap a mi itt élek mindig azt látom a szemem előtt hogy földrengés után én a romokon át ide oda léptelek keresve élő embert.—

főztem magamnak jó kávé és a mind sziszegek eszembe jut az álmom a miből a földrengés a kuglizás alattam felébresztet és a drága jó megdicsőült férjem és Ön. Kapok én a fejemhez! (Istenem!) Jehova mit álmottam — ezt vagy való volt ez? hol ez a két férfi az uram és Pásztor — I? és szedem össze az álmomat. Az Uram Önt kezénél fogva bejöt hozzám és azt mondta én már megmontam neki (már mint Önnek) hogy ha 3 szor 24 óra eltelte után veled nem esküszik meg a zsinagógában akkor ezt az egyetlen golyót a fejébe lövöm, és az uram kezében egy fekete golyó volt. no jó én beszéltem, de ez mind oly tiszta oly világos volt hogy én nem tudom mit mondjak. Agyamban a kávénál felvillant a kis Lutri a mi Voloscaban van. az egész út iszonyú. Péntek csak délelőt 11 ig lehet teni, mit tegyek, én alig tultam a széken ülni nagy ruhát tartottam az orom alá, egyre mást tisztát véve iszonyu. Az arcomról borsó nagyságu vizcsöppek estek csak úgy le fogaim — persze csak az alsok — azok zörögtek a kávé izlet, csak öntöttem egy csészét a másik után, kint no ezt látta volna, az eső? itélet nap, a tenger? ! oh ilyent még nem láttam, és menydörgés és villámlás. Én csak ültem és ittam a jó forró kávé let 1/4 7 óra. elhatároztam megyek és megyek Voloscaba a kis Lutriba, ha eselek felkellek megyek tovább meghalni nem fogok azt tudom biztosan. No a pénz! a sok ezer Lira a mit majd a két vén szüz? lány Lutristánnék elejbem olvasnak no majd persze a huzás után amikor én biztosan nyertem. No eszembe jutot mire fáj ez a szegény kimonthatatlan sok koplalástól és fájdalomtól össze repesedet szívem. A nyert pénzel a sok Lirákal bemenni azonal sietve futva Fiuméba és veni egy kis kedves jó sparherd tüzhelyt a min tutnék magamnak úgy mind az átkozot háború előtt *jó levestét* a mit azóta csak hirtől ismerek, főzni és volna jó meleg szobám a miről még itt a majdnem teljes 7 éve fogalmam sincs most is fujok az ujamra mert gémbereitek. És jó rakás fát, szenet. no pláne jön a karácsony est no ez lesz oszt ünep!

A sporherd, fa, szén, utáni vágy oh ez adot erőt és elált az orvérzés el a láz, nem csurgot az arcomról a borsónagyságu

vizcsöpp, semmi fájdalom semmi sziszegés és talpra álva <által> jó melegen öltözve esernyővel aló hinaus! — A 3/4 7 órai vilanyossal be Abbaziaba de csak a Palace ig mert idáig 1 Lira innen szépen szaporán egyenesen Voloscaba egészen kint a vilanyosvégálomásik. No én az egész uton, az eső nem eset, de a viz úgy dőlt le az égből mind a vizözönben, én nem látam, de ilyen lehetet a vizözön és *nagyon* kíváncsi voltam arra, hogy *meg e элем* azt hogy be a házba és fel a szobámhoz és be a kedves jó szobámba fogog e jutni még. A számokal tisztában voltam, teszem a 3—24. 1 mert az Uram tökéletesen ezt a három számot kimonta, és halottal beszélni 47—71 éves volt és teszek Lirát 15 öt. A Lutriba érve Millió asszonyok tömegén át mert a két vén Lutris szüzeány (parton elfelejtettem kérdőjelet csinálni engem meglátva mivel ismernek de nem ám mind Kundschaft de mert nálunk 4 évig varázst végeztem ma már nem tudom kiabáltak az asszonyok közé hogy nekem adjanak helyt a bėjutáshoz, és adig én a tervemen a *legnagyobb szerencsétlenségemre* megváltoztam. Én tettem csak a három számot t. i. 3—24.1 én nem tettem Lirát 15-öt mert *nagyon* sajnáltam, de csak Lirát 2-tőt és édes jó Pásztor Ur a mindenható Isten adjon Önnek iszonyú sok szerencsét, egészséget és a telhető legmagasabb életkort, mit szól ehez?! Vasárnap reggel ott ültem a fő posta előtt a pedon zuhogó esőnél 8 órakor jött a vilanyos és hozta a trafikba Fiuméből az olasz újságokat, én bementem megvettem a La Vetteta Fiume 20 cent, keblemhez nyomtam mentem haza, leülök az asztalhoz eléem teszem a Risconti-t nézem a számokat, itt van előttem vastagon nyomva 3—24—1 74—47. írja meg Ön nekem kérem szépen mit érez most hogy ezt olvassa. — No ha L 15-öt az öt számra kapok egy fél Millió Lirát, ha L 15-öt a 3 számra kapok 50 000 et, így kaptam 119 Lirát — azaz *egy—szász és tizenkilenc* Lirát. — — — és ez mind semmi! mind az öt számot eltalálni az a világ csodája és Világ esemény let volna. —

No lett volna valahol jó finom helyen egyenesen felutaztam volna Svájcba és fel a Rigi Kulm Hotelbe és ott egy kicsi szobában élve mély csöndben nagy nyugalomban holtig. Ot fent eltemetve leni azért érdemes meghalni, és az let volna hozám mélyto, mind a <Krim> Brünhilde-hez a tűzhegy. A Rigi Kulm Hotelba az let volna az első dolgom hogy Önnek

meg telegrafáltam volna az új címem és oszt szépen és egész komolyan meghívtam volna hozzám. És ott fent jó meleg szobácskában ketten beszélgetve az én átélt házaseséletem élményeit, én <Önek> Önt oly regényhez inspiráltam volna a minő se Jókai se Zolla se Montepin Fantáziája nem szül. Ez tőlem nemképelem se fantázia de oly igaz oly szent igazság, miről emberi észnek még halvány fogalma sincs. A Rigi Kulm Hotel ime itt van Lavrana Cafe Adria, és a jó meleg kis szobácska itt a második emeletet naponta 4—5 szer iszonyu kínos szeszegés és fuldoglással megmászva egy nyomoruságos padlás szoba, a minék a mélyén *lent* álló hőmérlege merészkedik vetélnedni a Rigin domináló fagypontra, a kicsi mindenben vakmerő. — De én nem adom fel a reményemet Rigi nélkül is én fogom Önt inspirálni és halhatatlan lesz Ön hirveve, *ne felejtse e szavaimat!* Mindezekből látja hogy hogyvagyok hogy hogy megy dolgom. Sehogy se. Sehol egy cent kereset, semmi üzlet. Csuppa panasz nincs pénz. Tegnap cukor *nélkül* volt a kávé. Oh pompás volt! a háború alatt Austriában volt zicori Zukor nélkül, itt már hőher megy Kafe ohne Zucker! — de már ma van, és van gulyás, emlékszik?! De a kalendárium mutatja, a mit naponta tizszer nézek meg, hogy 20 nap múlva December 24 dehát karácsony est, ez a huncut 20 nap elrepül és ezután az szomorú, de nagyon szomorú. És az én betegségem iszonyuan követel, nem birok nélkülözni, már ami a legszerényeb Istenem Istenem, sajnos de igaz, anak megkell leni. Látom tapasztalom minden nap, minden órában rajtam. A mécs már csak úgy ég ha folyton csöpög rá az olaj. Dehát volt a Tompa utcában. Mink először földszint, oszt az első emeleten laktung. Menjen el kérem, hisz Ön pompás scherlock holmes — az angol kisasszonyokhoz, van e ott egy testvér vagy oberin Mutter aki 80 előtt is ott volt. Mert volt ott töbek közt a ki 24 éves volt, de hátha ott marat és él akkor még nincs 90 éves, és kérjen kérem minden esetben valami kis tárgyat a mit levélben elküldhetne nekem, egy kis képet a milyeneket szoktak osztogatni. És mondja meg kérem szépen kik akár tutnak akár nem rolam hogy áhitattal gondolok rá mindig folyton a szent házra ahol igazi tiszta boldogságot éltem át, *bár tutnék ma is bent leni*, ha volna pénzem a mivel bevenének azonnal térdelve jelenék meg a küszöbükön, kulcsolt kezekel esedezve könyörögve hajlékért. Nem a világban a bűnös em-

berek közt, van az én helyem, én nem ide való vagyok. Az én helyem ott volna, és mindig ott kellett volna lenni a hova bűn és roszaság nem juthat be. *Fárattam én iszonyuan, futottam én Pontiusstól* Pilátusig mert kolostorba akartam menni még férjem életében, de a legkeveseb amit kértek vagyont tölem lett volna 40-000 forint azt nem tudtam össze hozni, bár kész voltam *mindenemet* az utolsó ingemet is eladni és pénzé teni. Mikor Mayerlingben a Karmeliterek bejöttek a vadász kastélyból kolostorá alakult zárdába ohén nem riattam vissza *semmitől* és futottam jártam, letérdelve könyörögtem, és be is fogattak volna mert ott asszonyok élnek nem hajadonok de szintén kevés volt a pénzem. 40-000 forintot kellett volna letennem és röktön bent marattam volna, de én csak 20-000 hoztam össze, 15-öt az egész vagyonom és 5000 et egy bécsi család, a ki az udvarhoz tartozot. Ekor fordultam én a Királyhoz és először a kabinet iroda utján kérvényel, ez nem használt, akkor *személyesen* a királyhoz fordultam. Azt könyörögtem, hogy az ő pártfogásával engedjék el a felit és vegyenek be 20 000 erel. és nem használt.

Mit érzek én mikor elé festem magamnak azokat a szenvedéseket a miket azota át éltem és amiktől én óva lettem volna, ha befogattak volna akkor. Akor akartak egy kis alamizsnát adni a mit én vissza utasítottam mert nekem volt rendes hivatalom és így keresetem, de én oda bevágyottam testestül lelkestül minden porcikámmal. Ma nincs az a kínzás a mit azon az emberen ne tudnék el követni a ki által hó ohajom meghiusult mert nem volt elég pénzem és aki hivatva volt ahöz hogy én oda még egy garas nélkül is bejuthattam volna, mert az én át élt szentíráshoz csak hasonlitható életem a míről az tisztán meg győződöt — azért kínált alamizsnát — engem az oda bejutáshoz pretestinált. Bűnhődjön az egéz vérenek a vére és enek a vére ezen égbe kiáltó embertelenségen. De ki a Hitzingeni Gloriet gasse 9 allat lakot enek atta a 10 Milliő forintot hogy öregségére ne kelljen neki talán dolgozni — nem is dolgozik mert a Kärtner Ringen van 6 palotája. — én nekem meg nem kivánta meg azt a siránkozó nyugalmat és az elevenen eltemetést élő életet, ott bent. — No hagyjuk ezeket. Látja édes Pásztor Ūr, hogy mit tutok én mesélni. És azok a ronda szájuak a kik mernek az én személyemet a bűnös szájukban hordozni.

Édes Pásztor Úr ki ma a Magyar <Ujság> Írók segély egy-lete titkárja? Ön az ön jó szívével nem tudna említeni engem nála egy segély miat karácsonyra úgy mint a háború előtt Kozma Ur ez az igazi finom áldot jó Ur tette. És Ön még töbet tehet. Mert ahogy Ön nézi és ismeri és felfogja az életet és az élet szükségait úgy azt más (:köröszteny :) nem érti meg. Mert Ön az emberiség minta képe ezt a legszenteb meggyőződésém mondja. — Előttem egy köny és ime ezt olvasom ki belőle és megvalom mit is rejteközném ön szemei előtt. Ön pláne itt ült nézet, látta a kenyeremet a betevő falatomat, és ezt olvasom mikor egy kicsit össze huzom a homlokomat és mondom magamnak, mein Gott in 4 wochen weinachten, ich keinen cent Geld, kein Holz, wen das so fort geht ich werde am Heiligen Abend nicht einmal Brot haben und eisig Kaltes Zimmer, de ha ezt elolvastam akkor oly csondes remény száll meg. A könyv (nekem szenteb a szentnél) ez Titus, Jerusalem Haram ect scherif <f> das Heilig <t> um des Jehova". de ezek a pár szavak engednek önhöz reményleni, nem bánom és nem tehetek róla akárhogy fogja felfogni de így van ezek a szavak „du auserwältes Volk Israels beschieden *nur* gutes zu stiften.” — de a milyen Isteni esze és gondolkodása van nem félek mégse hogy ne értene meg és teljesen kizártnak tartom azt hogy engem e héber citálás után oberflächliche Fantastin — nek tartson elárulom még azt is, hogy „Ben Hur”-t most itt 38 atazor olvastam ki és kértem megint itt valakitől de nincs meg neki már. — Ami a két kívánságát illeti a Gy — féle névjegyekre azokat valószínű egy levélben elküldöm a pontos dátumokkal *együtt*. És a Laimgruben szind úgy a Gumpendorferstrasse-ra vonatkozót. Még valamivel és most jön a levélnek a

A macska családom *remek* ilyen két kis macska bébit még a legvénebb macska tenyésztője se ismert. 12 napos korukban mikor a Mindenhatótól megkapták a szemük világát az volt az első dolguk hogy adig kapaszkodva a kosárka szélére mig onan ki és le a padlóra pontyantotak, és lent lévén azaz kint, egymáson kezdék magukat a poxolásban gyakorolni, ez oly látvány volt, a mit látni kellett hogy tutja az ember miképen poxol két 14 napos macska testvér. A mult hó 24 dikén voltak egy hónaposak és ma 2/XII-ig nálam laktak a legnagyobb *gyönyörűségemre*. De pompásan viselkedtek. Präzise egy hó-

napos korukig az anyai szeretet parancsa által oda tartva nekik a száját és ez naptól fogva nekem kellet az anyai szájért helyettest szerezni és egy lapos nagy tobozt elátva homokkal ki teni az elő szobába a két édes macska babi rendelkezésére. De máig már anyira ment a hatalmuk noha még nagyon parányiak hogy szobámban atól a pilanattól fogva a mint én reggel az ajtót kinyitottam és ők az előszobából ahol az ágyuk volt berohantak mindent a mi fent volt le, és a mi lent volt azt fölfordítottak, a mi ahoz kényszeritet hogy bár igazi vérző szivel, de energikusan felmontam nekik a közös háztartást és lehurcolkottattam őket a konyhába. No Uram ha ezt látta volna. Ebéd után a mi nagyszerű volt nekik felvittem a kosarat és bele tettem az egyik kicsit a szürkét az öregeb és erős birkozó gazember, és hozzá tettem a vizes csészét és a tejes tányérjukat, a másikat az gyöngyéb a fiatalab egész fekete és végtelen komikus mert a lábacskaí egy kicsit hosszúak, azt hívtam, becéztem és tipeget utánam le a lépcsőn az anyuk nyáfogva követte őtet hol megnyalva hol reám ugorva kérve tiltakozva a másikért ekor, oh <csoda> csoda! az öreg kezeimben levő kosárba felugrot és ott elhelyezkedet, de én kivitem és letettem és le szalattam a kicsit hiva utánam ekor az öreg megkapta fogai közé a lépcsőkön lefelé tipegő fiacskáját és ment vele vissza mivel én az ajtókat nyitva hagytam a szelőzés miat hát könnyü volt neki bejutni a szobába és fel a karosszékebe és ott a gyermekét maga alá elhelyezni én vissza menve mig be értem ő már nagyban szóbattatta a lányocskáját. De én persze kegyetlen mind a féle emberi álat, minden reájuk gondozot gyöngeségem dacára ismét kivitem, de be tettem az ajtót a folyoson, hogy ne tutjon vissza menni, és a másikat is a kosárkába tettem, és így sikerült le érnem de nem anélkül, hogy az anyamacska ne ugorjon háromszor a hátamra és ott letelepési mozdulatokat ne tegyen a minek én csak tuttam végit teni hogy mind anyiszor le csücsültem a kosáral és ekor őtet rá csaltam hogy rólam ugorják le és ilyen <ijen> intermezon jutottunk az új othonukba. A jó nagy konyha pompás tér nekik ahol azonal alig hogy le eresztettem hozzá fogtak a poxoláshoz és az anyjuk nagy gondal nézi vakmerő mérkőzésüket, féltve a drága tagjaikat nehogy megsértsék egymást. Isten ments. No és így én megint csak magányos özvegy vagyok bár nagyon gondozom a <le> melő-

lem elköltözöt 3 tagu családomat, dehát ez már nem az igazi, mert mégis csak távol vannak tőlem.

Igen! ha kérem be megy az Angol Kisasszonyokhoz mutassa meg nekik a kis képet és mondja meg nekik hogy ez a kép let készítve 1880 márciusban akkor születésnapomon haza szababodot menni anyám értem jöt és le lettem véve. Ami rajtam van az intézeti ruha sűrű Lüstré kék garnirozásal és 3 nap mulva — 9 dikén haza mentem, és 13 dikán vissza és Junius 16 dikán volt a vizsga és 19 dikén mentem ki az intézetből, a két testvérel a kik haza vittek budára. Csak haltam volna meg ott bent ugy szépen fiatalon. De boldogok akik fiatalon szenten halnak meg. és kérem szépen írja meg mit szolnak a főnökné és a testvérek. Akor volt a főnökné a Mutter Crescentia, és egy délnémet testvér aki nagyon szép és fiatal volt az volt a Constantia, akit mink növendékek Stanzinak neveztünk titkon. És ez engem nagyon szeretet mert én remekül beszéltem a német nyelvet.

Édes Pásztor Úr sem a találkozásnál sem a bucsuzásnál nem kaptunk becsületes kézszeritást küldöm most őszinte üdvözlettel

özvegy *Vajda Jánosné, Niobe*

Laurana 1926. 2/XII.

8. BARTOS RÓZA — PÁSZTOR ÁRPÁDHOZ (Töredék)

[Laurana, 1926. december 19. előtt.]

[4. oldallal kezdődik:]

rettenetes története van és enek a történetnek volt az az átka a mi beteljesült. Egy harmadik átok is kiment és pedig iszonyuan rajta. A mai meghurcolkodása a nevének az ön nyomdatványában. Téved ön rettenetes és téved minden ember aki azt hiszi hogy én vagyok meghurcolva és az én becsületem van a sárban. Jól tuttam, tuttam tökéletesen hogy mire mindenre képes ezért az egyért hogy én a leveleit a mit tudot tőlem, össze rakom és máshol őrzöm de csak ma látom azt olyan szinben a mitől szinte megdöbbenek hogy menyire

irtozott attól a tuttatl [!] hogy a levelek valamikor napvilágra fognak jöni és enek a napvilágra jötével járó hatást avval akarta megfulasztani hogy előre külte a levelet a Muzeumba. Azt is most tuttam meg hogy Nagy Miklós a vasárnapi Ujság volt tulajdonosa és <a férhez menetelem> a házasságonnál ő volt az egyik násznagy, tanu, a másik a Gyurkovics a ki szintén megdögült és Nagy Miklós a ki már elevenen rohat meglötte magát Nagy eskü alatt hamisan valot, ezeket a sorokat ön Pásztor Ur megmutathatja akárkinek, akár az Ur Istenek, álitom és még fogom álitani, hogy Nagy Miklós hamisan esküdöt ha azt valota a mit Ön Pásztor Ur lenyomatot. És álitom hogy az irka firka csak enek nevezem e papok szavait illetőleg indokolásait szintén hamis, mert én nem voltam se szentszéknél, *semiféle pap előtt*, és a 30 forint tartásdíjról *semit se tuttam és semit se tudok*.

Kár hogy a bíró is megdögült. Ami a testi sértést ileti az is hamis, szintugy az övé a nyaka, Istenem, Istenem. Én nekem mind eről még halvány foglalmam se volt. No a K-va szó a Muzeumban levő levélben előttem megszentesi azt a tudatot az uramról hogy ő méregben vagy valaki iránt érzet dühében teljesen a szó legszorosab értelmében önkivületi állapotban cselekedet és érzet ezt *modomban van bebizonyítani, és azt is hogy ezek a bünös — csak enek nevezem el, mert nem vagyok képes még most se az igazi nevéen az irántami eljárását nevezni — tettei, a miket irásban ? ha igaz!* — és a miket saját magamon átéltem megörökített, agyvelejének szülötjei szintén ily önkivületi állapotban történtek. Én láttam uramat számtalanszor ilyen önkivületi állapotban, ehez még egy másik szó is tartozik mikor p— — z volt. Töbet nem mondok most.

Ja igen! hat forint havonta mert 20 krajcárba került neki az asszony (én) naponta dehát mind tartás se adhat töbet, ez igaz ezt maga nem olvasta ? — nekem ő Vajda maga monta el. Igaza volt a napi 20 krajcárral, mert én otthon száraz kenyeret rágtam és bőrt a virslitől.

9. BARTOS RÓZA—PÁSZTOR ÁRPÁDHOZ
[Laurana, 1926. december 19.]

Kedves Pásztor Ur

Köszönöm szépen a melékelt ötven Lirát. De hogy nem félt hogy a levél elvész. Dehát pont 1. Az Angolkisassznál *okvetlen* bent vagyok valamely könyvben. Két éve halála előtt Uram bent volt mind már előzőleg két izben megnézni azt a helyet és merengeni a honan ugy szolván mentem vele az oltár elé. És egy testvér a ki legjobban ismerte a költőt beszélt neki episdokat az én jellememről és hogy mim volt a kedvenc tantárgyom és mi nem. Ez a testvér volt a süddeutsche a ki engem a rajongásig szeretet, szeretni mind valamennyien szeretek. Nagy érdeklődéssel halgatták férjemet elmondani hogy milyen Posiciom van Bécsben és milyen tevékeny vagyok és milyen othonom van a mit én építettem a kezem keresetéből. Távozáskor külték mindig képeket és sok sok áldásos üdvözeteket. Ez nem volt más zárda mind az angol kisasszok Bpesti Fiojka Molnár vagy Zöldfa utca templom van az épületnél. Ide be szintén zárdából kerültem a Krisztina városban a szürke nénieknél voltam pont 12 éves koromig. Mivel már ekor feltünő szépségés nagyon magas fejlet külsővel azért nem marathattam othon. Volt még egy Bartos, de ez Barthos szigeti vagy szigetvári nemes lány velem egy napon ment ki. pont 2. az édes anyámnak kérem hagyjunk békét jelenleg. Ez szentebb volt mind a Római katolikusok szűzmáriájuk. ha Ön talán megfogja tőlem tutni az egész történetet akor ugyis e szentaszszony és a legszentebb anyát szintén kell megemliteni a Bécsbe való jövelelemmel. Pont 3. A Tompa ucca házban be érve a kapun az udvarban *balra* földszint az első ajtó 3—4 lépcsőn fel ez volt a lakásunk a hova bevit az Uram a templomból 1880 November 27 szombat este felé 6 óra után. 5 óraker jöttünk a templomba. Az udvarból bejőve volt az elő szoba! ! itt jobbra a konyha egyenesen az egyik szoba két ablakos etől jobbra be a másik! szoba egy ablakos, dehát az utcán a kaputól befelé tartva balra volt 3 ablak a mienk. Itt laktunk 1881 Május elsejéig. ekor felköltöztünk az első emeletre. Itt fönt a lépcsőtől ki érve a folyosóra szintén balra volt az ajtónk nem az első — és ugyanaz a lakás mind lent, aval a különbségel hogy

itt fent nem volt előszoba! ez volt a konyha, és jobbra volt egy szoba a folyósóra egy ablakal, az én szobám. Itt ültem én a varrógépemnél és dolgoztam vartam az ülei úti kaszárnya-számára a katona gatyákat és ingeket, a mit a szomszédaszszonytól átvettem egy kedves szép jó becsületes tót menyecske az ura egy ot kint lévő bőrgyárban munkás volt és evel az asszonyal *nagyon* szeretet a megdicsőült költő beszélni, mert a tót menyecske remekül beszélte a tótmagyar nyelvet. És ez az asszony varot a kaszárnya számára hogy ő is keresen pár krajcárt. Én persze már akkor kész fejedelmi varró és szabászné nevetve láttam hogy milyen soká var ez a szegény tótočka egy ingen és egy gatyán a miért darabonként 4 krajcárt fizettek mert már kiszabva volt, és nem keveseb mint 500 inget és 500 gatyát kellett neki egyszerre átvenni az ura segített neki hazavini és liferozni és így a tót asszonyka az én kérésemre szívesen átengedet mindig 500 at az 1000ból és én 3 nap alatt ezt elvégeztem, persze a totočka iszonyu csodálkozására / oh csak beszélhetnék ma vele, ettől vette meg az uram 15 forintért az Istenien éneklő canárit a *kít azonnal* megfojtot. Persze siettem lélekszakadva a munkáimal a varrógépemhez és vartam a katonák ingeit és gatyáit. az ablaknál én kiláttam de benem láttak és így én anak szemembe néztem a ki igyekezet belátni hogy vajon Vajda János itthon van e mert én bizony nem mozdultam el a gépemtől és hagytam azt kopogni a ki oszt az ajtón volt táplára rá írta Itt volt N. N. és boszankodva távoztot hogy hát az asszony sincs itt, noha az urát látta a városban járkalni egyedül.

pont 4. A ki Önek Bpsten azt monta hogy tut az én Bécsbe való utazásomról V és Nagyal *az nem tut semmit!*

Testvérem sose volt Bécsben. pont 5. a leveleket nem adom, mert ki fogom adni könyv alakban. A <házasságom> férjhezmenetemet á-tól c-ttig le írni kész vagyok hűen, *szigoru hűen szivessen*, ez a saját erkölcsi érdekem, kivéve a megismerkedést azt már tutja, de csak 5000 Liráért. Az Alg Krankon H csak menjen az irodába és mondja be hogy 1912-ben im Wasserbett *Georgine Kratochwill* von der Laimgruben Gasse Wien IV. Bezirk *No 4*. Mezanin, a sirt, tömeg sír, azt a Arianet-tea Verein attá — a temetést én. pont 6. Uram fotografiái, azok nem fotografiák: Mind a két kép papir, az egyik a hol 33 éves az színes és magyar ruhában van a másik olyan mind a

tenta, mind készítő mind a két képen Ruszt írva van, aról már most pár hónap előtt olvastam akori időben 70-es években ismeretes volt, és itt uram saját írása rajta hogy 1855-ben jelent meg mikor a virasztókat írta, hajadon fővel úgy néz ki mind egy 17 éves Gymnazista. A mit it meséltem Önök hogy mikép dobtak ki a Stiglič villából hol 4 évig olcon laktam Balla Ur czike miat, akkor 15/XII most két éve még csak valamikép kaptam lakást de csak pár hétre mert innen is Március 16-dikán könyörtelenül kikellet mennem mert ezek a Horvátok nagyon összetartanak. Még 15 dikén este vasárnap kerestem lakást, semit se kaptam, hátom mögöt integettek egymásnak hogy ne adjanak és sugdosták, hogy én a Stranger villát így hívják, azt az átkozot tulajdonost az Újságba tetem. Még szerencsém volt mert szagoltam a lakásnyomort előre hogy elattam a varrógépeket, és volt egy kis pénzem. 16 dikán hétfőn reggel kikellet mennem könyörtelenül, de hova azt nem tudtam hogy mit éreztem ekor erre nincs szavam. Man hilft sich, wie man kann — Jó itt úgy is — Abbáziában — nyomorgok, megyek Romába ott veszek kis szobát veszek a gyárban a szent évre vonatkozó tárgyat és fogog az utcán árulni nem kell mind itt az emberekhez járni, és én meg élek és fogog keresni pénzt. — megérkezve Romába egész más volt mind tervetem. szobáskáról: olcsó *szó sincs*. Garni szálloda 7 dik emeletén nyomoru levegőtlen szoba estenkint Lira 10. én egy szót se olaszul ott senki magyarul se németül egy árva léleket nem ismerve. 5 napig reggel 7 órától estig egy cimről a másikra, dolgot, munkát *a k á r* mit. a villanyos naponta 10 Lira semmi más a számban mind naponta 2 szer kávé. Minden Rendőrségen, minden szerkesztőségen össze tett kezekel kérve könyörögve címet olyan embertől a ki magyar vagy német. Ausgeschlossen. Mindenhol nagyon emberségesen bántak velem hangsúlyoztam egyre másra, semit csak egy kis ételt és szállást fizetést nem igénylek és bármit dolgozok tutok mindent. Nem használt. Kértem sirva minden szentet csak ne szoruljak a magyar consulra. Rendőrség a hol majd minden nap voltam mert monták jöjek talán tutnak valamit, talán segíhetnek, azok meg épen vigasztaltak és biztattak a magyar consullal hogy a kötelességük etc. etc. Mentem csehszlovákhoz mert hát Pozsonyi vagyok. Mentem Austria mert hát Bécsben 40 éven át etc. mentem a Berlieni no a két első jó finom volt vellem attak

pénzt én nem akartam de ők nagyon szépen finoman biztat-
tak, de csak hogy nézek el, Rómából. Mentem a Berlinihez. ott
hochfein! mit ohajtok, lehetne e nekem a fő Consullal beszél-
nem és keplemből kivitem a Bécsi bizonyítványt a mely teljes
33 évet bizonyít és Diplomát, mondva a hivatalnoknak hogy
nincs nálam névjegyem de van ez, vigye be és kérem hogy fo-
gadjon, bement egy perc, alig tárva nyílt az ajtó és a hatalmas
nagy fő Consul előre nyujtot kezekele felém jött és olyan Gesz-
tusal hogy sirva fakattam bevitt a szalonjába bele nyomot a
karosszékba melém ült mondva, „azt mondja nincs név jegye
hát ez mi, van e a világon enél tökéleteseb névjegy bizonyítvá-
nyomra mutatva Alig montam, hogy menyire fáradok, és mi
az eredménye megnyomta a gombot és hozták a vizet, a Go-
nyakot és és a piskotát e szavakkal sie sind erschöpft *Frau*
Genossin müssen sich stärken etc. etc.

A Cassából elem tett 100 Lirát. és két kezemet megfogva
szemembe nézve kért neki becsület szavamra megigérni hogy
én ezen a pénzen vendéglőben fogog étkezni jó meleg főt ételt.
vigasztalt ne féljek semitől a magyar consulátus köteles és fog
is szivesen adni hogy vissza mehesek, és ő maga ált fel és ki-
sért ki, az uraknak mondotta adjanak németektől címet, attak
is de senki nem akart szoba se álmi velem a mi a munkát illeti és
hogy magukhoz vegyenek mert hogy nem tutok egy szót ola-
szul. Mikor teljesen kimerültem, *el é b n e m*. Mentem a
Magy. consulhoz ott egy kis mocskos előszoba félelben áltam.
Magam ültem le. Egy hivatalnoknő a ki fogadot az oly anyira
használta a „maga” szót mind ha csupán csak ezt az egy szót
tanulta volna Magyarul. ha be és ki jöt az ajton majdnem ke-
resztül csukot, úgy, hogy ne lassak be. Jött oszt egy úr is. No
ez volt oszt a Schiloc képmása. iszonyú nagyszája volt és oly
komisz hogy enél komiszabat még életemben nem látam. Töb-
ször kérdezte a nő is, hogy „mit akar hát maga” — és egyre
másra első pillanattól az utolsóig azt kértem és montam nem
ohajtok mást csak azt adjanak címet Magyaroktól, akár ki és
akár hol, semmit! — kértem mondjanak magyar vendéglöst
bármilyen, attak *egy* címet ez is Schiloc volt, mondtam állást
keresek és akarok naponta étkezni de csak délben és ha lehet
a söntésben és hogy lássák hogy fizetni akarok kértem váltsa-
nak fel egy 100 Lirást attak egy czímet hogy ez jó Magyar pol-
gári vendéglő, és van vörös teritü, odaérve látom a legelegán-

sab Vegetárius, tiszta olasz ház, No jó nem akarok hosszú levelet Önök megint írni.

A Magyarhoz, consul, mentem naponta mert már most majd meg örültem. Montam hogy csak naponta kétszer eszem egy kis kávé semmi egyebet. azonták egy pár lirát adhatnak de többet nem. Montam nekem nem kell én nem is azért jöttem segíték én magamon csak tutnék embereket találni akikkel beszélhetek. <Kérdez> szóba jöt a két kép montam nem marad más hátra mind vissza, de csak 100 Lirám van már az egész pénzemben. azt monta az a nagy szájú csak váltsam fel és egyek. Kináltam a két képet vegyék meg, mint a kettő 1000 Lira, akár az egyik 500. ecseteltem milyenek etc. nagyon érdeklődött az a schilok nagyszájú és kijött oszt egy öreg de nem a consul. azt monták csak *hozam a képeket* kapok pénzt megveszik, hogy vissza utazhasak. én nem vittem el, montam 1000 alul nem adom, és ezért se szívesen, inkább megyek a legutolsó cselédnek fizetés nélkül mert vissza se megyek örömet. Nem, csak hozam, és a mint reggel jöttem hogy hát tutnak e valamit a számomra az volt az első elhozta e a képeket. Végre megmontam hogy én már majd meghalok éhen mert nem merem a százast felváltani és a két kép bent van a koforban, a kofor pedig a vasuton van ki kell váltanom mind után vét jött és most kell kifizetnem jön érte 80 Lira és így kivehetem a két képet de nekem a kofert ismét azonnal felkell adnom vissza Abaziába, mert nincs hova. Biztattak jól van hozam a két képet, én úgy tettem, a kofor ment vissza én vittem a két képet és most már csak alig volt 10 Lira pénzem az *egészben!* No megnézi az a nagyszájú kezdi kicsinyelni hogy ez semmi az öregeb az tisztességesebb volt az halgatot én szédültem, mi lesz most velem, ezek zsebében vagyok. hát hogy legfeljeb 100 Lira, a szemem előtt minden fekete volt. 350 Lira kellett vissza Abba-ziába, és ott megérkezve nem lesz egy cent a zsebemben és nem lesz egy falat kenyérem és nem lesz hova fejem letegyem, *ezt tutták*, és ezek szerint cselekedtek és ezt a helyzetemet kihasználták. Halálos rosszul érzem magam most hogy ez mind az eszembe jut azért is irok ily rosszul. Végre atak 350 Lirát és 50 centet a vilanyosra a vasuthoz, halottam a két nyomorult schilok összebeszélte így: hogy a nagy szájú az egyik képért ad 120 Lirát, a másik az öregeb az ad a másik képért 100 Lirát ez 220 Lira, 130 Lirát tesznek hozzá mind az hivatalból kiutalt

pénzsegítséget, így adnak összesen 350 Lirát és az álamot is így becsabják a javukra 130 Lirával, de mikor kértem, hogy menék azonnal vissza de hiányzik 150 Lira és kértem hogy hát adjanak 150 Lirát, azt monták nem szabad semmiféle pénzsegélyt adni senkinek mert nincs egy cent se. A képeket ne vegye meg mert csak kellemetlensége volna, mert én már tettem lépést azok vissza vétele miat és lesz is skandalum mert ezt az egész mesztelen igazságában a Miniszter megfogja tutni és az összes Lapok.

Hogy Ön elment Csákvára azt *ropant csodálom*. A mit ott megtudot az *minden szó teljesen valótlan*. Gizella sose látot engem én se ötöt. János bátyától *se m m i t* nem halot a házasságára vonatkozva, ezt is tudnám teljesen megmagyarázni, és az elhalt Róza *se*. Hát ez a szegény asszony is annyira van hogy a szházba került. Bár én is koldus de a szívem majd meg szakad csak ne tuttam volna ezt meg. Teljesen megértettem, felejthetetlen férjem elkeseredésit és az általt feldult lelki és kedélyi hangulatát és bár menyire szenvedtem és ez alat az elkeseredése alat és bár menyire nehezedet én reám csupán én reám enek az elkeseredet lelkiálapodának kitoró legretteneteseb viharja oly mély benső áhitattal örülök hogy ezt a sulyos sulyt elviseltem a legcsekélep jajszó nélkül és azt hiszem csak most ma tudom igazán megérteni azokat a viharokat a mik reám éjel nappal zúdultak. Hiába kutat ön hi(b)ába fárad, és költi a pénzt, ne tegyen semit nem érti Ön ezt úgy mint senki se érti meg. Kár a pénzért! — De meg lássa ha őszinte becsületes akarok maradni, azt kell mondanom csupán *én* tőlem és *a z é n* számbol tuthat meg mindent. Miért nem irta meg kérem nekem hogy hát hány éves a Gizi. Lám az a nyomorult magyar Álam. Ma, kap *szemem előtt uram legborzasztób tette helyeslést* hát nem többje volt enek (e) az asszony számára mind a csákvári szegényház. Hát nekem azért nem adnak mert az rágalmazák hogy elvoltam válva, hát Gizi nem elvált, de saját nővére a nagynak hát enek mért nem adnak a nyomorultak hogy az itélőnap átka sujtsa le a legrettenetesebbb átokal, hisz irták minden Újévkor hogy a két Vajda nővér kapot a közoktatási Ministeriumtól együtt 25(0) huszonöt koronát, egyikre jutot 12 korona 50 fillér, neki a megdicsőültnek is csak halála előtt aták meg a nyomorult százötven forintos Supvenziot, *Szépen kérem Önt ha ezen sorok hamar az Ön kezeibe kerülnek*

*írja meg egy levelezőlapon a pontos címét Vajda Gizinek, mert küldök neki valamit hála Istenek hogy nem adnak és nem is at-
tak nekem Isten úgy segíjen nincs az a éhség a mi arra késztet-
ne hogy valamit elfogadnék. Csak jó messzire el Magyar-
szágtól, a hol oly sok a kapca betyár. —*

Mellékelem az Uram két darab névjegyét amit Ön már itt nálam kért az Öntől nekem küldöt ötven Liráért. Kivánok boldog karácsonyi ünnepeket. Üdvözli szívélyesen

özvegy Vajda Jánosné

Lovrana 1926, 19/XII éjjel.

Kérem Kedves Pásztor Úr legyen szives és kérje el azt a ce-
ruzával irt levelet attól a kapcabetyár Krudy Gyulától amit én
neki a korházból kijövet Fiumében a levelemhez csatoltam.
Kérem mondja meg neki hogy én ugyanis nem tart soká át adom
ötet a nyilvánosságának, szintugy a czinkostársát Mikes Lajost
is.

a fönti

10. BARTOS RÓZA — PÁSZTOR ÁRPÁDHOZ (Töredék)

[Laurana, 1926. december vége.]

Kérem! Menjen el Krudy-hoz. Mondja meg neki, hogy én kö-
vetelem tőle a blajbászal irt levelet az uramtól a mit én neki
Fiuméből a levelemel elkültem. Ha nem adja ki azonal önek
hát irok Bpesti Ügyvédemnek és törvényesen fogom követelni
a levelet. Krudy hazug és becstelen embernek bizonyult. A fér-
jem leveléhez nincs semmi joga, dehát ide kell neki adni. Ké-
rem menjen el hozzá és tartsa meg Önél a levelet. De ha nem
adja ide Önek, írja meg nekem, mert én azonal irok ügyvédem-
nek.

Jövő levelemben megírok egy könyv címét a mit 1880-ban
uramnak pár száz példányban *vissza* külték mert á lá Cassa-
nova volt. De saját átélt élményei fiatal kora <is> mikor Olasz-
országból jött vissza. Nem neve de álnév alatt lett nyomdatva.
Én olvastam tudok mindent

Niobe.

11. BARTOS RÓZA — PÁSZTOR ÁRPÁDHOZ
Laurana, 1927. január 16.

Laurana 1927. 16/I.

Kedves Pásztor Úr!

Becses levelét 14/I dikén kaptam meg. A melékelt „Az Est” 9/I. diktől kelt számot én már Bpestről kedden reggel express megkaptam, és úgy én már jóval előb ismertem azt.

Hogy oda ment az Áll. Krank Hausba az egész fölösleges volt. És szintugy ahoz a Magerle-hez. A mit ez mondot az ugy se igaz, enek érdeképen van az igazat elferditeni. Nem is ő volt ott, de más kettő. És hova gondol Ön, hogy Ginát 57-ben ismerte meg Uram!?

Most elő szettem az én feljegyzéseimet amit én Gina szemei előtt felirtam. A mi a nyomtatvány 3 lapot iletí azt éppen most kaptam vissza Bpestről a hova elkütem volt.

No de ezt külön az én számomra hagyta kinyomni. Mert hisz csakugyan hiányzik a lapnak a feje és a lába. Kedves Pásztor Úr kérem küldje nekem *postafordultával* az én kis képmemet azon én nem kislány vagyok de 19 éves az nap voltam 1880 12/III. születésem napja és beteg voltam az ugynevezet széna láz. Otthon voltam és visszamenő az intézetbe bementünk a fotografushoz és Junius 15. dikén egészen kimentem. Én irtam Önek 22 oldalt és nem kész nem küldöm el ezt ujra kezdem. Itt a „Bertának” azért Berta, hogy hasonlít Bartoshoz monta. — Vajda hozta fel Bécsbe dehát ez 1884 Junius 5 dikén jelent meg, az a „én” az ő kezétől és 18 Junius „Otthon” az ő ragasztása lent. dehát hogy stimel ez a Muzeumi levélel. Ezt a két verset kérem a kis képhez csatolni és *vissza küldeni*. Mivel ez még a Gina meséhez tartozik és Önt dukálja dehát: ez Gina anyjának saját anyja Ginának öreganyja 00 volt. Gina anyja születet vég helyi volt. a V. Gáspár és felesége B. Fr. és V. Gáspár lánya férjezet Kratochvil Józsuka és Kratochvil Zsuzsana — Józsukáné 2 gyermeke 1 lány Gina 1 fiu Gáspár jöttek Pestre Belejácko-ból Gáspár Budán várban megvette Józsuka számára a borbély boltot. Gáspár meghalt 5/III. 1871. felesége mindjárt rá 7/III. 1871. és reá Vég helyi Zsuzsana férjezet Kratochvil Józsukáné Gina anyja. Gina mostohaanyja Józsukának távoli rokona volt és jött Belejácko-ból. Innen

jött hozzájuk szintén egy Rosenschön Katinka *közeli* rokon a mostohához. De csak úgy jött és ment hozzájuk de a közelben várban lakot vén lány volt. Kis pénzél és havi pár forint járadék egy szintén kir. tanácsos apja után. Gina, mostoha Bécsbe mentek ez várban marat a Józsuékával és a fiuval a Gáspáral a ki tanult *iskolákat*. Ez a vén lány Rosenschön jöt oszt Bécsbe és volt Gina gazdasszonya mert Gina mostohája betegeskedet a jó élettől. a mostoha meghalt a Zentralfriedhofon fekszik és ez a gazdasszony a hitzingi temetőben. és ez a gazdasszony azért ismerte meg Vajdát mert a várban. látta. ez nagyon öreg lett. Gina mind ezt monta nekem és unszolásomra elővette a tót *passzusokat kezemben voltak* és láttam olvastam. De ő nem akarta semmikép hogy én tiszta képet csináljak magamnak az ő multjából etc. etc. *Jól tette!* — de ez mind igaz. és Gáspár meg felesége és lánya Gina anyja mind 3 an cholérában haltak meg monta, nem igaz a Brigtkór azt csak úgy irták, megvolt a halotti cédula mind 3 tól. De mostoha és a vén gazasszonyé is, *láttam*. Anyjának fejedelmi temetést adot a mostohának, saját kripta, *ő bele jöhetet volna* nem volt papir, öreg könyvből kiteptem ezeket a papirokat ő nála 29 év előtt, Uj évnapján 1898 ban. Gina Nogradon *születet 1857 ez szent igaz*, és Bpestre volt illetőségü a Kratochvil jó házból volt, a borbély! — De hát kedves Pásztor Úr én már nagyban irom a történeteket, ától cettig! — nem szépíték én nem kimélek *semit !!!*

Ich lasse der Sache freien Lauf ! —

Akarták legyen meg.

Nagyon sajnálom, hogy meg kel ismételnem hogy én ezt a kéziratot csak a már tőlem megemlített Honorárium fejében vagyok hajlandó kezemből ki adni. A Film miat kaptam kedvező választ Bpestről valaki irt nekem egy Iró. És kedves Pásztor Ur ha Ön nem hajlandó a kéziratot megvenni arra akor más reflektál. De kiadom most okvetlenül! mátlól számítva 5 nap mulva kész vagyok vele. A kinek oda adom, illetve a ki megveszi az oszt tegyen a mit akar vele. *Nem* itélhet elsenki engem és indokaimat igyis ugyis az egész nyilvánosság megfogja tudni és azt is, a mit esetleg a sajtó *akár igy is akár ugyis* kimélyetből az ő hozátartozója megkimélyése miat eltitkol. *én nem* titkolok semit el.

Az összes törv és papi tárgyalások mind tiszta magyará-

zatal bír. *A szememre esküszöm hogy senkinek nincs fogalma az igazságról. Én égek a vágytól hogy Ön volna az akinek minden feltárnék, de úgy feltárnék a hogy azt másnak nem teném. Más előtt van egy két három tény a mit le se írnék a papír előtt visszadöbénék. De maga előtt nem. Maga látot, halot és nézet engem, és ez a jeget teljesen ösze törí. Lám! én jól tudom hogy nekem nem kellett volna a képeimet átengedni. Ezt mind Honoráriumért történik. Ön azt hiszi én olyan kis pesztonka vagyok! — aki nem tud semmit. Kérem a kis képet és ezt a két verset. Kárt kérem nekem ne tegyen mert azt nem érdemelném Öntől, nem volna oka rá Önnek halvány fogalma sincs arról hogy én szent vagyok. hivat ő Vajda *Mártiróné*nek is a boritékomon és Grizeldisznek, tutta ő jól miért.*

Isten Önel szívélyes tisztelettel
özvegy Vajda Jánosné.

12. BARTOS RÓZA — PÁSZTOR ÁRPÁDHOZ Laurana [1927. február eleje.]

Kedves Pásztor Ur!

Levelét a képemel megkaptam 2/II dikán, köszönöm. Dacára fekete fehéren nyomot boldogult felejthetetlen férjem szavai és tettei hozám és rólam mind a mai napig azok ellen nem keltem ki. Emlékét még magam előtt se sértettem. Mind azok a kik tőlem férjem milyen ember voltáról felvilágosítást bármilyen és bármikről csak azok sértik a megdicsőült költő emlékét, mert jól tudják hogy jót vagy előnyöset nem halanának tőlem anál is inkább mert hisz nem csak mind különöz ember per exelenc de nem is rokonszenves volt egynek se. Hogy én nem léptem elő, de teljesen ismeretlenül éltem ezt mindenki tutja. Nagyon kényesen próbálkoztam egy olyan embert találni akit arra érdemeltettem volna, hogy az előtt én a meztelen keplemet kitárjam. Ép ezért mert én sose egy szempillantásra se vagy hosszág nem voltam az a teremtés a ki egy más ember fülének azt megmondja a mit a házas élet beszél és azt megmutassa a mi a házas életé. A mit e kényes próbálkozásnál tapasztaltam azt kényszeríti nekem mondani, hogy hála Istenek hogy csak próbálkozásnál marat, mert a mire leltem az minden volt, csak nem az, hogy azok szeme előtt még csak a legprimitiveb sebet is feltárjam. Dehát csuppa,

csuppa piszok. Bizonság hogy mindegyik csak a saját hasznát hajhásza. Éppen ezért, mert az öntudatom olyan kristály tiszta nem dobtam átélts szenvedéseimet és azok írot bizonyítékait senki elé. Én, elég jámbor — sose egy pilanatig se gondoltam arra, hogy életemben át élt regényemet pénz forrásá tegyem. De azok a kikel a *rosz* gondviselés össze hozot azok kapzsiságuk mutatta azt meg nekem, hogy e átélts kinok neta-láni jövedelme első sorban engem illet. Én a mai napig se tuttam a híresztelt váló pór egyes fázisait. *És a két szemem, világára esküszöm* hogy nem tudom mit áldoznék ma bár kol-dus és rokkant, ha nem tuttam volna meg e váló pór hirhet fázisait. És maga Kedves Pásztor Úr nem tudná semmivel azt jóvá teni, a mit az által elkövetet, hogy velem azokat tut-tatta. Itt is az vigasztal engem és öntudatom mint önérzetem mindenek felet szent tisztán létét fentartva, hogy ez is csak *erőszakos* alatomoságal követettetet el velem. Édes Uram! hiába hangsulyoza maga én előtem az irántam táplált őszinte és igaz baráti mivoltját. Ha igaz volna, akkor maga drága Uram nem távozot volna akkor vasárnap este a szobából *anélkül hogy én maga előt nem térdepeltem volna. De magával vite volna* teljes 17 évi szóval alig elbeszélő, egy nővel történt a legreteneteseb kinzások át éltét. De mind *Faust*-ban Marga-réta szólt Faust-hoz — ich weis nicht warum, aber es Kraut mir von den-Mefistö-ra mutatva, maga is ilyen érzést ébresz-tet bennem. Már a maga első tekintete reám, mikor az a Kő-keis — olyan Judas modra monta „dort ist sie — Mefistö-t jutatot eszembe. Kőkeis se kerül el enek a Judas-ságnak a következéseit. *meglátja* megfog tisztán süketülni. Megkel neki saját magán megismerni hogy milyen érzés az ha Judas-sal van szemben. Ő *sokal* töbet fog szenvedni mind én. De hát ha én teljes 40 évig nem tuttam e váló per hirhet fázisait jobb lett volna ha azt sose tuttam volna meg. Maga aban a nekem elküldöt nyomdatványban igazi nevéen tölem csak (Revolverlap- oimet érdemel — olyan nagyon veri a Litera-tura ! ! ! *nemes (volta) léte harangját.* No de a megdicsőült *költő emléké*t éppen ez a Isten — békéje! hurcolja meg jó töle *telhetőleg.* A mi az én személyemet illeti — arról majd lesz szó. — Már magában az a feltevés hogy egy Vajda János direkt az uccáról egy uccainót vet feleségül, eltekintve hogy ezt magá-nak okvetlenül szem előt kellett volna tartani és hogy ezt nem

tete maga dupla bűnös nem csak hogy azt a nőt a ki még életben van így merészelte lehúzni a sárba. Merészség! mert a Magyar törvény egy álitólagos uccai nőt is megvéd, és a törvény kérlelhetetlen szigorához minden uccai nőnek *joga van* a megsértet becsületéért orvosságot követelni: Csak tudja az a uccai nő az útát a mi a törvényhez vezet és akkor egy ellopott váló pőr aktái tulajdonosa minden esetre, és minden *lángesze* dacára megismeri az enyém és tied közti különbséget. *Isten újának néztem* hogy Wilde Oscar-ról éppen a Balla Ignác cikkénél van és így olvashattam azt hogy szegény szerencsétlen embert a felesége eltaszította magától és ott hagyta a szerencsétlent akkor mikor éppen a feleségére volt legnagyobb szüksége, mert az asszony menthette volna meg a szegényt. Lehurcolta a költő emlékét, és hogy most tette azt mikor a Centenárium a küszöbön van. Nem *kimélyte* a költő ag özvegyét sem, a ki majdnem egy fél század dacára nem tudot semit vagy csak léha mindennapos pletykákról sok év előtt homályosan halot. Dehát ez mind mutatja tisztán hogy a hangsúlyozot jó barát csak papiron van. Ép úgy mint ismerője az én multamnak. Hogy mit akar és mit gondol a weisse Katzetól azt nem tudom. Ha ez a szó az én „multom” nem ébresztene benem oly érzést a miről magának még halvány fogalma nincs hát torkom szakattából röhögnék. De nevetek és szemeimből csorognak a könnyek. Hogy mit akart elérni azt jól tudom, no de nem érte el és ellehetet volna ezen eshetőségre készülve. Maga hiába kutat hiába tapogat és fárad meg költi a pénzét — ezt sokkal jobban tette volna ha az igazi őszinte férfiasan érzet barátságával nekem atta volna, legalább volna némi Isten áldása. A lefolyt váló peről nekem nagyon jól volt tuttom. *Én egyetlen egyszer se voltam se törvény előtt se papok előtt. Itt is á-tól cetrig minden fázis minden pont* teljes felvilágosítással bir, a mi ma teljesen minden kétséggel kizárón az én tuttom. Csak anyit mondok hogy az elhalt Csemegi Károly volt a fő aktőr és a még most is élő Dr. Kovács István a vári curia bírója de mind a két Ilustris személy *csuppan* az én javamra cselekedet és fárad. Ép ez hozta ki férjemet teljesen a sodrából, *én nem védekeztem*, és ezt a boldogult uram az első nagy névnek köszönhete. <tét> Mert a mind ez a világhírű jogász a Cs. — tőlem pár levelet kapot olvasni és töbet szóval is elmontam helyeselte tőlem nagyon és még meg is erősítet

aban a magatartásomban a mit én az egész veszekedés és pörösködés alatt tanusítottam, mert mind Ő is mondta, hogy esküt ellenségemnek okvetlen teljes vesztője volna és egy napig se maradása Bpesten. Ő, férjem ezt jól tudta de számított az én tótooska szivemmel a hogy azt hívni szokta és én határt nem ismerő szánalommal ő iránta. *és nem is tévet.* Az igaz ha a méreg vagy boszu már nyíltan idegen előtt is feltárul hogy a már oszt mégis borzasztó de hiába az idegenek előtti tetteiért *tett ő velem 4 szemközt* majd nem roszabat elvetemültebbet minden esetre. És ahogy az utóbi ugy az előbi se bírta a szivemből kiüzni. De csak növelte benem a szánalmat iránta, a miért is nem riattam vissza semmiféle áldozattal. Én Millioszor gondoltam már magamban a sok egyedül létem alkalmával, hogy ugyan mi volt az, a mi engem az iszonyú sok kinzó keserűség elviselésére kényszerítet. Volt az a szerelem! volt az a kifürkészhetetlen szánalom. én nem tudom! — erre nem tudok és tutnék felelni. *Csak azt tudom biztosan* hogy mikor férjemel foglalatoskottam, vagy beszéltem vagy némán néztem, hát azt éreztem a mit az anyám érzet, mikor engem szoptatott, és mikor a szaros testemet megmosta és aszt össze csokolta és mikor 8 éves koromban rühes sebeimet kötözte tisztázta. Egyetlen egy ember, Ujság Író, aki igazat mondott a Pesti-Naplóban — vagy Az Ujság-ban. A ki nálam volt Savanyu kuton és anak én egyet mást az 506 félre tett levélből mutattam. Azt irta, hogy Vajda János atélt 17 évig tartot házias élete. Irodalmilag és történetileg mindének felet érdekes. Most jut eszembe, hogy az öreg elhalt Surányi, a kinek én irtam, külte hozán ezt az Urat. Mert szegény Surányinak én *zu Schlecht* voltam hogy nekem írjon, a mind én ezt tőle kértem. Boldogult nem számított az én becsület érzésemel, és eszemel. Mert nekem meg az a mód, hogy én a csomó leveleket mir nix dir nix dem ersten besten Individium-nak szépen a kezeibe adjam *viel zu schlecht* volt. Maga kedves Pásztor Ur most azt írja hogy feljegyzéseimre semi szüksége nincs. És nincs semmi szüksége másnak se. Hát akkor maga minek unta-tot és minek jött Lauránába? — Maga *most össze szedi* az én tőlem elcsort mozaik darabkákat és ezekre felépit majd valami historia hazug regényt. Muszáj hogy hazug legyen, mert nem tud a fejün *kivül semit.* Nincs halvány fogalma. Mert nem én! de maga édes lovagom pénz sóvárgo és pénzfukar. *Hagyja*

magát kinezni, és oszt mondja el hogy mit érzet egy tudomány-szomju orvosnak. Csak azért hagyja magát kinezni, hogy ez az orvos könnyen jusson tanulmány tárgyhoz. Menjen Steinhacher-hoz vagy Borinoffhoz és csak hagyjon magán vivisectionozni. Ingyen. Nekem nem adot senki semit. A legszep éveimet i s z o n y u koplalás és éjjel napal komisz dolognál éltém át.

És ma!! a nyomoruságos rabló háboru által megrabolva majdnem félszázad munkám szegényes fillérjeitől és nyugdíjamtól. Hatvanhét éves gyógyithatlan nehéz beteg ha éhen nem akarok halni kell kora reggeltől estig futnom ajtótól ajtóhoz. *Eben a szivet facsaró nyomorban idáldjam magának fel házias életem mozanataimat* Ingyen! csak azért mert maga azt hiszi hogy én eből jól lakok, ez az a mi nekem kenyeret ad. És mert ezt teszi nem akarom hát maga szeszélyes és pénzsovárgónak *Insultal*. Hogy fér ez össze a felajánlot lovagiasságával. Ha hiszi a felépült piszkos bectelen egyéneknek az „utcai nő” hírét hogy tutna akor lovagja leni? és ha nem hiszi hogy fér az a férfiasságával lovagiasságról nem is beszélve — össze hogy azt lenyomtatja?! *Ugyan kelemesen hatot reám olvasni lovagias készsége. És kérem szépen fogadja hálás köszönetem.* De már ezen ügyben, t. i. a mi mindazok a a ronda megjelent könyveket illeti, és azt a lapot és ezen könyvek a menyiben még élnek és nem multak ki, szerzői illetve írói szint úgy a lapnak írója ellen való eljárást illeti van Bpesten 8 lovagom, a kik az ügyemre valóságos Argus szemel ügyelnek. Istenben nyugvó gyámon Bpestnek, illetve Budán egyike a legislegelsőb hivatalnoka volt. Mikor meghalt az egyik fiura szált a tisztelő hivatás t. i. a gyámság én fölöttem. Ezt is Isten magához vitte mert a legislegtökéleteseb képmása volt. Ekor már én férjes asszony dehát a gyámság alul felmentve. Ismerte Uramat, *nagyon jól. M i n d e n t t u d o t.* Él tőle 2 nagyon magas rangon álló férfi testvér és 6 fiatalab. Hogy maga is Pásztor Ur csak kicsit érjen föl az uccai nő létezéséhez, elég ha azt mondom hogy nem csak a meghalt, a ki minden szombaton 7 éven át lejárt az Angolkissasszonyokhoz és 2 óra hozsat templomi oratoriumot hegedült és én zongorán vagy fordítva kísértem, de a még élő 2 öreg engem 12 éves koromig tanítottak és *minden lépésemet ismerik. És oszt !!!* A kivel maga bécsben beszélt a Deltl

[itt megszakad]

13. BARTOS RÓZA — PÁSZTOR ÁRPÁDHOZ
Laurana [1927. február 10. körül.]

Kedves Pásztor Ur!

Képecskét meg kaptam szépen köszönöm. Szintugy köszönöm felajánlot lovagiasságát? nagyon örvendek neki. Hisz én sejtetem hogy igazi férfias gondolkodásu lovagal hozot össze a jó sorsom. Hála Istenek! nem csak délczeg. De az azt hiszem egy kicsit ellentétben van a lovagiasságal, hogy az elszórt Mozaik jaimat szedi össze, és azokra épít majd. Az igaz, így legaláb nem én de a édes lovagom pénzsovár. De minek elhomályosítani szemeim előtt a tőlem már is mindenek felet tiszteletben tartot lovagomat. Igen irtam már a tőlem emlitet hosszú levelet 44 oldal csak. De gondolom minek küldjem el? Azt monta se másnak se magának haszna nincs belőle.—

Nó édes jó Pásztor Úr, higyjék nekem, hogy nem jöne ki a csodálkozásból. Az utolsó 2 levelében töb van a mivel az újat a számba tolja, és nekem *iszonyu* nehéz ellent álni, hogy ne harapjak bele. Azért mégis csak megteszem és figyelmeztetem ne mulassa el és ne sajnálja azt a pénzt a mit én kimondhatatlan nagy lelki kinal szereznek meg. Maga olyan munkát csinálna hogy feltünést ér el. Nézel hogy csak ezt az egyet Recapituláljak. Én mutattam a tőlem leirt választ az összes ellenem kimondó tanuk és uram vádjaira az Istenben boldogult világhirü jogásznak és *nekem akkor mind saját apám* melettem álló (lévő) nagy birónak Dr. *Csemegei* Károlynak (ez az én *igazi pártfogóm* hozta ki a költőt végkép a sodrából) és mikor elolvasta és egy pár levelet is, azt monta, édes lányom jobb sokal jobb ne ad ezt be, és ne szolj semit. neked mindegyike a zsebedben van, a mikor te fogod akarni akkor jön mindegyike 1—2 évre hamis tanuzás, és hamis miat a börtönbe. És a mit a te uradat ileti azt az Isten aval fogja sujtania mitől ő legjobban irtózik. de tudot lányom miért? azért már csak hogy te most kényszerülve voltál aval hogy ezt leirtat az *evel járó lelki kinokat átszenvedni.*

No ezt Pásztor Ur megérti. Én most is az izgatottságtol alig tudok irni, de maga megért. Ne higyje hogy ez valami minden napos Néze már az égbe kiáltó ellentétek a mit maga már bár kevesset a saját szemével látot. Én magam ohajtom hogy *maga*

által jön az a mit én magának megírok a nyilvánosság elé. Irhatna pár folytatást a tárcza hasábjain valamely első lapban. *Ja igen!* a föntihez, én csak azt feleltem reá sirva, férjem két dologtól irtozik iszonyuan: az egyik a megőrülés, a másik az éhen halál és *éhen halt*. — A Filmem azt hiszem (Bécsben) husvétra hozza. De különben én is így akarok teni Valakivel átnyujtatom egy tekintélyes Bpesti szerkesztőnek etc. etc.

De minek ha itt van maga mind jó emberem és ezen a téren kapacitális személy. No hát! ! Nekem nagyon rosszul megy. Akár hogy fogja fel maga feldurta az egész idegrendszeremet. Nem elég volt hogy beteg, 67 éves napról napra nyomorgó. Jön maga és itt mindenbe bele túr. Mi köze volt az én elmúlt és átélt végtelen nyomorom, szerencsétlenségemhez enek az idegen pincérnek. Ez az ember nekem jó emberem volt a kezemre járt és kellett nekem vele közlekedni. Most Judásnak tartom és nézem és *annak szittam* Halottam én ekor azt a Judásmodra Mondot „Das ist sie” Most *nagyon* össze szittam. A beszéd a 3 nap alatt magával úgy meg ártot hogy a még élek nem lesz jobb. Folyton erősen kökhögög és naponta és éjjel minden 1 órában kapok olyan kivételyes nagy köhögési rohamot, hogy eltart 1/2 órát és ide oda dobál, a vér az arcomba dől és hányok. A Fotografálásnál levetem a köpenyeget meghűlt a hátam a mi méreg a táguló tüdőnek és így folyton lázam van. Tegnap ide fel jöt a pincér pestről jött levél, mert egyre jönek a maga *Literaturája* miat — és mutatom neki a *nagy rakás csuronvéres ruhákat* a köhögéstől. Mutatom neki mikor elállt a roham hogy: *sehn sie das haben sie gemacht mit ihrem Judas spiel. Wän Sie diesen Hern nicht mir auf solch tükische Art Zugefürt hätten wäre ich von All dem. verschont. Das habe ich für 300 Lire die jetzt mir von diesen Schriftsteller verdint habe.* —

Amióta maga inen elutazot nem kerestem egy centet se. Mert egyre és folyton rosszul vagyok, ha lemászok vissza futok. Az most teljes 3 1/2 hónap. A legnagyobb szerencsém hogy itt volt a Bécsi Prokurista és az adot a volt főnököm nevében 400 Lirát de mivel mindig itt ülök a szobában sok fűtés kell mai napig 380 Lira és tartozok élelmiszerért kenyér, tej, a fő táplálékom — 400 Lirát. Most itt vagyok 7 évet és egy cent adósságom nem volt és megnyit szenvedek *hideget. Ez csupán, és tisztán az ön műve.* Itt ne is tiltakozék és ne

menekedjék teljesen hiába. Elmontam az itteni orvosnak mindent, *küen*, mert nekem! ha rá kerül a sor *nincs mit* szégyelni, és az is a fejét bolintotta. És mit mondott. És mit irtak pestről. Van én nekem untig elég kimonthatatlan keserőség. 19—20—21—22—23—24 éves szép, és kinzó padon feküdtem, teljes 33 évet töltöttem szabó műhelyben a nyomorú háboru, itt a össze kuporolt garasaim hadi kölcsöneim és ma kidölt rokkant éheznek. Most 3 nap előtt nem volt 2 napig cukrom keserűn ittam a kávémat nem akartam megint hitelt mert ez *nekem rettenetes* oszt nem volt semi! Két napig krumplit mert az volt sok — ettem sóval, majd nem sirtam, se kávé, se tejem.

Kesztem ajultozni a gyomromal és fejem hamar ahogy csak birtam megint új hitelre, és így oszt volt. Nem írótató ez? de maga nem érez semit. Maga édes jó Pásztor Ur *nem* Koscher maga tréfli. Minek monta enek a pincérnek hogy az uram életében van üreg a miről senki se tut. Mi köze neki ehez. Én ide kivándoroltam hogy az éghajlat előnyei melet megmentsem meztelen életemet. Mert hát hiába minden teremtés csak élni akar. Akár ember akár álat. És jön ide maga Bpestről a mit ugyis gyűlölök és itt semi joggal bele kodoráz az életembe, és kérdezősködik, kutat, beszél, és *tur*. Nem adot nekem életemben ugye még egy pohár vizet sem. Azok se a kik irtak piszkos könyvet a minnek csak az a egy előnye van hogy senki se vett belőle. És ezeket majd elbánok ugy mind mindenkivel csak hagyja reám. „Gut Ding braucht weile” Tuttam én, és ezért montam mindig hogy én nem halok meg, mert nekem egy feladatam van, pedig nem is sejtettem hogy mi minden menyit piszkos tornyosul a feladatam körül. De ezt mint letiprom oly laposra mind az ostyát. Ha golyó vagy ostor fog hozzá kelleni se riadok vissza. *Leiden macht stark*. Felháborodásom nem ismer határt hogy éppen olyan komisz nyomorult Revolver Journalista, olyan becstelen Flastertreter tartja magát jogosultnak ahoz hogy az én személyemel foglalkozék olyan kapcabetjár. Persze viszont kell hogy engem az vigasztaljon hogy finom jellemű Noblis Író nem ilyent ír, nem is irt. És egy érdemes Író nem is tut semit csak anyit hogy azt hiszi, azt halota hogy Vajda elvált volt. Maga kedves Pásztor Ur hangsulyozza egyre másra a jó barátságát és lovagiasságát irántam, de nem mutatja semmivel Örüljön hogy hát a szent tiszta igazságot megtutja az én

számból. hisz kutat, utaz, megy lót fut hát tesék itt van én tőlem. Irjon, hirdesse, tegye közé hogy ime hát lent a fátyol itt az igazság végre. Nekem levelekben hiába elémtartja hogy homályba burkolozok. Én a burkolatot ledobom a maga szeme előtt teljesen. Ezt már montam itt a szemébe is. Persze, montam már itt hogy maga az elszort Mozaizaimat lesi és szedi össze. No e tekintetben maga is tehet a mit akar. Nekem jó hogy van a kezemben az egész Mozaik hiány nélkül. És ha majd — oh akár halálom után ez nem változna és nem fog változni semit valaki e Mozaikomból valamely tarabot mind az ő tőle produkált szellemi gyártmányt fogja dicsekedve mutogatni hát elé lesz tartva az egész kép hogy illesse belé. Itt lesz oszt az igazi „tesék bizonyítani.” Kértem magától a Gizella sogorném pontos címét nem írta meg. Nem írja meg mit halot Amerikából. Nem szivesen mondom ki, de hát maga kényszerit. Hogy utolsó levelében irt az hogy jobb ismerőm az én jelenémnek! és *pláne!* a multomnak nincs lássa kérem én ezért csak mérhetetlen dűhtől vagyok el fogva a felet hogy mért beszéltem én magával. Kellet ez nekem? muszaj nekem ilyen égbe kiáltó abszurdumot meghaladni. Azért én magának azt mondom hogy ha nem akar az én szemem előtt a legjelemteleneb embernek látszani hát nekem *okvetlen a legrövideb idő multával alkalmat ad ahoz hogy én az igazat maga előtt feltárhassam és magának bebizonyíthassam hogy maga vagy tutával Insultál engem vagy egész ostoba tévett uton halad. És mi az a bölcs! macska ! !* vagy fehér-t jelent? nem ismerem ki magam, nem jól olvasható

Tisztelettel özvegy Vajda Jánosné *n e m* Bartos* 1880.
27/XI-tól fogva

* [fent a lap tetején * alatt] esetleges levélre csupán

Vajda Rosa.

14. BARTOS RÓZA — PÁSZTOR ÁRPÁDHOZ
Abbazia, 1927. február 17.

Édes jó Pásztor Úr!

aranyos levelét tegnap kaptam meg, szépen köszönöm. Itt vagyok a csodaszép Abbaziában és szorgalmasan járok üzlet után. Jobban mondva kenyért keresni. Die Katz last das Mausen nicht. No jó! nem tene semit, de ez már mégis egy kicsit keserves ilyen soká Mausen 1880-tól 1927-ig és 19 évestől 67 ig. Das ist doch Traurig. — No de nem lamentálni ültem le itt a Kurparkba szemközt a Kursalonnal a jó kényelmes kő asztalton. Dél van, mindenhol esznek isznak most nem illik és nem is lehet sehova, senkihez árulni kínálni menni azért ülök itt le és pihenés melet írom magának ezen sorokat. Ennem ugy sincs semmi igy az írásnál nem gondolok a jó meleg ebédre. Ez már mégis a sorsom. Mert az Uram ha Bécsben, hát ült a Schottengasseban ott egy vendéglőt nagyon szeretet én az ő számára fedeztem fel és én szalattam a Kölnerhofgasse Erste Allgemeine Volksküche-be. Így ma, das Nützliche mit den Angenehmen verbinden. Dehát kérem! Én utolsó levelemtől *nem vártam* semmi hasznot még kevésbé a mellékelt 30 Lirát és 5 centet. Ha már a maga nagylelkűségétől meg jöt ez a Lira maradjon itt. Christus azt mondta, es ist nicht gut das der Mensch Allein ist. — Én édes kávé nélkül is édesen gondolok magára. Hogy is ne! az én lovagomra! — A 44 oldalas levelet, ez levél nem ám kézirat, majd akkor küldöm el magának édes jó Pásztor Úr, ha *majd nekem megírta* hogy mit jelent az utolsó levelében az a bölcs vagy fehér macska. És! magának kérem az érdekes dolog, hogy én a kecskeméti uccában laktam. No de drága jó Uram !!! *vigasztalódjon* mert én *soha* életemben nem laktam a kecskeméti uccában *arra le esküszöm a mindenható Úr Isten úgy legyen velem ma kimondhatatlan kínos életemben.* Én nekem már jóval előb jutot eszembe hogy mért nem jönnek reám az angolkisasszonyoknál. Melékesen csak megjegyzem, hogy nem jártam be, *de bent laktam.* És majd most rám találnak mert egy fő uri hölgy a ki Castridában lakik és szintén bent volt le megy Bpestre és oda be az angolk.-hoz. Most vasárnap volt itt nálam és megmutattam neki *a maga összes* leveleit. Istenben nyugvó Reviczky Gyula költőt egyszer láttam életemben. Nagyon jól

emlékszem rá. Én tavaszkor egy Gróf Károlyinénál voltam Bécsi Modellekkel és az Uram egy utcán a Muzeum kertben várt reám míg én a palotából kijöttem. A padon ült az Uram melet egy nagyon sovány halvány beeset arczu és meglehetőes üveges szemekel alacsony fiatal(eber) ember. Férjem nagyon nyájasan bemutatta nekem hogy Reviczky Gyula a költő, és a ki jobb verseket ír mind Vajda János, a hogy az Uram megjegyezte nevetve. És monta nekem R. előt hogy itt a Muzeum kertben találkoztak. Uram monta neki hogy várja a feleségit a ki a Grf Kly palotában van dolga miat Reviczky iszonyuan megörült, és monta hogy még egyszer se volt alkalma engem látni, és most megvárja Ő is míg én jövök mert semi esetre nem hagyja el az alkalmat. Az Uram nagyon kedves és előzékeny volt hozá, és mivel én siettem haza e ott levő csomagért a melyel egy másik Grófnéhoz kellet menem meghivtuk R it, hogy jöjjon fel ő is, és R. egyenesen kijelentette hogy nagyon szivesen jön mert nagyon örül és és még akar hogy engem beszéltessem. Fel is jött és látta a mind én a nagy fa dobozból a remek csipke selyem ruhát kivettem és kicsiba tettem. Uram és R. jöttek velem és ketten vártak rám megint a Muzeum kertben mert egy Eszterházy palotába mentem emlékszem Esthziné szült Stoc-kam. Ekor R. monta az Uramnak hogy ő azt halota hogy én leánykoromban Schansonette voltam és ő eszt szentül el hitte. Nem győzöt csodálkozni azon hogy milyen téves hir. Uram aki engem iszonyu talentum nélkülinek tartot ugy nevetet a mind még nevetni nem is láttam azon hogy én schansonette. Többé nem láttam R. it, hogy hol lakot, azt sose halottam, nem is tuttam. Csak halálát a mi korai volt, halottam.

És én semit se tévedek ha azt hiszem hogy maga sok pénzt keres evel a munkával. Nekem ehez semmi közöm. De a világon még ember nem tévet ugy mind maga édes jó uram akor téved, ha azt hiszi, hogy én a maga pénzét akarom. Hogy az után járás és kutatása sokba kerül azt jól tudom. *De tudom azt is hogy ezt nem sajnálja. De sajnálja azt a mit én kérek az egészért!* Már pedig kedves Pásztor Úr, hagyja magának azt megmondani én tőlem hogy *hiába* kutat, *hiába* jár utána, maga semmi igazat ezen az utjain, illetve kutatásain és után járásain *nem fog* megtutni *én nélkülem*

Oh igen! vannak, élnek emberek ma, akik *majdnem* mindent tutnak de ezekel maga nem jön össze, *akár mit csinál*. Már egy-

egyszer Bécsben közel volt, *de ez szóba se ál magával*. Ez ma 70 éves 26 volt és én 22 mikor az anyjánál egy Isteni áldot jó öreg zsidó asszony 40 krajoárért reggeltől estig a szobában nála bécsben a Herminen gasse II Bezirk zsidó Getto — vartam kaptam jó eni, a Ganze. Ez a férfi kivéve egy pár nagyon kényes epizodot *minden tud az én életemből a mai napig*. A nagyon kényes epizod csak az én és férjem közt van. És ez a férfi ma 3 éve nyugdíjban van családos. K. K. Hofrat vom Finanz Minist etc. etc. 1882 óta per du vagyok vele és + testvérjével amiből ma 3 él. Enek a neve szerebel a tanuk közt. Dr. S. G. — és Hochschulcollega volt az öreg Deltnek *valamennyivel per du voltam és vagyok ma*. Az öreg Deltnek felesége a fiatalnak a kivel maga beszélt az anyja velem volt a Mariahilfstrasseben egy konvenczió salonban. Engemet onnan elbocsátottak munka hiány miatt és kerültem oda ahol oszt 33 évig dolgoztam. És az öreg Deltl és felesége *a legisleg élénkép érintkezésben* áltak velem és a S. G. 7 testvér. Az öreg Deltnek felesége lánykorában szabóné volt szegény lány. A fiatal előb jöt világra. Mikor az öreget az álamhoz fix állásba kinevezték akkor esküttek hamar meg és a fia át let írva. Az asszony többé nem dolgozot idegeneknek. *Az öreg az Ur Isten leg hűeb minta képe volt*. Én közlektem is a Stukart-tal és családjával. Az öreg Deltl mutatot és vezetet be, hangsulyozta a mindenek feletti ragyogó tiszta személyemet ami nem riad vissza semmi áldozattal a feleségi kötelesség elől. *Ezeket csak azért hozom fel hogy lássa egy kicsit mi az igaz a bécsben való könyelmű életemből*. Még csak azt hozom fel, hogy az idő alat a mikor Istenben nyugvó férjem veszekedet a váló pörel én a *Dr. Csemegi rokonánál* laktam és dolgoztam a fehér ruha kereskedésben, a városháztéren az *Ádám és Eberling* céknél adig mig bele untam a disznó veszekedésbe és volt anyi pénzem vissza mentem az üzletembe könyörögtem és szívesen vittek megint vissza. Ahonnan oszt többé, bár menyire is akarta és erőszakoskotta az Uram, nem léptem ki.

Édes jó Pásztor Úr, én megint csak azt mondom ne sajnálja azt a pénzt tőlem. Ne higye hogy én a val gazdag leszek, és *vagy nem kell oszt már házalózni*. más hasznom nem lesz mind hogy 1 hónapig nem menék én a szobából és fekütnék hogy a szívem és tüdőm tágulását valamivel feltartsam és naponta nagyon sok tejet és rendszeren a szíverősítő drága baltarian csöppeket beveni Hétfőn voltam orvosnál vett 2 antik

edényt, és összetett kezekel sirva kértem őszinte tanácsát. tudom egészséges nem leszek, de csak egy kis erőt hogy tutjak mert muszáj futkosni, mert már nagyon nehezemre van a járás, és már sokszor úgy vagyok inkább nem eszek csak ülhessek csöndben mert nagy szív gyengeség által alig tutok lépni.

És az orvos azt monta mást nem tehetek mind ha legaláb 4 hétig feküdni és jó erős ebédet és folyton tejet és naponta 3 szor 20 csöp Baldriant. 60 csöpös üveg 15 Lira, már volt, de nem tehetem.

No én ezt csak úgy emlitem. Nem ezért hozom fel hogy maga szánakozon rajtam mert én nagyon jól tudom hogy maga édes Pásztor Úr hogy és mikép gondol en felőlem de ez nekem Wurst!

A fő, az Öntudat. Nem az irodalom történetének voltam én olyan a mi ép voltam, hogy miért azt is az egész történetből tutná meg. Most is e utolsó sornál mi jut eszembe. higye meg, hogy nagyon sok olyan van a mi magában egy történet és ép irodalmilag mindenek felet érdekes. Ilyen füződik a Rosamunda II költeményhez, és direkt a 4 dik strófához. És a felejtethetlen szent anyám ha maga megtutja milyen szerepet játszot az anyám az én hécsbe kerülésemnél, és hogy halt meg. Ha maga még az egész életében nem sirt, de ha az én házassági életem történetét hüen á tol cettig leirva elolvasta fog sirni, és nem egyszer, és nagyon keservesen, úgy segíjen az Isten. és ha még az életben látni fog földig hajol előttem, töbet most már nem szólok. Már megint nagyon fáj a szivem. Nekem kérem többé ne irjon egy szót se az én multamról és ne küldjön pénzt, mert *fizetetlen levélben Kőkeis által* tetetem a levél szekrénybe hogy legyen tanu hogy én a pénzt beletettem illetve ő Kőkeiss maga a boritékba mert mindig csodálom hogy a levél nem vész el amelyben pénz van.

Nekem nem kell más pénz mind a mit kérek és a mit kapnék az én tölem irt kéziratért, csak azt csodálom hogy maga édes Pásztor Úr vagy nem akarja vagy nem látja be milyen előny lenne az magának hogy maga volna az egyedüli illetve az egyetlen a ki Vajda János házassága életét és történetét hüen ismeri, minden compináció nélkül. —

Azt hiszem megirtam a mi a Filmet ileti majdnem biztos

hogy husvétra hozák. Ép a S. G-hez tartozó ember tárgyal értem, és pedig a legfiatalab férfi testvére a ki ma 54 éves és egyike a legtekintélyeseb Handels und Kammer Rath-nak bécsben, és zsidó. *Én nagyon szeretném ha maga az elbeszélésemet labnak dolgozná fel, máskép ugyse menne ha labnak adná mind egy egy pár folytatásban.* No hát a mi a magától fizetet Honoráriumot illeti az magának legislegkeveseb kétszer be jönne, dehát ugyan anyit keresne. Ezen a nézetemen nem engedek mozgatni. — No oszt meg regényben is feldolgozva !!!

Maga egyre hangsulyozza menyire akarja Vajda történetét feldolgozni és mindent elkövet, hogy az igazságot felderitse. És most hogy rám talált fukarkodik. Mert én jól tudom hogy csupán fukarkodás. Maga a Filmmel is tehetet volna de maga nem nézi az én hasznomat, persze a vérzésemet nem maga érezte, de én. A zsidó azt mondja a *jól lakot nem hisz az éhesnek. De a ki csak egyszer éhezett, az nem felejtí ám el a koplalásnak a kinját.* hát kérem édes jó uram én most a *maga akarata után* okos voltam most legyen hát maga is okos a mind hogy ezt a levelében írja.

no most zárom, elfogyot a nálam volt papirom és mert már 4 óra, most sietnem kell, mert sötétben már a vilanyoson kell hogy legyenek. Igen itt már gyönyörű szép kivált 5 nap óta a hűsben 20 fok Kőkeiss fen nálam a teraszon napfürdőt vesz *meztelen.* Az egész házat én kiszolgáltam, látná a kezem milyen, ma holnap jönnek az uraságok, irták nekem. *Jőjön maga is. Isteni levegő, csend. dolgozhat.* át ellenben Pension Centrall, nagyon jó finom tiszta, vagy Sofia, most olcsó mind a kettő. No ha akar Vajda munkát irni, most irhatja, ha ezt nem látja be, nincs mit mondani.

szívélyes üdvözlettel

Özvegy Vajda Jánosné

Abbazia 1927.17/II. Curpark.

15. BARTOS RÓZA — PÁSZTOR ÁRPÁDHOZ
[Laurana] 1927. február 28.

Édes Pásztor Ur!

Ugye nem akarja megmondani mi az a fehér macska vagy bölcs macska. Kérem! magának ez könnyen sikerül. Mert maga a Scherlok Holmeszeknek a Királyuk. Szerezen nekem egy passzust a mi körülbelül reám ilik és azt kap tőlem a mit akar. Én evel a passzusal elmenék inen a hol senki se ismer és ot élnék mig meghalok. Sose az a szó Vajda nem jönne a számba. Nem tudja meg még az Isten se, hogy hamis passzusom van. Mi van a Honoráriumal? halotam hogy a Budapesti Hirlap vagy Pesti Hirlap, a melybe Rákosi ir, az idei Naptárjában bent van sok irva az uramról és hogy a szentszék <oldotta széjel> bontotta fel a házasságot.

Kedves Pásztor Ur kérem küldje el nekem azt a naptárt. Maga talán ingyen kapja. Nekem most nincs pénzem eben a peroben. Most hétfő reggel 5 óra van tegnap este 8 óra óta irok sokat. sok a dolgom és gondom *ki kel költőznöm* az egész házüzlet, mind el van adva. Nem találok lakást. 10 Lirát kérnek napra mindenhol. Leginkáb tengerbe menék, nagyon gondolok és hajlok rá. De hát kérem felejen, és kérem a naptárt. Majd felelek én a szent széknek.

Szivélyes üdvözlettel
özvegy *Vajda Jánosné*

Hétfőn 1927.28./II.

16. BARTOS RÓZA — PÁSZTOR ÁRPÁDHOZ
[Laurana, 1927. március 8.]

Édes Pásztor Ur!

Szombaton kaptam meg kedves levelét a 5 pengővel. Szépen köszönöm. De nagyon kértem már, hogy ne rekszkiroza meg ilyen könnyen a pénzt, mert ime most is kisült elveszet egy mindenek fölöt értékes levelem. Hát ez a fehér macska. No igen a Graben — nem Eduard Budie Maison Blanc féle szabó üzlet, per exelenz finom. Mégis halgatot el ez a Jogász fenome sokat. Hála Istenek hogy levelem maga előtt ért hozá.

De én most szintén szeretnék magától valamit halani. Elvégre az én akaratom által jutot maga Dtlhez és Gmannhoz a mi magának nagyon kedves esemény. Amit én ohajtok magától halani az az. Mondja most meg maga édes Pásztor Úr, férfi becsület szavára, hogy mit tart igaznak. Azaz mi a nézete a „utcai lány” hírel szemben. Megmondhatja egész bátran ugy mind ha egy könyvből olvasná elő. Én nagyon kicsáncsi vagyok a maga ítéletére, az *edig* magától gyűjtöt anyagokról. Én éppen kaptam a fiatal öcsétől levelet, mert az öreg beteg nem tud írni. Ez mindenről referál az öreg nevében, de részint meg nagyon össze szid.

Öreg vén marhának is *becész*. Mert kifecsektem magának Deltit és az meg ötöt. Azért csak azt akarnám a maga szájából halani hogy maga milyen kérdéseket intézet hozzá. És ő mit felelt. —

Én most megszegtem azt a mit az utolsó előtti levelemben megmondtam hogy nem irok többet. Én nagyon szenvedek most oly anyi minden ébred fel benem, sokat sirok. És nekem sok a dolgom ha othon vagyok. És járnom kell kereset után. Most már alig 3 hét mulva ismét lakbérem. Lira 60. Enek után pedig még joval töb, mert jön az idény. A hátam borsozik. Nincs egy jó minutám mind a hogy Vajda szokta mondani. Rettenetesen fáj ez nekem most öregségemre a félszázados sebeimet így felszakgatni. Hisz hogy mit érzek ha Uram keze irását csak látom, aról nincs embernek halvány fogalma. Én most elő és összeszettem mind a mi nekem itt nálam van. Mert a kerek 506 darab levél pesten illetve Budán van. Ha ezeket valakinek el vagy áttadom ugyis személyesen teném és én erre a célra lejönék Bpestre. De lejövök én *egész* biztosan nem sokára. A mit össze szettem az a következő. —

az uram keresz levele, melyet a megboldogult maga kapot a Józsefvárosi plebániáról 1883 áprilisban, és Septemberben akkor volt Bécsben a Elektrische Ausstellung nálam lakot a Rengasseban, a mit Gerstmann is látot. Itt én hónapos szobában laktam. *Örülök* a naptárnak. Hamis útlevél nekem azért kell mert én innen elakarnék menni, de máshol nem mind Vajdáné élni. Majd lopok én egyet valahol. A mostanit megújítani nem szükséges. Kapom azt ingyen Fiumében. Nem is újítom én azt már meg. Elégetem majd. A szentszék kap tőlem életjelt. Nem szabadot volna a válást kimondani az orvosi

vizsgálat nélkül, és az én tuttom nélkül. Ezt az Uram nekem Millioszor magyarázta. Én Vajda Jánostól a ki nekem 1880 27/XI. szombaton d. u. 5 órakor a Ferenczvárosi templomban lett az esküt férjem *nem voltam szűsz, és elhált velem*. Ha a férjem az ellenkezőre megesküdt egyszer, én még ma megesküszöm a *Római katolikus templomban* két égő gyertyánál a Krisztus feszületre, hogy *igen én a férjemel közösültem*, és ő az esküt Uram tette be a testembe a magját a miből én 2 gyermeket szültem, két fiut, *ikret*. Amit maga kérem mind idegen álit a válási fázisairól én ugyszolván semit se tuttam mind aból. De viszont maga nem nem tutja *seminek az igazi megoldását*.

Beszélt Gerstmannal, ez nem használ semit magának. A vpör tanui: pesten ezek: Schuhmeier Pilisi Róza, egy pilisi paraszt lányból pesten lett hires kurva és kuplerné, a ma élő Gróf Abbonyi Albert Diplomátának a kor mikor én e kurva lakásán voltam egy napig mind társalkodónője, és enek a kurvának a fiatal Gróf huszár önkéntes szeretőjét a melyikbe ütöttem úgy hogy a háta mögöt álló asztalt a mi tele volt poharak pezsgóvel hatulról a háta alá temette mert végig eset rá ez volt a Metreszje. Még ma, ha ez a szemét nő él szembe szálhatok vele és azonal megfujtanám, ez oly igaz hogy nem tudom mire eskütem meg. *De Gróf Abbonyit se kimélném*, ezen sorokat maga Pásztor Úr mutathatja akár Gróf Abbonyinak, akár anak a szemét nőnek ha él még ma és nem döglöt meg — ez egy — a másik tanu — az elzülöt Erdélyi Gyula a ki a folyosonkon ágyon lakot Muzeum körut 2 sz. szintén körül belül ilyen egyén és historia.

A bécsi tanuk: Siegfried G — Danke Franz, enél szolgáltam mint *Kindsfrau*, a Stubenpostei-on volt nagy kávéháza és veje a hires *Zwirschütz*-nek, még él ma, azután a Rauer Franz előkelő kávé, de kidobot csunyán, hanem mind a Landes Gericht für Ziwilsachen-ban monta, sie ist hochachtbar, aber der Mann kam 10 mal des Tages wie Geistesabwesend lärmend. — Azután a Katharina Stünzel férjével ez hamisan esküdt és 3 nap mulva az én szemem előtt össze eset mikor meglátot és röktön megdöglöt. Vajda ismerte. ágyon laktam a házaspáral együtt aluttam az ágyukban, az asszony mosóné és az ura Kassirer vom *Gizella Verein* volt. — *Katharina Kob-*

lichá enél is úgyon laktam ez az asszony az uramnak az úgyvédjének (nekem nem volt senki, nem is akartam) a bécsi képviselőjének a *s z e m é b e* ugrot, Gmann látta, mert az úgyvéd illetve enek a Solizitatórje azt monta vom Hungern kan diese Frau nicht gelebt haben, oder leben. És ez a asszony iszonyuan magából kikelve kiabálta neki hogy 4—5 napig nem ettem és a Winer Rettungsgesellschaft hozot haza a Fleischmark-ról a hol össze estem *kikiabált 3 Nevet* a legislegelőkelőb Bécsi Finanzwelt férfiakét hogy ezektől ez az asszony Milliókat kapna, már mint én, de tántorithatatlan becsületes, szereti, imádja az urát és éjel napal sirt um diesen alten Gewissenlosen Schuft. (Ez intelligens asszony volt.)

és hát lám igy volt és van ez. Tudom ha magában van csak egy csöp emberi érzés, hát kel okvetlen hogy a haja szála égnek áljon. És ! ! ! ha megtudja a feljöveletem Bécsbe 1882 6/III, egy hétfőn regel a Nordbanhofon, én le irnám most *nagyon szivesen* teljesen ingyen. De nem teszem mert maga nem érdemli meg Maga nekem szemben igy ál mind az élő jég szobor vagy ember. Én most alig tudok ülni az izgatotságtól és magában nem mozdul meg egy hajszálni érzés. No hát! én belátom hogy ostoba vagyok. Hogy mégis maga egy kis képet csinálhasson magának az egészből a mi a valóságnak megfelel mondom még azt magának jó szántamból. Hogy mikor én Bécsbe kerültem, már mind valami 16 hónapja hogy esküt asszony voltam, én igen! Férfitől érintetlen voltam, és érintetlen azaz *tiszta szűz* voltam mikor Bécsben henteregtem hol szolgálatban hol úgyon lakva és egész nap *Stelle suchen*-t állást, keresetet keresve. *Ezt tutta Gman*, és az *esküt uram*, fékezem magam, de az esetben ha maga netalán még fog tőlem egy irotatt a kezébe kapni, akkor fog nézni, hogy férjem vagy uram helyet milyen nevet fogok írni. De kérem! én lekáromlom az összes szenteket és a Jehovát a keresztről, azért hogy mért izgatom én igy életveszélyesen magamat. Igen! vissza kell mennem a kereszthez. Én nem tudok rendesen írni csak igy ahogy eszembe jut. De hát a *körözstlevele* a Miniszteri irat a <z> Wlasicstól. —

5 lánylevél 3 asszonylevél — 3 eredeti arckép az uramtól 1 utánzat Ruszttól 1871-ből. 1 sürgöny — 1 kis blajbász rajza. A lány levelekből nagyon sokat fog most megtutni, miután már kezd a maga szeme előtt egy csepecske kibontakozni. És iszo-

nyuan megcáfolja az uccai lány Legendát. — Nekem csak ezt az 5 lány levelet kel az ujságban közölni, egész nyíltan mind válasz és a uccai lány Legenda a Literaturával együtt meg van dögülve. A 3 asszony levél szintén. Az az asszony a ki pár hónap vagy pláne hét előtt még uccai lány volt nem tesz ilyesmit és nem kap a <z> híres lángeszű urától, bár hogy imádja, és szereti ez a lángész ezt az asszonyt — ilyen tartalmi levelleket. Dehát szintén nagyon fontosak. A sürgönykurta tartalmát „Holnap légy vidám” megmagyarázom.

A 3 eredeti kép ritka, nincs senkinek több belőle, — és a 24 oldalas levél az ugyan körülbelül 32 csak úgy teszem hozzá, mivel már meg van írva. Ezt mind elküldöm magának. De csak úgy ha akarja, és hozzá teszem a *mindenről* való teljes magyarázatot ha ezt a csomagot *megkapta*, ad nekem 500 *Lirát n e m* pengőt. Az 500 Lirát a csomag átvétele után természetesen azonnal postára adja és ha én az 500 Lirát megkaptam akkor én azonnal postára teszem a másik csomagot, a mi nagyobb — a miben én á-tól oetig az egész történetet oly hünen mind még az anyámnak se mondanék el ma ha élne — mikor élt se tulta — ha ezt a második csomagot megkapja ezért kérek egy ezer, 1000 Lirát ha ez kérem tetszik, illetve convenál <adok> akkor kérem tetszik ezt megírni és én azonnal eleget teszek kívánságának. Mást nem teszek. Nagyon sajnálom, de kérem szépen azt belátja hogy nekem nincsenek a maga idegei, és én nem úgy táplálkozom mindmaga édes jó Pásztor Úr. Én magát többet szeretem mind egy kicsit a hogy azt maga írja, demaga édes jó uram olyan szemel néz rám, mind én nézek olyan nőre a ki uccai lány volt. Már pedig drágám maga nem ismeri a véretem hogy az milyen mikor rajtam valaki azt a pontot megérinti a mit becsületnek neveznek.

Ott él Gman kérdeze meg. Még csak azt mondom hogy ez a Gmann *sokat de sokat n e m* tut aból a mit én majd magának feltárok. Mert ő előtte szégyeltem magam, sokat eltitkoltam, és férjemet még se akartam úgy egészen blos stellen mind nemetül mondják. *Szégyene ugyanis elég volt.*

Mind már montam a leirat készen van teljesen, az Ön számára. Másnak *i g y* nem adom oda a viláért se, még sokal több pénzért se, mert ezt a szégyelt nem tudom mégse elviselni. — De hát kérem szépen én most már nem dutok mást tenni, a mivel a maga akaratát teljesíteném. Az 5 pengőért itt 15 Li-

rát akartak adni. Castridában a mult héten jöt asszony pest-ről és mutatta a pengőket mondva hogy egy pengő 4 Lira, Dehát vissza küldöm. Nekem nincs csak 1 Lira Most este van hétfőn, én holnap kedden reggel 6 órakor Abbaziába megyek dolgozni, varni jövök vissza csütörtök este, és csak akkor lesz pénzem, mert kifizetik a 3 nap napszámot. Dehát kényszerülve vagyok a levelet bélyeg nélkül feladni, ellenben csak pénteken. De a milyen lovasias ember maga édesem tudom hogy se nem haragszik se nem szál mélyeben a maga szemé előtt az én becsületedem hőmérője mind a hol most van a fagy-pontnál. Tudnik le vannak írva, nagyon jó élményeket, *valóságosak* mikor Vajda velem utazot ha mentem a hivatalom által utazva valahova vevőhöz szállítani, próbálni etc. etc. Ischlbe — Királynéhez — Laxenburba Stefániához Drozendorfba Grf Taafénéhez — *nagyon* jók. Dutná? megtené, elhelezni? de Honoráriumért nekem a laptól No! én nem tudom mit mondjak, hogy mit érzek ha eszembe jut Nem messze van Május 18 adika. Lássá !!! mindenek dacára a szívem sose szorul ugy össze mind ha látom menyire elhanyagolják ezt a Vajdát. Milyen centuma volt Petőfinek — Jókainak — és a Rákosi Jubileum és ez a szegény Vajda János. —

Isten vele, zárom levelem vagyok *hálás* üdvözlettel

Vajda János özvegye.

most már ne oaffe Adria hanem ez a cím

Laurana *Albergo Deblajak* Italia, Venesia Giulia Laurana Albergo Deblajak.

Ez a község ház az Iskola melet van, a vízvezetékel szemben ha látta. Vendéglő. Itt laktam pár hónapot még Sept.-ben az Adriába mentem.

Tisztelettel
Vajdáné.

édes jó drága, uram, akár így, akár úgy, de ne haragudjék reám. írja meg a mit levelem elején kérek, és avál maga nagyon a lelkembe jön. Mert nekem igazságosan, nem kellene pénz, *sose* kellett, csak lélek és szív. De hol van? Kinek van? lélek és szív? 12/III. van 66 dik születés napom. 1882 12/III bécsben mily kimondhatatlan szomorú, *akor* és ma. Akkor 22 éves gyönyörű szép, éhesen mind ma. Vajda János műve mind a kettő. — Isten verés anyámért.

17. BARTOS RÓZA — PÁSZTOR ÁRPÁDHOZ
Laurana, 1927. március 13,

Édes jó Pásztor Ur!

Néze! a maga levelével jött Gmann-tól — az öcsétől Alfred — és Dr. G. M. — ügyvéd a onokabátyjuk. Fiatal korunkban hívtak engem és ezt az ügyvédet mert ő Max, Max und Moritz. Én voltam a Moritz. — Mind a hármann aranyos kedvesen irnak és az egyik megemlékezik hogy 12/III „dein Goldenen Wiegenfest Röschen” — sirok most sokat. — Dehát! — — —.ról. ra. — — — Ne maga csodálja Vajda puritán létére a hamis esküt. Mondanék ara valamit példának a mit tett hogy magának megálna az esze. —

P. R. voltam állásban, reggeltől másnap estig, a mikor is láttam hol vagyok mert reám estek. Vda vadászni volt, nekem nem volt egy krajcár mentem szolgálni, társalkodónénak. Este mentem vele Népszínházba és Irmey Ferenc a tanár földszintről az anyával a ki páhol nyitogató volt kihivatot a páholyból és figyelmeztetet arra a nőre a kivel én a Páholyban vagyok. Dolgoztam én a várban is, a nyomdában 3 hétig, hétre 9 forint, összetettem anyit hogy oszt ismét vissza mehetem Bécsbe. Dolgoztam a Adám és Eberling cézknél is. Az uram vadászati kirándulása alkalmával mikor engem mindig krajcár nélkül hagyot. Bizonyosság erre egy asszony levél melékelve még a Tompa utczából ahol és a mikor szintén így tett. Gmann nem 1882 től 98 de a mai napig közlekedik velem. 7 év előtt hogy ide jöttem adig sűrűn, és azota csak évente pár levélel. szobákat sose attam ki. Erzsébet — Natali — Carmens — Alexandra — Stefani — Gizella — Maria Valeria — Margareta olasz — etc. etc. etc. minde gyiket kiszolgáltam. süket nem voltam *soha!* 80vanas évek elején egy nagy magyar Urnak a házába jártam, fiát magyarul és lánykáját zongorázni tanítottam. Gmann tutta, látta ezt nohát mért nevetne ma? Vda itt is eben a főuri házban lármát csapot. Minden Hétfőn Jur volt. Egy ilyen alkalomnál mert valaki bele beszélt neki, a Krisztusát a vén zsidó Istenit szitta. Többé nem mehetem oda fel. Mit akar Gödöllővel? sose irtam onan. 11-ben *nem* voltam Gödöllőn. A más állapotomról — az ikrek! — Gmann hozta nekem a österreichisches Strafgesetzbuch és megjegezte a lapot és a Paragrafust a milyen büntetés jár halá-

lal végződő nehéz testi sértésért a két gyermekünk miat. Azért hozta hogy mutasam meg Vdának. Vajda ezt a drága és vastag könyvet keté hasította és a földhöz vágta, a miért Gmann éktelen dühbe jöt. Gmann jól tudja hogy *mit* beszél és *m é r t* ferdit el. *Neki sok vaj van a fején. én neki iszonyu forró nap vagyok a mi a fejére süt.* — Engem Gmann sose támogatot. Kerestem végre nagy erő megfeszítéssel a főnökném tutta nélkül, mert saját kezemre csináltam egy jó üzletet kerrek 500 forintot, és ekor evel a pénzel vetem magamnak saját lakást, mert edig elejinte *ágyon*-oszt szobán laktam. Háláltam végtelenül az Istennek hogy lett saját othonom. Vajdának azonal kültem 100 forintot, 100 forintból megvettem a mi kelet butoron kívül. Montam Gman anyjának hogy ajánljon a rokonának Berger-nek a kinek butorgyárja volt bécsben és én ismertem, hogy adjon nekem olcson butort a mit nála akarok venni és montam hogy a mi nekem okvetlen kel az kitelik a számításom után 300 forintért. Siegfried G. oszt nekem monta 4 szem közt hogy adjam neki a 300 fl. menjek Bergerhez válogassak ki a mit szándékozok veni és a fizetést hagyjam rá. Ő el megy Bergerhez és mindent rendbe hoz. Mert ő neki kellett a pénz — Én a butort a mit akartam kiválogattam, Berger hazakülte nekem az új lakásomba és a Gmann havonta törlesztette személyesen. De én Bergernek megmontam a valódit. A miért Gmann nagyon neheztelt reám. Dehát nekem sose adot ő, és sose támogatot. Mikor megnősült 20000 adóssága volt és nem kapot csak 30 000-et hozományt a feleségivel. Gman egyike a leghireseb jogásznak az egész Austriában, és a megholt Julius bátyja aki Ober L. G. Rath volt. Ez a Sigfr. munka társa volt Dr. Neuda-nak a hires ügyvédnek, volt neki melék jövedelme. olyan remek ember és férfi, hogy a világ csodája. Csak jól kell ismerni, no én *ismerem* De viszont a legis legnagyobb gazember t. i. észből teni valamit, nem riad vissza semitől. Azt meg maga édes jó Pásztor Ur ne mondja hogy maga nem hitte egy percig se azt, hogy én uccai lány voltam. Ha maga ezt nem hitte volna akkor mikor maga velem először beszélt, az én szobámban akor maga nem külte volna nekem a *Literatura külön* lenyomatát. De nem baj. és milyen fölényesen beszélt maga velem. De ez se baj. Ez nem ártot nekem, ugy mind most, mert udvariasab nem használ. Az én átélt szenvedéseimet nem teszi se ugy, se így jóvá. — *Nagyon*

szépen kérem ne haragudjon rédm. de én másképp nem küldök semmit, mind a hogy már meg irtam. És a 32 oldalas levelet elégettem, mert ez fölösleges miután a mi eben érintek, vagy mondok a teljes történet leírásában kimerítően ismertette van. Csak azt mondom megint hogy az én esküt Uramal elháltam. Ha az igaz, mert én semmit se tuttam, semit se látam, semit se halottam arról hogy az én férjem Vajda János leesküdöt volna és minket erre az esküre elválasztotak volna, *menjen el oda a hol esküdöt*, talál e nyomot én rolam vagy felőlem. Hogy *akar* így válni a on consumatum miat azt tuttam, az első éjel óta. Igen ám! de hogy és mért! — Hiszen nagyszerű nyilvános thema lehetne (majd lesz is) a papok ellen. Mert hogy az asszonyt *abszolute nem* kérdezik, az még nem volt itt a világon ilyen eset. *Nagyon rosszul vagyok*, és iszonyuon bánt a multnak szomorú felidézése. Tegnap 66 éves voltam, szépen megemlékezet rólam, Vajda nem 7 hanem 18/V 1827 ben születet.

hálás tiszteletel
Vajdáné

Utóirat:

Az ösze szedet és előkészitet csomagból kikerestem a <z előző> melékelt levelemben emlitet levelet hogy ide csatolom ugy „Isten neki” De elolvastam és nem adom, mert nekem végtelen édes fájdalmas drága. Hiába mindenek, én férjemet imátam. Keservesen sirok ha bár melyik levelét olvasom, daczára anak a kimondhatatlan mély fájdalomnak a mi benem dül. Olvasom mindig és mindig, és mondom hangosan János! János, de szerettelek. Ugyan megmondom magának édes jó Pásztor Úr hogy ha India kincseit elém az asztalra teszik hogy mondjam meg szerettem e én az én férjemet Vajda Jánost, mondjam meg az igazat, és akármit mondok azért a kincsek <az> az enyéme. Akor azt mondanám: Mikor először megcsokolt a számra az budán volt reggel a házunk előtt a dunánál. Én elébe szaladva ugorva nyakába estem és én voltam az első a ki csokolt, mert számot az övére nyomtam ez vilám gyorsan történt és époly gyorsan vége volt. De mikor először az ő szobájában voltam, és Vajda Istenien gyöngéden átölelt és forro csokot nyomot az ajkamra közel voltam az ájuláshoz, vagy volt is ájulás ez az érzés, és hasonlitot azon érzéshez, a

mit a dunánál az legelső csoknál éreztem, hát ha kérdik hogy volt e ez szerelem, azt mondom én nem tudom mi volt, csak azt tudom hogy azt éreztem Vajda Jánosért és később ugyan-
ezt a férjemért a mit egy anya érez mikor a gyermekét a em-
lőin szoptatja, a mely érzéshez nincs szó, nincs kifejezés. Ép úgy
nem tutok és nem tutnék én <akan> anak szót, nevet vagy el-
nevezést adni a mit én férjem iránt éreztem és a mi engem a
v é g t e l e n elnézésre késztetet.

És pedig az első csoktól az ajkára az utolsó ig az egész
arcára fejire hajára kezeire mikor az ágyánál voltam és utol-
szor láttam az életben. A mit Palágyi irt a Naptárban aból
majdnem egy szó se igaz. Irok majd legközelebb a szerkesz-
tőségnek. Dehát még egyszer és utoljára ha tetcik az egészet
Isten neki elküldöm. De csak 500 Lira ellenében. Különben
nem válok meg tőle.

Ismétlem édes jó Pásztor Úr hogy vagyok Önnek hálával
telt őszinte tisztelője

Özvegy *Vajda Jánosné*

Lauvrana, 1927. 13/III.

18. BARTOS RÓZA — PÁSZTOR ÁRPÁDHOZ [Laurana, 1927. március.]

Édes jó Pásztor Úr!

Most hétfő este 9 órakor jövök haza fáratán, éhesen. Kora
reggeltől bejártam egész Abaziát pénzt keresni. Holnap
kedden már 6 órakor ismét kint kell lennem pénzt keresni.
A helyet hogy lefekütnék irok magának válaszul kedves
levelére mit az ajtómon találtam. Leginkább egy szót se vagy
csak egy levelező lapot irnék. De mivel én Önt édes lova-
gom ! ! ! nagyon szeretem hát levelet irok. Ugyan iszonyu
nehezemre esik. Mert én nem 20 vagy 30 de 66 és gyógyitlan
beteg. Legtöbét csak kávéval élve. A mellékelt irást megmen-
tettem az eltéptetből, ide csatolom tesék olvasni valamit
megint csak megtud belőle. — Kérem szépen! Férjem köröszt-
levele! Miniszteri Irat! — 5 lány levél. Közte a legislegelső
kapot levél Vajda Jánostól. — és 2 név jegy lánykoromból
3 asszony levél a Tompa utcába Szabadka — Pászto — és
Pikolról. Vajda János 3 darab eredeti arcképe. — és 1 Rust-

tól. 1 sürgöny 1871-ből csak 3 szó de mindenek fölöt sokat mondók. 1 kis blajbász rajz saját kezéből és jegyzetel. *mind ehez én megírom a minden kétséget kizáró Magyarázatot.* Ezt én kérem eladom Önök édes jó Pásztor Ur 500 Liráért. Semmi töbet, illetve mást nem teszek én nem adok hozzá — hisz már a 3 eredeti arokép egy 1879 — saját írása egy 1860-ból hátul egy 1880-ból esküvőnk a Rust féle 1871-ből szintén Vajda kezeirásával. — Az 5 lány levél és a 2 névjegy *n a g y o n* Isteni remek érdekes. a 3 asszony levél, felül mul minden ily férfiak leveleit feleségeihez. De különösen magának mind kutató megfizethetelen. A tartalma felül mul minden képzeletet a Vajda János külön és egyedül áló jellemről. Maga, a ki hát saját szemével olvasta ugyszolván Vajda saját kezéből származó váló pör irattait, magának ezek az írások kincsek. Igen! Irodalmi kincsek — ezért nem is vagyok hajlandó még valamit hozzá teni. Szépen kérem feleljen mentől előb hogy kívánja e ezeket 500 Liráért és én röktön feladom és ha nem akarja azt is írja meg. *Kérem szépen* keresek a történettel együtt más vevőt. Oh 1500 ezer ötszáz Lirát kapok én jobb szeretem Ujságba, hogy lássák mindenki! mit tett Niobe a költő uráért alea e casta ezt maga gezte és én végzem pénzért, szerettem, imátam, szenvettem semiért ez jó tárca cim is.

Isten önel várom a választ, a mit szépen kérek.

Üdvözli
Vajdáné

19. BARTOS RÓZA — PÁSZTOR ÁRPÁDHOZ Laurana, 1927. március 23.

Magyarázat a melékelt levelekhez És tartalom.

Az uramnak a körösztlevele a mit férjem hozot el a Józsefvárosi plebániából, már 1883 április 12-dikén mert másnap elment Esztergomba hogy on consumatum elválaszanak.

Mert rögeszményevolt az, hogy én az ő lánya legyek és ő az én mostohaapám.

Vajda azért születet Bpsten a Józsefvárosban, mert az anyja Válról magas terhes állapotban leutazot Bpestre és ott valakije volt látogatába, és ott elérte őtet a gyermekágy. Ott szülte meg *első* fiát. Vajda János ezt sose bocsátotta

meg neki. János nagyon erős gyermek volt. A szülés nagyon nehezen ment. Anyja nagy beteg volt. Amint utazhatot haza ment válra a gyerekel. Az új szülőt fiu 28 napig eszméletlenül volt műtápláltak. Apja az országuton a felhintet gabonán tömegben lelőte a verebeket és ezeket megfőzve a levit aták be a csecsemőnek. Még egy fiu volt a Gyula. Ez pesten konstabler volt. János a szerencsétlen természete és jeleme miatt nem érintkezet a Gyula öccsével. Gyula kórházban feküt — Rokusban — feket[e] himlőben, üzente bátyának jöjön hozá, de János nem ment mert önzésből féltette a szivét hogy fájni fog. Végre az igazgatóság megírta Jánosnak hogy Gyula meghalt. János nem mozdult és soha nem látta, nem ment és nem adot semit se temetésre.

Vajda András — apósom- és felesége, és egy 12 éves 3 dik fiu az erdő árokban lették halálukat. a megbokrosottak lovakkal és a kocsis. (béres) Vály templomban van emléktábla a szerencsétlenségnek. Az a beszéd nem igaz, hogy apósom legényéletben szolgálta volt. Már az öreg Vajda János öregapja ott volt Vályon a birtokon mind vadász. A birtok Ürményi hitbizomány volt. Kutasa meg kinél van a kis olajfestmény aposomtól. Nagyon szép kis kép. *A kinél van az lopta.* Minden a mi valakinél van Bpesten, a mi iratot illeti, lapot, talán Gizinél van. *Szereze meg.* férjem anyja csárdában volt szolgáló. Csipás (e) szemü volt, csunya, a barasztok és lókupecek nagyon csufolták, szánalomból vette el az erdész Vajda András.

A Ministeri iratot ismeri. *Magától fügne most,* hogy nekem a Közoktatási Minister adna egy tiszteletbeli nagyob segélyt. Maga [kötelesgege] kötelessége most a dobot verni, a melyen elhangzana az én *ártatlan szenvedésem* és férjem *végtelen szerencsétlen természete* és *csodálatos rejtélyes emberben még soha* fel nem fedezet *jellem tulajdonságát.*

Halálos ágyán azért attá nekem az uram azt a papírt, hogy mind mondta nekem én fogom majd kapni ezt az újévi segitsegét ő helet ha netalán meghal. De nem hitte semmi szín alatt hogy ő meg fog halni. Erősen számított a 100 éves élet korára. *Még egy iratot adot eről majd jövőre.* A 3 kép természet utáni a 18879-ből [!] az a világon a legisleg sikerülteb arckép. oly jó, oly hú minden haja szála, látom rajta a zsirt.

A tintával irt névjegyel küldöt egy nyulat anyán czimére Augusztusban 1880-ban Anyám a levelet elkopozta. Csak mikor utána jöt a csomag nyul atta ide elé a névjegyét. A keresztlevelet emlitet blajbással irt névjegyét hozzá tette a levélhez. Előzőleg először voltam nála bent a szobájában, és atta nekem a „Gyöngy virágok” című kis remek költemény könyvet. Szász Károly fordításából nyugati költökből. És fel ütötte a „Csak légy enyim” — költeményt Moore Tamástól. Kérdezte amikor ő nekem elő olvasta hogy tetszik e nekem és én ujongtam elragattatásomban és pláne mikor nekem a könyvet oda atta össze csolkoltam az egész fejét, a mit ő azzal quitirozot hogy megfogot és aszt monta nem csak a fejemet de ide és a szánk ösze jöt. De én rohantam ki, és le az utcára, mert lent várt a vén Mari dadám, a kitől elszöktem mondva hogy csak a kapu alá megyek a harisnyám lecsusztot. — A bélyeg nélkül feladot levél melyért 6 krajczárt fizettem ugy jött hozám anyámhoz. Előzőleg megbeszéltük, hogy *titokban* megesküdtünk és én Budán anyámnál maradok egy alkalmas időig, ez az én tervem és eszmém volt, azért hogy sok rettenetes fájdalmas ide s tova huzokásnak véget vesek. Azért írja ugy történjék a mint én akarom. — a $\frac{X}{13}$ kapot tölem emlitet 2 levelet. Kértem ne

jöjön át az ablakunkhoz, mert anyám *engem nagyon megvert botol.* és irtam ha pár napig nem mutatkozik akkor csönd lesz és én át szökök hozzá már korán reggel és nála maradok akármi történjék. — A November 11-dik én kelt levél a vadászatról jöt Pásztórol. A lakásunkban a mit ő felvet és már bent lakot a Tompa utcában ezt emliti mert a másik kulcs én nálam volt. Elosontam én oda és fütöttem a hogy ő akarta, és szépitettem és *titokban* oda hoztam egyet mást. 16 nap mulva esküdtünk. hü férje Hornyák János a csipisz aláírásával keletkezet levél a Tompa utczába jöt Bikolról Esztergom megyéből. Olvassa (a Bikoli fák alatt Úr Isten imáját) itt volt — járt sűrűn ide vadászni. A Rozi egy a házban lakó csitri 10 éves munkás lányka volt ki hozám fel járt az első emeleti lakásunkba. Hornyák a Pozsony megyében élő tótok a kik szintén sokat *zabálnak* és zsiros hajuaik mind Vajda volt. Csipisz tutja mi az, anak is ő maga körösz-tölte magát. E levél husvétkor keletkezet, az husvétü üne-

pekre utazot oda, és nekem nem volt mit enem othon egy-magamban. A ülői uti kaszárnyának vartam a komisz katona gatyákat, ingeket. *De sir tam éjel nappal.* A feltámadás alatt mentem a tót számszédnél és vittük az óriási pinkliket a kaszárnyába. Engem a katonák jól össze csipketek. *De sirtam.*

Mikor elment kegyetlekedet velem. Mikor megakart csókolni sirva fakattam és elfordultam. Azért mondja ha kijövök elébe meg kel hogy csókoljam. De még se áltam ki, hogy ne irjak neki; ez a róla való megemlékezésem. A névrokonom ez a Vizer Róza Bikoli Vizer Kálmánné a Bikol birtok tulajdonosának akkor 18 éves felesége. Ez is ki let halgatva arról hogy nem e montam neki hogy én szüz vagyok. A férje Bikoli Vizer Kálmán el se ment a bírósághoz és felesége azt valotta nem tud semmit. Az emlitet emléktárgy volt, az marha szerénységemnek való rakás Föhren Zapfen az erdőből. Az ágyában esetleg más alut-többször gyanusította drága felejthetetlen anyámat, hogy az ő távol léte alatt esetleg nálam volt. Dehogy volt, dehogy jöt az hozám. — A drága dolog a mit a mult ősön ott hagyot Szüz dohány volt, a mit onan mindig csempészet.

Ehez a levélhez nincs boríték. — A X/29 az előzőleg jöt ősön. Jött tót házaló botosokkal olyan nagy hosszú száru halina csizma, a 6 forintból azonnal vettem 3 ft.50 krajcárért. többet vagy kevesebet koplalni nekem teljes minden volt és postán hamar felattam neki: Persze! neki minden kicsi és kevés volt. A tisztelt Dr. úr ez volt a velünk a folyosón lakó orvos Kerkápolyi Gyula. Nem Toni de Rozi a <tetünél> tetves lány, a ki nem kiszolgált, mert nem engettem meg, hisz nem tuttam volna se pénzt se eni adni szegénykének. Csak fel jöt kérdezni mért vagyok kisirva. Miloszavlevics ez a dúsgazdag szabadkai nagybirtokos. Volt nálunk is a Tompa utcában látot ismert beszélt engem — finom! előkelő volt. Igen az Isten előb utób megjutalmazot. A mai sorsom szintén az ő müve. Pásztó Julius. Ez Plathi Adorján birtoka. Ez is volt nálunk a Tompa uccában, látot, ismert engem. Ide is sűrűn járt. Ez Plathi pecsétje. Ekor zsebében volt az összes költemények és komfortablin mentem vele. A kocsi-ban nagyon össze csókolott és oda attá a könyvet az első kötet 70-dik oldal hogy olvassam — majd ha egyedül leszek a

„Bucusu” költeményt, és olvasd többször naponta monta nekem. Olvastam többször is mind ahány hajszálam volt a fejemen. A sürgöny! szintén Pásztórol van. Mielőt elment kegyetlenkedet iszonyuan. Oda érve külte a sürgönyt hogy holnap vissza jön, legyen vidám, hogy az ő szive kimélve legyen, hogy ne lássa a könyeimet. Ilyen sürgöny volt sok.

A kis rajz! az első tavaszunkban tet kirándulásunk a városligetbe. Kora reggel, egész napra. A felgyógyulás után mikor kint volt a végbélje betegségéből. Ilyen is sok volt. Vajda nagyon jó rajzoló volt. Zsebei tele voltak ki viaszos <doboz> gyufa dobozokkal és ezekről lerajzolt. — a dátum az ő írása. *No és e piros papirosban e levél a legeslegelsőbb levél mit Vajda Jánostól kaptam.*

15 Juniushban jöttem haza az angol kisasszonyoktól 28-dikán voltam először az utcán és pesten a Király utcában. Mari dada és János unokabátyám. ekor látot és beszélt először. többszöri beszélés (találkozás) után monta és elbucszot hogy elutazik vadászni. Levelet edig egy <szót> betüt se kaptam tőle edig. Csak oszt jöt ez a levél. De innen mentem és nem mehettem a kis propellerhez. Ez dehát első szerelmes levelem a melyet én Vajda Jánostól a később let férjemtől kaptam lánykoromban. De nekem nem volt nyugtom, hogy mit tegyek miután ötet hiába váraoztattam meg. Marival sikerült Pestre menni vásárolni. A városház téri virág piacon, mivel reggel mentünk megvettem egy óriási <csokrot> virág-csokrot, és Marit huztam keresve a Muzeum körut 22-dik számú házat. Geiszt féle ház — szót se szólva <beront> berohantam és fel a lépcsőn, ott volt kényelmesen az ajtó, melyen Grifli és feket palyi tábla meg Vajda János névjegy volt. Én szivdobogással de vakmerően kinyitottam az ajtót, és lám az első szoba volt, ötet a költöt megpilantottam ült és irt a papendeln, de az ajtó melyet volt szék, én erre vilámgyorsan *nesztelenül* letettem a csokrot, ép ugy tettem be az ajtót, ő nem vett semit észre mind ahogy azt nekem a legközelebb találkozásnál monta. De nem nyugottam még ebe bele hanem gyorsan a palyi táblára irtam — „Itt volt B.R.” mit ő lecsókölt. A csokrot csak mikor el akart meni ebédelni látta, vízbe tette és az író asztalára helyezte de irtam még aznap postán neki és hivtam jöjön át de csak korán reggel, a mit meg is tett ekor kapta az első csókot *tőlem*, én ugortam

a nyakába és röhögtem a vakmerőségem felet hogy nála voltam, és hogy Ő nem vett észre, a min nagyon csodálkozot. —

Nos édes Pásztor Ur levelem után ma szerdán adom fel ezeket én Önek. Tessék a pénzt — ez véres pénz, a postára teni Lirát 500-at.

Én tegnap kedden este aról értesültem, hogy pár napig ismét varok valahol, dehát egész nap nem leszek ithon, és nem tudnám ezeket nappal feladni. azért felhasználom a mai napot. Irja majd meg hogy akarja e — érdekli e — az én bizonyítványom a mit én a bécsi firmától kaptam mikor ki léptem. Mert ha igen érdekli látni akkor elküldön, de kikötöm azt hogy azt nekem miután jól elolvasta és jól megnézte — akár le is irhatja — haladéktalanul *vissza küldi nekem.* — Majd én még a legközelebi levelemben irok <valami> egy felvilágosítást magának. Most iszonyuan felvagyok dulva, *fáj a szívem* nagyon, sokat sirok akár akarok e vagy se. Maga még mindig nem fog irántam vagy velem érezni mert nem fogja fel és nem éli bele magát az én elmúlt és mostani lelki helyzetembe. Petig maga, a maga eszivel és ember ismeretével nagyon nagyon arra van természetileg hivatva, hogy én velem ugy érezen mint ha csak én a maga testiben bent <volnék> volnék. De maga csak olyan mind minden ember ma, olyan sablonos.

Csak anyit mondok hogy most miután én ezektől az iratoktól megváltam nem riadok vissza a nyilvánosság előtt semmi szinben. Én fogog kikiabálni hogy lám ilyen és ez volt a uccai lánynak kihirdet asszony.

És fog maga majd még valamit kapni a saját szemével olvasni — — Gut Ding braucht Weile. — a mi teljesen majd még fenlevő homályt kioltja. Kérem a pénzt és levelet posta fordultával, azért is sürgetem mind a ketőt mert égek a vágytól és iszonyu ideges vagyok adig mig azt nem irtam meg, a mit akarok és fogog magának ha ez az első etap kész <vége> lesz. Itt pár nap óta Isteni remek idő van, gyönyörű szép meleg. Nem vágyódik ide? nagyon meleg van.

Tiszteelő üdvözlettel
Niobe

Italia Laurana 1927. 23/III.

özvegy *Vajda Jánosné*

20. BARTOS RÓZA — PÁSZTOR ÁRPÁDHOZ
[Laurana 1927. március.]

Édes jó Pásztor Ur jeléül, hogy menyire szeret maga engem körösztozte a maga levele az én csomagomat. És hogy a mamon még nincs itt nálam, bizonyítja a hamisítatlan lovagiaságát hozám. De hát csak küldje. Persze! most a zsebemben vagyok. No ! nem hiszem hogy lovagom ezt a situációt kihasználná. És oszt! jaj magának akkor. Hisz leszünk mink még egyedül szépecskén akkor majd megmutatom magának meine Muskeln!

Miután az egész csomag t. i. a tőlem ígért csomag magánál van szó sincs azokból egyes darabot hogy adjak. Eltekintve etől meg kell jegyeznem hogy maga drága lovagom szép zsbárust csinálna belőlem.

Üdvözli *Niobe*. Hétfőn!

21. BARTOS RÓZA — PÁSZTOR ÁRPÁDHOZ
Laurana [1927. április 2.]

Édes jó Pásztor Ur ! Csak ma kaptam meg a 250 L. Itt csak ugy maradhatok ha 1/IV óta 100 Lirával felemelt lakbéremet 1/2 évre előre kifizetem mert kiegyezés csődben vannak.

Leköteleztem magam, mert bizva az ígérétemben, hogy a vet anyag után azonnal postára teszi a 500 L. Kérem szépen posta fordultával szavát beváltani. Én roppant ki vagyok merülve, és a maga *téves* compinációi utolsó levelében a jogász tanács — exaltált mindkettőnk — verekedés — ugy elkiseritet és feldurt hogy nem tudok nyugotan mindenre felelni. Pár napig kikell összeszednem magam. Elmult idők átélt szörnyűségből a 5 kérdést kikeresni. Tegnap péntek este jöttem haza Abáziából a hol kész lettem a dologgal. Találva a bank levelét ma szombat direkte bekelet mennem magának is a bankköltség nekem az ut ez mind job let volna nekem tejre kenyére és a feldarabolt 500 L. Nem jól van.

Szívélyes üdvözlettel:
özvegy *Vajda Jánosné* Italia
Laurana Albergo Deblejak.

22. BARTOS RÓZA — PÁSZTOR ÁRPÁDHOZ
[1927. április 17. után.]

Édes Pásztor Ur! Csak ma tudok nyugotán inni és gondolkozni. De most se egészen, csak úgy némileg. Maga és a Centenárium van folyton a fejemben. És az első mind a másik miat majd meg bolondulok. Maga persze azt gondolja miért? és mi baja enek az asszonynak! — ép ezért mert az furja az agyvelőmet, hogy maga akinek most már anyi mindenről van tudása (jó mégis hogy nem mindent és a java részit nem) és anyi van a birto(ká)kában de a mi ép engem bánt, hogy ugy mind senki más maga se érti meg az egészet. És se engem, se férjemet se a költőt nem tudjam megérteni. Igen ! a másik részletet is megkaptam. L 250-et. Danke. — Segíjen a tervem sikerültjéhez. 2 nap a Centenárium előtt le akarnék érkezni Bpesten. Lakni azaz hálni hálhatok vöröseyházon Gödöllő melet a hol dolgoztam a(z) kastély urnője levelez velem és tárt karokkal fogadna. De az uti kölcsés sok. Magától függ, maga mindent megtehet. Kaphatnék a maga közbenjárásával szabad jegyet. Innen a határtól Bpestig és ide a határig vissza. Ha szépen kérem magát aki az én kézséges lovagom. Én az életemet oda adnám hogy én Május 18-dikán kora reggeltől estig a sirnál ülhetnék és oda rá letehetném a mit hozok az uramnak saját kezemel. Drága édes jó Pásztor Uram segíjen! Irjon kedvező en hogy ne bolonduljak meg és tutjak fellélekzeni. Most magán van az alkalom, hogy bebizonyítsa milyen érzésü, milyen igazi valódi férfias érzésü a költő, a kinek a multját oly rendületlenül kutatja, iránt és emléke iránt, és enek özvegye iránt. Más mi az ujság? mit gondol rólam és az egész ügy iránt. Alig várom a kedves jó levelét. Voltak jó husvétii ünepé? evet máceszt, és nekem nem volt pedig menyire tartok rá. Bécsben volt. No de itt ölelem csókolom, üdvözlöm igaz kiapadhatalan hálával telt szeretettel mindha anyja volnék. Oh pedig ehez zu jung vagyok

Niobe.

23. BARTOS RÓZA — PÁSZTOR ÁRPÁDHOZ
[1927. április—május.]

Laurana,
Kedves Pásztor Ur!

Csak várok és várok a megjelent Gina és Rozamunda regényire a mai napig és legnagyobb csodálkozásomra hiába. Én biztosan azt hiszem hogy maga evel a tetteivel csak azt akarja nekem megmutatni miképpen koronázza meg az irántam oly sokszor hangsúlyozott lovagiasságát. Hogy mily nagyon kíváncsi vagyok a regényre azt képzeli tudom. Persze hogy is ne. Istenem csak nem azt kívánja hogy én megvegyem a könyvet. Szépen kérem küldjön nekem minél előbb egy példányt és természetesen csak az olcsó kiadást. Tudom hogy már a 2—3-dik de talán meg többet is — kiadást (Auflage) ért meg regénye. Azért oly büszke most. Azon is agodom nem e beteg? a mitől Isten óvje meg.

Szivélyes üdvözlettel
Niobe.

Laurana Hotel <Gita alá> Alla Gitta di Fiume Italia.

Kivánom hogy kedvesen mosolyogjon, megírom hogy a fekete nagy macska 14 nap előtt ismét kis cicuskákal (unokák) ajándékozott meg engem. És pedig most nagyobb a — mama — (nagy mama) — Öröm mert négy pici cicuskisasszony van. Az új bérlőné a caffè Adriában a vén macskát a tengerbe akarta dobni, hamar hozám hoztam és itt gondozom a 4 gyermekével a mi nekem nagyon jót tevő örömöm. Edel sei der Mensch hilfreich und gut. *a fönti* *

* nincs is neki szerencséje más keres a ki átvené az üzletet.

[Kis papíron még:]

Ara is kérem szépen ha van készen önek az én képeimből egy olyan a melyen álok sziveskedjék — 1 — 2 -öt elküldeni. Itt most három igazolvány kell, és persze a legujab arcképet feltételez.

Vajda.

[Egy másik papirkán]:

Fog kapni belőle egy példányt — meg mondom hol kinél és megvan Önnek a szerelem szótára? szereze meg ezt én írtam le az uram jegyzőiből, 1880-ban Decemberben — kicsi fekete kemény kötésű könyv. De nem tudom Vajda János vagy csak V — J -től de így vagy úgy.

24. BARTOS RÓZA — HATVANI LAJOSHOZ
Budapest [1932. október—november.]

Méltóságos Báró Úr,
tudom hogy Ön érdeklődik a magyar irodalom nagy halottai iránt.

Én megírtam Vajda Jánossal való házasságom igazi történetét s ezen felül van Vajda Jánostól 500 olyan levelem, amelyet még senki sem látott.

Igen kérem méltóztassék nekem alkalmat adni, hogy mielőbb beszélhessek a Báró Urral.

Mély tisztelettel
özvegy *Vajda Jánosné*
Budapest, Rákóczi ut 13. 1 em. 11.

25. BARTOS RÓZA — HATVANI LAJOSHOZ
[Budapest, 1932. október—november.]

Méltóságos Báró Ur!
ne vegye kérem rossz néven, hogy még egyszer írok Önnek. Válaszából azt kell következtetnem hogy Ön kérem valami nagyobb összegre gondolt, holott én hajlandó lennék Önnek kéziratomat egész szerény összegért átengedni. Ez a kézirat körülbelül 250 oldalnyi — ilyen papíron — terjedelmű, megírtam benne Vajda Jánossal való házasságom igazi történetét — és azért attam a kéziratomnak e címet: Egy sokat emlegetett házasságnak a meztelen igazsága —

ától cettig, az első látástól haláláig, tehát teljes 17 évig, nagyobb részt tehát olyan eseményeket amijenről senki nem tudott. Ön kérem e kézirat adatait belátása szerint felhasználhatná. Mivel én magam szeretném hogy a kéziratom az Ön kezeibe kerüljön — mert anak valóságos megértését én

csak Öntől várom, — én ismerem kérem az Ön tollát még Austriából — ezért ragaszkodom én nagyon ahhoz hogy a kéziratom örökre az Ön kezében legyen, melyben olyan események vannak a mivel az én véleményem szerint — és én eben a pontban nem tévedek — egyetlenegy mai Író se értene báni átengedem 250 Pengőért és azt hogy pénzt fogadok el csak azért teszem, mert mind 72 éves rokkant Austriában 35 évi szolgálat után, ma csak 26 Pengő havi nyugdíjból élek. Én a kéziratot posta útján is elküldhetem, ha ehhez az engedélyt levéllileg megadni Méltóztatik, és én nagyon appellálok a Báró Úr lovagiasságához hogy ne utasítson el engemet és még csak azt bátorkodom megjegyezni hogy az esetben — a miben nem kételkedem — hogy Báró Úr kéziratomat elfogadni Méltóztatik — engem feleségének a Méltóságos asszonynak ajánlani avall a könyörgésemel hogy kéziratomat nagy és mély figyelemmel elolvassa.

Mély tisztelettel

özvegy *Vajda Jánosné Bartos Rozália*
Budapest Rákoci ut 13. 1 em. 11.

JEGYZETEK BARTOS RÓZA LEVELEIHEZ

1. Kun Annához. Bécs, 1910. február 10.

K: A levél kézírata 1939-ben került az OSzK-ba. Növédéknapló sz.: 61.

Két iv kis alakú, 170 × 220 mm nagyságú, vastag levélpapír, kétrét hajtva. A 8 oldalas tintával frott levél 5. és 8. oldala a jobb felső sarokban meg van számozva. Fol. 2.

M: Kiadatlan. Kun Annáról csak annyit tudunk, amennyit BR elmond róla a Palágyi Lajosnak írt levelében (F 3. sz. lev.). E szerint Kun József ipariskolai tanár Bécsben élő nővére volt, akivel BR több levelet váltott. Talán együtt dolgoztak, vagy egy házban laktak valamikor s Gina közös ismerősük lehetett. Jelen levélből arra lehet következtetni, hogy Kun Anna Gina betegségéről, kórházba szállításáról írhatott valamit és bejelentette, hogy rövidesen kimegy BR-hoz az ígért V-versekért.

BR ez idő tájt költözött ki Bécsből Baden bei Wienbe, ahol egy nagyobb lakást bérelt, s ennek egy részét ki akarta adni, de mivel nem volt elegendő bútora, Kun Annát kéri meg, hogy segítsen néhány öcskaságot összevásárolni. E levél azt is elárulja, hogy BR már nem dolgozik sehol. Lehet, hogy épp a betegsége kényszerítette arra, hogy felhagyjon a fizikai munkával, s ettől az időtől tudunk arról, hogy V-emlékeiből akart megélni. Tény az, hogy a következő esztendőben több mint 500 V-levelet rendezett össze és kínált eladásra. Ezzel kétséssé válik az az állítása, mely szerint 33 évig dolgozott a bécsi Spitzer szalonban. (E 40. 1. és levelei.) Ha 1910-ben nyugdíjba vonult, akkor 1877-ben kellett volna elkezdenie a munkát, hogy a 33 év igaz legyen. De 1886-ig—szerintünk—nem volt állandó jellegű munkahelye, így legjobb esetben is 20—24 évet dolgozhatott egyfolytában az említett munkaadónál.

Tegnap 9 dikén — 1910. február 9-én, szerdán. Csütörtökön írja a levelet, péntek, szombat a kárpitosé, s így csak hétfőn, február 13-án fog Bécsbe utazni.

Krämplt — Öcskaságot.

Hazudni, csalni stb. — *A bikoli fák alatt* c. vers 7—8. sora.

Sehr billigt — Nagyon olcsó.

Rudolfsgasse — Bécs III. kerületének utcácskája a Rennweg és a Duna-csatorna között, nem messze a Pratertől.

Nagyon gondolok a Ginára — Gina súlyos beteg, kórházban van, sőt 1910. február 12-én este ¾6-kor meghalt. (PÁ: GR jegyzetei, illetve: Az Est, 1927. január 9.) Gina a Gumpendorferstrassen elestett, megütötte a térdét, és soha többé nem tudott lábra állni. A

hosszú fekvés következtében a szenny kikezdte a testét, házigazdája felmondott neki, és artistanó lakóival együtt a Leimgrubengasse 12/a számú házba költözött. Itt látogathatta meg BR, erre céloz a levélben. (L. F 11. sz. lev.)

ki ellenkezőleg az enyémhez élte az 5 nyarat — Gina fiatal korában fényben, pompában élt, míg BR ifjúsága „csupa búban és bánatban mult el”.

halálos ágyán megesketett — BR anyja 1882 szeptemberében halt meg, s az emlékiratok szerint Róza csak a temetésre érkezett meg. (E 155—156. l.)

női becsületemet megőrzöm — Állandóan visszatérő motívum a levelekben. (L. a bevezetést.)

mért nem fedeztem fel — Ez a mondat perdöntő abban, hogy nem BR készítette elő V és Gina találkozását a 90-es években. (L. bővebben a *Harminc év után* c. vers jegyzeteit e kiadás II. kötetében.) A F 11. sz. levélben azt mondja, hogy 1898. január 1-én volt Ginánál. Elképzelhető, hogy kapcsolatuk csak ebben az időben alakult ki.

alig várom, hogy hétfő legyen — BR meg akarta látogatni Ginát, aki azonban ekkorára már halott, de a temetésén, amely hétfőn vagy kedden történt, jelen volt, sőt PÁ szerint egy verset olvasott föl a tömegsírnál, amelybe Ginát harmadmagával temették. (PN 1933. március 5.)

ezt a verset — Mellékelte vagy csupán leírta a *Gina emléke XXVIII. 1—12 sorát*.

Egy kötetről elfeledtem említést tenni — A *Dal és beszélő* c. kötetéről van szó, mely 1883 decemberében jelent meg. Az E-ban BR elmondja, hogy a kötet megjelenése után V azonnal küldött neki egy díszpédányt. (52. l.) Személyes találkozásuk alkalmával elfeledte ezt megmutatni Kun Józsefnek.

mikor velem nézte az udvarban az üstökösöt 1881-ben — V: *Az üstökös* c. verse 1882 decemberében jelent meg, akkor pedig már nem éltek együtt, tehát nem valószínű az 1881-es dátum. (L. bővebben a vers jegyzeteit e kiadás II. kötetében.)

Csillagok — Valóban *Az üstökös* előtt jelent meg 1881. január 6-án a PN-ban. A vers keletkezési körülményeit BR részletesen elmeséli Emlékirataiban (50—52. l.).

Bertának — Az 1884-es dátumra nem jól emlékszik, mert a vers 1883. december 25-én jelent meg a N-ben. A címet PÁ-nak is megmagyarázza. (F 11. sz. lev.)

Páros dalok — 1882. február 26-án jelent meg az Egyetértésben, tehát amit leír, nem felel meg a valóságnak.

Rozamunda — A BR-hoz írt szerelmes versek címe.

Ha szépet látok — 1882. júniusi vers, ekkor ugyan már nem éltek együtt, de ez még nem zárja ki azt, hogy a vers neki szól.

Szemközt — 1883. június 28-án közölte a N.

Aranka én vagyok — Aranka V egyik elbeszélő költeményének hősnője (*Abel és Aranka*. 1883). BR nem úgy értette, hogy V róla mintázta Arankát, hanem úgy, hogy a szövegközi képeket róla készítette Jankó János, a kor neves grafikusa.

Magyar Híradó című lapban Jew-Jorkban — Nyilván New York. Sajnos az OSzK-ban ebből az időből nincsenek meg a lap pél-

dányai. A vers egyébként a VÚ-ban jelent meg (1883. május 13. és 20.) először.

A virrasztókat — Valóban 1855-ben írta V. BR ehhez a vershez csatolta V egyik arcképét.

Ez a kis német — Valamelyik V-vers német fordításáról lehet szó. Talán az *Othlon*, mely 1884. június 20-án jelent meg a Budapesti Tagblattban németül.

2. Kun Józsefhez. Bécs [1910. február 25. után.]

K: A levél a Kun Annához írttal együtt került az OSZK Kézirat-tárába. (61/1939 sz.) A keltét hitelesíti a tartalom. 1910. február 25-én kapta meg BR a Singer és Wolfner kiadótól a Kun József cikkében megjelent V-levelekért s képekért a honoráriumot. Már olvasta a cikket is, mely február 20-án jelent meg, az *Új Idők*ben. A 260 × 170 mm nagyságú levélpapír kétrét van hajtva, s az első oldalra tintával írta a 14 soros szöveget. Fol. 2.

M: Kiadatlan: Kun József szegedi ipariskolai tanár volt, aki 1909/1910 fordulóján meglátogatta Bécsben élő nővérét. Ekkor találkozott BR-val. Miután kifaggatta az asszonyt életéről, házasságáról, támadhatott az az ötlete, hogy mindezt megírja valamelyik pesti folyóirat számára. Megcsillagolta Róza előtt a pénzszerzés lehetőségét, elkért néhány levelet és fényképet. A cikkben el is mondja, hogy a szerencsés véletlen juttatta kezébe V menyasszonyához írt alábbi leveleit:

Tegnap este meghaltam . . . 1880. augusztus 28.

Mindenre kész vagyok . . . 1880. október vége.

Semmi baj . . . 1880. október 1.

Jelentem hódolatteljesen . . . 1880. szeptember 5.

A gyűrűket ma — kedden . . . 1880. november 2.

Ha eső lenne . . . 1880. november 26.

A cikk összefoglalja V és BR megismerkedésének történetét, V első látogatásait kb. úgy, ahogyan azt később Róza az Emlékirataiban. A cikk végén az özvegy támogatását kéri. Az egészből az derül ki, hogy értesüléseit Rózától szerezte és semmi egyéb kutatást nem végzett. Az *Új Idők* szerkesztősége arra biztathatta Kunt, hogy Gináról is írjon. Ennek az újabb cikknek a megírásához kérhetett Kun József adatokat és Gina-képeket BR-től, aki nemcsak a képeket küldte el (Gina mint műlovarnő, Gina fátyolos cilinderrel, Gina tornyos frizurával, lásd e kiadás I. kötetében), hanem leírta Ginával való találkozásait is. Ez a levél ugyan nem maradt meg, de Kun József idézőjel között belefoglalta a cikkbe: „Mivel férjem nagyon vágyódott Ginát látni, én, ki Bécsben éltem, és aki hallottam, hogy Gina is Bécsben él, 1892-ben nagy utánjárással és fáradtsággal felkutattam. A Maria-hilferstrasseban lakott. Nagyon szegény sorban találtam, de nem volt nyomorban. Vajdát rögtön értesítettem róla, ki Budapestről menten Bécsbe jött. Nyolc napig minden áldott délután elmentem Ginához vizitbe, míg V lent várt. Az volt a tervem, hogy rábirom Ginát egy sétára és azután meguzsonnáztatom, hogy V ne csak láthassa,

hanem esetleg beszélhessen is vele. De csak a kilencedik délután sikerült erre Ginát rávennem. Amikor lejöttünk az utcára, Vajdát seholsem láttam, így az előre megbeszélt helyre, Demel cukrászhoz mentem vele. V már ott állt és nézett elénk kimondhatatlan komoly arccal. Én Ginát behuztam a cukrászdába és jól meguzsonnáztattam. Ez volt az egyetlen alkalom, hogy V Ginát látta. Én sem láttam azután sokáig, csak most közvetlenül halála előtt . . . Mikor legutóbb Ginához mentem, vittem neki egyet-mást. De majdnem megjártam, mert csak nagy rábeszéléssel fogadta el a tőlem nyújtott csekélységet.” (Új Idők, 1910. április 24. 411. l.) Ezt vette át szó szerint Rubinyi Mózes Vajda-monográfiájába (12—13. l.), Kuncz Aladár pedig A Demel-cukrászdában c. novellájának mottójaként közli. (Pásztortűz, 1927. május 8.) Ez a levélrészlet és a Kun Annához írt levélnek az a mondata, mely szerint sajnálja, hogy nem találta meg Ginát, míg V élt, ellentmondanak egymásnak. (F 1. sz. lev.) Roppant nehéz lenne ma már eldönteni, hogy melyik kijelentés igaz, de abból, hogy V 1894-ben mással is kerestette Ginát, arra következtethetünk, hogy a találkozás előkészítésének és lefolyásának legendáját BR ekkor komponálta meg először, utoljára pedig Emlékirataiban. A két elbeszélés között lényeges különbség nincs, de például más-más utcák szerepelnek. Itt azt írja, hogy Gina a Mariahilferstrassen lakott s nyolc napig járt hozzá. Emlékiratai szerint a Gumpendorferstrasseból mentek a Kohlmarktra. Itt 1892-ben történt Gina felkutatása, az Emlékirataiban akkor, amikor V a Dohány utcai lakásába költözött, ez pedig 1896-ban volt. Gina 1894-ben Bécs nyugati részében, Neupenzig, Sichereichen Gasse 12 sz. alatt lakott. Mindezek arra mutatnak, hogy Bartos Róza Kun József kérésére költötte meg a *Harminc év után* c. vers keletkezési körülményeit. (E 228—229. l.)

Singer és Wolfner kiadó — 1885-ben alapította Singer Sándor, ifj. és id. Wolfner József. Főként ifjúsági és szépirodalmi műveket, folyóiratokat adtak ki. Többek közt a Herczeg Ferenc szerkesztette Új Idők c. szépirodalmi képes hetilapot.

A cik jó, nagyon meghadót — Jellegzetes Bartos Róza ortográfia. Bizonyára azért hatódott meg, mert a cikkben egymás mellé helyezték az ő képét és a V-ét s az ővé alá a „Vajda János menyasszonya” szöveget írták.

A Petőfi ház még nem írt — A Petőfi-ház és ereklyemúzeumot 1909-ben alapította a Petőfi Társaság, benne Petőfi kéziratait, könyveit, egyéb ereklyéit őrizték. Volt benne külön Jókai-szoba is. Alkalmassint Kun József azt tanácsolta BR-nak, hogy ajánlja fel megvételre V kéziratait és fényképeit. Nemleges választ kaphatott később, mert a következő évben Reichard Piroska jelentetett meg V-levellet, levélrészletet. (Az Újság, 1911. dec. 24.)

3. Palágyi Lajoshoz. Bécs, 1911. december 8.

K: A kézirat 1936 óta van az OSzK Kézirattárában. Növedéknapló sz.: 47. 340 × 210 mm nagyságú ív, kétrét hajtvva. A levél 3 és fél oldal, tintával frott, a negyedik oldal üres felére valaki (nem Bartos Róza)

tintaceruzával ráírta a *Rozamunda I.* 33—40. és *Rozamunda II.* 9—12. sorait.

M: Kiadatlan. Palágyi Lajos (1866—1933) saját bevallása szerint 15 éven át volt V bizalmasa, aki ismeretségük elején feleségének is bemutatta. Ez 1884-ben lehetett, mert Palágyi visszaemlékezésében a Vármház körüli lakást jelöli meg. (Magyar Hírlap, 1928. július 8. Vajda János felesége.) Ugyanebben a cikkben arról is ír, hogy az asszony belső értékeiről semmit sem tud, mert az soha nem nyilatkozott meg előtte, ő a fiatalember szemével átlagos nőnek látta, ellenszenvet érzett iránta, s bár BR később többször írt neki, nem válaszolt leveleire, sőt egyszer Abbáziában is látta, de nem ment oda hozzá. A tények azonban azt mutatják, hogy rosszul emlékezett, mert a jelen levél válasz Palágyinak a kéziratok felől érdeklődő soraira.

BR miután felfedezte, milyen kincs birtokában van, férje hagyatékának rendezésére és kiadására összpontosította erejét. Leveleivel megkereste V régi ismerőseit, barátait, az egyes lapok kiadóhivatalait, hogy tanácsokat kérjen és pártfogókat keressen. Kun Józsefben csatlódott, mert nem akarta visszaadni a közlésre átengedett leveleket és képeket. Ekkor fordult Endrődihez és Palágyihoz. Palágyi írt, s erre válasz ez a levél, amelyben egyfelől tanácsot kér a levelek kiadására vonatkozóan, másfelől Kun Józsefre panaszodik.

nehéz beteg vagyok — Később is állandóan szívbajára hivatkozik.

írtam egy művet — Ez nem maradt fenn, esetleg részleteit később beledolgozta Emlékirataiba, vagy csupán azokra a levelekre gondol, amelyeket Kun József felkérésére írt.

ez évadban szándékozom Budapestre állandó tartózkodásra lemenni — Átköltözködésre soha nem került sor. Járt ugyan Budapesten az első világháború végén, és itthon élte le utolsó hónapjait (1932. október — 1933. február).

506 levelek nem látnak napvilágot — Itt bukkan fel először a V-levelek száma. Hihetetlen nagy mennyiség ez, súlyra is kitett 5—8 kg-ot. Ez azt jelentené, hogy a válópör után V minden héten írt egy levelet elvált feleségének. Erősen kételkedni kell benne.

két emberre figyelmeztetett férjem — Az egyik Palágyi Lajos, a másik Endrődi vagy Zempléni lehetett, őket tartottak ki V mellett haláláig.

Kun József — L. a F 2. sz. levél jegyzeteit.

Ilustrált lapnak [. . .] átakartam engedni — Az áruba bocsátás újabb jele.

Baden b/W. — Baden bei Wien, fürdőhely, Bécestől délre kb. 25 km-re.

4. Krúdy Gyulához. Fiume, 1923. december 27.

K: OSzK Kézirattára. 1934-ben 103. sz. alatt vették nyilvántartásba a kéziratári növedéknaplóban. 2 ívkockás papír (286 × 216 mm), mind a kettő kétrészt hajtva. A levél tintával írott és 6 oldal terjedelmű E-ban (82. l.) elmondja, BR, hogy mi készítette erre a levélre. Beteg volt és szerette volna, ha V képei jó helyre kerülnének. Az újságokban

többször találkozott Krúdy nevével, így neki írt, de nemcsak a képek elhelyezése miatt, hanem azért is, mert nagy szükeége volt pénzre; beteg lett, a fiumei kórházba szállították. A kórházba kerülése előtti napon, 1923. december 4-én elküldte a képeket és V-nak 1881. augusztus 12-i levelét, amelyeket Krúdy 1924. január 20-án a Magyarország c. lapban (Az Est-lapok egyike) megjelentetett (Niobe — Róza — a költő özvegye címen). A cikkben szó van BR nyomoráról, betegségéről, V házasságáról, s Krúdy azt állítja, hogy a költő Róza főztjéért házasodott meg. Leírja továbbá a legendát is, hogy V minden hónap elején, míg pénze volt, naponta háromszor ebédelt: először Szikszaynál, a Múzeum körút és Kerepesi út sarkán, másodszer a Gyolcs-féle vendéglőben a Múzeum körúton, szemben a mai Bródy Sándor utcával, majd harmadszor a Kishid utcai (ma: Türr István u.) Vadászkürtben. Ez a cikk újabb megjelent Krúdy Gyula: Írói arcképek (Magvető, Bp. 1957.) I. kötetében a 305—312. lapon. A levélről tévesen állítja Krúdy, hogy az V egyetlen fennmaradt levele.

M: Kiadatlan. Miután Bartos Róza küldeménye megérkezett Pestre, Krúdy azonnal írt Abbaziába Bartos Róza barátnőjének, özv. Breier Albertnének. Erre válaszol Bartos Róza ebben a levélben: Részletezi élete nyomorúságos körülményeit, rendelkezik a képekről és kéri a tiszteletdíjat.

két képet — Az egyik egy ceruzarajz 1855-ből (l. Komlós monográfiájában), a másik V-nak egy ifjúkori képe, mely megjelent a Magyarorszában (1924. jan. 20.) a következő szövegű aláírással: „Vajda János, az ifjuság vezére.”

100 koronás nyugdíj — Az összeg legtöbbször más és más, hol 25 Ft (PN 1913. júl. 29.), hol 50 korona (PN 1913. jún. 29), itt 100 korona.

Alle Heilige Zeit 1-mal — Minden szent ünnepen egyszer.

Abbaziába vándoroltam — 1920 elején telepedett meg az olasz tengerparton.

denkt und die Herrschaften lenken — Az ismert mondás variációja: a proletár isten tervez és az uraságok végeznek.

3 és 3/4 évi — 1920 januárjától 1923 novemberéig.

Kantridában — (Fiume külvárosában). Cantrida, a fiumei kikötő legnagyobb részén.

Danubius gyár — Hajógyár Cantridában.

Garvay Andor — (1875—1927) író és hírlapíró, főként színművei voltak ismereteseek. (A bectelen, A pénz, Bent az erdőben stb.)

Vasárnapi Újság — 1920-ban megszűnt. Kívánsága nem valósítható meg.

Nézze meg — V levelében a következő sorok vannak aláhúzva: „Megkapta-e Nagy Miklós a levelet? Egész uton azon aggódtam, hogy nem vesztette-e el! Ha a Nagy Miklós levelét elvesztette volna, akkor azonnal rohanj hozzá, mondd el neki, hogy legalább idejében segíthessen magán és mással irasson.” Az aláhúzott sorral BR azt akarta talán bizonyítani, hogy V valóban munkatársa volt a VU-nak.

tessék megtartani — A levelet ezek szerint Krúdynak ajándékozta, később visszakövetelte. (L. F 11. sz. lev.)

a Magyar Követséghez fordultam — Máskor is megtette, hogy végszükségében végigjárta a követségeket: az osztrákot, mivel Bécs-

ből telepedett át, a csehszlovákokot, minthogy Pozsony megyében született, a magyart, mert magyar író felesége volt. L. még erről PÁ-hoz írt leveleit.

a magy. Ir. seg. egylete — Magyar Írók Segélyegylete, melynek támogatását V is több ízben igénybe vette. 1913 után, amikor az újságokban megjelent levelei kapcsán BR az érdeklődés középpontjába került, kért és kapott is minden karácsonyra valamiféle anyagi támogatást.

Szász Károly — A legifjabb, szül. 1865-ben. Apja, idősebb Szász Károly V-val igen jó viszonyban volt. VKM-ben miniszteri tanácsos.

Corso — Fiume legélénkebb utcája volt.

5. Krúdy Gyulához. Abbazia [1923. december 28.]

K: A tintaceruzával frott levelezőlap az előző levéllel együtt került az OSzK-ba. (103/1934). A lapon fent nyomtatva: „Carlolina Postale Italiana.” Az olasz bélyegen jól olvasható a postabélyegző: „Abbazia 28. XII. 23—5.” A címzés: „Nagyságos Krúdy Gyula Urnak Margitsziget Kastély Budapest.”

M: Kiadatlan. Az előző napon küldött levélben még Fiuméba kéri Krúdy választ. Másnap — állapota romlásának ellenére — hazautazott Abbáziába, mert valaki elvállalta ápolását, s ezért írja gyorsan a levelezőlapot, hogy a címváltozást bejelentse.

nagy levelet — L. 4. sz. alatt.

bárminő küldeményt — Pénzt és levelet.

Az ide küldött becesse levelét — Krúdy többször is írhatott neki december folyamán: az elsőt bizonyára Abbáziába küldte, a másodikat Breier Albertné címére Fiuméba. Az elsőre céloz, azt nem kapta meg.

A nagy kék borítékot — Talán az elküldött V-level borítékját. Az lehet más hivatalos irató vagy igazolás.

6. Szilágyi Dezsőhöz. Abbazia, 1925. január 18.

K: a Nemzeti Múzeumban 50/1925 sz. alatt került a növedéknaplóba. Kétféle papíron íródott: 2 lap nagy alakú (245 × 215 mm) vonalas levélpapír és 2 ív (340 × 210 mm) szürkés papír kétrét hatjva. A levél így 12 oldalas, ebből az első nyolc oldal és a kilencediken 3 sor tintával frott, a többi grafitceruzával. Az oldalak fent tintaceruzával, római számokkal meg vannak számozva. A borítékon tintaceruzás címzés: „Nagyságos Szilágyi Dezső Urnak Budapest VIII. Főhg Sándor ut 22. I. 17. a.” A hátoldalon: „Feladó: Özvegy Vajda Jánosné Italia Abbazia Villa Steinacker.” A borítékon két olasz bélyeg és egy magyar portóbélyeg. Jól olvashatók a postai bélyegzők: „Abbazia 17. I. 25. 3.; Budapest 1925. I. 19.” A levél keltezése elől jan. 13, a végén január 18. Ez utóbbi tévedés, mert már 17-én feladta a postán. Egyébként a kettős keltezés azt jelenti, hogy január 13. és 17. között, 4—5 napig írta a levelet.

M: Kiadatlan. A címezett, a fiatalon elhunyt költő és kritikus, Szi-

lági Dezső (1890. ápr. 25. — 1925. júl. 27.) városi tisztviselő volt, s a Protestáns Szemle munkatársa, ahová Szem. álnéven írt színikritikákat. Önálló verskötetei: Kandalló mellett; Nomád nóták; Földi, hazamegyünk; Hazamentem.

Sem a levélből, sem máshonnan nem derül ki, hogyan került kapcsolatba Bartos Rózával. Annyi bizonyos, hogy Szilágyi írt az özvegynek 1924 végén, s kéri, hogy szolgáltatson adatokat V házasságára vonatkozóan. Feltehető, hogy Szilágyi a Balla-féle cikk (PN 1924. szept. 28.) olvasása után teremtette meg a kapcsolatot Bartos Rózával. Vajdáné ebben a levélben tagadja meg Szilágyi kérését, közben összefoglalja élettörténetét s rajongással ír V-ről.

lakást változtattam — Négy esztendeig a Villa Štiglic-ben lakott, onnan költözött ki.

Kozma Andor Urnak írt levelem — A levél nincs meg. BR bizonyára Kozma Andor (1861—1933) támogatását is kérte a V-kéziratok kiadására, éppúgy mint Herczeg Ferencet, az Új Idők szerkesztőjét. A háború előtt Kozma mint a Magyar Írók Segélyegyletének titkára többször utalt ki segélyt az özvegynek. (L. F 7. sz. lev.)

Balla Urnak attá — Balla Ignác (szül. 1883.) regényíró és lírikus cikket írt a PN-ba 1924. szept. 28-án a következő címmel: „*A hatyvi kép*” az emlékezés taván. Alcím: Vajda János özvegye Abbaziában varrásból tengeti életét és — mozidarabot akar írni. A fahordástól tüdő és szívtágulást kapott — „Nem látom többé viszont szülőházamat”. A cikkben leírja, hogyan találta meg a Štiglic-villát, amelyben V özvegye lakott. A lakás ajtajára „szarkalábas betűkkel krétával odafura: Schneiderin. Sartora. Rosa Vajda”. A szegényes körülmények között élő asszony elpanaszolja nyomorúságait, betegségét, de beszél korábbi életéről is. Ebben általában azt ismétli, amit már sokszor elmondott és leírt, de van egy mozzanat, amiről máshol nem beszél. Nevezetesen arról, hogy a háború alatt fakitermelésnél dolgozott. „Az erdőirtásoknál nagy hasábfákat kellett hordanom Scholznéval, Madách egyik rokonával együtt.” Majd közli Ballával, hogy filmet írt. (L. a Bevezést.)

a házi asszonyom kidobott — Balla cikkével hozza kapcsolatba házigazdája felmondását, holott abban semmi olyanmi nem volt, ami közvetlenül okot szolgáltatott volna a kidobásra.

nekem meg van készen leírva egy történet — 1911 óta emlegeti, hogy megírta V házasságának történetét, illetve kettejük kapcsolatát 1880—1897 között. Ez a kézirat azonban nincs meg, mert az Emlékirataival csak 1927 után készült el.

eine Gefälligkeit ist die andere werth — Szívesség szívességet érdemel.

az utóbbi időkben — az 1912—14 között megjelent cikkekre, valamint a következő tanulmányokra célozhatott: Szilágyi Géza: Vajda János (Az Újság, 1915. 151. sz.), Hartmann János: Vajda János (Magyar Műzsa, 1920. 469. l.), Schöpflin: Aladár: Magyar írók. Vajda János. 1917. Galamb Sándor: Vajda János. (Magyarország, 1922. jan. 15.) Rubinyi Mózes: Vajda János. Bp. 1922.

Surányi — Surányi József (1861—1918) a PN főszerkesztője volt 1901—17 között. BR személyesen is ismerhette, mert 1879-től dol-

gozott különböző budapesti lapoknál, s az asszony bejáratos volt a szerkesztőségekbe, V vele küldte a kéziratokat a lapok számára.

nun das ist gar nicht so arg — Egyáltalán nem olyan súlyos.

Schlosser Welt Geschichte — Schlosser Friedrich (1776—1861) német történetíró, főműve: *Weltgeschichte für das deutsche Volk*, szabadelvű világfelfogású és igen népszerű volt. Kérdéses, hogy BR 8 éves korában olvashatta-e.

egy-két emberrel dolgom boldogult férjem két képe miatt — Krúdyval, Kun Józseffel (F. 3. 4. sz. lev.).

összeguzsirot fillérjeimet — Összezsugorgatott pénzét, 20 000 koronát 6%-os hadikölcsönbe fektette.

Hegedüs Lóránd — (1872—1943) Pénzügyminiszter, egyetemi tanár, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének elnöke. Azért átkozza, mert 1920-ban pénzügyminisztersége idején mondták ki, hogy a hadikölcsönöket nem fizetik vissza.

Bikoli fák alatt — V sokszor megfordult a Komárom megyei Süttrőn és Bikolon Vizer Kálmán birtokán, ezekből az élményekből írta a verset 1880-ban (megj. PN 1880. dec. 25.).

nemescsalád — A kéziratban ez az 5. lapon van s a 8. lap alján o-jel alatt egészíti ki: „Bikoli Vizer Kálmán enél volt sokszor Vajda János.” A kiegészítést a főszövegben helyére tettük, s a 8. lapról töröltük.

aretálást — Arrestálást, letartóztatást.

férjem is a zsidót mindenek fölött becsülte — L. részletesen Emlékiratait. (111—12 lap.)

Verhovait — Verhovay Gyula (1848—1906) politikus, újságíró. A 80-as évek antiszemita mozgalmának egyik vezére.

Rucksack — Hátizsák.

Postenführer — Őrsparancsnok.

Fényképes passusom — Valószínűleg útlevelére céloz.

Badeni [. . .] Hauptquartier — Bartos Róza 1911—1913 között Baden bei Wienben lakott. Az ottani bejelentőcédulájával igazolta magát.

ami a kórházat illeti — 1923. dec. 4—24 között feküdt a fiumei kórházban, ahol ezek szerint nem fizetett a kezeltetéséért, hanem azt mondta: hajtsák be a magyar államon. Lehet, hogy Szilágyi tudott valamit erről.

szegény férjemet aból a nyomorult piszkos halottas kamrából temették — V a Rókus-kórház Stáhly utcai halottas kamrájában volt felravatalozva s innen temették 1897. január 19-én. a 200.000 koronát — Ferenc József kérte a magyar szabadságharc leverésére.

Mikes Lajos — (1872—1930) Író, hírlapíró, az Est-lapoknál dolgozott.

Költségemet sem térítette meg — Bizonyára a Krúdy-cikkben (Magyarország, 1924. január 20.) megjelent V-levéért és képekért nem kapott semmi honoráriumot, ezért van felháborodva, s később ezért kérte vissza a képeket. (L. a 9. sz. levél utóiratát.)

Varju Elemér — (1873—1944) A Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, bibliográfus és archeológus.

ja! ist das Glas voll so geht es über — Igen, ha a pohár megtelik, kicsordul.

7. Pásztor Árpádhoz. Laurana, 1926. december 2.

BR fennmaradt levelezésének tekintélyes részét (kétharmadát) a PÁ-hoz írt levelek adják. E levelezés előzményei a következők: A Literatura c. lap szerkesztősége megbízta PÁ-t, hogy utazza be a régi Osztrák—Magyar Monarchiának azokat a helyeit, ahol V emlékeit még felfedezheti és írja meg kutatásainak eredményét riportokban a közlegő V-centenárium alkalmával a folyóirat számára. (Literatura, 1927. 3. sz. 78. l.) PÁ előbb Bécsbe ment, valamicske anyag össze is gyűlhetett, mert a lap 1926. novemberi számában megindult egy sorozat: Magyar írók szerelmei címmel, amelynek első darabja: Vajda János és Gina. A cikkből az állapítható meg, hogy szerzője nem sok konkrétumot találhatott, mert nagyon sok benne a mondai elem és a versekből való visszakövetkeztetés. Ezt a feltevést egyébként igazolni látszik az is, hogy két hónappal később — a BR-től nyert értesülések alapján — kiegészítette a Vajda—Gina kapcsolat történetét egy újabb cikkben: A mult ifjuság tündér tava hattyujának halála címen (alcím: Ismeretlen adatok Vajda János Ginájáról). Az Est 1927. január 9-i számában. A kiegészítéseket BR-től hallotta, akit időközben meglátogatott. Vagy Bécsben, vagy Budapesten tudhatta meg az özvegy címét, s amint a levelekből kiderül, 1926. október 24—27. között 3 napon át faggatta őt emlékeiről. Ennek a látogatásnak lezajlását meg is írta a fent említett sorozat második darabjaként: Niobe címmel. (Literatura, 1926. december.) A cikk a következőképpen kezdődik: „Vajda János minden életrajzírója megírja, hogy a költő 53 éves korában feleségül vett egy 19 éves lányt, akivel az utcán ismerkedett meg és aki majdnem az utcáról való volt. (Igy olvastuk ezt mindenütt.) Ez a tény kritika nélkül rögződött a köztudatba s ajkról-ajkra szállott. Bartos Rózáról megvetéssel beszél minden irodalomtörténet, azt mondják róla, hogy Vajda meglátta, feleségül vette, de rögtön ott is hagyta . . .”

E bevezetés után közli a szentszéki ítéletet, majd a járásbíróság ítéletét (1885. február 5.), Nagy Miklós vallomásának részleteit és V-nak Gyurkovics Györgyhöz írt két névjegyét. E dokumentumok után azt fejtegeti, hogy nem akar vitatkozni senkivel, még kevésbé igazságot szolgáltatni, csak a tényeket regisztrálja.

A cikk második fele a tulajdonképpeni riport: Megérkezvén Abbáziába egy pincértől tudta meg BR címét s azt, hogy szűkösen él, házalgat bizományba kapott árukkal, a lakásáért sem fizet semmit, azért kapja, amiért őrzi a házat. Az utcán találkoztak, s amikor Róza megértette, hogy Pásztor magyar, beinvitálta tiszta, csinos szobájába. Három napig faggatta Pásztor az özvegyet, aki előbb húzódozva, később behajszolva magát az emlékek felidézésébe, elmondta élete történetét. „Leveleket rakott elém, bizonyította, hogy Vajda János élete végéig, 1879 januárjáig sűrűn feljárt hozzá Bécsbe, hogy vele utazgatott, hogy ha el is váltak, házastársak voltak, Vajda mindég nála szállott meg.

— De hiszen azt mondják, hogy magához se nyúlt ?

— Nem ? Nem ? sikoltott . . . Hát kitől születtek 1884-ben ikreim ? . . . Ki volt az apja a két halott gyermeknek ? A mi életünkről senki nem tud semmit, hazugság és pletyka minden, amit rólunk beszélnek, hallottam én mindent, nagyon jól tudok a rágalmakról, hogy

kaszirnd voltam, hogy az utcán látott meg és onnan vett el, nem igaz, nem igaz. Én megírtam élettörténetemet, de nem adom ki a kezemből, mert szenvedéseimből akarok megélni; az egy olyan film, amilyen még sohasem volt és sok millióért csak egy filmtársaságnak adom el.”

Pásztor ezután közli Wlassics segélyt kiutaló levelét, s elmondja, hogy Rózánál van V születési bizonyítványa és „rengeteg levél, amelyet Vajda hozzáfűrt: 1880-tól 97-ig”. Majd a válópórról beszélteti az asszonyt:

„Igen válni akart tőlem, de csak azért, hogy adoptálhasson mint lányát. Télen a zajló Dunán csónakon ment át Esztergomba, hogy megtudja vajon lehetséges-e ez. Nekem Korányihoz kellett szaladgálnom, hogy bizonyítványt kapjak, hogy a házasság unconsummata [!] mert ez megfelelt volna Vajda tervének. Tizenöt hónapig éltem vele együtt, de hogy mennyit szenvedtem és mikén mentem keresztül azt csak a jó isten tudja. Első éjszakánkon olyas valamit mondott, hogy sirva fakadtam és azóta is sirtam mind egész maig. Akkor Niobénak nevezett el és így is címezte nekem leveleit. És már mutat is leveleket a cimlapon Vajda írásával: Vajda Jánosné szül. Bartos Niobe Róza urnó- nek . . . A korzón látott meg először 1880. június 15-én, amikor én jó- gász unokabátyámmal, Dvorzsák Jánossal, Mari dadánkkal és Szepesy Gyulával sétáltam. Fehér batiszt ruha volt rajtam, fehér harisnya, kis everlasztig cipő a lábamon, a kezemben umbrella, a ruhácskám elől négyzetlegesen kivágva, a keblemen piros rózsza, kis szalmakalapom alól kilátszott szőke, loknis hajam. Akkor kilenc napja jöttem ki az intézetből. Vajda megállott, percekig nézett engem és Szepesy Gyula utján, aki írónak másolgatott, és őt is ösmerte, bemutatottatott magának. A Hungária terrasán ültünk le fagyfalatozni, Vajda a propelleren átkísért Budára, ahol laktunk, a Gellért hegy alatt, — ő ötvenhárom éves volt, én tizenkilenc. Másnap meglátogatott, de anyám kérte, hogy többé ne jöjjön. Harmadnap reggel hétkor már ott járkált az ablakunk alatt, nekem tetszett, hogy a híres költő ilyeket tesz értem, nem tudom hogyan, de nagy szerelem támadt fel bennem, amikor csak tehettem felfutottam hozzá, akkor a Muzeum köruton lakott és alig hogy ott hagytam lakását ő már újra nálunk volt, bekopogott az ablakon, könyörgött, hogy jöjjen ki. „De Vajda ur, mondtam, hiszen csak most jöttem el magától. Ugy lesz minden, ahogy megbeszél- tük.”

»De én félek, hogy maga meggondolja — rimánkodott«.

És jöttek e levelek, a versek, én vagyok Rozamunda, Arabella, Berta, hozzám írta a Csillagokat, a Tompa utcában engem vezetett ki az udvarra, hogy együtt nézzük az üstököst és éjjel engem ébresztett fel, hogy nekem olvassa fel először a híres verset, amelyet az égi Niobéről írt. Amikor panaszkodtam neki, hogy miért keresi mindig a magányt, miért húzódik az emberektől ezzel a verssel válaszolt: Kérde: mért kedves a magány . . . (stb. Páros dalok I.) És szeme meg- telik könnyel és úgy szavalja a verset. És az asztalról felveszi a sár- ga régi leveleket, csókolja az írást és hiszterikusan uttogja: Du Gott! Du wirst der Gott! — Mennyit szenvedtem, hogy vett, hogy szere- tett, meg akart ölni . . . elszöktem otthonról, úgy vett el . . . ki tud- ja azt, hogy mi történt közöttünk?”

Pásztor ugyanazokkal a szavakkal fejezi be cikkét, mint amelyekkel elkezdte: „Ítéletet mondani élőről, halottról? Amikor az élő másképpen beszél mint a halott és az irodalomtörténet krónikája a tények nem ismerését tényként könyveli el, mikor csupa felderítetlen rejtély és ellentmondás, amit erről a szerelemről, házasságról tudunk? Ítéletet mondani ki mer?”

A terjedelmes riportból két dolgot kell feltétlenül kiemelni: Az egyik az, hogy Pásztor látta V leveleit, melyeket Rózához írt „1880-tól 97-ig”. A másik az a bizonytalanság, amellyel kezdi és befejezi a cikket. Pásztor nem merte vállalni az irodalomtörténeti hagyomány maradéktalan felülvizsgálatát, s a keringő legendák megcáfolását, sőt a Bartos Rózával folytatott levelezésből sem őrizte meg mindegyik levél teljes szövegét. Még olyan levéllap is van, amelyről ollóval vágott le egy részletet. Ez arra enged következtetni, hogy kerülte a költő emlékének megsértését, viszont a BR-ről keringő mendemondákat is szelődítette. Megállapította az özvegyről, hogy fantáziája remekül működött, hogy romantikával övezte Vajda Jánossal való házasságát. Azt írja: „Birtokomban egész csomó Vajda levél van, tanulása annak, hogy ennek a házasságnak is voltak jó napjai.” (PN 1933. február 23.)

A Pásztor — BR levelezés, amelyből ugyan csak az asszony által írtakat ismerjük, hű tükre annak a viaskodásnak, amelyet Pásztor vívott az igazság kiderítéséért. Pásztor nemcsak a Rózától hallottakat jegyezte fel, hanem minden adatnak utánajárt (bírószági tárgyalások tanúkihallgatásai, szentszéki iratok, az élő tanúkkal folytatott beszélgetések), s leveleiben is fokozatosan sarokba szorította Rózát, aki eleinte a már rég megformált; kiszínezett történeteket mondta el, végül arra kényszerült, hogy legalább a Pásztortól nekiszegezett kérdésekre az igazat válaszolja. Így ezek a levelek ma a legmegbízhatóbb forrásai V házasságának.

Pásztor egyébként V-t személyesen ismerte, sőt beszélt is vele a Jenkenor kávéházi asztalánál (Literatura, 1926. nov.) mint fiatal újságíró. Pásztor 1877-ben született. Regényét (Gina és Rozamunda, Dick Manó kiadása, Bp. 1927. 365. l.) e levelek s a levelek mellékleteként küldött dokumentumok alapján írta meg.

A leveleket, illetve az egész Pásztor hagyatékokat a Nemzeti Múzeum Sárdy Károlynától vásárolta meg 1951. október 10-én 300 forintért a növedéknapló 151-es folyószám alatt bejegyzettek szerint. Így maradt meg V-nak BR-hoz frott 12 levele, Gyurkovics Györgyhöz írt két névjegye, BR 17 levele, a *Harminc év múlva* c. vers fogalmazványának fényképmásolata, V keresztlevele és egyéb apróságok.

K: Az 1926. december 2-i levél vonalas levélpapíron (200 × 170 mm nagyságú) 10 lapos, 19 és fél oldal, tintával frott. Az első három oldal jobb felső sarkában római számok, a 4—19 oldalakon arab számok jelzik a lapok egymásutánját. Fol. 10. A terjedelmes levél november 23. és december 2. között készült és válasz PÁ 1926. november 20. körül érkezett levelére, amelyben elküldte azokat a képeket, melyeket abbáziai látogatása alkalmával készített. Pásztor megírta, hogy járt a Tompa utcában, Vajdaék hajdani lakásában, s érdeklődött utánuk, továbbá megígérhette, hogy elmegy az Angolkisasszonyokhoz is Róza leánykori adataiért, s kéri, hogy küldje el címére a V Gyurkovics Györgyhöz

írt leveleit, valamint mondjon el mindent bécsi tartózkodására vonatkozóan. Ezekre válaszol az özvegy, s közben elmeséli egy lottóhúzás eseményeit és terjengősen macskáinak játékát. Biztatja Pásztort, hogy menjen el az Angolkisasszonyokhoz és kéri, hogy ajánlja be őt a Magyar Irók Segélyegyletéhez.

M: Kiadatlan.

a mind öntől elbucusztam — 1926. október 27-én.

három hétig tartott, hogy ágyban voltam — Október 30. és november 19. között, mert október 28-án és 30-án még Fiumében járt lottó-ügyben.

Dornröschen várba — Csipkerózsika-várba.

Windbeutel — Szeleburdi, azt a Köckeis nevű pincért illeti ezzel a névvel, aki Pásztort hozzávezette.

Lerne leiden ohne zu klagen — Tanulj szenvedni panasz nélkül.

Megláttam a képeket — Pásztor készített néhány felvételt, amelyből egy megjelent a Literaturában (1926. dec.) a következő aláírással: „Bartos Róza ma” (Das verschleierte Bild von Sais).

szerencsétlen ifju — Célzás Schiller mondájára a kővé vált ifjúról.

1882 március 8-án — Ez idő tájt ment BR Bécsbe.

Mutter Gottes erhöre mich, gib mir Arbeit, Gesundheit, das ich mir mein Brot verdienen kann. Beschütze mich vor böse Menschen. Beschütze meinen Mann. Heilige Mutter Gottes, verlasse nicht meinen Mann. Erhöre — Isten anyja, hallgass meg engem, adj nekem munkát, egészséget, hogy megkereshessem kenyerem. Oltalmazd meg a gonosz emberektől. Oltalmazd meg az én férjemet. Istennek szent anyja, ne hagyj el az én férjemet. Hallgass meg!

megbántam azt, hogy magával beszéltem — Pásztor is azt írja, hogy találkozásuk alkalmával nem szívesen beszélt, de fokozatosan belehajszolta magát az özvegy. (Literatura, 1926. dec.)

lopni oly iratokat — Róza rögeszméje: hamis iratokkal, hamis útlevelemmel ismeretlen vidékre távozni. (L. F 15. sz. lev.)

zu nichte gemacht — Semmivé tette.

Ez a Niobe! persze 66 éves — Bartos Róza 1861. március 12-én született.

két kicsi másolat — Pásztor másolatokat készített Bartos Róza leánykori képeiről. Kettő megjelent a Literaturában: „Bartos Róza ifjasszonykorában” — „Bartos Róza kislánykorában” felirattal. (1926. december.)

Tompa utcában — Vajdáék a Tompa utca 13. sz. alatt laktak 1880. november — 1882. március között, előbb a földszinten a kapubejárattól balra az első lakásban, 1881. május 1-től efölött az első emeleten.

immun voltam és maradtam — Immun, immunis, védett, a hamis rágalmak nem fogtak rajtam.

Nem vagyok Pitista — Talán pietista, kegyeskedő.

Siehe, ich habe dir geboten das du getrost und freudig seist. Lass dir nicht grauen und entsetze dich nicht, den der Herr dein Gott, ist mit dir geboten, das du getrost

und freudig seist. Lass dier nicht grauen und entsetze dich nicht den der Herr dein Gott ist mit dir in allem was du tun wirst — Lásd, én megparancsoltam neked, hogy légy nyugodt és vidám. Ne borzadj és ne iszonyodj, az úr a te istened, veled úgy rendelkezett, hogy te nyugodt és vidám légy. Ne borzadj, ne iszonyodj, az úr a te istened, veled lesz mindenben, amit tenni fogsz. Az idézet minden valószínűség szerint egy közkézen forgó német ima-könyvből való.

6 év és 8 hónap — 1920 januárjától lakik Abbáziában.

Volosca — Isztriai üdülőhely, a Quarnero mellett.

hinaus — Kifelé.

Rigi Kulm — Hegyecsúcs Svájcban Luzern és Schwyz között a Vierwaldstätteni tó északi partján.

Brünhilde és tűzhegy — Utalás Wagner Walkür c. zenedrámájára, amelyben Wotan parancsára lángtenger borítja el Brünhilda sziklaágját.

Montepin fantáziája — Montépin, Xavier (1825—1902) francia regényíró. Érdekfeszítő tárcaregényei egész Európát bejárták.

Lavrana — (vagy Laurana) Klimatikus üdülőhely Abbáziától délre.

zicori — Cikória, pótkávé.

høher — Jobban.

Kafe ohne Zucker — Kávé cukor nélkül.

az angol kisasszonyokhoz — Angolkisasszonyok katolikus női szerzetesrend, nőnevelő társulat, alapítója Ward Mária (1685—1645), aki Angliából az egyházüldözések elől a kontinensre menekült. Magyarországon a XVIII. században létesültek nevelőintézetei. (Budán, Pesten, Vácott, Egerben, Veszprémbe, Kecskeméten, Nyíregyházán.) BR minduntalan azt bizonygatta, hogy a pesti intézetben (Lipót, Borz, Molnár és Kalap utcák által határolt terület — ma Váci, Nyári Pál, Molnár, Irányi Dániel utcák) nevelkedett. Állítólag már V is tudakozódott utána a válópör idején. Ebben a levélben BR arra biztatja Páztort, hogy idősebb apácáknál érdeklődjék utána. Pásztor azonban nem találta meg az egykorú növendéknévsorokban. Később ezt Róza úgy magyarázta, hogy T. Lujza néven szerepelt, majd azzal, hogy volt ott egy másik Barthos is Szigetvárról abban az időben. (L. E 17., 73., 101. l., valamint a F 9. és 14. sz. leveleket.) Elképzelhető esetleg az, hogy nem mint növendék, hanem mint szolgáló valóban bent lakott az intézetben; talán éppen a krisztinavárosi szürkeapácák ajánlották be, akiknél 12 éves koráig szintén nem tanult, hanem szolgált, ugyanis a szürkeapácák, ápolórend lévén, nem tartottak fenn iskolát.

Mikor Meyerlingbe a karmeliterek bejöttek — Rudolf trónörökös halála után (1889) a karmelita szerzetesrend kapta meg a meyerlingi kastélyt.

ki a Hitzingeni Gloriet gasse 9 alatt lakott — Gina lakott itt az Eszterházytól kapott palotában.

Kozma Ur — L. F 6. sz. levél jegyzeteit.

mein Gott in 4 wochen weinachten, ich keinen cent Geld, kein Holz, wen das so fort geht ich werde am Heiligen Abend nicht einmal Brot haben und eisig Kaltes

Zimmer — Istenem, 4 hét múlva karácsony, nincs egy centem sem, tűzifa sincs, ha ez így megy tovább, akkor én a szentestén kenyér nélkül leszek jéghideg szobában.

Titus, Jerusalemlerum oct. scherif das Heilig < t > um des Jehova — Jeruzsálemnek i. sz. szerint 70-ben Titus által való elpusztítását Flavius Jozephus beszéli el. Több költői elbeszélésben és drámában is feldolgozták ezt az eseményt. Ezek közül olvashatta valamelyiket BR.

du auserwältes Volk Israels beschieden nur gutes zu stiften — Te, Izrael választott népe, arra vagy hivatva, hogy csak jót tégy.

oberflächliche Fantastin — Felszínes fantasztá.

Ben Hur — Híres regény, meg is filmesítették, írója Wallace Lewis (1827—1905).

Gy-féle névjegyek — Gyurkovics Györgyhöz 1882 szeptemberében írt Vajda-névjegyek, amelyeken V arra kérte barátját, hogy fogadja be Bartos Rózát, míg anyja ternetését elrendezi. Ezek a névjegyek azok, amelyeken V még mindig arról beszél, hogy megint megszerette feleségét. (L. a 98. sz. levelet.)

Leimgruben színd úgy a Gumpendorfer strassera vonatkozó — Gina lakott ezekben az utcákban. (L. a F 1. sz. lev. jegyzeteit.)

jön a levélnek a — A kéziratban a mondat nincs befejezve. Talán a következő szavak maradtak el: „az érdekes része”. Alkalmassint abbahagyta az írást, s másnap folytatta a macskatörténettel.

mutassa meg nekik a kis képet — BR-t ábrázoló fiatalkori kép. Megjelent a Literaturában. (1926. dec.)

8. Pásztor Árpádhoz. Laurana [1926. december 19. előtt.]

K: A levélnek csak három és fél lapja maradt fenn: a 4., 5. és 6. lap (200×170 mm) vonalas levélpapír, a 7. lap (50×170 mm) úgy van ollóval elvágva, hogy azon csak négy és fél sor olvasható, és az 5. sor betűinek felső szárjai látszanak. A lapoknak csak egyik oldalára írt BR, kivétel a 6. lap, amelynek hátlapján két mondatnyi magyarázat található. A decemberi keltezését valószínűsíti a Literaturában megjelent Pásztor-cikkekre való utalás. A levél lényegében nem más, mint Pásztor decemberi cikkére való reakció. Fol. 4.

M: Kiadatlan.

az ön nyomtatványai — Pásztor cikkei a Literaturában (1926. nov., dec.).

leveleit összerakom és máshol őrzöm — Bizonyára az 506 levél.

mennyire irtózat attól a tuttat < ó > l, hogy a levelek napvilágra fognak jönni — Ezt az irtózatot V meg is fogalmazta a *De mortuis* c. cikkében (PN 1889. január 1.). Részleteit l. a Bevezetésben.

előre küldte a levelet a Muzeumba — V-nak egy ismeretlen szerkesztőhöz írt leveléről van szó (1885. május 15. 113 sz.), amely 1916-ban került az OSZK birtokába. Nem küldte előre a Múzeumba,

hanem a Kézirattár vásárolta meg. Pásztor valamelyik levelében hivatkozott erre a levélre, vagy közölt belőle részleteket.

azt is most tudtam meg — Pásztor V cikke részleteket idézett Nagy Miklós válópöri tanúvallomásából.

Nagy Miklós a ki már elevenen rohat meglőtte magát — Nagy Miklós (1840—1907) a Vasárnapi Újság 38 éven át volt szerkesztője, 1907. július 10-én reggel főbelőtte magát. Tettét betegségével magyarázták. A lábán valamiféle daganat keletkezett, ami nagy fájdalommal járt. Így BR-nak, ha egy kicsit túloz is, igaza volt. Érthetetlen azonban az a gyűlölködő hang, amellyel Nagy Miklósról beszél, hiszen tanúvallomásában semmi nem volt, amiért BR-nak oka lett volna neheztelni rá. Valami más lappanghat a súlyos szavak mögött. BR nagyon sokszor megfordult a szerkesztőségben is, Nagy Miklós lakásán is V kézirataival. Nagy Miklós és V együtt kísérték 1882-ben Rózát Bécsbe, sőt Nagy Bécsben is meglátogatta Rózát. Talán ezek az alkalmak vagy a találkozásokon történtek miatt írta le V özvegye a levél kifakadásait.

én nem voltam se szentszéknél, semmiféle pap előtt — Az esztergomi Szentszék előtt, ahol az ítéletet hozták, valóban nem volt, de hogy semmiféle pap előtt ne lett volna, nem felel meg a valóságnak. A budapesti belvárosi plébánián több ízben kihallgatták. (L. a Bevezetést.)

30 forint tartásdíjról semmit se tttam — 1885. május 12-én 7301. sz. alatt hozott ítéletet a járásbíróság és V-t 30 Ft tartásdíjra kötelezte. A végzést BR is megkapta.

a bíró is megdögült — V fentebb idézett leveléből tudjuk, hogy Kis Károly járásbíró hozta az ítéletet.

K-va szó a Muzeumban levő levélben — L. a fentebb közölt levelet.

p. . . z — A szó kiegészítése bizonytalan BR helyesfrásából kifolyólag.

hat forint havonta — BR a következőket mondja erről E-ban. „... az ön bevalomása a szegény jó uramnak, mert hogy azt írta egy beadványában a Bpesti törvényszékhez, hogy az ő felesége, már mind én, a születet Bartos Róza ő neki a férjnek nem került töbe mind naponta húszkrajczárba, azaz hat forintba egy hónapban.” (228.1.)

9. Pásztor Árpádhoz. [Laurana, 1926. december 19.]

K: A levél (200×170 mm nagyságú) 8 lapból áll, tintával írott 14 oldal és a 15. oldalon 6 sor. A 15. oldalon ceruzával 7 sor utóirat.

A 16. oldal üres. Fol. 8. Pásztor 50 lírát küldött levelében BR-nak, s azt kérhette, hogy az alábbi pontokra válaszoljon:

1. Mikor járt az Angolkisasszonyokhoz ?
2. Mi volt anyjának a foglalkozása ?
3. Hogyan éltek a Tompa utcában ?
4. Mikor és kivel utazott először Bécsbe ?
5. Hajlandó-e a birtokában levő V-leveleket közlésre átengedni ?

Mit tud Gina haláláról ?

6. Vajda Krúdnyál levő fényképei mikor készültek ?

7. Járt-e Csákváron Vajda Gizellánál, s igaz-e az, amit V nővére mondott bátyja házasságáról?

8. Küldje el Gyurkovics két névjegyét. (A feltételezett pontokat a válaszból rekonstruáltuk.) BR e levelében a pontok szerint válaszolt. M: Kiadatlan.

Az Angolkisasszonyoknál — L. a F 7. sz. levél jegyzeteit.

Krisztina városban a szürke néniéknél — Ingalmrendsri apácák. Az ott töltött időt részletesen leírja Emlékirataiban (17.1.).

az édesanyámnak kérem hagyjunk békét — Nem hajlandó az anyjáról semmit sem írni, de a levél előző soraiból, amikor is azt írja: „Mivel már ekor (12 éves korában) feltűnő szépség és nagyon magas fejlet külsővel azért nem marathattam othon” — bizonyos következtetéseket lehet levonni anyja életére vonatkozóan.

dolgoztam és vartam az ülei uti kaszárnya számára — Részletesen leírja emlékirataiban, hogy mennyit varrt. (100—101.1.)

az én Bécsbe való utazásomról — 1882. március 6-án ment Bécsbe (L. E 125.1.).

férjhezmenetemet á-tól c-ttig le írni kész vagyok [...] kivéve a megismerkedést — Ez mintha arra utalna, hogy még nem készült el a sokat emlegetett mű: az Emlékiratok. A megismerkedés története látott mégis először napvilágot — jóllehet azt nem hajlandó leírni —, ezt a történetet ugyanis megjelentette az Új Idők 1931. november 8-i számában: Így lettem én Vajda János felesége címmel. A megismerkedés történetét egyébként elmondta Pásztornak is a látogatás alkalmával.

Alg. Kranken H — Allgemeine Krankenhaus, itt halt meg Gina 1910-ben, és nem 1912-ben.

Leimgruben Gasse Wien IV Bezirk No4 — Bécs IV. kerület Leimgruben utca 4. szám alatt lakott Gina.

Mezanin — (mezzanin, ol.). Főemelet.

Arianettea Verein — Bécsi jótékony egyesület. (L. még a F 1. sz. lev. jegyzeteit.)

Uram fotografiái — Azok a fényképek, amelyeket BR 1923. dec. 4-én elküldött Krúdynak.

Balla Ur cikke — Megjelent PN 1924. szept. 28. (L. a 6. sz. lev. jegyzeteit.)

Március 16-án — 1925-ben.

Man hilft sich, wie man kann — Mindenki úgy segít magán, ahogy tud.

hochfein — Nagyon előkelő.

sie sind erschöpft Frau Genossin müssen sich stärken — Elvtársnő, ön kimerült, erősítse mag magát. Hihetetlen, hogy 1925-ben Rómában a német követségen elvtársnőnek szolgáltatták.

Mentem a Magy. consulhoz — E-ban is elmeséli a két kép eladását. (89—90.1.)

Schiloe — Shylock shakespeare-i hős A velencei kalmárból. Itt negatív figura.

a képeket ne vegye meg — Úgy látszik, Pásztor utánajárt a képeknek Pesten s meg akarta venni, talán ezért is kérdezte, hogy mely évből valók V képei.

Őn elment Csákvárra — Csákváron a szegényházban élt Vajda Gizella, akit Pásztor megkeresett.

Róza se — V másik nővére.

Hiába kutat őn — Le akarja beszélni Pásztorral a tények felderítéséről, nyilván azért, mert veszélyeztetve látja egyrészt meséit, másrészt azt a pénzt, amelyet adataiért kapni kívánt.

Uram legborzasztóbb tette — Valami államellenes tett vagy kijelentés.

százötven forintos Supventiot — V 1896. december 27-én kapott Wlassics minisztertől értesítést arról, hogy évi 1800 korona kegydíjat engedélyezett számára, melyet havi egyenlő részletekben vehet föl.

Mellékelem az Uram két darab névjegyét — (L. 91. sz. lev.)

kérje el a levelet — A Krúdynek ajándékozott V-levelelről van szó. (L. még a F 3., 4. sz. lev. jegyzeteit.)

kapcabetyár — A szó magyarázatát, illetve V értelmezését l. E 93. l.

Mikes Lajos — Szerepe nem derül ki világosan a levelezésből. Az E-ban azt mondja ezzel kapcsolatban, hogy rengeteg levelet írt Krúdynek és Mikesnek a képek ügyében, de azok nem válaszoltak, s a végén 11 líra postaköltséget is követelt tőlük. (86. l.)

10. Pásztor Árpádhoz. [Laurana, 1926. december vége.]

K: Rövid kis levélke, egy levélpapír van kettészakítva s rajta mindkét oldalon ceruzával írva a szöveg. Lehet, hogy eredetileg a dec. 19-i levélhez tartozott, mert azt ismétli meg, amit abban kért, hogy ti. Pásztor menjen el Krúdyhoz és kérje vissza V képeit. Fol. 1.

M: Kiadatlan.

megírok egy könyv címét is — V novelláskötetéről van szó, mely Homonnai Béla álnéven jelent meg *Elbeszélések* címmel 1881-ben a Franklin Társulatnál. Emlékirataiban részletesen leírja, hogyan kapta vissza V az el nem kelt példányokat, és hogyan adta el 10 Ft-ért csomagolópapírként egy meszárosnak. (52/C lap.)

á la Cassanova — Casanova módjára. Tehát Róza szerint csupa kényes szerelmi történet volt a kötetben.

11. Pásztor Árpádhoz. Laurana, 1927. január 16.

K: A ceruzával írt levél négy különböző nagyságú lapon látható. (70×170; 170×106; 225×125; 164×160 mm.) Válasz Pásztor január 14-i levelére, aki miután Bécsben járt és Gina betegségének, halálának körülményeit kutatta, megírta tapasztalatait BR-nak. Járt a kórházban, ahol Gina meghalt, felkereste az egyik artistanőt, aki valamikor Ginánál lakott. Arra kérhette Rózáat, hogy írjon le mindent, amit Gináról tud, s küldje el a *Bertának* és az *Othon* c. versek újságkivágatait, valamint a válópör adatait. BR mellékelte a levélhez a kért ver-

seket azzal, hogy ezeket az elvitt lánykori képekkel együtt küldje vissza.

M: Kiadatlan.

A melékelt „Az Est” 9/I — Pásztor Az Estben A mult ifjuság tündértava hattyujának halála címen korigálta a Literaturában megjelent cikket (1926. nov.) és közölte Ginának azt a képét, amely állítólag V ágya fölött volt. Ezt a lappéldányt küldte el Abbáziába. De valamelyik ismerőse gyorsabb volt, mint Pásztor, rögtön a megjelenés után postázta a lapot.

Hogy odament az All Krank Hausba — Pásztor cikkében közölte a kórházi halotti anyakönyv adatait. (L. még az 1. sz. lev. jegyzeteit.)

Magerle — Annak az artistanőnek a neve, aki Ginánál lakott. Miért volt oka elferdíteni a valóságot, ma már nem állapítható meg. Pásztor csupán annyit írt le, hogy Magerle szerint Gina mindig fiatalította magát, s nem 54 éves volt, mint ahogy az a halotti anyakönyvben van, hanem 71.

más kettő — Nem Magerle, hanem másik két albérlő lakott Ginánál élete utolsó napjaiban. Ez csupán Róza állítása.

nyomdatvány 3 lap — Pásztor különnyomatot küldött Bartos Rózának a Literatura decemberi számából. (Niobe. Látogatás Vajda Jánosné, Bartos Rózánál. 1926. 10. sz. 29—31.1.)

küldje nekem postafordultával az én kis képemet — Azt a lánykori képet kéri vissza, amelyet Pásztornak adott látogatása alkalmával, s amelyről Pásztor másolatot készítettett cikke illusztrálására.

irtam Önek 22 oldalt — Bizonyára a kialakított történet. Sajnos nincs meg. Később már 44 oldalról tesz említést.

Bertának — Mellékeli a levélhez az újságból kivágott verset. A megjelenés idejére nem jól emlékszik, mert nem 1884. június 5-én, hanem 1883. december 25-én jelent meg a N-ben. (L. e kiadás második kötetében a vers jegyzeteit.)

Otthon — V verse, megjelent a VÚ 1884. június 19-i számában. (L. e kiadás második kötetében a vers jegyzeteit.)

dehát hogy stimöl ez a Muzeumi levéllel — Célzás arra a V-levélre, amely Rózáról dehonosztáló kifejezéseket tartalmaz. (L. a F 8. sz. lev. jegyzeteit.)

a Gina meséhez tartozik — L. e kiadás I. kötetében a Gina problémáról szóló jegyzetet. E levélben nagyon zavaros Gina családjának összeállítása. A szövegből az derül ki, hogy valamiféle feljegzéseket mellékelt a levélhez.

Brightkór — Krónikus veselob, először Bright angol orvos írta le.

Gina Nógrádon született 1857 — Az évszám elírás 1837 helyett.

Ich lasse der Sache freien Lauf — Szabad folyást engedek a dolgoknak.

Az összes törv és papi tárgyalások — Törvényszéki és szent-széki pörök. Érdekes, hogy itt már mindenről képes világos magyarázatot adni. Előbb (8. lev.) azt állította, hogy nem tud semmiről semmit.

Hivott ő Vajda Martirőnek — Valóban V egyik-másik borítékot így címezte meg.

Grizeldisz — Szintén Róza neve a borítékokon. Egyébként Boccaccio és Petrarca hősnője, aki férje mellett a szenvedések iskoláján ment át.

12. Pásztor Árpádhoz. Laurana [1927. február eleje.]

K: A levél befejezetlen, a XI. oldalon Bartos Róza abbahagyta az írást. Tartalmilag összefügg a következő (13. sz.) levéllel. Meglehet, hogy előbb ezt kezdte írni, aztán meggondolta magát és újrafogalmazta a levelet. Valamikor később ezt is elküldte. A két levél egyidőben való keletkezését a papír is elárulja. Itt vonalas füzetből kitépett (200×150 mm) lapokon ceruzával fogalmazott, s az utolsó másfél oldal üres, a következő levél ugyanilyen papíron tintával van írva. A lapok római számmal megvannak számozva (II—XI). A keltezés hitelesíti, hogy megköszöni a február 2-án érkezett levelet. BR január 16-án arra kérte Pásztort, hogy postafordultával küldje vissza azt a képet, amelyet októberben elvitt másolás céljából. A kép megérkezett, s Pásztor valami olyasmit írhatott, hogy nincs szüksége BR feljegyzéseire. Ez azonban nem befolyásolja az özvegycet, és leírja házasságának nyomorúságait. Előbb tagadja, hogy tudott a válópör fázisairól, néhány oldallal később viszont elismeri, hogy mindenről volt tudomása. A végén szemrehányást tesz, amiért Pásztor előszóval és leveleivel felkavarta benne a múlt emlékeit.

M: Kiadatlan.

Dacára fekete fehéren nyomot — Utalás Pásztor Literatura-beli cikkére.

per exelenc — Par excellence: kiváltképp, igazán.

életemben átélt regényemet pénz forrássá tegyem — Többször említi, hogy írja házasságuk történetét. Pásztortól 5000 lírát kér az elkészítendő visszaemlékezésekért. Visszatérő motívum, hogy pénzért hajlandó mindent leírni.

A mai napi se tuttam a híresztelt válópör egyes fázisait — Tudta, néhány lappal hátrább e levélben is elismeri, miután belátta, hogy Pásztor sok mindent tud, sőt részleteket is közölt a pörök ítéleteiből s a tanúvallomásokból.

ich weis nicht warum, aber es lauft mir von dem — BR nem egészen pontosan idéz. A Faustban ez szó szerint így hangzik: „... ich weiss nicht wie — ... Mir lauft ein Schauer über ganzen Leib —” Nem tudom, de borzongás fut át egész testemen.

dort ist sie — Íme, hát itt van ő.

Kőkeis — Máshol Kőkeiss, annak a pincérnek a neve, aki Pásztort Abbáziában BR-hoz vezette, azért nevezi Júdásnak, mert elárulta lakóhelyét.

a nekem elküldött nyomdatványban — A Literatura 1926. decemberi számából Pásztor cikkének a különlenyomata.

uccai nőt vett feleségül — L. a Pásztor-levelek elé írt bevezetést.

az ellopott válópör aktái — Helyesen: a válópör ellopott aktái. Pásztor lemásoltatta a járásbírósgon talált pöriratokat. Ezért mondja

az özvegynek, hogy nincs már szüksége a feljegyzésekre, mert nála vannak a válópör aktái.

Centenárium a küszöbön van — V születésének századik évfordulója: 1927. május 7.

weisse Katze — (vagy *weise Katze*) Fehér macska vagy bölcs macska. Pásztor levelében volt valami célzás erre. (L. még a F 16. sz. levelét.)

egyetlen egyszer se voltam se törvény se papok előtt — Volt! L. a Bevezetést, valamint a F 8. sz. levél jegyzeteit.

Csemegi Károly — Csemeghy Károly (1826—1899) büntető jogász, államtitkár, a Kúria tanácselnöke. BR megismerkedésük történetét részletesen leírja E-ban (172—173 l.).

Cs. — Csemeghy Károly.

Egyetlen egy ember, Ujság Író — A Világ 1913. július 31. számában megjelent cikk szerzője.

Surányi — L. a F 6. sz. levél jegyzeteit.

zu schlecht — Túl rossz.

mir nix dir nix dem ersten besten Individium — Kellő indok nélkül az első jöttmentnek.

viel zu schlecht — Túlságosan rossz.

Steinacher — Steinach, Eugen (szül. 1882.) a bécsi biológiai intézet igazgatója, aki azt állította, hogy az előregedett hímeknél az ondóvezeték átvágásával, nőstényeknél friss petefészkek beültetésével a pubertás mirigyeket élénk tevékenységre lehet bírni, s így testi és szellemi megfiatalodást elérni.

Borinoff — Voronoff kísérleteket folytatott a majom ivarmirigyének emberbe való átültetésére a 20-as évek elején.

vivisectionozni — A latin szó jelentése: élveboncolás, kísérlet élő állatokon, pl. szervek eltávolítása vagy csonkítása.

ronda [..] könyveket illeti és azt a lapot — Pásztor felsorolhatta azokat a műveket, amelyek 1927 előtt megjelentek és V házasságával foglalkoztak. (Kerekes: Vajda János élete és munkái. Bp. 1901. Bódy Mihály: Vajda János. Bp. 1904. Pető István: Vajda János írása. Komárom, 1910. Rubinyi Mózes: Vajda János. Bp. 1922. stb., valamint az újságcikkek.)

Istenben nyugvó gyámom — Eszerint (21.1.) Kubics budai rendőrfőkapitány volt a gyámja, aki közelükben lakott. Ezért mondja róla, hogy „legislegelsőbb hivatalnok” volt. Sajnos eddigi kutatásaink során sem a tiszti névtárakban, sem a rendőrfőkapitányok között nem akadtunk rá erre a névre. E gyám kilétének felderítése vezethetne esetleg nyomára az 506 levélnek is. Volt Budán Kovács Károly nevű főkapitány. Esetleg róla van szó.

Angolkisasszonyok — L. a F 7. sz. levél jegyzeteit.

Deltl — L. a F 14. sz. levelét és jegyzeteit.

13. Pásztor Árpádhoz Laurana [1927. február 10. körül.]

K: Egy vonalas füzetből kitépett, 200×150 mm nagyságú, kettős lapokon írta ezt a levelet tintával. Összesen 6 lap, melyből az 5., 8. és a 9. még van számozva. Fol. 6. Keletkezése idejét valószínűsíti, hogy BR Pásztor három és fél hónappal előbbi látogatását emlegeti. Tartalmilag többé-kevésbé megegyezik az előbbi, F 12. sz. levéllel. (L. annak a bevezetését.) Pásztor olyasmit írhatott, hogy nincs szüksége BR emlékeire, mert már eleget tud V házaseletéről. Az özvegy megjegyzi, hogy elesik attól a jövedelemtől, amelyet Pásztortól remélt, igyekszik úgy feltüntetni a dolgot, hogy Pásztornak is jó üzlet lenne, ha felhasználná néhány tárcában a tőle hallottakat. Elpanaszolja nyomorát és dühös kifakadásokkal illeti Pásztort, amiért kicsalt tőle néhány mozzanatot V életére vonatkozóan.

M: Kiadatlan.

Képecskét megkaptam — L. a F 12. sz. levél jegyzeteit.

hosszu levelet 44 oldal — Nem küldte el, s nem maradt fenn. Lehetséges, hogy meg sem írta, csak Pásztor kíváncsiságát szeretne volna felkelteni.

uját a számba tolja — Talán egy német közmondásnak magyar változata.

ne sajnálja a pénzt — Azt az 5000 lírát, amelyet a F9. sz. levélben kért a lefrandó adatokért. Úgy látszik, Pásztor sokallta az összeget és pénzsóvárnak nevezte az özvegyet.

mutattam a tőlem leírt választ — BR 1885. december 2-án beadványt készített a Szentszékhez, melyben kérte, hogy ne válasszák el férjétől. Ezt mutatta meg Csemeghy Károlynak. (L. a F 12. sz. lev. jegyzeteit.) Ezzel lényegében elismerte azt, hogy tudomása volt a pör egyes fázisairól, amit eddig tagadott.

másik az éhen halál és éhen halt — V életének utolsó szakaszában alig tudott valami táplálékot magához venni.

Filmem — L. a F 6. sz. levél jegyzeteit.

az idegen pincérnek — Kőkeis pincér, akivel Pásztor sokat beszélhetett abbáziai tartózkodása idején.

Das ist sie — Íme itt van (ő, akiről beszélgettünk).

Fotografálásnál — Pásztor készített néhány felvételt októberben.

sehn sie das haben sie gemacht mit ihrem Judas spiel. Wän Sie diesen Hern nicht mir auf solch tükische Art Zugefürt hätten wäre ich von All dem verschont. Das habe ich für 300 Lire die jetzt mir von diesen Schriftsteller verdint habe — Látja, ezt tette ön judáságával. Ha ön ezt az urat álnok módon nem vezette volna hozzám, én mindezt elkerülhettem volna. Ezt kaptam 300 líráért, amelyet most ettől az írótól kerestem.

Bécsi Procurista — Bécsi cégvezető, talán annak a szalonnak a vezetője, ahol BR állásban volt hosszabb ideig.

itt vagyok 7 évet — 1920 januárjától él Abbáziában.

19, 20, 21, 22, 23, 24 — Életéveinek számai, amelyeket V mellett töltött 1880—1886 között.

hadi kölcsön — L. a F 6. sz. levél jegyzeteit.

nem Koscher maga tréfli — Kóser héber szó, tisztát jelent. Így nevezték a zsidók a rituális szabályoknak megfelelő módon elkészített ételeket. A tréfli a kóser ellentéte: az előírásoknak meg nem felelő.

a kik irtak piszkos könyvet — A V-ről szóló könyvekre, cikkekre utal. (L. a F 12. sz. levél jegyzeteit.)

Gut Ding braucht weile — A jó munkához idő kell.

Leiden macht stark — A szenvedés erőssé tesz.

Revolver Journalista — Az az újságíró, aki cikkeivel terrorizál.

Flastertretter — Járdakoptató.

Gizella sógornőm címét — V nővérének csákvári címét kérte Pásztortól december 19-i levelében. (L. F 9. sz. lev.)

mit halot Amerikából — Mind ez ideig feltáratlan V és az amerikai magyar lapok kapcsolata. Feltehető, hogy valaki az első világháború után kíváncsodott, s Pásztort ettől érdeklődött V felől.

nem Bartos — A „nem” háromszori aláhúzásával tiltakozik leánykori nevének használata ellen.

1880. 27. XI. — V házasságkötésének napja.

14. Pásztort Árpádhoz. Abbazia, 1927. február 17.

K: Nyolc lapra van írva a levél tintaceruzával. A lapok közül 6 vonalas füzetből kitépett (200×150 mm), 2 pedig valamilyen üzleti könyvnek az 57—60-as számozású lapja (160×158 és 192×160 mm). A lapok számozottak a jobb felső sarokban. (II—XV.) Megvan a levél borítékja is, amelynek címezése: „Nagyságos Pásztort Árpád Urnak Iró Budapest Balaton ucca 2. IV. 3.” Lauranai postabélyegző: „18.2.27.” A budapesti: 927. Febr. 20. Fol. 8.

M: Kiadatlan.

Egy héttel előbb, február 10-ike körül BR panaszos hangú és szemrehányó levelet írt Pásztornak éhezéséről, tartozásairól és ajánlotta házasságának leírt történetét. Pásztort néhány nap múlva küldött 30 lírát az özvegynek, s a levélben leírta, hogy tovább kutatott a múlt iránt, hivatkozott a Reviczkynek tulajdonított anekdotára, találkozott emberekkel Pesten is, Bécsben is, akik ismerték Rózát, és hangoztatta, hogy mindent elkövet az igazság felderítésére. BR ezekre válaszol.

Die Katz last das Mausem nicht — A macska nem hagyja abba az egerészést. Célzás arra, hogy újra dolgozik.

Das ist doch Traurig — Ez mégis szomorú.

Kursalon — Nagyobb üdülőhelyek szokásos központja olvasóteremmel és társalgóval. **Kurpark** — nyilvános sétány.

Schotten gasse, Kölnerhof gasse — Bécsi utcák a belvárosban.

Erste Allgemeine Volksküche — Első általános népkonyha.

das Nützliche mit den Angenehmen verbinden — Hasznost a kellemessel összekötni.

Reviczky — Pásztort leírta, mit olvasott a Nemzetben Reviczky kijelentéseiről. (L. a Bevezetésben.)

Grf KLy — Gróf Károlyi.

R-it — Reviczkyt.

Esthziné — Eszterházyiné.

Schansonette — Énekesnő. Ez a legenda V halála után került a

lapokba. (FL 1897. január 19. Haladó: Vajda János szerelme.) Eszerint V egy ízben Paulay Edét kereste a Nemzeti Színházban. Paulay előszobájában szembetalálta magát egy feltűnően szép, fiatal, fekete hajú énekesnővel, aki könnyezett és a Dunába akart ugrani. V meg-sajnálta és hogy baja ne essék, hazakísérte, a hajón meg is kérte a kezét.

Herminen gasse II. Bezirk — Utca Bécs II. kerületében a Prater-től északra a Duna és a Duna-csatorna között.

Ganze — Mindenés.

K. K. Hofrat vom Finanzminist — Pénzügyminisztériumi udvari tanácsos.

Hochschulcollega — Főiskolai hallgatótárs. (Évfolyamtársa volt a főiskolán.)

Deltl — Egy bécsi férfi neve, akinek feleségével BR együtt dolgozott, s akivel a kapcsolatot élete végéig tartotta.

Az öreg Deltlnek felesége a fiatalnak akivel maga beszélt az anyja — Így értelmezhető: Az öreg Deltl felesége annak a fiatal Deltlnek az anyja, akivel maga beszélt.

Mariahilfstrasse — Mariahilferstrasse, Bécs egyik főutcája a VII. kerületben; a schönbrunni palotát köti össze a belvárossal.

konveccio salon — Konfekciósalon.

Stuhart család — Róza bécsi ismerőse. A névvel máshol nem találkozunk.

baltrian csöppek — Baldrian néven ismert nyugtatószer. (Valeriána.)

ez nekem Wurst — Das ist mir Wurst: Ez nekem teljesen mindegy.

Rozamunda II költeményhez — Később *Arabella* címmel jelent meg az 1895-ös kötetben. L. a költemény jegyzeteit e kiadás II. kötetében.

Kőkeiss — L. a F 12. sz. levél jegyzeteit.

Handels und Kammer Rath — Kereskedelmi és kamarai tanácsos.

regényben is feldolgozza — Pásztor regénye: Gina és Rozamunda.

Ádám és Eberling cégnél — Ádám Gusztáv és Eberling Antal fehérneműkereskedés (Leinwandhandlung), már az 1874-i összehírásban is szerepel. Eszerint 1881–82-ben is dolgozott ennél a budapesti cégnél. (103.1.)

15. Pásztor Árpádhoz. [Laurana] 1927. február 28.

K: A levél egyetlen ceruzával teleírt füzetlap (223 × 145 mm), amelynek előzményeire a szövegből nem lehet visszakövetkeztetni. Talán csak azért írta BR e néhány sort, mert meghallotta, hogy a PH nap-tárában cikk jelent meg V-ről, s így akart hozzájutni. Fol. 1.

M: Kiadatlan.

Pesti Hírlap naptára — A PH 1927. évi nagynaptárában a 121–124. lapokon Palágyi Lajos cikke olvasható: Vajda János tragédiája cím alatt. Palágyi Vajda születésének századik évfordulójára

írta ezt a visszaemlékezést, amelyben elismétli a sokszor leírtakat: V az el nem érhető szépségről énekelt, az élet és halál titkait fürkészte, pesszimizmusában nincs démoni vonás stb. V házasságáról azt írja, hogy a csalódott költő elvált nejtől, a Szentszék mindenben a költőnek adott igazat. Ezért mondja BR később (F 17. sz. lev.), hogy Palágyi mindenben hazudik. A naptárban egyébként V még egy másik címben is szerepel. (Magyar irodalom a kiegyezés után.)

Szerezen nekem egy paszust — A hamis útlevél iránti igényét BR a következő levélben (F 16. sz.) megmagyarázza.

16. Pásztor Árpádhoz. [Laurana, 1927. március 8.]

K: Három és fél ív papíron olvasható a levél (305 × 205 mm), a fél ív az 5. és a 6. oldalt tartalmazza. A kettéhajtott lapok következtében a levél 14 oldalas. BR számozta meg az oldalakat 5—14-ig. A tintával írott levél 11. oldalának fotokópiája megjelent a Műveltség c. lap 101. oldalán (1946). Fol. 7. Megvan a boríték is, amelyen a címzés: „Nagyságos Pásztor Árpád Úrnak Író Budapest V. Balaton utca 2. IV. 3.” A levélen 10 olasz bélyeg van. Budapesten a 62-es postahivatalban kezelték, jól olvasható a bélyegző dátuma: „927. Már 10.10.

M: Kiadatlan. BR február 17-i levelében (F. 14. sz.) közölte Pásztorral bécsi ismerőseinek a nevét, február 28-án kérte a PH naptárát, sőt e két dátum között egy harmadik levelet is írhatott (legalábbis a szövegből ez derül ki) — amely azonban elveszett. Pásztor a kapott adatokkal újra Bécsbe ment, hogy beszéljen a megnevezett emberekkel, és nyomozott a válópör bécsi tanúi után. Mindezt március elején mérta az asszonynak, elküldte a kért naptárt, s a levélbe rejtett 5 Pengőt. Kérte az özvegyet, hogy küldje el neki a nála levő V-leveleket, írja meg, hogyan került Bécsbe, kik voltak a válópör tanúi. BR ezzel a levéllel válaszolt. Megígérte, hogy felad egy csomagot a kért dokumentumokkal, s ha megkapja értük az 500 lírát, elküldi a második csomagot is, amely majd emlékezéseit fogja tartalmazni. E levélben maga az özvegy sorolja fel, hogy milyen kéziratok vannak nála:

V keresztlevele, melynek kiállítási ideje 1883. április 12.

A Wlassics-féle miniszteri irat 1896 decemberéből.

Öt lánylevél, melyek a következők lehetnek:

1. 1880. szeptember 10. Megj. GR 253.1.
2. 1880. október vége. Megj. GR 260—61. 1.
3. 1880. október 13. Megj. GR 264. 1.
4. 1880. november 11-i levél. Megj. GR 270.1.
5. 1880. november 26-i levél. Megj. GR 277. 1.

A három asszonylevél a következő:

1. 1881. április 17-i Megj. GR 284—85. 1.
2. 1881. július 10-i. Megj. 292—93. 1.
3. 1881. október 29-i. Megj. a regény 295. lapján.

Ezek a levelek a sürgönnyel és a kis ceruzarajzzal az OSzK Kézirat-tárában vannak, s Pásztor valamennyit beledolgozta a Gina és Rozamunda c. regényébe.

fehér macska — L. a F 12., 13., 14. sz. leveleit. Talán a Graben-féle üzletnek lehetett ez a neve és nem az Eduard Budei Maison Blanc

szabóüzleté. Bár a sok titokzatosság a név körül azt a gondolatot is felveti, hogy Pásztor nem valamiféle Fehér Macska nevű lokálra célozott-e s a következő levélben felsorolt lánynevek az ott dolgozóknak a nevei.

ne reszkirozza a pénzt — Pásztor több ízben küldött BR-nak pénzt levélben.

Délihez és Gmanhoz — Délihez és Gerstmannhoz. (L. a F 14. sz. lev. jegyzeteit.)

utcai lány — L. a F 7. sz. levél jegyzeteit.

utolsó előtti levelem — Ez az, amelyről az előbb azt írta: elveszett.

alig három hét múlva — 1927. április 1-én esedékessé válik a negyedévi lakkbér.

Elektrische Ausstellung — Bécsben 1883. augusztus 15-én nyílt meg a nemzetközi villamosági kiállítás. V ezt meglátogatta és cikket írt róla (*Bécsi dolgok*. VÜ. 1883. okt. 9.). (L. sorozatunk II. kötetében, a 142. és 382. lapon.)

Renngasse — Bécsi utca a III. kerületben a Belvedere kert közelében.

örülök a naptárnak — Pásztor elküldte a PH naptárát.

nem voltam szüz — Néhány lappal hátrább ugyanebben a levélben azt mondja: „Tiszta szüz voltam.” A kettő között nincs ellentmondás, mert csak azt állítja, hogy 1883-ban lett de facto is Vajda felesége.

szültem két fiut, ikret — Ezt a történetet leírja Emlékirataiban is (187—192. l.), Savanyúkúton úgy mondta el az újságrónak, hogy halott ikreket hozott a világra (Világ, 1913. júl 29.).

Schumayer Pilisi Róza — Társalkodónői szolgálatát leírja Emlékirataiban is (207. l.).

Apponyi Albert — (1846—1933) az ismert magyar politikus, főúr, akiről Krúdy is effélet ír egyik regényében. (Hét bagoly.)

Erdélyi Gyula — Tanúvallomását l. a 125. sz. levélben. Emlékirataiban azt állítja, hogy Erdélyi Gyula, amikor náluk lakott, megkönyékezte őt, de kidobta. A lakáscím nyilván tévedés: nem Múzeum körút, hanem Várház körút 2.

Siegfried G — Siegfried Gerstman. Tanúvallomása nincs a Nemzeti Múzeum kéziratárában. Így nem ismerjük.

Danke Franz, Rauer Franz — Csak ebben a levélben fordulnak elő ezek a nevek. Vallomásukról semmit nem tudunk.

Kindsfrau — Nevelőnő.

Stubenpostei — A bécsi nagykörút (Ring) egyik szakasza.

Zwrischütz — Bizonyára egy bécsi kávéház tulajdonosa.

Landes Gericht für ziwilsachen — Tartományi törvényszék polgári ügyekben.

sie ist hochachtbar, aber der Mann kam 10 mal des Tages wie Geistesabwesend lärmend — Ez a nő tisztelőre méltó, de a férje naponta tízszer is jött csaknem önkívületi állapotban és lármázott.

Katharina Stünzel — Karolina Stünzel, Róza egyik szállásadója.

Kassier vom Gizella Verein — A Gizella-egylet pénztárosa.

Katharina Koblicha — BR szállásadónője. Tanúvallomását nem ismerjük.

Solizitátor — Kilincselő (ügyvédbojtár) solicitor — a pört előkészítő ügyvéd; barrister — a tárgyaláson szereplő ügyvéd.

von Hungern kan diese Frau nicht gelebt haben, oder leben — Ha ez az asszony annyit éhezett volna, már nem élne.

Wiener Rettungsgesellschaft — A bécsi mentők.

Fleischmarkt Tér — Bécs belvárosában. Ezt az eseményt részletesen leírja Emlékirataiban (170. l.).

Finanzwelt — Pénzvilág.

um diesen alten Gewissenlosen Schuft — Ezért az öreg lelkiismeretlen csirkefogóért (ti. Vajdáért).

feljövetelemet Bécsbe — Az első bécsi út leírását l. Emlékirataiban (124—130. l.).

Férfitől érintetlen voltam — L. fentebb! Savanyúkúton azt mondta az újságrónak, hogy ő már a házasságkötés előtt Vajdáé volt egészen.

Stelle suchen — Állást keresni.

A sürgöny kurta tartalmát — Magyarázat a F 19. sz. levelében.

5 pengő — 1927. január 1-én jelentek meg az első pengős bankjegyek.

blos stellen — Leleplezni, lemezteleníteni.

Ischibe — Fűrdőhely Felső-Ausztriában. Ferenc József kedvelt nyári tartózkodási helye.

Laxenburg — Falu Béctől délre, ahol császári kastély volt.

Stefánia — Rudolf trónörökös felesége, ill. özvegye.

Drozendorf — Drosendorf falu Béctől északnyugatra.

Gr. Taafénéhez — Gr. Taaffe osztrák miniszterelnök hitvese.

Május 18 adika — V állítólagos születésnapja.

Rákosi jubileum — 1920. okt. 23-án volt Kisfaludy Társasági tagságának 50 éves jubileuma.

17. Pásztor Árpádhoz. Laurana, 1927. március 13.

K: Két ív levélpapír (305×205 mm) kétrétűvé hajtva. Az utolsó két oldalon keresztbe írt sorok. Fol. 4. A borítékon a címzés ugyanaz, mint az előző (F 16. sz.) levélen. Postai bélyegzők: „Laurana-Fiume 14.3.27. Budapest 927. MÁR. 16.” A borítékra Pásztor Árpád a következő mondatot írta rá ceruzával: „Pilisinél állásban! érdekes levél.” (L. erről a levélben.) A levél folytatja a magyarázkodást és válaszol azokra a kérdésekre, amelyeket Pásztor feltett. Ezekre vissza lehet következtetni a levél tartalmából. Ilyenek lehetnek: Mikor volt Pilisinél állásban? Miből élt, ha a férje nem hagyott számára pénzt? Adott-e ki szobákat? Igaz-e, hogy siket? Járt-e Gödöllőn? Hogyan történt az ikrek halála? Hogyan magyarázza Vajdának eskü alatt tett vallomását? stb.

M: Kiadatlan.

Gman, Dr. G. M. — Gerstmann, Max Gerstmann, annak a családnak tagjai, akikkel BR jó ismeretségben volt, s akikkel többször dolgozott mint varrónő. (L. a F 14. sz. lev. jegyzeteit.)

Max und Moritz — Wilhelm Busch (1832—1908) német humorista és rajzoló egyik művének címe.

12. III — Róza születésnapja.

dein Goldenen Wiegenfest Röschen — Rózsika, a te aranyos születésnapod.

ról .ra — Pontról pontra.

Ádám és Éberling — L. a F 14. sz. levél jegyzeteit.

P. R. — Pilisi Róza, tanú a válópörben.

Vda — Vajda.

Irmey Ferenc — Tanár, V tisztelője, akivel sokszor ült a költő kettesben a Kammon-kávéházban.

Bizonyosság erre egy asszonylevél — Levél asszonykoromból. L. V levelét 1881. október 29-ről.

szobákat sose attam ki — Ez ellene mond annak, ami a Kun Annához írt levélben olvasható (F 1. sz. levél.).

Erzsébet, Natali, Carmen, s Alexandra, Stefani, Gizella, Maria, Valéria, Margareta olasz etc. — A királyi család tagjai, akikhez a cég megbízásából ruhapróbákra járt. (L. még F 16. sz. levél.)

süket nem voltam — A válópör során hangzott el Gyurkovicsné vallomásaiban. Siketségét Balla Ignác és Reichard Piroska is említi.

11-ben nem voltam Gödöllőn — 1911-ben nem, de a háború alatt vagy után volt Gödöllőn vagy Gödöllő mellett Veresegyházán, ahol egy kastélyban dolgozott. (L. a F 22. sz. levelét.)

österreichisches Strafgesetzbuch — Osztrák büntetőtörvénykönyv.

Neki sok vaj van a fején — Célzás arra, hogy Gerstmann hamisan vallott az ikrek haláláról.

Ober L. G. Rath — Ober Landes Gericht Rat: kerületi törvényszéki tanácsos.

Neuda — Talán inkább Neruda.

magam nem hitte egy percig se — Pásztor válaszolt az előző levélben feltett kérdésre, s megnyugtatta az asszonyt, hogy ő egy percig sem hitt abban, hogy Róza valamikor is utcalány volt.

elháltam — L. az előző (F 16. sz.) levelet.

on consumatum — Non consummatum címen indította el V a válópört.

az asszonyt abszolút nem kérdezik — Többször is megkérdezték. (L. a Bevezetést.)

Vajda nem 7, hanem 18/V. 1827-ben született — A születési anyakönyvi kivonat szerint V május 18-án született, önéletrajzában azonban május 7-ikét jelöli meg. Ez utóbbi az elfogadott. (L. Komlós: Vajda János. Bp. 1954. 9. 1.)

említett leveleit — V 1881. október 28-i levele, amelyben megköszöni a botasokat.

amit Palágyi írt a naptárba — Palágyi Lajos cikke. (L. a F 15. sz. lev. jegyzeteit.)

18. Pásztor Árpádhoz [Laurana, 1927. március.]

K: Keltetetlen levél barna csomagolópapírra írva. A 320×170 mm nagyságú, ollóval levágott lapokat kétrét hajtotta s így a három lap 12 számozott oldal. Puha fekete grafitceruzával írta nagy betűkkel. Egy-egy oldalon 8—10 sor van csupán. Ez a levél felsorolja, mit ad az 500 líráért. Feltehető, hogy a következő levéllel együtt küldte el. Ezért tettük eléje. Fol. 6.

M: Kiadatlan.

1871-ből — Hibás évszám. Helyesen 1881.

alea casta est — Helyesen: **alea iacta est**: a kocka el van vetve. Ezt egyik újságcikkből idézi.

a mellékelt irást — Alkalmasint a következő levélnek a vonalas füzetből kitépett kettős lapja. De mivel ott van megszámozva, abban közöljük.

19. Pásztor Árpádhoz. Laurana, 1927. március 23.

K: 4 db csomagolópapírból vágott lap (330×170 mm méretű), és egy nagy alakú vonalas füzetből kitépett kettős lap (340×210 mm), melyek számozását BR végezte (I—XI.) Fol. 6. A szöveg ceruzával van írva és nehezen olvasható. A levél lényegében magyarázat a mellékelt Vajda-relikviákhoz, az is lehet, hogy az előző levéllel együtt küldte el Pásztornak, abban hétfőt, ebben szerdát emleget. A felsorolt mellékleteket Pásztor megkapta. Most valamennyi a Nemzeti Múzeum kéziratárában van.

M: Kiadatlan.

másnap elment Esztergomba — V-nak erről az április 13-i útjáról semmi más bizonyítékunk nincs. Az érsekhez írt levele csak azt említi, hogy 1882. május havában írta az első folyamodványát a Szentsekhez a válás kimondása ügyében. Feltételezhető, hogy a beadvány előtt személyesen is járt Esztergomban.

on consumatum — Non consummatum alapján kérte V a válás kimondását.

Gyula — Vajda Gyula pesti rendőr. V öccséről semmi más adatunk nincs. (L. még E 156. 1.)

az erdő árkában lették halálukat — V szülei 1863. szeptember 17-én kocsijukkal Vél és az erdészlak között felborultak és szörnyethaltak. (Az eset leírását l. PH 1897. január 25., 26. és Komlós.)

Ministeri irat — Wlassics értesítése a kegydíj kiutalásáról.

18879 — Helyesen 1879.

tintával írt névjegy — 72. sz. levél.

Szász Károly: Gyöngyvirágok — Erről a könyvről BR Emlékirataiban is beszél (7—8 l.), de ott Byron Magány c. versét említi. A könyv Szász Károly versfordításait tartalmazza, amelyek eredetileg a Kisebb műfordításai c. kötetben jelentek meg (Pest, 1872. 1—3. k.). Moore Tamás: Csak légy enyém c. versének fordítása az I. k. 51. lapján, Byron: Magány c. verse pedig a II. k. 54—55 lapjain olvasható.

A bélyeg nélkül feladott levél — Eszerint (9. lap.) 1880. július 10-ike körül érkezett, de az arra való utalás, hogy titokban meg-

küsznek és hogy mindenben úgy legyen, ahogy Bartos Róza akarja, egy október végi levélre mutat. (Közölte Kun József. Új Idők, 1910. II. 20.)

a X/13 levél — Benne van Pásztor regényében (264. l.) és közölte Reichard Piroska is (Az Újság, 1911. dec 24. 87. l.).

November 11-diki levél — Pásztor regényében a teljes szöveget közli (270. l.) BR itt azt állítja, hogy a levél Pásztórról érkezett. 1911-ben Reichard Piroskát úgy tájékoztatta, hogy Bikolról kapta a levelet, melyet még egy névjegy is kiegészített: „Megérkeztem Süttőn a fejedelmi diszhinto is megjött, csak azt sajnálom, hogy kedves Magácákával nem ülhettem bele. Csókolom ezerszer. Legyen vidám és nyugodt.” (Az Újság, 1911. dec 24. 84. l.) Süttő Bikol mellett van, s így mi a november 11-i levelet Bikolról küldöttnek vesszük. (L. még e kiadás II. kötetében *A bikoli fák alatt c.* vers jegyzeteit.)

Hornyák János a csipisz — Az 1881. április 17-i V-levél aláírása. A költő maga nevezte el így magát megismerkedésük első hetében.

Csipisz — Nem nagy férfi.

Bikoli fák alatt — V verse. Megjelent 1880. dec. 25-én a PN-ban. **vartam a komisz katona gatyákat** — L. a F 9. sz. levelében és jegyzeteiben.

pinkli — Kötég, batyu.

Vizer Róza — E-ban (228. l.) BR azt írta, hogy Vizer Kálmánné gróf Teleki Emma volt. Vizer Rózának a vallomása nincs meg az OSzK-ban, talán azért, mert ő csak a Szentszéknél folyó pörben tett vallomást.

Az említett emléktárgy — Az 1881. április 17-i levélben van róla szó, s itt derül ki, hogy ez nem volt más, mint egy erdei fenyő toboza — Föhren Zapfen.

X. 29. az előzőleg jött őszön — Nem jól emlékszik, vagy nem jól fogalmaz. A levél 1881. október 29-én kelt, benne V megköszöni az utánaküldött halinacsizmát.

Miloszalevics — Miloszavlyevits Milán szabadkai ügyvéd és földbirtokos V barátainak egyike, akinél nagyon sokszor megszállt, ha vadászni ment Palicsra.

Pásztó Julius — 1881. július 10-i levél, melyet V a Heves megyei Pásztórról küldött, ahová sokszor lejárt Platthy Adorján földbirtokoshoz.

összes költemények — Az I. kötet 1881. március végén jelent meg. Ebben van az említett költemény, mely forró szerelmi vallomást tartalmaz.

konfortáblin — Bérkocsin.

a sürgöny — A 16. sz. levélben már említette, s ott ígérte a magyarázatot.

A kis rajz — Megjelent a PN-ban (1929. dec. 29. p. á. [Pásztor Árpád]: Rajzolta Vajda János címmel).

legeslegelsőbb levél — Nincs meg. Az előző meglevő Rózához írt levél kelte 1880. augusztus 28. Reichard Piroska közölt egy keltezetlen levelet, amelyről azt állította, hogy régiebb, mint az aug. 28-i, de az sem lehet az első, sőt tartalma szerint inkább aug. végéről (29.) való (78. sz. levél.).

János unokabátyám — Dvorzsák János, akit Róza hol jogász-

nak, hol katonatisztnek mond. E-ban T. A. monogrammal említi (126. l.).

Muzeum körut 22 — V lakása 1880 nyarán. A történetet kissé másként írta le E-ban: bekopogott, s amikor V kiszólt, hogy szabad, Róza elrohant. (9. l.) De másként mondta el Savanyúkúton az újságírónak is. Aszerint V nem volt otthon. V levele alapján ez utóbbit kell hitelesnek elfogadnunk.

Griffli és fekete palyi tábla — Griffel — palavessző. V lakásának ajtaján mindenütt volt egy palatábla, melyre látogatói felírták nevüket és üzenetüket, ha a költő nem volt otthon.

papendeln — Pappendeckel — karton, papírflemez. V nagyon sokszor használta írás közben.

Gut Ding braucht Weile — A jó munkához idő kell.

20. Pásztor Árpádhoz. [Laurana, 1927. március.]

K: Tintával frott levelezőlap. Címzése: „Nagyságos Pásztor Árpád Urnak Író Budapest V. Balaton ucca 2. IV. 3. Feladó: Özvegy Vajda Jánosné Italia Laurana Albergo Deblejak.” A postai bélyegző nehezen olvasható, talán „28. 3. 27.” BR március 23-án feladta csomagban V kéziratait, fényképeit, egyéb emlékeit. Másnap vagy harmadnap levelet kapott Pestről, amelyben Pásztor a kéziratok egyes darabjait kéri, bizonyára sokallta az 500 lírát, s úgy gondolta, hogy az egyes darabokat olcsóbban megkapja. Erre válaszol BR ezen a levelezőlapon. Fol. 1.

M: Kiadatlan.

mamon — Mammon — a pénz, az 500 líra, amelyet az özvegy a kéziratokért szeretett volna kapni.

meine Muskeln — Az izmimat.

21. Pásztor Árpádhoz. Laurana [1927. április 2.]

K: Tintával frott levelezőlap, melyen jól olvasható a bélyegző: „Laurana 3. 4. 27. Fiume.” Címzés ugyanaz, mint az előző lapon. A levél rövid értesítés arról, hogy a kialkudott pénz fele, 250 líra megérkezett. A szövegből arra lehet következtetni, hogy Pásztor újabb öt kérdésre kért választ. Felvilágosítást szeretett volna kapni Csereghy Károly, illetve BR ügyvédjének szerepéről, az 1885. január 6-i verekedésről. Leírhatta véleményét V és felesége egzaltáltságáról. Talán erre vonatkozik BR megjegyzése a „téves kompinációk”-ról. A későbbi levelekből nem derül ki, hogy a feltett kérdésekre az özvegy válaszolt-e valaha. A számban és terjedelemben fogyatkozó levelek arra mutatnak, hogy nem. Lassan Pásztor is abbahagyta a kérdészködést, miután megkapta azokat az iratokat, melyekre szüksége volt a Gina és Rozamunda c. regény megírásához.

M: Kiadatlan.

22. Pásztor Árpádhoz. [1927. április 17. után.]

K: Ceruzával frott levél egy 340 × 210 mm nagyságú vonalas papíron. A lap egyik oldalára írva. Fol. 1. Nyugtázza a kialakított 500 líra második felének érkezését. Előzőleg levelet is kaphatott, amelyben Pásztor megírta, hogy újra járt Bécsben, és hogy Pesten készülődnek V centenáriumára. Szeretné a regényt erre az időre megjelentetni. Ez kézzet-hette BR-t arra, hogy vasúti jegyet kérjen a hazautazáshoz. Arról nincs tudomásunk, hogy 1927 májusában volt-e Pesten. A levél keltét hitelesíti a húsvéti ünnepekre való célzás. Ebben az esztendőben ugyanis az ünnep április 17—18-án volt.

M: Kiadatlan.

2 nap a centenárium előtt — Már az előző levelekben is emlegette, hogy május 18-ra, V születésének évfordulójára szeretne Budapestre utazni. (F 12., 16. sz. lev.)

Vörösegyházán, Gödöllő mellett — A F 17. sz. levélben azt írta, hogy 1911-ben nem volt Gödöllőn. Itt azt írja, hogy Gödöllő mellett Veresegyházán dolgozott. Ez valamikor a háború végén lehetett 1918/19-ben, mert akkor hosszabb ideig Budapesten s környékén tartózkodott. 1919 nyarán segélyt kért és kapott a Közoktatásügyi Népbiztoságtól (l. a Bevezetést), ugyanez év decemberében szeretne volna magát felvétetni a Rókus-kórházba (6. sz. lev.). E két időpont között dolgozhatott varrónőként Gödöllőn és környékén.

Macesz — Kovásztalan kenyér, melyet a zsidók húsvét hetében esznek.

zu jung vagyok — Nagyon fiatal.

23. Pásztor Árpádhoz. [1927. április—május.]

K: Három különböző nagyságú lap. Az első 210 × 170 mm-es barnás, egyszerű levélpapír, tintával frott, a második 133 × 90 mm, melyen a szöveg ceruzával van írva, a harmadik (107 × 55 mm) valószínűleg nem ehhez a levélhez tartozott, mert a felső sarkában piros ceruzával III jelzés van. A dátumra Pásztor regényének megjelenéséből (1927. március vége) következtethetünk. Pásztor — úgy látszik —, miután megírta a regényt, megszakította kapcsolatait az özvegygel. Legalábbis erre mutat az, hogy nincs több levél a hagyatékában. Talán a regényből sem küldött, mert BR bizonyára megírta volna észrevételeit.

M: Kiadatlan.

Edel sei der Mensch hilfreich und gut — Nemes legyen az ember, irgalmas és jó. Egy híres Goethe-vers kezdete. (Grenzen der Menschheit.)

Szerilem szótára — V műve. Teljes címe: *Szerilem szótára és kalauza*. Összeállította V[ajda] J[ános]. Athenaeum, Budapest, 1882. 315. l. Nem 1880-ban, hanem 1881 decemberében másolhatta.

24. Hatvany Lajoshoz. Budapest [1932. október—november.]

K: a Magyar Tudományos Akadémia tulajdona (M-s 393/b), 1952-ben került az Akadémia Kézirattárába. Barnás levélpapír 210×170 mm nagyságú, kétrét hajtva. Az 1. oldal üres, a második oldalon kezdődik a szöveg, a harmadik oldalon keresztbe írta sorokat.

M: Kiadatlan. BR a 30-as évek elejére elkészült Emlékirataival. Márai Sándortól tudjuk (Olvasmány. Vajda Jánosné emlékiratai. Újság, 1933. március 12.), hogy megérkezése előtt elküldte neki, ő is házalt vele, de nem kellett senkinek. Mindössze az Új Idők mutatott valami érdeklődést és 1931-ben közölt két epizódot BR életéből. (1931. I. k. 655—657. l. és II. k. 566—567. l.) 1932 októberében aztán maga az özvegy is megjelent Budapesten, s ő is elkezdte a kilincselést. A Pantheon könyvkiadó hívta fel figyelmét Hatvany Lajosra, a magyar írók mecénására, sőt írtak is érdekében Hatvanynak egy levelet, melyet az MTA Kézirattárából az alábbiakban közlünk:

„Igen tisztelt Báró Ur!

A tegnapi napon megjelent nálam özv. Vajda Jánosné és felajánlotta a Pantheonnak kiadásra egyrészt saját naplóját, amelyet férjével való együttéléséről írt, másrészt férjének hozzáintézett 605 levelét. Miután ezeknek a munkáknak kiadása nem vág a Pantheon munkakörébe, arra gondoltam, hogy Magyarországon a hivatalos szerveken kívül, akiket pedig mint tudjuk, ilyesmire megmozgatni nagyon nehéz, az egyetlen ember, aki ilyen irodalomtörténeti érdekességű dokumentum iránt érdeklődhetik, csak Ön lehet. Özv. Vajda Jánosné igen nagy nyomorban, Abbazsiában él, pillanatnyilag azonban rövid ideig Pesten tartózkodik és a következő címen található: Rákóczi ut 13. I. 13. Schner. Amennyiben tehát Báró Ur a dolog iránt érdeklődik, szíveskedjék vele közvetlen érintkezést keresni. Elnézését kérem, hogy ezen ügygel zavarom és maradtam kiváló tisztelettel

Budapest 1932. X. 14.

Dormándi László.”

A levélben két számhiba van: a 605 levél helyett 506 levél a helyes, BR címe pedig: Rákóczi út 13. I. 11. A levélben megnevezett Schner család sehol nem fordul elő BR írásaiban.

BR maga is írt Hatvanynak. Ebben az első levelében megemlíti a birtokában levő leveleket, az emlékiratait, s csak annyit kér, hogy beszélhessen Hatvanyval.

25. Hatvany Lajoshoz. [Budapest, 1932. október—november.]

K: Fehér levélpapír, 338×210 mm nagyságú ív, kétrét hajtva. Az első oldal üres, a szöveg a 2., 3., 4. oldalon van. A kézirat az MTA Kézirattárában M-s 393/b jelzés alatt található.

Hatvany BR levelére elutasító választ adhatott, hivatkozván a gazdasági válságra. Legalábbis erre lehet következtetni a levél szövegéből.

Ez a kézirat — Emlékirataim. Egy sokat emlegetett házasság meztelen igazsága. A kézirat, amely végül is az OSzK-ba került. (20/1933.)

ismerve kérem az ön tollát még Ausztriából — Hatvany Lajos (1880—1961) 1919-ben Ausztriába emigrált és 1927-ig ott és Németországban élt. Elég sokat publikált németül, éles hangú cikkeiben támadta az ellenforradalmi rendszert. Bár Róza ekkor már Abbáziában élt, feltehető, hogy Hatvany írásai kezébe kerültek.

250 Pengőért — Ez lényegében ugyanaz az összeg (1000 líra), amennyiért Pásztornak ajánlotta. (L. a F 16., 18. sz. leveleit.)

26 Pengő nyugdíj — Átszámította pengőre a havi 80 líra nyugdíját. (Lásd Reichard Piroska cikkét: Újság, 1933. május 28.) Hatvany végül is nem vette meg a kéziratokat. Mielőtt az Emlékirataim az OSzK-ba került volna, Hevesi András, a BHírlap munkatársa két cikkre valót kimásolt és közölte a Nyugatban. (L. erre vonatkozóan Illés Endre: Móricz Zsigmond notesze c. cikkét. Új Írás, 1967. szeptember. 116. l.) — A részletek megjelenését BR már nem érte meg. Aznap közölték halálhírét az újságok (1933. február 28.), amikor az első közlemény megjelent. (Nyugat, 1933. március.) A féltve őrzött levelek valahol Budán maradtak, s bizonyára megsemmisültek.

VAJDA JÁNOS ÉLETÉNEK ÉS ÍRÓI PÁLYÁJÁNAK FONTOSABB ESEMÉNYEI

1827—1847

1827. máj. 7. V születésnapja. Nem dokumentálható!
máj. 18. V megkeresztelése a józsefvárosi plébánián (Anyakönyvi kivonat).
- 1840—42. Pesten a piarista gimnáziumba jár.
1842—43. Vajda Péteréknél lakott.
1844. dec. 18. V első verse: *Bakonyi legény*. Életképek.
1845. ápr.— Vándorszínész. Bejárja az egész országot.
1846. jún. 17.—
1846. okt. 9. Vajda János népköltészeti gyűjteménye. Nyírség. Fábiánháza. Erdélyi János-féle gyűjtés 152. darabja. MTA Kézirattára. Sz: Irodalom 8. 206/152. Hazamegy Válba. Nevelősködik.
1846. ősz. Vers: *A hazafiakhoz*. Pesti Divatlap.
1847. jan. 31. Gyakornok Alcsuthon a hercegi birtokon.
1847 tavasza
1847 ősze.
1847. ápr. 11. Vers. *Atyámmal*. Pesti Divatlap.
aug. 26.,
szept. 30. Vers: *A nemzethez I., II.* P. Divatlap.
szept. 30. Vajda Pestre megy.
okt. 9. Vers: *Elvirához*. Honderű.
17. Vers: *Az örült költő*. Honderű.
30. Vers: *Népdal*. Honderű.
- nov. 9. Vers: *Színész barátaimhoz*. Hazánk, Győr.
11. Vers: *A tavasz jelet*. Hazánk, Győr.
11. Vers: *István főherceghez*. Pesti Divatlap.
9—18. Levél: Kovács Pál levele V-nak. Szerződés.
19. Vers: *Két jó barátom*. Hazánk, Győr.
22. Vers: *István főherceghez*. 2. közl. Debrecen—Nagyvárad. Értesítő.
25. Levél: Kovács Pálhoz Győrbe. Melléklet: *Merengések I., II.* Kéziratban maradtak.
25. Vers: *Az én szülőföldem*. Pesti Divatlap.
- nov. 1. Vers: *A rab halála*. Vahot-Almanach. 1848. jún.

1848

- jan. eleje. Levél: Kovács Pál levele V-nak. Pénzt küld.
jan. 18. Vers: *Ebbéd után*. Hazánk, Győr.
22. Levél Kovács Pálhoz Győrbe.
23. Vers: *A honárulókhoz II.* Pesti Divatlap.

- febr. 8., 24. Próza: *Töredékek egy vándorszínész naplójából.* Pesti Divatlap.
- márc. 19. Vers: *A honárulókhoz I.* Életképek.
- ápr. 8. Vers: *Mi újság!* Pesti Divatlap.
9. 1. Vers: *A gonosz házasság.* Szavaltá egy nagygyűlésen.
- máj. 1. Bécsbe viszi 30-ad magával az Egyetem zászlaját.
13. Vers: *Kell-e hivatal!* Pesti Divatlap.
- jún. 11. Vers: *Adjon Isten.* Nép Barátja.
15. Vers: *A honárulókhoz III.* Radical lap.
18. Vers: *Ki bánt!* Nép Barátja.
29. Vers: *Önkényes dala.* Radical lap.
- júl. 9. Vers: *Se földem, se hazám.* Radical lap.
15. Vers: *Néprománcsféle.* Charivári Dongó.
- aug. 4. Vers: *Július 22-én.* Népelem.
- aug. elején. Jelentkezik honvédnek.
16. Vers: *Egy abszolútizmust pártoló politicus kitörése.* Charivári Dongó.
22. Próza: *Tábori levél.* Március tizenötödike, aug. 30.
- szept. 6. Vers: *Merengés.* Pesti Divatlap.
- szept.-ben beteg. Betegen hallgatja a pákozdi csata zaját.
- Besorozzák a 24. zászlóaljba Damjanich seregébe. Zászlótartó.
- Dec. ben: Órmester.

1849

- jan. A Bánságban katonáskodik.
- febr. Debrecenben, majd Aradon katonáskodik.
- ápr. 13. Vers: *Körültünk vagy tíz ellenség.* Nép Barátja.
- máj. eleje: Pestre megy, beteg. A térparancsnokságon dolgozik az irodában. Végignézi Buda ostromát.
- máj. 31. Vers: *Franciaországnak.* PH.
- jún. 8. Vers: *Bérangerhoz.* Esti Lapok.
9. Vers: *A vörös sapkás.* Esti Lapok.
15. Vers: *Krisztus és korunk.* Esti Lapok.
17. Vers: *Éljen a köztársaság.* PH.
20. Vers: *Franciaországnak.* Másodközlés, Esti Lapok.
20. Vers: *Washington.* Esti Lapok.

A nyár folyamán mint lábadozó a hadsereggel együtt hátrál Pestről Borosjenőig. Kórházba kerül. Majd Fejér megyében bujkál Berényi Antal drámaíró barátjával.

december: Jelentkezik az osztrák hadseregbe. Lombardia. Pádua.

1850

- jan. 31. Vers: *Bucusu.* (Kézirattárban maradt fenn.)
- jan. 31-től
- nov. 17-ig Katona.
- nov. 17. Vers: *A szerencséhez.* Pesti Röpívek.

25., 26., 27. Novella: *Az elítéltek éjjele*. Hf.
Az év végén Halason és Budán napidíjas földbecslő.

1851

febr. 10., 11., 12. Novella: *Szeverina*. Hf.
márc. 18., 19. Novella: *Hábor*. Hf.
jún. 17., 24. Vers: *Szerelem édene I—VI.* (Gáláns vidéki kalandot tükröz.) Hf.
okt. 1. Vers: *Dalok I—III.* Hf.

1852

szept. 12. Vers: *Meghasonlás.* (Évszám 1849.) BV.
okt. 31. Vers: *A fecskék.* Béranger után. BV.
dec. 12. Vers: *A vén csavargó.* Béranger után. BV.

1853

Budán telepszik le. Az ősz meghozza számára a nagy élményt: Gina ekkor lép be életébe. Gina ekkor 16 éves. Róla mintázza: *A jáborfa regéje, A Kiállhatatlan szépről, Béla királyfi, Ildikó, Manna, Barát és vetélytárs, Egy bolond, aki szeret hősnőt.*

szept. 7. Vers: *A szomorú szerzetes.* Lenau után. Hf.
16. Vers: *Nyári dél.* Hf.
22. Vers: *Az erdőben.* Hf.
29. Vers: *Románc.* Hf.
okt. 6. Vers: *Mi vagy te? Sirámok XIV.* Hf.
okt. 23. Vers: *Óthon.* D.
dec. 14. Vers: *A toronyban éjfél kong az óra.* Hf.
17. Vers: *Édes álom, boldog álom.* Hf.
22. Vers: *Gyere hozzám.* Hf.

1854

jan. 7. Vers: *Szerelem Átka IX.* Hf.
febr. 25., 27., 28. Próza: *Bolond történetek.* Hf.
márc. 7. BHírlap jelzi, hogy a Hf keveset fizet V-nak.
ápr. 21. Vers: *Tömlőctartó lehetett.* Hf.
23. Vers: *Balassa Menyhért.* VÜ.
máj. 1. Megszűnik az ostromállapot, a börtönlakóknak amnesztia.
7. Vers: *Imre herceg.* BV.
27. Vers: *Sirámok I. (Száll a hegyre.)* Hf.
jan. 4. Vers: *Sirámok II. (Szól a zene.)* Budapesti Hírharang.
25. Vers: *Sirámok VIII. (Elhallgass.)* BV.

29.	Vers: <i>Az idő. Béranger után.</i> Hf.
jún.—júl.	Vers: <i>Béla királyfi.</i>
aug. 4.	Próza: <i>A szerelmes gyermek.</i> Novella. Hf.
6.	Vers: <i>László vitéz.</i> VÜ.
szept. 3.	Vers: <i>Sírárok IX. (Napról napra ...)</i> BV.
10.	Vers: <i>Sírárok V. (Mily vidám ...)</i> BV.
10.	Vers: <i>Béla királyfi.</i> Divatcsarnok.
24.	Vers: <i>Sírárok III. (Föltámadni ...)</i> BV.
okt. 2.	Vers: <i>Sírárok VI. (Hová lett ...)</i> HF.
14.	Vers: <i>Sírárok XIII. (A tükörbe ...)</i> HF.
15.	Vers: <i>Sírárok XV. (Száll a madár ...)</i> BV.
15.	Vers: <i>Sírárok XVI. (Bujdosik ...)</i> BV.
15.	Vers: <i>Sírárok X. (Mikor a nap ...)</i> BV.
23.	Vers: <i>Sírárok XII. (Menj el innen ...)</i> HF.
nov. 12.	Vers: <i>Sírárok XVIII. (Hej de nem így ...)</i> BV.
déc. 3.	Vers: <i>Sírárok XI. (Apró lanyha ...)</i> BV.
Az év vége felé	Vers: <i>Annak sirján ...</i> M: 1857. Szépirodalmi Közlöny.

1855

jan.	Vers: <i>Sírárok VII. (Én borjunak ...)</i> Müller Gy. naptára.
febr. 24.	Vers: <i>Bojtár Bandi.</i> Hf.
márc. 27.	Vers: <i>Szerelem átka X. (Nem szeretlek ...)</i> Hf.
29.	Vers: <i>Sírárok VI. (Érzem, hogy ...)</i> Hf.
ápr. 20.	Vers: <i>Szerelem átka VI. (Szeretlek ...)</i> Divatcsarnok.
máj. 22.	Engedélyezik a Magyar Sajtó megjelenését.
25.	Vers: <i>Szerelem átka XI. (Nem tudok ...)</i> Divatcsarnok.
jún. 15.	Vers: <i>Költő barátomhoz I. Családi Lapok.</i>
júl. 1.	Megindult a Magyar Sajtó. Szerk. Török János. V az indulástól belső munkatárs, színi referens, az Újdonság rovat, majd a Budapesti Újdonságok rovat vezetője. A lap számára fordítja Lermontov Korunk hőse c. regényét.
júl.—okt.	V Bécsben lakik.
júl. 8.	Vers: <i>Bucsu.</i> BV.
30.	Vers: <i>Szerelem átka I., VII., VIII.</i> Divatcsarnok.
aug. 18.	Vers: <i>Visegrádon.</i> Hf.
nov. 4-től.	A Budapesti Újdonságok rovatot vezet, visszatért Pestre.
30.	Vers: <i>Szerelem átka II. (Szeretlek én ...)</i> Divatcsarnok.
Ez év nyara:	Vers: <i>Mátyás tréfája.</i>
ősze:	Hölgyek Naptára, 1856.
	Vers: <i>Két románc. Lacikonyha.</i>

Ez a Ginával való kapcsolat esztendeje. Újra ostromolni kezdi Ginát, de ő hallani sem akar róla.

- jan. 30. Vers: *Gina emléke III.* Divatosarnok.
 febr. 19. Próza: *Mocsáry: A magyar társas élet.* MS.
 22. Színi kritika: *Kövér: Hűség hiülenségből.* MS.
 28. Színi kritika: *Szigligeti: Dallos Pista.* MS.
 márc. 6. Vers: *Gina emléke IV.* Hf.
 márc. 9. Színi kritika: *Szentpéteri.* MS.
 11. Vers: *Gina emléke V., VI.* Hf.
 16. Színi kritika: *Bauernsfeld.* Délibáb, MS.
 20. Vers: *Gina emléke VII.* Hf.
 20. Vers: *Gina emléke I., II.* Divatosarnok.
 31. Levél *Egressy Gáborhoz.*
 ápr. 2. Színi kritika: *Dobsa: IV. László.* MS.
 3. Vers: *Gina emléke X.* Hf.
 10. Vers: *Gina emléke XI.* Hf.
 12. Színi kritika: *Kövér: Celesztina.* MS.
 16. Színi kritika: *Még egyszer és utolszor a IV Lászlóról.* MS.
 19. Vers: *Szerelem átka V.* Hf.
 23. Színi kritika: *Kovács Pál: A bizalmatlan.* MS.
 25. Színi kritika: *Feleki: Enyingi Török János.* MS.
 29. Vers: *Gina emléke VIII., IX.* Hf.
 máj. 1. Színi kritika: *Szigligeti: Pál fordulása.* MS.
 4. Novella: *Borzasztó dolgok.* D.
 8. Színi kritika: *Levasseur francia társulatának előadása.* MS.
 29. Színi kritika: *Szigligeti: Okos bolond.* MS.
 jún. 4. Színi kritika: *Vahot: Mária királynő.* MS.
 jún. 6. A Hf. jelzi a *Költemények* közeli megjelenését.
 7. Színi kritika: *Obornyik: Brankovics György.* MS.
 12. Vers: *Gina emléke XVII.* Hf.
 27. Színi kritika: *Gajzágó: Békegy.* MS.
 28. Vers: *Gina emléke XXI.* Hf.
 júl. 19. Vers: *Gina emléke XX.* Hf.
 24. Megjelent a *Költemények* c. kötet. Hf.
 27. Vers: *Gina emléke XVIII.* D.
 aug. 1. Színi kritika: *Beöthy: Őzveggy és proletár.* MS.
 10. Színi kritika: *Becsületszó. Még nem késő vígjátékok.* MS.
 aug. 19. Színi kritika: *Veszedelemes jó barát. (Egy nő kinek . . .)* MS.
 25. Vers: *Lászt Ferenchez.* Hf. Másnap találkoznak!
 27. Színi kritika: *Férjem sztnész.* MS.
 szept. 4. Színi kritika: *Nevelő kerestetik. Apró félreértések.* MS.
 21. Színi kritika: *Hebbel: Judit és Holofernes.* MS.
 24. Greguss: *Vajda költeményei. Bírálólat.* PN.
 24. Hír arról, hogy az *Il dikót* bírálólatra kiadták. Hf.
 26. Színi kritika: *Hegedűs: Nagy Lajos és kora.* MS.
 okt. 7. Színi kritika: *Szigligeti: Világ ura.* MS.

18. Szini Károly: Vajda költeményei. Hf.
 23. Színi kritika: *Szigligeti: Kísérlet*. MS.
 29. Színi kritika: *Szigligeti: Tízezer forint*. MS.
 nov. 1. Színi kritika: *Scribe: Cárnd*. MS.
 5. Színi kritika: *Nemes: Szalmaözeveg*.
 5. A bíráló bizottság elfogadta előadására az *Ildikót*.
 Hf.
 12., 13.,
 14., 15. Novella: *Egy nő, ki mérget akar venni*. Hf.
 21. Színi kritika: *Schiller: Stuart Mária*. MS.
 24. Színi kritika: *Alfieri: Míra*. MS.
 dec. 4. Színi kritika: *Pellico: Francesco da Rimini*. MS.
 11. Színi kritika: *Bourcicault: Londoni arszlánok*. MS.
 29. Színi kritika: *Szigeti: Becsületészó*. MS.
 dec. 9—21. A PN-nál V az Újdonság rovatot vezeti.
 között.

1857

V lakása január 1-től 1858. ápr. 25-ig Sebestyén tér 3.

- jan. 1. A NŐ indulása.
 1. Színi kritika: *Lear király és Feleki: Orosz házasság*.
 MS.
 3. Tudósítás arról, hogy az *Ildikót* rövidesen bemutat-
 ják.
 Színi kritika: *Gottschall: Fox és Pitt*. MS.
 11. Próza: *A szépről a szépekhez*. NŐ.
 11. Színi kritika: *Obornyik: Örökség, Kövér: Nőm meg-*
halt. MS.
 17. Vers: *Gina emléke XXVI*. NŐ.
 18.
 20. és
 febr. 1. Novella: *Egy bolond, aki szeret*. Hf.
 28. Az első jogász bál Pesten, magyar ruhákban 49 óta.
 febr. 1. Színi kritika: *Ferenczi Teréz*. NŐ.
 8. Vers: *Gina emléke XXIII*. NŐ.
 10. Színi kritika: *Fáy: Régi pénzek*. MS.
 13. (péntek) Az *Ildikó* bemutatása a Nemzetiben.
 (A sajtó úgy lehúzta, hogy többé nem adták elő.
 Vers: *Gina emléke XXV*. NŐ.
 Színi kritika: *Szigligeti: Cigányok*. MS.
 21. Színi kritika: *Gottschall: Cárnd*. MS.
 25. Színi kritika: *Berki: Mátyás diák*. MS.
 márc. 3. Színi kritika: *Laube: Essez gróf*. MS.
 13. Színi kritika: *Notre Dame-i toronyőr*. MS.
 18. Levél Simonffy Kálmánhoz.
 21. Színi kritika: *Kisfaludy: Három egyszerre*. MS.
 31. Színi kritika: *Osepreghy: Női harc*. MS.
 ápr. 4. Színi kritika: *Fortis Gabriella*. MS.
 7. Színi kritika: *Gutzkov: Tartuffe mintaképe*. MS.
 18. Színi kritika: *Canyisilli: Szerelmes örög*. MS.

	19.	Színi kritika: <i>Szigligeti: Mama.</i> MS.
	26.	Színi kritika: <i>Szigligeti: Bély Pál.</i> MS.
	26.	Vers: <i>Gina emléke XXVII.</i> NŐ.
	29.	Színi kritika: <i>Lovodi árva.</i> MS.
máj.	1.	A MS szerkesztője Jókai, s V neve eltűnik a lapból.
	3.	Vers: <i>Gyermeklányok emlékkönyvébe.</i> NŐ.
	17.	Vers: <i>Gina emléke XXII.</i> NŐ.
jún.	29.	Levél Pesty Frigyeshez.
júl.—aug.		Ágai szerint V Balatonfüreden nyaralt.
szept.	29.	Színi kritika: <i>Szigligeti: Pókainé.</i> MS.
okt.	5.	Színi kritika: <i>Stuart Mária.</i> MS.
	7.	Színi kritika: <i>Hamlet.</i> MS.
	8.	Színi kritika: <i>Gauthier Margit.</i> MS (Prielle K.-t lehúzza) (1. még <i>Pesti levelek</i> a NŐ-ban).
	11., 18.	<i>Manna</i> c. novella Szornjas Pál élnévén. NŐ.
nov.	3.	Színi kritika: <i>Vita a Magyar Postával.</i> MS.
	4.	Vers: <i>Annak sirján, kit ő szeretett.</i> Szépirodalmi Közlöny.
	5.	Színi kritika: <i>Jókai: Dózsa György.</i>
	15.	Vers: <i>Don Juan.</i> NŐ.
dec.	20.	Színi kritika: <i>A virrasztók.</i> Szépirodalmi Közlöny.
	20.	Színi kritika: <i>Költő barátomhoz II.</i> NŐ (Tóth Kálmán.).
	30.	Színi kritika: <i>Évszakok.</i> Szépirodalmi Közlöny.

Ebben az évben Dobsa és Vadnay Hollósy Kornélia-emlékkönyvet szerkesztettek; ebbe V is írt verset, ez azonban lappang.

Ugyancsak ebben az évben nekrológot írt Berényi Antalról a Színházi Naptárba (1857). Az Erdélyi Múzeum Almanachjában (1857) megjelent *Gina emléke XXIV.* Ekkor írhatta az *Egyedül* c. verset is, mely a Szépirodalmi Alumban jelent meg (1858).

1858

V ez évben lefordította Gérard: Az afrikai oroszánvadászat c. könyvét, összeállította a *Magyar képek albumát.* 100%-kal emelkedtek a vendégli árak. Pl. a vendégszoba 30 kr.-ról 60-ra.

jan.	5.	Próza: <i>Ez új esztendőben.</i> NŐ.
	10.	Próza: <i>Villeguireben.</i> NŐ.
	12.	Levél Keoskeméthy Aurélhoz.
	12.	Vers: <i>Keserű órában.</i> Hf.
	17.	Vers: <i>Hajótöröttek.</i> Szépirodalmi Közlöny.
febr.	12.	Levél Tóth Kálmánhoz és Pompéry Jánoshoz.
márc.	14.	Novella: <i>Balambér lelke.</i> NŐ.
	18.	Vers: <i>Angyal jár a földön.</i> Szépirodalmi Közlöny.
	21.	Vers: <i>Napfogyatkozáskor.</i> NŐ (A napfogyatkozás márc. 15-én volt.)
	28.	A <i>Nemzeti Lant</i> c. antológia megjelent VÜ.
Áprilisban		vidéken járt.
ápr.	25-től	Új lakás: Czukor utca 6.

25. A VÚ bejelenti, hogy V-től rövidesen költemények jelennek meg kötetben.
- máj. 27. Vers: *Petőfi olvasásakor*. Divatosarnok.
2. Vers: *A sírból*. NŐ.
3. A NŐ jelzi, hogy V hosszabb időt vidéken töltött.
- jún. 27. Próza: *Bajza Lenke beszélgyei*. NŐ.
- júl. 4. Vers: *Találkozó előtt*. NŐ.
- aug. 8. Próza: *Magyar hölgy és magyar lány dicsérete*. NŐ.
- 23., 29.,
- szept. 5., 12., 19. Novella. *Barát és vetélytárs*. NŐ. álnév: Hajdani.
29. Vers: *Gina emléke XXVIII*. NŐ.
- szept. 5. Hirdeti a *Magyar képek albumát és a Költeményeket*. VÚ.
19. A *Költemények II.* kiadása megjelent VÚ.
21. Hf is ajánlja a *Költeményeket*.
25. MS ír a *Költeményekről*.
26. A *Költeményekről* ír Tóth Kálmán. Hf.
30. Vers: *A csüggedetlen*. Szépirodalmi Közlöny.
- okt. 7. A *Költeményekről* ír a Szépirodalmi Közlöny.
14. Vers: *A vörös sípkás*. 2. közlése. Szépirodalmi Közlöny.
18. Tóth Kálmán levelet ír V kérésére Pesty Frigyeshez s elégtételt kér V nevében.
- 25., 27.
- nov. 1. A Magyar Posta V-ellenes írást közöl.
31. Próza: *Néhány szó négy szem közt*. NŐ.
31. Vers: *Régi dicsőségünk*. 2. közlés. NŐ.
- nov. 2. Megjelent Gérard: *Afrikai oroszán vadászat*. Ford. V. MS.
21. V megjött egy vidéki vadászatról.
28. Levél Tóth Kálmánhoz.
- dec. 25. Novella: *Balambér lelke*. NŐ.

1859

- jan. 9. Vers: *A vén mosónő*. NŐ.
- febr. 17. Levél P. Szatmáry Károlyhoz.
- febr. 20. V vidékről jött meg.
- márciusban megsérült keze a vívóiskolában, ezért nem írt Jósikáékknak.
- márc. 19. Levél Jósika Miklóshoz.
- ápr. 3. Novella: *A váratlan orvos*. NŐ.
- áprilisban a NŐ-nak 2500 előfizetője volt.
- máj. 1. Jókait szelkacásnak nevezi a NŐ-ban.
6. Párizsban megalakult a Magyar Igazgatóság (Kossuth, Teleki, Klapka részvételével).
- júl. 24. Solferinonál megverik az osztrákokat.
- júl. 24. és
- okt. 9. között nem V szerkeszti a NŐ-ot, beteg, vidéken van.
- aug. 7. Vers: *Gina emléke XXIX*. NŐ.

7. Megjelent Cserszilvási: *A vadászat mestere*. VÜ.
 14. Vers: *A természetből*. Nefelejts.
 21. Vers: *A beduin*.
 okt. 9. Vers: *Egy szolgálattelki poétára*. VÜ.
 dec. 25. Próza: *A magyar öltözet halhatatlansága*. NŐ.

A Budapesti Szemle XX. füzetében Erdélyi János ír V kötetéről.
 A *Magyar képek* albumában megjelent *A cimbalmos* c. verse.

1860

Az év elején V Tóth Kálmánnal párbaejtett, megvágta Tóth karját s utána 3 évig haragban voltak. A farsangon magyar táncokkal tüntettek, magyar ruhát hordtak. A márciusi 15-i ünnepségekbe a rendőrség is beavatkozott, utcai harcok voltak a diákok és a katonák között. Egy diák meghalt.

- febr. 12. Vers: *Az apagyilkos*. NŐ.
 26. és
 márc. 25. Vers: *Tavaszi felé I., II.* NŐ.
 ápr. 8. Széchenyi öngyilkosságának napja. Fekete ruhát viseltek.
 14. A Hf hírt ad a *Vészhangokról*.
 15. Vers: *Gina emléke XXX.* NŐ.
 15. A NŐ közli a *Vészhangok* előfizetési felhívását.
 24. A Divatcsarnok ajánlja a *Vészhangokat*.
 máj. 13. A NŐ jelzi, hogy a *Vészhangok* 1 hónap múlva megjelenik.
 (PA szerint V ezen a napon megy Bécsbe Ginát meglátogatni, s ennek a látogatásnak élményeként írta a *Kárhozat helyéért*. L. GR.)
 13. Vers: *A jáborfa regéje*. NŐ.
 27. Vers: *Mit kongnak, bongnak a harangok*. NŐ.
 május vége: Vers: *Gina emléke XXXI.* M. Akadémia könyve.
 jún. 10. Felhívás a *Vészhangokra*. Delejtű, VÜ.
 18. Levél Simonffy Kálmánhoz.
 júl. 1. Vers: *Gina emléke XXXII.* NŐ.
 8. V nyilatkozik a *Vészhangok* megjelenéséről.
 15-től nem V szerkeszti a NŐ-t, hanem Bús Vitéz.
 17. Hír a *Vészhangokról*. Hf, Divatcsarnok.
 19. Vers: *Tavaszi felé*. Másodközlés. Hf.
 21. Meleg szavak a *Vészhangokról*. MS.
 22. A *Vészhangokról* ír a *Képes Újság*.
 25., 31. V Balatonfüreden Dobsával magyar táncot járt Jókaiéknál. Hf.
 aug. 5. V panaszkodik a *Vészhangok* fogadtatása miatt. NŐ.
 5. Vers: *Gina emléke XXX.* Másodközlés. *Képes Újság*.
 aug. 26. Vers: *A kiállhatatlan szépről*. NŐ.
 okt. 1. Új lakásba költözik V. Lipót u. 34. I. e.

- nov. 4. Vers: *Jóbohó Peti*. VÚ.
23. Zilahy Károly a *Vészhangokról*. Szépirodalmi
Figyelő.
dec. A Nagykőrösi Dalárda V-t tiszteletbeli taggá
választotta.

1861

1860/61 fordulóján levél ismeretlenhez. Arcképet kér. Ebben az év-
ben jelent meg V-től a *Hölgyek titkára* c. levelező könyv. 220 l.

- febr. 15.,
márc. 1. és
máj. 1. *Széptani levelek*. NŐ.
márc. 12. Bartos Róza születésének napja.
15. V szalonkavadászatra szeretne menni Adonyba.
NŐ.
17. Levél Falk Miksához (megj. VÚ 1897. I. 24.).
23. Levél Falk Miksához.
31. Előfizetési felhívás a Csatárra. PN.
ápr. 4. Megjelenik a Csatár. Kiadó: Kozma Vazul.
máj. 1—szept. 15. Nem V szerkeszti a NŐ-ot.
8. Teleki öngyilkossága.
nyár: A városmajori hideggyógyvíz-intézetben tölti V
a nyári hónapokat. Vértessy Arnold visszaemléke-
zése. Hét, 1896.
júl. 28. V augusztus 1-én jön be Siklósitól, a Csatár kudarcra
desperálta. Zilahy levele Bajza Jenőnek. OSzK
Kézirattára.
szept. 13. Zilahy V-t a Griff-ben találta, aki hívta őt, hogy
menjenek Amerikába. Ott olyan várost alapítanak,
ahol nem szabad sem írni, sem olvasni. (Zilahy lev.)
dec. 1. Új lakásba költözik: Mészáros u. 2. II. e.

1862

Nagyon zavaros esztendő V életében. Megjelennek röpiratai.

- jan. 4. V neve eltűnik a Csatárból, ekkor mond le a NŐ
szerkesztéséről is.
ápr. 20. Új lakásba költözik, a Himző és Kalapos u. sarkára.
máj. Levelet ír Zilahy Károlynak. Elveszett. Zilahy lev.
jún. 1. Vers: *Ábrándok* (Csapongás). NŐ.
jún. 10. Megjelenik az *Önbírálat*. Elkelt belőle 1800 pél-
dány.
15. Az *Önbírálatról*: Kritikai lapok, Idők tanúja.
júl. 16. Az *Önbírálatról*: Pesti Hírnök.
22.
aug. 19. Az *Önbírálatról*: Divatosarnok.

23. Az *Önl irálatról*: Idők Tanúja.
 25. Az *Önbírálatról*: MS.
 26. Az *Önbírálatról*: Magyarország.
 27. Az *Önbírálatról*: Pesti Hírnök.
 30. Az *Önbírálatról*: Sörgöny, Gombostű, MS.
 31—
- szept. 4. Gyulai 6 cikke az *Önbírálatról*. Szépirodalmi Figyelő.
 aug. 2. V nincs Pesten, csak 1 hét múlva jön haza. Zilahy lev.
 3. Az *Önbírálatról*: Családi Kör.
 3., 9. Az *Önbírálatról*: Bolond Miska.
 6. Az *Önbírálatról*: MS (Jókai).
 8. Az *Önbírálatról*: Hortobágy, Debrecen. Alföld.
 9. Az *Önbírálatról*: Ústökös (Jókai verse).
 10. Az *Önbírálatról*: Ország Tüköre (Vadnay).
 16. Zilahy levele Bajza J-nek, mely szerint V ki akar békülni a világgal, s a békülést Vadnayval kezdi.
 17. Az *Önbírálatról*: Egri Posta.
 szept. 2. Az *Önbírálatról*: Jövő.
 okt. 1. V új lakásba költözik: Zöldfa u. 14.
 13. V levele Zilahyhoz. Elveszett.
 30. Megjelenik a *Polgárosodás*.
 nov. 13., 18., 27. Rosszindulatú megjegyzések V-ről. PN.
 nov. 26. V levele Zilahy Károlyhoz. Hívja a MS-hoz. (Zilahy lev.) (Elveszett.)
 novemberben a Bihar c. lapban *Herostratidák* címmel oikksorozat.
 dec. 10. Levél Szilágyi Sándorhoz.
 13. Levél Kelemen Mórhoz.
 13. V levele Zilahy Károlyhoz. Elveszett, mint azok, amelyeket dec. 15—24. között küldött Zilahra naponta. (Zilahy—Bajza levelezés, OSzK.)

1863

- jan. 1. Átveszi a MS szerkesztését Jókaitól. A szerkesztőséget Bécsbe helyezi. A lap szerint V beteg, csak január 20. után lesz jobban. (Ez nem igaz!)
1. A NŐ-ot Bajza szerkeszti ténylegesen.
 1. Próza: *Visszatekintés*. Vezércikk. Tátrai álnéven. MS.
 3. Próza: *Belső élet*. Vezércikk. Tátrai álnéven. MS.
 4. Próza: *Rágalmak*. Vezércikk. Tátrai álnéven. MS.
 10. Próza: *Eszménykép*. Vezércikk. Tátrai álnéven. MS.
 13. Próza: *A rend satyrája fővárosunkban*. Vezércikk. Tátrai álnéven. MS.
 25—27. Próza: *Lapunk s a lapirodalom*. Vezércikk. Tátrai álnéven. MS.
 31. Kecskeméthy lapja, a Handabanda írja, hogy V tulipános szűrét elajándékozta, mert bohóceruhának

tartja. Már január 7-én is dehonesztálón nyilatkozott V-ről.

febr.	1—19. és	
márc.	6—12.	
	között	
	20.	<i>Irányszemlék.</i> 14 folytatás. MS. Próza: <i>Magasabb szempontok.</i> (Debrecenből írja Tátrai álnéven.)
márc.	6.	Célzás arra, hogy az <i>Irányszemléket</i> V könyv alakban kiadja. MS.
	8.	A Nemzeti Képes Újság (Thaly lapja) hírként közli, hogy V-t kérték fel a félhivatalos Sürgöny szerkesztésére. V levelet írt, amire Thaly goromba hangon válaszolt.
	22—23.	Próza: <i>Irodalmi viszonyok.</i> MS.
	23.	V megveri Thaly Kálmánt a Nádor-vendéglő előtt a Váci utcán. Ezért 8 napi börtönbüntetésre ítélik. Támadás V ellen. Üstökös.
ápr.	1-től	új lakásba költözik. Lipót és Mészáros u. sarkán. 2. e.
	2.	Próza: <i>Anyagi érdekek.</i> MS.
máj.	8.	Próza: <i>A nemzetiség eszméje mint politikai tényező.</i> MS.
	14.	Az Egri Posta írja, hogy a MS „Különféle” rovatát Nagy Miklós szerkeszti, aki Zilahynak segédkezett.
	16.	Vajda-ellenes frás jelenik meg a Handabandában.
	31.	A Függetlenség írja, hogy a MS szerkesztését június 1-től Szilágyi Dezső veszi át V-től, a NŐ-ot pedig Dalmady. Hasonló hírt közöl a Koszorú is és hozzáteszi: „Csak jót remélünk a változástól.”
máj.—jún.		Próza: <i>Útjegyzeteim.</i> Ország Tüköre.
júniusban		Marienbadban volt V, itt írta a <i>Cseh-német fenyegetőket</i> , amely a Lisznyai-Albumban jelent meg a <i>Lisznyai életéből</i> c. cikkel.
júniusban		jelent meg a Lisznyai-Album, benne 2 V cikk. L. fent.
jún.	27.	Zilahy V nevében elbúcsúzik a MS előfizetőitől.
júl.	1.	V bejelenti, hogy lemond a szerkesztésről, mert beteg.
júl.	1-től	a NŐ-ot Bajza Jenő szerkeszti hivatalosan is.
	5.	A Koszorú gúnyolódik, hogy V elment a MS-től.
aug.	1.	Levél Ráth Mórhoz.
	1.	Levél Heckenasthoz.
szept.	17.	V szüleinek halála.
	19.	Levél Bajza Jenőhöz.
okt.	1.	A NŐ jelenti, hogy V betegség miatt nem szerkesztette eddig a lapot.
	1.	Vers: <i>Memento mori.</i> NŐ.
	4.	A NŐ átvételét melegen üdvözi a VÚ.
	21.	V büntetése egy májusban elkövetett sajtóvétségért; 8 napi elzárásra ítélték, Heckenastot 1000 ft. pénzbírságra. A büntetését V december 3—10

között ülte le a Károly kaszárnnyában. (L. Szalády: A magyar hírlapirodalom statisztikája 1780—1880.)
 28. Bajza Jenő halála.
 dec. 17. Levél Szász Károlyhoz.

1864

jan. 17. Vers: *Memorandum. NŐ.*
 febr. 21. *Artor és Ida.* Koszorú.
 28. V 200 ft segélyt kér az Írói Segélyegylettől; elutasítják (L. PN 1868. január 1.).
 jún. 23. Levél Berozik Árpádhoz.
 szept. 25. V bejelenti, hogy megszünteti a NŐ-ot.
 26. V Bécsben a kancelláriánál kap állást.
 27. Levél Kelemen Mórhoz.
 okt. 13—29. 15 folytatásban Napóleonnól fordítás Thiers-től.
 nov. 9. A Pesti Hírnök szerint V memorandumot írt, hogyan lehetne kormánypártot alapítani. 12-én a hírt visszavonja. Átveszi a hírt a FL is.
 13-tól
 1865 végéig a Sürgöny c. lapnál dolgozik mint bécsi levelező. 48 bécsi levelet írt és 10—12 tárcát.

V lakásai 1864-ben:

jan. 1—ápr. 30. Pest Bástyá utca 23.
 máj. 1—jún. 1. Új világ utca 6.
 jún. 1—szept. 25. Új világ utca 13. I. e.
 V fordításai 1864-ben:
 Thiers: Waterloo. Pest, 1864.
 Thiers: I. Napoleon Szent Ilona szigetén. Pest, 1864.

1865

V az év nagy részében Bécsben él. Két bécsi lakásáról tudunk:
 Theresianumgasse 24. II. e. és Buchfeldgasse 9. I. e. Bécsbe érkezése után a Vadászúrt Szállóban lakott.

jan. 1. és
 szept. 30. között a Bécsi Híradó Vegyes rovatát vezette, tárcákat írt bele.
 jan. 15. A Hazánk és Külföld c. lap közli, hogy V-t jelölték a Kínfaludy Társaság új tagjai között: „Vajda a költő, fordító és journalista.”
 febr. 25., 26., 28. Prózai cikkek a Sürgönyben.
 márc. 24. Zilahyról ír a Bécsi Híradóban V.
 31. Próza: *Cézári és trói dicsőség.*
 ápr. 8., 9. Próza: *Bécsi tárcá. Sürgöny.*
 máj. 7. V-t Thaly megverése miatt 100 Ft bírságra ítélik. Bécsi Híradó.
 27. Levél Heckenast Gusztávhoz.

- jún. 10., 11., 15. Próza: *Pest és Bécs*. Bécsi Híradó.
 15—20. Levél Vadnay Károlyhoz.
 18. A FL bejelenti, hogy V-től cikket fog közölni.
 22. Próza: *A magyar nép* (a *Pest és Bécs* c. cikk részlete)
 FL.
- júl. 20. Történések elleni kirohanás. Thaly ellen. Bécsi
 Híradó.
- aug. 18. A Bécsi Híradó bejelenti, hogy V néhány hónapja
 Scherr nyomán Világirodalomtörténeten dolgozik.
 Szatirikus nekrológ a Bécsi Híradóról. V úgy nyi-
 latkozik, hogy „Letesszük tollunkat, hogy felve-
 gyük máshol”. Bécsi Híradó.
- szept. 30. Levél Jókai Mórhoz. Megjelent: Napkelet, 1925.
 Levél Kelemen Mórhoz Pestről.
- jún.—szept. 4—5.
 okt. 3—
 dec. 31. között 9 cikk a Sürgönyben V-től.
 29. Próza: *Budapest előnyei*. FL.
- nov. 2. Levél Kelemen Mórhoz.
 dec. 1. Levél Kelemen Mórhoz.
 2. A Magyar Világ c. lapba dolgozik V.
 28., 29. V jelű írások a Sürgönyben, pl. *Kávéházi hírlapok*.

1866

- jan. 3. Áldor Imre írja a Magyar Világban, hogy a NŐ
 bukásának politikai okai voltak.
 14., 17. Próza: *Bécsi élményeim*. Magyar Világ.
 18. V alkalmas lenne Shakespeare-fordítónak. Magyar
 Világ.
- febr. 4. A Magyar Világ találgatja, hogy V-t beválasztják-e
 a Kisfaludy Társaságba.
 11. Vers: *Boldog szerelem*. MNV.
 11. Próza: *A várhegy oldalán*. Magyar Világ, XYZ jel
 alatt.
- márc. 24. Próza: *Jegyzetek az írói karzaton*. Magyar Világ,
 XYZ.
 28., 30. Próza: *Nyelvhibáink özönéből*. Magyar Világ.
- ápr. 5. Próza: *Keserű falatok*. Magyar Világ és Válasz
Rostaházy cikkére.
- máj. 1. Próza: *Balatonfüred*. Magyar Világ.
 9. Próza: *A kávélegény*. Magyar Világ.
 24. Próza: *Utcai hangversenyek*. Magyar Világ.
 Próza: *A hü-hó zászlósa*. Magyar Világ.
- jún. 6. Levél Kelemen Mórhoz.
 13., 15. Próza: *Vendéglők, magyar pincérek*. Magyar Világ.
 26., 27. Próza: *Népszínházak Budapesten*. Magyar Világ.
- A nyár folyamán Kilépett V a Helytartótanács szolgálatából.
 okt. 7. V lefordította Dumas Clémenceau története c. mű-
 vét, amely Emichnél jelent meg (1867-ben!). FL.
 nov. 10., 11. Clémenceau története. Könyvismertetés. Magyar
 Világ.

Az ősz folyamán Két cikk a Magyar Világban: *A Lipót templom tetején, Némely kifogásokról a shakespeare-i művekben.*

1867

- febr. 17. Vers: *Mai dalok I., II.* MNV.
márc. 29. Vers: *Luzitán dal II.* FL.
31. Programnyilatkozat V-től, MÚ.
ápr. 1-től V főmunkatársa a MÚ-nak.
máj. 1. Új lakásba költözik: Kígyó utca 3. I. e.
3. Levél Kelemen Mórhoz.
aug.—szept.-ben Lakása: Ősz utca 28.
4., 10. Próza: *Délkeleti viszonyok I—VII.* MÚ.
8. Levél Kelemen Mórhoz.
22. Levél Kelemen Mórhoz.
26. Levél Kelemen Mórhoz.
dec. 17. A PN megtámadja V-t a Sürgönybe írt cikkei miatt.
21. Levél Br. Kemény Zsigmondhoz. VÚ.

Ormódi Bertalan Pecsovics Naptára cikket közöl V-ról. 1868.

1868

- jan. 1. Gyulai Pál: Felvilágosítás (V segélykérése). PN.
12. A Demokrata Kör ülésén V jegyzőként szerepel.
14. Buzogány c. lap, Eger, munkatársként említi V-t.
febr. 5—14. *Philozofiai levelek.* MÚ.
márc. 8. Próza: *Politikai morál.* MÚ.
28. és
ápr. 2. Próza: *Perfidia vagy nem az?* MÚ.
ápr. 10. Próza: *Perczel Mór merénylete Kossuth ellen.* MÚ.
18. Levél Irányi Dánielhez Párizsba.
28. Próza: *Ismét egy régi jelszó.* MÚ.
Új lakása: Kerepesi út 73. I. 12. Még 1869-ben is itt lakik.
júl. 30. V szakít a MÚ-gal.
aug. 22. A Nép Zászlaja bejelenti, hogy V munkatársa lett.
23. Cáfolat V szerepéről az újságnál. MÚ.
29. Cikk: *Felelet a Magyar Újságnak.* Nép Zászlaja.
szept. 4. Cikk: *Nyilatkozat.* Megj. szept. 8. MÚ.
5. V és a MÚ kapcsolata. Századunk.
5. *Felelet Böszörményi László úrnak.* Nép Zászlaja.
8. V cikkei a MÚ-ban. Nép Zászlaja.
19. Cikk: *Tenni, amit lehet.* Nép Zászlaja.
26. Cikk: *A személyes szabadság.* Nép Zászlaja.
okt. 3. Cikk: *Az elhagyott árva Fiuméről.* Nép Zászlaja.
10. Cikk: *Olvásó körök.* Nép Zászlaja.
17. Cikk: *A honvédelem sürgőssége.* Nép Zászlaja.
24., 31.,
nov. 7. Cikk: *Visszaemlékezések 1848/49-re.* Nép Zászlaja.
nov. 3. Levél Jókai Mórhoz.

7. A Nemzeti Színházban előadták III. Richardot. Jászai játszotta a királynőt, a darabot fordította Vajda. FL. Hirdetés V elhelyezkedése ügyében. A Hon.
14. Próza: *Egy honvéd naplójából*. Nép Zászlaja.
28. Cikk: *Még néhány szó nemzetiségi ügyben. Törvénykezésünk hiányai*. Nép Zászlaja.
- dec. 12. Cikk: *Tanulni, tanulni, tanulni*. Nép Zászlaja.
24. Gyulai: Az Írói Segélyegylet és a MŰ. PN.
1868-ban jelent meg a Kossuth Album, benne V cikke: *Egy lap a Kossuth-irodalomhoz*.
1868 őszén Fordítja Lieber: *Polgári szabadság o. könyvét*.

1869

- jan. 10. Benedek Aladár: Vajda János. Új Világ.
márc. 24. Levél Kossuthhoz.
ápr. 1. Vers: *Luzitán dal I*. Új Világ.
10. Próza: *A szabadság bibliája*. Nép Zászlaja.
júl. 1. Próza: *A végzetes mókus*. Új Világ.
11. Próza: *Egy honvéd naplójából*. Nefelejts, Új Világ.
aug. elején Székesfehérvárott járt V. Felgyógyult szembejából.
aug. 22. V szerencsétlensége. (Szemsérülés.) Nefelejts.
szept. 19. Próza: *Egy honvéd naplójából*. Részlet VŰ.
26. Vers: *Székesfehérvárott*. FL.
okt. 17. Próza: *Egy besorozott naplójából*. VŰ.
dec. 19. Próza: *A bujdosás*. VŰ. Ebben az évben kerül kapcsolatba a VŰ-gal; 3 cikke is megjelenik az év utolsó hónapjaiban.

1870

- jan. 10. *Kik lesznek a Kisfaludy Társaság tagjai?* A Hon.
27. *A Kisfaludy-Társaság ülése*. A Hon., Reform.
28. V-t beválasztották a Kisfaludy Társaságba. FL.
febr. 3. *A Kisfaludy Társaság tagválasztó ülése*. MNV.
márc. 18. Próza: *Magyar katonai műnyelv*. PN.
ápr. 17. Próza: *A csodák titka*. VŰ.
máj. Próza: *Damjanich*. VŰ.
jún. 12. Próza: *Tüneményes alakok és Bazaine Achile*. VŰ.
aug. 14. Próza: *Moltke tábornok*.
21. Cikk: *Világos, Sadova, Sedan*. VŰ.
28. Cikk: *A francia hadtest vezérek s hadvezérek*. VŰ.
aug. Levél Abonyi Lajoshoz.
szept. 11. Próza: *Faure Gyula*. VŰ.
11. Cikk: *Párizs hadparancsnoka*. VŰ.
18. Cikk: *Strassburg védője*. VŰ.
okt. 16. Cikk: *Blumenthal tábornok*. VŰ.
dec. 4. Cikk: *Honvéd dandár gyakorlatok*. VŰ.

Nagyon kevés adatunk van ebből az esztendőből. V a PÚ-ba írja névtelenül a heti szemléket, melyek nincsenek aláírva.

- jan. 15. Cikk: *Az új spanyol király.* VÚ.
 máj. 2. Levél Nagy Miklóshoz.
 júl. 12. Megjelent a *Hölgyek tükára* 2. kiadása. PÚ.
 19. Próza: *Kosárhötés.* PÚ.
 Nyár: Levél Nagy Miklóshoz.
 Valószínű, hogy ebben az évben, vagy legalábbis nyáron Rákospalotán lakott V, s gróf Sommváriné vendégszeretétét élvezte.

- jan. 3. Keleti Károly: *Irodalmi viszonyaink (Önbírálat).* PN.
 febr. 22., 29. Szokoly Viktor: *Az 50-es évek irodalmi viszonyai. Hazánk és Külföld.*
 27. Levél Jókai Mórhoz.
 27. Megjelennek V *Kisebb költeményei.* Delejtű.
 29. A Kisfaludy Társaság ülése. A Hon, Hazánk és Külföld.
 márc. 2. V költeményei bírálatra kiadva. Delejtű.
 3. Vajda *Kisebb költeményei.* Figyelő, Delejtű.
 10. Vajda János költeményfűzére. Nefelejts.
 10. Cikk: *Irodalmi hang és morál.* Figyelő.
 13. Ábrányi: *A Figyelő morálpredikátorának.* Delejtű.
 27. Levél Jókai Mórhoz.
 28. A Kisfaludy Társaság ülése. A Hon, Ellenőr, PN.
 29. Beszámoló a Kisfaludy Társaság üléséről. FL.
 31. Támadás a Kisfaludy Társaság ellen. Haladás.
 ápr. 1. Gyulai Pál: *A Kisfaludy Társaság utolsó üléséről.* PN.
 7. Ábrányi válasza Gyulainak. Haladás.
 16. Levél Nagy Miklóshoz. *Kiköltözik Nagymarosra.*
 28. Levél Nagy Miklóshoz.
 máj. 5. Levél Irmei Ferenchez.
 7. Levél Kelemen Mórhoz.
 8. Próza: *Választási hadjárataink.* PÚ.
 jún. 28. Próza: *Budapest környéke.* PN.
 aug. 7. V *Kisebb költeményei* megjelennek rövidesen. FL.
 15. Megjelentek a *Kisebb költemények.* Magyar Politika.
 18. Árgus (Bercozik Á.): *Kisebb költemények.* PN.
 20. Próza: *V. J.: A magyar népköltészet a forradalom alatt.*
 24. Ábrányi: *V kisebb költeményei.* Magyar Politika.
 szept. Levél Nagy Miklóshoz.
 8. Vajda János. *Vezércikk.* VÚ.
 19. V *Költeményei.* A Hon.

20. V Költeményei. Magyar Politika.
 27. V Költeményei. Ellenőr.
 okt. 3. V Költeményei. Hazánk és Külföld.
 27. Vajda János. Arcképpel. MNV.
 30. Megjelent a Színlap 1. száma. Munkatárs Vajda János.
 nov. 17. PL: Vajda János Kisebb költeményei. MNV.
 25. Levél Vadnai Károlyhoz.
 27. A Kisfaludy Társaságban felolvasták V versét.
 28. Vers: *A kárhozat helyén*. FL, A Hon, Színlap.
 dec. 29. Vajda válogatott költeményei. Családi Kör.
 Levél Szász Károlyhoz.

1873

- febr. 9. György Aladár: Kisebb költemények. Családi Kör.
 14. V belép az Írók és Művészek Körébe. A Hon.
 ápr. 1-én Heckenast eladja vállalatait a Franklin Társulatnak.
 júl. 27. Vers: *A váci utcán*. Mutatvány Andor eszményeiből. VÚ.
 júl. A szerelem hőse. Zöldbe címmel. MNV.
 szept. 1. Vers: *Régi dicsőségünk* 3. közlése. Képes Néplap.
 7. *A Jókai pár*. Házasságuk 25. évford. VÚ.
 nyár, ősz Levél Nagy Miklóshoz.
 szept. 11. Vers: *Andor eszményei*. Ellenőr.
 okt. 6. Vers: *A jegyesek*. Részlet a 2. énekből. FL.
 12. Vers: *Az ábrándozó*. Részlet a 2. énekből. VÚ.
 nov. Levél Nagy Miklóshoz.
 dec. 21. Próza: *A leghíresebb pár*. VÚ.
 31. György Aladár: Irodalmunk 1873-ban.

1874

- jan. 1-én indult a Képes Néplap és Politikai Híradó; szerk.: Nagy Miklós. Bizonyára V is írt e lapokba.
 márc. 15. *Előfizetési felhívás a Szózatra*.
 ápr. 2. Megjelenik a Szózat. Az utolsó: július 9-én a 15.
 2. Próza: *Legyünk polgárok, hogy magyarok lehessünk*. Szózat.
 9. Próza: *Számvetés*. Szózat.
 16. Próza: *Választási törvények és egybeférhetelenség*. Szózat.
 23. Próza: *Clique és Clique*. *Ébredjen fel a közvélemény*. Szózat.
 30. Próza: *Polgári házasság*. Szózat.
 máj. 7., 14. Próza: *Sic itur ad astra*. Szózat.
 jún. 2. Levél Fraknói Vilmoshoz.
 2. V lakása: Zöldfa utca 40.
 4., 11. Próza: *Nemzetiségi politikánk*. Szózat.
 júl. Ótátrafüredre megy és hónapokig ott lakik. Fordít.

júl. vége	Levél Nagy Miklóshoz.
aug. 18.	Levél Nagy Miklóshoz.
18.	Levél Pesty Frigyeshez.
30.	Levél Jurány Vilmoshoz.
okt. 25.	Vers: <i>A szerelem hőse</i> . Részlet. VÚ.
dec. 13.	<i>Zerkovitz Szidónia házassági botránya</i> . PN.
14.	Levél az Akadémia Elnökéhez.
	V. lakása: Téli utca 1. I. e.
27.	<i>Jókai Mór a forradalom alatt</i> . VÚ.

1875

1874/75

fordulóján:	Levél Nagy Miklóshoz.
jan elején:	Levél Nagy Miklóshoz.
febr. 12.	Levél Jurány Vilmoshoz.
20.	Próza: <i>Tisza Kálmán</i> . VÚ.
márc. 3.	Próza: <i>Tisza Kálmán</i> . A Magyar Polgárban is.
6.	Levél Szinnyei Józsefhez.
28.	Szász K. felolvassa a <i>Végtelenség</i> et a Kisf. Társ.-ban.

tavaszi folyamán V beteg.

ápr. 4.	Vers: <i>Végtelenség</i> . VÚ.
11.	Vers: <i>Memorandum</i> . 2. közlés. MNV.
11.	Vers: <i>Nem úgy van ám</i> . MNV.
21.	Levél Jurány Vilmoshoz.
vége:	Levél Nagy Miklóshoz.

máj.—jún.-ban valahol Pest környékén volt V.

jún. 10.	Levél Nagy Miklóshoz.
16.	<i>Heti Szemle</i> . PÚ.
júl. 1.	Levél Nagy Miklóshoz.
14.	<i>Heti Szemle</i> . PÚ.
18.	Vers: Részlet <i>Alfréd regényéből</i> . FL.
nyáron	V Koritnyica fürdőn nyaralt.
szept. 29.	V benyújtja a Kisf. Társ.-nak az <i>Alfréd regényét</i> .
dec. 25.	<i>Alfréd regénye</i> megjelent. Kelet Népe.

1876

Vajda lakása Pest, Ország út 29.

jan. 27.	A PN jelzi a <i>Találkozásokat</i> .
febr. 15.	Megjelent a Nisard-fordítás. A Hon.
márc. 12.	Vers: <i>Találkozások</i> , részlet a III. részből. FL.
19.	Felhívás az <i>Újabb költeményekre</i> . FL, A Hon.
20.	Felhívás. Ellenőr, 23-án PN, 26-án VÚ, MNV.
21.	Vers: <i>A vadli erdőben</i> . VÚ.
25.	Vers: <i>A kárhozat helyén</i> . 3. közlés. Új Idők.

26. Vers: *Kalandok*. Andor eszményeiből részlet. MNV.
- ápr. 1., 2., 3., 4.,
5., 6. *Előfizetési felhívás*. Új Idők, Figyelő, A Hon, FL.
ápr. 6. *Újabb költemények* sajtó alatt. Mutatvány: *A vadli erdőben*. PN.
11. *Újabb költeményekről*. A Hon.
24. *Újabb költemények* megjelent. A Hon.
26., 27. A Nisard-fordítás ismertetése. FL.
27. *Újabb költemények* megjelent. PN.
29. *Újabb költemények* megjelent. FL.
29. Závodszy: V új kötete. Ellenőr.
30. *Újabb költemények* megjelent. Új Idők, VÚ.
30. Vers: *A városligetben*. VÚ. (Részlet a *Találkozásokból*).
- máj. Levél Jurany Vilmoshoz.
14. Irmei Ferenc: V: *Újabb költemények*. MNV.
18. *Újabb költemények* ajánlása. PN.
24. V: *Újabb költemények*. MNV.
27. Levél Jurany Vilmoshoz.
- jún. 2. Szana T.: *Újabb költemények*. Életképek.
4. Próza: *A török trónváltás*. VÚ.
7. Levél Jurany Vilmoshoz.
- júl. 25. Részlet a *Találkozásokból*. VÚ.
9. Próza: *Új közös hadügyér*. VÚ.
13. *Újabb költemények* bírálata. PN.
29. *Magyar bors*. Megj.: Franklinnál.
30. Levél Nagy Miklóshoz.
- aug. 7. *Az amerikai vadásztársaság*. Mayne Reid után. I—VII. VÚ.
- szept. 3. Vers: *Húsz év múlva*. Életképek. V lakása: Ország út 33.
13. Levél Kelemen Mórhoz.
20. Vers: *A hű nemzetnapszám*.
- ősz: Levél Kelemen Mórhoz.
nov. 28. V-t a Petőfi Társaság tagjává választják.

1877

- jan. 13. Vámbéri Ármin: A múlt év irodalmi termékei. Életképek.
- márc. 13. Levél Jurany Vilmoshoz.
- júl. 1. Próza: *A kozák*. VÚ.
26. Levél Jurany Vilmoshoz.
- aug. 5. Próza: *Klapka György*. VÚ.
27. Próza: *Francia—magyar barátkozás*. PÚ.
- nov. 7. Próza: *Bankviták*. PÚ.
11. Vers: *A nyugtalan zarándok*. FL.
21. Előzetes a *Találkozásokról*. Egyetértés.
25. Előfizetési felhívás a *Találkozásokra*. Petőfi Társaság Lapja.

- dec. 5., 6. A *Találkozások* megjelent. Franklin T. p: 172.
 6. Bírálát a *Találkozások*ról. PN.
 8. Bírálát a *Találkozások*ról. FL. Vadnai Károly.
 9. Bírálát a *Találkozások*ról. VÚ.
 16. Bírálát a *Találkozások*ról. MNV. Irmei.
 21. Bírálát a *Találkozások*ról. FL.
 23. Bírálát a *Találkozások*ról. MNV. Vadnai.
 25. Bírálát a *Találkozások*ról. Egyetértés. V írta vagy Krátky?
 30. Bírálát a *Találkozások*ról. MNV. Irmei.
 dec. 8. Bírálát a *Találkozások*ról. Egyetértés. 20-án is.

A *Találkozások* előfizetői és gyűjtői között találhatóak: Bakálovich Emma, Pósa Lajos, Miloszavlyevits Milán és Miláné, Eötvös Károly stb. Budapesti Szemle, 1877. XV. k. Gyulai Pál: Újabb költői beszéleink.

1878

- jan. 6. Próza: *Hódolat a legyőzötteknek*. VÚ.
 9. Próza: *Ingadozás*. PÚ.
 márc. 5. a *Hítágozatokról* ír a Közvélemény.
 6. a *Hítágozatokról* PN, Kelet Népe, Ellenőr.
 10. *Kisebb költemények*. MNV.
 13. Próza: *Hítágozatok* (részletek). PÚ.
 ápr. 3. *Találkozások*. Bírálát a Nemzeti Hírlapból, közli a PÚ.
 aug. 14. Próza: *Kegyetlen dilemmák*. PÚ.
 21. Magyar Bors hirdetése. PÚ.
 dec. 19. Vers: *Őszi tájék* (jelenetek). PN.
 20. Vers: *Őszi tájék*. FL 2. közlés.
 22. Vers: *Őszi tájék*. VÚ 3. közlés.

1879

- jan. 4. Vámbéri Á.: Irodalmunkról Londonban. A Hon.
 febr. 23. Rohits felajánl egy ingyenes helyet.
 júl. 23. Wenckheim Béla br. végrendelete. Közvélemény.
 26. Oroszi Georgina. A Hon.
 nyár folyamán Rohicsen volt.
 aug. 8—31. Az Oroszi-cirkusz Pesten. FL.
 szept. 3. Az Oroszi-cirkusz Bécsbe megy. FL.
 25., 27. Oroszi Georginát társulata elhagyta. Győri Lapok.
 okt. 1. Irmei Ferenc: Vajda János. Koszorú.
 1. Vers: *Hajón*. Koszorú.
 5. Irmei cikkét átvette a Közvélemény.
 19. Próza: *Műlovarok*. VÚ.
 27. Levél Vadnai Károlyhoz.
 nov. 9. Próza: *Vadászat október—novemberben*. VÚ.
 dec. 14. Próza: *Vadászat decemberben*. VÚ.
 25. Párbaj a magyar irodalomban. A Hon.

- jan. 1. Vers: *Húsz év múlva*. Koszorú (fakszirmile).
 11. Vers: *Húsz év múlva*. VÚ.
 18. Próza: *Anno 1843, 1860 és jelenleg*. VÚ.
- febr. 22. Próza: *Jelenről és jövőről*. VÚ.
 25. A Kisfaludy Társaságban felolvassák *A Városligetben* c. költeményt.
 29. Vers: *A Városligetben*. Ellenőr, VÚ.
- márc. 28. Próza: *Az idő arszlánjai*. VÚ.
- épr. 17. Megjelent Cserszilvási Ákos: *A vadászat mestere*. A Hon.
- máj. 23. Próza: *A Széchenyi szobornál*. VÚ.
- jún. 1., 2., 3. Próza: *A párbajról, ami való*. Közvélemény.
 6. Vers: *Vége van*. PN.
 7. Vers: *Vége van*. Másodközlés, Közvélemény.
 23. Szemle: *Albán-feketehegyi háború*. PÚ.
 27. Próza: *Ázsiai fejedelmek Európában*. VÚ.
- júl. 10. után Szliácsra utazott.
 11. Próza: *Gegenwart und Zukunft*. Pester Lloyd.
 18. Próza: *Nemzeti ünnepeink*. VÚ.
 20. Levél Nagy Miklóshoz.
 25. Próza: *Mulatóhelyeink a fővárosban*. VÚ.
- aug. 20-án érkezett haza Szliácsról.
 22. Próza: *Porondkirályok*. VÚ.
 28. Levél Bartos Rózához.
 29. Levél Bartos Rózához.
 29. Próza: *Napoleon*. VÚ.
- szept. 5. Levél Bartos Rózához Szabadkáról.
 6. Levél Bartos Rózához Szabadkáról.
 9. V hazaérkezett Szabadkáról.
 10. Levél Bartos Rózához.
 18. A Hon jelenti *V Összes költeményei* kiadatását.
 19. Vers: *Rozamunda I.* FL.
 29. Levél Vadnai Károlyhoz.
 29. Vadnai felolvasta a *Mert lelkem oly tükör* c. V-verset.
 29. Előfizetési felhívás az *Összes költeményekre*. VÚ.
 30. Vers: *Arabella*. PN.
- okt. 1. Levél Bartos Rózához.
 3. Előfizetési felhívás. A VÚ közli a *Rozamunda* c. verset.
 3. Az *Arabella* c. vers másodközlése. MNV.
 5., 6. Hír az *Összes költeményekről*. A Hon, PN.
 6. *Rozamunda II.* PN. Hír az *Összes költeményekről*.
 7. Vers: *Rozamunda II.* FL.
 10. Vers: *Rozamunda I., II.* VÚ.
 13. Levél Bartos Rózához.
 13. Az Egyetértés közli a felhívást az *Összes költeményekre*
 vége: Levél Bartos Rózához.
 31. Vajda-képek az Üstökösben.

31. Próza: *A feketehegyi hősiesség*. VÚ.
 nov. 1. V a Tompa utca 13. sz. alá költözik.
 2. Levél Bartos Rózához.
 eleje 13. Levél Nagy Miklóshoz.
 V és BR házasságkötésének kitűzött első dátuma.
 Az esküvő elmaradt, V elutazott Bikolra.
 20. Irmei cikke V *Összes költeményeiről*. Ellenőr.
 26. Levél Bartos Rózához.
 27. V és BR házasságkötésének napja.
 28. Próza: *Baudry Áron esete*. VÚ.
 dec. 3. Hymen hír házasságáról. FL.
 25. Vers: *A bikoli fák alatt*. PN.

1881

- jan. 6. Vers: *Csillagok*. PN.
 9. Próza: *Vadászat*. VÚ.
 febr. 28. Próza: *Emlékeimből Alcsutról*. Csendélet Alcsuton.
 VÚ. Bodnár Zsigmond: *Vajda költészete*. Magyar
 Szemle.
 márc. 6. Próza: *Gambetta*. VÚ.
 márc. 9. Szemle: *Névmagyarosítás*. PÚ.
 13. *Hugo Victor ünnepe*. VÚ.
 29. Szana Tamás: V összes költeményei. Egyetértés.
 30. V *Összes költeményei*. FL.
 ápr. 3. Vers: *Vége van*. Másodközlés. VÚ.
 3. V *Összes költeményei*. MNV.
 A nihilizmus rejtelmiei. Világkrónika.
 14. Próza: *Stephenson ünnepe*. PÚ.
 17. Levél Bartos Rózához.
 máj. 1. V felköltözött az első emeletre a Tompa utcában.
 1. Próza: *Emlékeimből Alcsutról*. VÚ.
 8. Próza: *Benedek Lajos*. VÚ.
 19. A trónörökös pár bevonulása Budapestre. BR és
 Vizerné együtt nézik, V nincs jelen.
 máj. folyamán 3 hétig beteg.
 jún. 18. V és BR a Városligetben. Rajzolta V. (OSzK.)
 19. Próza: *Magyar birodalmi politika*. Egyetértés.
 25. Új üstökös az égen. Egyetértés. Hoitsy Pál ír róla.
 júl. 1. Az üstökösről. Dr. Somogyi Ignác. Egyetértés.
 3. Próza: *Korintyica*. VÚ.
 26. Levél az Athenaeumhoz.
 aug. 12. Levél Bartos Rózához Pragerhofból.
 szept. 17. Próza: *Fürdőből vadászatra*. Egyetértés. BR szerint
 ezt a P Lloyd is lefordította. Ékkor mentek együtt
 Karlsbadba. ?! E.
 Próza: *Bu Amema*. VÚ.
 okt. 6., 11. Asbóth: V *Összes költeményei*. Ellenőr.
 28. Levél Bartos Rózához Szabadkáról.
 29. Levél Bartos Rózához Szabadkáról.
 nov. 6. V *Összes költeményei*. Egyetértés.

6. *Mi hír Magyarországon?* Hírmondó.
 12. Próza: *Őszi kopózás.* VÚ.
 19. jd.: *Rezső királyfi könyve.* VÚ.

1882

- jan. 1. Próza: *Guiteau.* VÚ.
 V *Összes költeményei.* MNV.
 15. Próza: *Kutyakérdés.* VÚ.
 28. Homonnai: *Elbeszélések.* FL.
 29. Homonnai: *Elbeszélések.* Egyetértés.
 febr. 5. Vajda elbeszélései. Egyetértés. *Bismarck és Gambetta.* Világkrónika.
 26. Vers: *Páros dalok.* Egyetértés.
 márc. 2. V és BR megszaktította az együttélést.
 5. BR Bécsbe költözött.
 26. Próza: *Keresztassy József.* VÚ.
 Új lakása: április 1-től Régi posta u. 6. I. e.
 ápr. 15. Vers: *Vége van.* Megjelent szerb nyelven a Sprske Ilustrovane Novine c. lapban s ugyanitt a *Hajón* c. vers 3-féle fordításban.
 23. Vers: *Sírboltban.* VÚ.
 30. *A nyugtalan zárándok* szerbül: Sprske Ilust.
 máj. V kéri a Szentezék közbenjárását a papánál válása ügyében.
 máj. 14. Próza: *Kivándorlás.* VÚ.
 21. Próza: *Méreg.* VÚ.
 25. Hoitsy Pál az üstökösről. Egyetértés.
 28. Próza: *Az alagút király.* VÚ.
 28. V verseinek szerb fordítása. FL.
 29. Levél Nagy Miklóshoz.
 jún. 4. Vers: *Ha szépet látok.* Egyetértés.
 4. Próza: *Az erdő nyáron.* VÚ.
 Levél Kerkápolyi Gyulához.
 júl. 2. Próza: *A Tisza mentén.* VÚ.
 21. *Fürdői levelek.* Rohits. Egyetértés.
 23. Próza: *Az izlám.* VÚ.
 27. —a —a: *Rohits-Sauerbrunnból.* FL.
 30. Próza: *Arabi pasa.* VÚ.
 szept. Megjelent a *Szerelem szótára.* Egyetértés. *Egyiptomi harcér.* Világkrónika.
 Levél Gyurkovics Györgyhöz. (2. változat.)
 24. Próza: *A rendőr.* VÚ.
 Levél Jászai Marihoz.
 okt. 22. Próza: *Vadászat egykor és most.* VÚ.
 nov. 5. Próza: *Az a puská, az a pisztoly.* VÚ.
 5. Levél De Gerando Ágostné Teleki Emmához.
 7. V elutazik Kendilónára.
 19. Próza: *Vadmészárosok.* VÚ.
 25. Próza: *Felekiné.* FL.

- dec. 21. Egy német folyóirat novellapályázatán bírál V. PH.
 17. Vers: *Tanács*. MNV.
 20. Vers: A Kisfaludy Társaságban felolvassák *Az üstökös*.
 21. Irmei F.: *V Összes költeményei*. N.
 23. Vers: *Az üstökös*. N.
 31. Vers: *A feledhetlenhöz*. VÜ.

1883

- jan. 1. Hír: A Kisfaludy Társaság ülésén Beöthy Zsolt 3 verset olvasott fel V-tól: *Tünnemény*, *A feledhetlenhöz* és *Az üstökös*. Ország—Világ.
 3. Cikk: *Korunk tükre*. PÜ.
 13. Cikk: *Virágoskert*. Nemzet.
 febr. 4. Próza: *A Ludas, Vértó meg Radenovác*. VÜ.
 7. V megjelent a Kisfaludy Társaság tagválasztó ülésén MNV.
 18. Spectator: Vajda János *Összes költeményei*. Jász—Nkun.
 márc.: Cikk: *Cárkoronázás*. Világkrónika.
 3. Cikk: *Harc a kenyérért*. PÜ.
 9. Cikk: *A névmagyarosítás kérdése*. PÜ.
 11. Próza: *Korona-tanú*. VÜ.
 ápr. 8. Próza: *A budavári rémeset*. Dinamit-háború. VÜ.
 12. V kiállíttatja a keresztlevelét.
 máj. 2. Lynkeusz: *Az újabb magyar líra*.
 6. Próza: *Magyar konyha*. VÜ.
 13. Hír *Ábel és Aranka* megjelenéséről. BHírlap.
 13., 20. Vers: *Ábel és Aranka*. VÜ (képekkel).
 27. Próza: *Mátyás király palotája*. VÜ.
 jún. Cikk: *Annamiak, kínaiak*. Világkrónika.
 22. Próza: *Színészetünk egykor és most*. VÜ.
 28. Vers: *Szemközt*. N.
 júl. eleje: Levél Bartók Lajoshoz.
 7. Hír: A magyar írók Párizsba indultak.
 8. Próza: *Magyar vendéglők*. VÜ.
 júl. elején V elutazott Trencsénteplicbe, de megbetegedett és 7-én hazajött, kiköltözött a Margit-szigetre.
 15. Új lakásba költözött: Hal tér 7.
 aug. Cikk: *Szent háború*. Világkrónika.
 aug. 5. Vers: *Megnyugvás*. Egyetértés.
 5. Próza: *Ischia pusztulása*. VÜ.
 12. Próza: *Bécs öröme*. VÜ.
 szept. 7. Levél ismeretlenhez Bécsbe (egész nyáron beteg).
 10—20. V Bécsben járt, kiállításokat nézett meg.
 között
 20. V. J. (?) *Mindenféle feredőzések*. Egyetértés.
 9. Próza: *Frohdorf halottja*. VÜ.
 okt. Cikk: *A Petőfi-szobor*. Világkrónika.

7. Próza: *Bécsi dolgok*. VÚ.
 7. Próza: *A Mailáth-gyilkosok pöre*. VÚ.
 nov. 11. Próza: *Botrányhajhászat*. VÚ.
 17. Várnai B. Sándor: Egy új kötet költőjéről.
 18. *Dal és beszély*. Mutatvány: Szemközt. MNV.
 25. *Dal és beszély*. Ismertetés. Egyetértés.
 27. *Törzsök Jankó*. Szemle. PN 336. sz.
 dec. 2. Cikk: „*Költők lugasa*”. N.
 Cikk: *Pitaval. A párizsi véres drámáról*. Világkrónika.
 eleje: BR Pestre költözik V-hoz. 2 hétig együtt élnek.
 8. Szana Tamás: V: *Dal és beszély*. Ismertetés.
 8. Vers: *Magány*. N.
 25. Vers: *Bertának*. N.
 dec. 1. Levél Palágyi Lajoshoz.

1884

- jan. eleje: Levél Nagy Miklóshoz.
 1. Vers: *Életbölcselem*. N.
 20. Lévay: Prém József c. cikkben V-ról. MNV.
 20. Prém József ismerteti a *Dal és beszélyt*. Koszorú.
 Irmei F.: *Dal és beszély*. Ismertetés. Harmónia.
 márc. Levél de Gerando Attilához.
 9. Vers: *A Balaton partján*. N.
 ápr. 9. Cikk: *Magasabb botrányok*. PÚ.
 27. Próza: *Párvívás*. VÚ.
 máj. 1. *Schreiben oder nicht schreiben*. Budapesti Tagblatt.
A magyar népjellem és nemzetiségeink. PÚ.
 10. Cikk: *Drámairodalmunk és a nemzeti közszellem*. PN.
 10. *Ueber das ungarische Drama*. Budapesti Tagblatt.
 máj. 22. Vers: *Magány*. Másodközlés. FL.
 24. *Das kronprinzlicher Paar*. Budapesti Tagblatt.
 25. Cikk: *A trónörökös pár az ötvösmű kiállításán*. VÚ.
 28. Levél Palágyi Lajoshoz.
 jún. 1. *Törzsök Janko Eine Volksage*. Budapesti Tagblatt.
 4. *Gevatter Reinecke*. Budapesti Tagblatt.
 8. Cikk: *Adalék rókakomáról*. VÚ.
 11., 12. *Das Gespenst (A Balambér lelke fordítása)*. Budapesti Tagblatt.
 15. Cikk: *Színészetünk egykor és most*. VÚ.
 18. Beöthy Zsolt felolvassa az *Otthon* c. verset a Kisfaludy Társaság ülésén.
 19. Vers: *Otthon*. N.
 25. *Unsere Schauspielkunst einst und jetzt*. Budapesti Tagblatt.
 júl. Levél Hevesi Józsefhez.
 aug. Koroda Pál cikke V-ról. Magyar Salon.
 Vers: *Utolsó dal Ginához*. Magyar Salon.

		Kendilónára utazik V, ahonnan csak szept. 12-én jön haza.
szept.	15.	BR visszaköltözik Budapestre V-hoz, együtt laknak az év végéig a Várház krt. 2. sz. alatt.
okt.	8.	Levél „Az Osztrák—Magyar Monarchia Írásban és Képekben” szerkesztőségéhez.
		Levél De Gerando Attilához.
	25.	<i>Zu Wasser und zu Land.</i> Budapesti Tagblatt.
	25.	Cikk: <i>Szárázon és vízen.</i> PN.
	25.	Cikk: <i>Vadászat közben hóban.</i> Magyar Ifjúság.
nov.		Cikk: <i>Új a szépirodalomnak.</i> Magyar Salon.
	30.	Cikk: <i>Báró Fehérváry Géza.</i> VÚ.
	30.	Cikk: <i>Ungarische Agilität.</i> Budapesti Tagblatt.
dec.	1.	Cikk: <i>Nagy és főurainkhoz.</i> PÚ.
	14.	Cikk: <i>Báró Sennyey Pál.</i> VÚ.
	21.	V elköltözött a Lövész utcába, megszakítva az együttélést BR-val.
	24.	Levél Palágyi Lajoshoz.
	28.	V és BR békeltetése a belvárosi plébánián.

1885

jan.	1.	Vers: <i>Gyermekkorom tájéka.</i> N.
	6.	V Szabó Fáni lakásán inzultálta BR-t.
	10.	Megszűnt a Kammon Kávéház.
	12.	BR beperelte V-t testi sértés miatt.
	13.	Kreith Béla nyilatkozata a belvárosi plébánián.
	14.	Nagy Miklós nyilatkozata.
	22.	Levél Kisbaári Kiss Ferenchez.
	23.	V kéri a Szentszéktől a különélés engedélyezését.
febr.	4.	Levél De Gerando Attilához.
	5.	Járásbírói ítélet a testi sértés pörben.
	25.	Tartásdíj-pör: kihallgatják Farnék J., Hellebrand J. és Nagy Miklós tanúkat.
	26.	Vallomások a plébánián, V és BR külön-külön.
márc.		Levél De Gerandó Attilához.
	7.	Varga házasságvédő beadványa a Szentszékhez.
	10.	Levél SEDA Ernőhöz.
	26.	Stünzel Karolina kihallgatása Bécsben. V Új lakása: Kerepesi út 11.
ápr.	2.	Szemle: <i>Takarékos magyar nemzet.</i> PÚ.
	5.	Kisbaári beadványa: elkülönítést kér.
	19.	Vajda János és az Akadémia, Koszorú.
	19.	Vers: <i>Újkori dalnok.</i> Gondúzó.
	30.	Elárverezték V bútorait házbér fejében.
máj.	1.	Országos kiállítás megnyitása.
	5.	Próza: <i>Ligetvárosban.</i> VÚ.
	6.	Levél Nagy Miklóshoz.
	12.	V-t havi 30 ft tartásdíj fizetésére kötelezik.
máj.	15—	

- jún. 23-ig V Szabadkán van.
máj. 15. Levél ismeretlen szerkesztőhöz.
16. Levél Kisbaári Kiss Ferenchez.
máj. 20. Levél Kisbaári Kiss Ferenchez.
24. Levél Kisbaári Kiss Ferenchez.
17., 24. Palágyi Menyhért cikke: V és a magyar líra. Köszorű.
- jún. 8. BR-t az ügyészség véd alá helyezi lopás címén.
14. Levél Milkó Izidorhoz.
14. Cikk: *A gyapjú-utcai színházban*. VÚ.
27. Levél Milkó Izidorhoz.
28. Próza: *Szerbek és bunyók*. VÚ.
- júl. 3. Levél Milkó Izidorhoz.
12. Próza: *Magyar dalcsarnok*. VÚ.
18. A kir. tábla visszateszi a pört a járásbíróségához.
19. Vers: *Emlékek*. Egyetértés.
28. Újabb kihallgatásokat rendelnek el.
- aug. 8. V Rohicscon volt.
9. Vers: *Körúton*. N.
20 előtt Levél Milkó Izidorhoz.
29. V módosító keresete a Szentszékhez.
- szept. 15. Levél De Gerando Attilához.
20. Vers: *Vasúton*. Gondfűző.
25 körül Erdélybe utazik.
27. Vers: *A Vasúton* másodközlése. N.
27. Cikk: *Az erdélyi magyarság*. BHrlap.
30. Felolvassák a *Panaszok* c. versét a Kisfaludy Társaságban.
- okt. 4. Vers: *Panaszok*. VÚ.
23. Kisbaári bejelenti BR lakását a Szentszéknek. Sándor u. 5.
- nov. 1. Vers: *Éjjelek*. N.
9. Stetz János és Farkas György kihallgatása.
10. BR 60 napi haladékat kér.
17. V sommás eljárást kér.
22. Vers: *Kisértetek*. N.
22. Levél de Gerando Attilához.
23. BR észrevételei Stünzel Karolina vallomására.
24. BR szegénységi bizonyítványának kelte.
- dec. 2. BR kihallgatása, kéri, hogy ne válasszák el V-től.
13. Vers: *Korunk hősei* (Jubilate). Egyetértés.
15. Járásbíróági tárgyalás.
24. Levél az esztergomi érsekhez.
26. Levél SEDA Ernőhöz.
Vajda új lakása Üllői út 24.

1886

- jan. 6. Levél Kelemen Mórhoz.
13. Másolatokat készített V Stetz és Farkas kihallgatásáról.

Márlok tebe küldésisteni!

Itthon vagyok. Tegnap este 10
órán érkeztem.

Nem ártatom gyötörni rosz irásom,
mal. Egyszer gondolatom, mielőtt
látja őt.

Mi előbb nem kellettem, de ma
- komabon - esti 5 óráig a kabin
szájánál péntek előtti várakozom.

Örök vágya. János Vajda.

Eles jó 'olított' fennem
Kevesen felesegem!

Értek annyit mondom, hogy vég-
telment szerencsés! Milyen a vörö-
elindult és vittam tíró arányokat,
majd megharadt a pítom! Talán
meg ma vinné holnap halálomra.
és annak csak meggyűnt elvételére!
En' rebrüled nem értem jól ma.
egymak sehol! Leig viddam,
maradjt'ni hoztam, ha se

Gechter Herr Director!

Bereitwillig werde ich "Verständnisse" zur 2. Auflage
verleihen, und lassen die nötigen Änderungen machen.
Außerdem gebe ich über 100 Exemplare von meiner
Nicht-Wissen - in Gemütsruhe mit Rechnung.
Herr Wiltor hat mir nämlich referiert, dass Herr
Director beider acceptieren wollen, damit ich meine
Kunde von vorigen Monaten tilgen kann.

Außerdem habe ich die Abnichts Drei-Viertel
fürs Jahr 1877 zu redigieren unter 7 beizugebende
Titel, welche ich für lebend hatte. Die beiden ersten
unter pseudonym Janos garda, den dritten, nämlich die
Kritiken, nachher mit meinem eigenen Namen.

Die Titel "Jubel" "polgar" (oder caractéristique)
ist bei uns nur bei den früheren lebendigen populär,
die aber eine große contingent der Kälender-publizisten
bilden. Es gibt d'außerdem viele wohlhabende die das gepre-
ßte kaufen können um 50 Kr. Die Kälender sind
regulär, Dorfprediger, Lehrer etc. überhaupt das deman-
kristliche Element wird das gerne kaufen, den er ver-
sieht eben erst unser die Nennung "polgar" das,
was ich unter "liberal", "demokrat" etc. verstehen

Fund Sie hat diese Polgar einen

Ich glaube, es wäre gut ein wenig frisches Element
in Franklinische Kalender ~~Kalender~~ zu bringen, denn
die ^{und jahresweisigen} Feuchtfürmigkeit (aller etwa 20 Jahr Kalender
ist sehr auffallend.

Über all dieses könnte ich persönlich mehr
vörbringen, wenn es noch nicht spät wäre.

Alle die besten je ~~verleihen~~ ^{apertur} magennat
Vorsicht

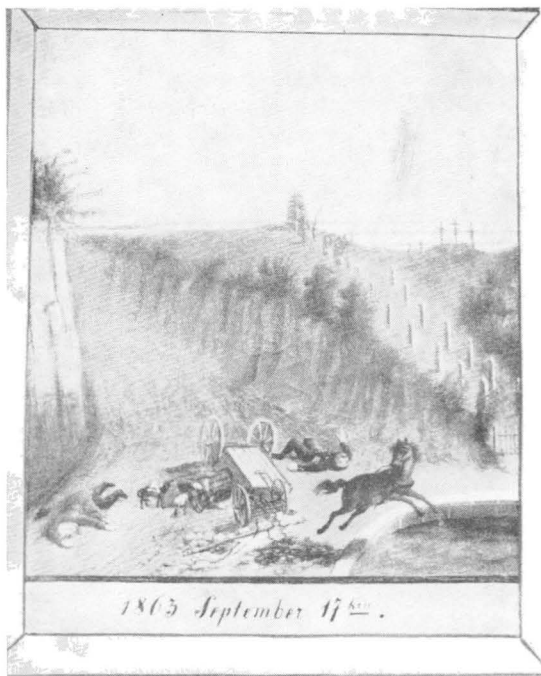
Eugenien unat

in seine ^{Wieder}
Wiederholung

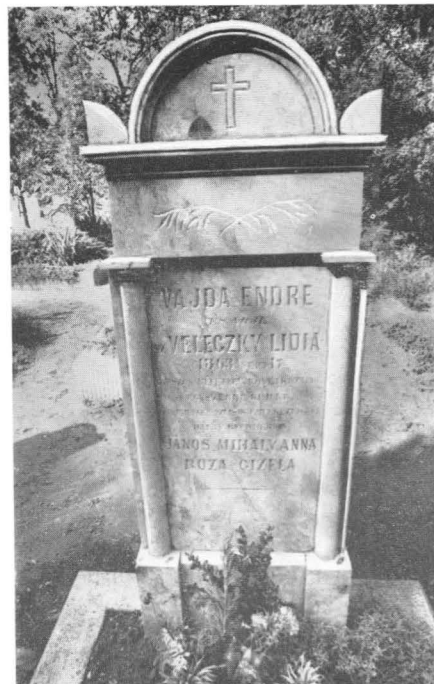
Tyén tisztelt Kün ur!

Örömet értesitem hogy 26/11^{én} Limes is
Wallerer kiadó itaaktól 100 koronát
itt vettem. et ezitt jinnagon meg-
hadot. Daldoquitt feljuttatott
ferjem egy képen de, de hü mind
az újidőthen, csak hogy nem
beszél, én majd megörülök, meg
nem el? Szerem jóga
szellem méhetöl joga, hálás-
köszönetet. A Péter: has meg
nem itt nekem
Vagyok kiváló tisztelttel

Örö Vajda Lajos

6. Vajda szüleinek tragikus halála
egykori festmény után.
Vál, Múzeum. Fotó: B. Pál Katalin

7. Vajda szüleinek síremléke.
Fotó: B. Pál Katalin

GINA
ÉS
ROZAMUNDA

REGÉNY

IRTA
PÁSZTOR ÁRPÁD

BUDAPEST
DICK MANÓ KIADÁSA

8. Pásztor Árpád
Gina és Rozamunda c. kötetének címlapja. OSzK

9. A váli erdőszlak.
Fotó: Barnaföldy Gábor

	17.	V 15 nap haladékat kér.
	30.	Vers: <i>Végrendelet</i> . O—V.
febr.	21.	Járásbírószági tárgyalás.
	26.	Kihallgatják Noszlopiné, Gyurkovicáné és Erdélyi tanúikat.
márc.	1.	V Másolatot készített a febr. 26-i tanúvallomások-ról.
	3.	V észrevételei a pörben.
	13.	Pilisi Róza kihallgatása.
ápr.		Ábrányi szerint V betegségéből lábadozott ápr. végén. Szövetkeztek az írók, újságírók V verseinek kiadására.
	21.	Levél Ábrányi Emilhez.
	vége	Levél Bartók Lajoshoz.
	eleje	Levél Milkó Izidorhoz.
máj.	2.	Felhívás a magyar szépirodalom barátaihoz. FL, PN, N stb.
	9.	Cikk: A költő jutalma. Vajdáról ír a VÚ.
	11.	A FL közli az első előfizetőket.
	15.	Levél Milkó Izidorhoz.
	28.	Levél Milkó Izidorhoz.
	28.	Vajda János és Szabadka c. cikk a PN-ban.
	28.	BR előtt felolvassák a tanúk vallomását.
máj.	30.	Palágyi Menyhért cikke Vajdáról. Egyetértés. Palágyi Lajos verse V-ról a Magyar Salonban.
jún.	3.	Milkó: Egy költőnk és a közönség. FL.
	6.	Rövid cikk V-ról a VÚ-ban. Levél Milkó Izidorhoz.
	7.	A válás kimondása Esztergomban.
	9.	Vers: <i>A Balaton partján</i> . FL.
	10.	Levél Milkó Izidorhoz.
	11.	Levél ismeretlenhez.
	13.	Levél Milkó Izidorhoz.
	13.	Cikk a VÚ-ban V-ról.
	16.	Ítélet a tartásdíj-pörben.
	20.	Levél Kisbaári Kiss Ferenchez.
	20.	Levél Milkó Izidorhoz.
	23.	Csicseri Bors: Sobri Jóska és Vajda János. FL.
	25—26.	Levél Milkó Izidorhoz.
	28.	Levél Milkó Izidorhoz.
júl.		Levél ismeretlenhez.
	2.	Vers: <i>Körúton</i> . Másodközlés. O.—V.
	4.	Eötvös Károly cikke V-ról a VÚ-ban.
	17.	Levél Milkó Izidorhoz.
		V rövid kiránduláson volt.
	25.	Levél Pósa Lajoshoz.
	25.	Bródy cikke V-ról a BHírlapban.
szept.	5.	Vers: <i>Nyári les</i> . N.
	8.	Cikk: V: <i>Nyári les</i> elemzése. BHírlap.
	12.	Kiegészítés a BHírlap cikkéhez. VÚ.
	13.	Milkó: Panaszos tároa. FL.

26. Levél Milkó Izidorhoz.
Új lakása: Kerepesi út 10.
- szépt. 28—
okt. 10 között
okt. 12. Palicson volt V.
Levél Milkó Izidorhoz.
15. Megjelent V *Újabb munkái*. PN, FL.
17. Eötvös Károly: Vajda János. VÚ.
20. Milkó: Vajda prózája. FL.
Levél Bartók Lajoshoz.
20. Szana T. cikke V *Újabb munkáiról*. N.
24. Megjelent V: *A jó egészség és a hosszú élet titka*. PN.
29. Regmeczy cikke V-ról a Borsod megyei lapokban.
vége. Levél Milkó Izidorhoz.
nov. 1-től új lakása: Aranykéz utca 2.
Levél Nagy Miklóshoz.
7. Mezey cikke V *Újabb munkáiról*. Egyetértés.
eleje Levél Milkó Izidorhoz.
eleje Levél Milkó Izidorhoz.
dec. Magyar Salon cikke V-ról.
21. Kisbaáriéknak adott kötet ajánlása.
vége Levél Milkó Izidorhoz.
O—V közli V életrajzát és munkásságát.

1887

- jan. 9. Palágyi L.: Újabb lírai költészetünk. Irodalom.
12. Levél ismeretlenhez.
22. V dolgozik a Budapesti Tagblattba. Egyetértés.
febr. 3. A Kisfaludy Társaságról. Irodalom.
20. Vers: *Albumba*. N.
márc. 4. Levél Szilágyi Arthurhoz.
25. Próza: *A magyar királyi operaházban*. Egyetértés.
máj. 1. Megjelent a Segítség album: vers: *Si duo . . .*
7. Levél Milkó Izidorhoz.
Új lakásba költözik: Vámház tér 2.
máj. 10. Vers: *Si duo faciunt idem*. Segítség, BHírlap.
13. Vers: *A legszebbnek*. N.
14. Vers: *Az első*. O—V.
nyáron talán július—augusztusban Rohicsen volt.
máj. 15. Vers: *Sodoma*. BHírlap.
aug. 20. Vers: *Fürdői emlékek*. I. N.
20. Vers: *A szerelem hatalma*. BHírlap.
20. Vers: *Si duo faciunt . . .* Másodközlés. Egyetértés.
21. Vers: *Si duo faciunt . . .* Harmadközlés. VÚ.
szépt. 4. Vers: *N. N. emlékkönyvébe II*. VÚ.
8. Vers: *N. N. emlékkönyvébe I*. N.
8. Vers: *Fürdői emlékek II*. N.
18. Patyi István: Legnagyobb élő költőnk. Győri köz-
löny.
okt. Levél de Gerando Attilához.

- nov. 27. Vers: *Idyll. N.*
 dec. Levél Nagy Miklóshoz.
 5. Próza: *Lókötvéltly. Magyar Nép.*
 11. Próza: *Aus der Betyaren-Zeit. Budapester Tagblatt.*
 11. Vers: *Lenni vagy nem lenni. BHírlap.*
 25. Vers: *Őszi hangulat. N.*
 25. Vers: *Utóirat. Egyetértés.*

1888

- febr. 19. Vers: *Tünemények. N.*
 25. Vers: *Szobrok. Ó—V.*
 márc. 25. Próza: *A jó nemtb. VÜ.*
 ápr. 3. Levél Milkó Izidorhoz.
 máj. 18. Cikk: j.d: *Az új országház. Egyetértés.*
 jún. 5. *Alfréd regénye németül megjelent. Ford.: Szekula Gy.*
 jún. 24. Próza: *Beszélgetések I. PN.*
 júl. 8. Próza: *Beszélgetések II. PN.*
 júl. 9. v. 10. Levél Milkó Izidorhoz.
 közepétől Rohicsón tartózkodott.
 22. Vers: *Pásztor-órák. N.*
 júl. 26. Levél Palágyi Lajoshoz.
 29. Próza: *Beszélgetések III. PN.*
 aug. 5 előtt Levél Palágyi Lajoshoz.
 2. Pallos: *Egy lírai költeményre. Koszorú.*
 5. Vers: *Credo. PH.*
 5. Vers: *Az állatkertben. N.*
 10. Vers: *Pásztor-órák. Másodközlés. FL.*
 19. Próza: *Beszélgetések IV.*
 jún.—szept. Levél Palágyi Lajoshoz.
 júl.—szept. Levél Palágyi Lajoshoz.
 aug.—szept. Levél Milkó Izidorhoz.
 szept. 2. Próza: *Beszélgetések V. PN.*
 23. Próza: *Beszélgetések VI. PN.*
 23. Vers: *Nádas tavon. N.*
 30. Vers: *A Köröndnél. N.*
 30. Próza: *Beszélgetések VII. PN.*
 okt. 5 körül Levél Bartók Lajoshoz.
 nov. 1. Reviczky: *Betű-filoxera. Irodalmi Értesítő.*
 20. Levél Palágyi Lajoshoz.
 21. V karját törte. *Egyetértés.*
 24. Johann Vajda. *Pester Lloyd.*
 25. Vajda János állami szubvenciója. *BHírlap.*
 29. Állami segélyezett költő. *Magyar Nép.*
 dec. 15. Vajda János érdekében. *PN.*
 16. Vajda János érdekében. *BHírlap.*
 16. *Der Staat für den Dichter. Budapester Tagblatt.*
 Pester Lloyd.
 22. Levél Palágyi Lajoshoz.

23. Vajda segélye. Egyetértés.
 30. V karficamításból felépült. PH.
 vége Levél Palágyi Lajoshoz. Cikk: *Nemzeti eszmények.*
 O—V.

1889

- jan. 1. Próza: *De mortuis.* PN.
 eleje Levél Palágyi Lajoshoz.
 eleje Levél Nagy Miklóshoz.
 márc. 10. Vers: *A meyerlingi halott.* VÚ.
 tavasz Levél Bartók Lajoshoz.
 máj. 4. Magyar Pantheon. PH.
 jún. 9. *Mosolygó Somolygó Mihályok.* Bolond Istók.
 23. *Mosolygó Somolygó Mihályok.* Bolond Istók.
 30. *Mosolygó Somolygó Mihályok.* Bolond Istók.
 júl.—aug. Állítólag beteg.
 szept. 15. *Mosolygó Somolygó Mihályok.* Bolond Istók.
 aug. 11. Levél Bartók Lajoshoz.
 nov. 17. Vers: *Borongás.* N.
 dec. 1. Vers: *Emlékkönyvbe.* (Rögtönzet) N.
 25. Vers: *Halál.* N.
 27. Vers: *Utolsó ábránd.* Átvétel a N-ből. PH. *Halál.*

1890

- ápr. 6. Magyar olvasókönyvekben V-versek. PH.
 20. Palágyi Menyhért: *Iránygondolatok.* VÚ.
 jún. 20 előtt Levél Bartók Lajoshoz.
 20 után Levél Bartók Lajoshoz.
 jún.—júl. Levél Bartók Lajoshoz.
 jún. 29. Cikk: *Kus-kus.* Bolond Istók.
 júl. 6. Cikk: *Kus-kus.* Bolond Istók.
 20. Cikk: *Kus-kus.* Bolond Istók.
 aug. 3. Cikk: *Kus-kus.* Bolond Istók.
 aug. Ótátrafüreden nyaral.
 12—15. Levél Nagy Miklóshoz.
 15—20. Levél Nagy Miklóshoz.
 aug. 20 után Levél Nagy Miklóshoz.
 aug. 3. Cikk: *A legújabb szoborkérdés.* PH.

1891

- márc. 15. Vers: *Emléksorok.* Élet.
 28. Levél Nagy Miklóshoz.
 29. Vers: *Messze innen.* *Emléksorok.* Másodközlés. *Halál.* VÚ.
 máj. Levél Bartók Lajoshoz.

	27.	Cikk: <i>Negyedik magyar színház.</i> PN.
jún.	20 után	Levél Bartók Lajoshoz.
	vége	Levél Bartók Lajoshoz.
jún.	elején	Toblachba utazott.
	19.	Cikk: <i>Tirolból.</i> N.
okt.	26.	Levél Nagy Miklóshoz.
nov.—dec.		V beteg.
		V új lakása: Múzeum körút 29.
nov.	előtt	Levél Palágyi Lajoshoz.
nov.		Levél Nagy Miklóshoz.
nov.		Levél Nagy Miklóshoz.
nov.	vége	Levél Nagy Miklóshoz.
dec.		Levél Nagy Miklóshoz.
dec.	31.	Levél Milkó Izidorhoz.
	31.	Levél Nagy Miklóshoz.
1891-ben		alapították az „Otthon” Írók és Hírlapírók Körét, amelynek V is tagja lett. Főtitkár: Márkus Miksa.

1892

jan.	3.	Vers: <i>Mákszemek I., II., III.</i> VÚ.
	10.	Vers: <i>Elmúlt idő.</i> N.
jan.		Levél Nagy Miklóshoz.
febr.	6.	V meglátogatta Kisbaáriekat s a lány legyezőjére írt.
márc.		Levél Radó Antalhoz.
nyár eleje		Levél Palágyi Lajoshoz.
máj.	21.	Próza: <i>Keresztessy napjára.</i> PN.
júl.	17.	Vers: <i>Harminc év után.</i>
okt.	2.	<i>Somolygó és Mosolygó Mihályok.</i> Bolond Istók.
	9.	<i>Somolygó és Mosolygó Mihályok.</i> Bolond Istók.
nov.	4.	Cikk: <i>Nemzeti ereklyék.</i> Nagyvárad.
nov.	20 előtt	Levél Nagy Miklóshoz.
	30 előtt	Levél Beöthy Zsolthoz.
	39.	Beöthy felolvassa <i>A szomorú körutast</i> a Kiasfaludy Társaságban.
dec.	4.	Vers: <i>A szomorú körutas.</i> Magyar Génusz.
	17.	Megjelentek a <i>Költemények</i> V-től. FL.
	18.	Ismertetés a kötetéről. <i>A Hét.</i>
	18.	Vers: <i>Az állatkertben.</i> 2. közlés. <i>A Hét.</i>
	18.	Vers: <i>Tünemények.</i> 2. közlés. <i>A Hét.</i>
	24.	<i>A Költemények</i> c. kötet ismertetése. PH.
	25.	<i>A Költemények</i> c. kötet ismertetése. VÚ. <i>Az állatkertben.</i> Mutatvány. Kritika V-ről a <i>Törekvés</i> c. lapban.

jan.	3.	Robin: Vajda János. PN.
	21.	Kozma Andor: Restancia. N.
febr.	10.	Cikk: <i>Akademi-kus-kus</i> . Bolond Istók.
márc.		Sziklay: Az írók műhelyéből. Magyar Salon.
ápr.	2.	Próza: A <i>György harang</i> . N.
	30.	Próza: <i>Terek, sétányok Budapestén</i> . N.
jún.		Levél Bartók Lajoshoz.
jún.		Levél Bartók Lajoshoz.
jún.	18.	Cikk: <i>Benickyné Bajza Lenke</i> . N.
		Új lakása: Ferenc József rakpart. 1.
aug.	20.	Vers: <i>Nyári éjjel I</i> . N.
	20.	Cikk: <i>Találmányok, újítások</i> . VÚ.
aug.		Cikk: <i>Vajda János</i> . Magyar Salon.
	29.	Levél Milkó Izidorhoz.
szept.	10.	Vers: <i>Nyári éjjel II</i> . VÚ.
szept.	19.	Levél Milkó Izidorhoz.
okt.	7.	Vers: <i>Nyári éjjel III</i> . VÚ.
	17.	Levél Szegfi Mórhoz.
	23.	Vers: <i>Nyári éjjel I</i> . Másodközlés, VÚ. el.: Költemények. Ismertetés. Élet I. sz.

febr.	11.	Cikk: <i>Somolygó Mosolygó</i> . . . Bolond Istók.
márc.		Róna Béla: A magyar irodalom 1893-ban. Magyar Salon.
máj.	27.	Cikk: <i>Akademi-kus-kus</i> . Bolond Istók.
aug.	3 előtt	Levél Bartók Lajoshoz.
okt.	1—5.	Levél Nagy Miklóshoz.
	4.	Levél Nagy Miklóshoz.
	közepe	Levél Nagy Miklóshoz.
okt.	7.	Vers: <i>Nyári éjjel</i> . VÚ.
okt.	20—25.	Levél Nagy Miklóshoz.
	25.	Bródy Sándor: Vajda János. Magyar Hírlap.
	26.	Vajda János 50 éve. Magyar Újság.
	28.	Zempléni: Vajda János 50 éve. Élet.
	28.	Vajda jubileuma. A Hét.
	28.	Vers: <i>Az én szülőföldem</i> . Élet.
nov.	1.	Zempléni: Vajda első diadalai. N.
	3.	Gyűlés V jubileuma ügyében az Írói Körben. N.
	4.	Vajda 50 éve. N.
	11—12.	Levél Nagy Miklóshoz.
	18.	Zempléni: Poeta laureatus. Élet.
	19.	Hír Gináról. Monstagsblatt. Wien.
	20 körül	Stróbl mellszobrot készített V-ról.
	25.	Levél Nagy Miklóshoz.
	20 után	Levél Szalay Józsefhez.
	26.	Levél Nagy Miklóshoz.

	vége	Levél Nagy Miklóshoz.
dec.	eleje	Levél Nagy Miklóshoz.
	10. után	Levél Nagy Miklóshoz.
	13.	Vajda Jubileuma. Hazánk.
	15.	Spectator: Vajda János. Magyar Génusz.
	15 körül	Levél Nagy Miklóshoz.
	16.	Jubileumok. Politikai Heti Szemle.
	16.	Ábrányi: Vajda János. Új Idők.
	18.	Ábrányi: Vajda János. PN.
	18.	Levél Vajdához a Magyar Íróktól.
	19.	Endrődy Sándor: Vajda János. FL.
	23.	Ignotus: Vajda János. Magyar Hírlap.
	23.	Látogatás Vajda Jánosnál. N.
	23.	Koroda M.: Vajda János. Magyar Szemle.
	23.	Eljubiláltuk Vajdát. Magyar Génusz.
	22—23.	Levél Nagy Miklóshoz.
dec.	23.	Endrődy S.: Vajda János. VÚ.
	24.	Levél Zempléni Árpádhoz.
	24.	Vajda-jubileum. 1800 Ft-ot kapott. N.
	27.	dó: M. kir. költők. PH.
		V lakása Aranykéz utca 2.
	27.	Levél Palágyi Lajoshoz.
	28.	Levél Nagy Miklóshoz.
	31.	Levél Kisbaári Kiss Ferenchez.

1895

Kortörténeti Könyvtár címmel Kőrösy László sorozatot indított és V életrajzát is közölte.

jan.		Levél Nagy Miklóshoz.
	5.	Levél Ábrányi Emilhez. O—V. 1897—98.
	5.	Levél Mezei Ernőhöz.
	30.	Levél Nagy Miklóshoz.
jan.		Zempléni: Jánoska tapasztal. Magyar Salon.
	31.	Levél Nagy Miklóshoz.
febr.	3.	Vers: <i>Búcsu a naptól.</i> VÚ.
márc. 15 előtt		Levél Nagy Miklóshoz.
márc.—ápr.		Levél Kuttnerhez.
ápr. 20 után		Levél Kisbaári Kiss Ferenchez.
máj.—jún.		Levél Bartók Lajoshoz.
máj. 18.		Új könyve jelenik meg V-nak. O—V.
jún. 25.		Levél Nagy Miklóshoz.
	29.	Levél Palágyi Lajoshoz.
aug.		Cikk: <i>Vissza</i> (nyelvészeti). Magyar Salon.
	2.	Levél Palágyi Lajoshoz.
	10.	Levél Palágyi Lajoshoz.
	18.	Palágyi: Mi baj? Politikai Heti Szemle.
szept. 9.		Levél Milkó Izidorhoz.
	22.	Levél Palágyi Lajoshoz.
okt. 4.		Cikk: <i>Névmagyarostás.</i> Egyetértés.

11. Cikk: *Névváltoztatás. Egyetértés.*
 10. Levél az Egyetértés szerkesztőjéhez.
 27. Cikk: *Nemzeti önérték. Egyetértés.*
 dec. 8. Vajda János költeményei. VÜ.
 8. V Költeményei. Egyetértés. Magyar Hírlap.
 15. V Költeményei. Magyar Szemle.
 22. *Nyári les.* 4. közlés. O—V.
 25. Próza: *Kóros áramok.* PÜ.
 29. Demokritos: Egyveleg. Élet.
- 1896
- jan. 3. Levél Kisbaári Kiss Ferenchez.
 5. L: Vajda János költeményei. Politikai Hetiszemle.
 12. *Mosolygó-Somolygó* . . . Bolond Istók.
 26. Vers: *Estharang.* N.
 jan. Levél a Singer és Wolfner Kiadóhoz.
 febr. 2. Ignotus: A klasszikus Vajda. A Hét.
 16. Vers: *Tél utója.* FL.
 20—21. eiő (Mezei Ernő): Vajda János. Egyetértés.
 márc. Levél a Singer és Wolfner Kiadóhoz.
 márc. 4. Levél Bartók Lajoshoz.
 4., 5., 6. Cikk: V: *Magyarország.* N.
 13. Levél Kisbaári Kiss Ferenchez.
 ápr. Cikk: *Földön futó magyarország.* Jelenkor.
 28. *Mosolygó-Somolygó M* . . . Bolond Istók.
 máj. 2. Levél Bartók Lajoshoz.
 25., 26. Levél Bartók Lajoshoz.
 31. *Mosolygó-Somolygó M* . . . Bolond Istók.
 máj. 3. Cikk: *Magyar szók.* Jelenkor.
 jún. 21. *Mosolygó-Somolygó* . . . Bolond Istók.
 júl. 5. Levél Kisbaári Kiss Ferenchez.
 11. Levél Palágyi Menyhérthez.
 11. Levél Bodor Károlyhoz.
 22. Levél Bodor Károlyhoz.
 aug. 16. Cikk: *Bábel.* Jelenkor.
 szept. 6. Cikk: *Magyarország.* Jelenkor.
 13. *Mosolygó-Somolygó M* . . . Bolond Istók.
 20—27. Cikk: *Magyar szók.* Jelenkor.
 okt. 1. Levél Kisbaári Kiss Ferenchez.
 18. Cikk: *Rosta.* Jelenkor.
 nov. Levél Kerekes Györgyhöz.
 Új lakása: Kerepesi út 10.
 Cikk: *Új magyarország.* Jelenkor.
 dec. 7. Levél Endrődy Sándorhoz.
 Cikk: *Kóros áramok.* Politikai Hetiszemle.
 14. Bartók Lajos: Az elaggott költő. Vers, felolv. a Petőfi Társaságban.
 16. Levél a Kisfaludy Társasághoz.
 26. Levél Kisbaári Kiss Ferenchez.
 27. Wlassics 1000 Forintot engedélyezett V-nak.

- jan. 10. körül Levél Korányi Frigyeshez.
15. Levél Szüry Déneshez.
15. Levél Palágyi Lajoshoz.
16. Levél Schaffer Károlyhoz.
16. Vajda végrendelete.
17. Vajda János betegsége. Egyetértés.
17. Beteg költő. PH.
17. V halála.

VAJDA JÁNOS LAKÁSCÍMEI

1847. nov.: Pest, Képiró utca 372.
 1857. jan. 1—1858. ápr. 25.: Pest, Sebestyén tér 3.
 1858.—59-ben: Pest, Cukor utca 6.
 1860. szept. 29 — 1861. dec. 31-ig.: Lipót utca 34. I. e.
 1862. ápr. 20-ig: Mészáros utca 2. II. e.
 1862. ápr. 20-tól — 1862. okt. 1.: Hírnő és Kalapos utca sarkán 1. sz.
 1862. okt. 1 — 1863. április: Zöldfa utca 14.
 1863. áprilistól — decemberig: Lipót és Mészáros utca sarkán 2. sz. II. e.
 1864. jan. 1-től máj. 1-ig: Bástyá utca 22.
 1864. máj. 1 — 1864. jún. 1-ig: Uj világ utca 6.
 1864. jún. 1 — szept. 25-ig: Uj világ utca 13. I. e.
 1865-ben: Wien, Teresianum gasse 24. II. e. Buchfeld gasse 9. I. e.
 1867. május: Kigyó utca 3.
 1867. szept. 29-ig: Ősz utca.
 1868. ápr.— 1869. márc.: Kerepesi út 73. I. e. 12.
 1874.: Zöldfa utca 40.
 1874. december: Tél utca 1. I. e.
 1876.: Ország út 29.
 1876. máj. 1 — 1877 tavasza: Ország út 33. (Pest).
 1878.: Múzeum krt. 33.
 1880. nov. 1. — 1882. márc.: Tompa utca 13.
 1882. jún. 1. — szept.: Régiposta utca 6. I. e.
 1882—83 fordulóján: Múzeum krt. Szikszaynál.
 1883. július: Margitszigeti Nagyszálló.
 1883. nov. — 1884. dec.: Várház krt. 2.
 1884. dec. 21-től 1885. febr. 1-ig: Lövész utca 5. sz.
 1885. febr. 1 — jún.: Kerepesi út 11.
 1885. szept. — 1886. júl.: Üllői út 24.
 1886. október: Kerepesi út 10.
 1886. nov. 1-től 1887. máj. 1-ig: Aranykéz utca 2.
 1887. máj. 1-től — 1888. novemberig: Várház krt. 2.
 1891. jún.: Kerepesi út 16.
 1891. december: Múzeum krt. 29.
 1893. augusztus—szeptember: Ferenc József rakpart 1.
 1894.—1895. szept.: Aranykéz utca 2.
 1896. május: Üllői út 65.
 1896. nov. — 1897. jan.: Kerepesi út 10.

NÉVMUTATÓ

- Abonyi Lajos 33, 233, 241, 276, 278
 Ábrányi Ernő 100, 124, 128, 159, 229, 233, 357, 432, 436, 456
 Ábrányi Kornél ifj. 338, 398
 Ágai Adolf 107, 262, 368
 Aigner Lajos 54
 Alszegehy Zsolt 221, 225, 228, 231
 Angyal Dávid 242
 Arany László 36, 280
 Asmody (Gáspár Imre) 170, 174, 447
 Bajza Jenő 16, 233, 250, 251, 256, 257, 470
 Balázs Sándor 249
 Ballagi Mór 180, 391
 Baross Gábor 333
 Baross Gyula 230, 262
 Barta János 231
 Bartos Róza 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 224, 233, 234, 310, 312, 313, 317, 318, 320, 322, 323, 327, 475, 480,
 Bartók Lajos 75, 101, 113, 126, 130, 131, 134, 135, 144, 145, 149, 163, 169, 171, 180, 181, 182, 183, 229, 233, 239, 277, 287, 332, 395, 400, 401, 404, 407, 408, 420, 423, 441, 442, 446, 448, 460, 461, 462
 Bay Ferenc 238, 239
 Benedek Aladár 273
 Beniczky Irma 268
 Beöthy Zsolt 144, 234, 324, 419
 Bereczik Árpád 17, 234, 259
 Bernáth Gáspár 129, 400
 Bikácsi László 306
 Bisztray Gyula 233
 Bodor Károly 173, 174, 229, 234, 449, 450
 Bóka László 230
 Böszörményi László 29, 270
 Bródy Sándor 153, 227, 429
 Csapláros István 245, 246
 Csátkai Endre 376
 Csáky Albin 227, 397
 Csávolszky Irma 199
 Csávolszky Lajos 37, 123, 154, 282, 392.
 Csengery Antal 294, 589
 Csukássy József 259, 389
 De Gerando Attila 74, 78, 80, 82, 83, 95, 96, 118, 229, 234, 330, 336, 337, 339, 342, 343, 353, 354, 388
 Deutsch Mór 268
 Dézsi András 247
 Dienes Lajos 249
 Dobsa Lajos 240
 Dolinay Gyula 407
 Egressy Gábor 8, 234, 239
 Endrődi Sándor 175, 234, 451
 Eötvös Károly 154, 231, 357, 430
 Eötvös Loránd 156
 Erdélyi Gyula 355, 588
 Falk Miksa 13, 14, 229, 234, 242, 249, 250
 Fraknói Vilmos 42, 45, 227, 234, 288, 290, 292
 Gajári Ödön 154
 Gámán Béla 449

- Gelei Sándor 329
 Goldzieher Klára 225
 Gorove István 260
 Greguss Ágost 35, 279, 281
 Grill Károly 54, 55
- Gyulai Pál 36, 109, 122, 200, 280
 Gyurkovics György 72, 234, 325, 489
- Harsányi Kálmán 231
 Hatvani (Hatvany) Lajos 561, 595
 Hazay Lajos 46, 227
 Heckenast Gusztáv 14, 16, 19, 28, 44, 227, 234, 350, 391
 Hegedűs Loránd 571
 Hevesi József 79, 234, 338, 419
 Hollós László 37, 282
 Horváth Miklós 354
- Irányi Dániel 27, 234, 269
 Irmei Ferenc 38, 234, 283, 284, 354, 363
- Jankó János 479
 Jászai Mari 73, 234, 272, 328, 399
 Jókai Mór 20, 30, 36, 229, 235, 262, 271, 279, 280, 338
 Jósika Miklós 11, 235, 242, 247
 Jurany Vilmos 47, 50, 52, 53, 54, 57, 229, 235, 293, 297, 299, 300, 302, 305, 391
- Kabos Ede 320
 Karacs Teréz 285
 Keckernéthy Aurél 10, 37, 242, 282
 Kelemen Mór 15, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 39, 55, 56, 99, 227, 229, 235, 242, 251, 253, 254, 280, 262, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 284, 301, 303, 304, 356
 Kemény Zsigmond 265
 Kenedy Géza 123, 392
 Kerekes György 175, 235, 450
 Kerkápolyi Gyula 71, 235, 325
 Kékly Lajos 230, 261
- Kiabaári Kiss Ferenc 76, 81, 89, 90, 91, 105, 148, 159, 162, 168, 170, 172, 174, 177, 229, 235, 333, 334, 340, 342, 347, 348, 349, 364, 422, 436, 440, 445, 447, 448, 450, 452, 480
- Kiss Lajos 248
 Komlós Aladár 221, 231
 Korányi Frigyes 127, 235, 455
 Koroda Pál 480
 Kossuth Lajos 30, 235, 272
 Kovács Lajos 254
 Kovács Pál 7, 226, 238, 239
 Kovács Sándor 281
 Kozma Vazul 249
 Kozocsa Sándor 231, 260, 297, 300, 305, 342, 376
 Krátky János 291, 292
 Kreith Béla 480
 Krúdy Gyula 230, 498, 501, 567 569
- Kultsár István 285
 Kun Anna 494, 563
 Kun József 229, 312, 314, 315, 318, 492, 496, 497, 563, 565
- Lauka Gusztáv 226, 227
 László Gyula 358
 Lázár Kálmán 194, 227, 268
 Lévy József 155
 Lónyai Menyhért 294
 Lövei (Leövey) Klára 96, 119, 332, 354, 388
 Ludasi Mór 260, 265
- Maszlaghy Ferenc 345, 482
 Matkovics Pál (Bus Vitéz) 242
 Mattyus Uzor 31, 274
 Márton Lajos 270
 Mezei Ernő 160, 235, 437
 Mikes Lajos 571
 Miklós Róbert 230, 339
 Miklóssy János 240, 242, 254, 262, 265
 Mikszáth Kálmán 154
- Milkó Izidor 74, 92, 94, 102, 103, 104, 107, 108, 109, 112, 114, 115, 116, 117, 120, 121, 125, 139, 146, 167, 183, 221, 225, 229, 235, 329, 351, 352,

- 358, 360, 361, 363, 367, 368,
369, 370, 373, 376, 384, 385,
386, 387, 389, 390, 394, 413,
421, 444, 464
- Miloszavlyevits Milán 102, 110,
227
- Müller Károly 177
- Müller Mari 165, 171, 229, 235,
442, 443, 448
- Nagy Géza 50, 296
- Nagy Miklós 32, 34, 37, 39,
41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 50,
51, 52, 55, 59, 66, 70, 71,
78, 87, 93, 109, 117, 120,
122, 129, 131, 132, 133, 134,
136, 137, 138, 140, 143, 150,
151, 152, 153, 154, 155, 157,
159, 160, 164, 183, 184, 185,
186, 187, 188, 224, 227, 229,
231, 232, 235, 249, 253, 275,
277, 278, 280, 282, 283, 285,
287, 288, 290, 294, 295, 296,
298, 302, 307, 316, 322, 323,
324, 336, 338, 345, 350, 374,
391, 399, 405, 406, 410, 412,
413, 414, 415, 417, 424, 425,
426, 428, 429, 430, 431, 433,
438, 439, 441, 454, 458, 463,
464, 465, 466, 467
- Nagy Pálma 232, 233
- Németh Károly 198
- Palágyi Lajos 77, 79, 81, 123,
124, 125, 127, 128, 136, 142,
157, 165, 166, 176, 178, 188,
230, 236, 335, 336, 338, 340,
351, 392, 393, 394, 395, 396,
398, 410, 416, 429, 434, 442,
444, 445, 456, 467, 468, 497,
566
- Palágyi Menyhért 173, 231,
335, 370, 393, 449
- Pásztor Árpád 221, 232, 310,
317, 320, 323, 490, 507, 517,
519, 525, 526, 528, 533, 537,
542, 548, 551, 552, 558, 559,
560, 577, 578, 580, 582, 584,
585, 586, 587, 589, 591, 593,
594
- Pesty Frigyes 9, 43, 44, 46,
236, 242, 243, 245, 246, 291,
292, 471
- Pfeiffer Nándor 55
- Pitroff Pál 238, 239
- Platthy Adorján 59, 227
- Plósz Pál 412
- Pompéry János 10, 234
- Pósa Lajos 110, 236, 371
- Radnótfáy Sámuel 307
- Radó Antal 142, 236, 254, 415
- Radványi Pál 197, 201, 202,
203
- Raffy Ádám 305
- Rákosi Jenő 389
- Ráth Mór 16, 42, 236, 254, 285,
290
- Reichard Piroska 229, 310, 312,
314, 317, 362, 373, 487
- Révay József 107, 109, 305,
352
- Réz Pál 305
- Salamon Ferenc 244, 246
- Sághy Antal 319
- Sáfrán Györgyi 332
- Sárdy Károlyné 312
- Schaffer Károly 178, 236, 457
- Scheiber Sándor 225, 230, 338
- Schmidt Béla 233
- Seres József 231
- Séda Ernő 85, 86, 99, 229, 344,
345, 356
- Simonffy Kálmán 8, 12, 194,
226, 236, 240, 248
- Simonyi Ernő 272
- Schöpflin Aladár 305
- Stróbl Alajos 152, 155, 177, 431
- Szabad György 269, 272
- Szalay József 153, 227, 236,
278, 428
- Szállási Árpád 221, 230, 330,
333, 337, 343, 354, 422, 436,
448, 450, 452
- Szász Károly 17, 40, 229, 236,
259, 279, 286, 287, 292, 294,
338
- Szana Tamás 241, 251

P. Szathmáry Károly 11, 236, 247
Szegefi Mór 147, 236, 422
Szernző Pirooska 221, 230, 271, 279, 280, 321, 330, 333, 337, 339, 342, 343, 353, 354, 422, 442, 448, 450, 452
Szendrey Júlia 257
Székely József 260
Szilágyi Arthur 117
Szilágyi Dezső 491, 492, 501, 569
Szilágyi Sándor 15, 236, 251
Szilágyi Virgil 31, 274
Szini Károly 281
Szinyeyi József 50, 236, 296
Szűry Dénes 178, 236, 456

Teleki Blanka 285, 332
Teleki László 250
Teleki Miksáné 84
Tetty Nándor 54
Tisza Lajos 230, 262
Tóth Kálmán 10, 35, 36, 227, 229, 236, 243, 245, 246, 279
Török János 236
Török Lajos 189, 469

Urváry Lajos 37, 63, 282, 313

Vadnai (Vadnay) Károly 20, 40, 42, 58, 63, 104, 229, 236, 249, 261, 286, 306, 307, 313, 362, 406
Vahot Imre 194
Vajda Gizella 459
Vajda Róza 458
Varjú Elemér 571
Vay Sarolta 277
Vályi Árpád 84
Várkonyi Titusz 230, 364
Veigelsberg Leó 60, 308
Véghelyi Georgina 153
Vértessy Arnold 270
Vizer (Wieser) Kálmán 59, 67, 227, 319, 330

Wesselényi Miklós 249
Wlassics Gyula 176, 452

Zempléni Aladár 153, 156, 157, 158, 236, 429, 432, 433, 434, 437
Zilahy Károly 227, 235, 250, 251, 256, 257, 259, 275, 281

Zsoldos Jenő 230, 268

TARTALOMJEGYZÉK

LEVELEK

	fő- szöveg	jegy- zetek
1. Kovács Pálhoz. [Pest, 1847. november 25. előtt.]	7	238
2. Kovács Pálhoz. Pest, 1848. január 22.	7	239
3. Egressy Gáborhoz. [Pest, 1856. március 30–31.]	8	239
4. Simonffy Kálmánhoz. [Pest, 1857. március 18.]	8	240
5. Pesty Frigyeshez. Pest, 1857. június [29].....	9	242
6. Kecskeméthy Aurélhoz. Pest, 1858. január 12...	10	242
7. Tóth Kálmánhoz és Pompéry Jánoshoz. Pest, 1858. február 12.	10	243
8. Tóth Kálmánhoz. Pest, 1858. november 28.....	10	243
9. Szathmáry Károlyhoz. Pest, 1859. febr. 17.....	11	247
10. Jósika Miklóshoz. Pest, 1859. március 19.	11	247
11. Simonffy Kálmánhoz. [Pest, 1860.] június 18.	12	248
12. Falk Miksához. Pest, 1861. március 17.....	13	249
13. Falk Miksához. Pest, 1861. március 23.....	14	250
14. Ismeretlenhez. [Pest, 1861. április.].....	14	250
15. Szilágyi Sándorhoz. Pest, 1862. december 10.	15	251
16. Kelemen Mórhoz. Pest, 1862. december 12.	15	253
17. [Ráth Mór] Kiadóhoz. Balatonfüred, [1863.] augusztus 1.	16	254
18. Heckenast Gusztávhoz. Balatonfüred, [1863.] augusztus 1.	16	256
19. Bajza Jenőhöz. Pest, 1863. szeptember 19.....	16	256
20. Szász Károlyhoz. [Pest] 1863. december 17.	17	259
21. Berczik Árpádhoz. [Pest] 1864. június 23.	17	259
22. Kelemen Mórhoz. Bécs, [1864.] szeptember 27...	18	260
23. Heckenast Gusztávhoz. Bécs, [1865.] május 27.	19	260
24. Vadnai Károlyhoz. [Bécs, 1865. június 15–20.]	20	261
25. Jókai Mórhoz. [Bécs, 1865. augusztus–szeptem- ber.].....	20	262
26. Kelemen Mórhoz. [Buda, 1865. október 4–5.] ..	21	263
27. Kelemen Mórhoz. Buda, [1865.] november 2. ...	22	264
28. Kelemen Mórhoz. Buda, [1865.] december 1.	23	265
29. Kelemen Mórhoz. Pest, 1866. június 6.	23	265

	1 6- szöveg	Jegy- zetek
30. Kelemen Mórhoz. [Pest, 1867.] május 3.	24	266
31. Kelemen Mórhoz. [Pest, 1867. május 6.]	24	267
32. Kelemen Mórhoz. [Pest, 1867. augusztus 8.] . . .	25	267
33. Kelemen Mórhoz. Pest, [1867.] augusztus 22— 23.	26	268
34. Kelemen Mórhoz. Pest, [1867.] augusztus 26.	27	269
35. Irányi Dánielhez. [Pest, 1868.] április 18.	27	269
36. Jókai Mórhoz. [Pest, 1868.] november 3.	30	271
37. Kossuth Lajoshoz. Pest, 1869. március 24.	30	272
38. Nagy Miklóshoz. [Pest, 1870. június.]	32	275
39. Abonyi Lajoshoz. [Pest, 1870. szeptember.]	33	276
40. Nagy Miklóshoz. Pest, [1871.] május 2.	34	277
41. Nagy Miklóshoz. [Pest, 1871 nyara.]	34	278
42. Jókai Mórhoz. Pest, [1872.] február 27.	35	279
43. Jókai Mórhoz. [Pest, 1872.] március 27.	36	280
44. Nagy Miklóshoz. [Nagymaros, 1872.] április 16— 17.	37	282
45. Nagy Miklóshoz. [Nagymaros, 1872. április 28.]	37	283
46. Irmei Ferenchez. [Nagymaros], 1872. május 5. . .	38	284
47. Kelemen Mórhoz. Nagymaros, [1872.] május 7.	39	284
48. Nagy Miklóshoz. [Pest, 1872. szeptember.]	39	285
49. Vadnai Károlyhoz. [Pest, 1872. november 25— 26.]	40	286
50. Szász Károlyhoz. [Pest, 1872.]	40	286
51. Nagy Miklóshoz. [Pest, 1873 nyarán.]	41	287
52. Nagy Miklóshoz. [Pest, 1873. november.]	42	288
53. Fraknói Vilmoshoz. Budapest, 1874. június 2. . .	42	288
54. Nagy Miklóshoz. Tátrafüred [1874. július vége.]	43	290
55. Nagy Miklóshoz. [Ótátrafüred, 1874. augusztus 18.]	44	291
56. Pesty Frigyeshez. Tátrafüred, 1874. augusztus 18.	46	292
57. Jurany Vilmoshoz. Budapest, 1874. augusztus 30.	47	293
58. Az MTA elnökéhez. Budapest, 1874. december 14.	47	294
59. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1874 vége.]	48	294
60. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1875 eleje.]	48	295
61. A Franklin Társulathoz. Budapest, 1875. február 12.	49	295
62. Szinnyi Józsefhez. Budapest, 1875. március 6.	50	296
63. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1875. április.]	50	296
64. Jurany Vilmoshoz. Sárosfürdő, [1875.] április 21.	50	297
65. Nagy Miklóshoz. [Pest környéke, 1875. június 10. körül.]	51	298
66. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1875. július 1.]	52	298
67. Jurany Vilmoshoz. [Budapest, 1876. május.]	52	299

	fő- szöveg	jegy- zetek
68. Jurany Vilmoshoz. [Budapest, 1876. május 27.]	53	300
69. Jurany Vilmoshoz. Budapest [1876.] június 7.	54	302
70. Nagy Miklóshoz. Ótátrafüred, [1876.] július 30.	55	302
71. Kelemen Mórhoz. Budapest, 1876. szeptember 13.	55	303
72. Kelemen Mórhoz. [Budapest, 1876. ősz.]	56	304
73. Jurany Vilmoshoz. [Budapest, 1877. március 13.]	57	305
74. Jurany Vilmoshoz. Budapest, 1877. július 26.	57	305
75. Vadnai Károlyhoz. Bicol, [1879.] október 27.	58	306
76. Nagy Miklóshoz. [Szliács, 1880. július 20. körül.]	59	307
77. Bartos Rózához. [Budapest, 1880.] augusztus 28.	61	308
78. Bartos Rózához. [Budapest, 1880. augusztus 29.]	62	310
79. Bartos Rózához. [Szabadka, 1880. szeptember 5.]	62	312
80. Bartos Rózához. [Szabadka, 1880. szeptember 6.]	63	312
81. Bartos Rózához. [Budapest, 1880.] szeptember 10.	63	313
82. Vadnai Károlyhoz. [Budapest, 1880. szeptember 29.]	63	313
83. Bartos Rózához. [Budapest, 1880.] október 1.	64	313
84. Bartos Rózához. [Budapest, 1880.] október 13. .	64	314
85. Bartos Rózához. [Budapest, 1880. október vége.]	65	314
86. Bartos Rózához. [Budapest, 1880. november 2.]	65	315
87. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1880. november ele- je.]	66	316
88. Bartos Rózához. [Bicol, 1880.] november 11.	66	317
89. Bartos Rózához. [Budapest 1880. november 26.]	67	318
90. Bartos Rózához. [Bicol, 1881. április 17.]	67	318
91. Bartos Rózához. Pásztó, [1881.] július 10.	68	320
92. Az Athenaeumhoz. Budapest, 1881. július 26. . .	69	321
93. Bartos Rózához. Pragerhof, 1881. augusztus 12.	69	322
94. Bartos Rózához. [Szabadka, 1881. október 28.]	70	323
95. Bartos Rózához. [Szabadka, 1881.] október 29.	70	323
96. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1882. május 29.] . . .	71	324
97. Kerkápolyi Gyulához. [Budapest, 1882. június.]	71	325
98. Gyurkovics Györgyhoz. [Budapest, 1882. július.]	72	325
99. Jászai Marihoz. [Budapest, 1882. szeptember.]	73	328
100. Milkó Izidorhoz. Rohitsch-Sauerbrunn [1882. ok- tóber—december.]	74	329
101. De Gerando Ágostné Teleki Emmához. Buda- pest, 1882. november 5.	74	330
102. Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1883. július eleje.]	75	332
103. Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1883. július 20. után.]	75	332
104. Kisbaári Kiss Ferenchez. Budapest, [1883.] szeptember 1.	76	333

	fő- azöveg	Jegy- zetek
105. Ismeretlenhez. [Budapest, 1883.] szeptember 7.	76	334
106. Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1883. december 1.]	77	335
107. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1884. január – február.]	78	336
108. De Gerando Attilához [Budapest, 1884. március.]	78	337
109. Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1884. május 28.]	79	338
110. Hevesi Józsefhez. [Budapest, 1884. július.].....	79	338
111. Az Osztrák – Magyar Monarchia Írásban és Ké- pekben Szerkesztőségéhez. Budapest, 1884. októ- ber 8.	80	339
112. De Gerando Attilához. [Budapest, 1884. október.]	80	339
113. Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1884. december 24.]	81	340
114. Kisbaári Kiss Ferenchez. [Budapest, 1885. január 22.]	81	340
115. De Gerando Attilához. [Budapest] 1885. február 4.	82	342
116. De Gerando Attilához. [Budapest, 1885. febru- ár – március.]	83	343
117. SEDA Ernőhöz. Budapest, 1885. március 10.	85	344
118. SEDA Ernőhöz. [Budapest, 1885. március 10.]	86	345
119. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1885. május 6.]	87	345
120. Ismeretlenhez. Szabadka, [1885.] május 15.	87	346
121. Kisbaári Kiss Ferenchez. Szabadka, [1885.] má- jus 16.	89	347
122. Kisbaári Kiss Ferenchez. Szabadka, [1885.] május 20.	90	348
123. Kisbaári Kiss Ferenchez. [Szabadka, 1885. má- jus 24.]	91	349
124. Milkó Izidorhoz. Budapest [1885.] június 14.	92	351
125. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1885.] június 27.	93	352
126. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1885.] július 3.	93	352
127. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1885. augusztus eleje.]	94	352
128. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1885. augusztus 20. előtt.]	94	353
129. De Gerando Attilához. [Budapest, 1885. szept- ember 15.].....	95	353
130. De Gerando Attilához. [Budapest, 1885. novem- ber 22.]	96	354
131. Az esztergomi érsekhez. Budapest, 1885. december 24.	97	355
132. SEDA Ernőhöz. Budapest, [1885.] december 26.	99	356
133. Kelemen Mórhoz. [Budapest, 1886.] január 6.	99	356

	16-	Jegy-
	szöveg	zetek
134. Ábrányi Emilhez. [Budapest, 1886. április vége.]	100	357
135. Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1886. április vége.]	101	357
136. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. május eleje.]	102	358
137. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. május közepe.]	102	358
138. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. május 28—31.]	102	358
139. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. június 6.]	103	360
140. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. június 10.]	103	361
141. Ismeretlenhez. [Budapest] 1886. június 11.	104	363
142. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. június 13.]	104	363
143. Kisbaári Kiss Ferenchez. Budapest, 1886. június 20.	105	364
144. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. június 20.]	107	367
145. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. június 25—26.]	107	368
146. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. június 28.]	108	369
147. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. július 17—24.]	109	370
148. Pósa Lajoshoz. [Budapest, 1886. július 25.]	110	371
149. Ismeretlenhez. [Budapest, 1886. július.]	111	373
150. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886.] szeptember 26.	112	373
151. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. október 12—13.]	112	374
152. Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1886. október második fele.]	113	375
153. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. október vége.]	114	376
154. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. november eleje.]	114	376
155. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. november eleje.]	114	384
156. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1886. december vége.]	115	385
157. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1887. január 12.]	116	386
158. Ismeretlenhez. [Budapest, 1887. január—február.]	116	386
159. Az Egyetemi Ifjúsági Olvasókör Elnökéhez [Szilágyi Arthurhoz]. [Budapest, 1887. március 4.]	117	386
160. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1887. május 7.]	117	387
161. De Gerando Attilához. [Budapest, 1887. október.]	118	387
162. Nagy Miklóshoz. [? 1887. december 5.]	120	388
163. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1888. április 3.]	120	389
164. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1888. július 9—10.]	121	390
165. Nagy Miklóshoz. [Rohics, 1888. július közepe.]	122	391

	fő- szöveg	jegyzetek
166. Palágyi Lajoshoz. Rohics, [1888.] július 26.....	123	392
167. Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1888. augusztus 5. előtt.]	124	393
168. Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1888. június—szeptember.]	125	393
169. Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1888. június—szeptember.]	125	394
170. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1888. augusztus—szeptember.].....	125	394
171. Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1888. október.]	126	395
172. Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1888. november 20.]	127	395
173. Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1888. december 22.]	127	396
174. Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1888. december vége.]	127	398
175. Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1889. január 1. körül.]	128	398
176. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1889. január eleje.]	129	399
177. Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1889. tavasza.]....	129	400
178. Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1889. augusztus 11.]	130	401
179. Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1890. június előtt.]	130	401
180. Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1890. június 20. után.]	130	404
181. Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1890. június—július.]	131	404
182. Nagy Miklóshoz. Ótátrafüred [1890. augusztus 12—15.]	131	405
183. Nagy Miklóshoz. [Ótátrafüred, 1890. augusztus 15—20.]	132	405
184. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1890. augusztus 20. után.]	133	406
185. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1891. március 28.]	134	406
186. Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1891. május.].....	134	407
187. Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1891. június 20. után.]	135	408
188. Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1891. június vége.]	135	408
189. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1891. október 26.]	136	410
190. Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1891. november előtt.]	136	410
191. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1891. november.]	137	411
192. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1891. november.]	137	412
193. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1891. november vége.]	138	412
194. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1891. december.]	139	413
195. Milkó Izidorhoz. Budapest, [1891. december 31.]	139	413

	15- szöveg	jegy- zetek
196. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1891. december 31.]	140	414
197. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1892. január—február.]	140	415
198. Radó Antalhoz. [Budapest, 1892. március.]	142	415
199. Palágyi Lajoshoz. [Budapest. 1892. nyár eleje.]	142	416
200. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1892. november 20. előtt.]	143	417
201. Beöthy Zsolthoz. [Budapest, 1892. november 30. előtt.]	144	419
202. Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1893. június.]	144	420
203. Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1893. június.]	145	420
204. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1893.] augusztus 29.	146	421
205. Milkó Izidorhoz. [Budapest] 1893. szeptember 19.	146	421
206. Szegfi Mórhoz. [Budapest] 1893. október 17.	147	422
207. Kisbaári Kiss Ferenchez. [Budapest] 1894. január 22.	148	422
208. Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1894. május.]	149	423
209. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. október 1—5.]	149	424
210. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. október 4.]	150	424
211. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. október 20—25.]	150	425
212. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. október 20—25.]	151	425
213. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. november 11—12.]	151	426
214. Nagy Miklóshoz. [Budapest. 1894. november 25.]	152	426
215. Ismeretlenhez [Szalay Józsefhez]. [Budapest, 1894. november 20. után.]	153	428
216. Nagy Miklóshoz. [Budapest. 1894. november 26.]	153	428
217. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. november vége.]	153	429
218. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. december eleje.]	154	430
219. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. december 10. után.]	155	431
220. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. december 15. körül.]	155	431
221. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. december 22—23.]	156	433
222. Zempléni Árpádhoz. [Budapest] 1894. december 24.	157	434
223. Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1894. december 27.]	157	434

	16- szöveg	jegy- zetek
224. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1894. december 28.]	157	435
225. Kisbaári Kiss Ferenchez. [Budapest, 1894. december 31.]	159	436
226. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1895. január.]	159	436
227. Ábrányi Emilhez. [Budapest] 1895. január 5.	159	436
228. Mezei Ernőhöz. [Budapest] 1895. január 5.	160	437
229. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1895. január 30.]	160	438
230. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1895. január 31.]	161	439
231. Nagy Miklóshoz. [Budapest, 1895. március 15. előtt.]	161	439
232. Kuttnerhez. [Budapest, 1895. március—április.]	162	439
233. Kisbaári Kiss Ferenchez. [Budapest, 1895. április 20. után.]	162	440
234. Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1895. május—június]	163	441
235. Nagy Miklóshoz. Rohics, 1895. június 25.	164	441
236. Palágyi Lajoshoz. Rohics, 1895. június 29.	165	442
237. Müller Marihoz. Rohics, 1895. július 3.	165	442
238. Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1895. augusztus.]	166	444
239. Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1895. augusztus 10.]	166	444
240. Milkó Izidorhoz. [Budapest, 1895. szeptember 9.]	167	444
241. Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1895. szeptember 22.]	167	445
242. Az Egyetértés Szerkesztőjéhez. [Budapest, 1895. október 10.]	168	445
243. Kisbaári Kiss Ferenchez. [Budapest, 1896. január 3.]	168	445
244. A Singer és Wolfner Kiadóhoz. [Budapest, 1896. január.]	168	445
245. A Singer és Wolfner Kiadóhoz. [Budapest, 1896. március.]	169	446
246. Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1896.] március 4.	169	446
247. Kisbaári Kiss Ferenchez. [Budapest, 1896. március 12.]	170	447
248. Bartók Lajoshoz. [Budapest] 1896. május 2.	171	447
249. Bartók Lajoshoz. [Budapest, 1896. május 25—28.]	171	448
250. Müller Marihoz. [Rohics, 1896. június 20. után.]	171	448
251. Kisbaári Kiss Ferenchez. Rohics-Sauerbrunn, 1896. július 5.	172	448
252. [Palágyi Menyhérthez]. [Budapest, 1896. július 11.]	173	449
253. Bodor Károlyhoz. Budapest, [1896.] július 11.	173	449

	16- szöveg	jegy- zetek
254. Bodor Károlyhoz. [Budapest, 1896.] július 22. ...	174	450
255. Kisbaári Kiss Ferenchez. [Budapest, 1896. október 1.]	174	450
256. Kerekes Györgyhoz. [Budapest, 1896. november.]	175	450
257. Endrődi Sándorhoz. [Budapest, 1896.] december 7.	175	451
258. A Kisfaludy Társasághoz. [Budapest, 1896. december 16.]	176	453
259. Kisbaári Kiss Ferenchez. [Budapest, 1896.] december 26.	177	453
260. Korányi Frigyeshez. [Budapest, 1897. január 10. körül.]	177	455
261. Szüry Déneshez. [Budapest, 1897. január 15.] ..	178	456
262. Palágyi Lajoshoz. [Budapest, 1897. január 15.]	178	456
263. Schaffer Károlyhoz. [Budapest, 1896. január 16.]	178	457
264. Vajda János végrendelete. [Budapest, 1897. január 16.]	179	457

KELTEZHETETLEN LEVELEK

265. Bartók Lajoshoz	180	460
266. Bartók Lajoshoz	180	460
267. Bartók Lajoshoz	181	461
268. Bartók Lajoshoz	181	461
269. Bartók Lajoshoz	182	461
270. Bartók Lajoshoz	182	461
271. Bartók Lajoshoz	182	462
272. Bartók Lajoshoz	183	462
273. Bartók Lajoshoz	183	462
274. Milkó Izidorhoz	183	462
275. Nagy Miklóshoz	183	463
276. Nagy Miklóshoz	184	463
277. Nagy Miklóshoz	185	464
278. Nagy Miklóshoz	185	464
279. Nagy Miklóshoz	186	465
280. Nagy Miklóshoz	186	465
281. Nagy Miklóshoz	186	465
282. Nagy Miklóshoz	187	465
283. Nagy Miklóshoz	187	466
284. Nagy Miklóshoz	187	466
285. Nagy Miklóshoz	187	466
286. Nagy Miklós helyetteséhez	188	467
287. Palágyi Lajoshoz	188	467
288. Palágyi Lajoshoz	188	467

	16- szöveg	jegy- zetek
289. Palágyi Lajoshoz	189	468
290. Palágyi Lajoshoz	189	468
291. Palágyi Lajoshoz	189	468
292. Palágyi Lajoshoz	189	468
293. Palágyi Lajoshoz	189	468
294. Török Lajoshoz	189	469

VAJDA JÁNOS-NÉVJEGYEK

1. Ballagi Mórhoz	190	469
2. Ismeretlenhez	190	469
3. Ismeretlenhez	190	469

GALAMBPOSTA

1–105.	191–217	470
--------	---------	-----

JEGYZETEK

Rövidítések	221	
Vajda János levelezése	223	
Vajda, a levélíró	223	
A levelek összegyűjtése	226	
Vajda elveszett levelei	226	
A kéziratok	228	
Kiadástörténet	229	
A levelek címzettjei	233	
A levelek jegyzetei	238	

FÜGGELÉK

BARTOS RÓZA LEVELEI	475	
Bevezetés	475	
LEVELEK	494	

1. Kun Annához. Bécs, 1910. február 10.	494	563
2. Kun Józsefhez. Bécs [1910. február 25. után.]	496	565
3. Palágyi Lajoshoz. Bécs, 1911. december 8.	487	566
4. Krúdy Gyulához. Fiume, 1923. december 27.	498	567
5. Krúdy Gyulához. Abbazia [1923. december 28.]	501	569
6. Szilágyi Dezsőhöz. Abbazia, 1925. január 18.	501	569
7. Pásztor Árpádhoz. Laurana, 1926. december 2. ..	507	572
8. Pásztor Árpádhoz. [Laurana, 1926. december 19. előtt.]	517	577
9. Pásztor Árpádhoz. [Laurana, 1926. december 19.]	519	578
10. Pásztor Árpádhoz. [Laurana, 1926. december vége.]	525	580

	fő- szöveg	Jegy- zetek
11. Pásztor Árpádhoz. Laurana, 1927. január 16.	526	580
12. Pásztor Árpádhoz. Laurana [1927. február eleje.]	528	582
13. Pásztor Árpádhoz. Laurana [1927. február 10. kö- rül.]	533	584
14. Pásztor Árpádhoz. Abbazia, 1927. február 17.....	537	585
15. Pásztor Árpádhoz. [Laurana] 1927. február 28.	542	586
16. Pásztor Árpádhoz. [Laurana, 1927. március 8.]	542	587
17. Pásztor Árpádhoz. Laurana, 1927. március 13.	548	589
18. Pásztor Árpádhoz. [Laurana, 1927. március.]	551	591
19. Pásztor Árpádhoz. Laurana, 1927. március 23. ...	552	591
20. Pásztor Árpádhoz. [Laurana, 1927. március.]	558	593
21. Pásztor Árpádhoz. Laurana, [1927. április 2.]	558	593
22. Pásztor Árpádhoz. [1927. április 17. után.]	559	594
23. Pásztor Árpádhoz. [1927. április—május.]	560	594
24. Hatvani Lajoshoz. Budapest [1932. október—no- vember.]	561	595
25. Hatvani Lajoshoz. [Budapest, 1932. október—no- vember.]	561	595
JEGYZETEK BARTOS RÓZA LEVELEIHEZ		563
VAJDA JÁNOS ÉLETÉNEK ÉS ÍRÓI PÁLYÁJÁNAK FONTO- SABB ESEMÉNYEI		597
VAJDA JÁNOS LAKÁSCÍMEI ...		634
NÉVMUTATÓ		635
MELLÉKLETEK ...	624. és 625. l. között	

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója

A szerkesztésért felelős Balázsovits Erzsébet

Műszaki szerkesztő Marton Andor

A burkoló- és kötéstervező Schmal Károly munkája

Terjedelem: 40,75 (A/5) ív + 10 oldal melléklet

AK 1593 k 8284

79. 01494 Petőfi Nyomda, Kecskemét — Felelős vezető Ablaka István

Vajda János
Összes műveinek
kritikai kiadásából
eddig megjelent

I. kötet
KISEBB KÖLTEMÉNYEK
1844—1860

II. kötet
KISEBB KÖLTEMÉNYEK
1861—1897

III. kötet
NAGYOBB KÖLTŐI MŰVEK

IV. kötet
SZÉPPRÓZAI ÍRÁSOK

V. kötet
SZÉPPRÓZAI ÍRÁSOK

VI. kötet
POLITIKAI RÖPIRATOK

VII. kötet
PUBLICISZTIKAI ÍRÁSOK 1.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

Ára: 132,—Ft

ISBN 963 05 1122 3 sorozat

ISBN 963 05 2099 0 X. kötet